

ექვცემა საქართველოს სახელმწიფოებრივი
დამოუკიდებლობის აღდგენისა და
საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის
დაარსების 100 წლისთავს

*Dedicated to the 100th anniversary
of The Restoration of the State
Independence of Georgia and the
establishment of the Democratic
Republic of Georgia*

გამომცემლობა „ეროვნული“
თბილისი 2018

**Ivane Javakishvili Tbilisi State University
Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology**

ISSN 1512-3154

Studies in Modern and Contemporary History

2018 № 1-2 (22)

**Publishing House „UNIVERSAL“
Tbilisi 2018**

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ISSN 1512-3154

ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები

2018 № 1-2 (22)

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2018

უაკ (UDC) 94(100) „15/18“ + 94(100) „1918“...
ა-984

სარედაქციო კოლეგია:

ირაკლი გაბისონია
ზურაბ გამეზარდაშვილი
გია გელაშვილი
ოთარ გოგოლიშვილი
ჰაჯი-მურად დონოგო
(მაჰაჩყალის უნივერსიტეტი)
შოთა ვადაჭკორია
გუნტის ზემიტისი
(ლატვიის ისტორიის ინსტიტუტი)
ნუგზარ ზოსიძე
ვასილ კაჭარავა
იგორ კვესელავა
ვაჟა კიკნაძე
უჩა ოქროპირიძე
რიმვიდას პეტრაუსკასი
(ვილნიუსის უნივერსიტეტი)
ანჯეი პუქშტო
(ვიტაუტას დიდის უნივერსიტეტი)
გელა საითიძე
(რედაქტორის მოადგილე)
ლელა სარალიძე
ავთანდილ სონლულაშვილი
(რედაქტორი)
ხათუნა ქოქრაშვილი
(პასუხისმგებელი მდივანი)
დოდო ჭუმბურიძე
(რედაქტორის მოადგილე)
ივანე ჯაგოდნიშვილი
ნიკო ჯავახიშვილი
(რედაქტორის მოადგილე)
ოთარ ჯანელიძე

EDITORIAL BOARD:

Irakli Gabisonia
Zurab Gamezardashvili
Gia Gelashvili
Otar Gogolishvili
Hadji-Murad Donogo
(University of Makhachkala)
Shota Vadachkoria
Guntis Zemītis
(Institut of History of Latvia)
Nugzar Zosidze
Vasil Kacharava
Igor Kveselava
Vazha Kiknadze
Ucha Okropiridze
Rimvydas Petrauskas
(Vilnius University)
Andžej Pukšto
(Vytautas Magnus University)
Gela Saitidze
(Deputy editor)
Lela Saralidze
Avtandil Songulashvili
(Editor)
Khatuna Kokrashvili
(Executive secretary)
Dodo Chumburidze
(Deputy editor)
Ivane Jagodnishvili
Niko Javakhishvili
(Deputy editor)
Otar Janelidze

საბამომცემლო საბჭო:

ირინა არაბიძე, ლელა მიქიაშვილი, შორენა მურუსიძე, მზია ტყავაშვილი.

PUBLISHING COUNCIL:

Irina Arabidze, Lela Mikiashvili, Shorena Murusidze, Mzia Tkavashvili.

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2018

თბილისი, 0186, ა. პოლიტაოვსკაიას №4, ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com

შ ი ნ ა ა რ ს ი

Contents

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა - 100

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა - 100

The Restoration of the State Independence of Georgia – 100

The Democratic Republic of Georgia – 100

დოდო ჭუმბურიძე..... 11

ირაკლი წერეთელი: ეროვნული და სახელმწიფოებრივი კონცეპტები

Dodo Chumburidze

Irakli Tsereteli: National and State Concepts

ქეთევან ჯინჭარაძე, ავთანდილ სონღულაშვილი 28

სამართალდამცავი ორგანოები და კრიმინოგენული ვითარება საქართველოში 1918-1921 წლებში

Ketevan Jincharadze, Avtandil Songhulashvili

Law Enforcement Bodies and Criminal Situation in Georgia (1918-1921)

ნუნუ მიქელაძე, ალექსანდრე ოთარაშვილი..... 43

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის ემიგრაციაში მოღვაწეობის ისტორიიდან

Nunu Mikeladze, Aleksandre Otarashvili

From the History of the Emigration of the Government of the Democratic Republic of Georgia

ალექსანდრე მოსიაშვილი..... 53

მალტის შეთანხმების გავლენა საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხზე

Aleksandre Mosiashvili

The Impact of the Malta Agreement on Georgia's Independence

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II

განდაცვალებიდან 100 წლისთავი

Catholicos-Patriarch of Georgia Kirion II

100th anniversary of death

ხათუნა ქოქრაშვილი..... 62

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II-ის სამეცნიერო მოღვაწეობის ძირითადი ასპექტები (ეძღვნება გარდაცვალების 100 წლისთავს)

Khatuna Kokrashvili

Main Aspects of the Scientific Activities of Catholicos-Patriarch of Georgia Kirion II (dedicated to 100th anniversary of his death)

დავით სარაჯიშვილი-170
David Saradjishvili - 170

ირინა არაბიძე 84
დავით სარაჯიშვილის ბიოგრაფიიდან რამდენიმე
ცნობის დაზუსტებისთვის (დაბადების 170 წლისთავთან
დაკავშირებით)

Irina Arabidze

*For the Purpose of Clarifying some Biographical Details of David Sarajishvili
(Regarding the 170 anniversary (1848-1911))*

საქართველოს ისტორია
The History of the Georgia

დავით მერკვილაძე 102
იმერეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიის მფარველობაში
მიღების საკითხი (1781-1783 წლის დასაწყისი)

Davit Merkviladze

*The Issue of the Adoption of the Imeretian Kingdom under the Protectorate
of the Russian Empire (1781-the beginning of 1783)*

მზია ტყავაშვილი 117
ბუქარესტის ზავი (1812 წ.) და აფხაზეთის საკითხი
(XIX საუკუნის დასაწყისის რუსული ოფიციალური
დოკუმენტების მიხედვით)

Mzia Tkavashvili

*Treaty of Bucharest (1812) and the Issue of Abkhazia (According to
the official documents of the beginning of the XIX century)*

დავით ჯავახიშვილი 133
იმერეთის მეფის სოლომონ II-ის ოჯახური გარემო

David Javakhishvili

The Family Surroundings of King of Imereti Solomon II

ირმა გიკაშვილი 143
ვალეკო ჯულელი და 1924 წლის „აჯანყების მათემატიკა“

Irma Gikashvili

Valiko Jugeli and 1924's the „Mathematics of the Uprising“

ს ა ქ ა რ თ ე ე ლ თ დ ა ქ ს თ ფ ლ ი თ
Georgia and the World

ნიკო ჯავახიშვილი 150
იაპონიის პირველი მოხსენიება ქართულ საისტორიო
წყაროებში
Niko Javakhishvili
Japan Mentioned for the First Time in Georgian Historical Sources

ქ ს თ ფ ლ ი თ ი ს ტ ო რ ი ა
The History of the World

ნუკრი შოშიაშვილი 153
იდეოლოგიზირებული საზოგადოების ჩამოყალიბება და
ნაციონალიზმის შექმნა ევროპაში
Nodar (Nukri) Shoshiashvili
Formation of an Ideological Society and Emergence of Nationalism in Europe
ალექსანდრე წურწუმია 164
ზურაბ ავალისვილი მიუნხენის ბარიბებისა და
ჩეხოსლოვაკიის დაპყრობის შესახებ
Alexander Tsurtsumia
Zurab Avalishvili about Munich Agreement and Czechoslovakia Occupation

ქ ა რ თ უ ლ ი ე მ ი გ რ ა ტ ი ა ი ს ტ ო რ ი ა
The History of the Georgian Emigration

ლელა სარალიძე 169
ქართველი ემიგრანტი მეცნიერი მიხეილ მუსხელიშვილი
და კავკასიის ერთიანობის იდეა
Lela Saralidze
*Georgian Immigrant Scientist Mikheil Muskhelishvili and the Idea
of the Unity Caucasus*
ნატო სონღულაშვილი 182
ქართული ემიგრაციის მოღვაწეობა საერთაშორისო
ასპარეზოზე XX საუკუნის 30-იან წლებში
Nato Songhulashvili
Georgian Emigration in the International Relations (30s of the XX century)
შოთა ვადაჭკორია 191
ბანახლეშვილი ეროვნული საბჭოს შექმნის მცდელობა და
ქართული ემიგრაცია (1951-1955 წწ.)
Shota Vadachkoria
*The Georgian Political Emigration and an Attempt to Create a Renewed
National Council (1951-1955)*

ბოლიტიკა
The Policy

ზურაბ კვეტენაძე 219
რუსეთის გეოპოლიტიკის რამდენიმე ასპექტი ვლადიმერ პუტინის მმართველობის პერიოდში

Zurab Kvetenadze

Several Aspects of Russian Geopolitics During the Period of Vladimir Putin's Governance

ბრესის ისტორია

The Media History

გელა საითიძე 227

პირველი მსოფლიო ომი და „საქართველოს დამოკონის“
ევროპული გამოცემა – „ქართული გაზეთი“

Gela Saitidze

World War I and „Georgian Gazette“, European Edition of the „Committee for Independence of Georgia“

საქართველოს
The Law

The Law

გიორგი ხეცურიანი 247

ტერიტორიული მოწყობის საკითხი საქართველოს
კონსტიტუციაში

Giorgi Khetsuriani

The Issue of Territorial Arrangement in the Constitution of Georgia

რელიგია. ეკლესიის ისტორია

Religion. The History of the Church

სოფიო ანდღულაძე 265

აფხაზეთის საეკლესიო საკითხი მსოფლიო გლობალურ
პოლიტიკურ პროცესებში

Sophio Andghuladze

Aphkhazian Ecclesiastic Issue in the World Global Political Processes

წყაროთა
Source Study

Source Study

გია გელაშვილი 283

იულიუს კლაპროთის ცნობები დასავლეთ საქართველოს
შესახებ

Gia Gelashvili

Julius Klapproth about West-Georgian Provinces

ლელა მიქიაშვილი 299
ლიხაურისა და შემოქმედის საეპისკოპოსოს ტაძრის აღწერა
ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს „მოგზაურობაში“

Lela Mikiashvili

Description of the Likhauri and Shemokmedi Episcopal Cathedrals in „The Travels“ of Frederic Dubois de Monpereux

ოთარ გოგოლიშვილი 310
უცხოელები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს შესახებ (XIX
საუკუნე)

Otar Gogolishvili

Foreigners about South-west Georgia (XIX century)

სოციოლოგია
The Sociology

არქიმანდრიტი მიქაელ ეჯიბიშვილი 321
შრომის ბაზარი, დასაქმების პრობლემები

Archimandrite Michael Ejibishvili

Labour Market, Employment Problems

კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია
Criticism and Bibliography

Варужан Погосян 331

ОТЗЫВ А. З. МАНФРЕДА О ДОКТОРСКОЙ ДИССЕРТАЦИИ

Г. Ш. КИГУРАДЗЕ

Varoujean Poghosyan

The Review of A. Z. Manfred on the Doctoral Thesis of G. Sh. Kiguradze

თეაღსაზრისი
View Point

იგორ კვესელავა 339

პეტრე პირველის ქართული წარმომავლობის შესახებ

Igor Kveselava

Opinion about Peter the first's Georgian Origin

ქეტნიკის იუბილე
Jubily of the Scientist

პროფესორი გელა საითიძე – 80 345

Professor Gela Saitidze – 80

კრებული გამოდის წელიწადში ორჯერ

კრებულის სარედაქციო კოლეგია ხელმძღვანელობს კანონით პრესის შესახებ. გამოქვეყნებული მასალების სიზუსტეზე და შინაარსზე პასუხისმგებელია ავტორი.

რედაქციის მისამართი:

თბილისი, უნივერსიტეტის ქ. № 2, კორპუსი XI
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილება

~~საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის~~

~~ადღენა-100~~

~~საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა-100~~

დოდო ქუმბურიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

ირაკლი წერეთელი: ეროვნული და სახელმწიფოებრივი კონცეპტები

ხშირად ჩვენს ისტორიოგრაფიაში სოციალ-დემოკრატებს, მათ იდეოლოგიასა და ევროპულ ორიენტაციას არაობიექტურად აფასებენ, – მთელ პარტიას ერთ ყალიბში სვამენ, არ ითვალისწინებენ იმას, რომ პარტიაში გარკვეულ საკითხებზე სხვადასხვა თვალსაზრისი არსებობდა და მის მთავარ იდეოლოგიებს შორისაც ხშირად სრულიად განსხვავებული პოზიციები გვხვდება.

ამ შემთხვევაში მინდა გავაანალიზო ის ძირეული იდეოლოგიური განსხვავებანი, რაც იყო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერთა შორის. მაგალითად მოგვაქვს ირაკლი წერეთლისა და ნოე რამიშვილის შეხედულებები საქართველოს დამოუკიდებლობისა და პოლიტიკური ორიენტაციის, ეროვნული და სახელმწიფოებრივი კონცეპტების შესახებ, რითაც ნათელი გახდება, რომ პარტია შედგებოდა მემარცხენე და მემარჯვენე მიმართულების პოლიტიკოსებისაგან, უკიდურესად საპირისპირი მოსაზრებების მქონე ადამიანებისგან.

ირაკლი წერეთელზე თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში ცოტა რამ არის დაწერილი. უფრო სწორად, მისი მოღვაწეობისა და ნააზრევის შესახებ ჯერ არ არსებობს სრულყოფილი გამოკვლევა.

ცნობილმა მწერალმა და ბიოგრაფიული რომანების ავტორმა როსტომ ჩხეიძემ დაწერა მხატვრულ-პუბლიცისტური წიგნი ამ, თავისი დროისთვის მთელ რუსეთსა და ევროპაში პოპულარულ ქართველ სოციალ-დემოკრატზე. წიგნს „რექვიემი სინანულისა“ ჰქვია [1].

წიგნის მთავარი არსია არა მხოლოდ მონანიება ირაკლი წერეთ-

ლისა, არამედ ის დიდი ტრაგიზმი, ბედისწერის ის სისასტიკე, რაც თითქოსდა ამ ქუდბედზე დაბადებულ კაცს ერგო. მიუხედავად თავისი დიდი პოპულარობისა და ცნობადობისა, ის მართლაც იყო გამორჩეული და განმარტოებული კაცი, როგორც ხშირად თანამედროვენი წერდნენ მის სახელოვან ბიძაზე – ნიკო ნიკოლაძეზე [2, 140].

ნიკოლაძის განმარტოებულობას მისი მოღვაწეობის გამორჩეული პრაქტიკულ-საზოგადოებრივი ნიშნით ხსნიან, ირაკლი წერეთელი კი, მიუხედავად დიდი თანამდებობრივი და სამოღვაწეო ასპარეზისა, უფრო თეორეტიკოსი და სოციალისტური იდეოლოგიის ერთგული იყო. ეს იდეოლოგია მისი დროის ევროპაშიც გაპოპულარულდა, განსაკუთრებით XX საუკუნის პირველ მეოთხედში, ევროპის დიდი ქვეყნების ხელისუფლებაში სოციალისტური მთავრობეებიც მოვიდნენ, მაგრამ ყველაფერი ეს მაინც დროებითი იყო, რადგან სოციალური და კლასობრივ-პარტიული იდეები და იდეოლოგიები დემოკრატიულ ქვეყნებში ბოლომდე პოპულარულები ვერ ხდებიან. ვერც გამორჩეულად დიდი ადამიანები ეტევიან ერთ რომელიმე ჩარჩოში. ზაქარია ჭიჭინაძეს ეკუთვნის სიტყვები ნიკოლაძეზე: ნიკოლოზ ნიკოლაძე რომ ინგლისში ან საფრანგეთში დაბადებულიყო, დღეს იგი მსოფლიოში სახელგანთქმული იქნებოდა, საქართველოში კი „ეს არწივი თავის ქვეყნის, ეს გამლვიძებული აფთარი დაძინებულის ეროვნებისა“, მხოლოდ მწერალი მოღვაწეა და უბრალოდ სახელოვანი კაცი, ეს კი არ კმარა ამ დიაპაზონის პიროვნებისთვისო. ცუდ დროს დაიბადაო. როდესაც ამ ორ ადამიანს შორის ვაკლებთ პარალელს, ვგულისხმობთ მათ არა მარტო ნათესაურ, არამედ სულიერ სიახლოვესაც.

კაკი წერეთელიც, ალბათ, მართლაც ცუდ დროს დაიბადა, თორემ ამხელა ნიჭისა და გაქანების, ქარიზმატული ნიშნით ასე ალბეჭდილი პიროვნება აუცილებლად მსოფლიო მასშტაბის მწერალი, მეცნიერი თუ სხვა სფეროს გამორჩეული პირი უნდა გამოსულიყო. თუ რა სახელის მოხვეჭა და საქმეთა დატრიალება შეეძლო, მარტო ერთი წლის მოკლე მონაკვეთმაც (1917) აჩვენა.

თუ ნიკოლაძეს ქართულ ცნობიერებაში „დროს გადასწრებულ კაცად“ მოიხსენიებენ, კაკი წერეთელი „დროში დაკარგულ კაცად“ შეიძლება მივიჩნიოთ. რუსული რევოლუციური სოციალისტური იდეოლოგიითა და კოსმოპოლიტიზმით დაავადებული კაცისთვის დრო იყო მთავარი, თორემ რუსეთშიც იღვანა, საფრანგეთშიც, ინგლისსა და გერმანიაშიც, ბოლოს ამერიკის შეერთებულ შტატებშიც, მაგრამ ვერსად ვერაფერი გააკეთა იმაზე მეტი, რაც უკვე გაკეთებული ჰქონდა: იქნებ თავად თქვა უარი ახალი გზისა და მიმართუ-

ლების მოძებნაზე, იქნებ ამ ქვეყნებში კიდევ უფრო მძაფრად გაი-
აზრა თავისი შეცდომა: მისი ცხოვრების ამდენი ძვირფასი წელი
რომ დაუთმო სოციალიზმის იდეოლოგიური დოქტრინის დამკვიდ-
რებისთვის ბრძოლას. სხვა ქართველი სოციალისტი პოლიტიკოსები
ეროვნულ საკითხს, საქართველოს დამოუკიდებლობასა და ევრო-
პულ საგარეო პოლიტიკურ ვექტორებს როდი უარყოფდნენ, პირი-
ქით, სოციალიზმს ეროვნული განვითარების წყაროდ მიიჩნევდნენ
(„მაგალითად: ნოე რამიშვილი 1931 წელს პარიზში გამოცემული
წიგნით – „დემოკრატიული სოციალიზმი“).

20-იან წლებში, უკვე დაეჭვებული თავისი გზის სისწორეში, წე-
რეთელი გაავეებული ჩანს, ქართული ემიგრანტული ეპისტოლური
მემკვიდრეობა ბევრ ფაქტს გვისახელებს: ირაკლი ჰენდერსონს მიუ-
ვარდაო, ირაკლი ინტერნაციონალის სხდომაზე აღშფოთებული კრი-
ტიკით გამოვიდაო და სხვ.

ის იცავდა იმ ქვეყანას კი არა, სადაც დაიბადა და გაიზარდა,
რომელიც მისი სამშობლო იყო, არამედ ქვეყანას, სადაც განხორცი-
ელდა პირველი სოციალისტურ-დემოკრატიული ექსპერიმენტი და,
როგორც ამას ევროპელი ცნობილი მოაზროვნეები ამტკიცებდნენ,
ეს ექსპერიმენტი ძალზე წარმატებული იყო. რაც უნდა ეკრიტიკები-
ნათ ქართველი ე. წ. „მენშევიკები“, ყველა მაინც იმ სახელმწიფოებ-
რივი მოღვაწეობის წარმატებაზე საუბრობდა, რაც ხელისუფლებაში
მოსული ამ პარტიის წევრებისგან შემდგარ პოლიტიკურ გუნდს
ჰქონდა. მიუთითებდნენ მათ საბედნიერო არსებობაზე და იმ გა-
მოცდილებაზე, რაც ამ ადამიანებს უკვე ჰქონდათ მიღებული რუსე-
თის საიმპერიო სათათბირო და აღმასრულებელ ორგანოებში მუშა-
ობით. მაგალითად, ფრანგი პოლ ჟანტიზონი ყველა ქართველ სო-
ციალ-დემოკრატ პოლიტიკოსს ახასიათებდა და მათ შორის ირაკლი
წერეთელსაც, რომელზეც წერდა: „წერეთელი მხოლოდ ერთხელ
ვნახე პარიზში, მაგრამ იშვიათად შევხვედრივარ ასეთ სანდომიან
ადამიანს, თავისი მშვიდი და მეოცნებე მოაზროვნის იერით, მაღალი
შუბლით, სადაც მისი გამჭრიახი ინტელექტი ჩანს, მისი ღრმა თვა-
ლები, რომელიც მახვილი მზერით გაკვირდებათ, წელი მოძრაობები,
ოდნავ დაღლილი, რომელიც წარსულ ტანჯვებზე მიუთითებს.....სა-
ქართველოს ამ შვილს – კეთილშობილური წარმოშობით, რომლის
ოჯახის წევრების უმრავლესობა, მაგალითად მისი მამა, მხატვრულ
ლიტერატურაში გამოირჩეოდნენ, ისევე როგორც მის მეტრს, ჟორ-
დანიას, ტანჯული ცხოვრება ჰქონდა, რომელიც რუსულ საპატიმ-
როებად და საზღვარგარეთ მოგზაურობებად იყოფოდა“ [3, 226].

პოლ ჟანტიზონი მოკლედ გადმოგვცემს ნერეთლის ბიოგრაფიულ შტრიხებს, მაგრამ არ მიუთითებს იმ განსხვავებებზე, რაც ამ პიროვნებასა და მის თანაპარტიელებს შორის ქვეყნისთვის ძირეულ საკითხებზე არსებობდა. ეს არც ყოფილა მისი ინტერესის საგანი. ამის ჩვენებას ჩვენ შევეცდებით, თუნდაც იმიტომ, რომ გავაქარწყლოთ აზრი, რომ სოციალ-დემოკრატია რაღაც ერთგვაროვანი მასა იყო და განსხვავებულ აზროვნებას აქ ადგილი არ ჰქონია, ისიც, რომ სოციალ-დემოკრატის არ ჰქონია ევროპული ორიენტაცია, ის ვითომ ებრძოდა ევროპულ ბურჟუაზიას და მოკავშირედ მხოლოდ II ინტერნაციონალს აღიარებდა და ა. შ.

ირაკლი ნერეთლის ბიოგრაფია მოკლედ ასეთია:

ირაკლი (კაკი) ნერეთელი დაიბადა 1881 წლის 14 იანვარს ქუთაისში, ცნობილი ქართველი მწერლის, პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის, გიორგი ნერეთლისა და ასევე ცნობილი საზოგადო მოღვაწის, ნიკო ნიკოლაძის დის, ოლიმპიადა ნიკოლაძის ოჯახში. ირაკლიმ ორი წლის ასაკში დაკარგა დედა და გაიზარდა მამისა და ბიძის — ნიკო ნიკოლაძის მეურვეობის ქვეშ. მშობლიური ქართულის გარდა, იცოდა რუსული, ფრანგული, გერმანული და ინგლისური ენები. ქუთაისის გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ, სწავლობდა მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე, სადაც გახდა სტუდენტური მოძრაობის ლიდერი, რის გამოც (1901-1903) ციმბირში გადაასახლეს.

გადასახლების შემდეგ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრი გახდა. მიუხედავად ტუბერკულოზით ავადმყოფობისა, ხელახალი დაპატიმრების შიშის გამო, 1904 წელს, ბერლინის უნივერსიტეტში წავიდა სასწავლებლად. 1905 წელს დაბრუნდა მოსკოვში და აქტიურად ჩაება რევოლუციურ საქმიანობაში. 1907 წელს აირჩიეს რუსეთის საკანონმდებლო ორგანოს – მე-2 მოწვევის დუმის წევრად, სადაც განევრიანდა სოციალ-დემოკრატიულ ფრაქციაში და ასევე გახდა დუმის აგრარული კომიტეტის წევრი.

გაბედული ნერეთელი დუმის დეპუტატებს აოცებდა ისეთ ადამიანთან შეუდრეკელი დაპირისპირებით, როგორიც მინისტრი სტოლიპინი იყო.

1907 წელს დუმა დაითხოვეს და ნერეთელი „სამხედრო შეთქმულების“ ბრალდებით დააპატიმრეს, გადაასახლეს ირკუტსკში, მართალია, ხუთწლიანი პატიმრობა ჰქონდა, ტუბერკულოზითაც იტანჯებოდა, მაგრამ პატიმრობის ვადა შინაპატიმრობით გაუგრძელეს და ირკუტსკთან ახლოს სოფელ უსოლში დასახლდა, სადაც რედაქტორობდა რუსულ რევოლუციურ გამოცემებს, ნერდა მსოფლიო

ომზე, ჰკიცხავდა როგორც პლენანოვის „თავდაცვით“, ისე – ლენინის „დამარცხების“ პოლიტიკას. მისი ფორმულა იყო: მშვიდობა ანექსიისა და კონტრიბუციის გარეშე. თებერვლის რევოლუციის დროს გამოცემულ ამინსტიის შემდეგ, 1917 წელს ერთ-ერთი პირველთაგანი რევოლუციის ლიდერთაგან ჩავიდა პეტროგრადში. აკრიტიკებდა ლენინის „აპრილის თეზისებს“. აპრილის კრიზისის შემდეგ შევიდა პირველი კოალიციური დროებითი მთავრობის შემადგენლობაში და დაიკავა ფოსტა-ტელეგრაფის მინისტრის პოსტი, იბრძოდა რუსეთის ერთიანობისათვის, – ყველა გზით ცდილობდა, არ დაეშვა რუსეთის რღვევა და სამოქალაქო ომი. თავისი ქმედებით ის ცხადყოფდა, თუ რა არის რეფორმიზმი რუსულ სოციალ-დემოკრატიკაში.

წერეთელმა კორნილოვის ამბოხი შეაფასა, როგორც დემოკრატიულ ძალთა გამარჯვება. 8-24 ივლისს ასრულებდა შინაგან საქმეთა სამინისტროს მმართველის მოვალეობას. პეტროგრადის საბჭოს მიერ 31 აგვისტოს ბოლშევიკური რეზოლუციის მიღების შემდეგ, ხელისუფლების საბჭოების ხელში გადაცემის თაობაზე, აღმასკომის პრეზიდენტის სხვა წევრებთან ერთად გადადგა. ყველა მისი პოლიტიკური მიზანი დასამარდა და სექტემბერში გამოემგზავრა საქართველოში, რასაც საკუთარ პოლიტიკურ სიკვდილად მიიჩნევდა.

ირაკლი წერეთელი ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ დაბრუნდა პეტროგრადში. დაგმო მომხდარი და გააფრთხილა მოძალადენი, რომ „დამპყრობთა პოლიტიკა განუხრელად მიიყვანდა მათ ძალაუფლების დაკარგვასთან“. დამფუძნებელი კრების მეოხებით ცდილობდა „დიდი რუსეთის სასიცოცხლო ინტერესების“ დაცვას. დამფუძნებელი კრების გარეკვის შემდეგ იძულებული გახდა, საქართველოში საბოლოოდ ჩამოსულიყო.

ი. წერეთელი მოღვაწეობდა ამიერკავკასიის ფედერაციულ სახელმწიფოში, იყო სეიმის დეპუტატი. მას ერგო წილად 1918 წლის 26 მაისს სეიმის დახურვის გამოცხადება, რაც დიდი ტანჯვით გააკეთა: ცნობილია, რომ ამ განცხადებისას ატირდა. მისთვის უძნელესი იყო რუსეთის ერთიანობის დარღვევა (ამიერკავკასია რუსეთის ნაწილად ითვლებოდა) და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღიარება. მიუხედავად ამისა, ბედს შეეგუა, გახდა საქართველოს პარლამენტის წევრი (ჯერ ეროვნული საბჭო ეწოდებოდა, შემდეგ პარლამენტი, შემდეგ კი – დამფუძნებელი კრება).

1919 წელს წერეთელი ქართული დელეგაციის ერთ-ერთ ხელმძღვანელად გაისტუმრეს პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე, რამაც ევროპელთა დიდი გაკვირვება გამოიწვია, ისინი ვერ ხვდე-

ბოდნენ, თუ რა ხელი ჰქონდა რუსეთის ამ თავგადაკლულ პატრიოტს ქართულ თვითმყოფადობასთან.

ამ დროის მისი გამოსვლები საქართველოს ეროვნულ ინტერესებს ნაკლებად პასუხობდა. მას მსოფლიო მოქალაქის რიტორიკა უფრო ჰქონდა. საქართველოს ელჩი ევროპაში – აკაკი ჩხენკელი ყველა მის გამოსვლას ამ ნიშნით აკრიტიკებდა. ინტერნაციონალის სახელზე მომზადებული ერთი მემუარის გამო ის წერდა წერეთელს: „სამწუხაროდ, შენთვის საქართველოს ისტორია იწყება რუსეთთან შეერთებიდან... შენ არ აფასებ ეროვნულ თავისუფლებას და ამიტომ ჭკუაში არ მოგდის ჩამოთვალო რუსეთის ბატონობის ცოდვები: მისი სასკოლო, საეკლესიო, საკოლონიზაციო საენო პოლიტიკა, რომ ამით ნათლად გაიგონ ევროპელმა ამხანაგებმა, თუ რას მოასწავებს ჩვენთვის თავისუფლება“ [3, 256].

ამ და სხვა წერილებიდან, ნათლად ჩანს ის დიდი განსხვავება, რაც ირაკლი წერეთელსა და ეროვნული ცნობიერების ქართველ სოციალ-დემოკრატებს შორის იყო.

წერეთელი 40-იან წლებში გადასახლდა აშშ-ში და იქვე გარდაიცვალა 1959 წელს. მისი ნეშტი გადმოსვენეს პარიზში და ლევილის ქართულ სასაფალოზე დაკრძალეს.

ასეთია მისი მოკლე ბიოგრაფია, სადაც ვერ ჩაეტევა ის დიდი გზნება და ენერგია, ის ტრაგიზმი, რაც ამ ადამიანის ცხოვრებას ახლდა. მარტო ის, რომ მას არ დარჩა მემკვიდრეები, არ შეუქმნია ოჯახი და არ უცხოვრია პირადი ცხოვრებით, არ ჰქონია ის სამოღვაწეო ასპარეზი, მის განათლებას, ნიჭსა და შესაძლებლობას სრულად რომ გამოხატავდა, ესეც კმარა მისი პიროვნული ტრაგედიის დასანახად.

განსხვავებით სხვა ქართველი სოციალ-დემოკრატებისგან, ის არასდროს გამოსულა საქართველოს ავტონომიის მოთხოვნით, რომელიც ასე პრინციპულად დააყენა ჯერ კიდევ პირველი მოწვევის საბჭოში საქართველოს წარმომადგენელმა ილია ჭავჭავაძემ.

ირაკლი წერეთელს სოციალიზმის იდეა კი მოსწონდა, მაგრამ არ მოსწონდა სოციალისტ-ფედერალისტების ქართული პარტია, რომელიც მხარს უჭერდა სოციალიზმს, თანაც რუსეთის იმპერიის ფედერაციულ დაყოფაში საქართველოს ავტონომიურ უფლებებს ითხოვდა. 1907 წელს ქუთაისში გამოცემულ წიგნში – „ისტორიული წერილები“, მძაფრად აკრიტიკებდა ამ პარტიას, „ვითომ-სოციალისტების“, მემარჯვენე ლიბერალების განუვითარებელ პარტიას ეძახდა. ის გმობდა ამ პარტიის თავადაზნაურ წევრთა „ფეოდალურ მოთქმაში გამორეულ ბურჟუაზიულ ნოტებს“, რაც, მისი აზრით, გა-

მოიხატებოდა ქართველ ვაჭარ-მრეწველებზე ზრუნვითა და სომხის ბურჟუაზიასთან „ჯვაროსნული ომის“ გაჩაღებით. როგორც ცნობილია, ამ დროს ქართველ მოღვაწეთა ზრუნვის საგანი იყო ახალი სკოლების, კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებების, ბანკების, პრესისა და ბიბლიოთეკების დაარსება და ამათი საშუალებით ეროვნული საქმეების კეთება. დიმიტრი ყიფიანი და ნიკო ნიკოლაძე ბევრს იღვწოდნენ, რათა საქალაქო თვითმმართველობები გაძლიერებულიყო, იქ, სადაც ასეთ ორგანოებში ქართველები თითქმის არ იყვნენ, მაგალითად თბილისის საქალაქო საბჭოში, სომეხი დეპუტატები ქართველებით ჩანაცვლებულიყო, რათა მეტი მხარდაჭერა ჰქონოდა ეროვნულ გადაწყვეტილებებს. ნიკო ნიკოლაძის შესახებ დაწერილ წიგნშიც ხომ ამას ამტკიცებს ზაქარია ჭიჭინაძე, ცნობილი და შესანიშნავი მემუარისტი: ქართველობის დასანთქმელათ არაფერს იშურებენ, ყველაფერს შესწირავენ, ოღონდ თფილისში ქართველები დაინთქას, განყდენ, მაგრამ ვერას ახერხებენო, რადგან „ნიკო ნიკოლაძის მეთაურობით ბრწყინვალე აზრები ფეხს იდგამს, ქართველთ ხმა ეძლევათ გამგეობაში, ქალაქის მართვის საქმეებს კაცთ მოყვარეობის მხარეები ეთვისება, რიგიანი კანონდებულებათ სამართალი, მაგრამ ეს სანყენათ რჩება ზოგიერთათვისო“ [5, 71-72].

რალა სხვებს, მის უბეში გამოზრდილ დისშვილს, ვისზედაც მთელ იმედებს ამყარებდა და საქართველოს მსხნელ ახალგაზრდა განათლებულ თაობას მიათვლიდა, დარჩენია ეს სანყენად და საკრიტიკოდ. ჭიჭინაძე ნიკოლაძეზე საუბრისას თავის თავსაც იდანაშაულებდა: მეც მის მტრებში ვერიე, მეც ვერ გავუგე ერთ დროს ნიკოლაძესო. ათი წლის შემდეგ იმ მტრებს თავად ირაკლი წერეთელიც მიეთვლებოდა. ამას „ისტორიული წერილების“ პათეტიკა მოწმობს.

ეროვნულ პოლიტიკას კოსმოპოლიტი წერეთელი გვარიანად დასცინოდა და დიდ შეცდომად უთვლიდა ქართველი ერის მოწინავე შვილებს, ეროვნულ მოღვაწეობას, რიგიან კაცებს, ჭეშმარიტ ინტელიგენტებს, საზოგადო საქმეებს – ყველა ამ სიტყვათშეთანხმებას ბრჭყალებში სვამდა, რითაც ამ ფრაზების კონტექსტისადმი მის ირონიულ დამოკიდებულებას გამოხატავდა. ეს წლები ჩვენს ინტელიგენციას სამარცხვინო დალად უნდა ეკრას შუბლზე, რადგან ერთსაც კი არ მოდიოდა აზრად გაჭირვებული ადამიანების მოსმენაო. უთუოდ ამ ეროვნულ გუნდში ჰყავდა მოაზრებული ილიადან დაწყებული მთელი მომდევნო თაობები „მესამე დასამდე“. მარტო ამ დასამა იხსნა ქვეყანაო, – ირწმუნებოდა, – თავისი კლასობრივი ბრძოლის თეორიით, ეროვნულის უარყოფითო. ავტონომიას კი, ილიასე-

ულსა და ყველა ეროვნული მოღვაწისთვის, იმპერიის ფარგლებშიც კი საოცნებოს, – დასცინოდა: „საქართველო ქართველებისთვის“ სურთ, ისტორიული საქართველოს საზღვრებში, სადაც 20 %-ზე მეტი არ არის ქართველი, „მათ სურთ ქართული ენა, ქართული სასამართლო, ქართული კანონები გაამეფონ ყველა მცხოვრებლებისათვის, ეროვნული თანასწორობა კი არა, ეროვნული პირველობა უნდათ საქართველოს საზღვრებში ქართველებისთვის“-ო და ამას ირაკლი წერეთელი როგორ შეეგუებოდა. არადა, წერეთლის საწინააღმდეგო აზრები აქვთ გამოთქმული სხვა სოციალ-დემოკრატებს: ვლადიმერ დარჩიაშვილს, აკაკი ჩხენკელს, გრიგოლ ლორთქიფანიძეს და სხვ.

წერეთლის აზრით, ავტონომია და ეროვნული საკითხების დაყენება თავადაზნაურულ ჯგუფებს, რომლებიც ეროვნულ პარტიებს, თუ სხვადასხვა საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს წარმოადგენდნენ, სურდათ თავიანთი პირველობისათვის, სიტყვა-სიტყვით ასე წერს: „თუ მისი (თავადაზნაურობის, – დ. ქ.) საწინააღმდეგო აღსრულდა და საქართველოს ეროვნულ-ტერიტორიული ავტონომია მიეცა, ის არა მარტო დაიბრუნებს იმ გავლენას და იმ ადგილს, რომელიც დღემდის „გამარუსებელ“ პოლიტიკით წართმეული აქვს, არამედ ზედმეტსაც შეიძენს ახალ „გამქართველებელ“ პოლიტიკით“ [6, 20].

„გამარუსებელი და გამქართველებელი“ ბრჭყალებში ჩაუსვამს, რითაც კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს თავის კოსმოპოლიტიზმსა და გულისგულში რუსობის თავყანისცემას. თავის სისწორეში დასამტკიცებლად დობროლიუბოვის წერილების სერია – „ბნელეთის სამეფო“ და ჩერნიშევსკის „სოვრემენიკი“ მოაქვს., ასევე იხსენებს ლავროვის „ვპერიოდს“, ჟენევაში გამომავალ ჟურნალს, ბატონყმობა ხომ ქვეყანას აქცევდა, ეს ახალი, კაპიტალისტური არანაკლები უბედურებაა და მუშებისა და გლეხების მიერ უნდა დაემხოს, რათა ნანატრი სოციალიზმი დამყარდესო. ამ იდეებზე ერთ დროს მისი სახელოვანი ბიძაც ხომ ჩაითრიეს, მაგრამ დროზე გამოერკვა, იმდენად ფხიზლად მოიხედა სამშობლოსკენ, რომ პირველი კაპიტალისტური სიკეთეები: ელექტოენერგია, ტელეფონი, გაზისა და ნავთობის სადენები, რკინიგზა თუ ნავსადგურის მშენებლობა სწორედ ნიკო ნიკოლაძემ შემოიტანა სხვა უამრავ სიახლეებთან ერთად და ამაში დაინახა ქვეყნის მომავალი განვითარების მთავარი გზა. იქნებ მანაც ასევე ქნასო, – იფიქრებდა თანამედროვე გონიერი ქართველი, მაგრამ ირაკლი წერეთლის შემთხვევაში დიდი ხნის ცდა მოუწევდა, ძალიან დიდი ხნის, რადგან ის არ იყო ის კაცი, ასე ადვილად რომ ელიარებინა მარცხი, იქნებ ბოლომდეც დუმილი აერჩია.

1907 წელს გამოცემულ წიგნში ლაპარაკობს რუსეთში 60-იანი წლების რეფორმების სიკეთეზეც და ერთს არ დაიჩივლებს საქართველოზე, ამ რეფორმებიდან ყველაზე მთავარი – საერობო რეფორმა რომ არ აღირსეს, მთელი ნაროდნიკული მოძრაობის ისტორიას ყვება და ჩვენ წინაშე დგას არა ქართველი მოღვაწე და მოაზროვნე, არამედ რუსი კოსმოპოლიტი, რევოლუციისა და ტერორიზმის მხარდამჭერი „მშრომელი ხალხის ინტერესების“ დასაცავად.

და როდესაც საქართველოს მთავრობა ემიგრაციაში ცხოვრობდა, ევროპაში მას ხშირად საყვედურობდნენ ბოლშევიზმთან სიახლოვეს, რითაც ხელისუფლების ყოფილი წარმომადგენლები ძალზე ნაწყენდებოდნენ. განა ამგვარი ნაწერები არ იძლეოდა ამის თქმისა და ყვედრების საბაბს?

ევროპული სოციალ-დემოკრატიის მუშაობაში და მათი ნააზრევის გაცნობაში ირაკლი წერეთელმა სწორედ ემიგრაციის პერიოდში მოახერხა უფრო ღრმა წვდომა. ქართული ლეგაციიდან ამგვარ პარტიულ და ორგანიზაციულ შეკრებებზე ყოველთვის მას გზავნიდნენ. ის გამოდიოდა მგზნებარე სიტყვებით მუშათა კლასის ინტერნაციონალური ინტერესების დასაცავად, პროფკავშირული მოძრაობის მხარდასაჭერად. საოცარი იყო მისი ქარიზმა და ლოგიკა, სიტყვის სიმჭევრე და ენაბასრობა, მაგრამ მისი ავტორიტეტი სოციალისტურ წრეებში რჩებოდა, ზოგადად კი, ევროპული საზოგადოება ეკონომიკურად ნელ-ნელა დგებოდა ფეხზე და სოციალისტური იდეებიც ფერმკრთალდებოდა. ერთია ნათქვამის გარეგნული ეფექტი და მეორე იმ ნათქვამის სიღრმისეული შინაარსი, მასში ჩადებული მთავარი აზრი.

1921-1925 წლების ეპისტოლური მემკვიდრეობა, ქართველი ელჩებისა და აკაკი ჩხენკელის, როგორც საზღვარგარეთ დიპლომატიური მოღვაწეობის მთავარი კოორდინატორის მიმონერა, ბევრ საინტერესო მასალას შეიცავს ირაკლი წერეთლის ამდროინდელ პოზიციაზე. ირაკლი წერეთელმა არც 1924 წლის აჯანყებას დაუჭირა მხარი და არც ნოე ჟორდანიასა და ნოე რამიშვილის იდეა გაიზიარა, რაც რუსეთში მოსალოდნელ შიდაკონფლიქტს საქართველოს მომავალ ბედს უკავშირებდა. აჯანყებას მხარი არ დაუჭირა არც აკაკი ჩხენკელმა, რომელმაც კარგად იცოდა, ქართველი ხალხი მართო რომ დადგებოდა ძლიერი მტრის პირისპირ და უაზრო მსხვერპლად იქცეოდა, მაგრამ ეს სულ სხვა იყო, ეს ერთი კონკრეტული ისტორიული მოვლენისადმი დამოკიდებულება იყო, წერეთელი კი ზოგადად უარყოფდა რუსეთის წინააღმდეგ ქართველი ხალხის გამოსვლას, საკუთარ ხალხს უკეთესი დროის დადგომის ლოდინს ურ-

ჩვედა, რუსეთთან ერთად მომავლის აშენებას უჭერდა მხარს. ვინაიდან 1927 წელს დაწერილი წიგნის შემდეგ, რომელსაც „ჩვენი ტაქტიკის ძირითადი საკითხები“ ჰქვია, წერეთელს ფაქტობრივად საქართველოს თემა აღარ განუხილავს (40-იან წლებში მან დაწერა მოგონებები რუსეთის თებერვლის რევოლუციასა და მომდევნო მოვლენებზე), მოდით, ვნახოთ რით წავიდა კოსმოპოლიტი ქართველის აზროვნება წინ და რა შეიცვალა მის იდეოლოგიურ მრწამსში.

წიგნის მთავარი არსია საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ბრძოლის მეთოდოლოგიის შერჩევა. ირაკლი წერეთელი თვლის, რომ ერის დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობა ეს თვითგამორკვევის უფლების საკითხია, რომელსაც მთელი მსოფლიო აღიარებს, როგორც დადებით მოვლენას. თუ იმპერიულ რუსეთში ის საქართველოს დამოუკიდებლობას არ აღიარებდა, კულტურული ავტონომიის მოთხოვნაც კი აღიზიანებდა, ახალ დროში ამ პროცესს ამართლებს და მის შემაფერხებლად საბჭოთა რუსეთს მიიჩნევს, თუმცა, ლენინის მიერ თვითგამორკვევის საკითხის დასმა საქართველოს დამოუკიდებლობის საფუძვლად ესახება.

საქართველო დამარცხდა თავისუფლების ძიების გზაზე, დაემხო მისი დამოუკიდებლობა, მტერმა გაიმარჯვა, საჭიროა ბრძოლის გაგრძელება, მაგრამ რა მეთოდით, – კითხულობს წერეთელი და ორ მეთოდს გამოყოფს: დემოკრატიულს, როდესაც ერი შიგნით ახდენს კონსოლიდაციას და იმ საერთაშორისო ძალებთან ამყარებს კავშირს, „რომლებიც ხალხთა თავისუფლების დაცვას რეალურ ფაქტორად ხდიან“. მეორე გზა, მისი აზრით, არის ბრძოლა „ნაციონალისტური ხერხით. ე. ი. თავისი ერის დაპირისპირება მასზე გაბატონებულ სახელმწიფოს ერთან, როგორც მტრულ ბანაკთან“. როდესაც ხდება ხალხის დარაზმვა როგორც სულიერად, ისე იარაღით, მოიძებნებიან სამხედრო მოკავშირეები გაბატონებული (ანუ მტერი) სახელმწიფოს სამხედრო მეტოქეთა შორის. ეს ნიშნავს „ეროვნული ბრძოლის გადაბმას იმპერიალისტური კონფლიქტების პოლიტიკასთან“. წერეთელი, როგორც ძველი რუსეთუმე (ის ბოლშევიზმს ებრძვის და არა რუსულ სახელმწიფო პოლიტიკას, რომლის ყველა სპექტრი და ფრთა, მისი თანამედროვე რუსი ემიგრანტებიც კი, საქართველოსა და კავკასიას ერთიან რუსეთში განიხილავდნენ), ამ მეორე გზის მომხრე არაა. ის თითქოს ვერ ხედავს, რომ რუსული სახელმწიფო პოლიტიკაც, მისი პარტიებიც და ცალკეული მოაზროვნეებიც, იბრძოდნენ, და ალბათ მომავალშიც იბრძოლებდნენ დამოუკიდებელი, ევროპული ფასეულობებით აღჭურვილი, განვითარებული საქართველოს სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ.

თავის ამ თვალსაზრისს ის მისეული არგუმენტებით იცავს.

პარაგრაფში – „ომის საკითხი და ევროპის დემოკრატია“, – წერეთელი აანალიზებს პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი გერმანიის მდგომარეობას, ეროვნულ დამცირებას, ტერიტორიების დაკარგვას. როგორც თვითმხილველი, აღწერს რურის ახალ ოკუპაციას, რამაც შეაძრწუნა გერმანელი ხალხი და ნაციონალისტებს გზა გაუხსნა ახალი ომის ქადაგებისკენ. ამ დროს გერმანიის სოციალ-დემოკრატიის პოზიცია, მისი თქმით, იყო ყველაზე სწორი, რომელმაც ხალხს მოუწოდა არ შენინააღმდეგებოდნენ ოკუპანტებს და ეთანამშრომლათ ევროპის დიდი ქვეყნების დემოკრატიასთან სამართლიანობის მისაღწევად (აქვე ვიტყვით, რომ დემოკრატია მისთვის მუშათა კლასი იყო და არა დემოკრატიული იდეებით მოაზროვნე სხვა კლასის წარმომადგელები). ძნელი იყო მტრების, – ინგლისელებისა და ფრანგების დემოკრატიის ნდობა შეურაცხყოფილი გერმანელებისთვის, მაგრამ ეს სწორი გზა იყო. ამ მეთოდს უკავშირებს ის გერმანელი ხალხის დემოკრატიული სულისკვეთების გამაგრებას, ლეიბორისტების გამარჯვებას ინგლისში, ჰერიოს მთავრობის მოსვლას საფრანგეთში და ლონდონისა და ლოკარნოს შეთანხმებებს. ის ასკვნის, რომ სადავო საკითხების მოგვარება არა იარაღით, არამედ მოლაპარაკებითა და არბიტრაჟით უნდა გადაწყვეტილიყო, თუმცა, ინგლისსა და საფრანგეთში მმართველობის სადავოები კვლავ მემარჯვენეებმა დაიბრუნეს, მაგრამ საზოგადოებრივი აზრის გავლენით ისინიც იძულებულნი არიან ამ პოლიტიკის ფარგლებში იმოქმედონ. ომის საკითხს ევროპა მხარს არ უჭერს, რადგან ევროპის სოციალისტური პარტიების პოლიტიკა არის ასეთიო.

წერეთელი თვლის, რომ საქართველომ ომის შედეგით ისარგებლა და დამოუკიდებლობა მიიღო, მაგრამ მისმა მმართველმა ძალამ მთლიანად უარი თქვა ომის მეთოდზე: არ მიემხრო არცერთ სამხედრო კოალიციას, უცხო ძალებს, რომლებიც საქართველოში შემოვიდნენ, უბრალოდ, მათ თავისი დამოუკიდებლობისა და დემოკრატიული განვითარების მიზნებისთვის იყენებდა, მშვიდობიანად აიცილა თავიდან მტრული ძალებისგან გაქეზებული, ახლო აღმოსავლეთის ფრონტიდან მობრუნებული, ბოლშევიკური ჯარი, ამან ქვეყანას სამი წის მანძილზე მშვიდობიანი განვითარების საშუალება მისცა. დღეს ის სოციალ-დემოკრატი ლიდერები, რომლებიც მშვიდობიან დემოკრატიულ განვითარებას ქადაგებდნენ და ომის თეორიას ებრძოდნენ, პირიქით იქცვიან: ისინი ემხრობიან ევროპაში სამხედრო დახმარების მოპოვების საკითხს და საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლის გაჩაღებასო. ის გულისხმობდა თანამებრძოლ

ქართველ სოციალ-დემოკრატებს, რომლებთანაც ურთიერთობა უკვე მათი ამგვარი აზროვნების გამო, დაძაბული ჰქონდა.

საბჭოეთთან ბრძოლა სახიფათოდ ეჩვენებოდა წერეთელს, თვლიდა, რომ ევროპის არცერთი ქვეყნის ბურჟუაზია საქართველოს ამ ომში მხარს არ დაუჭერდა, მოჰქონდა ინგლისის მაგალითი, რომელმაც ჯარიც შემოიყვანა კავკასიაში, მაგრამ რუსეთს მის ფლობაში არ დაპირისპირებია, ყველა იმას გვაფრთხილებდა, რუსებთან საერთო ენა გამოძებნეთო, მათ შორის ის ერთიც, ჩვენს დამოუკიდებლობას მხარს რომ უჭერდაო (უორდროჰს გულისხმობდა!). ჩვენთვის სახიფათოა სამხედრო კავშირებზე იმედების აგება, გაიხსენეთ ოსმალეთის სომხეთის მაგალითი, ჩვენც იგივე შეიძლება დაგვემართოს ომის შემდეგ, რაც სომხებს დაემართათო.

ირაკლი წერეთელი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის შეფასებაშიც (ცდებოდა: განა 1919 წელს პარიზის დელეგაციაში ჩართულმა, მან თავად არ იცოდა რას ითხოვდა საქართველოს ახალგაზრდა სახელმწიფო ერთა ლიგის მანდატისგან, განა ამის მიღება მისთვის პოლიტიკურთან ერთად ევროპული სამხედრო კავშირის წევრობაც არ იყო?.. ჩანს, რომ ირაკლი წერეთელი მისი ქვეყნის ევროპულ ორიენტაციას არ ემხრობოდა. იგი, როგორც ერთი ქართველი ისტორიკოსი ქართველ სოციალ-დემოკრატებზე წერს, მხოლოდ II ინტერნაციონალის მომხრე იყო და არა დანარჩენი ევროპის [7, 43-45], რასაც არ იზიარებდნენ ის სოციალ-დემოკრატი ლიდერები (რამიშვილი, ჩხენკელი, ჟორდანია), რომლებთანაც დაძაბული ურთიერთობა ჰქონდა უკვე 20-იანი წლების მეორე ნახევრიდან.

1924 წლის აგვისტოს ამბებზე წერდა: „ჩვენს პარტიას რომ გაეთვალისწინებია შეუფერებლობა სამხედრო მეთოდებით ბრძოლისათვის მთელ ჩვენს გარშემო არსებულ პირობებთან, მას რომ მთელი თავისი ძალები ხალხისთვის ამის ასახსნელათ მიემართა, – ვინ იცის, იქნება აეცდინა ხალხისთვის უიმედო პირობებში გამოსვლა, რომელსაც საქართველოს საუკეთესო ძალები ემსხვერპლა“ [6, 27].

ირაკლი წერეთლის გამოსავალი შექმნილი მდგომარეობიდან არის ის, რომ პატარა საქართველოს არ უნდა ებრძოლა დიდ რუსეთთან, უნდა გამოეძებნა საერთო ენა იქაურ დემოკრატიასთან, რომელსაც რუსული დესპოტია თავადაც ტანჯავდა, უნდა დალოდებოდა ამ ძალების გააქტიურებას, როდესაც ისინი დაამხოვდნენ ამ დესპოტიას, საქართველოც განთავისუფლდებოდა. არ მიაჩნდა სწორად ნოე ჟორდანის აზრი რუსეთის დანაწილებაზე, რუსეთში შემავალი ერების გამოყოფისათვის მხარის დაჭერაზე, ამით გვატერო-

რებდნენ ჩვენც დამოუკიდებლობის დროს და ეს არაა სწორი მეთოდი, რადგან მსოფლიოში ამით ქაოსი იქნებოდა. აკრიტიკებდა გაზეთ „ბრძოლას“, ივანე ჭავჭავაძის მიერ ჟორდანიას მოსაზრებების მხარდაჭერას, ნოე რამიშვილს და მიიჩნევდა, რომ სამხედრო კავშირების დახმარებაზე საქართველოსა და მის პოლიტიკოსებს უარი უნდა ეთქვათ. წერეთელს მოაქვს ერთა ლიგაში შეტანილი სოციალისტების მომზადებული რეზოლუციის ავტორის – დებრიუკერის გამოსვლის ტექსტიც, სადაც მან მიმართა ქართველ ხალხს:

„ნება მომეცით, რადგან საქართველოში გაიგებენ ყოველივეს, რაც აქ მოხდა, ორიოდე სიტყვით მივმართო ჩემს მრავალ ქართველ მეგობარს და დაბეჯითებით მივუთითო მათ იმ ფაქტზე, რომ ამ კრებაზე შემოტანილი რეზოლუცია, შეიცავს მათ მიმართ არა მარტო დაპირებას, არამედ აგრეთვე რჩევასაც: ის მათ ეუბნება: არსებობს ერთა ლიგა, მას შემოაქვს მეთოდი, რომელიც ჯერ ნაკლოვანი და არასრულია, მაგრამ წარმატების გზაზეა და თანდათან მეტ განმავლობას პოულობს, ესაა მეთოდი საერთაშორისო კონფლიქტების გადაწყვეტისა იარაღის უხეში ძალის ხმარების გარეშე. ის გიხსნით თქვენ იმედის კარებს და აი, ვინაიდან ეს იმედი არსებობს თქვენთვის, ვინაიდან თქვენ იცით, რომ დადგება ჟამი სამართლიანობისა, რომელსაც თქვენ მოითხოვთ, შესძელით ახლა თავის შეკავება სასონარკვეთილებით ნაკარნახევ ნაბიჯებიდან. უდროოდ გამოსვლას და ძალის ხმარებას შეუძლია მხოლოდ უფრო საშინელ უბედურობამდე მიგიყვანოთ. შესძელით ამისგან თავის შეკავება. შეინახეთ მხოლოდ გულის სიღრმეში ცეცხლი, ანთებული თავისუფლებისათვის, შესძელით მოცდა იმედით“ [6, 39].

ასეთი სულისკვეთების იყო ირაკლი წერეთელი და ამ სულისკვეთებაში არც არაფერია დასაძრახი, ისევე, როგორც 1924 წლის გამიერების სულისკვეთებაში. მითუმეტეს, ამ უკანასკნელებმა საკუთარი სიცოცხლე გასწირეს სამშობლოსთვის, ირაკლი წერეთელმა კი დაინანა ეს ძვირფასი სიცოცხლე უნაყოფო მსხვერპლად გაღებისათვის. თუმცა, ვთვლი, რომ უნაყოფო არცერთი სამართლიანი ბრძოლა არაა, დამარცხებულიც კი, რადგან ამგვარი ბრძოლები საქართველოს ისტორიაში უამრავი იყო და ბედისწერის ნიშნადაც ქცეული, წინასწარ დასამარცხებლად ომში შესვლა, დიდ იმპერიებთან მებრძოლი ქვეყნის შეილებისთვის ჩვეულებრივი ამბავი იყო, შემდეგ მთელ თაობებს რომ საბრძოლო სულისკვეთებად ექცეოდათ. მაგრამ, თუ 1924 წლის აჯანყების შეფასებაში შესაძლოა, გავუგოთ მას და დავეთანხმოთ კიდევ, არ შეიძლება არ გავაკრიტიკოთ მისი თვალსაზრისი საქართველო-რუსეთის მომავალ ურთიერ-

თობაზე, მისგან ევროპული ორიენტაციის მიუღებლობაზე, ევროპის პოლიტიკურ და სამხედრო კავშირებში საქართველოს განწევრიანებისთვის წინააღმდეგობაზე. ეს შეხედულებები ალბათ მოსწონდა ამერიკელ ემიგრანტს – რომან გულს, რომელთანაც ცხოვრობდა ემიგრაციაში მყოფი და მატერიალურად შეჭირვებული წერეთელი. ამ რუსმა ემიგრანტმა დაწერა წერეთლის ცხოვრების ამერიკულ პერიოდზე, დაწერა ისე, როგორც ეწერებოდა. ეს პიროვნება რუსი პატრიოტი იყო, რომელსაც, ისევე, როგორც თითქმის ყველა მის თანამემამულეს, მათ შორის ბოლშევიკური რეჟიმის მიერ რუსეთიდან დევნილებს, კავკასია ერთიანი რუსეთის გარეშე ვერ წარმოედგინათ. ის წერეთელმა გაიცნო ბერლინში, სტანკევიჩის წრეში, შემდეგ პარიზსა და ბოლოს აშშ-ში დაუახლოვდა. წერეთლის პიროვნებით ყველა იხილებოდა, რითაც მისი ადამიანური კეთილშობილი ბუნება კარგად ჩანს, გასაკვირი არაა, რომ რომან გულიც მოიხიბლა. ჯერ კიდევ ირკუტსკში, ადრეულ გადასახლებაში მყოფს, მას დაუმეგობრდა პატიმარი ვლადიმირ ვოიტინსკი, რომელიც სამშობლოშიც გამოყვა და ემიგრაციაშიც აღარ მოცილებია ქართულ ლეგაციას, ყოველთვის ეხმარებოდა ჩვენ თანამემამულეებს პოლიტიკურ-დიპლომატიურ თუ ეკონომიკურ საქმიანობაში, ლამის ქართველად იქცა. რომან გულის აღმატებული სიმპათიაც წერეთლისადმი არ უნდა გაგვიკვირდეს.

წერეთლის მოკრძალებაზე, უახლოესი ადამიანების შეწუხებასაც რომ ერიდებოდა, მის სულიერ სისპეტაკეზე ლაპარაკობს რუსი ემიგრანტი და განა სხვაგვარად როგორ იქნებოდა! იმ ოჯახში გაზრდილი და იმ გენეტიკური კოდით, რაც მას ჰქონდა, სხვაგვარი როგორ გამოვიდოდა. სავარაუდოდ, მას სულიერი დეპრესიაც ექნებოდა იმ დროს (მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ), როდესაც რუს ემიგრანტთან ცხოვრობდა ამერიკის შეერთებულ შტატებში. ომისა და შემდგომი პერიოდის მსოფლიოში ხომ წერეთლისთვის საძულველი ბოლშევიკურ-კომუნისტური იმპერია ისე განივრცო, ევროპისა და აზიის უდიდესი ნაწილი დაისაკუთრა. ის კი, ირაკლი წერეთელი, 1927 წელს იმედოვნებდა მის მალე დამხობას. ეს „მალე“ ოდესმე მაინც დადგებოდა თუ არა, ახლა უკვე ძნელი დასაჯერებელი იყო. ისედაც განმარტოებული და ჩაკეტილი ხასიათის ქართველი კაცი კიდევ უფრო ჩაიკეტა, მისი სულიერი ტრაგიაში უფრო გაღრმავდა და ყოვლისმომცველი შეიქნა. რომან გულმა ყველაფერი ისე ვერ დაინახა, როგორც სინამდვილეში იყო, მაგრამ მთავარს მიხვდა – ირაკლი წერეთლის არსება დიდმა მონანიებამ რომ მოიცვა: რატომ და რას შესწირა განვლილი ცხოვრება, ნიჭი და შესაძლებლობა...

იქნებ ცრუიდეოლოგიის განცდამაც მოიცვა, ინანა კიდეც, ამის ნაცვლად ნამდვილი საქმე ეკეთებინა, სახელოვანი ბიძის ოდენა სახელს თუ არა, მაღლიერებას მაინც რომ დაამსახურებინებდა იმ ხალხში, რომლის ალალი შვილი და სისხლ-ხორცი იყო.

სოციალისტ-დემოკრატებში, კერძოდ, მის მარჯვენა ფრთაში, არაბოლშევიკებში – ყველა როდი ფიქრობდა წერეთლის მსგავსად. ეროვნულ ინტერესებს ჯერ კიდეც ხელისუფლებაში მოსვლამდე ავლენდნენ და ერთგულებდნენ აკაკი ჩხენკელი და ნოე რამიშვილი. ისინი ევროპულ სამყაროსთან კავშირსაც სხვაგვარად, წერეთლისგან სრულიად განსხვავებულად ხედავდნენ.

ამის ნათელი დადასტურებაა ნოე რამიშვილის ნაშრომი – „დემოკრატიული სოციალიზმი“ – რომელიც პარიზში გამოვიდა, 1931 წელს, რამიშვილის ტრაგიკულად დაღუპვის წლისთავზე. წიგნს უძლოდა მისი მეუღლის – მარიამ გოგიაშვილის – „პატარა წერილი“ და რედაქტორის – ნოე ჟორდანიას „წინასიტყვაობა“.

წიგნში საუბარია ეროვნული თავისუფლებისა და ევროკავშირის (პანევროპული კავშირის) შექმნის, პატარა სახელმწიფოების პრობლემების გადაჭრისა და საერთო ევროპული ბაზრის შესახებ:

„თავისუფალი ერი თავისუფალი კაცობრიობის ფარგლებში, – აი, რას ეტრფის სოციალ დემოკრატია. ამიტომ არის, რომ ის დიდი ინტერესით ადევნებს თვალყურს ყოველივე ცდას, რომელიც ამ დიდი მიზნის მიღწევას ემსახურება. ერთი ასეთი ნაბიჯი იქნება ევროპის სახელმწიფოთა შეთანხმება ე. წ. პანევროპის დასაარსებლად“,

„მოსპეთ ეკონომიკური ნაციონალიზმი, თანდათანობით გააუქმეთ ევროპის სახელმწიფოთა შორის სადამოუფრო კედლები და პანევროპაც სინამდვილედ გადაიქცევა. ამით ეკონომიკური ცხოვრების გასაჯანსაღებლად პირველი ნაბიჯი გადადგმული იქნება.

მაგრამ ეკონომიკის ხელოვნური არტახებისაგან განთავისუფლება სრულიადაც არ ნიშნავს ეროვნულ სახელმწიფოთა დამხობას და მათი ბუმბერაზ სახელმწიფოთა მიერ ჩაყლაპვას. უკანასკნელნი წარსულს ეკუთვნიან და არა მომავალს... დღეს ყველასათვის ცხადია, რომ ეროვნული თავისუფლება კაცობრიობის განვითარების ქვაკუთხედაა. თავისუფალი კაცობრიობა მხოლოდ თავისუფალ ერთა შეკავშირებით წარმოიშობა“ [8, 24].

ნოე რამიშვილმა ისიც კარგად იცოდა, რომ დამოუკიდებლობას მსხვერპლად ბევრი რამ შეენირა, მათ შორის იყო ის უნებურად თუ გამიზნულად დაშვებული შეცდომებიც, რომელიც მას, როგორც პოლიტიკოსსა და სახელმწიფოს ერთ-ერთ გამორჩეულ ლიდერს შეიძლება ჰქონოდა. ამის შესახებ 1923 წელს ჟორდანიასთან ერთად გა-

მოცემულ წიგნში შეტანილ სტატიაში – „რუსული კომუნიზმი და საქართველოს დემოკრატია“ – იგი თავად წერდა: „შეცდომისაგან უზრუნველყოფილი არ არის არცერთი ადამიანი, არც რომელიმე კლასი, ან მთელი საზოგადოება, მაგრამ დემოკრატიის არსებობის ხანაში ყველა სარგებლობს თავისუფალი ასპარეზით, თავისუფალი სიტყვით და მწერლობით. აქ ერთი ადამიანისა და ჯგუფის ინტერესი ეჯახება მეორეს, ჩაღდება ბრძოლა სოციალ-პოლიტიკურ ასპარეზზე და იდეოლოგიურ სფეროში და ასე იბადება ჭეშმარიტება და იჭედება ბრძოლის იარაღი და მეთოდი“ [9, 39].

დასკვნა ერთია: XX საუკუნის ორი სოციალ-დემოკრატიის თვალსაზრისი საქართველოს დამოუკიდებლობაზე, ქვეყნის რუსულ თუ ევროპულ ორიენტაციაზე, საქართველოს განწევრიანებაზე ევროპის პოლიტიკურ, სავაჭრო-ეკონომიკურ თუ სამხედრო კავშირებში რადიკალურად განსხვავებულია და ერთგვარად ეხმიანება დღევანდელობას. მსგავსი თემები დღესაც პოლემიკის საგანია და ხშირად დაპირისპირების თემაც. დემოკრატიულ საზოგადოებაში ყველა აზრს აქვს არსებობის უფლება, მაგრამ საქართველოს ევროპული გზა საუკუნეების წინათ არის შემუშავებული და მას ალტერნატივა ობიექტურად არ გააჩნია.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. როსტომ ჩხეიძე, რექვიემი სინანულისა, თბილისი, 2015.
2. არჩილ ჯორჯაძე, თხზულებანი, თბილისი, 1911.
3. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1831, ანაწერი 2, საქმე 256.
4. ტიერი ბერიშვილი, ქართული სოციალ-დემოკრატია 1880-1953. ძირითადი ორიენტირები, ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2017.
5. ზაქარია ჭიჭინაძე, ნიკოლოზ ნიკოლაძე, ტფილისი, 1897.
6. ირაკლი წერეთელი, ისტორიული წერილები, ქუთაისი, 1907.
7. ალექსანდრე დაუშვილი, მოყვარეს პირში უძრახე, თბილისი, 2009.
8. ნოე რამიშვილი, დემოკრატიული სოციალიზმი, პარიზი, 1931.
9. ნოე რამიშვილი, „რუსული კომუნიზმი და საქართველოს დემოკრატია“, წიგნში: ბრძოლის საკითხები, 1923.

Dodo Chumburidze

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology, Chief Scientist-researcher of the Department of Modern and Contemporary History

Irakli Tsereteli: National and State Concepts

Summary

The article analyzes the fundamental ideological differences between the leaders of the Social Democratic Party. As an example, the author suggests the views of Irakli Tsereteli and Noe Ramishvili about Georgia's independence and political orientation, national and state concepts. By this example it becomes clear, that the party was composed of the left and right-wing politicians, with people, which have had extremely opposed opinions. The article discusses two works of Irakli Tsereteli: "Historical Letters," published in Kutaisi in 1907 and "The Main Issues of our Tactic", printed during emigration, in 1927. Both works contradict Georgia's independent statehood and European orientation, expressing the author's Russian orientation.

Noah Ramishvili's work – "Democratic Socialism", published in 1931, is an expression of contradictory opinions. The book is talking of national freedom and the establishment of the European Union (Pan-European Union), solving the problems of small states and common European markets:

The article concludes: The viewpoint of two social democracies of the 20th century is radically different in the political, trade-economic and military relations of Europe on Georgia's independence, the Russian or the European orientation of Georgia, and somehow echoes today. Similar issues are the subject of polemics today and often the subject of confrontation too. In the democratic society all views have the right to exist, but the European way of Georgia has been worked out centuries ago and has no objective alternative.

ქეთევან ჯინჭარაძე

სამართლის დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, პროფესორი

ავთანდილ სონღულაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების გამგე, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

სამართალმცოდნეობის ორგანიზაციის და კრიმინოლოგიის ვიტარება საქართველოში 1918-1921 წლებში

აღნიშნული სტატია დაიბეჭდა საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის გრანტის ფარგლებში

დღევანდელი საქართველო პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართალმემკვიდრეა. ამიტომ განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებს 1918-1921 წლების დემოკრატიული რესპუბლიკის გამოცდილების შესწავლა, რაც დღემდე სამართალმცოდნეობის კუთხით თეთრ ლაქას წარმოადგენს.

რუსეთის იმპერიაში განსაკუთრებით სახელგატეხილი და ოდიოზური „პოლიციის“ დასახელება ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა „მილიციით“ შეცვალეს. ორგანიზაცია შინაგან საქმეთა სამინისტროს შემადგენელი ნაწილი იყო, რომელსაც ენერგიული პიროვნება – ნოე რამიშვილი ხელმძღვანელობდა. 1918 წლის ანარქიისა და ხშირი სახალხო მღელვარების პირობებში ძალიან ძნელი იყო ამ ძალოვანი სტრუქტურის ფორმირების პროცესი [1, 30].

გატარებული რეფორმების შედეგად თბილისის თვითმმართველობის უწყებაში გადავიდა ქალაქის მილიცია. მილიციის უფროსს მართალია მთავრობა ნიშნავდა, მაგრამ იგი ქალაქის მოურავს ემორჩილებოდა. მილიციის კომისარს მოჰყავდა სისრულეში საქალაქო საბჭოსა და გამგეობის დადგენილება-განკარგულებანი. 1918 წელს თბილისის საქალაქო მილიციის შტატში ირიცხებოდა – უფ-

როსი, მისი სამი მოადგილე და დაბალი თანამდებობის 49 პირი. ქალაქი გაყოფილი იყო 12 უბნად. ყოველ მათგანს განაგებდა საუბნო კომისარი და მისი მოადგილე. სულ თბილისის მილიციის შტატში ითვლებოდა 903 კაცი, რომელთა ხელფასით უზრუნველყოფისათვის თვითმმართველობამ 1918 წელს 3 მლნ. მანეთი გაიღო.

მილიციონერთა საგრძნობი ნაწილი ცდუნებას ვერ უძლებდა, არ უკადრისობდა ქრთამის აღებას, გამოძალვას. კორუფციაში მხილებულნი დააპატიმრეს. სახელგატყეხილი კომისრები დაითხოვეს. მდგომარეობის გამოსწორების მიზნით „სისხლის სამართლის მილიცია“ დაუქვემდებარეს ქალაქის პროკურორის ზედამხედველობას, დაწესდა მილიციაში მისაღებ პირთა საქმიანი თვისებების წინასწარი შესწავლა, ამ ორგანოში უპირატესად სპეციალურ სკოლადამთავრებულთა მიღება. „ჩემსა და მილიციის უფროსის მიერ მიღებულმა ზომებმა – ნათქვამი იყო ქალაქის მოურავის ბ. ჩხიკვიშვილის ბრძანებაში – ჯერ კიდევ ვერ მოიტანეს დადებითი შედეგი. ზოგიერთი მილიციონერები განაგრძობენ ძველი გზით სიარულს, იღებენ ქრთამებს და ხშირად უმიზეზოდ შეურაცხყოფენ მოქალაქეებს“. ბრძანებაში ისიც იყო აღნიშნული, რომ თბილისის კლუბებში ფართო მასშტაბი მიიღო „ქალაქის თამაშმა, რასაც ანგარების მიზნით ზოგიერთი კომისრები ხელსაც კი უწყობდნენ. მესამე სამილიციო უბნის კომისარ კვესაძესა და მის თანაშემწე ქანთარიას მარტო ერთი კლუბიდან თვენახევრის განმავლობაში ქრთამის სახით 61 მანეთი ჰქონდათ აღებული. ამასთან დაკავშირებით ქალაქის მოურავი აუწყებდა საზოგადოებას, რომ ეს მოხელეები პასუხისგებაში იყვნენ მიცემული [2, 202].

„საკლუბო დანაშაულის“ პრევენციის მიზნით 1918 წლის 12 ნოემბერს ხელისუფლებამ გამოსცა კანონი, რომლის მიხედვით სათამაშო ქალაქის დამზადება საქართველოს ტერიტორიაზე გამოცხადებული იქნა სახელმწიფო მონოპოლიად. კანონის გამოცემამდე დამზადებული სათამაშო ქალაქი კი გამოცხადდა სახელმწიფო საკუთრებად. ამავე კანონის მეორე მუხლიდან გამომდინარე, ქალაქის გაყიდვიდან შემოსული თანხა 1918 წლის 26 მაისიდან უნდა ჩაერიცხათ საქართველოს ხაზინაში [3, 84].

მილიცია ფორმირების პროცესში თანდათან ავლენდა ორგანიზებულობას, დარაზმულობას. საქართველოს სახელმწიფომ ახლადშექმნილი მილიციის ქვედანაყოფებს სპეკულაციასთან, სახაზინო ქურდობასთან, კონტრრევოლუციური იდეების გავრცელებასთან ინტენსიური ბრძოლის ამოცანა დაუსახა. ამ მიზნით სპეციალური „მფრინავი რაზმებიც“ შეიქმნა. ეს რაზმები ცენტრალურ ქალაქებში

600-1000 კაცს, ხოლო პერიფერიებში – 300-400 კაცს აერთიანებდა. ისინი ხშირად წარმატებით ახორციელებდნენ რთულ სახელმწიფო დავალებებს. განსაკუთრებით ებრძოდნენ ბოლშევიკურ ანარქიასა და შეთქმულებებს.

სხვადასხვა ორგანიზაციასა და სახელმწიფო სტრუქტურაში საქართველოს მილიციას თავისი უშტატო თანამშრომლებიც ყავდა. ისინი თვალს ადევნებდნენ ორგანიზაციაში პოლიტიკურ კეთილსამედობას და ამხელდნენ სახელმწიფოს შესაძლო მონინალმდეგეებს [1, 31].

მილიციის ქვედანაყოფები აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ ადგილებზე თვითმმართველობის ორგანოების ფორმირების პროცესში, რასაც უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა დემოკრატიული საქართველოს ხელისუფლება. მათ სულ უფრო აქტიურად იყენებდნენ, როგორც კრიმინალური ელემენტების, ისე სახალხო გამოსვლების, ეთნიკური დაპირისპირებების წინააღმდეგ ბრძოლაშიც.

ხაზგასასმელია, რომ შინაგან საქმეთა მინისტრს დიდი უფლებები გააჩნდა. მას შეეძლო ოპერატიული მასალის საფუძველზე სასამართლოს სანქციის გარეშე მიეღო გაზეთების გამოცემის შეჩერების გადაწყვეტილება [1, 32].

სამინისტრო თანამშრომელთა რაოდენობითა და სტრუქტურით ერთ-ერთ გამორჩეულ სამართალდამცავ სისტემას წარმოადგენდა. უწყება რამდენიმე განყოფილებისაგან შედგებოდა: საგანგებო რაზმი, საქველმოქმედო, ტელეფონისა და ტელეგრაფის განყოფილება. სტრუქტურებს შორის ცალკე ფუნქციონირებდა საგანგებო უწყება, რომლის ერთ-ერთი დანიშნულება იყო სომეხი ლტოლვილების თანდათანობით დაბრუნება სამშობლოში. სწორედ ამ განყოფილების დამსახურებაა დამოუკიდებლობის წლებში 400 000 სომეხი ლტოლვილის სომხეთში დაბრუნება.

განყოფილება, რომელსაც „საგანგებო რაზმი“ ეწოდებოდა ხელმძღვანელობდა 2 500 კაციან პირად შემადგენლობას. აღსანიშნავია, რომ ბოლშევიკებს შიშის ზარს სცემდა მინისტრის – ნოე რამიშვილისა და საგანგებო რაზმის ხსენება [4, 87]. განსაკუთრებული ეფექტურობით გამოირჩეოდა საგანგებო რაზმი კვიდიას ხელმძღვანელობით. სწორედ ამ რაზმმა გამოააშკარავა ე. წ. „არამიანცის“ სახლში თბილისის სომეხი ბურჟუაზიის საგანგებო სხდომა, რომელიც ქართულ-სომხური დაპირისპირების დროს ანტიქართულ საქმიანობას ეწეოდა. კრების მონაწილენი დააპატიმრეს.

საგანგებო რაზმებს ჰქონდათ სანქცია, მოპოვებული ოპერატიული-სამძებრო ინფორმაციის საფუძველზე სასამართლოს დადგენი-

ლების გარეშე გაეჩხრიკათ ფიზიკური და იურიდიული პირები. ამ უფლებას ისინი იყენებდნენ ბიზნესმენებისა და ვაჭრების მიმართაც [1, 32].

გარდა ზემოაღნიშნულისა სამინისტროში ფუნქციონირებდა „სახელმწიფო კონტრდაზვერვის“ განყოფილება, რომელიც დეპარტამენტის სახელითაც მოიხსენიება დოკუმენტებში. უწყება ითავსებდა, როგორც კონტრდაზვერვის, ასევე დაზვერვით საქმიანობას. ძირითადი აქცენტი გადატანილი იყო ანტისახელმწიფოებრივი ჯგუფების გამოსავლენად. „კონტრდაზვერვის დეპარტამენტი ნოე რამიშვილს წარუდგენდა ხოლმე საბჭოს ბობოლა ბოლშევიკების საქციელზე, იგი დაუყოვნებლივ აპატიმრებდა მათ ადმინისტრაციული წესით და ასამართლებდა სავიწრო სასამართლოში, რომელიც მის დაქვემდებარებაში იყო“ [4, 87].

უნდა ითქვას, რომ სამინისტროს მუშაობას გარკვეულ წილად აფერხებდა მთავრობის ხელმძღვანელის კონტროლი და თვითნებობა. როგორც ჩანს ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმე დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში კვლავ ამოტივტივდა. ნოე რამიშვილის განკარგულებით დააპატიმრეს ილიას მკვლელობაში ეჭვმიტანილი ფილიპე მახარაძე და გიგლა ბერბიჭაშვილი. მინისტრმა მკვლელობის გამოსაძიებლად მასალები გადასცა დამფუძნებელ კრებას. შეიქმნა საგანგებო კომისია. ამ დროს, კი ნოე ჟორდანიამ ფარულად გამოაშვებინა ციხიდან დაკავებულები და „თავის მძღოლს, თავისივე სახელმწიფო მანქანით ჩააყვანინა ვლადიკავკაზში“ [4, 91].

ასეთი უნდობლობის მიზეზი იყო, რომ „ხელისუფლება კრიზისის დროს შინაგან საქმეთა სამინისტროსთან შედარებით უფრო სახალხო გვარდიასა და რეგულარული ჯარის ნაწილებს ეყრდნობოდა“ [1, 30].

ფაქტია, რომ კანონის დამრღვევები არსებობენ იმ დროიდან, რა დროიდანაც არსებობენ თავად კანონები, მაშასადამე უნდა იყვნენ კანონის დამცველებიც [5, 9].

კონფუცი ამბობდა: „თუ ხალხს უხელმძღვანელებენ კანონთა საშუალებით და ხალხში შეიტანენ წესრიგს სასჯელთა მეშვეობით, ხალხი ეცდება აირიდოს სასჯელი და არ ექნება სირცხვილის განცდა. ხოლო თუ უხელმძღვანელებენ ხალხს სათნოებათა საშუალებით და ხალხში შეიტანენ წესრიგს ქცევის წესების მეშვეობით, ხალხს ექნება სირცხვილის გრძნობა და გამოსწორდება“ [5, 12]. მაგრამ ცხოვრებაში ყოველთვის ასე არ ხდება.

დოკუმენტები ადასტურებენ, რომ ზოგიერთ რეგიონში (ზუგ-დიდში, საჩხერეში) ბანდიტური ჯგუფები ახერხებდნენ მილიციის ქვედანაყოფების განიარაღებას, პარალიზებას, იყო მილიციიდან დეზერტირობის ფაქტებიც. დამფუძნებელი კრების დეპუტატებსაც შტონდათ საქართველოს მილიციის მიმართ პრეტენზიები – არაპროფესიონალიზმი, უდისციპლინობა, ძალაუფლების გადაჭარბება, „გათავისუფლებული მონის“ სინდრომი, ძალის არაადეკვატური გამოყენება [1, 30-31].

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს მთავრობა რატომღაც ყველაზე ნაკლები თანხით აფინანსებდა შინაგან საქმეთა სამინისტროს, რაც ბუნებრივია უწყების მუშაობაზე უარყოფით გავლენას ახდენდა. მაგალითად, 1918-1919 წლებში სამინისტროებზე სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამოიყო: შინაგან სსაქმეთა სამინისტროზე – 10%, ფინანსთა და მრეწველობის სამინისტროზე – 30%, გზათა სამინისტროზე – 21%, სამხედრო სამინისტროზე – 30% [4, 72].

დამოუკიდებელ საქართველოს ეკონომიკურად ძალიან გაუჭირდა. ძველი სტრუქტურები იშლებოდა, ახალი კი ჩამოყალიბების პროცესში იყო. ადვილი წარმოსადგენია რა მდგომარეობაში იქნებოდა მოსახლეობა, როცა შინაგან საქმეთა მინისტრის ოჯახი ძალიან ღარიბულად ცხოვრობდა. ნ. რამიშვილის ვაჟი აკაკი რამიშვილი იგონებს, რომ „გადავდიოდით ლობიოსა და ფაფაზე, ვჭამდით შავ პურს. პურში აშკარად შერეული იყო მინა და ჭამის შემდეგ კუჭის საშინელ ტკვილს იწვევდა. თუმცა უჭმელობაც საშინელება იყო“ [4, 39].

დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ გერმანელების შემოსვლამ საქართველოში, რაც ხელისუფლების თანხმობით განხორციელდა, კიდევ უფრო გაართულა კრიმინოგენული ვითარება ჩვენს რესპუბლიკაში.

გერანელი სამხედროებისაგან ზურგგამაგრებული აქ მცხოვრები გერმანელი კოლონისტები ისე იქცეოდნენ, როგორც დაპყრობილ ქვეყანაში [6].

1918 წლის ივლისში თეთრი წყაროს რაიონის სოფელ ასურეთის მცხოვრებმა 25 გერმანელმა კოლონისტმა 15 გერმანელ ჯარისკაცთან და ერთ ოფიცერთან ერთად განაიარაღეს რამდენიმე ქართული სოფელი. განიარაღების დროს გერმანელები მკაცრად ექცეოდნენ მშვიდობიან მოსახლეობას. როზგებით სცემდნენ ქალებსა და კაცებს. კლავდნენ გლეხების ძაღლებს, იჭრებოდნენ სახლებში და ახდენდნენ ჩხრეკას. იარაღის დამალვის შემთხვევაში ისე სასტიკად სცემდნენ გლეხებს, რომ ზოგიერთი მათგანი იღუპებოდა.

1918 წლის 1 აგვისტოს ისევ ასურეთის მცხოვრებმა გერმანელებმა სოფელ ბოგვში (დღევანდელი ჯორჯიაშვილი) ქართველ გლეხებს წაართვეს 60 ფუთი ხორბალი და თანაც უბრძანეს საკუთარი ურმებით ჩაეტანათ მათთვის ასურეთში [7, 76]. იმავე თვეში გერმანელების რაზმმა სოფელ მუხრანს დააკისრა 35 ათასი მანეთის გადახდა. მცხეთის რაიონის კომისარი განაიარაღეს და დააპატიმრეს [7, 88].

1918 წლის შემოდგომაზე ბორჩალოს მაზრა გერმანელი კრიმინალების სათარეშო ასპარეზად იქცა და ფაქტობრივად საქართველოს ხელისუფლების იურისდიქციას ჩამოაცილეს. მაზრაში მათ თვითნებურად დაანესეს ფასები ხორბალზე – 150 მანეთი, ხორბლის ფეკილზე – 200 მანეთი, ქერზე – 700 მანეთი. სოღანლულის გზით ბორჩალოს მაზრიდან ყოველდღიურად მოჰქონდათ რამდენიმე ურემი პურ-პროდუქტები. ურმებს აცილებდა გერმანელების შეიარაღებული დაცვა. სამართალდამცავი ორგანოების კანონიერ მოთხოვნაზე გერმანელები ცეცხლით პასუხობდნენ.

21 სექტემბერს, ღამის 2 საათზე, სადგურ სანაინის რაზმის მთვრალ გერმანელ ჯარისკაცთა ჯგუფი ძალით შეიჭრა მე-2 კლასის დარბაზში, სადაც მგზავრებისაგან მოითხოვდნენ ქალიშვილების დათმობას. „მგზავრები შეშინდნენ, ატირებული ქალები მუხლმოდრეკით ემუდარებოდნენ – არაფერი დაგვიშავოთ“ [7, 108-109].

გერმანელები განსაკუთრებით ავიწროებდნენ ბორჩალოს მაზრის აზერბაიჯანულ სოფლებს. 11 აგვისტოს სოფელ კასუმლოს გლეხებს წაართვეს 65 ფუთი ხორბალი. ამავე დროს მოსთხოვეს 9 ათასი მანეთი. სოფელ ბორჩალოს მოსახლეობას კი მოსთხოვეს სამი საათის განმავლობაში 150 ათასი მანეთი გადაეხადათ კოლონისტების სასარგებლოდ, წინააღმდეგ შემთხვევაში იმუქრებოდნენ მთელი სოფლის გადაწვით [7, 81].

ჯარისკაცები გერმანელი კოლონისტების სასარგებლოდ დარცვავდნენ ქართულ, სომხურ და აზერბაიჯანულ სოფლებს. არ ერიდებოდნენ აშკარა ძალმომრეობას. თვითონვე ასამართლებდნენ ადგილობრივ მოსახლეობას და აკისრებდნენ გადასახადებს [8]. უფრო მეტიც, გახშირდა თავდასხმები სახალხო გვარდიის ჯარისკაცებზე [9].

შინაგან საქმეთა სამინისტრო და სხვა სამართალდამცავი ორგანოები არსებული პოლიტიკური კონიუნქტურიდან გამომდინარე ვერ ასრულებდნენ თავის მოვალეობას ალექვეთად ყაჩაღური თავდასხმები საქართველოს მოსახლეობაზე. ქართული საზოგადოება ალაშფოთა მომხდარმა ფაქტებმა და ძალოვანი სტრუქტურების უმოქმე-

დობამ, დაეცვა თავისი მოქალაქეები. გლეხობის წარმომადგენლები აცხადებდნენ, რომ „იარაღით დაიცავდნენ თავიანთ ღირსებასა და თავისუფალი მოქალაქის სახელს“ [7, 70].

მოსახლეობაში ანტიგერმანული განწყობილების შექმნას მისიის წარმომადგენლებიც ამჩნევდნენ. გენერალმა ფ ო ნ - კ რ ე ს მ ა ნოე ჟორდანიასთან საუბარში განაცხადა, რომ „როგორც მას ესმის, ქართველი ხალხი უარყოფითად ეკიდება გერმანელთა ყოფნას საქართველოში, ამავე დროს კი გერმანელები მოვიდნენ აქ მხოლოდ და მხოლოდ საქართველოს სურვილის თანახმად“. ნ. ჟორდანიამ, თავის მხრივ, პირდაპირ პასუხს თავი აარიდა და დიპლომატიურად შენიშნა, რომ „საქართველოში გერმანელთა ყოფნით ქართველი ხალხის უკმაყოფილება – გაუგებებობაა...“ [6].

სინამდვილეში საქართველოს ხელისუფლება კარგად ხედავდა გერმანიის პოლიტიკის ნამდვილ მიზნებს. მთავრობის ოფიციალური ამასთან დაკავშირებით მიუთითებდა: „მომავალი იქნებოდა მოლოდინი იმისა, რომ თითქოს გერმანია უანგაროდ დაუჭერს მხარს ქართველ სოციალ-დემოკრატებს... ამრიგად, ყველაფერი ეხება საკითხს – საქართველოში გერმანიის რეალური ინტერესების შესახებ. გერმანელები საქართველოში მოვიდნენ არა სოციალ-დემოკრატებისა და ნაციონალ-დემოკრატების გულისათვის, არამედ მარგანეცის, სპილენძის, ხე-ტყისა და ქვეყნის სხვა ბუნებრივი სიმდიდრის გულისათვის“ [10].

ამდენად, ქართველი პოლიტიკოსები კარგად იყვნენ გარკვეული გერმანელების ნამდვილ ზრახვებში. ზემოთ აღნიშნული დათმობები განპირობებული იყო თავისუფლების გზაზე ახლად გამოსული საქართველოს სიძნელეებით, რომელსაც გარშემო უამრავი მტერი ეხვია. თურქეთისაგან თავის დაღწევას, გერმანიის ჩარევის გარეშე, საქართველო ვერ შეძლებდა. გერმანელებმა კი, სავსებით ბუნებრივია, ისარგებლეს ჩვენი ქვეყნის მძიმე მდგომარეობით და შეეცადნენ სარგებელი მეტი ენახათ.

1918 წლის მაისის ბოლოს საქართველოში შემოსული გერმანელები აქ დიდხანს არ გაჩერებულან. 1918 წლის 9 ნოემბერს გერმანიაში დაიწყო რევოლუცია, რომელმაც ტახტიდან ჩამოაგდო ვილჰელმ II, ხოლო 11 ნოემბერს გერმანიის წარმომადგენლები იძულებული იყვნენ კომპიენის ტყეში ხელი მოეწერათ დაზავებაზე, რომლითაც გერმანია თავს დამარცხებულად ცნობდა. ამის შემდეგ გერმანია იძულებული გახდა, დაეტოვებინა სამხრეთ კავკასია და კონკრეტულად საქართველო. 1918 წლის 26 დეკემბერს ფოთიდან გავიდა გერმანიის ჯარების უკანასკნელი ეშელონი.

ბუნებრივია, ამის შემდეგ გერმანელ კოლონისტებს მოაკლდათ ის მხარდაჭერა, რაც მათ პრივილეგიურ მდგომარეობას ყოველმხრივ უზრუნველყოფდა. მათი მხრიდან დანაშაულის ფაქტები საგრძნობლად შემცირდა.

გერმანიის ჯარების გასვლას საქართველოდან და ინგლისელთა შემოსვლას გარკვეული ქაოსი მოყვა. სომხებმა თავის ვერაგულ პოლიტიკას არ უღალატეს და ქართველები გამოაცხადეს გერმანიის აგენტებად, ე. ი. ინგლისის მტრებად [11, 74]. საქართველოს ახლა ინგლისელები მოევიდნენ მეურვეებად. გასაგებია, რომ მათაც თავისი მიზნები ჰქონდათ. ჩვენი ქვეყნის მესვეურები ყოველგვარ თავისუფლებას აძლევდნენ „სტუმრებს“, აქაოდა, ანტიდემოკრატიულობა არ დაგებრალდესო.

თბილისის ერთ-ერთ სასტუმროში (დღევანდელი „Tbilisi mariot“-ი) განლაგებული იყო საქართველოს „მოკავშირე“ ბრიტანეთის საზღვაო ძალების შოტლანდიელთა პოლკი. უსაქმურობით შენუხებულმა შოტლანდიელებმა, ალკოჰოლის საგრძნობი დოზის მიღების შემდეგ ასეთი „გასართობი“ მოიგონეს: სასტუმროს წინ, გოლოვინის (დღევანდელი – რუსთაველის) გამზირზე დადგნენ და ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ გამვლელ-გამომვლელის თითო დარტყმით „დანოკაუტებაში“. რაც მთავარია ისინი არც მანდილოსნებს ერიდებოდნენ და მამაკაცთა დარად მუშტით უმასპინძლებოდნენ [12, 63].

მოსახლეობის აღშფოთების პასუხად სამართალდამცავი ორგანოები პოლიტიკური მოსაზრებით პროფილაქტიკურ ღონისძიებებს არ ატარებდნენ, რამაც უცხოელების კიდევ უფრო მეტი გათავხედება გამოიწვია. მაშინ საქმეში ვერელი „ყოჩალი“ ბიჭები ჩაერივნენ. ექვსმა ვერელმა ოცდახუთი შოტლანდიელი მეზღვაური მხოლოდ თავური დარტყმების გამოყენებით ისე სცემა, რომ ორი მათგანი გარდაიცვალა, დანარჩენები კი ლაზარეთში მოათავსეს. საჩივარში, რომელიც შემდგომ ნაცემმა შოტლანდიელებმა მილიციის უფროსს „მიათვეს“, ასეთი ფრაზა იყო: „მათ ჩვენს წინააღმდეგ არაჯენტლმენური ილეთები იხმარეს, თავები და იდაყვები გამოიყენესო“ [12, 64].

საერთაშორისო პრაქტიკაში ფართოდ ცნობილი სახელმწიფო მნიშვნელობის დანაშაულის – ყალბი ფულის ბეჭდვის შემთხვევები საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაშიც ყოფილა. ჩვენამდე მოღწეული ცნობების თანახმად, საქართველოში სხვადასხვა დროს მზადდებოდა, როგორც რუსეთის, ასევე ამიერკავკასიის კომისარიატისა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ყალბი ფულის ნიშნები.

1918 წლის 28 მაისს, თბილისში, ვერის დაღმართზე მდებარე სასტუმრო „ბელვიუში“, სამართალდამცავმა ორგანოებმა გაჩხრიკეს ვინმე ტერ-არუთინოვის მიერ დაკავებული ნომერი, სადაც აღმოაჩინეს: ყალბი ფულის საბეჭდი მოწყობილობა, საბუთები, მიწერ-მოწერის ქაღალდები და ყალბი რუსული ფულის ნიშნები 46 ათასი რუბლის ოდენობით. მართალია, ტერ-არუთინოვმა მოასწრო მიმალვა, მაგრამ ბინაზე დააკავეს ვინმე ჩერნიშევა, რომლის აქტიური დახმარებითაც, ყალბისმქნელი, თურმე, დღეში ასიათასობით რუბლს ბეჭდავდა და რუსეთისაკენ დაძრულ ლოტოლვილთა შორის ასაღებდა.

1918 წლის აგვისტოში, საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს საგანგებო რაზმმა, რომელსაც რაზმის უფროსის თანაშემწე პლატონ ფაჩულია მეთაურობდა, ყალბი ფულის მჭრელთა გამოსავლენად ოპერატიული ღონისძიება განახორციელა. ოპერაციის შედეგად დააკავეს ყალბისმქნელთა კარგად ორგანიზებული ჯგუფი, რომლის წევრებიც თბილისში, არტილერიის ქუჩაზე, ერთ-ერთი დამნაშავის – ვინმე კუჭავას ბინაზე მოწყობილ ფულის საბეჭდ ექსპედიციაში ამზადებდნენ რუსეთის დროებითი მთავრობის ფულის ნიშნებს, ე. წ. „კერენკებს“ (ეს სახელი შეარქვეს დროებითი მთავრობის მეთაურის ა. კერენსკის გვარის მიხედვით) – 40 მანეთის ნომინალით, ხოლო შემდეგ, თბილისისა და ბორჯომის არალეგალური სააგენტოების საშუალებით მოსახლეობაში ავრცელებდნენ. ყალბისმქნელები არც ამიერკავკასიისა და საქართველოს ბონების გაყალბებას ერიდებოდნენ.

1919 წლის 21 მაისს, საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო იუწყებოდა: „ფინანსთა სამინისტრო აცხადებს, რომ ბაზარზე გაჩნდა ამიერკავკასიის კომისარიატის ყალბი ბონები, რომლის დამახასიათებელი ნიშანი არის შემდეგი: 1) ქაღალდი გაქონილია, 2) სურათის კონტურას აკლია მრავალი წვრილმანი, როგორც სიმსუბუქის მხრივ, აგრეთვე რიცხვითაც“ [13, 25-26].

საქართველოს დედაქალაქში კრიმინოგენული ვითარების გართულების გამო შინაგან საქმეთა მინისტრმა ნოე რამიშვილმა გადაწყვიტა, თბილისის მილიციის უფროსად ქალაქის თვითმმართველობისათვის ვლადიმერ სულაქველიძის კანდიდატურა შეეთავაზებინა, რომელმაც მანმადე თავი გამოიჩინა ქუთაისის მილიციის უფროსის თანამდებობაზე ყოფნისას დამნაშავეობასთან ბრძოლაში.

1919 წლის მაისიდან ვალოდია სულაქველიძე დედაქალაქის მილიციის ხელმძღვანელია. ის მაშინვე ენერგიულად შეუდგა დედაქალაქის სამართალდამცავი უწყების რეორგანიზაციას. ორი კვირის განმავლობაში დაითხოვა ყველა უბნის კომისარი და სტრუქტურა

ახალი კადრებით დააკომპლექტა. მთლიანად გადაისინჯა სამტატო ერთეულები და ის მილიციელები, ვინც დაკისრებულ მოვალეობას არ ასრულებდნენ ან კანონსაწინააღმდეგო საქმიანობაში იყვნენ შემჩნეული, დააპატიმრეს. ვ. სულაქველიძე პირადად ამონებდა სადარაჯოზე მყოფ მილიციელებს. მალევე მიაღწია იმას, რომ თანამშრომლები სამსახურში ფორმის გარეშე არ გამოცხადებულყვნენ და რომ განმასხვავებელი ლითონის სანიშნეები ყველა მათგანს წესრიგში ჰქონოდა. სამსახურიდან დათხოვნილ თანამშრომლებს კი ფორმის ტარება სასტიკად აუკრძალა.

თბილისის ქუჩების განათება სუსტად იყო ორგანიზებული. მილიციას უნდა შეემონებინა, როგორ ასრულებდნენ სახლის პატრონები კანონის მოთხოვნას, დაბინდებისთანავე აენტოთ სახლების გარე განათების ფარნები ელექტრონით ან ნავით, რაც არ სრულდებოდა. მილიციის განახლებული ხელმძღვანელის ძალისხმევით მცირე ხანში ქუჩის განათება სრულად აღდგა. სულაქველიძემ დაავალდებულა მოსახლეობა, ღამით სადარბაზოები და ეზოები დაეკეტათ. ამ ღონისძიებებმა საგრძნობლად შეამცირა დანაშაულის რაოდენობა და შეამსუბუქა კრიმინალური მდგომარეობა. ამავე დროს აიკრძალა დანაშაულში ეჭვმიტანილთა სახლების ღამით ჩხრეკა, გარდა განსაკუთრებული შემთხვევებისა. ასევე, მილიციელებს სასტიკად აეკრძალათ სადარაჯოებზე მათრახით დოგმა.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ქალაქის მილიციის უფროსი პირადად მონაწილეობდა ყველა ოპერაციაში, რიგითი დამნაშავეების დაკავება იქნებოდა თუ გენერალ ბარათოვზე თავდასხმის გახმაურებული შემთხვევა, რისთვისაც შინაგან საქმეთა მინისტრისაგან მადლობა მიიღო [14, 42].

ვინ იყო გენერალი ბარათოვი (ბარათაშვილი)? 1919 წლის ივნისის ბოლოს დენიკინმა თავის წარმომადგენლად ამიერკავკასიაში კაზაკი გენერალი ნიკოლოზ ბარათაშვილი დანიშნა. საქართველოს მთავრობა მას „დენიკინის არაოფიციალურ ელჩად“ მოიხსენიებს.

ნ. ბარათაშვილის ძირითადი მიზანი იყო ამიერკავკასიაში დარჩენილი მეფის ყოფილი ოფიცრების მობილიზება და სამხრეთ რუსეთის შეიარაღებული ძალების არმიებში მათი გაგზავნა. მას ევალებოდა აგრეთვე შეეცვალა ის ანტიდენიკინური განწყობილება, რომელიც საქართველოსა და აზერბაიჯანის ხელისუფლებაში სუფევდა [15, 66].

1919 წლის 3 აგვისტოს საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრმა ე. გეგეჭკორმა მიიღო ნიკოლოზი. ამ შეხვედრის გარდა, ნ. ბარათაშვილს საგარეო უწყების ხელმძღვანელთან კიდევ ორჯერ

ჰქონდა აუდენცია, რომლის დროს მხარეებმა ძირითადად განიხილეს საქართველოს ჩრდილოეთის საზღვართან დაკავშირებული საკითხები.

1919 წლის 13 სექტემბერს თბილისში ნ. ბარათაშვილზე განხორციელდა ტერორისტული თავდასხმა. რუსთაველის პროსპექტიდან ვერის დაღმართზე მიმავალ საქართველოს სამხედრო უწყების ავტომობილს, რომელშიც ისხდნენ გენერლები: ი. ოდიშელიძე, ნ. ბარათაშვილი და მისი ადიუტანტი პოლკოვნიკი სელიმ ალხავი, ხელყუმბარა ესროლა ბოლშევიკ-ტერორისტმა არკადი ელბაქიძემ. ტერაქტის შედეგად ადგილზე დაიღუპნენ პოლკოვნიკი ალხავი, ავტომობილის მძღოლი, მისი თანაშემწე და შემთხვევით გამვლელი ერთი მოქალაქე. მსუბუქად დაიჭრა ი. ოდიშელიძე, ხოლო ბარათაშვილი – მძიმედ. მას ყუმბარის ნამსხვრევები ორივე ფეხში მოხვდა. გენერლები სასწრაფოდ გადაიყვანეს მიხაილოვის საავადმყოფოში, რაც შეეხება თავდამსხმელს, იგი მილიციელების მიერ იქნა მოკლული.

ვინაიდან დამნაშავე ბოლშევიკი აღმოჩნდა, მოხალისეთა არმიის სარდლობას არავითარი პროტესტი არ გამოუთქვამს საქართველოს მთავრობისათვის. ნ. ბარათაშვილის ადიუტანტი პორუჩიკი დესპოტული გაზეთ „უტრო იუგასთვის“ მიცემულ ინტერვიუში აღნიშნავდა, რომ ბოლშევიკებს ამ ტერაქტით სურდათ საქართველოს ხელი-სუფლებასა და მოხალისეთა არმიის სარდლობას შორის მოლაპარაკების ჩაშლა.

ნ. ბარათაშვილი საავადმყოფოში მოინახულეს ნ. ჟორდანიამ და ე. გეგეჭკორმა, აგრეთვე უცხოური მისიების ყველა წარმომადგენელმა. ისინი, როგორც ჩანს, ძალზე შეწუხდნენ მომხდარი ფაქტით, რადგან ოლივერ უორდროპი და ვ. ჰასკელი დღეში ორჯერ მიდიოდნენ დაჭრილთან. კაზაკ გენერალს თანაგრძნობის დეკლარაციები გაუგზავნეს ნ. უსუბეკოვმა და გენერალმა ს. მესმანდაროვმა [15, 70-71].

1919 წლის ზაფხულში საქართველოს რკინიგზის სისტემა დიდი პრობლემის წინაშე აღმოჩნდა. დამნაშავეთა სამყარომ სწორედ ეს სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი სატრანსპორტო საშუალება ამოიღეს მიზანში და დღე არ გავიდოდა, შემადგენლობა არ გაეძარცვათ. აზიანებდნენ ლიანდაგებს, რათა მათთვის სასურველ ადგილზე შეეჩერებინათ ეშელონები. სადგურ გრაკალთან სარკინიგზო შემადგენლობაზე თავდასხმამ მდგომარეობა საბოლოოდ დაამძიმა. მილიციის ის შემადგენლობა, რომელსაც რკინიგზის დაცვა და უსაფრთხოება ევალებოდა, გახშირებული თავდასხმების წინაშე უძლური აღმოჩნდა.

1919 წლის 18 სექტემბრის მთავრობის დადგენილების №21 შესაბამისად საქართველოს რკინიგზაზე გამოცხადდა სამხედრო წესები. დამნაშავეობასთან ბრძოლის გაძლიერების მიზნით გენერალ-გუბერნატორის მოვალეობის შესრულება დაეკისრა პორუჩიკ ვლადიმერ სულაქველიძეს, რომელსაც ამავე დროს შეუწარმოეს თბილისის მილიციის უფროსის თანამდებობა.

ახალმა, საგანგებო ხელმძღვანელობამ პირველ რიგში განახორციელა რკინიგზის მილიციის რეორგანიზაცია. აღნიშნულ სამართლდამცავ სტრუქტურას დაემატა 250 მილიციელი. ახალი კადრებით დაკომპლექტებამდე, რკინიგზის ყველაზე რთულ მონაკვეთზე პატრულირება დაიწყო მილიციის განკარგულებაში მყოფმა სახალხო გვარდიის „მფრინავმა“ დანაყოფებმა. მცხეთის რაიონის იმ სოფლებში, საიდანაც ხდებოდა ყაჩაღური თავდასხმები, შეიარაღებული ჯგუფები განლაგეს. გამკაცრდა კონტროლი მგზავრთა ნაკადზე. მილიციის ახალი ხელმძღვანელობა აპატიმრებდა ეჭვმიტანილებს და ხდებოდა ბოროტმოქმედთა ლიკვიდაცია. განადგურებულ იქნა დამნაშავეთა თავშესაფრები.

გატარებულმა ოპერატიულმა ღონისძიებებმა სათანადო შედეგები გამოიღო. ცოტა ხანში რკინიგზაზე წესრიგი დამყარდა და მიმოსვლა ჩვეულ რიტმს დაუბრუნდა [14, 43].

ამავე პერიოდში თელავის მაზრაში მოქმედება დაიწყო ორგანიზებულ დამნაშავეთა ჯგუფმა, რომლებიც დაუნდობლობით გამოირჩეოდნენ [11, 74]. ბანდიტები „ტყის ძმების“ სახელით გახდნენ ცნობილი. მათგან ყველაზე საშიში იყო ცალთვალა მკვლელი, რომელსაც ზედმეტ სახელად „ბრუციანს“ ეძახდნენ. ბანდაში პოლიტიკური პარტიების წევრებიც იყვნენ გაერთიანებული. თვითმხილველის გადმოცემით ბანდის წევრები ქმრების თვალწინ მათ ცოლებს აუპატიურებდნენ. „ცალთვალა“ კი რევოლუციების სანდოობას ამონმებდა „ადამიანის თავის ქალაზე“ [11, 78].

დანაშაულის ზრდას ადგილი ჰქონდა პერიფერიებში, განსაკუთრებით აჭარის ტერიტორიაზე. პატიმართა მეთედსაც კი ვერ იტევდა ბათუმის ციხეები. საკნები ძლივს ყოფნიდა ურიცხვ დამნაშავეს, რომლებმაც ბათუმი ბოროტმოქმედების ბუდედ აქციეს. თბილისისა და ქუთაისის მმართველ ელიტას ჩვევად ჰქონდათ ბათუმის ხარჯზე განეტვირთად თავისი ქალაქები ბოროტმოქმედებისა და მეძავებისაგან და ამით გაერთულებინათ საქმე ბრიტანელებისათვის. შემთხვევითი არ არის, რომ ბათუმში მომხდარი ყველა დანაშაულის 90% ბრიტანული ოკუპაციის დროს ჩაიდინეს ქართველებმა.

დამნაშავეთა დასაშინებლად ბათუმის ოლქში ბრიტანელმა ხელმძღვანელებმა მიმართეს საჯარო „ეგზეკუციას“. ეს იყო მეტად მკაცრი ღონისძიება. ინგლისელმა ოკუპანტებმა სამჯერ გამოიყვანეს პატიმართა მცირე ჯგუფი ციხიდან და ხალხის თვალწინ დახვრიტეს. სასჯელმა ქალაქში ჯადოსავით იმოქმედა დამნაშავე ელემენტებზე. ყოველი ეგზეკუციის შემდეგ დანაშაული საგრძნობლად კლებულობდა რამდენიმე კვირის მანძილზე [16, 410].

1920 წლის ოქტომბრის დასაწყისში მთავრობის თავმჯდომარის განკარგულებით, ადმინისტრაციული წესით, 3 თვის ვადით დააპატიმრეს ნისქვილის მეპატრონენი: იაკობოვი, დადახიანი, ალიხანოვი და ეგაიანი. ასევე, ქალაქის კონტროლიორი სამოვიჩი და ტექნიკური განყოფილების უფროსი ბულიოტი. მათ ბრალად ედებოდათ უზარისხო პურის რეალიზაციის პროცესისადმი უყურადღებობა [17].

გარეშე და შიდა მტერი ტერორისტული აქტებით ცდილობდა ქვეყანაში კრიმინალური მდგომარეობის დაძაბვას და მოსახლეობაში შიშის დათესვას. 1920 წლის 19 ივნისს თბილისში სომხური პარტიის „დამნაკცუთიუნის“ წევრებმა რევოლვერით დაჭრეს აზერბაიჯანის პირველი და მამინ უკვე ყოფილი პრემიერ-მინისტრი ფ ა თ ა ლ ი ხ ა ნ - ხ ო ი ს კ ი, რომელიც საავადმყოფოში გარდაიცვალა [18, 54].

ბოლშევიკების დივერსიული ჯგუფები და მათი აგიტატორები განსაკუთრებით გააქტიურდნენ 1920 წლის ბოლოს. კერძოდ, ამავე წლის დეკემბერში სამართალდამცავმა ორგანოებმა დააკავეს აზერბაიჯანის სსრ წარმომადგენლობის რამდენიმე თანამშრომელი, რომლებიც აგიტაციას ეწეოდნენ საქართველოს წინააღმდეგ [19, 27].

საქართველოს ხელისუფლებას აღარ დასცალდა ქვეყნის აღმშენებლობა გაეგრძელებინა. 1921 წლის „შავმა თებერვალმა“ წერტილი დაუსვა დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობას.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ა. კაჭარავა, ა. დაუშვილი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა – ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის, თბილისი, 2012.
2. ა. ბენდიანიშვილი, საქართველოს პირველი რესპუბლიკა (1918-1921 წწ.), თბილისი, 2001.
3. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921, თბილისი, 1990.
4. ა. რამიშვილი, ჩვენი შეცდომები 1918-1921, თბილისი, 2000.

5. ს. ლობჯანიძე, აღზრდის ეთუკური პრინციპები ეპოქალური ცვა-
ლებადობის შუქზე, სადოქტორო დისერტაცია, თბილისი, 2006.
6. გაზეთი „ნოქნა“, №102, 1918.
7. გერმანელი ოკუპანტები საქართველოში 1918 წელს (დოკუმენ-
ტებისა და მასალების კრებული), შეადგინა და დასაბეჭდად მო-
ამზადა მ. გაბრიჩიძემ, თბილისი, 1942.
8. გაზეთი „ერთობა“, 1918, 25 სექტემბერი.
9. გაზეთი „ნოქნა“, №99, 1918.
10. გაზეთი „ნოქნა“, №96, 1918.
11. შალვა მაღლაკელიძე, მოგონებები, მასალები გამოსაცემად მო-
ამზადა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ვიქტორ რცხი-
ლაძემ, თბილისი, 2012.
12. გ. კოკოშაშვილი, ქართული საბრძოლო ხელოვნება, თბილისი,
2012.
13. ნ. ჯავახიშვილი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის
ბონები, თბილისი, 1998.
14. დ. ხვადაგიანი, ვალოდია სულაქველიძე დამნაშავეობის მტერი,
ჟურნალში: „ისტორიანი“, №5, 2018.
15. გ. ბოგვერაძე, საქართველო-აზერბაიჯანის სამხედრო პოლიტი-
კური ურთიერთობის ისტორია (საკანდიდატო დისერტაცია),
თბილისი, 2002.
16. გ. გელაშვილი, ინგლისელი ჟურნალისტი ბეჩჰოფერი ბათუმის
შესახებ (1919-1920 წლები), კრებულში: ახალი და უახლესი ის-
ტორიის საკითხები, თბილისი, №2, 2011.
17. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 7 ოქტომბერი, 1920.
18. ბ. ალადაშვილი, რუსეთის „ჰიბრიდული ომი“ საქართველოს
რესპუბლიკის წინააღმდეგ, ჟურნალში: „არსენალი“, №5, 2018.
19. ბ. ალადაშვილი, რუსეთის „ჰიბრიდული ომი“ საქართველოს
რესპუბლიკის წინააღმდეგ, ჟურნალში: „არსენალი“, №6, 2018.

Ketevan Jincharadze

*Doctor of Law, Professor of Georgian
Technical University*

Avtandil Songhulashvili

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Ivane Javakhishvili Institute of History and
Ethnology, The Head of Department of the
Modern and Contemporary History*

Law Enforcement Bodies and Criminal Situation in 1918-1921 in Georgia

Summary

Today Georgia is a legal successor of the first Democratic Republic of Georgia. That is why special attention should be paid to the years of 1918-21 in order to learn more about prior experience.

Especially discredited and odious name „Politia“ in Russian Empire was replaced by „militia“ by Georgian social-democrats. As a result of implemented reforms, the city militia was transferred to Tbilisi self-governmental agency with 903 staff members.

The minister of internal affairs possessed broad powers. He could make decision to stop publishing newspapers without court sanctions just on the basis of operative materials. New Militia leaders arrested suspects and killed criminals. Shelters of criminals were destroyed. But unfortunately, the Georgian government was no longer be able to continue building process, as „Black February“ of 1921 eventually ended the existence of the Democratic Republic of Georgia.

ნუნუ მიქელაძე

ისტორიის დოქტორი, იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტი-პროფესორი

ალექსანდრე ოთარაშვილი

ისტორიის დოქტორი, იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის დეპარტამენტის სპეციალისტი

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის ემიგრაციაში მოღვაწეობის ისტორიიდან

1919 წლის 18 იანვარს, გერმანიის და მისი მოკავშირეების I მსოფლიო ომში დამარცხების შემდეგ, პარიზში გაიხსნა გამარჯვებული ქვეყნების კონფერენცია, სადაც სამმა სახელმწიფომ (ინგლისი, საფრანგეთი, აშშ) უკარნახა თავისი საზავო პირობები დანარჩენ მსოფლიოს. პარიზის საზავო კონფერენციაზე აგრეთვე უნდა გადაწყვეტილიყო საქართველოს რესპუბლიკის დამოუკიდებლობის ცნობის საკითხი უცხო სახელმწიფოების მიერ. მიუხედავად ქართული დელეგაციის თავაზიანად მიღებისა და დაპირებებისა, ევროპის დიდ ქვეყნებს მაინც პირველ რიგში რუსეთის საკითხი აინტერესებდათ. ეს ვეებერთელა ეკონომიკური და პოლიტიკური შესაძლებლობის ქვეყანა ყველას აფიქრებდა და მასთან ურთიერთობის გამწვავება, რომელიმე მცირე განაპირა ერთეულის გამო სწორად არ ესახებოდათ. აქედან გამომდინარე, საქართველოს დამოუკიდებლობის ცნობა ჭიანჭურდებოდა და შედეგიც მოვლენათა შემდგომ განვითარებაზე იყო დამოკიდებული.

ქართული დიპლომატიის ერთ-ერთი ამოცანა იყო საქართველოს შეყვანა ერთა ლიგაში, რაც მისი დამოუკიდებლობის საიმედო გარანტია იქნებოდა. ამ დროისათვის რუსეთმა დაამარცხა არა მხოლოდ შინაური მოწინააღმდეგენი და უცხოელი ინტერვენტები, არამედ იმპერიის ფარგლები მთლიანად აღიდგინა. დაპყრობილი იყო აზერბაიჯანი და სომხეთი, ამიტომ ერთა ლიგის წევრთა უმრავლესობამ საქართველოს ბედი უკვე გადაწყვეტილად მიიჩნია და ორგანიზაციაში მისი შეყვანა უარყო. მათ შორის ინგლის-საფრანგეთმა და სხვა დიდმა სა-

ხელმწიფოებმა (ისინი კულისებში რუსეთთან კავშირში იყვნენ), რამაც რუსეთს საქართველოს ხელახალი ოკუპაცია და ანექსია გაუდვილა. რაც შეეხება ბრიტანეთისა და საფრანგეთის უარის თქმის მიზეზი იყო ერთა ლიგის წესდების მეათე პუნქტი, რომლის თანახმადაც ლიგას უნდა ეკისრა ახალი წევრების ტერიტორიის დაცვა უცხო სახელმწიფოს თავდასხმისაგან და მისი საერთაშორისო უფლებების გარანტიები [2]. რუსეთის კავკასიაში მკვეთრი გააქტიურების პირობებში საქართველოს მიღება ერთა ლიგაში, მათთვის რუსეთთან სამხედრო კონფლიქტს ნიშნავდა. მოსკოვში კი სწორად გაიგეს, რომ ევროპა თანახმაა საქართველოს გასაბჭოებაზე.

ამდენად, მიუხედავად მრავალი ქვეყნის მხრიდან დიპლომატიური აღიარებისა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ვერ გახდა საერთაშორისო თანამეგობრობის სრულუფლებიანი წევრი. თუმცა საერთაშორისო მასშტაბით საქართველოს დამოუკიდებლობის ცნობა უკვე უზრუნველყოფილი იყო. რუსეთის გააქტიურება ევროპის სახელმწიფოებს ხელს აღარ აძლევდა და ევროპის დიდმა სახელმწიფოებმა (ინგლისი, საფრანგეთი, იტალია) მიიღეს გადაწყვეტილება საქართველოს დამოუკიდებლობის ცნობის შესახებ. 1921 წლის დასაწყისისათვის საქართველოს დამოუკიდებლობა იმ დროს მსოფლიოში არსებულ 40 სახელმწიფოდან 25-მა აღიარა [3]. შეერთებულმა შტატებმა აღიარებაზე უარი განაცხადა. ხოლო რაც შეეხება ანტანტის ქვეყნებს, დე-ფაქტოდ ცნობილი საქართველოსათვის არავითარი დახმარება არ აღმოუჩინიათ.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა ეცადა ყველა მნიშვნელოვანი საკითხის მოგვარებას, ქვეყნის გაძლიერებასა და აღმშენებლობას. რუსეთი კი ფაქტობრივად ფეოდალურ-ბატონყმურ და კოლონიზატორულ პოლიტიკას განაგრძობდა. სამოქალაქო ომის დამთავრებისა და ინტერვენციის მოგერიების შემდეგ, რუსეთი იმპერიიდან გამოყოფილი დამოუკიდებელი სახელმწიფოების საშინაო საქმეებში ჩარევისა და ხელახალი დაპყრობის პოლიტიკაზე გადავიდა. ასე დამყარდა საბჭოთა ხელისუფლება რუსეთის იმპერიის თითქმის ყველა „განაპირა მხარეში“. ეს იყო ომის საშუალებით სხვა ქვეყნებში „სოციალიზმის ექსპორტის“ პირველი ეტაპი, რასაც მოჰყვა ამიერკავკასიის დაპყრობა.

1920 წლის აპრილში რუსეთმა აზერბაიჯანში შეჭრით იქ საბჭოთა ხელისუფლება გამოაცხადა. გაირკვა, რომ ამ ოპერაციის საბოლოო

მიზანი საქართველოს დაპყრობა იყო. 1920 წლის ნოემბრისათვის საბჭოთა ჯარებმა სომხეთი გაასაბჭოვა, დეკემბრიდან კი, სერგო ორჯონიკიძის ინიციატივით და ხელისუფლების დავალებით კვლავ განახლდა საქართველოზე თავდასხმა [1]. ხელოვნურად მოწყობილი და დაგეგმილი სცენარით დაიწყო ნეიტრალურ ზონაში დასახლებულ მოსახლეობაში ინსპირირებული გამოსვლები, რომელიც „საქართველოს გლახთა საყოველთაო“ აჯანყებად მოინათლა. იმავე დღეს საქართველოს წინააღმდეგ ყველა მიმართულებიდან დაიძრა არმიები ამ აჯანყების ვითომ ჩასახშობად.

რუსეთის მიერ დაწყებული ომი საქართველოში უსამართლო და უთანასწორო იყო. 22 თებერვალს საქართველოსთან ომში თურქეთიც ჩაება. ზედმეტი სისხლისღვრის თავიდან აცილების მიზნით საქართველოს მთავრობამ თბილისი დატოვა. 25 თებერვალს ქალაქი რუსეთის ჯარებმა დაიკავეს და მთელ საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლება გამოაცხადეს. რუსეთ-საქართველოს ომი ჯერ კიდევ დამთავრებული არ იყო, როცა საქართველოს კომპარტიის წარმომადგენლობამ ნ. ჟორდანიას და მის რამდენიმე თანამოაზრეს შესთავაზა საქართველოში დარჩენა და სათანადო ხელშეკრულების საფუძველზე კომუნისტებთან თანამშრომლობა, მაგრამ ქუთაისში გამართული ბოლო მოლაპარაკების დროს საქართველოს დამარცხებული ხელისუფლების წარმომადგენლობამ შეთანხმებაზე უარი განაცხადა. „ქართველი ხალხის მიერ არჩეული პარლამენტი და მთავრობა ერთადერთი კანონიერი ხელისუფლებაა და სადაც არ უნდა იყოს, ასეთად დარჩება, ვიდრე ამას არ შეეწინააღმდეგება ქართველი ხალხის თავისუფლად გამოთქმული ნება-სურვილი“, – აცხადებდა ნოე ჟორდანიას [5].

საქართველოს კანონიერმა ხელისუფლებამ უარი თქვა კაპიტულაციასზე და საბჭოური კომუნისტური რეჟიმის მარიონეტობაზე. მისი ბევრი წევრი საფრანგეთს შეეფარა და იქ მიიღო ემიგრანტული მთავრობის სტატუსი, შეინარჩუნა კავშირი სამშობლოში დარჩენილ თანამოაზრეებთან და მათთან ერთად გააგრძელა ხანგრძლივი, მაგრამ იმედიანი ბრძოლა ქართველი ხალხის სუვერენული უფლებების აღდგენისათვის. ემიგრაციაში წასულმა წარმომადგენლებმა, კერძოდ პარიზიდან ირაკლი წერეთელმა, სტამბოლიდან ნოე ჟორდანიამ, ჩხეიძემ, რამიშვილმა და გეგეჭკორმა, ევროპის ყველა სოციალისტურ და პროფესიულ ორგანიზაციას მიმართეს მოწოდებით, სადაც ბოლშევიკების ამ ქმედებებს ფარდას ხდიდნენ, საქართველოში მომხდარი ამ-

ბების ნამდვილ სურათს ხატავდნენ და სთხოვდნენ ამ ორგანიზაციებს მოსკოვის ყაჩაღობის წინააღმდეგ ხმა აემალლებინათ, რათა რუსეთს ნითელი ჯარები უკან გაეყვანა და ქართველი ხალხისათვის, მისი ცხოვრების თავის სურვილისამებრ მოწყობის საშუალება მიეცა [7].

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიის წარმომადგენლების მოწოდებას ევროპის მუშათა კლასი გამოეხმაურა და მოსკოვის მთავრობის იმპერიალისტური აქტის საწინააღმდეგო რეზოლუციები გამოიტანეს.

1921 წლის 13 ივნისს ბრიუსელში ჩასულ ჟორდანიას დიდი თანაგრძნობით შეხვდა მუშათა სოციალისტური წრეები. ბელგიის მუშათა პარტიის სხდომაზე ვანდერველდე მიესალმა ჟორდანიას და პარტიისა და პროფკავშირების 600,000 წევრის სახელით უსურვა ქართველ ერს მალე გათავისუფლება და გამარჯვება [4]. ჟორდანამ გადაუხადა რა მადლობა, კრებას გაახსენა საქართველოს ისტორია და ხაზი გაუსვა რუსული ჯარების შემოსევას საქართველოში. ამასთან ბელგიის მუშათა კლასს მიმართა მორალური დახმარების განევისათვის წმინდა ბრძოლაში კომუნისტური დამპყრობლების წინააღმდეგ „მოითხოვოს, რომ მოსკოვმა გაიყვანოს თავისი ჯარები და ამით ქართველ ხალხს საშუალება მისცეს საკუთარი ბედი თავის სურვილისამებრ გადაწყვიტოს“. ბელგიაში ყოფნისას ჟორდანამ ინახულა როგორც ოფიციალური წრეები, ისე სხვა საზოგადო მოღვაწენი, რომელნიც დროებით დამონებულ საქართველოს თავიანთ საღამს უგზავნიდნენ. ამავე დროს გაზეთებში დაიბეჭდა საქართველოს შესახებ თანაგრძნობით აღსავსე მრავალი წერილი. ბელგიიდან ჟორდანია გაემგზავრა ინგლისში, სადაც მუშათა პარტიისა და ტრედუნიონების ხელმძღვანელ წრეებს სთხოვა საქართველოსადმი მორალური დახმარება.

1921 წლის ივნისში კ. ჩხეიძე და ნ. რამიშვილი ჩავიდნენ ვარშავაში, მოხსენება გადასცეს სოციალისტურ პარტიას, გააცნეს მათ საქართველოს მაშინდელი მდგომარეობა და ბოლშევიკების შემოსევების შედეგები [4]. როცა პოლონეთის სოციალისტურმა პარტიამ მოაწყობა მრავალრიცხოვანი საჯარო კრება – მიღებულ რეზოლუციაში მხურვალე თანაგრძნობა გამოუცხადეს ქართველ ხალხს. ასეთივე გამომხაურება მოჰყვა ჩხეიძისა და რამიშვილის გერმანიაში ჩასვლას. ვენის ინტერნაციონალური ბიუროს მოთხოვნით – რუსეთს დაუყოვნებლივ უნდა გაეყვანა ჯარები საქართველოდან და უფლება მიეცათ ქართველი ხალხისათვის თვითგამორკვევის უფლების მინიჭებისა.

1921 წლის ზაფხულში ევ. გეგეჭკორი და ს. მდივანი იტალიაში ჩა-

ვიდნენ და გააცნეს საქართველოს საკითხი [6]. საფრანგეთის სოციალისტური პარტიის კონგრესზე პარიზში ირაკლი წერეთელმა კრებას დაწვრილებით განუმარტა, ბოლშევიკებმა როგორ გათელეს ფეხქვეშ ერთა თვითგამორკვევის პრინციპი და ბოლშევიკური ხელისუფლება ტერორის საშუალებით როგორ ბატონობდა ქართველ ხალხზე.

კოპენჰაგენში მაკდონალდის აქტიურობით გადაწყდა, რომ სოციალისტებისა და კომუნისტებისაგან შეედგინათ კომისია, რომელიც გაემგზავრებოდა საქართველოში და რომლის კონტროლის ქვეშ მოხდებოდა რეფერენდუმი ქართველი ხალხის ნება-სურვილის გამოსარკვევად. მაკდონალდი-ინტერნაციონალის მაშინდელი მდივანი შესაფერი წერილით შეეკითხა მოსკოვის მთავრობას, მისცემდა თუ არა ის განზრახულ კომისიას მოქმედების საშუალებას. პასუხი მოვიდა არა მოსკოვიდან, არამედ თბილისის ეგრეთწოდებული მთავრობისაგან. ქართველი ბოლშევიკები სარეფერენდუმო კომისიის მონყობაზე უარს ამბობდნენ და ევროპელი სოციალისტების ლანძღვით კმაყოფილდებოდნენ, თანაც უმატებდნენ, რომ ბოლშევიკებს აზრად ჰქონდათ მოენვიათ საქართველოს მუშათა, გლეხთა და წითელი არმიის ჯარისკაცთა დელეგატების ყრილობა, რომლის დადგენილებები უკეთ გააცნობდნენ ქართველი ხალხის გრძნობებს, ვინემ ამ ხალხის უშუალო დაკითხვა.

ინტერნაციონალის აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომამ ბრიუსელში, რომელსაც კ. ჩხეიძე და ვლ. ვოიტინსკი დაესწრნენ, ერთხმად მიიღო ჰაუსმანის რეზოლუცია, სადაც თვალნათლივ იკითხებოდა: 1. საქართველოს ტერიტორია დაპყრობილ იქნა მოსკოვის ჯარების მიერ, რომ მოსკოვის მთავრობას დანიშნული ჰყავს საქართველოში ხალხისათვის უცხო ხელისუფლება; 2. იმ დროს, როცა მოსკოვის მთავრობა მოითხოვს, რომ ის ცნობილი იქნას სხვა სახელმწიფოთა მიერ, თავად პატივისცემით უნდა მოეპყრას სხვა ხალხების უფლებას, თუ უნდა, რომ მის უფლებებს სცენ პატივი და არ უნდა გათელოს ის ელემენტარული პრინციპები, რომელიც საფუძვლად უნდა დაედოს კულტურული ერების ურთიერთობას. ამიტომ აღმასრულებელი კომიტეტი მოთხოვს:

ა) რუსეთის მთავრობამ გაიყვანოს თავისი ჯარები საქართველოდან და ამით შესაძლებლობა მისცეს ქართველ ხალხს თვით გახდეს თავისი ბედის პატრონი.

ბ) წინადადებას აძლევს მეორე ინტერნაციონალის მომხრე ყველა პარტიას: როცა მათ წინაშე დადგება საკითხი მოსკოვის მთავრობის

ცნობის შესახებ, ანგარიში გაუწიონ იმ მჭიდრო კავშირს, რომელიც არსებობს ამ საკითხსა და საქართველოს დემოკრატიის განთავისუფლებას შორის [1].

დაახლოებით იმავე ხანებში მსგავსი შინაარსის რეზოლუცია იქნა მიღებული საფრანგეთის სოციალისტური პარტიის აღმასრულებელი კომიტეტის მიერ, რომელიც საპარლამენტო ფრაქციას ავალებდა ეხელმძღვანელა ამ რეზოლუციით თავის მოქმედებაში. რუსეთის ჯარების მიერ საქართველოს დაპყრობამ, დამოუკიდებლობის მოსპობამ და იქ ტერორისტული ხელისუფლების ძალით გაბატონებამ, მთელი ევროპის მუშათა კლასის საზოგადოებრივი აზრი აღაშფოთა. ის კატეგორიულად გმობდა მოსკოვის იმპერიალისტურ მოქმედებას და ერთსულოვნად მოითხოვდა საქართველოდან უცხო ჯარების გაყვანას და მისი თავისუფლების აღდგენას.

მოსკოვი ევროპის პროლეტარიატის პროტესტს ყურადღებას არ აქცევდა, საქართველოში კი ბოლშევიკური ხელისუფლება რეპრესიებს აძლიერებდა და ქართველ ხალხს ყველა მიმართულებით ჩაგრაჟდა. ქართველი ხალხის დაჩაგვრამ კი გამოიწვია საქართველოს დემოკრატიის მონინავე რაზმის – თბილისის მუშების აშკარა გულისწყრომა. მათ საქართველოს რევკომს მიმართეს, რაზედაც ხელი მოაწერა 5,132 მუშამ. ხელისუფლებისადმი გაგზავნილი მემორანდუმი მთავრობამ არ მიიღო, რასაც მოჰყვა დაპატიმრებები და რეპრესიები. დაიწყო საყოველთაო გაფიცვები, რომელსაც შეუერთდნენ ანტიბოლშევიკური პოლიტიკური პარტიები და სტუდენტობა. საქართველოში შექმნილი მძიმე პერიოდი დაემთხვა გენუის კონფერენციის მოწვევის დროს. საქართველოს ეროვნულ მთავრობასთან ერთად და მის დასახმარებლად საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლობის მიერ მიღებული იქნა ზომები, რომ გენუის კონფერენციაზე მოსკოვს საქართველოს სახელით არ ელაპარაკა. ირ. წერეთლის ინგლისის მუშათა წრეებში წინასწარი მუშაობის განევის შემდეგ მიღწეულ იქნა ის, რომ ინგლისის მთავრობამ, რომელმაც იცნო საქართველოს დამოუკიდებლობა, უნდა მიეღო საჭირო ზომები, რათა გენუის კონფერენციას გამოეთანა ისეთი დადგენილება საქართველოს საკითხის გამო, რომელიც შეეფერებოდა ამ დემოკრატიულ პრინციპს. დაახლოებით ამავე ხასიათის დადგენილება მიიღო მეორე ინტერნაციონალის აღმასრულებელმა კომიტეტმა, სადაც ხაზგასმული იყო, რომ არ არსებობდა სხვა კანონიერი მთავრობა საქართველოში გარდა

იმისა, რომელიც წარმოშობილია მთელი ხალხის საყოველთაო არჩევნებიდან. აქედან გამომდინარე, მოსკოვის მთავრობისაგან დანიშნულ წარმომადგენელს უფლება არა აქვს საერთაშორისო ურთიერთობის სფეროში საერთოდ და კერძოდ, გენუის კონფერენციაზე საქართველოს სახელით ილაპარაკოს.

1924 წლის აგვისტო-სექტემბერში საქართველოში მასობრივ სახალხო აჯანყებას ჰქონდა ადგილი. მოსკოვის ტელეგრაფის სააგენტომ ევროპის პრესას ამცნო, რომ საქართველოში აჯანყება მოახდინა კონტრრევოლუციონური მიზნით მცირერიცხოვანმა ბანდამ, რომელიც შედგებოდა მხოლოდ ძველი ოფიცრების, თავადების და მსხვილი ვაჭრებისაგან. ყველა მეთაური დაიჭირეს და აჯანყება თვით მცხოვრებთა მიერ საჩქაროდ იქნა ჩაქრობილი. მოსკოვის მიერ გავრცელებული ცრუ ცნობა სავსებით გააბათილა საქართველოდან გაგზავნილმა ამბებმა პარიზსა და ევროპის სხვა ქალაქებში. 1924 წლის 28 სექტემბერს კი ლონდონში ინტერნაციონალის აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომაზე, რომელსაც ირ. წერეთელიც ესწრებოდა, მიღებულ რეზოლუციაში ხაზგასმული იყო ბოლშევიკების მიერ საქართველოში აჯანყების დროს მხეცური რეპრესიების შესახებ [1]. რეზოლუციაში ნათქვამი იყო ისიც, რომ ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ ყურადღება არ მიაქცია არც ქართველი ამხანაგების და არც სოციალისტური ინტერნაციონალის მოთხოვნას, რომ ქართველ ხალხს მისცემოდა თვითგამორკვევის შესაძლებლობა.

ბოლშევიკების ბარბაროსულმა და მხეცურმა მოქმედებამ საქართველოში აჯანყების დროს ევროპის მუშათა წრეების საყოველთაო აღშფოთება და პროტესტი გამოიწვია. აჯანყების შესახებ ბოლშევიკებმა ვერ შეძლეს ყალბი ცნობების გასაღება ევროპაში და გადაწყვიტეს ბოლშევიკებისგან შემდგარ ევროპელ მუშათა დელეგაციების საქართველოში მონვევა – გაბრუება, ევროპაში ცრუ ამბების გავრცელება. ევროპაში არ წყდებოდა მხარდაჭერა საქართველოს მიმართ.

1925 წლის 29 იანვარს პიერ რენოდელმა სიტყვა წარმოსთქვა საფრანგეთის პარლამენტში საქართველოში მომხდარ ამბებთან დაკავშირებით [3]. მან აღნიშნა რუსი ჯარების საქართველოში შემოსევის შესახებ და იქ გამეფებულ ბოლშევიკურ რეჟიმზე. იგი მოუწოდებდა ყველას საპროტესტოდ მოსკოვის პოლიტიკის წინააღმდეგ და საქართველოს თავისუფლების და დამოუკიდებლობის დასაცავად.

1928 წლის ზაფხულში ევგენი გეგეჭკორი ესტუმრა ბალტიის ქვეყ-

ნებს, სადაც სოციალისტური პარტიის კრებებზე და მიტინგებზე გააცნო ყველას საქართველოს მდგომარეობა. იმავე წლის აგვისტოში ქართულმა დელეგაციამ გააკეთა მოხსენება ტერორზე საქართველოში, ჩეკას რეჟიმზე, წამების სისტემაზე [1]. საქართველოს მთავრობა კიდევ დიდხანს მუხლჩაუხრელად იბრძოდა ემიგრაციიდან სამშობლოში პოლიტიკური მდგომარეობის შესაცვლელად. ევროპელი მოსახლეობის გარკვეული ნაწილიც სიმპათიურად იყო განწყობილი საქართველოსა და ქართველი ხალხის მიმართ, მაგრამ რუსეთი თანდათან ძლიერდებოდა და მსოფლიოში არსებული მდგომარეობაც იცვლებოდა.

1924 წლის აჯანყების დამარცხების, ინგლისისა და საფრანგეთის მთავრობათა მიერ საბჭოთა რუსეთის ცნობის შემდეგ, საქართველოს ემიგრირებულ მთავრობას გაუქარწყლდა დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ბრძოლაში ევროპის სახელმწიფოთა რეალური დახმარების იმედები. ამიერიდან აქცენტი გადატანილი იქნა ერთა ლიგის დამხმარე საერთაშორისო ორგანიზაციებსა და სოციალისტურ ინტერნაციონალზე. ევროპის საზოგადოებრივი აზრი მართლაც სიმპათიურად იყო განწყობილი დემოკრატიული საქართველოს მთავრობის მოთხოვნათა მიმართ. საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი 1926 წელს დაისვა ამერიკის შეერთებული შტატების სენატშიც, მაგრამ უშედეგოდ [2].

1933 წელს საბჭოთა რუსეთსა და საფრანგეთს შორის ხელმოწერილ იქნა თავდაუსხმელობის პაქტი [7]. საფრანგეთის დეპუტატთა საკრებულოში ამ ფაქტის რატიფიკაციასთან დაკავშირებით საქართველოს საკითხი წამოაყენეს დეპუტატებმა რენოდელმა, მუტიემ და სხვებმა, მაგრამ პარლამენტმა არ დაუჭირა მხარი საბჭოთა რუსეთისადმი საქართველოს პრეტენზიებს და ჩათვალა იგი „ნაკლები მნიშვნელობის“ საკითხად, მას არ შეეძლო დაებრკოლებინა ორი დიდი სახელმწიფოს შეთანხმება. ამ ფაქტის ობიექტური შედეგი იყო 1933 წელს პარიზში საქართველოს ემიგრანტული მთავრობის ლეგაციის გაუქმება [6].

1933 წელს ერთა ლიგაში დაისვა საბჭოთა რუსეთის მიღების საკითხი. ამასთან დაკავშირებით, ქართველმა ემიგრანტულმა წრეებმა გაააქტიურეს ბრძოლა რუსეთის მიერ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღიარებისათვის. 1934 წელს ფოლკსტონში შეიკრიბა ერთა ლიგის დამხმარე ასოციაციათა საერთაშორისო კონგრესი [1]. ქართულმა ასოციაციამ კონგრესს წარუდგინა მოხსენება საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შესახებ. კონგრესს ესწრებოდა

ქართველთა დელეგაცია გეგეჭკორის, გვაზავას და გუგუშვილის შემადგენლობით. კონგრესმა თავის რეზოლუციაში დაადასტურა საქართველოს უფლება დამოუკიდებლობის აღსადგენად და ერთა ლიგას მოაგონა ის რეზოლუციები, რომლებიც 1922 და 1924 წლებში იქნა მიღებული საქართველოს დამოუკიდებლობის სასარგებლოდ, საქართველოს მომავლის მოსაწესრიგებლად „მშვიდობიან და საერთაშორისო სამართლის შესაფერი საშუალებებით“. მიუხედავად საქართველოს დელეგაციის მცდელობისა, რუსეთი ერთა ლიგაში მიღებულ იქნა.

ამრიგად, საქართველოს ემიგრანტულმა მთავრობამ საზღვარგარეთ უდიდესი მუშაობა გასწია ბოლშევიკური აგრესიის მხილებისა და თავისუფლებისაკენ ქართველი ერის მისწრაფების საერთაშორისო მხარდაჭერის მოპოვებისათვის.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ა. ბენდიანიშვილი, ა. დაუშვილი, მ. სამსონაძე, ხ. ქოქრაშვილი, დ. ჭუმბურიძე, ო. ჯანელიძე, რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში, თბილისი, 2008.
2. ა. სურგულაძე, პ. სურგულაძე, საქართველოს ისტორია, თბილისი, 1991.
3. კ. გვარჯალაძე, საქართველოს მთავრობა ემიგრაციაში, პარიზი, 1936.
4. ზ. ავალიშვილი, საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, თბილისი, 1990.
5. ნ. ჟორდანიას, ჩემი წარსული, თბილისი, 1990.
6. ფ. ლომაშვილი, საქართველოს ისტორია, თბილისი, 1994.
7. ნ. კილურაძე, რ. გაჩეჩილაძე, გ. სანიკიძე, ისტორია, თბილისი, 2012.

Nunu Mikeladze

*Doctor of History, Assistant-Professor
of Jakob Gogebashvili Telavi State
University*

Aleksandre Otarashvili

*Doctor of History, Jakob Gogebashvili
Telavi State University, Member of the
Department of History*

From the History of the Emigration of the Government of the Democratic Republic of Georgia

Summary

The paper presents the forced annexation and occupation of the government of Democratic Republic of Georgia by Russia in February 1921. Despite this fact the legitimate government refused to surrender to the Soviet communist regime. Many of its members found shelter in France and received the immigration government status. It maintained ties with compatriots in Georgia, continued with them long, but hopeful fight for the restoration of people's sovereign rights.

ალექსანდრე მოსიაშვილი

ისტორიის დოქტორი, იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

მაღტის შეთანხმების გავლენა საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხზე

XX საუკუნის 80-იანი წლების მიწურულისათვის ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ძირითადი მიზნები და ამოცანები ყველასთვის ნათელი გახდა. 1989 წლის 9 აპრილს თბილისში დატრიალებულმა ტრაგედიამ [1] ერთი მხრივ, გარკვეული ლოგიკური კითხვები გააჩინა არსებული ხელისუფლების მიმართ, ხოლო მეორე მხრივ, მათივე მიზნების საპირისპიროდ ხელი შეუწყო ქართველი ერის კონსოლიდაციას. საინტერესოა, იმავე 1989 წლის დეკემბრის დასაწყისში აშშ-ის და ე. წ. სსრკ-ის უმაღლეს ხელისუფალთა შეხვედრის რა იყო მიზეზი, მიზანი და შედეგი? დასმულ შეკითხვებს, რომ მოვუძებნოთ შესაბამისი პასუხები, ამისთვის საჭიროა, თვალი გადავავლოთ რუსეთის საბჭოთა იმპერიის ისტორიას, მის ძალადობრივ ხასიათთან ერთად – არსებულ გარკვეულ თავისებურებებს, დაშლის პირას მყოფი საბჭოური იმპერიის შენარჩუნების მცდელობებს და განსაკუთრებით საქართველოში განვითარებულ მოვლენებს.

როგორც ცნობილია, ე. წ. საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირი ოფიციალურად შეიქმნა 1922 წლის 30 დეკემბერს. იგი განვითარების სხვადასხვა დონეზე მდგარი ქვეყნებისა და ხალხებისაგან ნაძალადევად შექმნილ რუსეთის იმპერიის ერთგვარ მოდელს წარმოადგენდა. ხსენებულმა იმპერიამ 1940 წლიდან ბალტიისპირეთის სამი ქვეყანა: ლიტვა, ლატვია და ესტონეთიც იძულების წესით შემოიერთა და მისი შემადგენლობა საბოლოოდ 15 საბჭოთა რესპუბლიკით განისაზღვრა. ბუნებრივია, ასეთი მოდერნიზებული გაერთიანება ვერ იქნებოდა მუდმივი და გარკვეული დროის შემდეგ ნელ-ნელა დაიწყებდა დაშლას. საინტერესოა ის იდეოლოგიური მიდგომები, რაც არსებობდა თავიდანვე წვერი რესპუბლიკების მიმართ, მათ შორის: „დემოკრატიული კონსტიტუცია“, რომელიც თითქოსდა სუვერენიტეტს უნარჩუნებდა რესპუბლიკებს და კავშირიდან თავისუფალი გასვლის შანსს აძლევდა; ჰიმნი, სადაც შემდეგი სტრიქონები ეწერა: „თავისუფალ ერთა მძლე კავშირი ძმური/ შეუკრავს მუდმივად დიდ რუ-

სეთის ხალხს/ გაუმარჯოს ხალხთა ნებისყოფით შექმნილს დიდ საბჭოთა კავშირს, ერთიანს და მძლავრს“... ჰუმანურობაზე; უძლეველობაზე მითები და ა. შ. უნდა ითქვას, რომ გარდა იმ სისტემური წნეებისა, რამაც მოქცეული ყავდათ ფართო მასები, დგამდნენ ისეთ გაუაზრებელ და გაუმართლებელ ნაბიჯებს, რომლებმაც შემდგომში ეკონომიკური თუ პოლიტიკური კრიზისები გამოიწვიეს. მათ შორის – ყოვლად გაუმართლებელი საომარი კამპანიები არაერთ ქვეყანასთან და, შესაბამისად, აგრესორ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბება. ერთი სიტყვით, საბჭოთა იდეოლოგიის თავსმოხვევამ ეროვნულის ნაცვლად, მშობლიური ენების მიზანმიმართულმა შეზღუდვამ და ლამის რუსულით ჩანაცვლებამ, საკუთარი ერის თუ ქვეყნის ისტორიის სწავლებისთვის განკუთვნილი საათების შემცირების ხარჯზე საბჭოთა კავშირის (რეალურად რუსეთის იმპერიის) ისტორიის საათების გაზრდამ, ადამიანის უფლებების ფეხქვეშ გაათელვამ, საოკუპაციო ჯარში სამსახურის იძულებამ, „ცივმა ომმა“, რკინის ფარდამ, უკანონო ავტონომიური ერთეულების შექმნამ, ტერიტორიების დაუკითხავად გასხვისებამ, არაადამიანური შრომის იძულებამ მინიმალური ანაზღაურებით, ეროვნული გმირების სახელების დისკრედიტაციით, ერის მოლაღატეთა სახელების განდიდებამ, სხვადასხვა რეპრესიებმა, ცნობიერების დამახინჯებამ, რელიგიის და მის მსახურთა შევიწროება-განადგურებამ და ათეიზმის დანერგვამ, სხვადასხვა სახელებისა და სახელწოდებების უკანონოდ შეცვლამ, ეროვნული კულტურისა და ტრადიციების საბჭოურით ჩანაცვლებით, განსხვავებული აზრის მიმართ დაწესებულმა ცენზურამ და დევნამ და ა. შ. გამოიწვია ნეგატიური დამოკიდებულება დამპყრობლისადმი სხვადასხვა ხალხებში.

1801 წელს რუსეთის საიმპერატორო კარის მიერ გამოცემული აქტით, ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ, საქართველოში ფაქტობრივად იწყება ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა. ქართულმა ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ ბრძოლის გარკვეული ეტაპები განვლო და სხვადასხვა საშუალებით იბრძოდა ქვეყნის დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისათვის. 1918 წლის 26 მაისს გამოცხადებული დამოუკიდებლობა საბჭოთა რუსეთმა 1921 წლის თებერვლის ანექსიითა და ოკუპაციით დაასრულა. მას შემდეგ საქართველო კვლავ იძულებით აღმოჩნდა საბჭოთა იმპერიის შემადგენლობაში, მაგრამ ქართული ეროვნული, პროგრესული ძალები ათწლეულების მანძილზე განაგრძობდნენ ბრძოლას ქვეყნის გასათავისუფლებლად თუ ადამიანის უფლებათა დასაცავად.

1979-1989 წლების ავღანეთის სამხედრო კამპანიამ, რომელიც დიდ ხარჯებთან იყო დაკავშირებული ზესახელმწიფოდ ცნობილი ე. წ. საბჭოთა კავშირი გარკვეული ეკონომიკური კრიზისის წინაშე დააყენა (მოქმედებდა სატალონო სისტემა), პარალელურად მუშაობდა დასავლეთიც მის დასაშლელად. აღსანიშნავია, ამერიკის შეერთებული შტატების აქტიურობა ამ კუთხით, თავისი ცნობილი „დაღესის დოქტრინით“ აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნები მაქსიმალურად ცდილობდნენ საბჭოთა რუსეთის გავლენისაგან გათავისუფლებას და შესაბამისი მოძრაობაც დაწყებული ჰქონდათ. სწორედ ამ ფონზე ოფიციალური მოსკოვი, რომელიც გამოსავალს ეძებდა ეკონომიკურთან ერთად უკვე პოლიტიკური კრიზისის დასაძლევად, იწყებს რეფორმებს. მაგალითად, ერთ-ერთი ასეთი იყო სიტყვის თავისუფლების და ზოგადად, საჯაროობის გამოცხადება, დემოკრატიზაცია, გარდაქმნა და სხვა.

არსებულმა პოლიტიკურმა მდგომარეობამ, რასაც დაემატა ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერის მერაბ კოსტავას გადასახლებიდან დაბრუნება, საქართველოში ხელი შეუწყო ქართული ეროვნული ძალების იატაკქვეშეთიდან გამოსვლას და ეროვნული მოძრაობის ახალი ეტაპის დაწყებას. მსგავსი მოძრაობები შეინიშნებოდა სხვა საბჭოთა რესპუბლიკებშიც, რომელთა შორისაც განსაკუთრებით აქტიურობდნენ ბალტიისპირეთის სამივე რესპუბლიკის: ლიტვის, ლატვიის და ესტონეთის წარმომადგენლები. მათი იმჟამინდელი მდგომარეობა ოდნავ უკეთესი იყო ვიდრე საქართველოსი, რადგან ამ სამი ქვეყნიდან არცერთი არ იყო უცხოეთის მიერ სსრკ-ის შემადგენლობაში ცნობილი. მიუხედავად ამ უპირატესობისა ქართული ეროვნული მოძრაობის ლიდერები ბალტიისპირელ კოლეგებთან ერთად კოორდინირებულად მუშაობდნენ და ნელ-ნელა აფართოებდნენ მოძრაობას. ხსენებულ მოძრაობას მართლაც დიდი ინტერესით უერთდებოდა ქართული საზოგადოება.

რასაკვირველია, კრემლი არ აპირებდა არსებულ სიტუაციასთან შერიგებას და ცდილობდა, გარკვეული პროვოკაციების მონყოფით, დაწყებული მოძრაობის შეფერხებას და დისკრედიტირებას. აქ, აუცილებლად უნდა ვახსენოთ 1988 წლის ნოემბრის თვის აქციები თბილისში, რომელთა გამომწვევიც გახდა ცენტრალური ხელისუფლების მცდელობა გაეუქმებინა სსრკ-ის კონსტიტუციის ის მუხლი, რომლის თანახმადაც მოკავშირე რესპუბლიკები უფლებას იტოვებდნენ გასულიყვნენ სსრ კავშირის რიგებიდან მაშინ, როცა მათ ეს მოესურვებოდათ. აღნიშნული ცვლილებების შეტანა საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციაში საკმაოდ მზაკვრული გეგმის ნაწილი იყო და შანსს არ უტო-

ვებდა საქართველოს მშვიდობიანი, კანონიერი გზით აღდგინა და-კარგული სუვერენიტეტი. ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ინიციატივით ახალგაზრდების ერთმა ჯგუფმა მთავრობის სახლის წინ შიმშილობა გამოაცხადა. ეს აქცია 21 ნოემბრიდან 28 ნოემბრამდე გაგრძელდა. საქართველოს უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მოითხოვა აღნიშნული შესწორებების ამოღება. მოსკოვმა ეს მოთხოვნა დააკმაყოფილა და თბილისში მიმდინარე აქცია შეწყდა [2].

კრემლის მმართველების მიერ გადადგმული თითოეული ნაბიჯი საზოგადოებაში უკვე კრიტიკულად აღქმადი ხდებოდა. მათ შორის ერთ-ერთი აფხაზეთში სიტუაციის ხელოვნურად დაძაბვის მცდელობა იყო. იქ შექმნილი ვითარება გახდა სწორედ 1989 წლის აპრილის დასაწყისში თბილისში, რუსთაველის გამზირზე, მთავრობის სასახლის წინ საპროტესტო აქციების გამართვის მიზეზი. 4 აპრილს დაწყებული აქციები თანდათან საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის მოთხოვნაში გადაიზარდა. 9 აპრილი უკვე კულმინაციად იქცა. გამთენიისას სპეციალურად მოვლენილმა სამხედრო შენაერთებმა დაიწყეს ოპერაცია მთავრობის სასახლის წინა მოედნის მომიტინგეთაგან გასათავისუფლებლად. უიარაღო მშვიდობიანი მომიტინგეების და მოშიშლილების დასაშლელად გამოყენებული იქნა, როგორც რეზინის სპეციალური ხელკეტები, ასევე სასანგრე ხელბარები და გაურკვეველი მომწამლავი გაზები, რითაც სამწუხაროდ, დაიღუპნენ, მოინამლნენ და დაზარალდნენ აქციის მონაწილენი. ამის შემდეგ დაპატიმრებულ იქნენ ეროვნული მოძრაობის ლიდერებიც [3].

ასეთი ქმედებით მთავრობა ცდილობდა, როგორც დაწყებული მოძრაობის შეჩერებას, ასევე მისი მხარდამჭერების დაშინებასაც. მაგრამ მიუხედავად მათი მცდელობისა, რომ მომხდართან დაკავშირებით ინფორმაციას არ გაეჟონა, მოხდა პირიქით. ინფორმაცია მომხდართან დაკავშირებით არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მაშინდელ საბჭოთა კავშირსა და დანარჩენ მსოფლიოშიც გავრცელდა. ამან კი უზრუნველყო ზენოლის გაძლიერება საბჭოთა ხელისუფლებაზე დასავლეთის მხრიდან, რამაც საბოლოოდ ხელი შეუწყო აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებიდან საბჭოთა ჯარის ნაწილების გამოყვანას და რუსეთის იმპერიის ზეგავლენისაგან მათ სრულ განთავისუფლებას.

1989 წლის 9 აპრილს თბილისში რუსთაველის გამზირზე დაღვრილი სისხლი უკვალოდ არ გამქრალა საქართველოსთვისაც. მომხდარმა კიდევ უფრო მეტად გამოაცოცხლა ქართველი ერი და მოხდა მისი კონსოლიდაცია საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეის გარშემო. თვითონ ეროვნული მოძრაობის ლიდერებმა, მშვიდობიანი ფორმე-

ბით, არსებული რეჟიმის მიმართ ზენოლები გადაძლიერეს. მაგალითად, 1989 წლის 26 მაისს უკვე ოფიციალურად აღინიშნა საქართველოს მასშტაბით საქართველოს დამოუკიდებლობის დღე, რაც, რა თქმა უნდა, ეროვნული ძალების დიდ წარმატებად უნდა შეფასდეს.

საერთოდ, თუ განვითარებულ მოვლენებს თვალს გადავავლებთ, 1989 წელი ქართული ეროვნული მოძრაობისთვის შეიძლება გარდამტეხად განვიხილოთ, რამეთუ სწორედ ამ წელს მოხდა უამრავი ფაქტი, რომლებიც პირდაპირ კავშირში იყო საქართველოს მომავალთან და რასაც იმპერიული ძალების გათვლით უნდა გაურკვეველი ვადით გადაედო საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი: 9 აპრილის ტრაგედიის შემდეგ „1989 წლის 24 ივნისს მარნეულში შედგა აზერბაიჯანელთა მიტინგი (დაახ. 5 ათას კაცამდე) რომელმაც დააყენა შემდეგი მოთხოვნები:

1. ავტონომიის შექმნა მარნეულის, ბოლნისის, დმანისის, გარდაბნის რაიონებისაგან (დედაქალაქი რუსთავი).
2. ქ. მარნეულისათვის სახელის შეცვლა და „ბორჩალოს“ დარქმევა.
3. ქ. მარნეულისა და მარნეულის რაიონის ისევ გაერთიანება.
4. საქართველოს ტელევიზიაში 4 საათის გამოყოფა აზერბაიჯანული გადაცემებისათვის.
5. არაფორმალური საზოგადოება „ნიზამის“ შექმნა.
6. აზერბაიჯანული სკოლების გახსნა კასპში, მცხეთაში, ქართლში, საგარეჯოში, თელავში, ლაგოდეხში, სადაც არის აზერბაიჯანული მოსახლეობა.
7. ქართული ენის სტატუსის გაუქმება.
8. პროდუქტების რესპუბლიკის გარეთ გატანის ამკრძალავი ბრძანების გაუქმება.
9. სვანი მოსახლეობის გაყვანა ქვემო ქართლის ტერიტორიიდან.

მეორე დღეს, 25 ივნისს აზერბაიჯანელები სიტყვიდან საქმეზე გადავიდნენ. დაიწყო ქართველებზე შეიარაღებული თავდასხმები რაიონებში, აწიოკება ქართული სოფლებისა, ბრბო წვადა ქართველთა მანქანებს, საცხოვრებელ სახლებს, ხერგავდნენ გზებს და ა. შ. [4]. 15-16 ივლისს ეწყობა სისხლიანი დაპირისპირება აფხაზებსა და ქართველებს შორის, რაც მსხვერპლით სრულდება; „ამის შემდეგ ცხინვალის ჯერიც დადგა. ოსი სეპარატისტები უკვე მიტინგებზე იწყებენ გარკვეული მოთხოვნების დაყენებას. მაგალითად,

1. კონსტიტუციურ უფლებათა შესახებ (გადაისინჯოს 34-ე მუხლი).
2. სამხ. ოსეთის ტერიტორიაზე ოსური ენის სახელმწიფო ენად გამოცხადება.
3. ოსური ენის სახელმწიფო პროგრამის პროექტის განხილვა და დამტკიცება.
4. ქართული ენის სახ. პროგრამაში ზოგიერთი პუნქტის შეცვლა ან საერთოდ ამოღება“ [5].

ამ ყველაფერს ემატებოდა საქართველოს სხვადასხვა რეგიონებში მდგომარეობის ხელოვნურად დაძაბვა, ასევე ხელოვნურად ე. წ. თურქი-მესხების საქართველოში დაბრუნების დღის წესრიგში დაყენება, ქართველ ახალწვეულთა და სამხედრო მოსამსახურეთათვის მდგომარეობის გართულება; ასევე ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერის მერაბ კოსტავას საეჭვო ვითარებაში გარდაცვალება [6] (იმავე პერიოდში დამოუკიდებლობისთვის მებრძოლ სხვადასხვა რესპუბლიკებში საეჭვო ვითარებაში 5 პოლიტიკური ლიდერი გარდაიცვალა, რაც არსებულ ეჭვს კიდევ უფრო მეტად ამძაფრებს) და სხვა მრავალი.

ზემოთ ჩამოთვლილი მოვლენების ინსპირირება-ხელშეწყობის გარდა, როგორც ჩანს, საბჭოთა ხელმძღვანელობა ფიქრობდა ამერიკის შეერთებული შტატების მხრიდან დახმარებაზეც, რაც მისი მიზნების განხორციელების მხარდაჭერაში უნდა გამოხატულიყო. აქედან გამომდინარე, 1989 წლის 2 დეკემბრისთვის დაიგეგმა სსრკ-ის და აშშ-ის მაშინდელ ლიდერთა შეხვედრა. შეხვედრა შედგა გემზე კუნძულ მალტასთან ახლოს, სადაც მიხეილ გორბაჩოვმა და ჯორჯ ბუშმა (უფროსი) ფაქტობრივად გადაწყვიტეს საბჭოთა რესპუბლიკების ბედი. ამ შეხვედრაზე გადაწყდა „ცივი ომის“ დასრულების საკითხიც. მიუხედავად იმისა, რომ შეხვედრის შინაარსი ოფიციალურად არ გასაჯაროებულა ირკვევა, რომ ამერიკის შეერთებული შტატების გეგმებსა და განზრახვებში არ შედიოდა საბჭოთა კავშირის დაშლა და მისი შემადგენელი რესპუბლიკების მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვება. ამ საიდუმლო გარიგებით არსებითად გადაწყდა საქართველოს და ქართული ეროვნული მოძრაობის ბედი. ბალტიისპირეთის რესპუბლიკების ეროვნულმა მოძრაობებმა ამ საიდუმლო გარიგებას „ახალი რიბენტროპ-მოლოტოვის გარიგება“ უწოდეს.

მალტის შეხვედრიდან სამი კვირის შემდეგ, 1989 წ. 24 დეკემბერს, საბჭოთა კავშირის უმაღლესმა საბჭომ საბჭოთა კავშირის მიერ 1940

ნ. ბალტიისპირეთის რესპუბლიკების – ლიტვის, ლატვიისა და ესტონეთის ოკუპაცია და ანექსია უკანონოდ სცნო და განაცხადა, რომ ეს საბჭოთა ხალხის სურვილისა და ნების წინააღმდეგ და მეტიც – საბჭოთა კანონების დარღვევით მოხდა. ამით, არსებითად, მან საბჭოთა კავშირიდან მათ გასვლას იურიდიული საფუძველი შეუქმნა. ამრიგად, ყოველნაირად შემზადდა ბალტიისპირეთის რესპუბლიკების საბჭოთა კავშირიდან გასვლა და განახლებული საბჭოთა კავშირის შექმნა – ბალტიისპირეთის ქვეყნების გარეშე! სწორედ ამას გულისხმობდა „განახლებული საბჭოთა კავშირის“ ყბადაღებული დოქტრინა, მათ შორის, ფართოდ რეკლამირებული „დემოკრატიზებაც!“ ხოლო იმ რესპუბლიკებისათვის, რომლებიც საბჭოთა ხალხების საპყრობილედან ბალტიისპირეთის რესპუბლიკებთან ერთად შეეცდებოდნენ „გაპარვას“, გამოსცეს „გაფრთხილება“, რომელიც პრეზიდენტმა ბუშმა უკრაინაში ვიზიტის დროს ძალზედ ხმამაღლა და დამაშინებლად გააჟღერა. აშშ-ის პრეზიდენტ ჯორჯ ბუშის 1991 წ. 1 აგვისტოს ცნობილი სიტყვა წარმოადგენდა საბჭოთა კავშირის განვითარების ვაშინგტონისეულ პროგრამას, დირექტივასა და გაფრთხილებას მოკავშირე რესპუბლიკების მიმართ – არ გაეწიათ წინააღმდეგობა მიმდინარე პროცესებისადმი და დამორჩილებოდნენ მოსკოვისა და ვაშინგტონის შეთანხმებულ პოლიტიკურ გეზს [7].

როგორც ზემოთ ითქვა, არსებული ხელისუფლება ყველაფერს აკეთებდა, რათა არ მომხდარიყო „ძმური მძლე კავშირის“ დაშლა, მაგრამ გარკვეულ დათმობებზე წასვლა მაინც უწევდა: ასე ჩატარდა საქართველოში პირველი მრავალპარტიული არჩევნები 1990 წლის 28 ოქტომბერს, რომლის შედეგადაც ბლოკი „მრგვალი მაგიდა – თავისუფალი საქართველო“ მოვიდა ხელისუფლების სათავეში; 1991 წლის 31 მარტს საქართველოში ჩატარდა რეფერენდუმი, რომლის შედეგადაც განსაზღვრა ქვეყნის მომავალი ბედი; 1991 წლის 9 აპრილს 1991 წლის 31 მარტის რეფერენდუმის შედეგების საფუძველზე გამოცხადდა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა. ასეთი გაბედული და ეფექტური ნაბიჯების გადადგმა, როგორც ჩანს, კრემლის შემფოთებას იწვევდა და რადგანაც ცნობილი იყო, რომ 1991 წლის მიწურულისთვის გავლენიანი, ცივილიზებული და დემოკრატიული სახელმწიფოები უკვე საბჭოთა რესპუბლიკების დე-ფაქტოდ გამოცხადებული დამოუკიდებლობის დე-იურედ აღიარებას გეგმავდნენ, გადაწყდა ქართული ეროვნული მთავრობის ხელისუფლებიდან ჩამოცილება ნებისმიერი საშუალებით. ზუსტად ამავე დროისათვის დაიგეგმა ე. წ. დსთ-ის (დამოუკი-

დებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის) შექმნა და ულტიმატუმად იქცა 1991 წლის 21 დეკემბერს ყაზახეთის დედაქალაქ ალმა-ათაში დსთ-ის დამფუძნებელთა მიერ ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების – ბალტიისპირეთის რესპუბლიკების გარდა – ლიდერთა მიწვევა აღნიშნულ გაერთიანებაში გასაწევრიანებლად. დსთ ფაქტობრივად სახეც-ვლილ სსრკ-ს წარმოადგენდა და მასში განწევრიანება საქართველოს აყვავებას მაინცდამაინც არ უქადდა. ამიტომ საქართველოს მაშინდელმა ხელმძღვანელობამ გადაწყვიტა არ მიეღო მონაწილეობა აღნიშნულ შეხვედრაში. ულტიმატუმის ვადა კი 22 დეკემბრის დილით ამოიწურა, რასაც კრემლის უხეში ჩარევითა და ხელშეწყობით მოჰყვა ეროვნული ხელისუფლების იარაღის ძალით განდევნა საქართველოდან. სამწუხაროა, მაგრამ ფაქტია, რომ ასეთ ვითარებაში აშშ-ის მაშინდელ პრეზიდენტს არანაირი პროტესტი, შეშფოთება თუ აღშფოთება არ გამოუთქვამს აღნიშნულ სიტუაციასთან დაკავშირებით, რაც თავისებურად მეტყველებს კრემლის პოლიტიკისადმი მის მხარდაჭერაზე.

ამრიგად, 1989 წლის 2 დეკემბრის მალტის შეთანხმებამ, შეიძლება ითქვას, განსაზღვრა ბალტიისპირეთის დამოუკიდებლობის საკითხი, ხოლო ამავდროს ის იქცა საქართველოს დამოუკიდებლობის მიღების ერთ-ერთ ძირითად შემაფერხებელ გარემოებად. რაც შეეხება ეროვნული ხელისუფლების უდიდესი ძალისხმევის შედეგად მოპოვებულ დამოუკიდებლობას, ის იქცა ქვეყნის აღმშენებლობის საწინდრად, თუმცა მისი მოპოვების შემდეგ საქართველოში განვითარებულმა მოვლენებმა გამოიწვია არაერთი ნეგატიური პროცესი. მათ შორის, ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევა, გაუმართლებელი და მასშტაბური მსხვერპლი, ეკონომიკური ჩამორჩენა, სიღუხჭირე და სიღატაკე, ქაოსი, ანარქია და ა. შ., რამაც დიდი ხნით შეაფერხა ქვეყნის განვითარების პროცესი, რომლის შედეგებსაც დღესაც ვიმკით. მალტის შეთანხმებიდან გამომდინარე, ეს ყველაფერი ჩვენ შეგვიძლია შევაფასოთ, როგორც გარე ძალების მიერ განხორციელებული შურისძიება და ასევე საბჭოური ნომენკლატურის მხრივ მოწყობილი ერთგვარი რევანში, სისხლიანი ანგარიშსწორების ჩათვლით.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გ. გვერდნითელი, 9 აპრილი, თბილისი, 1990.
2. http://archive.security.gov.ge/OLD_SITE_TEMP/winaagRmdegobis_aRorZineba.php

3. ზ. აბაშიძე, მ. ბახტაძე, ო. ჯანელიძე, საქართველო და ქართველები, თბილისი, 2013.
4. გაზეთი „ქართლის დედა“, № 2, 1989.
5. ა. მოსიაშვილი, 1989 წელს საქართველოში განვითარებული მოვლენების კვალდაკვალ, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, თბილისი, № 2 (17), 2015.
6. ბ. გაგნიძე, შავლეგო, თბილისი, 1990.
7. ჟურნალი „მატიანე“, № 3-4 (17-18), 2016.

Aleksandre Mosiashvili

*Doctor of History, Associate Professor
at the Faculty of Humanities of Iakob
Gogebasvili Telavi State University*

The Impact of the Malta Agreement on Georgia's Independence

Summary

On December 2, 1989, the Malta Agreement, which was attended by US President George W. Bush and Secretary General of the Central Committee of the USSR, Mikhail Gorbachev, effectively ensured the end of the „Cold War“ and also decided to adopt the independence of the Baltic states: Lithuania, Latvia and Estonia. At the meeting it was decided to announce the new Democratic model of the Soviet Union for the rest 12 Soviet republics, which was later formed on behalf of the Community of Independent States. Georgia was punished because of not becoming member of it by changing the national authority by force. However, the above-mentioned government has resulted in a positive result and today Georgia is an independent country (despite Russia's invading policy) and it is on its way of developing.

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II
გარდაცვალებიდან 100 წლისთავი

ნათუნა ქოქრაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

**საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II-ის
სამეცნიერო მოღვაწეობის ძირითადი ასპექტები
(ექვანობა გარდაცვალების 100 წლისთავს)**

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე სასულიერო წოდებამ უდიდესი როლი შეასრულა საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღდგენის, ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნების, კულტურისა და ჰუმანიტარული მეცნიერების განვითარების საქმეში. ამ მხრივ გამორჩეულია კირიონ (ერისკაცობაში გიორგი) საძაგლიშვილის (1855-1918) დამსახურება და ღვაწლი. საზოგადოება მას იცნობს, როგორც თვალსაჩინო საზოგადო და საეკლესიო მოღვაწეს, მოაზროვნეს, მეცნიერს, ავტოკეფალური მოძრაობის ერთ-ერთ ლიდერს, რომელიც 1917 წლის 17 სექტემბერს სრულიად საქართველოს საეკლესიო კრებამ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ კათოლიკოს-პატრიარქად აირჩია. მისი კურთხევა შედგა მცხეთობა დღეს სვეტიცხოველში, 1917 წლის 1 ოქტომბერს, კირიონ II-ის სახელწოდებით [17, 56-61; 25, 33-34].

კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II ჩვეული ენერგიით შეუდგა საქართველოს ეკლესიის განახლებას, მაგრამ, სამწუხაროდ, მალევე იქცა ინტრიგების სამიზნედ. 1918 წლის 26 ივნისს ის მარტყოფის მონასტერში მოკლული იპოვეს. არსებობს ამ საზარელი მკვლელობის სხვადასხვა ვერსია, თუმცა გამოძიება სიმართლის დადგენამდე ვერ მივიდა [21]. მკვლელობა დღემდე საიდუმლოებით არის მოცული. საქართველოს ეკლესიის წმინდა სინოდმა 2002 წლის 17 ოქტომბერს მოწამეობრივად აღსრულებული სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II წმინდანად შერაცხა.

შთამომავლობას დარჩა მისი უზომოდ ავტორიტეტული სახელი და საინტერესო შემოქმედება. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ის გარდაცვალებიდან 100 წლის შემდეგ მისი უაღრესად საინტერესო მემკვიდრეობის შესწავლასა და წარმოჩენას ისევ დიდი შემეცნებითი და პრაქტიკული ღირებულება აქვს. საქართველოში ახლაც დგას რიგი პრობლემებისა, რომლებიც თავის დროზე კირიონ საძაგლიშვილის განსაკუთრებული ზრუნვის საგანი იყო. მღვდელმთავრის მოღვაწეობა, ცხოვრებისეული გამოცდილება, მისი თეორიული ნააზრევი ის საგულისხმო ფენომენია, რომლის გაცნობა და გათვალისწინება აქტუალობას ინარჩუნებს.

კირიონ საძაგლიშვილის ეროვნულ-საზოგადოებრივი, სამეცნიერო თუ ფილოსოფიური შეხედულებები მის ნაშრომებსა და ჩანაწერებში იკითხება. მათი ნაწილი გამოუქვეყნებელია და არქივებშია დაცული. ცნობილია კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილის შემდეგი ფსევდონიმები, რომლითაც ის სხვადასხვა დროს სხვადასხვა გამოცემებში ბეჭდავდა წერილებსა და გამოკვლევებს: „გიორგი ლიახველი“, „ნიქოზელი“, „საძაგლოვ-ივერიელი“, „პირდაპირაძე“, „E. K.“, „Корнели“, „Временный петроградец“ და სხვა [17, 58-59; 25, 19]. კირიონ საძაგლიშვილი ავტორია არაერთი მნიშვნელოვანი ნაშრომის: К вопросу о грузинской церковной историографии; Краткий очерк грузинской церковной истории; Св. равноапостольная Нина; Царь Мириан Хосроиани; Последний эпизод из вековой борьбы православной Грузии с мусульманами шиитами, 1895; Заслуги грузинского монашества и монастырей для отечественной церкви и общества, Тифлис, 1899; Двенадцативековая религиозная борьба православной Грузии с исламом, Тифлис, 1900; Назревший вопрос, Тиф., 1900; История Грузинской церкви и Экзархата за XIX столетия, Тифлис, 1901; Церковно-политическое сношение Грузии с единоверной Россией; Харистикарная система и ея влияние на церковно-поземельные отношения в древней Грузии; Грузинский церковный вопрос; Что вынуждает грузин дабиваться восстановления своей церкви?; Какой Иверии дарована автокефалия в XI веке; Национальный принцип в церкви; Культурная роль Иверии в истории Руси, Тифлис, 1910 და სხვა.

კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას სხვადასხვა დროს არაერთი მკვლევრისა და მეცნიერის გამოკვლევა დაეთმო. ამ მხრივ, აღსანიშნავია, მ. ჯანაშვილის, ელ. აბრამიშვილის, ვ. გურგენიძის, ს. ვარდოსანიძის, ე. ბუბულაშვილის, ვ.

კიკნაძის, ჯ. გამახარიას, რ. ბარამიძის, ხ. ქოქრაშვილის და სხვათა ნაშრომები და პუბლიკაციები. მათში გაანალიზებულია კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის სხვადასხვა მხარეები. ამჯერად, ჩვენ შევეცდებით, გადმოვცეთ კათოლიკოს-პატრიარქის სამეცნიერო მოღვაწეობის, მისი ნააზრვეისა და მსოფლმხედველობის ძირითადი პრობლემები, ვუჩვენოთ მისი კონცეფციების უმთავრესი ასპექტები.

***

ადამიანის პიროვნულ პორტრეტს და მოღვაწეობას მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს მისი იდეები და მსოფლმხედველობა, რომელიც ყალიბდება შესაბამის ისტორიულ პერიოდში, მის გარემოცველ წრეში. პიროვნების მოღვაწეობა ამ იდეების განხორციელება და გამოხატულებაა.

კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილი საზოგადოებრივ ასპარეზზე XIX ს-ის 80-90-იანი წლებიდან გამოდის. ეს იყო პერიოდი, როდესაც მოღვაწეობას იწყებს სასულიერო პირთა ახალი თაობა (ლეონიდე ოქროპირიძე, პეტრე კონჭოშვილი, ამბროსი ხელაია, კირიონ საძაგლიშვილი და სხვები). სწორედ ამ თაობის წარმომადგენლებმა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში სათავე დაუდეს მიმართულებას, რომელიც მიზნად ისახავდა: აღედგინა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალურობა, გამოერკვია საქართველოს ეკლესიის ეროვნული, კულტურული, თუ საგანმანათლებლო მისია, აქტიურად ჩაება ეკლესია ერის სამსახურში.

ცოლ-შვილის გარდაცვალების შემდგომ, 1896 წელს გიორგი საძაგლიშვილი ბერ-მონაზვნად აღიკვეცა, კირიონის სახელით. მალევე განაწესეს ქვათახევის მონასტრის წინამძღვრად, შემდეგ საქართველოს მონასტრების გამგებლად და კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების სკოლების ზედამხედველად. 1898 წლის მაისში მიენიჭა არქიმანდრიტის ხარისხი. ამავე წლის აგვისტოში კი ეპისკოპოსად აკურთხეს და დაინიშნა ალავერდის მღვდელმთავრად. 1900-1902 წლებში ის გორის საეპისკოპოსოს მეთაურია. სასულიერო მოღვაწეობის დასაწყისშივე კირიონ ეპისკოპოსმა მრავალ სასიკეთო საქმეს ჩაუყარა საფუძველი: დააარსა სამრევლო საეკლესიო სკოლები, ააშენა რამდენიმე ეკლესია, სამრევლო სახლი, გახსნა წიგნთსაცავები და სამკითხველოები, მისი უშუალო მონაწილეობით შეკეთდა ალავერდის ტაძარი, შუამთის და ქვათახევის მონასტრები, ნაწილობრივ სვეტიცხოველი და სხვა. 1899-1902 წლებში კირიონ ეპისკოპოსი იყო საეკლესიო მუზეუმის კომიტეტის თავმჯდომარე

და უშუალოდ ხელმძღვანელობდა ქართულ სიძველეთა გამოვლენის, დაცვისა და გამოქვეყნების საქმეს. იგი იბრძოდა პეტერბურგის სასულიერო აკადემიაში საქართველოს ეკლესიის ისტორიის კათედრის გახსნისთვის [13; 14; 20].

კირიონ საძაგლიშვილის მსოფლმხედველობის ამოსავალი, როგორც სასულიერო პირისა, ქრისტიანული-მართლმადიდებელი სარწმუნოებაა. მისი მსოფლმხედველობა თუ ფილოსოფიური შეხედულებები XIX ს-ის II ნახევრის ქართული საზოგადოებრივი და რელიგიურ-ფილოსოფიური აზროვნების ტრადიციების ლოგიკურ განვითარებას ასახავს; ხოლო რელიგიის, მეცნიერებისა და ფილოსოფიის ურთიერთმიმართების მისეული გაგება ცხადყოფს, რომ კირიონ საძაგლიშვილი თავისი დროის თავისუფალი მოაზროვნეა [23, 83-94; 31, 267-287; 33].

შემეცნების პროცესის გათავისუფლება ყოველგვარი ავტორიტეტებისა და დოგმატებისგან, ლტოლვა განათლებისა და მეცნიერებისკენ, ცოდნის საზოგადოების საკეთილდღეოდ გამოყენება, სამყაროს შემეცნებისას მატერიისა და იდეის ჰარმონიულობაში გააზრება, მეცნიერების ზნეობრივი დანიშნულების ხაზგასმა და სხვა – ის უცილობელი კრიტერიუმებია, რომლებიც, მღვდელმთავრის ნააზრვის მიხედვით, კაცობრიობის პროგრესს განსაზღვრავს [23, 83-94; 31, 267-287; 33].

ყოველივე ამას კირიონ საძაგლიშვილი მჭიდროდ უკავშირებს თითოეული ადამიანის აბსოლუტური ღირებულების იდეას. ადამიანის, პიროვნების დაცვის ეთიკურ-მორალური ასპექტები მის ნააზრევში ეფუძნება ქრისტიანულ მოძღვრებას, რომლის თანახმადაც, ადამიანი სამყაროს არსებობის განსაზღვრული, ძირითადი მიზანია. ინდივიდების ერთმანეთთან თუ ღმერთთან მიმართებისას საყოველთაო სიყვარულისა და თანასწორუფლებიანობის პრინციპის აღიარება კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ის აზროვნების ჰუმანიზმის საუკეთესო გამოხატულებაა [25, 44].

ადამიანის ღირსებისა და უფლებების დაცვის უპირველეს განრანტად კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II სახელმწიფოს მიიჩნევს. სახელმწიფოსა და ინდივიდს შორის ურთიერთმოვალეობების განაწილებას მღვდელმთავარი იდეალური სახელმწიფოს შექმნის წინაპირობად თვლის. ძლიერი, შეუდრეკელი, თავისუფალი სახელმწიფო, სადაც თითოეული პიროვნების კეთილდღეობაა დაცული, კირიონ საძაგლიშვილის სახელმწიფოებრივი იდეალია [2, 2]. ამ იდეალის განხორციელებაში მეცნიერი პრიორიტეტულ მნიშვნელობას ზნეობრიობას აკუთვნებს. ეკლესიას, როგორც ერის ზნეობრივი სახის

დამცველს, კირიონისეული სახელმწიფოებრივი იდეალის ფორმირებაში საპასუხისმგებლო მისია აკისრია. აქედან გამომდინარე, ეკლესიის მსახური, სასულიერო პირი, ბერ-მონაზონი სახელმწიფო აღმშენებლობის ქმედითი ხელშემწყობი და მონაწილეა [2, 22].

კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ის ეროვნულ-საზოგადოებრივი შეხედულებები ცარისტული რუსეთის პოლიტიკის ფონზე გამოიკვეთა. გამომდინარეობდა რა ერთი მხრივ, ერის უპირველეს საჭიროებათა სალი შეფასებიდან, მეორე მხრივ, ზოგადსაკაცობრიო, უნივერსალური მორალურ-ზნეობრივი ღირებულებებიდან, იგი მტკიცედ ემხრობოდა ეროვნულ ძალთა კონსოლიდაციის იდეას; განიხილავდა ერს, როგორც ერთიან სხეულს, მიიჩნევდა მას ზე-კლასობრივ წარმონაქმნად.

კირიონ საძაგლოშვილის შეხედულებით, უსახელმწიფო ერში უდიდესია ქართული ენის დაცვა-შენარჩუნების, ქვეყნის ისტორიის შესწავლის, კულტურული მემკვიდრეობის მოვლა-პატრონობის, განათლების დონის ამაღლების საზოგადოებრივი ფუნქცია. ყოველივე ეს, მცირერიცხოვან და დამოუკიდებლობისათვის მეზობელ ერებში არსებობისა და თავისუფლებისკენ წინსვლის საშუალებაა [25, 50-51]. კირიონ ეპისკოპოსის ეს თვალსაზრისი იმ პრაქტიკული ქმედებით გამოიხატა, რომელიც მან საგანმანათლებლო სისტემაში ქართული ენის სწავლების დამკვიდრების, არაერთი საეკლესიო ძეგლის რესტავრაციის თუ ქართული ხელნაწერების მოძიება-გამოცემის საქმეში შეასრულა. ამავე მიზანს ემსახურებოდა მისი სამეცნიერო, კერძოდ, საისტორიო, არქეოლოგიური, ეთნოგრაფიული, ლექსიკოლოგიური, ფოლკლორისტული ძიებები, ქველმოქმედებისა და მეცენატობის არაერთი შემთხვევა, ნიჭიერი ახალგაზრდებისათვის სწავლა-განათლებაში მატერიალური მხარდაჭერა და სხვა.

რუსეთის ხელისუფლებამ და უნმინდესმა სინოდმა კირიონ ეპისკოპოსის ეროვნულ და საზოგადოებრივ მოღვაწეობაში საშიშროება დაინახეს. 1902 წლიდან იგი საქართველოს ჩამოაცილეს და სამუშაოდ რუსეთში გაგზავნეს. აქ მას ხშირად უცვლიდნენ ეპარქიებს. 1902 წელს კირიონ ეპისკოპოსი კამენეც-პოდოლსკის ეპარქიაში მსახურობდა, 1903 წელს ხერსონში, ხოლო 1904 წლიდან ორიოლის ეპარქიაში გამოუძებნეს ადგილი. 1906 წელს კირიონ ეპისკოპოსი ისევ საქართველოში – სოხუმის საეპისკოპოსოს მეთაურად დაინიშნა [28], მაგრამ 1907 წელს აფხაზების გაქართველების მცდელობის ბრალდებით, ისევ რუსეთში გადაიყვანეს. რუსეთში მოღვაწეობის წლებშიც ის დაკავებული იყო ქველმოქმედებით, მატერიალურად ეხმარებოდა მრავალ გაჭირვებულ სტუდენტს, თავმჯდომარეობდა სხვადასხვა საზოგადოებას, აგრძელებდა სამეცნიერო საქმიანობას.

ეპისკოპოსი კირიონ საძაგლიშვილი იყო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის ერთ-ერთი პრაქტიკული წინამძღოლი, რომლის გვერდით დადგა ინტელიგენციისა და სამღვდელოების მონინავე ნაწილი, პატრიოტულად განწყობილი საზოგადოება. ამ საქმეში საუკეთესოდ წარმოჩნდა კირიონ ეპისკოპოსის უდიდესი ორგანიზატორული ნიჭი, საქმისადმი ურყევი ერთგულება, დაუცხრომელი ენერჯია. თავდადება ამ საქმეში მღვდელმთავარს უდიდესი ავტორიტეტი შესძინა. საეკლესიო დამოუკიდებლობის აღდგენის პრობლემა XIX ს-ის განმავლობაში და XX ს-ის დასაწყისში ქართული ეროვნული საკითხის მნიშვნელოვანი გამოვლინება იყო. 1905-1906 წლებიდან მოყოლებული ეს საკითხი განსაკუთრებული სიმძაფრით აისახა ქართულ სინამდვილეში და მოგვიანებით მჭიდროდ დაუკავშირდა ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის იდეას. 1906 წელს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი განიხილა რუსეთის უწმინდესი სინოდის „საგანგებო კომისიამ“, ხოლო შემდეგ სრულიად რუსეთის საეკლესიო კრების წინასწარი სათათბიროს II განყოფილებამ [26, 109-131; 27, 240-260].

1906 წელს კირიონ ეპისკოპოსი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხის განხილვისას რუსეთის უწმინდესი სინოდის სხდომებზე აქტიურად მონაწილეობდა. „საგანგებო კომისიის“ გადაწყვეტილებას ის საპროტესტო წერილით გამოეხმაურა, ხოლო წინასწარი სათათბიროს II განყოფილებაში საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღდგენის სასარგებლოდ შემდეგი მოხსენებებით წარდგა: 1. ქართული საეკლესიო საკითხი; 2. რა აიძულებთ ქართველებს იბრძოლონ თავიანთი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისათვის; 3. რომელ ივერიას მიენიჭა ავტოკეფალია XI ს-ში; 4. ეროვნული პრინციპი ეკლესიაში. მათში გადმოიცა საქართველოს ავტოკეფალიის აღდგენის ისტორიული, კანონიკური, სამართლებრივი და პრაქტიკული საფუძვლები [7; 26, 109-131; 27, 240-260].

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხი, ქართველი საზოგადოების მცდელობის მიუხედავად, 1905-1906 წლებში უარყოფითად გადაწყდა. ავტოკეფალური მოძრაობის მონაწილენი სხვადასხვა ფორმით დაისაჯნენ. სტოლიპინის რეაქციის წლებში ავტოკეფალისტებზე უანდარმერიის განსაკუთრებული მეთვალყურეობა დაწესდა, უმრავლესობას რეპრესიები შეეხო, მათ შორის იყო კირიონ ეპისკოპოსიც. ის სასწრაფოდ გადაიყვანეს საქართველოდან, ჯერ ხარკოვის მახლობლად კურიაჟის მონასტერში, ხოლო შემდეგ ტამბოვის გუბერნიის სანაქსარის უდაბნოში, სადაც 1912 წლამდე დაჰყო. 1908 წელს საქართველოს ეგზარქოს ნიკონის

მკვლევლობის შემდგომ, რუსეთის ხელისუფლების გარკვეული წრეები შეეცადნენ ეს მკვლევლობა კირიონ ეპისკოპოსთან დაეკავშირებინათ, აღიძრა კიდეც ბრალდება [35, 65-77]. ბუნებრივია, ამგვარი ცილისწამება გამოძიებით არ დადასტურდა.

სამშობლოს მოშორებული მღვდელმთავარი ახერხებდა კავშირები ჰქონოდა უკვე იატაკქვეშეთში მყოფ „ავტოკეფალურ მოძრაობასთან“, კარგად ერკვეოდა აქ მიმდინარე პროცესებში და ხშირ შემთხვევაში მითითებებსა და რჩევებს აძლევდა მათ; ცდას არ აკლებდა, რომ უმაღლესი ხელისუფლების წარმომადგენელთა ყურადღება ისევ მიეპყრო ამ საკითხისადმი [18, 18-27]. აღსანიშნავია, რომ საზოგადოების აქტიური ჩარევით, კირიონ ეპისკოპოსს ზედამხედველობა მხოლოდ 1915 წელს ხერსონის მონასტერში მოღვაწეობის დროს მოუხსნეს, თუმცა საქართველოში გამომგზავრების უფლება არ მისცეს. მან მხოლოდ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ შეძლო სამშობლოში დაბრუნება.

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად არჩევის პირველსავე დღეებში, კირიონ II-ის ეპისტოლეებში ჩამოყალიბდა საქართველოს ეკლესიის სამოქმედო პროგრამა, რომლის ძირითადი მიზანი იყო: საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის განმტკიცება, ავტოკეფალურობის ტერიტორიული პრინციპით განხორციელება, რუსული ანტიეროვნული პოლიტიკის შედეგად ეკლესიასა და სამწყსოს შორის დარღვეული კავშირის გამთლიანება, ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა და დაცვა, კავკასიელ ხალხთა შორის ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის მოგვარება, ერის კულტურული და განათლების დონის ამაღლება. ამ დებულებებში შესანიშნავად წარმოჩნდა თავისუფლებააღდგენილი საქართველოს ეკლესიის ეროვნული მისია [25, 56-58; 34, 304-311], ის ტენდენცია, რომ საქართველოს ეკლესიის გამარჯვება და დამოუკიდებლობა ქვეყნის პოლიტიკური თავისუფლების აღდგენის საწინდარი გამხდარიყო.

***

უაღრესად საინტრესოა კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილის საისტორიო მემკვიდრეობა. ცნობილია, რომ კიევის სასულიერო აკადემიის ისტორიის განყოფილებაზე სწავლის პერიოდში, რომელიც 1880 წელს დაამთავრა ღვთისმეტყველების კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხით, გიორგი საძაგლიშვილმა საბოლოოდ განსაზღვრა თავისი სამეცნიერო მოღვაწეობის ძირითადი სფერო – საქართველოს ისტორიის, განსაკუთრებით კი, საქართველოს ეკლესიის ისტორიის კვლევა.

1883-1895 წლებში გიორგი საძაგლიშვილი საქართველოს სხვა-

დასხვა ქალაქების (თელავი, გორი, ქუთაისი, თბილისი) სასულიერო სასწავლებლებში პედაგოგიური მოღვაწეობის პარალელურად, აგროვებდა და იკვლევდა მრავალ ძველ ხელნაწერსა და დოკუმენტს, მონაწილეობდა კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების რესტავრაციაში, დაკავებული იყო სამეცნიერო და პუბლიცისტური საქმიანობით, აქვეყნებდა ნაშრომებს [11; 15; 22]. სამეცნიერო მოღვაწეობას ის ეპისკოპოსად კურთხევის შემდეგაც აქტიურად აგრძელებდა.

კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილის სამეცნიერო შემოქმედებაში აისახა თავისი დროის რუსული და ევროპული ისტორიოგრაფიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური სიახლეების ღრმა ცოდნა. ისტორიული პროცესის შემეცნებისას მისთვის დამახასიათებელია ისტორიის შედარებითი მეთოდის გამოყენება, ისტორიული პროცესის კანონზომიერების აღიარება, პიროვნების მოღვაწეობის განმსაზღვრელ პირობად გარემოს ზეგავლენის მიჩნევა, სახელმწიფოს განვითარებაში კლასობრივი ბრძოლის პრიორიტეტულობის უარყოფა, ისტორიული პროცესის თუ მოვლენის ახსნისას გეოგრაფიული ფაქტორის გათვალისწინება და ა. შ. ამგვარი მეთოდოლოგიური ხედვა XIX ს-ის II ნახევრის ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში პოზიტივიზმმა შემოიტანა. დადებითი სიახლეების გვერდით, მომავალი კათოლიკოს-პატრიარქის საისტორიო შემოქმედებაში გამოვლინდა ზოგიერთი ნაკლოვანებაც, რაც ამ მიმდინარეობის მეთოდოლოგიას ახასიათებს. თუმცა აღსანიშნავია, რომ პოზიტივიზმი არ განსაზღვრავს მღვდელმთავრის საისტორიო შეხედულებებს. თავის სამეცნიერო ძიებებში იგი კვალდაკვალ მისდევს თავისი დროის ისტორიოგრაფიის მიღწევებს. მისი კვლევისათვის დამახასიათებელია მოვლენათა შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის მოძიება, ანალიზი, ფაქტების კრიტიკული განხილვა, კონკრეტული ისტორიული ხდომილების მსოფლიო პროცესების კონტექსტში გააზრება და ა. შ. კირიონ საძაგლიშვილის საკვლევი თემატიკა, ზოგიერთი საისტორიო პრობლემის მისეული გააზრება ახლოს დგას ასევე „კულტურულ-ისტორიული“ სკოლის ტრადიციებთან [24, 47-55].

მისი საისტორიო კვლევები წმინდა სამეცნიერო ღირებულების გარდა, ეროვნული თვითშეგნების გაღვივების, კულტურული ტრადიციების აღდგენა-განმტკიცების, ისტორიის თანამედროვეობასთან კავშირის ფუნქციასაც იძენს. ეპისკოპოსმა კირიონმა საზოგადოებრივი და სოციალურ-ეკონომიკური ცხოვრების ფორმათა განვითარება რელიგიურ-ზნეობრივი ფაქტორითა და კულტურული პროგრესით ახსნა. ამ კუთხითაა დანახული მის შემოქმედებაში საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა საკითხი და პრობლემა. კირიონ II

საქართველოს ისტორიაში ქრისტიანობის ადგილისა და როლის საღვთისმეტყველო კონცეფციის მიმდევარი და დამცველია, ამიტომ საქართველოს საეკლესიო ისტორიის კვლევა ქართული ისტორიოგრაფიის გადაუდებელ ამოცანად დასახა [24, 47-55; 31].

საისტორიო წყაროების შეგროვებას, მათ შესწავლასა და პუბლიკაციას მიეძღვნა კირიონ ეპისკოპოსის არქეოგრაფიული და წყაროთმცოდნეობითი მოღვაწეობა. როგორც თბილისის საეკლესიო მუზეუმის ჯერ თანამშრომელი, შემდეგ კი ხელმძღვანელი, იგი XIX ს-ის 80-იანი წლებიდან ქართულ „სიძველეთა“ სისტემური გამოვლენა-პოპულარიზაციის პროცესის აქტიურ მონაწილედ გვევლინება. მის მიერ მიკვლეული უნიკალური კორიდეთის და მეტეხის ოთხთავები, „ვეფხისტყაოსნის“ და გრიბოედოვის თხზულების „ვაი ჭკუისაგან“ მანამდე უცნობი ხელნაწერები, ნიკოლოზ ჩაჩიკაშვილის მიერ აღწერილი ძველი ქართული ლიტერატურული ძეგლების ხელნაწერი კრებული და სხვა მნიშვნელოვანი შენაძენია ქართული კულტურის საგანძურში. თანამშრომლობდა რა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ“ და „საისტორიო-საეთნოგრაფიო“ საზოგადოებებთან, მათ საცავებს სხვადასხვა ექსპონატი, არქეოლოგიური მასალა და შესანიშნავი ნუმიზმატიკური კოლექცია უსახსოვრა. კირიონ ეპისკოპოსის ნაყოფიერ არქეოგრაფიულ მოღვაწეობაზე მიუთითებს, უშუალოდ მისი ხელმძღვანელობით გამოქვეყნებული არაერთი საისტორიო წერილობითი ძეგლი, საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობის მე-2 გამოცემა (ორ ნიგნად), „დაბადების“ ტექსტის შემსწორებელი კომისიის თავმჯდომარეობა და სხვა [32, 54-71].

წყაროთმცოდნეობითი ბაზის მეცნიერული დამუშავება, საისტორიო წყაროთა კრიტიკული ანალიზი, სამუზეუმო თუ საარქივო მასალის გაცოცხლება სამეცნიერო ბრუნვაში შემოტანით, მღვდელმთავრის წყაროთმცოდნეობითი შეხედულებების ორგანული თავისებურება იყო. იმ პერიოდისთვის ხელმისაწვდომი საქართველოს ისტორიის ქართული და უცხოური წყაროების შესანიშნავი ცოდნა კირიონ საძაგლიშვილს მშობლიური ქვეყნის ისტორიის სხვადასხვა ასპექტის ახლებურად გააზრების საშუალებას აძლევდა.

ცნობილ მეცნიერებთან — ბოლოტოვთან, ნ. მართან და სხვებთან პოლემიკაში კირიონ ეპისკოპოსი ქართულ საისტორიო წყაროთა სამეცნიერო ღირებულების დამცველად გვევლინება. ხოლო რუსული მატინანის „გარდასულ დღეთა ამბავის“ პირველწყაროდ „ქართლის ცხოვრების“ აღიარება, მისი სამეცნიერო წყაროთმცოდნეობითი შეხედულებებისა და ძიებების მეტად გაბედული სიტყვა იყო. კირიონ ეპისკოპოსის პროექტი, პეტერბურგის სასულიერო აკადემი-

ასთან ქართული ეკლესიის ისტორიის კათედრის გახსნის შესახებ, ემსახურებოდა საეკლესიო წყაროთმცოდნეობითი ბაზის გამდიდრების და ქართული საეკლესიო ისტორიოგრაფიის ახალი სკოლის დაფუძნების მიზანს. სამწუხაროდ, ეს პროექტი იმ სახით, როგორც მას კირიონ ეპისკოპოსი წარმოადგენდა, არ განხორციელდა. მღვდელმთავრის შემოქმედებაში გამოვლენილი მაშინდელი წყაროთმცოდნეობითი მეცნიერების მეთოდოლოგიური ნაკლოვანებებისდა მიუხედავად, კირიონ საძაგლიშვილი თავისი დროის შესანიშნავ ქართველ წყაროთმცოდნედ შეიძლება ჩაითვალოს [32, 54-71].

კიევის სასულიერო აკადემიის საღვთისმეტყველო ფაკულტეტის ისტორიის განყოფილების დამთავრების შემდეგ ქართულ ისტორიოგრაფიას იგი მოეწვინა, როგორც საქართველოს ეკლესიის ისტორიის საინტერესო მკვლევარი. კირიონ საძაგლიშვილმა თავისი მოღვაწეობის დასაწყისშივე განსაზღვრა საქართველოს ეკლესიის ისტორიოგრაფიის განვითარების დონე, აღნიშნა ნაკლოვანებები, უჩვენა მისი სრულყოფის გზები. განაზოგადა რა საქართველოს საეკლესიო ისტორიის სრული სურათი, ერთ-ერთმა პირველმა შეიმუშავა საქართველოს ეკლესიის ისტორიის პერიოდიზაცია. ასევე ერთ-ერთმა პირველმა დააყენა საკითხი საქართველოს საეკლესიო ისტორიის ფუნდამენტური და სისტემური შესწავლის შესახებ; მან თავის შემოქმედებაში სცადა, საქართველოს საეკლესიო ისტორია განეხილა ქრისტიანობის ისტორიისა და მსოფლიო ისტორიის კონტექსტში. მკვლევარმა წარმოაჩინა საქართველოს საერო და საეკლესიო ისტორიის ურთიერთმიმართების სიღრმე; გვიჩვენა, რომ საქართველოს საეკლესიო ისტორია არა მხოლოდ ქვეყნის ისტორიის განუყოფელი ნაწილია, არამედ მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ქრისტიანული ეკლესიის ისტორიაში [25, 105-123; 29, 258-287].

საქართველოს ეკლესიის ისტორიის სხვადასხვა პერიოდის შესწავლის შედეგად შეიქმნა კირიონ საძაგლიშვილის ფუნდამენტური ნაშრომები. მათში საინტერესოდ გადმოიცა ქართველთა განმანათლებლის წმინდა ნინოს, პირველი ქრისტიანი მეფის მირიანის, ასურელ მამათა, სხვადასხვა წმინდანთა, სასულიერო პირთა ცხოვრება და მოღვაწეობა; აგრეთვე, ქართული მონასტრებისა და მონაზვნობის ისტორიის [2], საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის, საქართველოს ეკლესიის სოციალურ-ეკონომიკური საკითხების [6], საქართველოს საეგზარქოსოს ისტორიის [5], ქრისტიანული კულტის და ღვთისმსახურების შესახებ მკვლევრის საისტორიო კონცეფციები [25, 105-123].

კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილი იბერთა უძველეს რელიგიურ რწმენაში ქალდეურ-ასირიული საბეიზმის (ზეციურ მნათობთა თაყ-

ვანის(ცმა) და ფეტიშიზმის გავლენას, დასავლეთ საქართველოში კი ეგვიპტური პანთეონის ნიშნებს ხედავს. ზოროასტრიული პანთეონის შემოღების მცდელობას იგი მეფე ფარნავაზ I-ს აკუთვნებს.

საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების პირობებისა და წანამძღვრების ძიებისას მკვლევარმა წარმართული სარწმუნოების წინაქრისტიანული კრიზისი წარმოადგინა ელინისტურ, იუდეურ და მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნების რელიგიურ პროცესებთან კავშირში. საქართველოს რელიგიური და პოლიტიკური ცხოვრების მსოფლიო პროცესების კონტექსტში განხილვის შედეგად, მეცნიერი ქართლის „მოქცევას“ ისტორიულ კანონზომიერებად მიიჩნევს, თუმცა სრულებით არ აკნინებს ამ კანონზომიერებაში პიროვნებათა წმ. ნინოსა და მეფე მირიანის როლს.

კირიონ საძაგლიშვილი ეთანხმება წყაროსავე ვერსიას და „ნინოს ცხოვრების“ ავტორებად სალომე უჯარმელსა და პეროჟაერ სივნიელს აღიარებს. ქართველთა განმანათლებლის სახელის „ნინოს“ წარმოშობას იგი ვარაუდობს სიტყვიდან „ნუნექია“, რაც ბერძნულად „გონიერს“ ნიშნავს. ეს სახელი გავრცელებული ყოფილა ქრისტიანულ თემებში.

საყოველთაოდ აღიარებული თვალსაზრისის საწინააღმდეგოდ კირიონ საძაგლიშვილი თვლიდა, რომ წმ. ნინოს საგანმანათლებლო მოღვაწეობა ივერიაში წინ უსწრებდა წმ. გრიგოლის მიერ არმენიის გაქრისტიანებას. ამდენად, მისი საისტორიო კონცეფციით, ქართველები სომხებზე ადრე გაქრისტიანდნენ. მეცნიერი არსად აკონკრეტებს წმ. ნინოს მცხეთაში მოსვლის თარიღს. თუმცა ივერიის ეკლესიის ოფიციალურად დაარსების თარიღად 318 წელს ასახელებს.

მეცნიერი მეფე მირიანის დამსახურებად თვლიდა იმ კანონზომიერების კეთილგონიერულ განჭვრეტას, რომ წარმართობა მოვლენათა განვითარების გზით თავისთავად დაეცემოდა; მირიანმა მთელი არსებით გაიაზრა ქრისტიანობის სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა და კონკრეტულ ისტორიულ-პოლიტიკურ მომენტში მისი აუცილებლობა ივერიის შემდგომი განვითარებისთვის.

ეპისკოპოსი კირიონი „ასურელ მამებს“ კაპადოკიელებად მიიჩნევს, ამით ხაზს უსვამს მათ ქართველურ წარმომავლობას. მამათა ქართლში მოსვლას ის 552-557 წლებს უკავშირებს. მღვდელმთავარი უდავოდ მიიჩნევს „ასურელი მამების“ დიოფიზიტურ აღმსარებლობას და მათი მოღვაწეობის ლოგიკურ შედეგად თვლის – VII ს-ის დამდეგს საქართველოს ეკლესიის დიოფიზიტობისაკენ მკვეთრ შემობრუნებას, მძლავრი რელიგიურ კულტურული-კერების შექმნას.

მღვდელმთავარი საქართველოს ეკლესიას თავდაპირველად ან-

ტიოქიის საპატრიარქოს იურისდიქციას აკუთვნებს, ხოლო საქართველოს ეკლესიის მიერ სრული დამოუკიდებლობის მოპოვებას VIII ს-ს მიაწერს. ცნობას ივერიის ეკლესიისათვის XI ს-ში ავტოკეფალიის მინიჭების შესახებ კირიონ ეპისკოპოსი საინტერესოდ განმარტავს. მეცნიერი თვლის, რომ ცნობა შეეხება არა ზემო იბერიას (ქართლს), არამედ ტაო-კლარჯეთის მნიშვნელოვანი ტერიტორიების ხარჯზე ბიზანტიის იმპერიის მიერ შექმნილ იბერიის სასაზღვრო თემს. დასავლეთ საქართველოში დამოუკიდებელი საკათალიკოსოს წარმოშობას მღვდელმთავარი არაუგვიანეს IX ს-ში მიიჩნევს.

შუა საუკუნეების საქართველოს საადგილმამულო ურთიერთობებში კირიონ საძაგლიშვილმა ბიზანტიის იმპერიისგან გადმოღებული ბენეფიციური სისტემის გავლენა დაინახა. თუმცა აღნიშნა, რომ ამ სისტემამ საქართველოში არ შეინარჩუნა კლასიკური სახე და ორიგინალური ფორმით ჩამოყალიბდა, ეკლესიის ხელში მიწების დიდი ნაწილი აღმოჩნდა. მეცნიერი ხაზს უსვამს, რომ რუსეთთან საქართველოს შეერთების შედეგად საეკლესიო მიწების რუსეთის სახელმწიფო ხაზინისთვის გადაცემით, უხეშად დაირღვა საქართველოს ეკლესიის საადგილმამულო ქონებრივი უფლებებიც [6; 9].

კირიონ საძაგლიშვილის სამეცნიერო შემოქმედებაში აისახა საქართველოს ისტორიის პრობლემატიკა: ქართველურ ტომთა ურთიერთობის ასპექტები ქალდეურ თუ ურარტულ სამყაროსთან; ქართული ანბანის წინაქრისტიანული წარმომავლობა და მისი არამეულ სისტემაზე აგების კონცეფცია; დავით აღმაშენებლის დამსახურება ცენტრალიზებული სახელმწიფოს შექმნის, მართლმადიდებლობის განმტკიცების საქმეში. კავკასიელ ხალხებთან მიმართებაში მისივე პოლიტიკის განმათავისუფლებელი მისია, ტოლერანტული სარწმუნოებრივი პოლიტიკა და კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობა; თამარ მეფის წმინდანად აღიარების საისტორიო-ლიტერატურული ტრადიცია, მისი გელათის მონასტერში დაკრძალვის თვალსაზრისი და სხვა. მკვლევარმა ვერ ახსნა ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური დაშლის ისტორიული მიზეზები, მაგრამ მართებულად მიუთითა მის პოლიტიკურ შედეგებზე და ეს პროცესი რეგრესის წყაროდ, ისტორიული ცხოვრების უარყოფით მოვლენად მიიჩნია [3]; ქვეყნის წარმატებისა თუ წინსვლის უმნიშვნელოვანესი გარანტი მან საქართველოს ერთიანობაში დაინახა [30, 349-368].

კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილის ნაშრომები ასახავენ საქართველო-რუსეთის ურთიერთობების პოლიტიკურ, კულტურულ და რელიგიურ ასპექტებს. ეპისკოპოსის აზრით, ერთმონწმუნეობა ის იდეოლოგიური საფუძველი იყო, რამაც მძიმე პოლიტიკურ მდგომა-

რობაში მყოფი საქართველო რუსეთთან ურთიერთობის გზაზე გაიყვანა [3; 4]. მეცნიერი მიუთითებს, რუსეთის მიერ საგარეო პოლიტიკაში რელიგიის ინსტრუმენტად გამოყენების ფაქტორზე, რომლისთვისაც რუსეთს პეტრე I-ის დროიდან საქართველოს მიმართ არაერთხელ მიუმართავს. ქართული სამეფო-სამთავროებით რეალურ დაინტერესებას, მკვლევარი ხედავს იმპერატორ ეკატერინე II-ის მიერ ანტიოსმალური კამპანიის (1768-1774) წამოწყების შემდეგ, როდესაც საქართველოს ოსმალეთის წინააღმდეგ რუსეთის მოკავშირის მისია უნდა შეესრულებინა. რუსეთ-ოსმალეთის ქუჩუკ-კაინარჯის ზავით (1774) დასავლეთ საქართველოს ოსმალეთის ხარკისგან გათავისუფლებას, ტყვეთა სყიდვის აკრძალვას ის პოლიტიკურ წარმატებად მიიჩნევს [1].

1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატს, ეპისკოპოსი კირიონი ქართლ-კახეთის მიერ რუსეთის „პროტექტორატის“ აღიარებად თვლის, რასაც ქართლ-კახეთის სამეფოში ირანის მმართველის აღამაჰმად ხანის დამსჯელი ლაშქრობა მოჰყვა, რამაც ქვეყნის ძალები საბოლოოდ გატეხა [1]. ეპისკოპოსი კირიონი რუსეთის მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოს ანექსიას ამ ორი ქვეყნის „შეერთებას“ და „პოლიტიკურ-რელიგიურ აქტს“ უწოდებს, თუმცა მკვლევრის პროტესტი ამ აქტის გამო, ქვეტექსტით აშკარად იგრძნობა. ეპისკოპოსი შენიშნავს, რომ გიორგი XII-მ გარდაცვალების გამო ვერ მოასწრო თავისი ხელმოწერით „შეერთების“ პირობების დამტკიცება. ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმება მხოლოდ მანიფესტის ძალით გამოცხადდა [4]. ამით კირიონი მიანიშნებს, რომ ეს არ იყო სამართლებრივად გამართული, დოკუმენტურად დადასტურებული აქტი და ის რუსეთის იმპერიამ ქართული მხარის ოფიციალური დასტურის გარეშე განახორციელა.

რუსეთ-საქართველოს საეკლესიო ურთიერთობების კვლევას მიეძღვნა ნაშრომი – „История Грузинской церкви и Экзархата за XIX столетия“ [5]. მეცნიერმა თავი მოუყარა მანამდე შეუსწავლელ წყაროებს, საარქივო დოკუმენტებს და გადმოსცა XIX ს-ში რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოში საკათალიკოსოს ნაცვლად საეგზარქოსოს შექმნისა და საეკლესიო მმართველობის ისტორია. ნარკვევი აღნიშნული საკითხის კვლევის პირველი ცდაა: სამეცნიერო ბრუნვაში შემოვიდა ახალი ისტორიული დოკუმენტები, გამოქვეყნდა ზოგიერთი ისტორიული პირის ფოტოპორტრეტი, რომელიც იშვიათობას წარმოადგენდა მაშინდელი გამოცემებისთვის. ამ მხრივ, ეპისკოპოს კირიონის აღნიშნული ნაშრომი დღესაც არ კარგავს მნიშვნელობას და საინტერესო მასალას აწვდის საეკლესიო ისტორიის ამ მონაკვეთის მკვლევრებს.

ნარკვევი საქართველოს რუსეთთან „შეერთების“ 100 წლის იუბილეს მიეძღვნა, ამიტომ ცენზურისა და საიუბილეო ხასიათის გამო, მასში ნაკლებადაა რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკის შედეგების კრიტიკული შეფასებები. ნაშრომის ეს მხარე ავტორს არ გამოორჩენია. აღსანიშნავია, რომ კირიონ საძაგლიშვილის პირად არქივში დაცულია ამ წიგნის ერთი ეგზემპლარი [5], შევსებული ავტორის მინაწერებით, შენიშვნებითა და დამატებებით. ჩანს, რომ მას არ აკმაყოფილებდა ნარკვევის პირველი, საიუბილეო გამოცემის შინაარსი. შესაძლოა, ეპისკოპოსი კირიონი ამზადებდა წიგნის მე-2 გამოცემას, რომელშიც უნდა შესულიყო მეტი მასალა საქართველოში რუსული საეკლესიო პოლიტიკის კრიტიკის თვალსაზრისით. აღნიშნული ნარკვევის ახალი ვერსიის გამოცემა ვერ მოხერხდა, თუმცა კირიონ საძაგლიშვილმა რუსეთის იმპერიის ოფიციალური სასულიერო და საერო ხელისუფლების წინაშე თავისი პოზიცია საქართველოს ეკლესიის დარღვეული უფლებების შესახებ 1906 წელს რუსეთის უწმინდეს სინოდში საჯაროდ გააჟღერა.

ქართულ-რუსული საეკლესიო ურთიერთობების განხილვისას მკვლევრის განსაკუთრებული ინტერესი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხს დაეთმო. 1906 წელს სრულიად რუსეთის საეკლესიო კრების წინასწარი სათათბიროს სხდომებზე წარმოდგენილ მოხსენებებში მან დაასაბუთა რუსეთის მიერ 1811 წელს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის, კათოლიკოს-პატრიარქის ინსტიტუტის გაუქმების უსამართლობა. დამოუკიდებელი ეკლესიის ნაცვლად რუსეთის უწმინდეს სინოდს დაქვემდებარებული საქართველოს საეგზარქოსოს შექმნა ეპისკოპოსმა კირიონმა ძალმოძრეობის აქტად შეაფასა. ამ პოლიტიკის შედეგი იყო: 1. საქართველოს ეკლესიის სიცოცხლისუნარიანობის შეწყვეტა, რელიგიური ცხოვრების ნორმების განადგურება; 2. ეკლესიას, რუს ეგზარქოსებსა და მრევლს შორის კავშირის დარღვევა; ქართული ტრადიციების, ენის, საჭიროებების იგნორირება. მღვდელმთავარი მოითხოვდა: აღდგენილიყო უსამართლოდ გაუქმებული საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალობა ტერიტორიული პრინციპის მიხედვით და განახლებულიყო საქართველოს კათოლიკოსის ტიტული [7].

საქართველოს საეგზარქოსოში საეკლესიო მიწები სახელმწიფო ხაზინას გადაეცა. ქართველი ავტოკეფალისტების მოთხოვნები საეკლესიო მამულების ეკლესიისთვის დაბრუნებას ითვალისწინებდა. კირიონ ეპისკოპოსმა საეკლესიო-საადგილმამულო ურთიერთობების შესახებ კვლევებში ავტოკეფალური მოძრაობის ამ მოთხოვნებსაც გაუმყარა საფუძველი [6].

საქართველო-რუსეთის კულტუროლოგიური ურთიერთმიმართების თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს, კირიონ ეპისკოპოსის მიერ, დიდ ერებზე მცირე ერების კულტურულ-რელიგიური ზეგავლენისა და როლის დასაბუთების მცდელობა, მაგ.: „ქართლის ცხოვრების“ გავლენა რუსულ მათიანეზე – „გადასულ დღეთა ამბავზე“, რუსული მონაზვნობის ფუძემდებლის წმ. ანტონ პეჩორელის ბერად კურთხევა ათონის ივერთა მონასტერში, ქართული ანბანის გარკვეულწილადი გავლენის შესახებ რუსულ ანბანზე, ქართული სიმღერის პოლიფონიურობის გავლენა სლავურ საეკლესიო სიმღერაზე, ქართული ხატუნების გავლენა რუსულზე, ღვთისმსახურების ზოგიერთი რიტუალის იდენტურობა ქართულ და რუსულ ლიტურგიკაში და სხვა [8; 16].

შეეხო რა საქართველო-რუსეთის კულტურულ ურთიერთობებს, კირიონ ეპისკოპოსი მიუთითებს საქართველოს მხრივ ახლად გაქრისტიანებულ რუსეთზე რელიგიურ-სასულიერო და კულტურული გავლენის არსებობაზე, ქართულ-რუსული რელიგიურ-კულტურული ურთიერთობების და სასულიერო განათლების ინტენსიურ ხასიათზე უცხოეთში მდებარე ქართული სავანეებიდან, კერძოდ, ათონის ივერთა და პეტრინონის მონასტრებიდან; აგრეთვე, შავიზღვისპირეთის მიწებიდან. კირიონ ეპისკოპოსმა დაასაბუთა ტავრიდის ნახევარკუნძულზე, ხერსონის მახლობლად, ქართული ქრისტიანული თემისა და საკათედრო ტაძრის არსებობა და VI საუკუნეში ქართველთა სამისიონერო საქმის წარმატება შავიზღვისპირეთის ამ რეგიონში [10].

მისი საისტორიო კონცეფციით, ბიზანტიის იმპერიის დაცემის შემდეგ რეალურად საქართველომ იტვირთა ისლამური სამყაროსგან ბუფერის როლი, მართლმადიდებლობის დაცვის ფუნქცია, რასაც შეალია თავისი სასიცოცხლო ენერგია. კირიონის აზრით, რუსეთის შემდგომი პოლიტიკური წარმატებები გარკვეულწილად განპირობებული იყო ქრისტიანული აღმოსავლეთის პოლიტიკური უბედურებით. კირიონ საძაგლიშვილის ზოგი მოსაზრება შესაძლოა სადაო იყოს, მაგრამ კონცეპტუალურად საინტერესოა. ის ემსახურებოდა ქართული ეროვნული ცნობიერების, ღირსების და თვითშეგნების აღდგენის იდეას [16].

რაც შეეხება რუსეთის ისტორიის კვლევის სფეროში მის მიერ გაწეულ მუშაობას, რუსული ისტორიოგრაფიის პრობლემებისადმი სისტემურ მიდგომად ის ვერ შეფასდება. თუმცა, მისი შეხედულებები და ნააზრევი რუსეთის ისტორიის ცალკეულ საკითხებზე საყურადღებოა.

კირიონ საძაგლიშვილის სამეცნიერო შემოქმედების მნიშვნელოვანი ნაწილია მისი ეთნოგრაფიული და არქეოლოგიური ძიებებიც.

მის მიერ აღწერილია მეტეხის, წრომის, ნიქოზის, ანანურის, ვალეს, შუამთის, სვეტიცხოვლის ტაძრები და მათი ღირსშესანიშნაობები. საინტერესოა მეცნიერის გამოკვლევა ხერსონში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი VI საუკუნის ქართული საკათედრო ტაძრის შესახებ [10]. ყურადღებას იპყრობს, აგრეთვე, მის მიერ გამოქვეყნებული ხალხური ლეგენდები, თქმულებები, ეთნოგრაფიული ხასიათის არაერთი გამოკვლევა; ასევე მის არქივებში დაცული ეთნოგრაფიული და ფოლკლორული მასალების სიუხვე, რომელთა შეკრება-შეგროვებაში უდიდესია მკვლევრის დამსახურება. ის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ისტორიის კვლევისა და შესწავლის საქმეში არქეოლოგიურ, ეთნოგრაფიულ მასალებსა და ცნობებს.

ამგვარად, XIX-XX ს-ის მიჯნაზე ქართველი სამღვდელოების პროგრესულმა ნაწილმა თავისი სიტყვა თქვა ეროვნულ-საზოგადოებრივ და სამეცნიერო სარბიელზე. კირიონ ეპისკოპოსი საზოგადოების ამ ნაწილის თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო. XX ს-ის დასაწყისში ქართულ ავტოკეფალურ მოძრაობაში არსებულ ტაქტიკურ შეხედულებებს შორის კირიონ საძაგლიშვილის პოზიცია ერთ-ერთი ყველაზე მებრძოლი და აქტიური იყო. მისი მიზანი საქართველოს ეკლესიის მისიის აღორძინება გახლდათ, რაც ეროვნული ცნობიერების გაღვივების, კულტურის განვითარების, სახელმწიფოებრივი მთლიანობის განმტკიცების სამსახურში ეკლესიის აქტიურ და სისხლსავსე მოღვაწეობას ნიშნავდა. ამის პირობად კირიონ საძაგლიშვილს საქართველოს საეკლესიო და სახელმწიფოებრივი თავისუფლება ესახებოდა და იბრძოდა კიდევ მის მოსაპოვებლად. მღვდელმთავარი აქტიურად რეაგირებდა ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების თითქმის ყველა მტკივნეულ საკითხზე. მისი თვალსაწიერი მეტად ფართოა, გამოირჩევა საოცარი განსწავლულობითა და აზროვნების სიღრმით.

კირიონ საძაგლიშვილის საისტორიო შეხედულებების გაცნობა ადასტურებს, რომ იგი თავისი დროის თვალსაჩინო ქართველი მეცნიერი და ისტორიკოსია, განსაკუთრებით საეკლესიო ისტორიის დარგში. იგი შესანიშნავად იცნობდა და ფლობდა ისტორიოგრაფიაში არსებულ თავისი დროის უახლეს მეთოდოლოგიურ სისტემებს, წყაროთმცოდნეობით და ისტორიოგრაფიულ ბაზას. ფართო იყო მისი სამეცნიერო კონტაქტები არა მხოლოდ რუსეთში, მის ფარგლებს გარეთაც. მასთან თანამშრომლობდნენ ცნობილი მეცნიერები: ა. პალმიერი, გ. ბერმანი, ა. ჰარნაკი, ი. პალმოვი, ი. სოკოლოვი, ნ. გლუბოკოვსკი, ნ. ზაოზერსკი, ალ. ხახანაშვილი, ალ. ცაგარელი, მ. ჯანაშვილი, კ. კეკელიძე და სხვა. მთელი რიგი სამეცნიერო-საის-

ტორიო პრობლემები ეპისკოპოს კირიონს თავისი ეპოქის მიღწევების დონეზე ესმოდა, ხოლო მისი ზოგიერთი დაკვირვება და თვალსაზრისი თანამედროვე ისტორიოგრაფიის მიღწევებსაც პასუხობს.

კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ის შეხედულებები სხვადასხვა საკითხზე დღესაც საოცრად აქტუალურია, ამიტომაც მის ნააზრევს სათანადო ყურადღება უნდა დაეთმოს ობიექტური შესწავლა-შეფასებით და დამსახურებული ადგილი მიეკუთვნოს ქართული საზოგადოებრივი და სამეცნიერო აზროვნების ისტორიაში.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Г. Садзагелов-Ивериели, Последний эпизод из вековой борьбы православной Грузии с мусульманами шиитами, Пастырь, 1895, №23-24.
2. Е. К., Заслуги грузинского монашества и монастырей для отечественной церкви и общества, Тифлис, тип. М. Шарадзе, 1899.
3. Епископ Кирион, Двенадцативековая религиозная борьба православной Грузии с исламом, Тифлис, 1900.
4. Е. К., Церковно-политическое сношение Грузии с единоверной Россией, Духовный вестник Грузинского Экзархата, прибавление к №17 и 18, 1901.
5. Епископ Кирион, История Грузинской церкви и Экзархата за XIX столетия, Тифлис, 1901. აგრეთვე, საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1458, საქმე №56.
6. Харистикарная система и ея влияние на церковно-поземельныя отношения в древней грузии, Вес Кавказ, Социально-экономический отдел, №1, 1903.
7. Кирион епископ Сухумский, Грузинский церковный вопрос; Что вынуждает грузин дабиватся возстановления своей церкви?; Какой Иверии дарована автокефалия в XI веке; Национальный принцип в церкви, Журналы заседания, Церковные ведомости, приложение к №47, 1906.
8. Е. К., Культурная роль Иверии в истории Руси, Тифлис, 1910.
9. Экспроприация церковных имени в Имеретии и Грузии, საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1458, საქ. №3.
10. ეპისკოპოსი კირიონი (საძაგლიშვილი), VI საუკუნის კათედრალური ქართული მონასტერი ტავრიდის ხერსონესში, 1911 (რუსულიდან

- თარგმანი ნ. ნათაძისა), საღვთისმეტყველო კრებული, №12, 1981. აგრეთვე, საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1458, საქ. №5.
11. მ. ჯანაშვილი, მისი უწმინდესობა კირიონი, ტფილისი, 1917.
  12. ივ. ჯავახიშვილი, დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში, თბილისი, 1919.
  13. ელ. აბრამიშვილი, კირიონ II პირადი საარქივო ფონდი, მრავალთავი, I წიგნი, 1971.
  14. ვ. გურგენიძე, კირიონ II, საღვთისმეტყველო კრებული, №6, 1981.
  15. ს. ვარდოსანიძე, კირიონ II, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, ოზურგეთი, 1994.
  16. რ. ბარამიძე, კირიონ II და ქართული ჰუმანიტარული მეცნიერება, „რანი ვართ ქართველნი“, №7-8, 1998.
  17. ხ. ქოქრაშვილი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ საძაგლიშვილის ბიოგრაფიის ზოგიერთი საკითხისათვის, „რელიგია“, №1-2-3, 1995.
  18. ხ. ქოქრაშვილი, ზოგიერთი ეპიზოდი ავტოკეფალური მოძრაობის ისტორიისათვის, „საქართველოს საპატრიარქო“, №1, 1999.
  19. ე. ბუბულაშვილი, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა და საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება, კრებულში: ქრისტიანობა საქართველოში (ისტორიულ-ეთნოლოგიური გამოკვლევები), თბილისი, 2000.
  20. ე. ბუბულაშვილი, კირიონ II-ის (საძაგლიშვილი) შემოქმედებითი მოღვაწეობის ისტორიიდან, ანალები, №2, 2000.
  21. ს. ვარდოსანიძე, ვერსიები კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II მკვლევლობის შესახებ, წიგნში: მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1927 წლებში, თბილისი, 2000.
  22. ვ. კიკნაძე, სამარადისო შარავანდედი, კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ის ცხოვრება და მოღვაწეობა, კრებულში: ქრისტიანობა საქართველოში, ისტორიულ-ეთნოლოგიური გამოკვლევები, თბილისი, 2000.
  23. ხ. ქოქრაშვილი, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II ფილოსოფიური შეხედულებანი, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შტუდიები, 2000.
  24. ხ. ქოქრაშვილი, კირიონ II საისტორიო კვლევის მეთოდი, საისტორიო შტუდიები, თბილისის ილია ჭავჭავაძის სახლობის ენისა და კულტურის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, საქართველოს ისტორიის კათედრის შრომათა კრებული, №2, 2001.
  25. ქოქრაშვილი ხათუნა, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატ-

რიარქის კირიონ II ეროვნულ-საზოგადოებრივი და საისტორიო შეხედულებანი, დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი, თბილისი, 2001.

26. ბ. ქოქრაშვილი, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხი და ქართველი სამღვდელოება (1905-1913 წწ.), საქართველოს ახალი ისტორიის საკითხები, VII, 2004.
27. ბ. ქოქრაშვილი, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხი რუსეთის უწმინდეს სინოდში, საქართველოს ახალი ისტორიის საკითხები, VIII, 2005.
28. წმიდა მღვდელმონაწმე კირიონ II (საძაგლიშვილი) და აფხაზეთი, შემდგ. რედ. ჯემალ გამახარია, თბილისი, 2006.
29. ბ. ქოქრაშვილი, ქართული საეკლესიო ისტორიოგრაფიის ძირითადი ტენდენციები (XIX ს-ის ბოლო-XX ს-ის დასაწყისი), ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, №1, 2007.
30. ბ. ქოქრაშვილი, საქართველოს ისტორიის პრობლემატიკა კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II-ის ნააზრევში, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, №2 (4), 2008.
31. ბ. ქოქრაშვილი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II-ის ეროვნული და საზოგადოებრივი პოზიცია, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, №1 (3), 2008.
32. ბ. ქოქრაშვილი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II – როგორც არქეოგრაფი და წყაროთმცოდნე, კრებულში: ფილიპე გოგიჩაიშვილის სახელობის იურიდიულ-ეკონომიკური ინსტიტუტი, „სამეცნიერო შრომების კრებული“, I, 2008.
33. ვ. კიკნაძე, ეროვნული და საკაცობრიო პრობლემატიკა XIX ს. ქართველი სასულიერო მოღვაწეების შემოქმედებაში, ეპისკოპოსები: გაბრიელ ქიქოძე, კირიონ საძაგლიშვილი, პეტრე კონჭოშვილი, ღვთისმეტყველების კანდიდატი მიხეილ საბინინი, თბილისი, 2009.
34. ბ. ქოქრაშვილი, ჟურნალი „სვეტიცხოველი“ საქართველოს ეკლესიის ეროვნული მისიის შესახებ, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, №2 (17), 2015.
35. Материалы об убийстве Экзарха Грузии Никона (Софийский) и некоторые вопросы церковной истории (1908-1913), Сборник составили Джемал Гамахария и Татьяна Ерохина, Исследованием, комментариями и указателем снабдил Джемал Гамахария, Тбилиси, Рязань, 2016.

Khatuna Kokrashvili

*Doctor of History, Ivane Javakishvili
Tbilisi State University, Ivane Javakishvili
Institute of History and Ethnology, Senior
scientist-researcher of the Department of
Modern and Contemporary History*

**Main Aspects of the Scientific Activities of Catholicos-Patriarch of
Georgia Kirion II (dedicated to 100th anniversary of his death)**

Summary

Society knows Kirion (in public life Giorgi) Sadzaglishvili as a prominent public and church figure, one of the leaders of the autocephaly movement. In 17 September 1917 the meeting of the whole Georgian Church elected as the first Catholicos-Patriarch of the Church which had recovered the autocephaly and called him Kirion II. Unfortunately, he soon became the victim of intrigue. On 26 June, 1918 Kirion II was found dead in Martkopi Monastery. This terrific murder has been covered in obscurity till today. On October 17, 2002 the martyred Catholicos Patriarch of All Georgia, Kirion II was declared a saint by the Holy Synod of the Georgian Church. The work is dedicated to the 100th anniversary of the death of the Catholicos-Patriarch of Georgia, Kirion II. On the basis of analysis of archival material and literature, the main aspects of portrait of Kirion (Giorgi) Sadzaglishvili as a public and religious figure are shown; his publicistic and scientific heritage is estimated.

The world outlook for Kirion Sadzaglishvili is Christian religion. According to his understanding of the relationship between religion, science and philosophy, he is a free thinker of his time. Kirion believes that the criteria for human progress are the following: the liberation of the cognition process from the bureaucracy, the pursuit of education and the science, the use of the knowledge for the sake of the society, harmonious understanding of material and idea in the knowledge of the world, moral purpose of science. All this is closely linked to the idea of absolute value of a human being. Recognizing the principle of universal love and equality in the relations between individuals and God is the best expression of the humanity of Kirion. The strong, free state is Kirion Sadzaglishvili's state ideology and the guarantor of human dignity. The priority of the formation of state ideology is morality, consequently he imposes a responsible mission

to the church as a moral facilitator of the nation. Kirion Sadzaglishvili considered the nation as a complete body, super-class unity and encouraged the idea of consolidating national forces; the defense and preservation of language, study of the history of the country, protection of religion, cultural heritage, education were considered as a means of development in small, conquered and militant nations.

Kirion's aim was to strengthen Georgia's religious and state integrity, for which he always struggled. The result was the persecution which he suffered from the authority of the Russian Empire. Bishop Kirion was one of the practical leaders of the restoration of autocephaly of the Georgian Church. During 1905-1906 years, in his speeches at the Holy Synod sessions, he introduced the historical, canonical, legal and practical basics for the restoration of autocephaly of Georgia. Kirion Sadzaglishvili's position on the release of Georgian Church was one of the most effective and active phenomenon among Georgian autocephalists. Autocephalous movement was concluded successfully on March 12, 1917 with the act of restoring the autocephaly of the Georgian Church. In the first epistles of the Catholicos-Patriarch Kirion II, elected as the head of the Church, the Action Plan of the Georgian Church was announced: Implementation of territorial principles of autocephaly of Georgian Church, unification of the disrupted union between the church and the congregation as a result of Russian church policy, restoration and protection of statehood, settlement of inter-ethnic relations between Caucasian peoples, advancing the cultural and educational level of the nation.

According to Kirion (Giorgi) Sadzaglishvili's historical views, he is a prominent Georgian scholar and historian of his time, especially in the field of religious history. He was familiar with and mastered the latest methodological systems of his time, source study and historiography basis. His archaeographical work was fruitful, finding, preserving, and studying antiquities, in the methodological processing of religious history. He had broad scientific contacts not only in Russia but outside its borders as well. Famous scientists collaborated with him: A. Palmyre, G. Bermann, A. Harnack, I. Palmov, I. Sokolov, N. Glubokovsky, N. Zaozerski, Al. Khakhanashvili, Al. Tsagareli, M. Janashvili, K. Kekelidze and others. His famous works include: „Двенадцативековая религиозная борьба православной Грузии с исламом“ („Twelve centuries-old religious

struggle of the Orthodox Georgia against Islam“), „История Грузинской церкви и Экзархата за XIX столетия“ („History of the Georgian Church and the Exarchate in the XIX century“), „Церковно-политическое сношение Грузии с единоверной Россией“ („Church-political intercourse of Georgia with Russia of the same faith“), „Характерная система и ее влияние на церковно-земельные отношения в древней Грузии“ („The beneficiary system and its influence on the church-land relations in ancient Georgia“), „Культурная роль Иверии в истории Руси“ („The cultural role of Iberia in the history of Russia“), etc.

Kirion Sadzaglishvili's research subject matter, understanding of the problems is close to the "Cultural-Historical" school traditions. He shares the theological concepts of the place and role of Christianity in the history of Georgia; At the beginning of scientific activity, the level of development of the Georgian Church's historiography was defined and the periodization of the history of the Georgian Church was developed; He was one of the first persons who raised the issue about the fundamental and systematic studies of the religious history of Georgia; He tried to discuss Georgia's religious history in the context of the history of Christianity and world history. His concept about the cultural-religious influence and role of big nations on small nations is noteworthy in terms of the Georgian-Russian cultural interaction. The scientist confirms the significant religious and cultural impact on the newly converted Russia on the part of Georgia. According to its historical concept, following the fall of Byzantine Empire, Georgia has actually carried out the function of protecting the Orthodox Church, thus sacrificing all its vital energy.

Kirion Sadzaglishvili was aware of a number of scientific-historical problems relevant to his epoch, and some of his viewpoints and ideas react to the achievements of modern historiography and are still actual today.

ირინა არაბიძე

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერთანამშრომელი

დავით სარაჯიშვილის ბიოგრაფიიდან რამდენიმე ცნობის დაზუსტებისთვის (დაბადების 170 წლისთავთან დაკავშირებით)

ქართველი საზოგადო მოღვაწე, მრენველი, ქველმოქმედი დავით სარაჯიშვილი 1848 წლის 23 ნოემბერს (ძვ. სტ.) ტფილისში დაიბადა. დაწყებითი განათლება ჯერ სახლში, შემდეგ კერძო პანსიონში მიიღო. 1866 წელს წარჩინებით დაამთავრა ტფილისის კლასიკური გიმნაზია, სადაც, მისივე თქმით, განსაკუთრებით კარგად ენებსა და ლიტერატურას დაეუფლა [1, 144].

დავით სარაჯიშვილი ერთი წლის განმავლობაში სწავლობდა პეტერბურგის უნივერსიტეტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტის საბუნებისმეტყველო განყოფილებაზე, 1867-1878 წლებში – გერმანიის სხვადასხვა სასწავლებელსა და უნივერსიტეტში, 1878-1880 წლებში კი – საფრანგეთში [1, 144; 2; 3, 3-5].

დავით სარაჯიშვილის მოღვაწეობის პერიოდს არც ისე ხანგრძლივი დრო გვაშორებს, მაგრამ ამ დიდი ქართველის ბიოგრაფიის დეტალები მაინც დაუზუსტებელია. სხვადასხვა ავტორი მის მიერ სამეცნიერო ხარისხის დაცვას გერმანიის სხვადასხვა უნივერსიტეტს – ჰაიდელბერგი, მიუნხენი, ჰალეს საბუნებისმეტყველო აკადემია – უკავშირებს და მოპოვებულ სამეცნიერო ხარისხსაც სხვადასხვაგვარს აღნიშნავს – ქიმიისა და ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი, ქიმიის მეცნიერებათა დოქტორი და ფილოსოფიის მაგისტრი, ქიმიის მეცნიერებათა დოქტორი [3, 3; 4, 45-46, 90; 5, 1; 6, 11; 7, 42-43; 8, 171; 9, 39; 10, 33; 11, 164-165; 12, 22; 13, 237; 14; 15, 254].

დავით სარაჯიშვილის ბიოგრაფიის რამდენიმე ბუნდოვანი საკითხის გარკვევაში დაგვეხმარა გერმანიაში, ჰაიდელბერგის უნი-

ვერსიტეტის არქივში, ხარისხის მინიჭების აქტებში დაცული მასალა. იქ ინახება ლათინურ ენაზე დაწერილი კალენდარული ავტობიოგრაფია (CV), დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად გამოცდაზე დაშვების თხოვნა (გერმანულ ენაზე), გამოცდაზე პროფესორების მინვევისა და მათ მიერ თანხმობის გამოცხადების ფურცელი, გამოცდის ოქმი ანუ პროფესორთა მიერ გაკეთებული შეფასებები და დიპლომის სააქტო ეგზემპლარი (ლათინურ ენაზე შესრულებული. ეს არის იგივე საარქივო ეგზემპლარი, დედნის ასლი, დაბეჭდილი მისი შინაარსისა და ფორმის დაცვით, მაგრამ გაცილებით თხელ და მცირე ფორმატიან ფურცელზე, ბეჭდისა და ხელმოწერების გარეშე) [1, 142r-146v]. უახლოეს მომავალში აღნიშნული დოკუმენტების გამოქვეყნებას თარგმანითა და კომენტარებით ვგეგმავთ.

ახლად გამოვლენილმა მასალამ, მართალია, ზოგიერთ საკითხს ნათელი მოჰფინა, მაგრამ ეჭვქვეშ დააყენა დავით სარაჯიშვილის დაბადების თვე და რიცხვი – 28 ოქტომბერი (ძვ. სტ.), რომელსაც აქამდე მისი ყველა მემსტორიე ასახელებდა [2; 3, 3; 4, 38; 5, 1; 6, 3; ...]. ამ მხრივ წარმოებული კვლევის შესახებ დაგეგმილ სტატიაში ვისაუბრებთ.

ამჯერად შევეცდებით, დავით სარაჯიშვილის სამეცნიერო ხარისხთან დაკავშირებული უზუსტობები გავარკვიოთ. მისი მოღვაწეობის ძირითად ასპექტებს მხოლოდ მოკლედ მიმოვიხილავთ.

დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებელ გამოცდაზე დასაშვებად დავით სარაჯიშვილმა 1871 წელს ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტს მიმართა. ქიმიის ფაკულტეტი დამოუკიდებლად იქ ჯერ ჩამოყალიბებული არ იყო (ცნობისათვის, ჰაიდელბერგის რუპერტ-კარლის სახელობის უნივერსიტეტში ფილოსოფიის ფაკულტეტს მათემატიკური და საბუნებისმეტყველო განხრა 1890 წელს გამოეყო).

იმ დროს ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტში მოქმედი, 1867 წელს შემუშავებული რეგულაციების მიხედვით, წერიითი ნაშრომის დაცვა აუცილებლობას არ წარმოადგენდა, მისი ტოლფასი ორსაათიანი მკაცრი ზეპირი გამოცდის ჩაბარება იყო. დოქტორანტს, თავისი მიმართულების მიხედვით საგამოცდო საგნები თვითონ უნდა დაესახელებინა. დავით სარაჯიშვილს ზემოაღნიშნულ თხოვნაში უმთავრეს ანუ ძირითად საგნად ქიმიის აქვს დასახელებული, დამატებით საგნებად კი – ფიზიკა და მინერალოგია. 1871 წლის 10 მარტს მან აღნიშნული გამოცდები წარმატებით ჩააბარა და ფილოსოფიის მეც-

ნიერებათა დოქტორისა და თავისუფალ ხელოვნებათა მაგისტრის კვალიფიკაცია მიენიჭა [1, 143, 146r; 16, 67; 17].

გამოცდის შემაჯამებელი შედეგი – „Insigni cum laude“ („შესანიშნავი/აღსანიშნავი წარმატებით“) – მითითებულია დიპლომში, რომელიც იმ დროს ლათინურ ენაზე ივსებოდა. სადოქტორო გამოცდის ოთხსაფეხურიანი შეფასების სისტემაში ამ შედეგზე უფრო მაღალი არის მხოლოდ „Summa cum laude“ („უმაღლესი წარმატებით“) [16, 67(7)].

ხარისხის მოპოვება დისერტაციის დაცვით რომ მომხდარიყო, ნაშრომის სათაური დიპლომში და ხარისხის მინიჭების აქტებშიც აუცილებლად დაფიქსირდებოდა. დავით სარაჯიშვილის დიპლომში, კერძოდ, ეს მითითებული უნდა ყოფილიყო იქ, სადაც გამოცდის შემაჯამებელი შედეგია აღნიშნული.

ფილოსოფიის ფაკულტეტზე მოპოვებული უმაღლესი სამეცნიერო ხარისხი ქიმიის დოქტორის წოდებას გულისხმობდა, რადგან ქიმია გამოცდებზე „განსაკუთრებულ/უმთავრეს“ საგნად იყო დასახელებული. ეს დიპლომშიც აღნიშნულია [1, 143; 17].

დავით სარაჯიშვილისათვის ფილოსოფიის დოქტორისა და თავისუფალ ხელოვნებათა მაგისტრის ხარისხის მინიჭების დიპლომის დედანი საქართველოს გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმის არქივშია დაცული [17]. ახლადგამოვლენილ მასალასთან ერთად მომავალში დიპლომის თარგმანის გამოქვეყნებასაც ვაპირებთ.

ამრიგად, დიპლომისა და ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტის არქივში ახლად გამოვლენილი მასალის მიხედვით, დავით სარაჯიშვილმა ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორისა და თავისუფალ ხელოვნებათა მაგისტრის ხარისხი ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტზე დაიცვა ქიმიის „განსაკუთრებულ/უმთავრეს“ საგნად აღიარებით, რაც ქიმიის დოქტორის წოდებასაც გულისხმობდა. ამავე მასალიდან ცნობილი გახდა, რომ მან დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად სამი მკაცრი ზეპირი გამოცდა „შესანიშნავი/აღსანიშნავი წარმატებით“ ჩააბარა [1, 143r, 146r; 16, 67(7); 17].

* * *

საზღვარგარეთ სწავლის პერიოდში დავით სარაჯიშვილი ქართველი სტუდენტების მიერ 1873 წელს შვეიცარიის ქ. ციურიხში დაარსებული საზოგადოება „უღლის“ წევრებს დაუკავშირდა. ისინი ეროვნული ჩაგვრისაგან სამშობლოს განთავისუფლებისათვის ილ-

ვნოდნენ და მიზნის მიღწევის საშუალებად ხალხში განათლების გავრცელებას თვლიდნენ. „უღლის“ ჯგუფთან კავშირი, როგორც ალექსანდრე სიგუა აღნიშნავს, დავით სარაჯიშვილის მისწრაფებების მრავალმხრივობაზე მიუთითებს, ისეთ მიმართულებაზე გვიქმნის წარმოდგენას, რომელზეც მისი ბიოგრაფიიდან ცნობები ჯერ კიდევ არ გვაქვს [12, 3, 19-21].

დავით სარაჯიშვილის პრაქტიკული მოღვაწეობიდან ნათელია, რომ იგი ქვეყნის დამოუკიდებლობისა და ძლიერების ერთ-ერთ წინაპირობად განათლებასთან ერთად სამამულო მეურნეობისა და მრეწველობის განვითარებას მიიჩნევდა. 1871-1878 წლებში დავით სარაჯიშვილი სოფლის მეურნეობის მეცნიერებებს ისევ გერმანიაში – ჰოენჰაიმის უნივერსიტეტსა და ჰალეს საბუნებისმეტყველო აკადემიაში სწავლობდა. 1878-1880 წლებში კი საფრანგეთში მეღვინეობას, განსაკუთრებით ღრმად კონიაკისა და მაგარი სასმელების წარმოების ტექნოლოგიებს, ეცნობოდა. მას უკვე განზრახული ჰქონდა თავის ქვეყანაში ალკოჰოლური სასმელების წარმოების განვითარება და აღნიშნულ საკითხს არა მარტო ეკონომიკურ, არამედ ეროვნულ მნიშვნელობასაც ანიჭებდა.

საქართველოში ღვინისა და არყის დამზადება მამაპაპური წესით, ოჯახებში ოდითგან ხდებოდა. არქეოლოგიური გათხრებითაც დასტურდება, რომ მეღვინეობის აკვანი სწორედ საქართველოა. მიუხედავად ამისა, ფართო მოხმარებისათვის ალკოჰოლური სასმელების წარმოება სპეციალურ განათლებასა და შესაძლებლობებს მოითხოვდა, რაც ჩვენს ქვეყანაში განვითარებული ჯერ კიდევ არ იყო.

აღნიშნულ სფეროში პირველი მექანიზებული საწარმოები XIX საუკუნის 40-იანი წლების დამდეგიდან გამოჩნდა, მაგრამ არაპერსპექტიულობის გამო მალევე შეწყვიტეს ფუნქციონირება. იმავე საუკუნის 60-იან წლებში რუსეთის იმპერიის მასშტაბით გატარებულმა რეფორმებმა საქართველოში მრეწველობის წინსვლა განაპირობა. 90-იანი წლებისათვის ტფილისში საწარმოების ძირითადი ნაწილი უკვე მექანიზებული იყო [18, 146].

ევროპაში მიღებული ცოდნა სამშობლოში დაბრუნებულმა დავით სარაჯიშვილმა წარმატებით გამოიყენა. 3-4 წლის განმავლობაში ის ალკოჰოლური სასმელების წარმოების ადგილობრივ პირობებს ეცნობოდა და თავისი საქმიანობისათვის ნიადაგს ამზადებდა.

1884-1885 წლებში დავით სარაჯიშვილმა მშობლიურ ქალაქში სპირტის ქარხანა გახსნა და აამუშავა. 1886 წელს მან მთელ კავკასიაში პირველი სარეკტიფიკაციო ქარხანა, ხოლო 1887 წელს ლიქიორის ქარხანა აამოქმედა. მთელი რუსეთის იმპერიის მასშტაბით

პირველი – სარაჯიშვილის კონიაკის ქარხანა 1888 წელს ჩადგა მწყობრში. კონსულტაციებისათვის მას ლიქიორისა და კონიაკის წარმოების ფრანგი სპეციალისტები ჰყავდა მონვეული [7, 165; 4, 99-100, 102, 247].

უნდა აღინიშნოს, რომ დავით სარაჯიშვილამდე, 1865 წლიდან კონიაკს ქუთაისში გიორგი ბოლქვაძე (1835-1920) აწარმოებდა. გიორგი ბოლქვაძე – პარიზისა და ბრიუსელის აკადემიების წევრი, მთელი რუსეთის იმპერიის მასშტაბით ქარხნული კონიაკის პირველი მწარმოებელი იყო. არაყ-ლიქიორის ქარხანაში დამზადებულ მის კონიაკს და სხვა ალკოჰოლურ ნაწარმს მრავალი ჯილდო ჰქონდა დამსახურებული. მაგრამ გიორგი ბოლქვაძემ წარმოებას ისეთი ფართო მასშტაბები ვერ შესძინა, როგორც დავით სარაჯიშვილმა [2, 48; 4, 12].

დავით სარაჯიშვილი რუსეთის იმპერიაში პირველი კონიაკის ქარხნის ამშენებელი, ადგილობრივ პირობებთან შეხამებული კლასიკური ტექნოლოგიით მისი წარმოების დამფუძნებელი და სამრეწველო-კომერციული დანიშნულების მიმნიჭებელი გახლდათ. მან, როგორც უკვე არაერთხელ აღინიშნა, ალკოჰოლური სასმელების წარმოებას ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა, მტკიცე საფუძველი შეუქმნა და მანამდე არნახული მასშტაბით გააფართოვა. დავით სარაჯიშვილმა ასევე პირველმა დაიწყო ქართული კონიაკის მეცნიერული კვლევა, რის შედეგადაც ნაწარმის ხარისხი მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა [19, 26; 4, 12, 104, 106, 119].

XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში დავით სარაჯიშვილს ტფილისს გარდა ქარხნები ჰქონდა ვლადიკავკაზში, ყიზლარში, ერევანში, ბაქოში, ბესარაბიაში და სხვაგან. ისინი იმ დროისათვის საუკეთესო ფირმების – გენცის, ელენბერგის, პაუშქის, ფერბერის, ბორმანის, შვარცის, მიულერის, ფუგელზანგის მანქანა-დანადგარებით იყვნენ აღჭურვილი. ყოველივე პროგრესულის სწორად შემფასებელი მენარმე – დავით სარაჯიშვილი – ტექნიკის განახლებაზე მუდმივად ზრუნავდა, სისტემატურად ეცნობოდა ევროპის მიღწევებს და წარმოებაში დაუყოვნებლივ ნერგავდა. წარმატების პირობებს თითოეული სასმელისათვის ჭურჭლის სწორად შერჩევაც ქმნიდა [2, 191-195; 4, 101]. 1902 წლისათვის მის ქარხნებში 571 ადამიანი იყო დასაქმებული და წლიურად 2 მლნ. მანეთის პროდუქცია იქმნებოდა. მუშების ხელფასი კი ჯამში 100 ათას მანეთს შეადგენდა [20, 2].

გასაღების ბაზრის გაფართოების კვალდაკვალ ფირმის სანყოფემა და მალაზიები გაიხსნა ტფილისში, პეტერბურგში, მოსკოვში, სამარაში, ვარშავაში, ვილნიუსში, რიგაში, კიევში, ოდესაში, ფლოდოსიაში, ვლადიკავკაზში, პეტროვსკში (ახლანდელი მაჰაჩყალა), ჩარჯოუში (ახლანდელი თურქმენაბადი), ბაქოსა და სხვა ქალაქებში [4, 112, 120].

დავით სარაჯიშვილი გარდა თავის ქარხნებში წარმოებული სპირტისა აგენტების მიერ სხვადასხვა ადგილზე კერძო პირთაგან შექმნილ ხარისხიან საკონიაკე სპირტსაც იყენებდა [6, 20-21; 21, 33].

ფირმა საერთო ჯამში 14 ქარხანას აერთიანებდა (5 სარექტიფიკაციო, 7 კონიაკის, 1 არყის, 1 ლიქიორის) და 1901 წლისათვის დაახლოებით 60-65 სახის ალკოჰოლიან სასმელს აწარმოებდა. ძალიან მნიშვნელოვანია, რომ ნაწარმი ადამიანის ჯანმრთელობისათვის მავნე მინარევებისაგან გაწმენდილი იყო. ეს მაშინ, როცა რუსეთში ალკოჰოლური სასმელების წარმოების სტანდარტს საკმარისი ყურადღება არ ექცეოდა. იმპერიის მესვეურნი დაინტერესებულნი იყვნენ არყის წარმოების გადიდებით და მწარმოებლებიც, მეტი მოგების მიღების მიზნით, ხარისხზე არ ზრუნავდნენ. უხარისხო სასმელის მოხმარება ხშირად სავალალო შედეგს იწვევდა. დავით სარაჯიშვილმა პროდუქციის გადამუშავებით თავისი ნაწარმი სასარგებლო თვისებებით გაამდიდრა და ამით მომხმარებლის ჯანმრთელობა დაიცვა [2, 91; 4, 120, 123; 6, 15; 21, 64].

დავით სარაჯიშვილის ქარხნებში დამზადებულმა სასმელებმა რუსეთში ფრანგულ ფირმებს კონკურენცია გაუწია და მთელი იმპერიის მასშტაბით დიდი მოწონებით სარგებლობდა. მისი ნაწარმი წარმატებით იყიდებოდა ევროპისა და აზიის ზოგიერთ დიდ ქალაქში: ბერლინში, ჟენევაში, ვენაში, ლონდონში, თავრიზში, კონსტანტინოპოლსა და სხვაგან [2, 98; 4, 112].

სარაჯიშვილის ქარხნებში მუშები ეროვნების განურჩევლად იყვნენ დასაქმებული. ეს დიდი მენარმე და მეცენატი სოციალური საკითხების გადანყვეტაშიც პროგრესული აზროვნებით გამოირჩეოდა. მან მუშათა მიერ 9 საათიანი სამუშაო დღის მოთხოვნას 8 საათიანი სამუშაო დღის შემოღებით უპასუხა. მაშინ, როცა რუსეთის იმპერიაში იმ დროს სამუშაო დღე, საშუალოდ, 11,5 საათს გრძელდებოდა. 1905 წელს დავით სარაჯიშვილმა სრულად დააკმაყოფილა თავისი ფირმის მშრომელთა მიერ წამოყენებული 21 პუნქტიანი მოთხოვნა [4, 249-251; 12, 7, 9].

დავით სარაჯიშვილი ქარხნებში დასაქმებულთათვის ყოველგვარი პირობების შექმნას ცდილობდა. ვლადიკავკაზში 75 დესეტინა

ფართობზე განლაგებული ქარხნის (განახლდა 1894 წელს) ტერიტორიაზე არსებობდა: საერთო საცხოვრებელი, სასადილო, სკვირაო სკოლა, ბიბლიოთეკა, სამკითხველო. მუშებს ჰქონდათ 2 კვირიანი შვებულება ხელფასის შენარჩუნებით, სოციალური დახმარების სალაროები, უფასო სამედიცინო მომსახურება, დაზღვევა უბედური შემთხვევების დროს. დიდი მენარმე და ქველმოქმედი წერა-კითხვის მცოდნე მშრომელებს ხელფასს უმატებდა და მათი შვილების განათლებაზეც ზრუნავდა; მუშებს ყოველი დღესასწაულის წინ სამსამი ბოთლი კონიაკით აჯილდოებდა [21, 31; 22, 3; 4, 101; 6, 31]. და ბოლოს, თავის ქარხნებში მშრომელთა ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებაზე სიცოცხლეში განუხრელად მოამაგე დავით სარაჯიშვილმა, მათი კეთილდღეობისათვის ანდერძით 125 ათასი მანეთი გამოყო. როგორც გურამ ჩიმაკაძე აღნიშნავს, მსოფლიოში ალბათ ძნელია, მოიძებნოს ისეთი კაპიტალისტი, რომელმაც „მუშა თავისი ქონების მემკვიდრედ აღიარა“ (ანდერძის მე-11 და მე-12-ე პუნქტები) [4, 51, 199].

მრეწველობის სფეროში, დავით სარაჯიშვილის წარმატებულ საქმიანობაზე, ღრმა ცოდნასა და ორგანიზატორულ უნარზე მეტყველებს მსოფლიოს სხვადასხვა ქალაქში გამოფენებზე მისი ნაწარმის მიერ დამსახურებული 14 მედალი (მ. შ. ერთი – გარდაცვალების შემდეგ). 1902 წელს „სამშობლო ქვეყნის ვაჭრობისა და მრეწველობის საქმეში სასარგებლო მოღვაწეობისათვის“ დავით სარაჯიშვილს „კომერციის მრჩევლის“ წოდება მიენიჭა [23, 4; 24, 2-3; 2, 96; 3, 5; 4, 124; 6, 26].

ამ დიდი მოღვაწის თვისებათაგან მისივე თანამედროვენი ხაზს უსვამდნენ: კეთილშობილებას, პატიოსნებას, ერთგულებას, თავმდაბლობას, სიკეთეს, გულწრფელობას, მზრუნველობას, გულუხვობას, სტუმართმოყვარეობას, უწყინარობას, პატრიოტიზმს, შრომისმოყვარეობას, შორსმჭვრეტელობას, ზედამხედველობის უნარს, მომთხროვნელობას, სამართლიანობას, რასაც ემატებოდა განათლება და იმ საქმის ძირფესვიანი ცოდნა, რომლის საფუძვლის ჩაყრასა და განვითარებასაც მთელი სიცოცხლე მიუძღვნა. ის იყო „თავდადებისა და ერთგულების საუკეთესო მაგალითის“ მიმცემი. ნიკო ნიკოლაძის ქალიშვილი რუსუდანი მას „ზეადამიანად... კაცთმოყვარეობისა და კეთილშობილების მოციქულად“ მიიჩნევდა. აკაკი შანიძემ კი „თავისი დროის მოღვაწეთა უნარჩევსთაგანი“ უწოდა [4, 48-49, 53; 11, 166, 171; 13, 139].

სულიერი თვისებებით ამდენად შემკული და მრავალმხრივ განათლებული დავით სარაჯიშვილის გარეგნობაც მისი შინაგანი სამ-

ყაროს შესაფერი იყო. უნგრელი ფერმწერის, რუსეთის საიმპერატორო კარის მხატვრის – მიხაი ზიჩის მიერ შესრულებულ „ვეფხისტყაოსნის“ ილუსტრაციებში რუსთველის სახის პროტოტიპი დავით სარაჯიშვილია. როგორც გაზეთი „დროება“ 1882 წლის თებერვალში აღნიშნავდა, ამ დიდი პოემის სურათების ცოცხალი წარმოდგენის დროს მისგან განსახიერებულმა რუსთაველმა მნახველების დიდი მოწონება დაიმსახურა [25, 2; 4, 49].

დავით სარაჯიშვილი კავკასიაში ერთ-ერთი უმდიდრესი ადამიანი იყო და ფული მისთვის საქვეყნო საქმიანობის კეთების საშუალებას წარმოადგენდა. თვითონვე აღნიშნავდა: „ადამიანი კი არ უნდა იყოს ფულის მონა, არამედ ფული უნდა იყოს ადამიანის მსახური“. ყოველმხრივ სიკეთით დამუხტული, ეროვნებისა და სოციალური წარმოშობის მიუხედავად ეხმარებოდა გაჭირვებაში მყოფ ადამიანებს. გერმანელი ქართველოლოგი არტურ ლაისტი (1852-1927) მის შესახებ წერდა: „მუშაობდა დაუღალავად, ყოველთვის ფიქრობდა იმ სასარგებლო საქმეებზე, რომელიც შეეძლო მოეტანა მას თავისი ხალხისათვის...“ [26; 4, 48, 50-51].

სამშობლოსა და ხალხისადმი დავით სარაჯიშვილის სიყვარული ახალგაზრდების სწავლა-განათლებაზე ზრუნვაშიც ვლინდებოდა. მან ქართველი საზოგადო მოღვაწის – ნიკო ცხვედაძის ხელმძღვანელობით 1888 დააარსა კომიტეტი, რომელსაც ნიჭიერი ახალგაზრდების გამოვლენა დაევალა. უმაღლეს სასწავლებლებში მათი სწავლის თანხებს დავით სარაჯიშვილის ფონდი იხდიდა [27, 4; 4, 144-145; 6, 44-46].

დიდი ქველმოქმედი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა ხელოვნებისა და მეცნიერების განვითარებას. სწორედ დავით სარაჯიშვილის სახსრებით სწავლობდა ახალგაზრდა ფერმწერი გიგო გაბაშვილი XIX ს. 80-90-იან წლებში პეტერბურგისა და მიუნხენის სამხატვრო აკადემიებში და ეს უკანასკნელი 1897 წელს უმაღლესი ჯილდოთი დაამთავრა [4, 149; 28, 29]. დავით სარაჯიშვილის ერთ-ერთი სტიპენდიანტი, შემდგომში წარმატებული ხელოვანი – მოსეთოიძე იხსენებდა, რომ ადამიანები, რომლებსაც დავით სარაჯიშვილი ეხმარებოდა, მას აღიქვამდნენ „როგორც სამშობლოს წარმომადგენელს, მშობელს“ [29].

დავით სარაჯიშვილზე, როგორც დიდ საზოგადო მოღვაწესა და ქველმოქმედზე მისი საქმიანობის სფეროების არასრული ჩამონათვალიც მეტყველებს. „არც ერთი საქვეყნო საქმე არ დანყებულა 30 წლის განმავლობაში ისე, რომ დავით ზაქარიას ძეს თავისი წვლილი არ შეეტანოს, მატერიალური დახმარება არ გაეწიოს – გაზეთ-ჟურ-

ნალის, წიგნის გამოცემა, სცენის მოყვარულთა, მომღერალთა, მემუსიკეთა, და მეცნიერთა გამოზრდა. ეკლესიის და სკოლის გამშვენიერება, ღარიბ-უძღურთა გაკითხვა, უცხოელ და შინაურ მოღვაწეთა გამასპინძლება და მათი ერთმანეთთან დაახლოება“. მისი დიდი მონაწილეობით დაარსდა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“, ქართველი გლეხობის აღმდგენელი კომიტეტი, სამუსიკო სასწავლებელი, ქუთაისის თეატრი. არაერთი ქართული მელოდია და სიმღერა გადაურჩა დავიწყებას დავით სარაჯიშვილის მიერ დაფინანსებული კომპოზიტორ დიმიტრი არაყიშვილის ექსპედიციის წყალობით. დავით სარაჯიშვილი ყოველივეს „აკეთებდა არა სახელისათვის, არა თავმოყვარეობისათვის, არამედ სამშობლოსადმი ჭეშმარიტი, წრფელი სიყვარულით“ [30, 2; 31, 1]. ტფილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიის – მომავალი ქართული უნივერსიტეტის შენობის, ასევე თეატრებისა და მუზეუმის მშენებლობისათვის მან თანხის დიდი ნაწილი გაიღო [4, 159-161; 13, 238].

1892 წლიდან საქართველოში მცხოვრები გერმანელი მწერალი და ჟურნალისტი არტურ ლაისტი რამდენიმე ხნის განმავლობაში დავით სარაჯიშვილის სახლში ცხოვრობდა და ძალიან კარგად იცნობდა მას, მის გარემოცვასა და მისწრაფებებს. ლაისტი გერმანიის მიმართ დავით სარაჯიშვილის განსაკუთრებულ სიყვარულზე მიუთითებდა: „ის იყო პოეტების, მეცნიერებისა და მხატვრების მეგობარი არა მარტო თავის სამშობლოში, არამედ ბერლინშიც. სადაც გამოჩენილ ადამიანებსა და მეცნიერებს შორის დიდი პატივისცემითა და გულითადი მეგობრობით სარგებლობდა... დავით ზაქარაის ძეს უყვარდა ეს პოეტებისა და მოაზროვნეთა ქვეყანა და მისი მეცნიერების მიღწევებით ცოდნას განუწყვეტლივ იმდიდრებდა. ისე იყო განმსჭვალული გერმანული კულტურით, რომ შეთვისებული ჰქონდა გერმანული ხასიათის საუკეთესო თვისებები. ის ასევე ქართული ხასიათის საუკეთესო თვისებებითაც იყო შემკული. იყო იშვიათი პატიოსნებისა და პირდაპირობის ადამიანი“ [26].

გერმანელ ნაცნობ-მეგობართა მრავალრიცხოვნება გერმანიაში დავით სარაჯიშვილის ხანგრძლივი ცხოვრებითა და შემდგომში ხშირი მიმოსვლით იყო განპირობებული. გერმანული მეცნიერებისა და კულტურისადმი პატივისცემას მის ცხოვრებაში ფართოდ წარმოდგენილი ურთიერთობები ადასტურებს.

1901 წლის შემოდგომისათვის ტფილისში დაგეგმილ კავკასიის სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის გამოფენაზე დავით სარაჯიშვილმა თავისი ყოფილი ლექტორი, ბერლინის უნივერსიტეტის

პროფესორი, ეკონომისტი ადოლფ ვაგნერი (1835-1917) მოიპატიჟა. გამოფენა 1901 წლის 2 სექტემბერს გაიხსნა და დეკემბრის ბოლომდე გაგრძელდა. როგორც არაერთ საგაზეთო სტატიაშია აღნიშნული, სიმონ კლდიაშვილის არქიტექტურით იაკობ ნიკოლაძის მიერ შესრულებული დავით სარაჯიშვილის პავილიონი გამოფენაზე საუკეთესო იყო [32, 1; 33, 3; 33; 34, 2; 4, 123].

პროფესორი ვაგნერი ტფილისში 1901 წლის 15 სექტემბერს ჩამოვიდა. მას განზრახული ჰქონდა გამოფენის დათვალიერება, ტფილისისა და მცხეთის ღირსშესანიშნაობათა მონახულება. თავისი მეცნიერული მუშაობის ინტერესებიდან გამომდინარე, პროფესორი მიზნად აქაური ცხოვრების ახლოს გაცნობასაც ისახავდა [33, 2; 35, 2].

გაზეთი „ივერია“ 1903 წელს გვაუწყებს, რომ პროფესორმა ადოლფ ვაგნერმა დავით სარაჯიშვილს სამეცნიერო ნაშრომი მიუძღვნა. „პატივცემულ ქართველ მეგობარს და წინანდელ მონაწევს, საყვარელ და მასწავლებელ-თანამოგზაურს, სწორედ ძველებურ სტუმართმოყვარეს და აზრ-გონების აღმძვრელ პრაქტიკულ ამხანაგს სპეციალობაში, ბ-ნ დ[ოქტო]რ დავით სარაჯევს თფილისში, მადლობას უძღვნის ავტორი ადოლფ ვაგნერი“ – ასეთი სიტყვები აქვს წამძღვარებული პროფესორ ადოლფ ვაგნერს 1902 წელს იენაში გამოცემული წიგნისათვის – „Agrar - und Industriestaat. Die Kehrseite des Industriestaats und die Rechtfertigung agrarischen Zollschutzes mit besonderer Rücksicht auf die Bevölkerungsfrage“ 2nd edn. Jena: Fischer. ავტორი აგრარული ქვეყნების მოსახლეობაზე ინდუსტრიალიზაციის გავლენის შესახებ წერს. წიგნში მეცნიერულად განხილული საკითხები საქართველოსთვისაც ძალიან აქტუალური იყო. პროფესორი ადოლფ ვაგნერი დავით სარაჯიშვილს წიგნის წინასიტყვაობაში ახასიათებს, როგორც „შესანიშნავ მცოდნე კაცს, როგორც მეურნეობისა, აგრედვე მრეწველობასა და ვაჭრობაშიაც“. იქვეა აღნიშნული წიგნთან დაკავშირებით დავით სარაჯიშვილის დამსახურება: „მან დამავალა იმით, რომ გადმომცა ჩემის აზრის დასასურათებლად ისეთი შესანიშნავი ცნობანი, რომელთაც გამიადვილეს გაცნობა სულ სხვა, ჯერ ჩემგან უცნობ ეკონომიურის და სოციალურის ცხოვრებისა და ეს ცხოვრება დაახლოვებითაც ვნახე, როდესაც მას სამშობლოში სტუმრად ვენვიო“ [36, 3-4; 6, 32-33].

ადოლფ ვაგნერმა 1901 წელს ნაციონალ-სოციალისტებისა და მიუნხენში მოღვაწე ეკონომისტ პროფესორ ლუდვიგ ბრენტანოს

მხრიდან კრიტიკის პასუხად 1901 წელს ნაჩქარევად გამოცემული თავისი ნააზრვი 1902 წელს გადაამუშავა. თავისი დასკვნების განმტკიცებაში პროფესორს დავით სარაჯიშვილის მიერ საქართველოში შეკრებილი და უანგაროდ გადაცემული მასალა დაეხმარა (პირველი, 1901 წლის გამოცემა 92 გვერდიანი; მეორე, 1902 წლის გამოცემა – 223 გვერდიანი). მან კი ამ მრავალმხრივი მოღვაწისადმი პატივისცემა წიგნის მიძღვნილ და ზემოაღნიშნული დახასიათებით გამოხატა.

აღნიშვნის ღირსია წიგნებისადმი დავით სარაჯიშვილის დამოკიდებულება. მისი პირადი ბიბლიოთეკა 2309 წიგნისაგან შედგებოდა. აქ თავმოყრილი იყო როგორც მხატვრული, ასევე ეკონომიკის, პოლიტიკისა და მეცნიერების სხვა დარგების უახლესი ლიტერატურა. ქართველი პოლიტიკური მოღვაწის, შემდეგში დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიას (1868-1953) გადმოცემით, დავით სარაჯიშვილს პერიოდული გამოცემები გერმანიიდან და ავსტრიიდანაც კი ჰქონდა გამოწერილი [4, 137-139].

დავით სარაჯიშვილმა თავისი ბიბლიოთეკის აღწერა ნოე ჟორდანიას მიანდო, რომელმაც 1912 წელს ბაქოში გამოსცა Домашняя библиотека Д. З. Сараджева в Тифлисе [6, 48].

ეკონომისტ ადოლფ ვაგნერის ზემოაღნიშნული წიგნი (1901 წლის გამოცემა) ბიბლიოთეკის კატალოგში II განყოფილების – „პოლიტიკა, პოლიტიკონომია, ფინანსები, სამართალი, სოციალიზმი, სოციოლოგია, სტატისტიკა“ – გერმანულენოვან ლიტერატურაში შეტანილია 267-ე ნომრად [37, 26].

დავით და ეკატერინე სარაჯიშვილების სურვილისამებრ მათი ბიბლიოთეკა, ეკატერინეს ძმამ – ადამ ფორაქიშვილმა ახლადგახსნილ ქართულ უნივერსიტეტს გადასცა [4, 162]. ვაგნერის დასახელებულ წიგნს ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის წიგნთსაცავში ამჟამად ვერ მივაკვლიეთ. გერმანიის ბიბლიოთეკებში მისი ძველი გამოცემებიც დაცულია და თანამედროვე პერიოდშიც (2004, 2010, 2017 წლები) რამდენჯერმე გამოიცა ისევ დავით სარაჯიშვილისადმი მიძღვნილ და პროფესორ ადოლფ ვაგნერისეული შესავლით. აქედან ჩანს აღნიშნული ნაშრომის მეცნიერული მნიშვნელობა.

მშობლიურთან ერთად გერმანიის, გერმანული კულტურისა და არქიტექტურის თავყვანისმცემელმა დავით სარაჯიშვილმა მამისეულ ნასახლარზე (დღეს თბილისი, მაჩაბლის ქუჩის №13) სახლის ასაშენებლად სპეციალურად გერმანიიდან მოიწვია არქიტექტორი კარლ ცაარი. მშენებლობას ხის ნაკეთობათა ოსტატი ილია მამაცაშვილი

ხელმძღვანელობდა. სახლის ინტერიერის გაფორმება ხის დეტალებით სწორედ ამ სახელგანთქმული ოსტატის შესრულებულია. კარლ ცაარს ადგილობრივი არქიტექტორები ალექსანდრე ოზეროვი და კორნელი ტატიშვილი ეხმარებოდნენ. ხელოვნებათმცოდნეების შეფასებით, სახლი მოდერნის სტილის არქიტექტურის ნიმუში, თბილისური და ევროპული არქიტექტურის შერწყმის შესანიშნავი მაგალითია. ვერანდის მოპირკეთებაში გამოყენებულია გერმანული „ვილერიო და ბოხის“ ფირმის კერამიკული ფილები, რომელიც მხოლოდ სპეციალური შეკვეთით მზადდებოდა [4, 78-82].

დავით სარაჯიშვილმა მშენებლობის დასრულება 1905 წელს თავისი ქორწინების 25 წლისთავს მიუძღვნა. სახლი საზოგადო მოღვაწეების, ლიტერატორების, მუსიკოსების, მხატვრების შეკრების ადგილად იქცა. აქ ხშირად სტუმრობდნენ: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ნიკო ცხვედაძე, ალექსანდრე ცაგარელი, იონა მეუნარგია, გრიგოლ ყიფშიძე, იაკობ ნიკოლაძე, იაკობ მანსვეტაშვილი, გიგო გაბაშვილი, ვალერიან გუნია და სხვა ცნობილი ადამიანები, თბილისში ჩამოსული უცხოელი სტუმრები.

არტურ ლაისტი თავის მიერ თბილისში გამოცემულ გაზეთ „Kaukasische Post“-ში დაბეჭდილ სტატიაში – „იშვიათი ნადიმი“, დავით სარაჯიშვილის ოჯახში ორი ფერეიდნელი ქართველისათვის გამართულ წვეულებაზე მოგვითხრობს. დავით სარაჯიშვილის მიერ ამ ორი ადამიანისადმი გამოხატულმა პატივისცემამ არტურ ლაისტის გაკვირვება გამოიწვია, რაც მან სტატიაში აღნიშნა. დავით სარაჯიშვილი არტურ ლაისტის იდეალი იყო [38; 4, 90-93].

1921 წლიდან სახლში მწერალთა კავშირი დაფუძნდა.

დავით სარაჯიშვილს დაუღალავ მოღვაწეობაში მეუღლე და მეგობარი – ეკატერინე ფორაქიშვილი თანაუგრძნობდა.

გერმანელი ექიმი შტოკმანი მათ ასე ახასიათებს: „რა მხრივ აიღებთ, რომ ერთი მეორის სწორი და ტოლი არ ყოფილიყო, პრაქტიკული საქმიანობით, გამჭრიახობით, დიდი საქმის უნარიანი მოვლით, იდეური ქველმოქმედებით, სამშობლო ქვეყნის განუსაზღვრელი და შეგნებული სიყვარულით. მამულიშვილობა და მოქალაქეობა, აი, რა იდეას ემსახურებოდნენ შეგნებით... უძეო იყვნენ, მაგრამ ვინ მოსთვლის, რამდენი სასარგებლო, ნიჭიერი წევრი აღუზარდეს სამშობლო ქვეყანას და მათგან დანატოვარი კიდევ რამდენ ასს სასარგებლო კაცს გაზრდის“ [11, 167].

დავით სარაჯიშვილი 1911 წელს მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა. გერმანიაში 1910 წელს გაკეთებულმა ოპერაციამ, როგორც ექიმებმა ეკატერინე ფორაქიშვილი წინასწარვე გააფ-

რთხილეს, მხოლოდ ხანმოკლე შედეგი გამოიღო. 1910-1911 წლებში ბერლინში მკურნალობის დროს დავით სარაჯიშვილს გერმანელი მეგობრების ყურადღება და მზრუნველობა არ მოკლებია. ის მეუღლესთან და თანმხლებ პირებთან ერთად ოპერაციის შემდეგ ექიმ ლაცარიუსის კლინიკაში მისივე ზედამხედველობის ქვეშ იმყოფებოდა. ამ კლინიკაში ამავე დროს დავით სარაჯიშვილის ხარჯით საქართველოდან უფრო ადრე წასული ილიას მეუღლე – ოლა გურამიშვილიც მკურნალობდა [40, 5].

დავით სარაჯიშვილმა გარდაცვალების შემდეგ თავისი ანდერძით კიდევ ერთხელ ალაფრთოვანა საზოგადოება. დიდი ქართველი მოღვაწის იაკობ გოგებაშვილის თქმით, მან „თავისი ანდერძით სიკვდილი დათრგუნა და ბრწყინვალე შარავანდედი შეიმოსა“. ანდერძით მრავალმილიონიანი ქონების უდიდესი ნაწილი ქართველი ერის საჭიროებებისა და თავისი ქარხნების მუშა-მოსამსახურეთათვის იყო განაწილებული.

დავით სარაჯიშვილის გარდაცვალებამ ბევრი დაამნუხრა. ეკატერინე ფორაქიშვილისადმი თანადგომა საქართველოს ყველა კუთხიდან გამოხატეს. უცხოეთიდან დეპუტები გამოგზავნეს ან გაზეტებში ინფორმაციები მოათავსეს: პროფესორმა ვაგნერმა, მისმა მეუღლემ – მართამ და შვილებმა, ასევე დოქტორმა ბეითემ, ექიმმა შტოკმანმა, არქიტექტორმა კარლ ცაარმა, რუჟენა იესენსკაიამ და სხვებმა [3, 204-205, 167-171, 179-181].

დავით სარაჯიშვილის საქმიანობა ეკატერინე ფორქიშვილმა გააგრძელა. ის 1916 წელს გარდაიცვალა და ქონების უდიდესი ნაწილი ანდერძით მანაც ქართულ საზოგადოებრივ და სასწავლო დაწესებულებებს, ეკლესია-მონასტრებს და სარაჯიშვილის ფირმის მუშა-მოსამსახურეებს დაუტოვა [39; 4, 202-213].

ქვეყნის ეს ღირსეული შვილები, დავით სარაჯიშვილის სურვილისამებრ, დიდუბის ეკლესიის ეზოში იყვნენ დასაფლავებული. საქართველოს ძალდატანებითი გასაბჭოების (1921 წ.) შემდეგ, 1939 წელს კომუნისტურმა ხელისუფლებამ ეს ადგილი დავით სარაჯიშვილისა და ეკატერინე ფორქიშვილისათვის, როგორც „კაპიტალისტებისთვის“ შეუფერებლად მიიჩნია და გადასვენების დადგენილება გამოიტანა. 1996 წელს კი, როცა საქართველოსა და ქართველი ერის წინაშე მათი ღვაწლის წარმოჩენა უკვე შესაძლებელი იყო, ვაკის სასაფლაოდან ისინი ქაშუეთის ეკლესიის ეზოში გადაასვენეს. აღნიშნული ტაძრის მშენებლობისათვის 1903-1910 წლებში თანხის დიდი ნაწილი სწორედ დავით სარაჯიშვილმა გაიღო.

„ის იყო პირველი ქართველი მრეწველი ევროპული ტიპისა... შეერთებულ ქართველი გულკეთილობა და პურმარილი ევროპულ საქმიანობასთან და მიიღებთ დავით სარაჯიშვილს. ამ პიროვნებაში სამაგალითოდ შეზავდა საქები ქართველობა და საქები ევროპიელობა“ – წერდა ნოე ჟორდანიას. ის იყო „პირველი ქართველი იდეური ქველმოქმედი... როცა თითოეული ჩვენგანი ისწავლის ევროპულ საქმიანობას და თან თავის ნაციონალურ ხასიათს არ დაეკარგავთ – ჩვენი გაევროპიელობა ფაქტი იქნება. დავით სარაჯიშვილი ქართველი ევროპიელი იყო“ [4, 136; 41].

წინამდებარე სტატიაში ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტის არქივში მიკვლეული დიდი ქართველი მოღვაწის, მრეწველისა და ქველმოქმედის, დავით სარაჯიშვილის საბუთების, ამავე უნივერსიტეტში 1867 წლიდან მოქმედი რეგულაციებისა და საქართველოს გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმის არქივში დაცული დიპლომის დედნის საფუძველზე გავარკვიეთ დავით სარაჯიშვილის სამეცნიერო ხარისხთან დაკავშირებული უზუსტობები. მისი მოღვაწეობის ძირითადი ასპექტები კი მოკლედ მიმოვიხილეთ.

აღნიშნული დოკუმენტების განხილვის შედეგად გამოირკვა შემდეგი: ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტში 1871 წელს ქიმიის ფაკულტეტი დამოუკიდებელად ჯერ კიდევ არ არსებობდა, მათემატიკურ და საბუნებისმეტყველო განხრამი ხარისხს ფილოსოფიის ფაკულტეტზე იცავდნენ. დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად დისერტაციის დაცვა აუცილებელი არ იყო. მის ტოლფასს სამ საგანში ორსაათიანი მკაცრი სადოქტორო გამოცდის ჩაბარება წარმოადგენდა.

დავით სარაჯიშვილმა 1871 წელს ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტზე მოქმედი წესდების მიხედვით სამ საგანში ჩატარებულ მკაცრ სადოქტორო გამოცდაზე დაიმსახურა შეფასება – „*Insigni cum laude*“ („შესანიშნავი/აღსანიშნავი წარმატებით“). შედეგად მას ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორისა და თავისუფალ ხელოვნებათა მაგისტრის კვალიფიკაცია მიენიჭა. უმთავრეს საგნად ქიმიის ჩაბარების გამო, რაც დიპლომშიც აღნიშნულია, ეს ხარისხი ქიმიის დოქტორის ხარისხს გულისხმობდა.

დავით სარაჯიშვილის ბიოგრაფიული ცნობების დაზუსტებას ჩვენთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგან, ის იმ დიდ ადამიანთა რიცხვს მიეკუთვნება, რომელთა ცხოვრებაც ქვეყნის ისტორიის განუყოფელი ნაწილია [42, 6]. როგორც ფილიპე გოგიჩაიშვილი აღნიშნავდა, დავით სარაჯიშვილის ცხოვრებამ აშკარად გვაჩვენა, რომ „ქართველ ერში უნარი და პრაქტიკული შემოქმედების ნიჭი არ

არის გამოლეული“ და გვაძლევს იმედს, რომ მომავალში მაინც შესაძლებელი გახდება იმ იდეალის განხორციელება, რისკენაც დავით სარაჯიშვილი მოგვიწოდებდა [29]. ის მართლაც ქართველების „სანატრელი გმირია“, როგორც საქმეში ერთგულმა თანამდგომმა და ბიძაშვილმა – ალექსანდრე პეტრეს ძე სარაჯიშვილმა უწოდა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკა, ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტის არქივი, UAH, H-IV-102/73.
2. ჭიჭინაძე ზ., მრეწველობა, ვაჭრობა-ხელოსნობა საქართველოში. დავით ზაქარიას ძე სარაჯიშვილი, თბილისი, 1911.
3. დავით სარაჯიშვილის სახსოვრად I, თბილისი, 1911.
4. ჩიმაკაძე გ., ცხოვრება და ღვაწლი დავით სარაჯიშვილისა, თბილისი, 2003.
5. საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 1909, აღწ. 2, საქმე 4.
6. სტეფანიშვილი ა., დავით სარაჯიშვილი, თბილისი, 1968.
7. ნანიტაშვილი ლ., ერის წყლული აჩნდა წყლულად (გამოკვლევები, წერილები, პოლემიკა), თბილისი, 1993.
8. ტატიშვილი ირ., დეკანოსიძე თ., მოსკოვის უნივერსიტეტი და ქართველი ახალგაზრდობა, თბილისი, 1960.
9. ბერიძე გ., ღლონტი თ. ქართველი მეღვინეები, თბილისი, 1974.
10. ბრეგაძე ლ., მოგზაურობა „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე, თბილისი, 2010.
11. თურქაძე ც., ქედს ვიხრით ღირსეული წინაპრის საერისკაცო ღვაწლის წინაშე, კრებულში: დავით სარაჯიშვილის საქველმოქმედო საზოგადოება, თბილისი, 1996.
12. სიგუა ალ., იშვიათი ბუნების კაცი, თბილისი, 1985.
13. ზოზრაშვილი ტ., დიდი ქართველები, ცხოვრების ქრონიკები, თბილისი, 2008.
14. მირიანაშვილი ნ., მშობელი ხალხის სასიკეთოდ (მოგონებები დავით სარაჯიშვილზე), კრებულში: საისტორიო მოამბე, №65-66, 1993-1994.
15. კობრეიძე არ., დავით სარაჯიშვილი – ქველმოქმედი, კრებულში: საქართველოს ახალი ისტორიის საკითხები, VII, 2004.
16. გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკა, ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტის არქივი, UAH, H-IV-100/1.

17. საქართველოს გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმის არქივი, ფონდი 573.
18. როდონაია, თბილისის მრენველობა XIX საუკუნის II ნახევარში (რეფორმის შემდგომი ხანა), თბილისი, 1961.
19. იაშვილი ა., დავით სარაჯიშვილი და კონიაკის წარმოების ისტორია საქართველოში, თბილისი, 1993.
20. გაზეთი ცნობის ფურცელი, №1809, 15 მაისი, 1902.
21. მირიანაშვილი მ., კაპიტალისტური მრენველობის განვითარება საქართველოში, თბილისი, 1980.
22. გაზეთი „თბილისი“, №299, 25 დეკემბერი, 1968.
23. გაზეთი „ივერია“, №177, 18 აგვისტო, 1901.
24. გაზეთი „სახალხო გაზეთი“, №333, 22 ივნისი, 1911.
25. გაზეთი „დროება“, №39, 23 თებერვალი, 1882.
26. გაზეთი „Закавказье“, №142, 1911.
27. საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 1909, აღნ. 2, საქმე 5.
28. მ. დუდუჩავა, გიგო გაბაშვილი (მონოგრაფია), 1953.
29. გაზეთი „სახალხო გაზეთი“, №337, 26 ივნისი, 1911.
30. გაზეთი „სახალხო გაზეთი“, №336, 25 ივნისი, 1911.
31. გაზეთი „თემი“, №25, 27 ივნისი 1911.
32. გაზეთი „ივერია“, №189, 2 სექტემბერი 1901.
33. გაზეთი „ივერია“, №194, 7 სექტემბერი, 1901.
34. გაზეთი „ცნობის ფურცელი“, №1662, 6 დეკემბერი 1901.
35. გაზეთი „ივერია“, №202, 18 სექტემბერი 1901.
36. გაზეთი „ივერია“, 28 მაისი 1903.
37. Домашняя библиотека Д. З. Сараджева в Тифлисе, Баку, 1912.
38. გაზეთი „Kaukasische Post“, №52, თბილისი, 1907.
39. საქართველოს ეროვნული მუზეუმი, ქარვასლის არქივი, შ – 1910/1, 2.
40. საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 1909, აღნ. 2, საქმე 24.
41. გაზეთი „კოოპერაცია“, №3, 10 ივლისი, 1911.
42. გოზალიშვილი შ., ილია ჭავჭავაძე და ქართული კულტურის საზღვარგარეთელი მეგობრები, თბილისი, 1973.

Irina Arabidze,
*Doctor of History, Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili
Institute of History and Ethnology, Research
Scientist of the Department of Modern and
Contemporary History*

For the Purpose of Clarifying some Biographical Details of David Sarajishvili (Regarding the 170 anniversary (1848-1911))

Summary

Georgian public figure, entrepreneur and philanthropist David Sarajishvili was born in Tbilisi on November 23, 1848. He received high quality diverse education in his home town and afterwards in the Universities of Germany and France.

The purpose of the article is to clarify the ambiguous details from the biography of this great Georgian based on the documents found in the Acts of Quality Assignment in the Archive of Heidelberg University; Namely, to identify where he studied and which university awarded him the degree. His biographers provide different information regarding this matter. Here we will briefly review the main aspects of David Sarajishvili's work.

As a result of the study of the obtained material the following information has been learnt: In 1871 Faculty of Chemistry did not exist independently at Heidelberg University. Faculty of Philosophy awarded the degree in Mathematical and Natural Sciences. Postgraduate thesis was not necessary to gain the PhD degree.

In 1871, David Sarajishvili passed the “two-hour strict doctoral examination” at the Faculty of Philosophy at Heidelberg University in 3 subjects – “Insigni cum laude” (with "Excellent / Notable Success", the diploma is completed in Latin.). As a result he was awarded the qualification of the Doctor of Philosophy and Master of Free Art. Because of the recognition of Chemistry as the main subject by the examinee, as indicated in the Diploma, this title also meant the Degree of the Doctor of Chemistry.

David Sarajishvili introduced production of cognac with classic French technology to Georgia and gave it a wide commercial significance. He viewed it as a matter of great economical as well as national importance. The cognac factory which David Sarajishvili started in Tbilisi in the year of 1888 was the first one not only in Georgia, but in the entire Russian Empire.

The alcohol products produced by David Sarajishvili have been awarded 14 medals during the years 1889-1913 at various exhibitions in cities of Russia and Europe.

David Sarajishvili has generously contributed to different fields including funding education of talented youth, issuing allowances to the poor, funding the construction-renovation of churches-monasteries, theaters and hospitals, publishing of newspapers-journals, assistance in organization of archaeological expeditions collecting Georgian songs, their funding, support in establishing educational societies, support of agricultural communities, support of development of theaters...

Davit Sarajishvili was greatly respected not only in Georgia but also in Germany and everywhere else where he studied or had entrepreneurial-commercial business activities.

Clarification of his biographical details has a great significance for us, since David Sarajishvili belongs to those people, whose biography is a part of the history of our country.

საქართველოს ისტორია

დავით მერკვილაძე

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერთანამშრომელი

იმაერთის სამაჟოს რუსეთის იმპერიის მფარველობაში მიღების საკითხი (1781-1783 წლის დასაწყისი)

მას შემდეგ, რაც იმერეთის მეფე სოლომონ I-მა დიდი ძალისხმევით ფასად შეძლო სამეფოს ოსმალთა ბატონობისაგან გათავისუფლება, მისი მთავარი მიზანი იყო (დასავლეთ საქართველოს მთავრებზე თავის ძალაუფლების განვრცობასთან ერთად), არ დაეშვა ოსმალეთის ბატონობის აღდგენა იმერეთში. ამგვარი პოლიტიკა სოლომონს, ერეკლე II-ისაგან განსხვავებით, მძაფრად აპირისპირებდა სულთნის ხელისუფლებასთან, რომელიც იმერეთის მეფეს ურჩ ქვეშევრდომად მოიაზრებდა და მის მორჩილებაში დაბრუნებას ლამობდა. ასეთ ვითარებაში სოლომონ II რუსეთთან პოლიტიკურ მოკავშირეობას გულმოდგინედ ესწრაფვოდა. რუსული იმპერიის მფარველობაში შესვლა მას ოსმალური აგრესიისაგან თავდაღწევის საუკეთესო საშუალებად მიაჩნდა (კვლავ ერეკლესაგან განსხვავებით, რომლის სამეფოსაც ოსმალეთი დაპყრობით არ ემუქრებოდა). მაგრამ 1774 წელს ოსმალეთთან ომის დასრულებისა და მონინალმდეგესთან დაზავების შემდეგ, საიმპერატორო კარმა ამ ომში თავის ყოფილ ერთგულ მოკავშირე სოლომონს, რომელიც ამ უკანასკნელის მიზნებისა და კავკასიაში არსებული პოლიტიკური რეალობის უგულველყოფით, ქურუკ-კაინარჯის ზავით სულთნის ქვეშევრდომად ცნო, ზურგი შეაქცია (ამ საკითხის შესახებ დანვრილებით იხ. [5, 144-150]). საზავო შეთანხმების დარღვევა, მით უმეტეს, იმერეთისმაგვარი „უმნიშვნელო“ საკითხის გამო, იმ ჯერზე რუსეთის ინტერესებში არ შედიოდა. ასტრახანის გუბერნატორს კი ებრძანა უმაღლესი ხელისუფლებიდან საგანგებო ნებართვის გარეშე, დედაქალაქისაკენ მიმავალი ქართველი ელჩებისათვის გზა არ მიეცა [10, 10].

1778 წელს ერეკლე II-სა და სულთანს შორის გაფორმებულმა პოლიტიკურმა შეთანხმებამ სოლომონ მეფე ძალზე ააფორიაქა. მეფე შიშობდა, რომ ამ შეთანხმებას, შეიძლებოდა, უშუალოდ მისი საწინააღმდეგო გეგმებიც მოეცვა. უფრო სარწმუნოა, რომ ოსმალეთთან შეთანხმება მისგან აზერბაიჯანულ სახანოებზე ერეკლეს გაბა-

ტონების ნებართვას ითვალისწინებდა.¹ ნაკლებად სავარაუდოა, რომ ამ შემთხვევაში ერეკლე II-ის მთავარი სამიზნე სოლომონ I და იმერეთი ყოფილიყო, თუმცა გამორიცხული არ იყო, ისედაც გაძლიერებულ ქართლ-კახეთის მეფეს, სულთნის სანქციით, სოლომონის დასამხობად და იმერეთის დაუფლებისათვისაც ეზრუნა.² ამას დაერთო ანტოლიაში ოსმალური ჯარის თავმოყრის სამზადისიც, რაც სოლომონის შიშს უფრო აძლიერებდა (თუმცა შეიძლებოდა, ეს სამხედრო სამზადისი ყირიმის ირგვილივ იმ ხანებში რუსეთთან შექმნილი დაძაბულობით ყოფილიყო გამოწვეული).

სულთან-ერეკლეს კავშირის საწინააღმდეგოდ იმერეთის სამეფო კარი ენერგიულად ამოქმედდა. 1778 წლის 10 აგვისტოს სოლომონმა, რუსეთზე შემოვლითი გზით, ირანში გააზავნა ელჩობა ბესარიონ გაბაშვილის მეთაურობით. ამ ელჩობას, ერთი მხრივ, უნდა დაეზვერა რუსეთის მიერ იმერეთისათვის მოხურული დიპლომატიური კარის გაღების შესაძლებლობა და, მეორე მხრივ, კავშირი დაემყარებინა აღმოსავლეთში სულთნის მთავარ მეტოქესთან, ირანის მბრძანებელ ქერიმ-ხანთან. მაგრამ მომდევნო წლის მარტის ამბები სოლომონისათვის კარგს არას უწყოდა: სანამ ბესიკი დიპლომატიური მისიით ირანში მყოფებოდა, ბოსფორის ნაპირას, აინალი-კავაკად წოდებულ სულთნის საზაფხულო სასახლეში რუსეთსა და ოსმალეთის წარმომადგენლებმა ხელი მოაწერეს ახალ შეთანხმებას. ამ კონვენციით დაძაბულობა ამ ორ დიდ სახელმწიფოს შორის ოსმალეთის მხრიდან დათმობების ხარჯზე მშვიდობიანად მოგვარდა და ახალი ომის საშიშროება აცილებულ იქნა.³ მეტოქესთან მშვიდობის შენარ-

---

¹ ვერ გავიზიარებთ მოსაზრებას, რომ ერეკლე II-ს სულთნის სუბერენობის აღიარებით სამცხე-საათაბაგოს დაბრუნება ჰქონდა ჩაფიქრებული [შდრ. 1, 223; 2, 680].

² მ. სამსონაძეს შემდგომ მომხარი ამბები არწმუნებს, რომ „ეს ხელშეკრულება სოლომონ I-ის წინააღმდეგ იყო მიმართული და ქართლ-კახეთის სამეფოს მიერ იმერეთის (და მომავალში, ალბათ, მთელი დასავლეთ საქართველოს) შეერთებას გულისხმობდა“ და ვინაიდან სოლომონმა კარგად იცოდა ამ ხელშეკრულების შინაარსი, ამიტომაც ჰქონდა მასზე ასეთი მძაფრი რეაქცია [იხ. 7, 209-212].

³ 1779 წ. 10 მარტს ხელმოწერილი შეთანხმება საკითხთა ფართო წრეს მოიცავდა, მაგრამ მათ შორის ძირითადი მაინც ყირიმის საკითხი იყო: ოსმალეთი რუსეთის სავაჭრო გემებს (საფრანგეთისა და ინგლისის გემების მგავსად) ბოსფორ-დარდანელის სრუტეების გავლით შავ ზღვაში შესვლის ნებას რთავდა; ოსმალეთი ყირიმის ხანად აღიარებდა რუსების დასმულ შაჰინ-გირეის და უარს ამბობდა „სულიერი კავშირისა და გავლენის“ საბაბით ჩარეულიყო ყირიმის ხანის საქმეებში; ამავე დროს სულთნის ხელისუფლება ცნობდა ყირიმის ხანის მიერ მდ. დნესტრსა და მდ. ბუგს შორის მდებარე სახანოს მინა-წყლის რუსეთისათვის „ნებაყოფლობით“ გადაცემას [16, 688].

ჩუნების შესაბამისად, სოლომონ I-ის პრობლემებისადმიც რუსეთის საიმპერატორო კარის გულგრილი დამოკიდებულება ძალაში დარჩა. ამავე დროს მეფესთან მიაღწია ოსმალეთის წინააღმდეგ მისი მეორე შესაძლო ძლიერი მოკავშირის, ქერიმ-ხანის გარდაცვალების ამბავ-მაც (ირანის ვექილი გარდაიცვალა 2 მარტს), რასაც ირანში ახალი შიდაარეულობის დაწყება მოჰყვა.

იმერეთის მეფე მაინც არ გატყდა: ერთი მხრივ, 1779 წლის 25 აგვისტოს სოლომონმა წერილი აფრინა რომის პაპ პიუს VI-სთან¹ და იმავე ხანებში პატივით მიიღო ირანიდან იმერეთში ჩამოსული ალექსანდრე ბაქარის ძე ბატონიშვილი, ქართლის ტახტის მაძიებელი და ერეკლეს სამიში მეტოქე.²

1781 წელს პაპის პასუხიდან სოლომონისათვის აშკარა გახდა, რომ დასავლეთისაგან მორალური თანადგომის გარდა, რაიმე სამხედრო-მატერიალური დახმარების იმედი მას არ უნდა ჰქონოდა და 1 სექტემბერს ისევ რუსეთის იმპერატორს მიმართა მფარველობაში მიღების თხოვნით. წერილში იმერეთის მეფე ჩიოდა, რომ შავი ზღვის სანაპიროებიდან თურქები (ოსმალები) თავს ესხმოდნენ მის ქვეყანას, ხალხს იტაცებდნენ და შემდეგ ძალით ამუსლიმებდნენ. როცა მათთან მშვიდობის ჩამოგდების თხოვნამ არ გაჭრა, – განაგრძობს იმერეთის მეფე, – მე ჩემი ჯვარით ისინი სრულიად დავაპარცხე და კიდევ მეტად ვიძიე მათზე შური, მაგრამ ახლა თურქები და

---

¹ სოლომონის წერილი პიუს VI-ისადმი იტალიური თარგმანიტურთ და პაპის პასუხი პარიზის ბიბლიოთეკაში მიაკვლია და გამოაქვეყნა მ. თამარაშვილმა [იხ. 3, 395-396].

² ისტორიოგრაფიაში მიღებულია, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი იმერეთში ჩამოიყვანა ბესარიონ გაბაშვილმა, რისთვისაც იგი გაიგზავნა კიდევ ირანში ელჩად. ვ. მაჭარაძე გადაჭრით უარყოფს ბესიკის რაიმე კავშირს ბატონიშვილის იმერეთში ჩასვლასთან [იხ. 4, 30-46], თუმცა საამისოდ ავტორის მიერ მოხმობილი დასაბუთება არც ისე დამაჯერებლად მოჩანს [მდრ. 7, 214]. ჩვენის მხრივ, ვფიქრობთ, რომ სოლომონმა ბესიკი ირანში მართლაც ქერიმ-ხანთან დასაკავშირებლად გააგზავნა შეთანხმებული მოქმედებისათვის ერეკლეს წინააღმდეგ (ლოგიკურია, თუკი ერეკლე-ოსმალეთს კავშირში სოლომონი სამეფოს დაკარგვის საფრთხეს ხედავდა) და არა უშუალოდ ალექსანდრე ბატონიშვილის ჩამოსაყვანად. სავარაუდოდ, სწორედ ოსმალეთთან ერეკლეს კავშირით უკმაყოფილების გამო იყო ქერიმ-ხანი დიდ სამზადისში ქართლის ტახტზე ერეკლეს ჩასანაცვლებლად მის კარზე მყოფი მეფობის პრედენდენტი. ასეთ ვითარებაში ბატონიშვილის იმერეთში ჩამოყვანის წინასწარდასახული გეგმა მართლაც უსაფუძვლო უნდა ყოფილიყო. მაგრამ როდესაც ბესიკის ირანში ყოფნისას ქერიმ-ხანი გარდაიცვალა და იქ დიდი არეულობა დაიწყო, ჩანს, სწორედ მაშინ ბესიკსა და ალექსანდრეს შორის უნდა გადაწყვეტილიყო ბატონიშვილის იმერეთში ჩასვლის საკითხი. შედეგად ისე გამოვიდა, რომ ბესიკმა სოლომონს ერეკლეს მეტოქე სიურპრიზად ჩაუყვანა და ქართლ-კახეთის მეფის პოლიტიკით უკმაყოფილო იმერეთის მეფემაც იგი პატივით მიიღო.

ჩვენი სხვა მეზობლები ჩვენზე თავდასასხმელად ემზადებიანო. შემდეგ სოლომონი დაუფარავ საყვედურს გამოთქვამს სულთანთან „დამეგობრებულ“ ერეკლეს მიმართ, რომელმაც „თავისი თავი და სამფლობელო თურქებს გადასცა და მათთან განუწყვეტელი მიმონერა აქვს, მათ თხოვს დახმარებასა და მთელ თავის სასოებას თურქებზე ამყარებს“.¹ ამის შემდეგ სოლომონი ხაზს უსვამს, რომ მახლობელი მხარეების ხელისუფალთაგან მხოლოდ თავად ის ეწინააღმდეგება თურქებს, სიკვდილამდე ქრისტიანობის ერთგული დარჩება და მათთან პოლიტიკურ კავშირს არავითარ შემთხვევაში არ აპირებს. ამიტომ იმერეთის მეფე ეკატერინე II-ს თხოვს შეწყალება-სა და თავისი მფარველობით სამუდამოდ დაცვას [10, 11-12].

ნაკლებად მოსალოდნელია, რომ იმერელი მეფის კარზე ამ დროისათვის უკვე მოელნია რუსეთ-ოსმალეთს შორის დიპლომატიური დაძაბულობის მორიგი ტალღის აგორების ამბავსაც, მაგრამ კიდევ უფრო ნაკლებად დასაშვებია, რომ ამ ვითარებაში ოსმალეთს კაინარჯის ხელშეკრულების 23-ე მუხლის დარღვევით იმერეთის დასამორჩილებლად სამეფოზე ძველებურად თავდასხმები განეახლებინოს [შდრ. 4, 60-61].² საგულისხმოა, რომ აღნიშნულ ხანებში იმერეთის სამეფოში ოსმალთა ჯარის შემოჭრის ფაქტები არ დასტურდება. სამწუხაროდ, არ მოგვეპოვება სოლომონ მეფის წერილის ქართული დედანი, რომელიც უფრო ნათელ წარმოდგენას შეგვიქმნიდა წერილის ცალკეული დეტალების ირგვლივ. არსებული მონაცემები კი გვაფიქრებინებს, რომ „შავი ზღვის სანაპიროებიდან“ მომდინარე მეფის მიერ ნახსენებ თავდასხმებში უნდა იგულისხმებოდეს დასავლეთ საქართველოდან მოტაცებული ხალხის ოსმალთა ზღვისპირა სანაპირო სიმაგრეებში თავმოყრა და იქიდან ზღვით იმპერიის შიდა მხარეებში გადაგზავნა. საგულისხმოა, რომ ასეთ თავდასხმების შესახებ სოლომონი საუბრობს მისი ხალხის მოტაცების, მათი დამონებისა და „გათურქების“, ანუ გამუსლიმების კონტექსტში. შესაძლებელია, მისი წერილისადმი მეტი ყურადღების მისაპყრობად მეფე გარკვეულწილად ზედმეტი დრამატიულობითაც წარმოაჩენდეს საქმის ვითარებას (როგორც, მაგალითად, ჩვენი აზრით,

¹ წერილის კონტექსტი გვაფიქრებინებს, რომ იმერეთის იმ „სხვა მეზობლებში“, რომლებიც თურქებთან ერთად სოლომონზე აპირებენ თავდასხმას, პირველ რიგში ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II მოიაზრება.

² ვ. მაჭარაძე იმის დასტურად, რომ ყირიმში ვითარების დაძაბულობის ფონზე გააქტიურებული ოსმალეთის ხელისუფლება 1781 წელს „კაინარჯის ზავის 23-ე მუხლს ანგარიშს აღარ უწევდა და... იმერეთზე თავდასხმები დაიწყო“, უთითებს სოლომონის დასახელებულ წერილს და ბუტკოვის ნაშრომს [4, 61, შენ. 2]. მაგრამ ბუტკოვიც, იმერეთზე თურქების მხრიდან მუქარის საჩვენებლად, თავის მხრივ, ისევ სოლომონის ამ და 1782 წლის 15 აგვისტოს წერილს უთითებს [14, 117]. სოლომონის მეორე წერილის შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი.

ამას ის სწადის ერეკლესა და ოსმალების ურთიერთობის დახასიათებისას). ვინაიდან კაინარჯის ხალშეკრულების გამო ოსმალეთი დასავლეთ საქართველოს წინააღმდეგ თავისი ჯარით ლიად ვერ გამოვიდოდა, მისი ორგანიზებითა და მხარდაჭერით 1779 წლის ბოლოს მართლაც განხორციელდა დიდი ერთობლივი ლაშქრობა ოდიშისაკენ ყირიმელი თათრებისა და ჩრდილო კავკასიელი სხვადასხვა ხალხების მონაწილეობით. რუხის ციხესთან გამართულ ბრძოლაში სოლომონ I-მა სამეგრელოსა და გურიის მთავრებთან ერთად მტერი სასტიკად გაანადგურა. ამ ბრძოლის დრო და მისი შედეგი გვაძლევს საშუალებას, დავასკვნათ, რომ წერილში მეფის მიერ ოსმალებზე სრული გამარჯვების მოპოვების აღნიშვნაში სწორედ რუხის ბრძოლა უნდა მოიაზრებოდეს.

ამრიგად, სოლომონის მიმართვას ეკატერინე II-ისადმი 1781 წლის 1 სექტემბერს მნიშვნელოვანწილად განაპირობებდა ქართლ-კახეთის მეფისა და ოსმალეთის სულთანს შორის გაფორმებული შეთანხმება, რაშიც იმერეთის მეფემ მისი ხელისუფლებისათვის სერიოზული საფრთხე დაინახა. როდესაც ამ ალიანსის წინააღმდეგ ირანის ფაქტორის გამოყენების მცდელობა წარუმატებლად დამთავრდა და არც რომის პაპისაგან აღმოჩნდა მოსალოდნელი რაიმე ქმედითი დახმარების მიღება, იმერეთის მეფემ ოსმალეთისა და მისი მოკავშირე ერეკლე II-ის წინააღმდეგ რუსეთის იმპერატორს სთხოვა დახმარება.

წერილს მეფისათვის სასურველი შედეგი არ გამოუღია. სოლომონის ამ თხოვნაზე საიმპერატორო კარს ყურიც არ შეუბერტყავს – იქ ქუჩუკ-კაინარჯის ზავის შემდეგ ოსმალეთთან წარმოშობილი პრობლემები, როგორც აღვნიშნეთ, აინალი-კავაკის კონვენციით თავის სასარგებლოდ უკვე მოეგვარებინათ და იმერეთის მეფის ბედის გამო დიპლომატიური გზით მიღწეულ წარმატების სათუოდ გახდას, ცხადია, არ აპირებდნენ.

1782 წლის 15 აგვისტოს სოლომონმა მეორე წერილი გააგზავნა ეკატერინე II-ის სახელზე, სადაც იტყობინებოდა, რომ სულთანმა ფოთში გამოაგზავნა კაფუჯი-ბაში,¹ ანაკლიაში ახალი ციხის ასაშენებლად და მისი ქვეყნის დასაპყრობად. მეფე ითხოვდა, იმპერატორიცას თავისი გულმონყალებით დაეცვა მართლმადიდებელი ქრისტიანები მაჰმადიანთა ბატონობისაგან, თვითონ კი ეკატერინეს უცხადებდა მარადიულ მორჩილებასა და ერთგულებას [10, 13].

ამ დროს კი ყირიმში რუსეთის ხელდასხმული ხანის, შაჰინ-გირეის წინააღმდეგ ჯერ კიდევ წინა წლის შემოდგომაზე დაწყებული აჯანყება წარმატებით მიმდინარეობდა. შაჰინ-გირეიმ მოწინააღმდე-

---

¹ კაფუჯი-ბაში ეწოდებოდა სულთნის დაცვის უფროსს, რომელიც საქიროების შემთხვევაში პროვინციებშიც იგზავნებოდა მნიშვნელოვანი დავალების შესასრულებლად.

გეებთან რომ ველარაფერი გაანყო, რუსების ხელში მყოფ ქერჩის ციხეს შეაფარა თავი. აჯანყებულებმა კი ხანად შაჰინის ძმა, ბაჰადირ-გირეი გამოაცხადეს და სულთანს მისი აღიარების შესახებ თხოვნაც გაუგზავნეს. ცხადი იყო, რუსეთი ვერ შეეგუებოდა ყირიმში დიდი ძალისხმევით მოპოვებული მდგომარეობის ხელიდან გაშვებას. უახლოეს ხანებში ნახევარკუნძულზე რუსული ჯარის შეჭრა იყო მოსალოდნელი. ყირიმში არსებული დაძაბულობა, ბუნებრივია, მტკივნეულად აისახებოდა რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობაზე. ყირიმის ირგვლივ წარმოშობილი კონფლიქტის ნაპერწკალს ადვილად შეიძლებოდა ორ დროებით დაზავებულ იმპერიას შორის დიდი საომარი ხანძარი გამოენვია. ამიტომ ოსმალებისათვის შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე გამაგრებას დიდი მნიშვნელობა მიეცა და მათგან შესაბამისი ზომების მიღებაც სრულიად ლოგიკური იყო. ეს ლონისძიებანი მხედველობიდან არ გამოჩნენია იმერეთის მეფეს, რომელსაც ოსმალთა გააქტიურება იმერეთის დაპყრობის სამზადისად მიიჩნია¹ და ოსმალთაგან იმერეთის დაცვის მიზნით კვლავ გაუშვა პეტერბურგისაკენ ახალი სათხოვარი წერილი.

რუსეთის მთავრობისათვის აშკარა გახდა მათი მხარდაჭერით ყირიმის ხანად დადგენილი შაჰინ-გირეის პოლიტიკის სრული კრახი. მისი ხელისუფლებაში დაბრუნება და შენარჩუნება კი მხოლოდ რუსული ხიშტებზე იყო დამოკიდებული. ასეთ პირობებში სახანოს საერთოდ გაუქმებისა და რუსეთის მიერ მის შთანთქმამდე სულ უფრო მცირე დრო რჩებოდა. ამიტომ საიმპერატორო კარზე ამ ჯერზე უკვე დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა ქართველი მეფეების პოლიტიკურ პოზიციას. პეტერბურგში შემუშავებული ახალი სტრატეგიათ, ყირიმის გამო ოსმალეთთან ახალი ომის შემთხვევაში ქართული სამხედრო ძალების აქტიური გამოყენებაც იყო გათვალისწინებული.

ამრიგად, დიდი პოლიტიკური მიზნების წინაშე მდგარმა საიმპერატორო კარმა სამხრეთ კავკასიისკენ ისევ მოიხედა. სოლომონის ამ მეორე თხოვნასაც რუსეთში უკვე ყურადღებით მოეკიდნენ: მეფეს ერთგულების გამოხატვა დაუფასეს და გამამხნეველ წერილთან ერთად ანდრია პირველწოდებულის ორდენი გამოუგზავნეს ჯილდოდ. ასევე, როგორც სოლომონის საპასუხო წერილიდან ვიგებთ, მას დაავალდებულეს, ემოქმედა გრ. პოტიომკინის მითითებების შესაბამისად, რომელსაც ეკატერინე II-საგან სამართავად გადაცემული ჰქონდა „მახლობელი ქვეყნების საქმეები“. საპასუხო წერილში სოლომონი მაღლიერებას გამოხატავდა ეკატერინეს მხრიდან გამოჩენილი „დედობრივი გულუხვობის“ გამო, რომელმაც მეფე ორდენისა და თავისი „ძლიერი მფარველობის“ ღირსი გახადა [10, 29].

¹ მსგავს დასკვნას ო. მარკოვა აკეთებს სოლომონის 1781 წლის წერილთან დაკავშირებით [იხ. 13, 192], თუმცა ეს 1782 წლის წერილის შინაარსს და იმდროინდელ ვითარებას კიდევ უფრო შეეფერება.

საფიქრებელია, იმერეთის მეფე კარგად უწყობდა, რომ მხოლოდ მისი შეუპოვრობისა და ერთგულების შექება, ასევე ორდენით დაჯილდოება მეფის მფარველობაში მიღებას სულაც არ ნიშნავდა, მაგრამ მისი ეს სიტყვები ერთგვარ დიპლომატიურ მანევრად შეიძლება მივიჩნიოთ, რათა მეფეს დროულად გამოერკვია რუსეთის მთავრობის დამოკიდებულება მისი თხოვნის მთავარი არსისადმი და ამასთან, ალბათ სასურველის სინამდვილედ წარმოჩენით მტრების დაფრთხობისა და თავისიანების გამხმნეების იმედიც უნდა ჰქონოდა. გარდა ამისა, ვითარების ამგვარად წარმოჩენით, იმერეთის მეფე, შესაძლებელია, ერთგვარ გაფრთხილებასაც აძლევდა ერეკლე II-ს, რათა მას სოლომონის ინტერესების საწინააღმდეგოდ იმერეთის საქმეებში ჩარევისაგან თავი შეეკავებინა.

მაშასადამე, ახალ ვითარებაში რუსეთის მთავრობა აღარ მალავდა იმერეთის მეფის პოზიციით დაინტერესებას. ყირიმისათვის გადამწყვეტი ბრძოლის სამზადისში პეტერბურგში გადანყვებილი იყო ოსმალეთის წინააღმდეგ სამხრეთ კავკასიაში მტკიცე საყრდენის შექმნა ქართველი მონარქების სახით, რისთვისაც მზად იყვნენ მათთან მფარველობითი ხელშეკრულება გაეფორმებინათ [13, 192]. საამისო ნიადაგის შესამზადებლად, საქართველოდან რუსეთში გამოძახებული ერეკლეს კარზე ნამსახური ექიმი რაინეგსი უკვე შემოდგომაზე უკან მოავლინეს საიმპერატორო კარის ოფიციალურ წარმომადგენლად, როგორც ქართლ-კახეთის, ასევე იმერეთის სამეფო კარზე [4, 61].

ოსმალების მიერ დასავლეთ საქართველოს შავიზღვისპირეთში გამაგრების შესახებ სოლომონის ცნობამ პეტერბურგი, ცოტა არ იყოს, შეაფიქრანა და ამის გამო იყო, რომ სოლომონ მეფის მიერ გაგზავნილი წერილის საპასუხოდ, დეკემბრის ბოლოს რუსეთის ელჩს ოსმალეთის დედაქალაქში, იაკობ ბულგაკოვს დაევალა სულთნის კარზე ორივე ქართული სამეფოს, იმერეთისა და ქართლ-კახეთის ინტერესების დაცვა. აქცენტი აქ მაინც უფრო იმერეთზე კეთდებოდა, რომელიც, როგორც რესკრიპტში იყო აღნიშნული, კაინარჯის ტრაქტატის 23-ე მუხლის თანახმად, პორტას არ უნდა შეენუხებინა. აღსანიშნავია, რომ რუს ელჩს საიმპერატორო კარის სახელით სოლომონის მტკიცე გამოქომაგება ევალებოდა იმ შემთხვევაში, თუ მეფის წარმომადგენლები სულთნის კარზე წარსდგებოდნენ. ვინაიდან ხელშეკრულების ამავე მუხლით რუსეთს იმერეთის საქმეებში ჩარევის უფლება არ ჰქონდა, ელჩს ქართველებისადმი საიმპერატორო კარის „მუდმივი კეთილმოსურნეობა და ერთმორწმუნეობა“ უნდა მოემიზებებინა.¹

¹ ო. მარკოვა ბულგაკოვისადმი გაგზავნილ წერილს 30 დეკემბრით ათარიღებს და მას რუსეთის მთავრობის რეაქციად მიიჩნევს სოლომონის 1781 წლის მიმართვაზე [13, 192]. მაგრამ ა. ცაგარელის მიერ გამოცემულ საბუ-

ისე ჩანდა, თითქოს სოლომონისა და ერეკლეს საკითხები იმპერატორის კარზე უკვე ერთ სიბრტყეზე განიხილებოდა.

საქმე რომ მართლაც ამგვარად იყო, კიდევ უფრო ცხადად წარმოჩინდება სხვა მნიშვნელოვანი დოკუმენტებით. დაახლოებით ამავე ხანებში გრ. პოტიომკინს გაეგზავნა საქართველოსთან ხელშეკრულების დასადებად გასათვალისწინებელი მითითებანი. აღნიშნული საბუთი გამოხატავს საიმპერატორო კარისა და უშუალოდ ეკატერინე II-ის თვალთხედვას, თუ როგორი სქემითა და რა საფუძველზე უნდა მომხდარიყო ხელშეკრულების გაფორმება ქართველ მეფეებთან. მნიშვნელოვანია, რომ მუხლობრივად ჩამოყალიბებულ მითითებებში ხელშეკრულების მეორე მხარედ არაერთხელ და ყველგან მრავლობით რიცხვში არიან დასახელებული – „ქართველი მეფეები“. შესაბამისად, სადაც მფარველობაში მისაღები პოტენციური სუბიექტები ნაცვალსახელით არიან მოხსენიებული, ეს ნაცვალსახელებიც ყოველთვის მრავლობითი ფორმით („ИХЪ“, „ИМЪ“) არის გამოყენებული.² ნათელია, რომ „ქართველ მეფეებში“ ერეკლე II და სოლომონ I თანაბრად იგულისხმებიან.³

1783 წლის დასაწყისში პეტერბურგში ქართველ მეფეებთან გასაფორმებელი ტრაქტატის სასწრაფოდ შემუშავებულ პროექტის

თებში წერილს თარიღად 31 დეკემბერი უზის და მას ხელს აწერენ ივ. ოსტერმანი, ალ. ბეზბოროდკო და პ. ბაკუნინი [10, 29-30]. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ამ დავალების გაგზავნას საფუძვლად დაედო ალ. ბეზბოროდკოს 19 დეკემბრის წერილი ვიცე-კანცლერისადმი, სადაც აღნიშნული იყო იმპერატორის სურვილი, ელჩისათვის ამგვარი დავალების გაცემისა [10, 24]. გარდა ამისა, როგორც ვ. მაჭარაძე შენიშნავს, ო. მარკოვას მხედველობიდან გამორჩა იმერეთის მეფის რუსეთისადმი ხელმეორედ, შემდეგ წელს მიმართვის ამბავი [4, 61, შენ. 3].

¹ ტექსტი იწყება სიტყვებით: „მისი უმაღლესობის აზრი იყო, რომ 1. ...“ [10, 30-31].

² საბუთის პირველი გამომქვეყნებელი ა. ცაგარელი მას ათარიღებს 1782 წლის დეკემბრით (თვითონ საბუთი, ეტყობა, დათარიღებული არ ყოფილა. ი. ცინცაძემ ამ დათარიღებაში ეჭვი შეიტანა: ვინაიდან მასში საუბარია ერეკლეს დიპლომატიურ ურთიერთობაზე ავსტრიის იმპერატორთან, რის შესახებაც ერეკლემ თვითონ შეატყობინა რუსეთის მთავრობას 21 დეკემბერს დაწერილი წერილშიო. ვინაიდან საქართველოდან იმპერატორის კარამდე წერილის ჩაღწევას 1,5-2 თვე სჭირდებოდა, ამიტომ ეს „უზენაესი მითითებანი“ 1783 წლის თებერვალ-მარტში უნდა გამოსულიყო [8, 99, შენ. 1]. იმავე ნაშრომში, სხვა ადგილას ი. ცინცაძე ამ საბუთის შედგენის (ტრაქტატის პროექტთან ერთად) ხანად ასახელებს იანვარ-თებერვალს [8, 112].

³ მეფეები სახელობითად მოიხსენიებიან „მითითებების“ ბოლო, მე-6 მუხლში, სადაც საუბარია „მეფეებს, ერეკლესა და სოლომონს შორის“ დაზავების საჭიროებაზე [იხ. 10, 30].

შავ პირშიც, სადაც ნახსენებია „ერეკლე“, ამიაზე მიწერილი აქვს „სოლომონი“, ისევე როგორც „ქართლ-კახეთის სამეფოს“ გასწვრივ იკითხება „და იმერეთის“ [4, 62].¹ ის გარემოება, რომ ტრაქტატის პროექტის ტექსტში ძირითადი ადგილი ერეკლეს სახელსა და ქართლ-კახეთის სამეფოს უკავია, ხოლო „სოლომონი“ და „იმერეთის სამეფო“ ამიაზეა მოთავსებული, საფუძველს გვაძლევს ვივარაუდოთ: ამ დროს მთავარი მნიშვნელობა ხელშეკრულების ქართლ-კახეთის მეფესთან გაფორმებას მიენიჭა, ხოლო იმერეთის საკითხმა მასთან შედარებით მეორე რიგში გადაინაცვლა, თუმცა კი უახლოესი დღის წესრიგში კვლავინდებურად მაინც იკავებდა ადგილს. ნაკლებ მოსალოდნელია, რომ „სოლომონი“ და „იმერეთი“ უბრალოდ გამორჩათ და ამიტომ შემდეგ მიაწერეს შესაბამის ადგილას მინდორში (ასეც რომ ყოფილიყო, ეს ვითარებაც კი საიმპერატორო კარისათვის მფარველობაში მისაღებად აღმოსავლეთ საქართველოს უპირატესობაზე მიანიშნებდა).

მართლაც, როდესაც რუსეთის სამხედრო კოლეგიის ვიცე-პრეზიდენტ გრ. პოტიომკინს ოფიციალურად დაევალა ხელშეკრულების გაფორმება ქართველ მეფეებთან, მას 17 თებერვალს გაეგზავნა ტრაქტატის საბოლოოდ შემუშავებული პროექტი მის ე. წ. სეპარატიულ არტიკულებთან და მეფის ფიცის პირობის ნიმუშთან ერთად. საგულისხმოა, რომ ყველა მათგანის სათაურშივე უკვე გამოკვეთილად მხოლოდ ერეკლე II-ზე არის საუბარი და ტექსტშიც არსად სოლომონ I-ის ხსენება არაა [12, 141-148]. ამავე დროს, დედოფალ ეკატერინეს ამავე 17 თებერვლით დათარიღებულ ბრძანებულებაში, რომლის დანართსაც წარმოადგენს ხელშეკრულების ზემონახსენები საბოლოო პროექტი, ეკატერინე II გრ. პოტიომკინს აძლევდა უფლებამოსილებას, ეხელმძღვანელა პოლიტიკური მოლაპარაკებების წარმოებისათვის როგორც ქართლ-კახეთის მეფესთან, ასევე – სოლომონთანაც. თუმცა იქვე ეკატერინე II გრ. პოტიომკინს წერდა: „სასურველი იქნებოდა, რომ იმპერიისათვის ამ მნიშვნელო-

---

¹ ვ. მაჭარაძემ, ეტყობა პირადად მოინახულა ტრაქტატის ხსენებული შავი პირის დედანი, ვინაიდან პირველად უთითებს საბუთის საარქივო ნომერსაც – АВПР, ф, Сп. России с Грузией, 1774-1804 гг., д. 18, лл. 46-56 [4, 62, შენ. 3]. დოკუმენტი გამოაქვეყნა ალ. ცაგარელმა [იხ. 10, 32-37], რომელმაც ზემონახსენების საფუძველზე ასევე დაასკვნა, რომ „განზრახული იყო, ასეთივე ტრაქტატი ერთდროულად დადებულიყო მეფე სოლომონთანაც“ [10, 32, შენ. 1]. იგივეს შენიშნავს ივ. ჯავახიშვილიც: ვინაიდან ხელშეკრულების შავ დედანში ერეკლე მეფის სახელისა და ქართლ-კახეთის სამეფოს ხსენების გვერდით ყველგან ნახსენებია „იმერეთის მეფე სოლომონ“ ან „იმერეთის სამეფო“, თავდაპირველად ისე იყო გადანყვებილი, რომ 1783 წ. ხელშეკრულება უნდა მთელ დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოსთან ყოფილიყო დადებული“ [9, 89].

ვანი და სასარგებლო მოვლენის (იგულისხმება ერეკლე II-ის იმპერიის მფარველობაში შესვლა – დ. მ.) შემდეგ, რაც თქვენმა ჩვენდამი მსახურების გულმოდგინებამ განაპირობა, ქართლის მეფისათვის (ერეკლე II – დ. მ.) შეიძლებოდა მიებაძა იმერეთის მეფე სოლომონსაც. მისი განწყობა თანხვედრა ამ ჩვენს სურვილსაც, მაგრამ ოტომანთა პორტსაღმდამი მისი ერთგვარი დამოკიდებულება გვარწმუნებს, თავი შევიკავოთ ამის ამოქმედებისაგან“ [12, 141].¹

ამ წერილიდან ნათლად ჩანს, რომ სოლომონის რუსეთის მფარველობაში შესვლით საიმპერატორო კარი ამკარა დაინტერესებული იყო. XVIII ს-ის 80-იანი წლებიდან რუსეთი ერთობ გააქტიურდა კავკასიის მიმართულებით. ამ მხრივ მისი პოლიტიკა ზოგადად მიმართული იყო პირველ რიგში კავკასიელ (როგორც ქრისტიან, ისე მუსლიმ) ხელისუფალთა „მფარველობაში“ მიღებით, რაც ამ ხელისუფალთა მიერ რუსეთის იმპერატორის უზენაესობის აღიარებასა და მის ქვეშევრდომობაში გადასვლას გულისხმობდა. ამ გზით რუსეთის იმპერია თავისი პოლიტიკური გავლენის დამკვიდრებასა და გამყარებას ცდილობდა რეგიონში, ბუნებრივია, ოსმალეთის გავლენის შევიწროების კვალდაკვალ. მაგრამ მაშინ რატომღა გადაელობა წინ იმერეთის მეფის მფარველობაში მიღებას სულთნის კარისაღმდამი მისი „ერთგვარი პოლიტიკური დამოკიდებულება“? ეს მით უფრო იმ ვითარებაში, როცა სოლომონი დიდი ხანია სულთანს საერთოდ აღარ მორჩილებდა, სამეფოს ციხეებიდან ოსმალური გარნიზონი განდევნილი იყო და იმერეთის მეფე ოსმალთა ფეხის ამოკვეთას უკვე შავი ზღვის სანაპირო ზოლიდანაც გეგმავდა (ისევე როგორც – აჭარა-ქობულეთიდან). საქმე ისაა, რომ ვინაიდან რუსეთში ამ დროს ყირიმის ანექსიისთვის ემზადებოდნენ, ამ ნაბიჯს შეიძლებოდა ოსმალეთის მხრიდან ომის გამოცხადება მოჰყოლოდა. რუსეთის ხელისუფლება კი იმ ეტაპზე უპირველეს ყოვლისა დაინტერესებული იყო ყირიმი როგორმე ომის გარეშე „შეეტყაპუნებინა“. ქართლ-კახეთის სამეფოსაგან განსხვავებით, სულთნის კარი იმერეთს თავის ურჩ ქვეშევრდომად მიიჩნევდა. ამ მიზეზით რუსეთში საბოლოოდ გადაწყდა, სოლომონის მფარველობაში მიღებით ოსმალები ზედმეტად აღარ გაეღიზიანებინათ. რუსეთის მიერ ყირიმის მიერთების გამო აღშფოთებულ ოსმალეთს იქნებ ომის დაწყება ვერ გაებედა და ამიტომ მოწინააღმდეგისათვის საამისოდ დამატებითი საფუძვლის მიცემა რუსეთის ინტერესებში არ შედიოდა.

ზემოაღნიშნული მდგომარეობის გამო რუსეთის მთავრობის იმერეთის მფარველობაში მიღებაზე ხელის ალება საბოლოოდ სულაც არ აპირებდა. თუ ოსმალეთი ყირიმის გამო რუსეთს ომს გამო-

¹ ამდენად, ვერ დავეთანხმებით განცხადებას, რომ იმერეთის შესვლა რუსეთის მფარველობაში დღის წესრიგიდან ამოვარდა 8 აპრილს რუსეთის მიერ ყირიმის მიერთების გამო [მდრ. 6, 159].

უცხადებდა, ან რუსეთის მოთხოვნების შესრულებაზე უარს იტყოდა, იმერეთის მფარველობაში მიღების გეგმაც სასწრაფოდ ამოქმედდებოდა [მდრ. 7, 258]. ეს დამოკიდებულება კარგად ჩანს ზემონახსენებ 17 თებერვლის წერილშიც, სადაც ეკატერინე II წერს, რომ სოლომონის მიღებისაგან თავს ვიკავებთ მანამ, „სანამ არ მოხდება ჩვენს (რუსეთსა და ოსმალეთს – დ. მ.) შორის ამკარა განხეთქილება ან, უკიდურეს შემთხვევაში, ამას არ გვაიძულებს თურქების წინააღმდეგობა და თავის არიდება ჩვენი მოთხოვნების სრულად დაკმაყოფილებისაგან“ [12, 141].¹

საჭიროების შემთხვევაში ზემონახსენები გეგმის სისრულეში მოსაყვანად კი აუცილებელი იყო სოლომონს თავისი სწრაფვა რუსეთის მფარველობის მიღებისა მომავალშიც შეენარჩუნებინა. ეს კარგად ესმოდათ პეტერბურგში და ამიტომაც დედოფალი სრულ იმედს გამოთქვამდა, რომ მისი ფავორიტი გრ. პოტიომკინი გამოიყენებდა მთელ თავის დიპლომატიურ ოსტატობას, „რაც კი ხელს შეუწყობდა იმერეთის მფლობელის იმპერატრიცასადმი ერთგულების, ხოლო მისი ქვეშევრდომების რუსეთისადმი შევრდომისაკენ სწრაფვის განმტკიცებას“. დედოფალი ასევე იმედოვნებდა, რომ მეფე ერეკლესა და მისი ხალხის მიერ შეძენილი მდგომარეობით (იგულისხმება რუსეთის მფარველობაში შესვლით) მიღებული „სარგებელი და უპირატესობანი“ სოლომონს ერეკლეს მსგავს ხვედრს კიდევ უფრო მოასურვებდა, ამიტომ გრ. პოტიომკინს ავალებდა „მთელი დელიკატურობით“ ეცნობებინა სოლომონისათვის ერეკლესთან გასაფორმებული ხელშეკრულების თაობაზე [12, 141]. საგულისხმოა ასევე, რომ აღნიშნულ წერილის თითქმის ნახევარი იმერეთის საკითხს ეხება, რაც რუსეთისათვის ამ საკითხის მნიშვნელობაზე მიუთითებს.

მაშასადამე, იმერეთის მფარველობაში მიღების საკითხი გარკვეული დროით გადაიდო, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ძალაში ძველებურად რჩებოდა. იმერეთს რუსეთის მთავრობისათვის მნიშვნელობა რომ არ დაუკარგავს, იქიდანაც ჩანს, რომ 3 აპრილის ბრძანებით, რუსეთის იმპერიის წარმომადგენლად ს. ბურნაშევი იმავდროულად და იმავე უფლებამოსილებით ინიშნებოდა სოლომონ I-ის კარზე, როგორც ერეკლე II-ის კარზე. იმავე ორდერში გრ. პოტიომკინი პოლკ. ბურნაშევის საქმის ვითარებას გაცნობისას და ვალდებების მიცემისას მიუთითებდა, რომ მეფე ერეკლე მიიღება იმ-

---

¹ აქ ასევე გათვალისწინებულია ოსმალების მიერ გარკვეული ვალდებულებების შესრულებლობის სხვა შემთხვევებიც. შესაძლოა, აქ იგულისხმებოდეს ოსმალეთის მიერ ქუჩუკ-კაინარჯის ზავითა და აინალი-კავაკის კონვენციით ნაკისრი ვალდებულებებიც. თუმცა იმავდროულად ყირიმის ანექსიით რუსეთი თავად უხეშად არღვევდა ამავე ხელშეკრულებებით აღებულ თავის წილ ვალდებულებებს.

პერატორის პროტექციაში, რის თაობაზეც მასთან მალე დაიდება ტრაქტატიც, ხოლო რაც შეეხება სოლომონს, განაგრძობდა თავადი პოტიომკინი, გარკვეული პოლიტიკური გარემოება აბრკოლებს მასთანაც მსგავს დადგენილებასო. ხოლო იქვე დასძენდა, რომ მიუხედავად ამისა, ეს გარემოება რუსეთის წარმომადგენელს ხელს არ უშლიდა, გამოეხატა მეფისათვის იმპერატორის კეთილგანწყობა, მით უმეტეს, რომ ამკარაა მისი სურვილი, შეიძინოს მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის მფარველობა [15, 1-2].

თუ რა იყო ქართლ-კახეთის მსგავსად იმერეთის მფარველობაში მიღების ეს „გარკვეული“ დამაბრკოლებელი პოლიტიკური გარემოება რუსეთისათვის, რასაც გრ. პოტიომკინი არ უცხადებს ს. ბურნაშევს, იმავე დღით (3 აპრილით) დათარიღებულ საიდუმლო ორდერში განუმარტავს კავკასიის ხაზის სარდალ პ. პოტიომკინს: „მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობისათვის სასურველია, რომ რუსეთის იმპერიისათვის ამ მნიშვნელოვანი და სასარგებლო საქმის (ანუ ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის მფარველობაში მიღების – დ. მ.) შემდეგ „ქართლისა და კახეთის მეფისათვის მიუბაძა იმერეთის მეფე სოლომონსაც, რომლის განწყობაც უკვე თანხვედბა მისი უმაღლესი იმპერატორობითი უდიდებულესობის ნებას. მაგრამ ვინაიდან მისი გარკვეული დაქვემდებარება ოტომანთა პორტასთან გვაიძულებს, თავი შევიკავოთ ამის განხორციელებისაგან, სანამ არ შეიქმნება ხელსაყრელი ვითარება, ამიტომაც საქიროა, ხელიდან არ გავუშვათ ყოველი შესაძლებლობა, რასაც კი შეუძლია ხელი შეუწყოს მფლობელისა (სოლომონის – დ. მ.) და მისი ქვეშევრდომების რუსეთის იმპერატორის ტახტისადმი ერთგულების განმტკიცებას“ [12, 155; 11, 55].

გრ. პოტიომკინი იმავე საიდუმლო ორდერით ამცნობდა პ. პოტიომკინს მეფე ერეკლეს „უმაღლესი მფარველობის ქვეშ მიღების შესახებ“ და დასძენდა, რომ ატყობინებდა რა ამის თაობაზე მეფე სოლომონსაც, იმედოვნებდა, რომ ერეკლეს მიერ „მფარველობის“ წყალობით შეძენილი სარგებელი საკმარისად აღუძრავდა იმერეთის მეფეს ერეკლეს თანაბარი ზვედრის წადილს (აღსანიშნავია, ამ საკითხში გენერალ-ანშეფის ტექსტი ზოგადად ძალიან ახლოს მიჰყვება მისადმი დედოფლის ზემომოყვანილ წერილ-მითითებას).

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ იმერეთის სამეფოსთან მფარველობითი ხელშეკრულების გაფორმება 1782 წლის დეკემბერსა და 1783 წლის იანვარში დაახლოებით ქართლ-კახეთის სამეფოსთან თანადროულად იგეგმებოდა.¹ 1783 წლის უკვე თებერვლის შუა

¹ რუსეთი რომ იმერეთთან ხელშეკრულების დადებას 1783 წლის დასაწყისში გეგმავდა, ზემომოყვანილ მონაცემებზე დაყრდნობით ნათელი იყო ი. ცინცაძისათვისაც, მაგრამ მან საეჭვოდ მიიჩნია, რომ რუსეთი იმერეთის მფარველობაში აყვანას იმავე წლის განმავლობაში აპირებდა [იხ. 8, 112]. ვ.

რიცხვებში რუსეთის საიმპერატორო კარზე გადაწყდა იმერეთის მფარველობაში მიღება პოლიტიკურად უფრო ხელსაყრელი დროისათვის გადაედოთ და ამჯერად ქართლ-კახეთის სამეფოსთან ტრაქტატის დადებით დაკმაყოფილებულიყვნენ.¹ ამის თაობაზე ეკატერინე II აუწყებდა გრ. პოტიომკინს, რომელსაც ყირიმისა და კავკასიის საქმეთა წარმართვა ჰქონდა ჩაბარებული. თავის მხრივ, გრ. პოტიომკინმა დედოფლის სიტყვები თვენახევრის შემდეგ, როდესაც გეგმის პრაქტიკული განხორციელების ჯერი დადგა, თითქმის ზედმინუნებით ამცნო თავის ბიძაშვილს, კავკასიის ხაზის სარდალ პ. პოტიომკინს. უმაღლესი კარის ეს გადაწყვეტილება, გრ. პოტიომკინმა იმავე დღეს, ოღონდ მიზეზების დაზუსტების გარეშე, სამოქმედო ინსტრუქციის სახით გადაამისამართა ს. ბურნაშევისადმი მიმართულ ორდერშიც, როცა ეს უკანასკნელი ქართლ-კახეთისა და იმერეთის მეფეების კარზე მიივლინებოდა საგანგებო მისიით.

მამასადამე, რუსეთის უმაღლესი ხელისუფლების დიდი დაინტერესების მიუხედავად, იმერეთის სამეფოს მფარველობაში მიღება პოლიტიკური თვალსაზრისით არსებულ პირობებში მიზანშეწონილად არ იქნა მიჩნეული და იგი მომავალში უფრო ხელსაყრელი დროისათვის გადაიდო, თუმცა ამას რუსი დიპლომატები მეფეს პირდაპირ არ უცხადებდნენ. მეტიც, გადაწყვეტილი იყო, უფრო გაეძლიერებინათ დიპლომატიური მუშაობა, რათა იმერეთის სამეფოში პრორუსულ და ანტიოსმალურ განწყობებს საფრთხე არ შექმნიოდა და რაც შეიძლება მეტადაც გაღვივებულიყო. საბოლოოდ კი 1781 და 1782 წლებში სოლომონ I-ის ორგზის მცდელობა, მიეღო რუსეთის იმპერიის მფარველობა, წარუმატებლად დასრულდა.

მაჭარაძის დასკვნით, „იმერეთის სამეფოსთან ხელშეკრულების დადების საკითხი, რომელიც 1782 წლის დეკემბერში გადაწყდა, 1783 წელსაც კი, როცა ტრაქტატი პროექტის მუხლები იწერებოდა, დღის წესრიგიდან მოხსნილი არ ყოფილა. 1783 წლის აპრილის დასაწყისიდან კი სურათი ნათელია: აღმოსავლეთ საქართველოსთან მფარველობითი ტრაქტატის გაფორმება საბოლოოდ გადაწყვეტილია, ხოლო დასავლეთ საქართველოსთან ასეთივე ხელშეკრულების დადება უფრო ხელსაყრელი საერთაშორისო ვითარებისათვის გადაუდია რუსეთის მთავრობას“ [4, 62].

¹ ამრიგად, ამ საკითხში რუსეთის საიმპერატორო კარი ჩამოყალიბებული ჯერ კიდევ თებერვლის შუა ხანებში. ხოლო აპრილის დასაწყისისათვის ამის თაობაზე ეცნობათ მხოლოდ აღნიშნული საქმის უშუალო შემსრულებლებს – კავკასიის ხაზის სარდალ პ. პოტიომკინსა და ქართველი მეფეების კარზე რუსეთის წარმომადგენელ პოლკ. ს. ბურნაშევს.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ო. გიგინეიშვილი, საქართველო ოსმალეთის საგარეო პოლიტიკაში მე-18 ს. უკანასკნელ მეოთხედში, თსუ შრომები, ტ. 73, თბილისი, 1959.
2. მ. დუმბაძე, ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს პოლიტიკური ვითარება 70-80-იანი წლების მიჯნაზე, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბილისი, 1973.
3. მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, თბილისი, 1902.
4. ვ. მაჭარაძე, ბესიკი დიპლომატიურ სარბიელზე, თბილისი, 1968.
5. დ. მერკვილძე, იმერეთის სამეფო კურჩუკ-კაინარჯის ხელშეკრულებაში, ქართული წყაროთმცოდნეობა, XIX-XX, 2017-2018.
6. მ. რეხვიაშვილი, იმერეთი XVIII საუკუნეში, თბილისი, 1982.
7. მ. სამსონაძე, საქართველოს გაერთიანების პრობლემა და საგარეო ორიენტაცია XVIII საუკუნეში, თბილისი, 1988.
8. ი. ცინცაძე, 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი, მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, თბილისი, 1960.
9. ივ. ჯავახიშვილი, დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში, 1919, წიგნში: ისტორიული რარიტეტები, თბილისი, 1989.
10. Грамоты и др. историческіе документы XVIII столетія относящіяся к Грузіи, под ред. А. А. Цагарели, т. II вып. II, СПб., 1902.
11. Н. Дубровин, Исторія войны и владычества русских на Кавказе, т. II, С.-Петербург, 1886.
12. Из истории российско-грузинских отношений, сборник документов, Москва, 2014.
13. Маркова О. П., Россия, Закавказье и международные отношения в XVIII веке, Москва, 1966.
14. Матеріалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 год. П. Г. Буткова. ч. 2. СПб., 1869.
15. Новые Матеріалы для жизнеописанія и дѣятельности С. Д. Бурнашева, бывшаго въ Грузіи съ 1783 по 1787 г., Собраль и издаль съ приложеніемъ картъ, портретовъ и факсимиле С. Н. Бурнашевъ, подъ редакціей профессора А. А. Цагарели, С.-Петербург, 1901.
16. Симоненко Р. Г., Айнали-Кавакська конвенція 1779, Енциклопедія історії України, т. 1, Киев, 2003.

Davit Merkviladze

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Senior scientist-researcher of the Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology

The Issue of the Adoption of the Imeretian Kingdom under the Protectorate of the Russian Empire (1781-the beginning of 1783)

Summary

As a result of the huge struggle, King Solomon I of Imereti succeeded in liberating his kingdom from the Ottoman dominance. He considered taking the Russian Empire's protectorate as the best way to be defended from potential Ottoman aggression. For this purpose, the King asked the Russian Imperial court twice, on 1 September 1781 and 15 August of 1782 to be received in the emperor's patronage. But Russia recognized King Solomon as the Sultan's vassal according to the 1774 peace treaty with the Ottoman Empire. At that time, Russia intended to annex Crimea and Russia did not want to give Ottomans the additional reason for violation of the peace treaty because of Imereti.

Therefore, despite the great interest of the Russian authorities, it was not considered to be expedient to receive the Imereti Kingdom in their protectorate under the existing political conditions and it was postponed to more favorable time. At the same time, Catherine II's court was trying to strengthen the pro-Russian and anti-Ottoman trends in the Kingdom of Imereti with diplomatic efforts. Eventually, Solomon's attempts to receive the protection of the Russian Empire ended unsuccessfully.

მზია ტყავაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

ბუჰარისტიკის ზავი (1812 წ.) და აფხაზეთის საკითხი (XIX საუკუნის დასაწყისის რუსული ოფიციალური დოკუმენტების მიხედვით)

„შავი ზღვის ნაპირზე მდებარეობს აფხაზეთი – კავკასიის კურთხეული და მსოფლიოს ერთ-ერთი უღამაზესი კუთხე“ – წერდა რუსი სამხედრო ისტორიკოსი ვ. პოტტო [1, 767-768]. XIX საუკუნეში აფხაზეთმა მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა რუსეთის პოლიტიკურ გეგმებში.

შავი ზღვის სანაპიროების საკითხი ყოველთვის შედიოდა რუსეთის სახელმწიფოს ინტერესების სფეროში. ეს განსაკუთრებით გამოვლინდა 1768-1774 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს, როდესაც ქართველი მეფეების დასახმარებლად აღმოსავლეთ საქართველოში ჩამოსულმა რუსული ჯარის ხელმძღვანელმა გრაფმა ტოტლებენმა ფოთის ციხეს „დაადგა თვალი“ და მის ხელში ჩასაგდებად რთულ და სახიფათო ლაშქრობასაც არ მოერიდა [9, 652-658].

1783 წელს ყირიმის შეერთება უდიდესი პოლიტიკური და სამხედრო მნიშვნელობის მოვლენა იყო რუსეთის იმპერიისთვის, რის შემდეგაც შავი ზღვის აღმოსავლეთ და დასავლეთი სანაპიროები საიმპერატორო კარისთვის რეალური და უახლოესი პერსპექტივა გახდა.

შავი ზღვისპირეთის აღმოსავლეთი ნავსადგურებით: ბათუმით, ფოთით, ანაკლით, სოხუმით, გელენჯიკით, სუჯუკ-კალეთი, ანაპით რუსეთის დაინტერესება XIX საუკუნის დასაწყისის არაერთ რუსულ ოფიციალურ დოკუმენტში იკვეთება [2, 457, 465, 468, 476; 18, 25]. მათ შესახებ ისტორიული თუ ეკონომიკური ცნობების მოძიების საკითხი რუსული პოლიტიკური ელიტისა და კონსტანტინეპოლში რუსეთის წარმომადგენელ ა. იტალინსკის მიმონერაშიც საკმაოდ ადგილს იკავებს [2, 476].

პირველი ნავსადგური შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, სა-

დაც რუსულმა ჯარმა თავისი ფორპოსტი შექმნა, ყულევი (რედუტ-ყალე) იყო (1804 წელი) [17, 10]. დოკუმენტებში ნათქვამია, რომ იგი დადიანის სამფლობელოში მდებარეობდა და დესანტის გადასხმისთვის ნებართვა რუსებმა სამეგრელოს მთავრისგან მიიღეს [11, 193]. აღნიშნულ ქმედებას ოსმალეთის მხრიდან პროტესტი მოჰყვა. ამ პერიოდში ოსმალეთს რუსეთთან სამშვიდობო ხელშეკრულებაზე ჰქონდა ხელი მონერილი (1799-1806), თუმცა პორტა რუსეთთან ურთიერთობის გამწვავებას არ მოერიდა და დაჟინებით მოითხოვდა რუსი ჯარისკაცების ყულევიდან გაყვანას [2, 518; 3, 519].

რუსეთის წარმომადგენელი სულთნის კარზე ა. იტალინსკი ყველა ღონეს ხმარობდა რუსეთსა და ოსმალეთს შორის დაძაბულობის შესანელებლად, რათა ის საომარ კონფლიქტში არ გადაზრდილიყო – რუსეთი სპარსეთთან ომში (1804-1813) იყო ჩაბმული და ორ ფრონტზე ომი არ სურდა. აღნიშნული საკითხის მოსაგვარებლად ა. იტალინსკის დიპლომატიური შესაძლებლობები საკმარისი არ აღმოჩნდა [2, 465]. სულთნის კარი მხოლოდ მაშინ დამშვიდდა, როდესაც რუსებმა რედუტ-ყალედან სამხედრო კონტიგენტი გაიყვანეს [13, 22, 23].

1806-1812 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს შავი ზღვის სანაპიროები რუსეთის ჯარების ერთ-ერთი მთავარი სამიზნე გახდა.

აფხაზეთის მთავარმა ქელემ-ბეი შარვაშიძემ მფარველობაში მიღება რუსეთს ჯერ კიდევ 1803 წელს სთხოვა. საიმპერატორო კარი, თავის მხრივ, დიდად იყო დაინტერესებული აფხაზეთის შეერთებით, რომელსაც პლაცდარმად გამოიყენებდა დასავლეთ კავკასიისა და შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს დასაპყრობად, მაგრამ რთული საერთაშორისო ვითარების გამო, სიფრთხილეს იჩენდა [12, 174].

1806 წელს დაიწყო რუსეთ-ოსმალეთის სამხედრო კონფლიქტი. ამ პერიოდიდან რუსეთი აშკარად დაადგა აფხაზეთის საქმეებში ჩარევის გზას [4, 178], რასაც ხელსაყრელ ნიადაგს თვით აფხაზეთის მთავრისა და მისი ოჯახის ზოგიერთი წევრის აშკარა პრორუსული განწყობა უქმნიდა. „ქელემ-ბეის პოლიტიკური ორიენტაციის შეცვლაზე ნათლად მეტყველებდა“ [12, 175] რუსეთის მფარველობაში შესულ სამეგრელოს მთავრის ოჯახთან აფხაზეთის სამთავრობო სახლის დამოყვრება, ასევე, ქელემ-ბეის ვაჟის – საფარ-ბეგის გაქრისტიანება (მიიღო ნათლობის სახელი გიორგი) [3, 189-190].

აფხაზეთში საკმაოდ ძლიერი იყო ანტირუსული ძალები, რომელთაგან სამიშროება თვით აფხაზეთის მთავარსაც ემუქრებოდა. პოლიტიკურ ნიადაგზე დაწყებული შიდა დაპირისპირება 1808 წელს აფხაზეთის მთავრის ერთ-ერთი ვაჟის ასლან-ბეის მიერ მამის – ქე-

ლემ-ბეისა და მისი ორი მცირეწლოვანი ვაჟის მოკვლით დასრულდა. აფხაზეთში ოსმალეთის მომხრე ძალები გაბატონდნენ. აღნიშნული სამფლობელოს საკუთარი გავლენის ქვეშ მოსაქცევად რუსეთიც არ იმურებდა ძალ-ღონეს. აქ შექმნილ ურთულეს ვითარებას მოგვიანებით, 1822 წელს, ახალგაზრდა მთავრის დიმიტრი შერვაშიძის ტრაგიკული აღსასრულიც მოწმობს [1, 775].

1810 წლისთვის რუსებს უკვე დაპყრობილი ჰქონდათ ფოთისა და ანაპის ციხეები და ანაკლიის, სოხუმის, გელენჯიკისა და სუჯუკ-კალეს ალებას გეგმავდნენ.

„1810 წლის 17 თებერვალს, იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა აფხაზეთის მთავრად დაამტკიცა გიორგი შარვაშიძე, რუსეთის უმაღლესი ძალაუფლების აღიარებითა და შინაგანი ავტონომიის ცნობით“ [12, 177]. 1810 წლის 10 ივლისს რუსთა ჯარმა აიღო სოხუმის ციხე, რომელიც მამის მკვლელ ასლან-ბეის ხელში იყო [4, 945; 12, 178], იმავე წლის ოქტომბერში კი რუსეთის მფარველობაში იქნა მიღებული აფხაზეთის მთავარი გიორგი შარვაშიძე [4, 425; 15, 222].

1811 წელს რუსეთმა სუჯუკ-კალესა და გელენჯიკის ციხე-სიმაგრები დაიკავა [5, 546].

რუსეთის მიერ აღნიშნული პორტების დაპყრობა ადგილობრივების ძლიერი წინააღმდეგობის ფონზე მიმდინარეობდა, რომლებიც რუსეთის განსაადევნად თურქებს სთხოვდნენ დახმარებას [14, 155-156].

ოსმალეთის მხრიდან საფრთხე სოხუმის პორტსაც დაემუქრა. მის დასაბრუნებლად ოსმალებმა მიიმხრეს გიორგი შარვაშიძის მუსლიმი ნათესავები, რომლებიც თურქეთის გავლენით აჯანყდნენ. გიორგი შარვაშიძე რუსეთის ხელისუფლებისგან კაზაკთა ორი როტის გაგზავნას ითხოვდა.

1812 წლის 4 იანვარს საქართველოს მთავარმმართველი გენ. ლეიტ. (მარკიზი) ფ. პაულიუჩი გრაფ გოლენიშევი-კუტუზოვს (მ. კუტუზოვს) სწერდა, რომ „ფოთის, სოხუმ-კალესა და სუჯუკ-კალეს დაპყრობით რუსეთი გახდებოდა ამ სანაპიროს მყრობელი, რის შემდეგაც აღნიშნული ტერიტორია უპრობლემოდ დაუკავშირდებოდა თავრიდას და გაიშლებოდა ფართო და ხელსაყრელი ვაჭრობა“ [5, 189].

1812 წლიდან ამკარა გახდა, რომ რუსეთ-ოსმალეთის სამხედრო კონფლიქტი დასასრულისკენ მიექანებოდა. ბრძოლამ კაბინეტებში გადაინაცვლა. რუსული დიპლომატიის სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ აღნიშნულ ამოცანას მან თავი წარმატებით გაართვა.

1812 წლის 16 მაისს რუსეთ-თურქეთს შორის ქ. ბუქარესტში საზავო ხელშეკრულება დაიდო [5, 779], რომელსაც რუსეთის მხრიდან ხელი მოაწერა გენ. ფელდმარშალმა მიხეილ კუტუზოვმა. ის-

ტორიკოსები და პოლიტიკოსები სწორედ მის გამოცდილებასა და ნიჭს მიაწერენ სამშვიდობო ხელშეკრულებაში ორაზროვანი და დაუკონკრეტებელი მუხლების ჩადებას [9, 876], რომელმაც შემდგომში რუსეთის პოლიტიკურ ელიტას შესაძლებლობა მისცა ზავის შინაარსის საკუთარი ინტერპრეტირება მოეხდინა და „აზიის სამფლობელოები“, პორტას დიდი წინააღმდეგობის მიუხედავად, არა მარტო თავისი სახელმწიფოსთვის „შეეერთებინა“, არამედ იურიდიულად დაეკანონებინა კიდევ [9, 876].

ბუქარესტის ზავის ტექსტი თექვსმეტი [7, 49-58; 6, 316-322] ძირითადი და ორი საიდუმლო* [9, 876; 8, 29] არტიკულისგან შედგებოდა. მათგან საქართველოს ტერიტორიებს ეხებოდა VI პუნქტი. ამ ორ სახელმწიფოს შორის საკამათო და სადავო, ბუნდოვანებიდან გამომდინარე, სწორედ მისი შინაარსი გახდა.

ბუქარესტის ზავის VI პუნქტის მიხედვით, **„границы со стороны Азии и других мест, восстанавливаются совершенно так, как были прежде, до войны;... и потому Россия отдает и возвращает Порте в таком состоянии, в каком теперь находятся, крепости и замки, внутри сей границы лежащие и оружием Е. В. завоеванные, купно с городами, местечками, селениями, жилищами и со всем тем, что сия земля себе содержит“** [6; 5, 779].

როგორც ვხედავთ, საზავო ხელშეკრულების აღნიშნულ მუხლში არავითარი კონკრეტული არ არის – ამ ორ სახელმწიფოს შორის საზღვრები ომამდე (1806 წლამდე) მდგომარეობაში უნდა აღდგენილიყო, რუსეთი კი ვალდებული იყო ოსმალეთისთვის „იარაღით დაპყრობილი“ ტერიტორიები დაებრუნებინა – ეს არის და ეს. საერთაშორისო სამართლის უმნიშვნელოვანეს იურიდიულ დოკუმენტში თურქი პოლიტიკოსების დაუფიქრებლობით, დაუდევრობითა თუ უყურადღებობით დაფიქსირებული ომის შემდგომი სამოქმედო გეგმის (ომის შედეგების) გამომხატველი ტექსტის ორაზროვანი (მრავალაზროვანი თუ არა) და წინააღმდეგობრივი ფორმულირება მომდევნო პერიოდში ამ ორ ქვეყანას შორის მრავალი ვნებათაღელვის მიზეზი გახდა და საქართველოს ძვირად დაუჯდა. შეცდომის გა-

---

* ბუქარესტის ზავის ორი საიდუმლო მუხლის ტექსტი ნყაროებში ვერ ვნახეთ, რის გამოც მათზე მსჯელობისგან თავს შევიკავებთ. მათ შესახებ ისტორიოგრაფიულ ლიტერატურაში შემდეგი ინფორმაციაა: რუსეთის „სარგებლობაში“ გადადიოდა შავი ზღვის სანაპირო მდ. ბზიფიდან მდ. რიონამდე [9, 876; 8, 29].

მოსწორების საშუალება სულთნის კარს აღარ მიეცა – ამკარაა, რომ ვინც იურიდიული დოკუმენტის შედგენა იცის, მას მისი პრაქტიკაში განხორციელებაც არ გაუჭირდება და რუსმა პოლიტიკოსებმაც აღნიშნული ფაქტით ბოძებული შესაძლებლობა საკუთარი ქვეყნის სასარგებლოდ მაქსიმალურად გამოიყენეს.

როგორც უკვე აღნიშნეთ, აღნიშნულმა გარემოებამ VI პუნქტის ინტერპრეტირების სხვადასხვა შესაძლებლობა წარმოშვა. ხელშეკრულების დადებიდან მალევე გამოიკვეთა, რომ მხარეებს „იარაღით დაპყრობილი“ ტერიტორიების ირგვლივ ჰქონდათ აზრთა სხვადასხვაობა და მხოლოდ ფოთისა და ახალქალაქის ციხესიმაგრეების ოსმალეთისთვის გადაცემაზე თანხმდებოდნენ. არაფერს ვამბობთ, იმაზე, რომ გაურკვეველი და განუსაზღვრელი იყო ომამდე ორივე სახელმწიფოს საზღვრების საკითხი, რომელზე მსჯელობამაც ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობა ჩიხში შეიყვანა.

შორტა დასავლეთ საქართველოს თითქმის მთელ ტერიტორიაზე (ზოგჯერ აღმოსავლეთისაზეც [5, 793]): იმერეთზე, სამეგრელოზე, გურიაზე, აფხაზეთზე აცხადებდა პრეტენზიებს და აქედან რუსეთის ჯარების გაყვანას კატეგორიულად მოითხოვდა [5, 804]. ოსმალეთი ქუჩუკ-კაინარჯის ზავს იშველიებდა და აცხადებდა, რომ „1783 წლის კონვენცია არ აძლევდა რუსეთს იმის უფლებას, რომ მას ის სამფლობელოები დაეკავებინა, რომელსაც ის თავისი ხელისუფლების ქვეშ აქცევდა და რომ სინამდვილეში რუსეთ-ოსმალეთის ნამდვილი საზღვარი მდინარე ყუბანზე გადიოდა“ [5, 804], მაშინ, როდესაც რუსეთი ამტკიცებდა, რომ აღნიშნული ტერიტორიები მის შემადგენლობაში ჯერ კიდევ რუსეთ-ოსმალეთს შორის სამშვიდობო ურთიერთობის (1799-1806 წწ.) დროს, ანუ მათ შორის ომის დაწყებამდე (1806 წ.) ნებაყოფლობით შევიდა და ამის დასამტკიცებლად აღნიშნულ სამფლობელოებთან დადებულ მფარველობით ტრაქტატებს იშველიებდა [5, 790-791, 792-793, 805].

1813 წლის შემოდგომაზე რუსეთ-ოსმალეთის წინააღმდეგობამ საზღვრების საკითხში იმდენად დაძაბული ხასიათი მიიღო, რომ მის მოგვარებაში ევროპული სახელმწიფოები ჩაერთვნენ [5, 804, 811].

სულთნის კარი განსაკუთრებული კატეგორიულობით შავი ზღვის პორტების დაცლას მოითხოვდა [5, 802, 811].

VI პუნქტის გარშემო გაურკვეველობა რუს პოლიტიკოსებს შორისაც იყო.

რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი გრაფი ა. რუმიანცევი საქართველოს მთავარმართებელ ნ. რტიშჩევს 1812 წლის 5 აგვისტოს (ზავის დადებიდან სამი თვის შემდეგ) აღნიშნული მუხლის ტექსტს

სწერდა და „ცხოვრებაში მის დაუყოვნებლივ გატარებას ავალდებულებდა“ [5, 779], თუმცა ითვალისწინებდა რა იმას, რომ VI პუნქტი ნ. რტიშჩევს შეიძლებოდა თავისებურად გაეგო და არასწორი ნაბიჯები გადაედგა, წერილში აღნიშნულ პუნქტს შემდეგ განმარტებას ურთავდა:

«По смыслу оной статьи ясно разумеется, что она отнюдь не относится до владении и областей, которая прежде и в продолжение последней войны нашей с Портою добровольно покорились скипетру Е. В. и присоединились к Российской Империи; а потому и никакой притязание со стороны Порты на сие области и владения не должны быть нами приняты и не могут быть уважены. Содержаные оной статьи касается единственно до тех только крепостей и замков с землями к ним принадлежащими, которые в нынешнюю войну у Турок завоеваны силою оружия» [5, 779]. აქ სწორედ იმ „ნაღმებზეა“ მინიშნება გაკეთებული, რომელიც ჩადო რუსეთის მხარემ აღნიშნულ ხელშეკრულებაში (**границы со стороны Азии и других мест, возобновляются совершенно так, как были прежде, до войны**) და რასაც, ხელმოწერის პროცესში, ყურადღება არ მიაქცია ოსმალეთის დიპლომატიამ – იგულისხმება რუსეთის შემადგენლობაში იმ სამფლობელოებისა და მხარეების შესვლა, რომლებიც ოსმალეთთან ბოლო ომამდე და ომის მიმდინარეობისას „ნებაყოფლობით დაემორჩილნენ რუსეთის იმპერატორს“ (она отнюдь не относится до владении и областей, которая прежде и в продолжение последней войны нашей с Портою добровольно покорились скипетру Е. В. и присоединились к Российской Империи).

წერილის ბოლოს გრაფი რუმინცევი ყურადღებას ამახვილებდა იმაზე, თუ რა იყო რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე I-სთვის ხელსაყრელი (რა მოეწონებოდა მას):

«Е. И. В. угодно, чтобы в. пр. не спешили возвращением и оных крепостей; а напротив того, старались бы по возможности под разными благовидными предложениями продлить срок на то назначенный и не прежде приступили-бы к сдаче их, как когда увидите неотступное и решительное о том настояние со стороны Турецкаго правительства и точно удостоверитесь, что дальнейшее с вашей стороны отлагательство может поколебать доброе с Портою согласие, которое Е. В. желает утвердить всеми мерами» [5, 779].

როგორც ვხედავთ, რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი „აზიის სამფლობელოების“ რუსეთის შემადგენლობაში ყოფნას უდავო

ჭემმარიტებად მიიჩნევა და პორტასთვის მხოლოდ „იარალით დაპყრობილი“ ციხესიმაგრეების გადაცემისთვის ემზადებოდა. ციხესიმაგრეები მის წერილშიც არ იყო დაკონკრეტებული. ნ. რტიშჩევის აზრით, ასეთი მხოლოდ სამი ციხესიმაგრე: ახალქალაქი, ფოთი და სოხუმი – შეიძლებოდა ყოფილიყო. პირველი ორის პორტასთვის დაბრუნებას რუსეთის კავკასიური ადმინისტრაცია სადავოს არ ხდოდა, თუმცა, საიმპერატორო კარის ბრძანების შესაბამისად, რუსული ჯარებისგან მათი დაცლის მაქსიმალურად გაჭიანურებას აპირებდა [5, 783] – რისთვისაც, ხელშეკრულებით, სამი თვე იყო განსაზღვრული [5, 779].

1813 წლის 3 იანვარს რტიშჩევი სწერდა რუმიაწევს, რომ ოსმალეთის მხარემ მას მოსთხოვა ფოთისა და ახალქალაქის ციხეების დაცლა, რაც მაქსიმალურად იქნა გაჭიანურებული, მაგრამ შესრულდა [5, 782, 783, 784-785] – რუსებმა ახალქალაქი 29 ოქტომბერს, ხოლო ფოთი 7 დეკემბერს დატოვეს [5, 788].

რაც შეეხებოდა სოხუმის ციხესიმაგრეს, რომლის დაბრუნებასაც ბუქარესტის ზავის დადების შემდგომ წლებში ოსმალეთი დაჟინებით ითხოვდა, მთელი რიგი მიზეზების გამო მის გარშემო რუსეთის კავკასიურ ადმინისტრაციაში გაურკვეველობა იყო [5, 780].

საქართველოს მთავარმართებლის რტიშჩევისა და საიმპერატორო კარის მოხელეების არაერთი წერილიდან ირკვევა, რომ თავდაპირველად რუსულ მხარეს გადაწყვეტილი ჰქონდა სოხუმის ციხის პორტასთვის გადაცემა, თუმცა დრო უნდა გაეჭიანურებინათ, რადგანაც საზავო ხელშეკრულებით განსაზღვრულ ვადაში (სამ თვეში) მის დაცლას ვერ მოასწრებდნენ, რაც კარგად ჩანს 1812 წლის 17 ოქტომბერს ნ. რტიშჩევის მიერ იმერეთის მმართველის ფ. სიმონოვიჩისადმი მიწერილ წერილში: „ჩემს მიერ ამა წლის 1 ოქტომბერს თქვენთვის გამოგზავნილი საიდუმლო წერილის თანახმად, შეუძლებელია, ახლავე მივცეთ თურქებს სოხუმ-კალეს ციხე. მითუმეტეს, რომ იქ არსებული სახაზინო ქონება ჯერ კიდევ არ არის გამოტანილი და შესაძლოა მთლიანად დაიკარგოს. თუკი ოსმალეთის ხელისუფლება მის დაცლას მოგვთხოვს, გავალბებ, რომ სხვადასხვა კეთილმოსურნე წინადადებებით ამის გაკეთება მომდევნო წლის გაზაფხულისთვის გადადოთ, როდესაც შესაძლებელი გახდება თავისუფალი ნავიგაცია (სოხუმიდან რუსეთის კუთვნილი სახაზინო ქონებისა და საბრძოლო აღჭურვილობის გატანა ხდებოდა ყირიმში, რომლის ნავსადგურები ზამთარში იყინებოდა – მ. ტ.) იმისთვის რომ ოსმალეთის პრეტენზიები დროებით შეაჩეროთ, მოსთხოვეთ მას იმერეთის გაქცეული მეფის სოლომონის გადმოცემა, რომელიც

თურქეთის მოსაზღვრე სამფლობელოებში იმყოფება და არ წყვეტს იმერეთში არეულობის მოწყობის მცდელობებს; ასევე, სამშვიდობო ხელშეკრულების თანახმად, მოითხოვეთ სამხედრო ტყვეების, რუსეთის სხვა ქვეშევრდომებისა და ახალციხის საფაშოში მყოფი ოსმალებისა და ლეკებისგან მოტაცებული ქართული სოფლების – ცხრამუხის, ნაბახტევისა და გრაკალის – მცხოვრებლების ქონებიანად და საქონლიანად დაბრუნება“ [5, 780-782].

აღნიშნული წერილიდან ამკარაა, რომ რტიშჩევი და აქედან გამომდინარე, რუსეთის კავკასიური ადმინისტრაცია თავდაპირველად მიიჩნევდა, რომ საზავო ხელშეკრულება ოსმალეთისთვის სოხუმის გადაცემასაც ითვალისწინებდა და იგი, დროის გაჭიანურებით, მაგრამ მაინც უნდა დაებრუნებინათ მისთვის. მომდევნო პერიოდში საიმპერატორო კარმა სოხუმის ციხის საკითხისადმი დამოკიდებულება შეცვალა და გადაწყვიტა აუცილებლად შეენარჩუნებინა იგი. 1813 წლის დასაწყისში ამ პოზიციას უკვე რტიშჩევიც იზიარებდა. ოფიციალური დოკუმენტებიდან იკვეთება, რომ მას აღნიშნულ საკითზე მოსაზრება ხელისუფლების უმაღლესი ემელონებიდან მიცემული ჩაგონებითა და მოთხოვნით შეუცვლია.

ნ. რტიშჩევის მოსაზრების ევოლუცია განსაკუთრებით თვალსაჩინოა საგარეო საქმეთა მინისტრ ა. რუმინცევისადმი 1813 წლის 3 იანვარს მინერილ წერილში:

„Следовательно, по смыслу предписания в. с., никакия притязания со стороны Порты Оттоманской на сие владение, как добровольно присоединившееся к Россииской Империи, не будут мною от Турецкаго правительства приняты; но по силе того-же предписания, кр. Сухум-кале, всегда составлявшую резиденцию владетелей Абхазии, я должен возвратить туркам потому, что одна только сия крепость, по вступлении Георгия Шарвашидзе в подданство России, быв захвачена отцеубийцею братом его Арслан-беем и защищаемая турецким гарнизоном, не добровольно покорилась нам, а завоевана на третьем годе российским оружием. В сей крепости и ныне имеет свою резиденцию законный владелец Георгии Шарвашидзе. Известно-же совершенно, что войнственный и не менее того своевольный абхазский народ издревле имеет всегдашнее обыкновение признавать над собою власть и считать себя под зависимостью тех только владельцов, в чьих руках будет находиться главная их земля, – кр. Сухум-кале. Почему нет сомнения, дабы Порты Оттоманская, получив тепер оную в возврат, не вверила ее под власть преданного ей отцеубийцы Арслан-

бей, который и теперь еще имеет в Абхазии важные партии ему преданные, доселе удерживаемые одним страхом и силою российского оружия“ [5, 785].

1813 წლის შემდგომ ბუქარესტის ზავის VI პუნქტის გარშემო ოსმალეთ-რუსეთის დიპლომატიური ურთიერთობა უკიდურესობამდე დაიძაბა, რასაც საფუძველი შეუქმნა 1813 წლის 4 ივლისს ერზერუმის სერასკირისგან საქართველოს მთავარსარდალ რტიშჩევისადმი გაგზავნილმა წერილმა, რომელშიც პორტა არა მარტო ციხესიმაგრეების, არამედ იმერეთის სამეფოს, სამეგრელოს, გურიისა და აფხაზეთის სამთავროების, ასევე კემგარის ანუ რედუტ-ყალეს ციხის პორტასთვის გადაცემასაც მოითხოვდა.

აღნიშნულ მოთხოვნებს რტიშჩევი „ახალსა და უჩვეულოს“ უწოდებდა. მისი აზრით, ციხესიმაგრეები: ფოთი და ახალქალაქი, რომლებიც რუსეთმა ძალის გამოყენებით დაიპყრო, უკვე გადასცა ოსმალეთს; ხოლო რაც შეეხება დანარჩენ სამფლობელოებს, სამშვიდობო ხელშეკრულების არც ერთ მუხლში არ იყო ნათქვამი ოსმალეთისთვის მათი დაბრუნების შესახებ [5, 790-791, 792, 793, 796-797, 805]. „პირველი სამი სამფლობელო 40 წლით ადრე, სანამ ისინი რუსეთის ქვეშევრდომობაში შევიდოდნენ, გახდნენ ოსმალეთისგან დამოუკიდებელნი და ისინი რუსებმა თურქებისგან იარაღის გამოყენებით კი არ მიიღეს, არამედ ომამდე რამდენიმე წლით ადრე ნებაყოფლობით შევიდნენ რუსეთის შემადგენლობაში; მათთან დადებულია ტრაქტატები [5, 797, 805]. ნებაყოფლობით შევიდა რუსეთის შემადგენლობაშიც აფხაზეთის სამთავროც“ [5, 805]. „ვინაიდან ისინი იყვნენ დამოუკიდებლები, მათ სრული უფლება ჰქონდათ თავიანთი ბედი საკუთარი შეხედულებისამებრ გადაეწყვიტათ და თავისთვის უკეთესად მიიჩნიეს რუსეთთან დაკავშირება“ [5, 809-810] – სწერდა რტიშჩევი თავის წერილებში.

ოსმალეთი თავისი სიმართლის დასამტკიცებლად ბუქარესტის ზავის III მუხლს იშველიებდა, რომელშიც ეწერა, რომ ყველა ტრაქტატი, კონვენცია, აქტი თუ დადგენილება, რომელიც სხვადასხვა დროს იყო დადებული პორტასა და რუსეთს შორის, ძალაში რჩება როგორც აღნიშნული, ასევე წინა ტრაქტატით, რომლითაც „ანატოლიის მხარეში მტკიცდება ოსმალეთის საზღვრები“ [5, 806]. რტიშჩევი წერდა, რომ ბოლო დროს მოხდა ცვლილებები, კერძოდ კი, იმერეთი, გურია, სამეგრელო და აფხაზეთი შევიდა რუსეთის შემადგენლობაში [5, 806]. მხოლოდ სოხუმის ციხესიმაგრე დაიპყრო რუსეთმა ძალით და ისიც არა ოსმალეთისგან, არამედ დამნაშავე ასლან-ბეისგან, რომელმაც ეს ციხესიმაგრე წაართვა კანონიერ

მგლობელ სეფერ-ალი-ბეის [5, 806].

რტიშჩევი 1813 წლის 7 ივლისს საპასუხო წერილში სულთნის წარმომადგენელს აფხაზეთის სამთავროს შესახებ წერდა – „Абхазское-же владение в 1806 году, во время самой войны, продолжавшейся между обеими державами, присоединено к Российской Империи, но отнюд не чрез завоевание силою орудии, а трактатом, заключенным с законным владельцем сей земли Сефер-Али-беем, по доброй его воле и всего подвластнаго ему народа“ [5, 791]. საქართველოს მთავარსარდალი იქვე აღნიშნავდა, რომ იგი დაელოდებოდა რუსეთის იმპერატორის განკარგულებას ამ საკითხზე და მხოლოდ მისი ბრძანების შესაბამისად იმოქმედებდა [5, 791-792].

1813 წლის 26 ივლისს რტიშჩევი რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრ რუმიანცევთან მიმონერაში აღნიშნავდა, რომ იმერეთის, სამეგრელოს, გურიის და ზემოთ აღნიშნული ციხესიმაგრეების დათმობაზე ხელშეკრულების ტექსტში არაფერი ეწერა, რის გამოც პორტას ეს მოთხოვნები უკანონო იყო [5, 797, 826].

იმის გამო, რომ რუსეთი არ ასრულებდა ოსმალეთის მოთხოვნებს, პორტას ხელისუფლებამ ძალის გამოყენება სცადა. მან გაუგზავნა ჯარი ასლან-ბეის, რომლითაც ის დაბანაკდა აფხაზეთისა და სამეგრელოს საზღვარზე სოფ. გუდავასთან [5, 798].

აფხაზეთში ოსმალების ჯარის გამოჩენასთან ერთად დიდი არეულობა დაიწყო [5, 789]. სეფერ-ბეის განუდგა დედა – რებია-ხანუმი, რომელიც თავის ორ ვაჟთან ერთად გაიქცა თურქების ბანაკში მყოფ გერთან – ასლან-ბეისთან. რუსეთის კავკასიური ადმინისტრაციის ცნობით, აღნიშნული ქმედება სეფერ-ალი-ბეის ქრისტიანობას უკავშირდებოდა და შიშობდნენ, რომ რებია-ხანუმის მაგალითს მიბაძავდა აფხაზეთის მუსლიმი მოსახლეობა [5, 506, 798].

რტიშჩევი ითხოვდა პორტასგან, რომ სასწრაფოდ გაეყვანა ჯარები აფხაზეთიდან [5, 797], წინააღმდეგ შემთხვევაში, რუსები მათ იარაღით განდევნიდნენ, რასაც გამოუსწორებელი შედეგი მოჰყვებოდა.

რუსეთის მხარემ დიპლომატიური მუშაობის გააქტიურებასაც მიმართა. 1813 წლის ზაფხულში რტიშჩევმა კონსტანტინეპოლში რუსეთის წარმომადგენელ ა. იტალინსკისთან გაგზავნა აღმოსავლური ენების კარგი მცოდნე ნაზაროვი და წერილობითი სახით გაატანა „ყველა ცნობა და შეხედულება, რომელიც ქართულ სამფლობელოებზე პორტას უკანონო პრეტენზიებს დაადასტურებდა“ [5, 998].

1813 წლის 22 სექტემბერს რტიშჩევმა მიიღო საპასუხო წერილი

ა. იტალინსკისგან, რომელშიც ეს უკანასკნელი აღნიშნავდა, რომ პორტა ამიერკავკასიის სამფლობელოებზე, განსაკუთრებით კი საზღვაო ციხესიმაგრეებზე (სოხუმ-კალესა და კემგალზე), თავის უფლებებს უდავო ფაქტად მიიჩნევდა და არ ეთანხმებოდა ამ საკითხზე ბუქარესტის საზავო ხელშეკრულების VI მუხლის რუსეთის ხელისუფლებისეულ განმარტებას და რომ იგი, ასევე, უკმაყოფილო იყო რუსების მიერ დროის გაყვანის მცდელობით, რაც ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობას უკიდურესობამდე დაბავდა. იტალინსკის ცნობით, პორტამ მიიღო ზომები ერზერუმის, ტრაპიზონის, ფოთის ფაშებისა და საქართველოს სხვა მოსაზღვრე რეგიონების სამხედრო პოტენციალის გასაძლიერებლად [5, 802, 811].

იტალინსკი ფიქრობდა, რომ ამ ეტაპზე ჯობდა, რუსეთს ეს ციხესიმაგრეები დაეტოვებინა, რადგანაც ამ საკითხებზე ყურადღების გადატანის გამო ევროპაში მიმდინარე მოვლენები უყურადღებოდ რჩებოდა:

„Я не могу ничего преугодивать о содержании наставлений, которые благоугодно будет Е. И. В. мне дать; но я усерднейше желаю, чтобы получить их как можно скорее и чтобы оныя были такого свойства, чрез которое можно было-бы избежать (?), дабы судя по нынешнему состоянию дель, удержание нами месть отдаленных в странах Азии, в сие время малую выгоду представляющих для России, не послужило-бы оною к развлечению нашему в важнейшем предмете, занимающем нас теперь в Европе.

Я ни мало отвергаю того, что занятие всех пунктов со стороны Азии, начиная от Кубани даже до Фаза (Риони) таким образом, чтобы пресечь все связи между турками и горскими народами, была-бы мера самая полезная для полуденной России; но чтобы достигнуть сей цели, то должно было-бы употребить большия пожертвования войсками и денгами и решится на новой войны с Портой, чего, как мне кажется, всемерно должно избегать в настоящих обстоятельствах и при важнейших причинах не должно было-бы в сие вдаваться“ [5, 803].

მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთის კავკასიურმა ადმინისტრაციამ წინასწარ გაითვალისწინა ოსმალების მხრიდან მოსალოდნელი საშიშროება, სათანადოდ მოამზადა ციხესიმაგრეები და აქ განლაგებული გარნიზონები გააძლიერა, ის მაინც შიშობდა აფხაზეთში შექმნილ ვითარებაზე, რადგანაც არ იყო დარწმუნებული ადგილობრივების ერთგულებაში. მოსახლეობა გაყოფილი იყო ორ პარტიად, რომელთაგან ძლიერი ასლან-ბეის (რუსეთის მონინააღმდეგის) მომ-

ბრეები იყვნენ. მათ აფხაზეთის თურქებისთვის გადაცემა უნდოდათ. სეფერ-ალი-ბეის ცოტა უჭერდა მხარს. ეს უკანასკნელი მხოლოდ რუსეთის დახმარების იმედად იყო [5, 798].

სამეგრელოს მთავარ ლევან დადიანს კავკასიის მთავარმმართველმა გაუგზავნა ჯარი, რომლითაც მან დაამარცხა ასლან-ბეი. ეს უკანასკნელი ჯიქეთის მთებში გაიქცა. ამის შემდეგ მოსახლეობა დამშვიდდა და დაიფიცა რუსეთის ერთგულებაზე. აფხაზეთის მმართველობა ისევ გადაეცა საფარ ბეგს (გიორგი შერვაშიძეს) [5, 506].

ოსმალეთის მხარე აფხაზეთის გადაცემის მოთხოვნებს არ წყვეტდა. რუსეთის ხელისუფლებაში სულ ტყუილუბრალოდ იმედოვნებდნენ, რომ რუსეთის წარმატებები ევროპასა და კავკასიაში პორტას შეაშინებდა და აღნიშნული საკითხიც თავისთავად მოგვარდებოდა [5, 809, 811, 813, 814, 821, 822, 825, 828, 834, 840; 19, 195-196]. 1813 წლის შემოდგომაზე ოსმალების მხრიდან მუქარა გრძელდებოდა. სულთნის ფირმანები გავრცელდა მთელ ჩრდილო კავკასიაში, რასაც მოსახლეობაში მღელვარება მოჰყვა [5, 800-801, 819-820, 822].

1813 წლის 29 ნოემბერს რტიშჩევი ერზერუმის სერასკირ ახმედ-ფაშას სწერდა – „Абхазия издревле имевшее у себя своего самовластного владельца, в сие самое время искало чрез законного своего владельца, покойного Келеш-бея, добровольно предать себя в покровительство и подданство всероссийской Империи, каковое желание Келеш-бея не было отвергнуто и постановление с ним трактата было совсем уже окончено, как злодейская рука отцеубийцы сына его Арслан-бея изменически прекратила жизнь сего долголетнего старца. Но другой сын его Сефер-Али-бей, при жизни еще отца своего утвержденный законным наследником всей Абхазии, остался под покровительством Российской Империи, будучи после того, на основании сделанных Келеш-беем постановлений, принять особым трактатом в вечное подданство России со всем его владениям и народом“ [5, 805]. „ყველაფერი ეს მოხდა პორტასა და რუსეთს შორის მჭიდრო მეგობრობის დროს, 1806 წლამდე, სანამ დაიწყებოდა ომი... ამ დროს ეს სამთავრო არავისზე დამოკიდებული არ იყო... და რუსეთის ქვეშევრდომობაში შევიდა საკუთარი ნებით, დამოუკიდებელი და კანონიერი მფლობელის გადანყვეტილებით“ [5, 805, 806]. „აფხაზეთის მთავარმა რუსეთის იმპერატორისგან მიიღო ინვესტიციურის ნიშნები და აღეთქვა სამუდამო მფარველობა“ [5, 785, 788] – ასე ამართლებდა რუსული მხარე თავის ქმედებებს და ასა-

ბუთებდა ქართული ტერიტორიების ფლობის კანონიერებას.

სხვა წერილში საქართველოს მთავარსარდალი რტიშჩევი აღნიშნავდა, რომ სოხუმის ციხის გადაცემა თურქეთისთვის არ იქნებოდა სამართლიანი, რადგანაც ის „პორტას უშუალოდ არასდროს ეკუთვნოდა“ [5, 504].

1815 წლის ბოლოს ოსმალები გამალებით უყრიდნენ თავს თავიანთ სამხედრო ძალებს საქართველოს საზღვრებთან, რათა თავიანთი პრეტენზიები „აზიაში“ უკვე სამხედრო ძალის გამოყენებით მოგვარებინათ [5, 836, 837, 838].

მომდევნო პერიოდში რუსეთს შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროსთან დაკავშირებით სხვა პრობლემებიც გაუჩნდა. 1813-1815 წლებში აფხაზეთში მდგომარეობა იმდენად გართულდა, რომ რუსეთის ხელისუფლებამ მისი დატოვება გადაწყვიტა. თუმცა კავკასიის ადმინისტრაცია ამაზე არ თანხმდებოდა. საქართველოს მთავარსარდალი იმ უარყოფით შედეგებზე მიუთითებდა, რაც რუსეთის ამ ნაბიჯს მოჰყვებოდა [5, 504-505] და უკიდურესი სირთულეებისა და უდიდესი დანაკარგის მიუხედავად ინარჩუნებდა აღნიშნულ სამფლობელოში რუსულ სამხედრო კონტიგენტს. რტიშჩევს საკმაოდ მყარი და მნიშვნელოვანი არგუმენტები ჰქონდა თავისი მოსაზრების სასარგებლოდ: აქ ოსმალეთის გაძლიერება, აფხაზეთის მთავრის მიერ ქრისტიანობაზე უარის თქმა, რასაც მოსახლეობის მასიური გამუსლიმება მოჰყვებოდა, ჩრდილო კავკასიის მთიელების გაურჩება და მათი წინააღმდეგობის გაზრდა, ტყვეებით ვაჭრობის აღორძინება [5, 785-786, 936], მეზობელ ქართულ სამფლობელოებზე რუსეთის გავლენის შესუსტება და საერთოდ, ადგილობრივ მოსახლეობაში რუსეთის ავტორიტეტის დაცემა [5, 504-505], – ყოველივე ეს კი სერიოზულ საფრთხეს შეუქმნიდა რუსეთის პოზიციებს კავკასიაში.

„სოხუმ-კალე არ უნდა გადავცეთ ოსმალებს იმიტომ, რომ პორტას არასდროს ეკუთვნოდა და იმის გამოც, რომ მისი დატოვება გამოიწვევს ჩვენს მიერ აფხაზეთის და სეფერ-ზეის მიერ წინაპრების მემკვიდრეობის დაკარგვასაც, რომელმაც ნებაყოფლობით დაიფიცა რუსეთის ერთგულებაზე. გასათვალისწინებელია ისიც, თუ რას იფიქრებენ ამაზე ჩვენი ქვეშევრდომი ადგილობრივები, როდესაც დაინახავენ, რომ რუსეთმა არ მოინდომა დაეცვა ის მფლობელი, რომელმაც მას ანდო არა მარტო თავისი კუთვნილი (ქვეყანა), არამედ მცირეწლოვანი მემკვიდრეც და (რუსეთმა) ეს პორტასთან დადებული ტრაქტატის ძალით კი არ გააკეთა, არამედ მხოლოდ შემწყნარებლობის გამო დათმო მისი რეზიდენცია“ (1813 წლის 16 აპ-

რილის წერილი) [5, 935] – აღნიშნული მოსაზრებებით რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა გრაფმა ა. რუმინანცევმა ფაქტიურად განსაზღვრა ის უდიდესი მნიშვნელობა, რაც სოხუმს და საერთოდ, აფხაზეთის სამფლობელოს ჰქონდა კავკასიაში რუსეთის ბატონობის საქმეში.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Потто В., Кавказская война в отдельных очерках, эпизодах, легендах и биографиях, т. II, вып. IV, СПб, 1886.
2. Акты собранные Кавказскою Археографическою коммисиєю, ред. Ад. Берже, т. II, Тифлис, 1868.
3. Акты собранные Кавказскою Археографическою коммисиєю, ред. Ад. Берже, т. III, Тифлис, 1869.
4. Акты собранные Кавказскою Археографическою коммисиєю, ред. Ад. Берже, т. IV, Тифлис, 1870.
5. Акты собранные Кавказскою Археографическою коммисиєю, ред. Ад. Берже, т. V, Тифлис, 1873.
6. 100 главных документов российской истории; doc. Histrf.ru/19.
7. Договоры России с Востоком, политические и торговые. Собрал и издал Т. Юзефовичь, СПб, 1869.
8. История народов северного Кавказа, конец XVIII в. – 1917 г., ред. А. Нарочницкий, Москва, 1988.
9. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბილისი, 1973.
10. ა. სონლულაშვილი, აფხაზი თუ აფსუა?, თბილისი, 2007.
11. ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება, თბილისი, 1962.
12. ბ. ხორავა, ოდიშ-აფხაზეთის ურთიერთობა XV-XVIII სს., თბილისი, 1996.
13. მ. ტყავაშვილი, XIX საუკუნის დასაწყისის რუსული ოფიციალური დოკუმენტები ბათუმის ეკონომიკური და პოლიტიკური მნიშვნელობის შესახებ, კრებულში: ბათუმი: წარსული და თანამედროვეობა, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, 2010 წლის 30-31 ოქტომბერი, ბათუმი, 2012.
14. მ. ტყავაშვილი, შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთი სანაპირო რუსეთის პოლიტიკური ინტერესების სფეროში (XIX საუკუნის დასაწყისი), კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის ნარკვევები, 2 (21), 2017.
15. მ. დუმბაძე, დასავლეთ საქართველო XIX საუკუნის პირველ ნა-

- ხევარში, თბილისი, 1978.
16. ნ. ქორთუა, საქართველო 1806-1812 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში (რუსი და ქართველი ხალხის საბრძოლო თანამეგობრობის ისტორიიდან), თბილისი, 1964.
  17. ვ. სიჭინავა, ბათუმის ისტორიიდან, ბათუმი, 1958.
  18. სიორიძე მ., ბათუმის ოლქი დასავლეთის სახელმწიფოების იმპერიალისტურ გეგმებში (1914-1921 წწ.), დისერტაცია ისტორიის მეცნ. კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი, 1986.
  19. შარაშენიძე ზ., ირანის შინაპოლიტიკური ვითარება და საგარეო ურთიერთობანი XIX საუკუნის დასაწყისში, თბილისი, 1984.

MziaTkavashvili

*Doctor of History, Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili
Institute of History And Ethnology, scientist-
researcher of the Department of Modern
and Contemporary History*

**Treaty of Bucharest (1812) and the Issue of Abkhazia
(According to the official Documents of the Beginning
of the XIX century)**

Summary

During 1806-1812 Russo-Turkish War the seashores of the Black Sea were the one of the main targets of the Russian troops. On the 10th of July 1810 the Russian troops seized Sukhumi Fortress, in October of the same year the Prince of Abkhazia Giorgi Shervashidze has been taken under protection of the Russian Empire.

On the 16th of May 1812 the Treaty was conclude in Bucharest between Russia and Turkey. According to the Article VI, related to territories of Georgia, the borders between these two countries should have been restored to the condition they had been before the war (till 1806), the Russian Empire was obliged to return the territories „conquered with weapons“ to the Ottoman Empire. In the mentioned point no concrete data was given, which caused various possibilities of interpretation. The Ottoman Empire

claimed Imereti Kingdom, Principalities of Samegrelo, Guria and Abkhazia, when Russia returned Akhalkalaki and Poti Fortresses to Porta, the Ottoman Empire demanded concession of Sukhumi Fortress with extra categoricalness, which despite the heavy international situation the Russian Empire contradicted, for she knew the negative consequences well, which would be caused by withdrawal of the Russian troops.

დავით ჯავახიშვილი

ისტორიის დოქტორი, იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტი-პროფესორი

იმერეთის მეფის სოლომონ II-ის ოჯახური გარემო

ბაგრატიონთა ათასწლოვანი სამეფო დინასტიის კახეთის შტოს დემოგრაფიული განვითარების ისტორიის საკითხები მონოგრაფიულად გვაქვს შესწავლილი [1].

ხსენებული დინასტიის კახეთისა და ქართლის შტოების დემოგრაფიული განვითარების ისტორიის საკითხებზე დანერგილი ნაშრომები გამოქვეყნებული გვაქვს როგორც საქართველოში, ასევე საზღვარგარეთის ქვეყნებშიც.

წინამდებარე ნარკვევში მოთხრობილია ბაგრატიონთა იმერეთის შტოს წარმომადგენლის, მეფე სოლომონ II-ის (1772-1815) ოჯახური გარემოს შესახებ. კერძოდ, საუბარია მისი მშობლების, მამინაცვლის, ბიძების, დეიდების, ღვიძლი და ნახევარი დების, მათი მეუღლებისა და შთამომავლობის, ასევე მეფის მეუღლის – მარიამ დადიანის შესახებ, რომელიც იმერეთის უკანასკნელი დედოფალი გახლდათ.

* * *

იმერეთის მეფის სოლომონ II-ის მამა იყო იმერთა უფლისწული არჩილი (გარდაიცვალა 1775 წელს), ხოლო დედა – ელენე ბატონიშვილი (1753-1786) – ასული ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ისა (1720-1798) [2, 11-20].

არჩილ ბატონიშვილის მამა იყო იმერეთის მეფე ალექსანდრე V (1704-1752), რომელიც მეფობდა 1720-1752 წლებში, ხოლო დედა – თამარ ლევანის ასული აბაშიძე, რომელიც საისტორიო წყაროებში 1732-1772 წლებში ჩანს.

უფლისწულ არჩილის უფროსი ძმა იყო იმერეთის სახელოვანი გვირგვინოსანი სოლომონ I (1734-1784), რომელიც 1752-1784 წლებში მეფობდა [3, ნუსხა № 7].

იმერეთის ზემოხსენებულ უფლისწულს ასე ახასიათებდა აკაკი წერეთელი (1840-1915): „არჩილი – მაღალი ტანის კაცი იყო, ძარღვებიანი და ძვალმსხვილი. იმ დროში ვაჟუცაობით და სიმარჯვით ახალგაზრდებში მას ვერავინ შეედრებოდა; პირველი მობურთავე

იყო, შესანიშნავი ცხენოსანი, მოჯირითე, მეთოფე, მეხმლე და მას-თანაც, სამ ნაბადზე ახტებოდა. მეტსახელად „წმინდა გიორგის მონაფეს“ ეძახდნენ და „არჩილ გიჟს“ [4, 494].

1771 წელს იმერთა უფლისწულმა არჩილმა ჯვარი დაიწერა ელენე ბატონიშვილზე, რომელიც გახლდათ მეფე ერეკლე II-ის უფროსი შვილი მესამე ქორწინებიდან.

აქვე დავსძენთ, რომ ერეკლე II-ს სამი ცოლი ჰყავდა. მისი პირველი მეუღლე იყო ქეთევან ზაალის ასული მხეიძე (იგივე ფხეიძე), მეორე – ანა ზაალის ასული აბაშიძე (1730-1749), ხოლო მესამე – დარეჯან კაციას (იგივე გიორგის) ასული დადიანი (1734-1807) [3, ნუსხა № 6].

ორჯერ დაქვრივებულმა ერეკლე II-მ მესამე ქორწინებით ცოლად შეირთო დარეჯან დადიანი – ასული კაცია (იგივე გიორგი) დადიანისა. ეს უკანასკნელი იყო ვაჟი სამეგრელოს (ოდიშის) მთავრის ბეჟან დადიანისა (მთავრობდა 1714-1728 წლებში) და ძმა ოტია დადიანისა, რომელიც 1728-1757 წლებში მთავრობდა.

ამ ქორწინების შესახებ პაპუნა ორბელიანი თავის თხზულებაში „ამბავნი ქართლისანი“ მოგვითხრობს: „წარავლინეს იმერეთად ხორაშან ბატონიშვილი და თან აახლეს ნინოწმინდელი საბა ეპისკოპოსი და ითხოვეს ქალი დადიანისა დარეჯან მეფის ერეკლესათვის“ [5, 180].

მესამე ქორწინებიდან მეფეს შეეძინა 23 შვილი: ელენე (1753-1786), მარიამი (1755-1828), ლევანი (1756-1781), იულონი (1760-1816), ვახტანგი (ალმასხანი) (1761-1814), ბერი (1761/2-?), თეიმურაზი (მომავალი კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ II) (1762-1827), ანასტასია (1763-1838), ქეთევანი (1764-1840), სოლომონი (?-1765), მირიანი (1767-1834), ალექსანდრე (1770-1844), ლუარსაბი (1772-?), ეკატერინე (1774-1818), თეკლე (1776-1846), ფარნაოზი (1777-1852) და არჩილი (1780-?). ჩამოთვლილის გარდა, მათ სხვადასხვა დროს შეეძინათ კიდევ 6 შვილი: სოფიო, იოანე და სალომე, სოსლან-დავითი, ხორეშანი და კიდევ ერთი შვილი, რომლებიც ბავშვობაში გარდაიცვალნენ [3, ნუსხა № 6].

კახეთისა და შემდგომ ქართლ-კახეთის მეფე-დედოფლის – ერეკლე II-ისა და დარეჯან დადიანის პირველი შვილი იყო ელენე ბატონიშვილი, რომელიც 1753 წელს დაიბადა.

როგორც მემატიანე მოგვითხრობს: „ბატონი მიბძანდა ქალაქსა, კახი დედოფალი დანვა, შვა ასული ელენე“ [5, 211].

* * *

ბატონიშვილი ელენე ერეკლეს ასული ბაგრატიონი (1753-1786) თავდავინწყებით შეუყვარდა თავად ზაქარია თამაზის (თომას) ძე ანდრონიკაშვილს (1740-1802).

ზაქარიას წინაპრები მამის მხრიდან იყვნენ კახეთის სამეფოს წარჩინებული ფეოდალები, რომელთაც კახთმეფენი ტრადიციულად უბოძებდნენ ხოლმე ქიზიყის მოურავის საპატიო თანამდებობას. კერძოდ, ქიზიყის მოურავები იყვნენ ზაქარიას მამა – ეშიკალასბაში თამაზი ანუ თომა (საისტორიო წყაროებში იხსენიება 1727-1773 წლებში), პაპა – ეშიკალასბაში პაატა (იხსენიება 1693-1714 წლებში) და პაპის მამა – აბელი (იხსენიება 1665-1703 წლებში). ამ უკანასკნელს ცოლად ჰყავდა ქართლისა და შემდგომ კახეთის მეფე ერეკლე I-ის ასული – ბატონიშვილი ქეთევანი, რომელიც 1718 წელს გარდაიცვალა [3, ნუსხა № 6].

ზაქარია ანდრონიკაშვილს წარჩინებული წინაპრები ჰყავდა დედის მხრიდანაც, რომელიც იყო ასული გიორგი არაგვის ერისთავისა [6, 118].

მამაცი და შეუპოვარი მეომრის სახელი ზაქარიამ ჯერ კიდევ ყმაწვილობის ასაკიდან დაიმკვიდრა. მან მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა შიდა ქართლის სოფელ სკრაში შეჭრილი ლეკთა მოთარეშე რაზმის დამარცხებასა და განდევნაში. ამან ის დაახლოვა მეფე ერეკლე II-ის ოჯახთან და განსაკუთრებით «პაატარა კახის» ასულ ელენესთან.

სიმამაცით გამორჩეული ჭაბუკი თავადიშვილის – ზაქარია ანდრონიკაშვილის მიმართ არც მეფის ასული დარჩა გულგრილი. წყვილს ერთმანეთი ფრიად შეჰყვარებია.

ზემოთქმულის მიუხედავად, სამეფო ოჯახმა თავისი სიძეობისათვის შეუფერებლად მიიჩნია ზაქარია ანდრონიკაშვილი და უარით გაისტუმრა. იგი იძულებული გახადეს, რომ რუსეთში გადახვეწილიყო [7, 112].

* * *

სატრფოსთან იძულებით დაშორებული ელენე ბატონიშვილი „ამ ნიადაგზე ჭკუაზედ შესცდა და გიჟობასა შინა მყოფი“ [8, 221], თავისი ნების საწინააღმდეგოდ, პოლიტიკური მოსაზრებიდან გამომდინარე, მიათხოვეს იმერეთის მეფის ალექსანდრე V-ის ვაჟს – არჩილ ბატონიშვილს, რომელიც როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გახლდათ უმცროსი ძმა იმერთა იმდროინდელი მეფისა – სოლომონ I-ისა (მეფობდა 1752-1784 წლებში).

არჩილ და ელენე ბატონიშვილებს შეეძინათ სამი შვილი: დავითი (1772-1815), ბარბარე (შემდგომში – თავად დავით წულუკიძის მეუღლე) და მია-მარიამი (1775-1854), რომელიც ცოლად გაჰყვა თავად მალხაზ ანდრონიკაშვილს.

საგულისხმოა, რომ იმერეთის მეფემ სოლომონ I-მა თავის მემკვიდრედ სიცოცხლეშივე აღიარა ზემოხსენებული ძმისწული – დავით არჩილის ძე [9, 147], რომელიც ცნობილია მეფე სოლომონ II-ის სახელით.

იმერეთის ბატონიშვილი არჩილ ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონი 1775 წელს, ახალგაზრდა ასაკში გარდაიცვალა. ამის შემდეგ, დაქვრივებული ელენე ბატონიშვილი თავისი შვილებითურთ თბილისში, მშობლებთან დაბრუნდა.

* * *

რუსეთიდან დაბრუნებულმა თავადმა ზაქარია ანდრონიკაშვილმა მეფე ერეკლე II-ს თავისი უკვე ქვრივი ასულის ხელი სთხოვა.

ამჯერად სამეფო ოჯახმა თანხმობა განაცხადა და დაქვრივებული ელენე ბატონიშვილი მიათხოვეს თავის ძველ სატრფოს, რომელსაც ადრე სიძეობისათვის იწუნებდნენ.

ქართლ-კახეთის მეფის სიძედ აღზევებულ ზაქარია ანდრონიკაშვილს თავისი სიდედრის – დარეჯან დედოფლის მონდომებით, უბოძეს ქიზიყის მოურავობა, რომელიც ჩამოართვეს მისივე ნათესავს – თავად რევაზ პაპუას ძე ანდრონიკაშვილს [7, 112; 8, 140].

ელენეს და ზაქარიას შეეძინათ ერთადერთი ასული – ხორეშან (იგივე ანა-ხანუმ) ანდრონიკაშვილი (1786-1833).

თავად ანდრონიკაშვილთა რძალი – ელენე ბატონიშვილი 33 წლის ასაკში გარდაიცვალა. იგი მცხეთაში, სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში დაკრძალეს [8, 222].

იმერეთის მეფის მამინაცვალმა ზაქარია ანდრონიკაშვილმა, რომელიც 46 წლის ასაკში დაქვრივდა, ცოლად შეირთო მარიამ ციციშვილი, რომელთანაც შეეძინა კიდევ ერთი ასული – ნინო [8, 141]. გარდა ზემოთქმულისა, ზაქარიას ჰყავდა ჯვარდანერილი ქორწინების გარეშე შეძენილი ვაჟიც – ივანე (ნინია) ანდრონიკაშვილი, რომელმაც ამის გამო თავადობა დაჰკარგა და გააზნაურდა [6, 118].

ქიზიყის მოურავმა ზაქარია ანდრონიკაშვილმა თავი ისახელა 1795 წლის სექტემბერში, კრწანისთან მომხდარ ბრძოლაში [7, 191].

ზაქარიამ თავისი უფროსი ასული, ელენე ბატონიშვილთან შეძენილი ხორეშან (ანა-ხანუმ) ანდრონიკაშვილი (1786-1833) 1800 წელს ცოლად გააყოლა თავად ზურაბ (დიმიტრი) ნიკოლოზის ძე ორბელიანს

(1764-1827). მათ შეეძინათ სამი ვაჟი: გრიგოლი, ზაქარია, ილია და ერთი ასული – ეფემია. მათგან ყველაზე გამოჩენილი იყო გრიგოლ ორბელიანი (1804-1883), მომავალში – ცნობილი პოეტი, საზოგადო და სამხედრო მოღვაწე, ინფანტერიის გენერალი. ასევე ცნობილი სახედრო მოღვაწე იყო მისი უმცროსი ძმა – გენერალ-მაიორი ილია ორბელიანი (1817-1853), რომელსაც ცოლად ჰყავდა ბარბარე ილიას ასული გრუზინსკაია – შვილიშვილი ქართლ-კახეთის მეფისა გიორგი XII-ისა [10, 150].

ხორეშან (ანა-ხანუმ) ზაქარიას ასული ანდრონიკაშვილის ერთადერთი ასული – ეფემია ზურაბის ასული ორბელიანი ცოლად გაჰყვა თავად მელიტონ ბარათაშვილს, რომლის ვაჟიც იყო ნიკოლოზ (ტატო) მელიტონის ძე ბარათაშვილი (1817-1845) – გამოჩენილი პოეტი-რომანტიკოსი.

ზაქარია ანდრონიკაშვილმა თავის ასულ ხორეშანს 1802 წლის 10 იანვარს უბოძა მზითვის წიგნი, სადაც ჩამოთვლილია მისთვის გადაცემული ქონება.

საგულისხმოა, რომ ქიზიყის ხსენებული მოურავი ქველმოქმედებასაც ეწეოდა. მან დავით გარეჯის მონასტერს შესწირა 50 თუმანი, რაც იმ დროისათვის საკმაოდ დიდ თანხას წარმოადგენდა.

იმერთა მეფის მამინაცვალი ზაქარია ანდრონიკაშვილი უნდა გარდაცვლილიყო დაახლოებით 62-63 წლის ასაკში, რადგან 1803 წლის 14 მარტით დათარიღებულ დოკუმენტში ის უკვე „სანატრელად“ იხსენიება [8, 140-141].

* * *

ელენე ბატონიშვილის ერთადერთი ვაჟი, იმერეთის მომავალი მეფე – სოლომონ II ყრმობის ასაკიდან იზრდებოდა აღმოსავლეთ საქართველოში [11, 173], ძირითადად ქიზიყში, რომლის მოურავსაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მისი დაქვრივებული დედა ცოლად გაჰყვა.

ვინაიდან იმერეთის მომავალი გვირგვინოსანი აღმოსავლეთ საქართველოში იზრდებოდა, აკაკი წერეთელის ცნობით, მას „რასაკვირველია, ზნე, ჩვეულება, მიხრა-მოხრა და ქცევა სულ ამერული ჰქონდა. თავზედაც ყოველთვის ბოხოხი ეხურა, მაშინ, როდესაც, იმ დროში არცერთი იმერელი უფაფანაკოდ არ გაივლიდა... ხალხი... თავის მხრით პატივსა და ერთგულებას არ აკლებდა პატარა მეფეს, მაგრამ იმას კი მაინც უფრო ამერლებსაკენ უწევდა გული, ყოველივერი მათი მოსწონდა“ [4, 568-569].

* * *

მეფე სოლომონ II-ის ღვიძლი და – მაია-მარიამ ბაგრატიონი 1795 წელს ცოლად გაჰყვა თავად მალხაზ (იგივე მელქისედეკ) მელქისედეკის ძე ანდრონიკაშვილს (1773-1822), რომელიც იყო ემიკალასბაში უფლისწულ იულონ ერეკლეს ძე ბაგრატიონისა (1760-1816).

თავადი მალხაზ ანდრონიკაშვილი ცნობილია თავისი სიმამაცი-თა და ერთგულებით ბაგრატიოვან ხელმწიფეთა მიმართ. ბოლომდე უერთგულა თავის გვირგვინოსან ცოლისძმას – სოლომონ II-ს, რომელმაც მადლიერების ნიშნად სიძეს უბოძა სოფელ სვირის მიდამოები 800 კომლი ყმა-გლეხითურთ.

მალხაზი თან ახლდა ოსმალეთში გახიზნულ იმერეთის მეფეს – თავის ცოლისძმას, რომელსაც სიცოცხლის ბოლომდე არ მოშორებია.

სოლომონ II-ის გარდაცვალების შემდეგ, მალხაზ ანდრონიკაშვილი საქართველოში დაბრუნდა, სადაც საკუთარ მამულში – სოფელ ვეჯინში ცხოვრობდა.

მალხაზ ანდრონიკაშვილი დაკრძალულია ვეჯინის ღვთაების ეკლესიაში. მისი საფლავის ეპიტაფიაზე ვკითხულობთ: „...მე ღირს ვიქმენ სიძეთ ორთა მეფეთა საქართველოსა და იმერეთისა. მყვანდა მეუღლედ უძვირფასედსა საუნჯედ ჩემდა იმერეთის მეფის ძის არჩილის ასული და დაი მეფის სოლომონისა, ასული მეფის ირაკლის ასულისა ელენესი მარიამ და ვიყავ გვირგვინობით კეთილთა შთამოსიარებითა თავადი ანდრონიკოვი ქიზიყის სარდალ-მოურავის პაპუას ძის ძე მელქისედეკ და მკვირცხლობასა სახელწოდებულ მალხაზად“ [8, 145-146].

საგულისხმოა, რომ ზემოხსენებული მამული, რომელიც იმერეთში მდებარეობდა და იქვე მცხოვრები ყმა-გლეხობა, მეფე სოლომონ II-მ ჩამოართვა ყულარალას ელიზბარ ქსნის ერისთავს, რომელიც იყო სიძე (ასულის ქმარი) მეფე სოლომონ I-ისა და გადასცა საკუთარ სიძეს (დის ქმარს) – მალხაზ ანდრონიკაშვილს.

პლატონ იოსელიანის ცნობით, ელიზბარ ქსნის ერისთავისთვის ჩამორთმეული ყმა-მამული „მიუბოძა... მალხაზ ანდრონიკაშვილსა... ამას ჰყვანდა ცოლად მეფის ძის არჩილის ქალი მარიამ და სცხოვრებდა იმერეთსა. შემდგომად მეფისა გიორგისა ებრძოდა რუსთა, ვითარცა ერთგული იმერთა მეფისა სოლომონისა“ [12, 269].

მაია-მარიამ ბაგრატიონი აქტიურად მონაწილეობდა იმერეთის სამეფოს თავისუფლებისათვის ბრძოლაში. 1810 წელს იგი თავის მცირეწლოვან ვაჟთან ივანე ანდრონიკაშვილთან (1796-1868) ერთად გაჰყვა ქმარს, რომელიც ახალციხეში ჩავიდა. იმხანად იქ თავს აფა-

რებდა თბილისიდან გაქცეული სოლომონ II. იმავე წლის ბოლოს, მაია-მარიამი თავის ხსენებულ ვაჟთან ერთად გადაასახლეს ვორონეჟში. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, მაია-მარიამი ცხოვრობდა ჯერ გურჯაანთან ახლოს, კახთუბნის მონასტერში (1830 წლიდან), ხოლო შემდეგ თბილისში, ანჩისხატის ტაძრის ეზოში (1840 წლიდან). დაკრძალულია იმავე ტაძარში [8, 144].

ივანე მალხაზის ძე ანდრონიკაშვილი იყო გამოჩენილი სამხედრო მოღვაწე, კავალერიის გენერალი. ცოლად ჰყავდა ბაგრატიონთა იმერეთის შტოს წარმომადგენელი – ნინო კონსტანტინეს ასული (1807-1847), რომელიც იყო შვილობილი ქართლ-კახეთის ტახტის მემკვიდრისა – უფლისწულ დავით გიორგის ძე ბაგრატიონისა (1767-1819). მათ შეეძინათ ოთხი შვილი: მალხაზი (1826-1839), ელენე (1832-?), არჩილი (1834-1864) და ბარბარე (1835-?) [6, 122-123].

ელენე ივანეს ასული ანდრონიკაშვილი ცოლად ჰყავდა სახელგანთქმულ გენერალს, თავად ილია ზაალის ძე ჩოლოყაშვილს (1824-1877), რომელიც მონაწილეობდა რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომში და ყარსის ციხის აღებისას გამირულად დაიღუპა.

* * *

1789 წელს იმერეთში გამეფდა 17 წლის იმერთბატონიშვილი დავით არჩილის ძე, რომელიც ცნობილია მეფე სოლომონ II-ის სახელით. იგი მეფობდა 1789 და 1790-1810 წლებში, ანუ 21 წლის განმავლობაში.

სამეფო ტახტზე ასვლისას სოლომონ II ჯერ კიდევ უცოლო იყო. იმერეთის 19 წლის გვირგვინოსანმა სოლომონ II-მ 1791 წელს ცოლად შეირთო თავისივე ქვეშევრდომის – ოდიშის (სამეგრელოს) მთავრის კაცია II დადიანის ასული – მარიამი (1783-1841). ეს უკანასკნელი მთავარ კაცია II-ს შეეძინა მესამე ქორწინებიდან, კერძოდ, ანა პაატას ასულ ნულუკიძისაგან

მარიამ დადიანის ნახევარი ძმა გახლდათ ოდიშის მთავარი გრიგოლ დადიანი (1770-1804). მისი დედა იყო კაცია II-ის რიგით მეორე მეუღლე – ბატონიშვილი ელისაბედი (1750-1770) – ასული მეფე თეიმურაზ II-ისა და ღვიძლი და მეფე ერეკლე II-ისა [3, ნუსხა № 6].

გრიგოლ კაციას ძე დადიანი ოდიშში – 1788-1804 წლებში, დროგამოშვებით მთავრობდა. მან თავის გვირგვინოსან სიძესთან – სოლომონ II-სთან დაპირისპირების გამო, რამდენჯერმე დაკარგა მთავრობა, რომელიც იმერთა ხსენებულმა მეფემ სხვადასხვა დროს უბოძა თავისი მეუღლის ღვიძლ ძმებს – მანუჩარ და ტარიელ დადიანებს [6, 54]. შესაბამისად, ეს უკანასკნელნი ნახევარ ძმებად ერგებოდნენ მთავარ გრიგოლ დადიანს.

აქვე დავსძენთ, რომ მთავარ გრიგოლ დადიანს ცოლად ჰყავდა ბატონიშვილი ნინო (1772-1847) – ასული ქართლ-კახეთის მეფისა გიორგი XII-სა [3, ნუსხა № 6]. მათი ვაჟი – ლევან V (1793-1846) ოდიშში მამის გარდაცვალების (1804 წ.) შემდეგ მთავრობდა. იმერეთის მეფე-დედოფალს – სოლომონ II-ს და მარიამ დადიანს შვილები არ შესძენიათ.

* * *

1810 წლის 20 თებერვალს მთავარმართებელმა ალექსანდრე ტორმასოვმა იმერეთის სამეფო გაუქმებულად გამოაცხადა. მოსალაპარაკებლად მიწვეული იმერთა მეფე სოლომონ II რუსმა დამპყრობლებმა ვერაგულად დაატყვევეს და თბილისში გადმოიყვანეს.

სამეფო ტახტდაკარგული და დაპატიმრებული იმერეთის მეფე სოლომონ II 1810 წლის 11 მაისს თბილისიდან გაიპარა და ოსმალეთში გადაიხვეწა. იმავე წლის ივნისში, ტახტის დაბრუნების მიზნით, ის იმერეთში შეიჭრა, თუმცა სექტემბერში საბოლოოდ დამარცხდა და იძულებული გახდა, რომ კვლავ დაბრუნებულიყო ოსმალეთში, სადაც 1815 წელს ქალაქ ტრაპიზონში გარდაიცვალა.

* * *

1811 წელს იმერეთის უკანასკნელი დედოფალი მარიამ დადიანი რუსეთში გადაასახლეს. იგი ცხოვრობდა ვორონეჟში თავის მულთან – მაია-მარიამთან ერთად, რომელიც როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მალხაზ ანდრონიკაშვილის მეუღლე გახლდათ.

რუსეთის იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა იმერეთის დედოფალ მარიამს წლიურ ჯამაგირად დაუნიშნა 6000 რუბლი, რაც იმხანად საკმაოდ სოლიდურ თანხას წარმოადგენდა.

1812 წელს ზემოხსენებულმა რძალ-მულმა თხოვნით მიმართეს ვორონეჟის სამხედრო გუბერნატორს, რათა რამდენიმე თვის დაგვიანებული ჯამაგირი მისცემოდათ. გუბერნატორ შტერნის განკარგულებით, მათ აუნაზღაურდათ დავალიანება 1500 რუბლის ოდენობით.

სოლომონ II-ის გარდაცვალების შემდეგ, მარიამს ნება დართეს, რომ მოსკოვში გადასახლებულიყო. 1817 წლიდან ის ცხოვრობდა მოსკოვში, ხოლო 1818 წლიდან – სანკტ-პეტერბურგში, სადაც 1841 წლის 18 მარტს გარდაიცვალა [10, 92-93].

* * *

ამრიგად, იმერეთის მეფეს სოლომონ II-ს შესანიშნავი ოჯახური გარემო ჰქონდა. იგი იყო პირდაპირი შთამომავალი და მემკვიდრე

იმერეთის მეფეებისა (მამის – უფლისწულ არჩილის მხრიდან) და იმავდროულად შვილიშვილი ქართლ-კახეთის გვირგვინოსნისა ერეკლე II-ისა (დედის – ელენე ბატონიშვილის მხრიდან).

სოლომონ II-ს ცოლად ჰყავდა მარიამ დადიანი, რომელიც იყო ასული ოდიშის (სამეგრელოს) მთავრისა კაცია II-ისა და ნახევარი და მთავარ გრიგოლ დადიანისა. იმერეთის მეფე-დედოფალი უშვილოდ გადაეგნენ.

იმერეთის ხსენებული მეფის დები გათხოვილნი იყვნენ გავლენიან თავადებზე. კერძოდ, ბარბარე ცოლად ჰყავდა დავით ნულუკიძეს, მაია-მარიამი – მალხაზ ანდრონიკაშვილს, ხოლო სოლომონ II-ის ნახევარი და ხორეშან (იგივე ანა-ხანუმი) ანდრონიკაშვილი გათხოვდა ზურაბ (დიმიტრი) ნიკოლოზის ძე ორბელიანზე. მათ ჰყავდათ ღირსეული შთამომავლები, რომლებმაც თავიანთი მოღვაწეობით საპატიო ადგილი დაიმკვიდრეს საქართველოს ისტორიაში.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. დავით ჯავახიშვილი, ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის კახეთის შტოს დემოგრაფიული განვითარების ისტორიიდან, დისერტაცია ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, (ხელნაწერის უფლებით), 2011.
2. დავით ჯავახიშვილი, ბატონიშვილი ელენე ერეკლეს ასული ბაგრატიონი და მისი შთამომავლები, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2016, №2 (19), თბილისი, 2016.
3. ბაგრატიონები, სამეცნიერო და კულტურული მემკვიდრეობა, სამეცნიერო სტატიების კრებული, გენეალოგიური ნუსხებითურთ, თბილისი, 2003.
4. აკაკი წერეთელი, მოთხრობები, წიგნში: „ქართული პროზა“, ტ. IX, თბილისი, 1985.
5. პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელენე ცაგარეიშვილმა, თბილისი, 1981.
6. С. Думин, П. Гребельский, *Дворянские роды Российской империи, т. IV, Князья Царства Грузинского*, под редакцией С. Думина и Ю. Чиковани, Москва, 1998.
7. საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო ავთანდილ იოსელიანმა, თბილისი, 1980.

8. მაქსიმე ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, ტ. I, თბილისი, 1980.
9. მიხეილ რეხვიაშვილი, იმერთა მეფენი – სოლომონ პირველი და სოლომონ მეორე, ქუთაისი, 1992.
10. მაქსიმე ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, ტ. II, თბილისი, 1983.
11. მიხეილ რეხვიაშვილი, იმერეთი XVIII საუკუნეში, თბილისი, 1982.
12. პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, აკაკი გაწერელისა შესავალი წერილებით, რედაქციითა და შენიშვნებით, ტფილისი, 1936.

David Javakhishvili

Doctor of History, Assistant-Professor of Jakob Gogebashvili Telavi State University

The Family Surroundings of King of Imereti Solomon II

Summary

The presented essay is about the family surroundings of King of Imereti – Solomon II (1773-1815), the representative of the Imeretian branch of Bagrationi's royal dynasty.

The father of Solomon II was the prince Archil (dead in 1775), the representative of the Imeretian branch of Bagrationi's royal dynasty and mother – the princess Elene Bagrationi (1753-1786), the representative of the Kakhetian branch of Bagrationi's royal dynasty. Prince Archil Bagrationi was the son of king of Imereti Alexandre V (1704-1752; reined in 1720-1752) from his second marriage with the princess Tamar Abashidze. The mother of king Solomon II – princess Elene Bagrationi was the first daughter of the Erekle II (1720-1798; in 1744-1762 – king of Kakheti, in 1762-1798 – king of united Kartalino-Kakheti) from his third marriage with the princess Darejan Dadiani (1734-1807), the daughter of prince Giorgi Dadiani from Samegrelo (Odishi). The wife of the king Solomon II – the queen Mariam (1783-1841), was the daughter of prince (mtavari) of Samegrelo Katsia II Dadiani.

ირმა გიკაშვილი

სოციალურ მეცნიერებათა აკადემიური დოქტორი, ქ. ჩოლოყაშვილის სახელობის თბილისის 178-ე საჯარო სკოლის ისტორიის მასწავლებელი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის უფროსი მასწავლებელი

ვალიკო ჯუღელი და 1924 წლის „აჯანყების მათემატიკა“

საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალურ განყოფილების ჰარვარდის ფონდში დაცულია მეტად საინტერესო ხელნაწერი: „ვალიკო ჯუღელის წერილები ბოლშევიკების წინააღმდეგ ბრძოლის საკითხზე“, რომელიც დათარიღებულია 1923-1924 წლებით. ამ წერილების საშუალებით საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრი სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან, საქართველოს სახალხო გვარდიის სარდალი ვალიკო ჯუღელი პარიზში ნოე რამიშვილს უგზავნის საქართველოში განსახორციელებელ აჯანყების გეგმას, რომელსაც „აჯანყების მათემატიკას“ უწოდებს.

ვალიკო ჯუღელისა და ნოე რამიშვილის ეპისტოლური მემკვიდრეობა, რომელიც 1924 წლის შეიარაღებული აჯანყების მომზადებას ეხება, ძვირფას პირველწყაროს წარმოადგენს ამ საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთათვის.

ცნობილია, რომ პარიზში მყოფ ემიგრანტულ მთავრობას საგარეო პოლიტიკური ფაქტორები არ აძლევდა იმედს, რათა ახალი აჯანყების მოწყობაზე ეფიქრა. მიუხედავად ამისა ემიგრაციაში მყოფმა სოციალ-დემოკრატებმა საქართველოში პოლიტიკური სიტუაციის შესასწავლად გამოაგზავნეს ვალიკო ჯუღელი.

ვალიკო ჯუღელი დაიბადა 1887 წელს ქუთაისის გუბერნიის შორაპნის მაზრის სოფელ სვირში. სწვლობდა ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში, სადაც გაეცნო სოციალ-დემოკრატიულ მოძღვრებას.

1917 წლის ბოლოდან იყო წითელი გვარდიის (შემდგომში სახალხო გვარდიის) ერთ-ერთი დამაარსებელი და ორგანიზატორი. აირჩიეს სახალხო გვარდიის მთავარი შტაბის წევრად. 1919 წლის 12 მარტს აირჩიეს საქართველოს რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრად.

1921 წლის 18 მარტს დატოვა საქართველო და ცხოვრობდა სტამბოლში. აქტიურად მოღვაწეობდა ემიგრაციის ცხოვრებაში. 1924 წლის აპრილში ბენია ჩხიკვიშვილთან, გრიგელ ცინცაძესთან, ვასილ ნოდისთან და ვიქტორ ცენტერაძესთან ერთად არალეგალურად დაბრუნდა საქართველოში აჯანყებაში მონაწილეობის მისაღებად. თავიდან ცხოვრობდა გურიაში და შემდეგ გადმოვიდა თბილისში, სადაც შევიდა დამოუკიდებლობის კომიტეტის სამხედრო კომისიაში და დაიწყო აჯანყების ორგანიზება, იყენებდა ფსევდონიმს „ზურაბი“. იგი 1924 წლის 6 აგვისტოს თბილისში, პასტერის ქუჩაზე დააპატიმრა საგანგებო კომისიამ (ჩეკა). 7 აგვისტოს ღამით სცადა თვითმკვლელობა, მაგრამ წარუმატებლად. დაკითხვისას მის მიერვე მომზადებული აჯანყების გეგმა აჩვენეს, რითაც დარწმუნდა, რომ კომუნისტებმა ყველაფერი იცოდნენ. ითხოვა დაკავშირებოდა ამხანაგებს და ეცნობებინა მათთვის, რომ აჯანყება დაუშვებელი იყო. ამავე თხოვნით თანამებრძოლებს გაზეთების ფურცლებიდანაც მიმართა. 1924 წლის 28 აგვისტოს დაიწყო ანტისაბჭოთა აჯანყება, რასაც დაპატიმრებულთა დაუყოვნებელი დახვრეტა მოჰყვა. ვ. ჯუღელი დახვირტეს, სავარაუდოდ, 1924 წლის 30 აგვისტოს ღამეს 43 სხვა პატრიოტთან ერთად. მისი საფლავი უცნობია [1].

„მაპატიოს ვალიკო ჯუღელმა ეს სიტყვები. როგორც ადამიანი, როგორც პიროვნება იგი ყოველთვის მომწონდა; ამაში იგი დარწმუნებული უნდა იყოს, ვინაიდან სხდომებზე ჩვენი არაერთი შეტაკების მიუხედავად, მის მიმართ სიმპათია ხშირად გამომიხატავს. როგორც მოღვაწე, იგი არ იყო მზად იმ უზარმაზარი როლისათვის, რომელიც მას წილად ხვდა ჩვენი ხალხის ისტორიაში“ [2, 5] – ეს სიტყვები ეკუთვნის გიორგი კვინიტაძეს, რომელიც, ვფიქრობ, ობიექტურად აფასებდა ვალიკო ჯუღელს, როგორც პოლიტიკოსს.

1924 წლის მაისში პარტიამ ვალიკო ჯუღელი მართლაც მოავლინა სამშობლოში აჯანყების მოსამზადებლად. იგი რეგულარულად აგზავნიდა წერილებს ნოე რამიშვილის სახელზე, სადაც დაწვრილებით აღწერდა საქართველოში შექმნილ პოლიტიკურ სიტუაციას. „ისეთი პატარა და ცოცხალი ერის ცხოვრებაში, როგორიც არის ჩვენი, პირად ურთიერთობასა და დაახლოებას დიდი მნიშვნელობა აქვს“ [3, 3] – წერდა იგი ერთერთ თავის წერილში. მას კარგად ესმოდა, რომ ემიგრაციაში არსებული ორი დაპირისპირებული პოლიტიკური პარტია (იგულისხმება სოციალ-დემოკრატები და ეროვნულ-დემოკრატები) ძალიან აფერხებდა ისედაც ჩიხში მოქცეული ქართული საქმის წარმა-

ტებით კეთებას. გარდა ამისა, დაპირისპირება იყო თვით სოციალ-დემოკრატებს შორის. სწორედ ამ ურთიერთობის გამოსწორებას გულისხმობდა ვ. ჯუღელი, როცა ის ნოე რამიშვილს მიმართავდა წინამდებარე წერილში.

ვალეკო ჯუღელი ნოე რამიშვილის მისამართით გაგზავნილ მორიგ წერილში გულუბრყვილოდ მიმოიხილავს იმდროინდელი ევროპის პოლიტიკურ მდგომარეობას. იგი წერს: „თუ ერთა ლიგა საბერძნეთის კონფლიქტში ჩაერევა, ის აუცილებლად ხმას ამოიღებს ჩვენს საკითხზეც. როგორ გგონია არ ამოიღებს ხმას ჩვენს სასარგებლოდ, თუ ჩვენ შევძელით რუსების განდევნა ჩვენს საზღვრებზე მდგარი თავდაცვითი ბრძოლის წარმოებით?... ამ მცირე სახელმწიფოების გვერდზე დგას დიდი ინგლისი, რომელსაც სრულიად არ ეხალისება იტალიის გაძლიერება ხმელთაშუა ზღვაზე... მაგრამ, მე ძალიან მწყინს საფრანგეთის ცრუ, ორჭოფული პოზიცია ამ საკითხში...“ [3, 2].

ამავე წერილში ჯუღელი წერს: „მსოფლიოს საერთაშორისო და ჩვენ შინაურ მდგომარეობას რომ გადავავლოთ თვალი, ორ საწინააღმდეგო პროცესს შევამჩნევთ: ერთი მხრივ ხდება რუსეთის იზოლაცია და დასუსტება, მაგრამ მეორე მხრივ, ხდება ჩვენი შინაური ძალების დარბევა და ამასთანავე ქვეყანა ეჩვევა საქართველოს ოკუპაციის ფაქტს.

თუ ერთი მხრივ, დროთა ვითარება აძლიერებს ჩვენს პოზიციას, მეორე მხრივ, იგივე უამთამსვლელი გვასუსტებს ჩვენ. მაშასადამე, მთელი სიძნელე ჩვენი საქმისა იმაშია, რომ ჩვენ უნდა შევარჩიოთ ისეთი დრო, როცა რუსეთი ყველაზე მეტად გარიყული იქნება და როცა ჩვენი ძალები საკმაოდ ძლიერი იქნებიან. აი, ამ დროს უნდა გადავდგათ უკანასკნელი ნაბიჯი. და მე მგონი ეს დრო უკვე დადგა“ [3, 3].

წერილიდან ჩანს, რომ ჯუღელი არარეალურად აფასებდა იმდროინდელ საერთაშორისო ვითარებას, რუსეთის პოლიტიკურ მდგომარეობასა და მის შესაძლებლობებს. წერილში ის საუბრობს რუსეთის იზოლაციაზე, მაშინ როცა ახლადშექმნილი სსრკ სერიოზულ ანგარიშგასანევ ძალას წარმოადგენდა მაშინდელი ევროპისათვის.

ვ. ჯუღელი იმ ხალხის შესახებ, ვისაც აჯანყების გადადება სურდათ, შემდეგ წერს: „მე ვერ გამიგია იმ ხალხის... სიფრთხილე კარგი საქმეა, მაგრამ გადაჭარბებული სიფრთხილე, რომელიც სილაჩრეს დაემსგვსება, დანაშაულია“ [4, 4].

აქვე ის წერს: „ჩვენ დღესვე ადვილად შევძლებთ მტრის განიარაღებას და რამოდენიმე თვით ჩვენი საზღვრების დაცვას. რამოდენიმე დღეში მათ დავიმორჩილებთ და ორ კვირაში საზღვრების საქმესაც გავჩარხავთ. იგი წერს: „ნითელ არმიასი ეხლახან იქნება არაუმეტეს

250 ათასი მებრძოლისა. თუ ამას დავუმატებთ სხვადასხვა ნაწილებს, საუკეთესო შემთხვევაში ჩვენ მივიღებთ 400 ათას კაცს. მაგრამ ამ 400 ათასი კაციდან საომარი მოქმედებისათვის ვარგა 300 ათასი კაცი. ამ 300 ათასი და მთელ კავკასიაში დგას 60-65 ათასი კაცი. ამიერკავკასიაში კი დგას სამი დივიზია (თითოეულ დივიზიაში 3-4 ათასი კაცი) და სხვადასხვა ცალკე ნაწილები – სულ არა უმეტეს 25-30 ათასი კაცისა. კერძოდ საქართველოში დგას ერთი დივიზია (სამი პოლკი) – სულ დიდი რომ ვთქვათ, 14-16 ათასი წითელი ჯარისკაცი. ეს ხომ წვეთია ზღვაში. მართალია, თბილისი მათ მაგრად უჭირავთ (თბილისში მათ ყოველთვის ყავთ 5 ათასი კაცი) მაგრამ ბოლოსდაბოლოს **თბილისსაც რამეს მოვუხერხებთ** [4, 6].

დედაქალაქის აღება რომ ყველაზე მნიშვნელოვანი საქმე იყო აჯანყებულთათვის და თბილისი კი საუკეთესოდ ჰქონდათ დაცული ბოლშევიკებს, წერილის ავტორს ეს საკითხი ნაკლებად აფიქრებს. აჯანყების დაწყების დროსთან დაკავშირებით ჯუღელი წერს: „შემოდგომა ჩვენთვის ხელსაყრელია, მაგრამ არც ადრე გაზაფხულია ცუდი“... რაც შეეხება მოკავშირეებს, მისი აზრით, „შესაძლებელია პირველი გამოსვლა მარტო საქართველოს დაჭირდეს. როცა მთა და აზერბაიჯანი დაინახავს საქართველოს მთლიანობას და ძალას, ისინიც ფეხზე დადგებიან. მაგრამ, ამას ერთი-ორი კვირა მაინც დასჭირდება. ამიტომ, მე უფრო გონიერი მგონია, თუ ჩვენ მარტო გამოსვლისთვისაც მზად ვიქნებით. გასამაგრებელია საზღვრები: ა) დარიალი ბ) შავიზღვისპირეთი გ) აღმოსავლეთი.

ადრე მარტი და აპრილი თოვლის დნობისა და მდინარეთა ადიდების პერიოდია. ამასობაში უცხოეთიდანაც რამე დახმარებას მივიღებთ“ [4, 6]

ჯუღელი თავის წერილში გულახდილად აღნიშნავს, რომ მისი გეგმა ბევრს ფანტაზიად და ავანტიურად მიაჩნია. ავანტიურად მას პირიქით მიაჩნია ქვეყნის და ერის სხვის ანაბარად და საჯიჯგნად მიგდება. ის ასევე წერს, რომ „ვინც ფიქრობს, რომ ერი აბსტრაქციაა და მას შეუძლია იარსებოს კონკრეტული პირობების გარეშე, ძალიან შემცდარია“ [4, 7].

ჯუღელის აზრით, „ჩვენ დღეს გვყავას 15-20 ათასი შეიარაღებული მებრძოლი. ხვალ ეს რიცხვი შეიძლება ერთი-ორად გავზარდოთ, მაგრამ გვაკლია მორალი, სიმტკიცე და ზნეობა. და შენ (მიმართავს ნოე რამიშვილს) ვისაც ნებისყოფის დიდი ძალა გაგაჩნია, დიდი როლი უნდა ითამაშო“ [4, 7].

თვალის ერთი გადავლებითაც ჩანს, რომ ჩვენს ხელთაა პატრიოტი კაცის წერილები, რომელიც ძალზე ზერეულედ და გულუბრყვილოდ განიხილავს როგორც ბოლშევიკთა, ასევე ოპოზიციური პარტიების რეალურ შესაძლებლობებს. მისი დიდი სურვილია, რაც შეიძლება მალე განხორციელდეს აჯანყება ბოლშევიკების წინააღმდეგ და აღდგეს კანონიერი ხელისუფლება საქართველოში.

მართალია, ის დაწვრილებით განიხილავს ქვეყნის სხვადასხვა კუთხიდან ბოლშევიკთა შემოტევების მოგერიების შესაძლებლობებს, მაგრამ არ გააჩნდა დედაქალაქის გათავისუფლებისა და დაცვის რეალური გეგმა. მისთვის ცნობილი იყო, რომ თბილისი ყველაზე კარგად დაცული ჰქონდათ ბოლშევიკებს („...თბილისი მათ მაგრად უჭირავთ, მაგრამ ბოლოსდაბოლოს თბილისსაც რამეს მოვუხერხებთ“).

წერილში წამოჭრილმა ბევრმა საკითხმა ემიგრაციაში აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია აჯანყების მოწყობასთან დაკავშირებით.

განვიხილოთ ვალიკო ჯუღელის გეგმა, რომელიც მან ახალი წერილის საშუალებით გაუგზავნა ნოე რამიშვილს და რომელსაც „**აჯანყების მათემატიკა**“ უწოდა, რაც უნდა განხორციელებულიყო აჯანყების მსვლელობის დროს: „ჩვენ თუ გვეყოლება 30-35 ათასი კაცი, აქედან ჩვენ შეგვიძლია 3-4 ათასი კაცი (სოხუმი, სამეგრელო, სამტრედია) მაშინვე გაგრისკენ გავაგზავნოთ. ზოგი დაჭირდება მამისონსა და ბათუმს. დარჩება თავისუფალი 15 ათასი კაცი, რომელსაც თბილისისკენ დავძრავთ. კახეთი, დუშეთი, მანგლისი, გორი – წამოვლენ ფეხით და სხვები მატარებლით. ასე რომ თბილისის გარშემო მოერტყმება 10-12 ათასი კაცი. თვით თბილისშიც გვეყოლება ჩვენ 1500-2000 კაცი. და ამნაირად რაც გინდა მოხდეს, ერთ კვირაში ხელში ჩავიგდებთ. ეს ფანტაზია არ არის. ეს არის სწორი ანგარიში, ეს არის აჯანყების მათემატიკა. თბილისის ალების შემდეგ მთელი კავკასია ხელში გვექნება... თუ წინეთ ვამბობდი, რომ საკუთარი ძალებით თვენახევარს გავძლებდით, ეხლა სრულიად დარწმუნებული ვარ, რომ 2-3 თვესაც გავძლებთ [5, 8].

როცა დღეს ოსმალეთის ნეიტრალიტეტი უზრუნველყოფილია, როცა რუსეთი სავსებით გარიყულია და დასუსტებული, როცა ინგლისი მოწყალე თვალით გვიყურებს, როცა ჩვენს საკითხს მთელი ქვეყანა იცნობს, სწორედ დღეს უნდა გადავდგათ ჩვენ ეს ნაბიჯი“ [5, 9].

ამ წერილში ჯუღელი იმედს გამოთქვამს, რომ მოახერხებს ემიგრაციაში ჩაბუდებული უიმედობისა და სკეპტიციზმის გაფანტვას აღნიშნული საკითხისადმი.

ჯუღელის წერილებითა და საფრანგეთის მთავრობის ორჭოფული

დაპირებებით დაიმედებული ნოე ყორდანიას 1924 წლის, 17 მარტს წერილს უგზავნის საქართველოს დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს, სადაც ის წერს, რომ ჩვენი დამოუკიდებლობის აღდგენა მოხდება შემდეგი გზით: „რუსეთის დღევანდელი მდგომარეობა ახლო მომავალში დაინგრევა... და აი, ამ რღვევის დროს ჩვენი ხალხი გამოვა და ფაქტიურად აღდგება ნართმეული დამოუკიდებლობა“ [6, 1].

1924 წლის აჯანყება, მიუხედავად საგარეო თუ საშინაო არახელსაყრელი პოლიტიკური ვითარებისა, მაინც დაიწყო, თუმცა არაერთდროულად და არა ყველგან. არ გამართლდა აჯანყებულთა იმედი, რომ აჯანყებაში ჩაებმებოდნენ ჩრდილოეთ კავკასიელები და აზერბაიჯანელები. არ გამართლდა ვალიკო ჯუღელის „აჯანყების მათემატიკა“ და დედაქალაქი სრულიად დაუცველი და მოუმზადებელი აღმოჩნდა. თვით ვალიკო ჯუღელი კი აჯანყების დაწყებამდე ჩაუვარდა ხელთ ჩეკას.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. <http://legionerebi.com/armia1918/?p=855>, ნანახია 2018 წლის 10 აგვისტოს მდგომარეობით.
2. ჟურნალი „ბრძოლის ხმა“, №2, დეკემბერი, პარიზი, 1930.
3. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 2130, აღწ. 1, საქმე 26.
4. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 2130, აღწ. 1, საქმე № 27.
5. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 2130, აღწ. 1, საქმე № 28.
6. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 2113, აღწ. 1, საქმე № 24.

Irma Gikashvili
*Doctor of Social Sciences, Teacher
of History of Kakutsa Cholokhashvili
Tbilisi Public School №178, Senior
Teacher of Faculty of Law and
International Relations of Georgian
Technical University*

Valiko Jugeli and of the 1924's the „Mathematics of the Uprising“

Summary

In the article several examples of correspondence between one of the leaders of the 1924 uprising – Noe Ramishvili and Social-Democrat Valiko Jugeli are provided.

Valiko Jugheli, the commander of the People's Guard of Georgia, sends to Noe Ramishvili to Paris the plan of uprising in Georgia that he called the „mathematics of the uprising“.

The epistolary heritage of Valiko Dzhugeli and Noah Ramishvili related to the preparation of an armed uprising in 1924 is valuable primary source for readers interested in these issues.

The letters clearly show how unrealistic was their evaluation of international situation in Europe, of political situation in the USSR and its capability led to the defeat of the Georgian patriotic forces in this uprising.

საქართველო და მსოფლიო

ნიკო ჯავახიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

იაპონიის პირველი მოხსენიება ქართულ საისტორიო წყაროებში

საქართველო და იაპონია გეოგრაფიული თვალსაზრისით ერთმანეთისაგან ძლიერ დაშორებული ქვეყნებია.

გარდა ამისა, ანთროპოლოგიური და ეთნოლინგვისტური თვალსაზრისითაც, იაპონელი რადიკალურად განსხვავდებიან ქართველებთან.

მიუხედავად ზემოთქმულისა, იაპონია, რომელსაც „ამომავალი მზის სამეფოსაც“ უწოდებენ, სულიერად ყოველთვის იყო ახლობელი ქართველი ერისათვის.

ქართველი და იაპონელი ერები ერთმანეთს ჰგვანან თავისუფლების სიყვარულით, თავიანთი სამშობლოსათვის თავდადებითა და თავდადებულთა მიმართ პატივისცემით.

იაპონიისა და იაპონელთა მიმართ კეთილგანწყობილი დამოკიდებულება არაერთგზის დაფიქსირდა სხვადასხვა პერიოდის ქართულ საისტორიო წყაროებსა და ლიტერატურაში.

წინამდებარე ნარკვევში დადგენილია, თუ პირველად როდის არის მოხსენიებული იაპონია ქართულ საისტორიო წყაროებში.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ქართულ-იაპონური ურთიერთობის ისტორიის ცალკეული საკითხების შესწავლას სამი სტატია მიუძღვეს [1, 166-181; 2, 12-19; 3, 210-223].

* * *

ქართულ-იაპონური ურთიერთობის ისტორია საკმაოდ ძველი დროიდან იღებს სათავეს. ამას ადასტურებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ „ამომავალი მზის სამეფო“, ჩვენი დაკვირვების შესაბამისად, ჯერ კიდევ შვიდი საუკუნის წინათ იხსენიება ქართულ საისტორიო წყაროებში.

XIV საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე ქართველი ანონიმი ავტორი, რომელიც ცნობილია ჟამთააღმწერლის სახელით, თავის საისტორიო თხზულებაში ჩართულ ქვეთავში – „ამბავი ჩინგიზ-ყაენისა, თუ ვითარ გამოჩნდეს ქუეყანასა აღმოსავლეთისასა“ მოგვითხრობს: „ქუეყანასა მზისასა აღმოსავლეთით-კერძო, რომელსა ეწოდების ჩინმაჩინი, გამოჩნდეს კაცნი ვინმე საკურველნი ადგილსა ყარყურუმად წოდებულსა, უცხო სახითა, წესითა, და შესახედავად-ცა“ [4, 157].

ვფიქრობთ, საინტერესოა გავარკვიოთ, თუ რას უნდა ნიშნავდეს ზემოხსენებულ თხზულებაში მოხსენიებული ტერმინი „ჩინმაჩინი“?

ტერმინი „ჩინმაჩინი“ ქართულ სინონიმთა ლექსიკონში განმარტებულია, როგორც „ჩინეთი“ [5, 559].

ჩვენი შეხედულებით, ეს განმარტება მხოლოდ ნაწილობრივ არის მართებული, რადგან ძველად, ქართულ ენაში, ჩინეთს აღნიშნავდა ზემოხსენებული სიტყვის მხოლოდ პირველი ნაწილი – „ჩინ“, რასაც ვერ ვიტყვით იმავე სიტყვის მეორე ნაწილის – „მაჩინის“ შესახებ.

ქართლ-კახეთის მეფის გიორგი XII-ის ვაჟის – უფლისწულ იოანე გიორგის ძე ბაგრატიონის (1768-1830) თხზულებაში „კალმასობა“ ცალკე-ცალკეა წარმოდგენილი ქვეთავები: 1) „იაპონიისა, ანუ ხეთაისა, ანუ მაჩინისათჳს“ [6, 156-160]; 2) „კიტაიისა, ანუ ჩინეთისათჳს“ [6, 160-164].

ზემოთქმულიდან ნათელი ხდება, რომ აღმოსავლურქართული სამეფო ოჯახის ერთ-ერთი გამორჩეული წარმომადგენელი, სახელმწიფო მოღვაწე და ღრმად განსწავლული მეცნიერი, ბატონიშვილი იოანე ბაგრატიონი „მაჩინს“ – კონკრეტულად იაპონიას უწოდებდა.

ვფიქრობთ, ყველანაირი საფუძველი გაგვაჩნია ვივარაუდოთ, რომ აღნიშნული ტერმინის გააზრება-განმარტებისას უფლისწული იოანე ბაგრატიონი ეყრდნობოდა ქართულ სამეფო კარზე ოდითგან არსებულ ტრადიციას.

ამრიგად, ქართულ საისტორიო წყაროებში პირველად იაპონია იხსენიება ჯერ კიდევ შვიდი საუკუნის წინათ, ქართველი ანონიმი ავტორის – ჟამთააღმწერლის თხზულებაში, რომელიც XIV საუკუნის პირველ ნახევარს განეკუთვნება.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ნიკო ჯავახიშვილი, საქართველო-იაპონიის ურთიერთობის ისტორიიდან, პროფესორ ნოდარ (ნუკრი) შოშიაშვილის ხსოვნით

სადმი მიძღვნილი თსუ-ის ახალგაზრდა ისტორიკოსთა შრომების კრებული, თბილისი, 2002.

2. ნიკო ჯავახიშვილი, ამომავალი მზის ქვეყანა ქართველთა თვალით, ჟურნალი „ისტორიანი“, თბილისი, 2014, № 6 (41).
3. ნიკო ჯავახიშვილი, იაპონიის ასახვა ქართულ საზოგადოებრივ აზროვნებაში (XVIII საუკუნის დასაწყისიდან – XX საუკუნის პირველი მესამედის ჩათვლით), კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, თბილისი, 2015, № 17.
4. ჟამთააღმწერელი, ნიგნში: „ქართლის ცხოვრება“, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ, ტომი II, თბილისი, 1959.
5. ალექსანდრე ნეიმანი, ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, მესამე გამოცემა, თბილისი, 1978.
6. იოანე ბატონიშვილი, ხუმარსწავლა კალმასობა, ოთხ ნიგნად, ნიგნი II, სარგის ცაიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1991.

Niko Javakhishvili

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Chief scientist-researcher of the Department of Modern and Contemporary History

Japan Mentioned for the First Time in Georgian Historical Sources

Summary

The Kingdom of the „rising sun“ – Japan – has always been animatedly close to the Georgian nation.

The progressive part of the Georgian society was always exceptionally interested in the developments and events connected to Japan and always sympathized this country.

The above said is repeatedly stated in the Georgian historical sources and literature.

The presented article reviews the Georgian historical sources of the first half of XIV century where Japan was mentioned for the first time.

ნოდარ (ნუკრი) შოშიაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი განყოფილების მეცნიერთანამშრომელი

იდეოლოგიზირებული საზოგადოების ჩამოყალიბება და ნაციონალიზმის შექმნა ევროპაში

რა არის იდეოლოგია? იდეოლოგია საკმაოდ თანამედროვე ცნებაა. პირველად სიტყვა „იდეოლოგია“ გამოიყენა 1796 წელს ფრანგმა განმანათლებელმა ფილოსოფოსმა ანტუან დესტიუტ დე ტრასმა (1754-1836). დე ტრასის მიზანი იყო შეექმნა ახალი მეცნიერება იდეათა შესახებ, რომელიც დაფუძნებული იქნებოდა ისეთივე ობიექტურ მეცნიერებაზე, როგორც ნიუტონის ფიზიკა იყო, ოღონდ იდეებთან მიმართებაში. ეს იდეა არ იყო ახალი. მთლიანად განმანათლებლობის ფილოსოფია, რომელიც რაციონალიზმის პრინციპებზე იდგა, შესაძლებელად მიიჩნევდა ისეთივე კანონების აღმოჩენას ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში (იდეების სამყაროში), როგორც ეს ზუსტ მეცნიერებებში იყო. დე ტრასი მიიჩნევდა „იდეოლოგიას“ წმინდა მეცნიერულ საქმედ, რომელიც მისი აზრით, უპირისპირდებოდა იმ ეპოქაში გაბატონებულ სუბიექტივიზმს, ფილოსოფიასა და მეტაფიზიკას. შესაბამისად თავდაპირველად იდეოლოგიას განიხილავდნენ სხვადასხვა სამეცნიერო იდეების შემკვრელს. რადგან ყველა მეცნიერება რაღაც იდეებზე იდგა, იდეოლოგიას უნდა შეეკრა ეს იდეები და წარმოეჩინა აბსოლუტური ქეშმარიტებები.

თუმცა ინტელექტუალური ტრადიციებიდან გამომდინარე „იდეოლოგიას“ აქვს უამრავი განსაზღვრება, ჩვენ სამ ძირითადზე გავამახვილებთ ყურადღებას:

- იდეოლოგია როგორც რწმენებისა და წარმოდგენების ერთობლიობა. ამ გაგებით „იდეოლოგია“ შეესაბამება „მსოფლმხედველობის“ ცნებას, ამ შემთხვევაში კი ფილოსოფიაც და რელიგიაც შეიძლება ჩათვალოს როგორც იდეოლოგიის ფორმა.
- კარლ მარქსმა იდეოლოგია განსაზღვრა როგორც „ცრუ ცნობი-

ერება“. მისთვის იდეოლოგია იყო ცრუ, რადგან ის ყოველთვის ემსახურება ერთი სოციალური კლასის ინტერესს.

- იდეოლოგია როგორც რწმენებისა და წარმოდგენების სისტემა, რომელიც განსხვავდება სხვა რწმენებისა და წარმოდგენების სისტემისგან. ამ გაგებით ყველანაირი რწმენები და წარმოდგენები არ არის იდეოლოგია, არამედ იდეოლოგია არის სპეციფიური კოლექტიური ფორმა ამ რწმენებზე და წარმოდგენებზე.

იდეოლოგია როგორც „ცრუ ცნობიერების“ ცნება პირველად შემოიტანა კ. მარქსმა და ფ. ენგელმა. „გერმანულ იდეოლოგიაში“ [7, 26] კ. მარქსმა და ფ. ენგელსმა იდეოლოგია განსაზღვრეს როგორც „პოლიტიკური აზროვნება, რომელიც ფორმირდება კონკრეტულ საზოგადოებრივ ჯგუფების ინტერესებზე“ [7, 27], ამიტომ მარქსისთვის იდეოლოგია არის „ყალბი ცნობიერება“, ანუ სოციალური ყოფის ილუზიური აღქმა. მარქსს „ყალბი ცნობიერება“ ესმოდა როგორც მის დროინდელი დომინირებული იდეოლოგიები, რომლებიც ბურჟუაზიული კლასის სოციალურ ინტერესს გამოხატავდნენ, ამიტომ იყო პროექცია არა მთელი საზოგადოების, არამედ მხოლოდ ერთი (უმცირესობის) ნაწილის – ექსპლუატატორების, რადგან ბურჟუაზიას აქვს არა მარტო ეკონომიკური და პოლიტიკური ძალაუფლება, არამედ ასევე აქვს იდეური ძალაუფლება, ანუ ისეთი იდეოლოგია, რომელიც მაღავეს ექსპლუატაციას და არ აძლევს საშუალებას სხვებს გააცნობიერონ ექსპლუატაციის ფაქტი. მარქსის მიხედვით, მხოლოდ მაშინ, როდესაც უკლასო საზოგადოება და კომუნიზმის პერიოდი დადგება, როდესაც პროლეტარიატის ინტერესი მთელი საზოგადოების ინტერესს დაემთხვევა, სწორედ მაშინ პროლეტარიატს არ დაჭირდება იდეოლოგია, რადგან პროლეტარიატს ილუზიები არ ჭირდება. სწორედ ამიტომ მოგვიანებით დაარქვეს ამ პერიოდს „სამეცნიერო კომუნიზმი“ (პოსტიდეოლოგიური პერიოდი).

მარქსისტული სკოლის წარმომადგენელი ანტონიო გრამში (1891-1937) ამტკიცებდა, რომ ბურჟუაზიის ძალაუფლება არა მარტო ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ძალაუფლებას, არამედ იდეების და თეორიების „ჰეგემონიას“ ემყარება. ბურჟუაზიულ „ჰეგემონიას“ შეუძლია განდევნოს ყველა აზრი და მხოლოდ მისი იდეოლოგია იქცეს საყოველთაოდ აღიარებულ საღ აზრად. შესაბამისად ეს არის ბურჟუაზიის „ჰეგემონიის“ უნარი იდეათა კონტროლის.

საკმაოდ საინტერესოდ განსაზღვრა „იდეოლოგია“ გერმანელმა სოციოლოგმა კარლ მანჰეიმმა (1893-1947). თავის საბაზისო ნაშრომში „იდეოლოგია და უტოპია“ ის გვაჩვენებს, რომ ყველა სოციალურ

კლასს გააჩნია საკუთარი გაცნობიერების პერსპექტივა, რომელიც საზოგადოებაში მისი მდგომარეობის დეტერმინაციას ახდენს ნაციონალური და პროფესიული გამოცდილებებით. ამ გაგებით საზოგადო ქვეშემართება, რომელსაც კონსტრუირებს ესა თუ ის კლასი, უპირისპირდება პირად რეალობას. ამრიგად მანჰეიმისთვის ქვეშემართება შეიძლება იყოს იქ, სადაც არ არსებობს კლასობრივი ინტერესები და ქვეშემართების ძიების პროცესი შესაძლებელია მხოლოდ კლასობრივი ცნობიერების მიღმა, ინდივიდუალურად [8, 26-27].

როგორია იდეოლოგიზირებული საზოგადოება? იდეოლოგიზირებული საზოგადოება ყოველთვის არ არსებობდა. ტრადიციულ, პრემოდერნულ სამყაროში (შუა საუკუნეებში) საზოგადოების იდეოლოგიზაცია შეუძლებელი იყო. მართალია, არსებობდა ერთიანი რელიგიური რწმენა საზოგადოებაში, მაგრამ ეს რწმენა ხშირ შემთხვევაში ერთიან იდეოლოგიურ სამყაროს აღქმას არ ქმნიდა, რადგან „ერთი და იგივე რელიგია სხვადასხვაგვარად აღიქმეოდა გლეხებში, ხელოვნებში, ვაჭრებში, დიდებულებში და ინტელიგენციაში. საზოგადოებაში, სადაც ჩაკეტილი კასტები ან წოდებებია, სადაც ვერტიკალური მობილობა ძალიან შეუმჩნეველია, ან იქმნება ჩაკეტილი, ერთმანეთისგან იზოლირებული წარმოდგენები სამყაროზე, ან თუ ეს კასტები ერთ რელიგიას ქადაგებენ, ეს რწმენა ინტერპრეტირებული იქნება სხვადასხვანაირად კასტების ან წოდებების ცხოვრებისეული გამოცდილებიდან. ესეთი კასტური აზროვნება არ აერთიანებს მათ ერთი ინტელექტით“ [8, 31].

როგორც ფრანგმა მედიევისტმა ლე გოფმა შენიშნა შუა საუკუნეებში არსობდა ორი კულტურა, მაღალი კულტურა და საკარნავალო კულტურა. მაღალი კულტურა იყო დამწერლობითი, ნარატივების კულტურა, რომელიც ოფიციალური კულტურა იყო, ხოლო საკარნავალო კულტურა კი სახალხო კულტურა, რომლის შესახებაც ტექსტები არ ინერებოდა ან თუ ინერებოდა, ინერებოდა უარყოფით კონტექსტში. ამ ორი კულტურის არსებობა მიანიშნებს იმას, რომ სამყაროს ერთიანი აღქმის ჩამოყალიბება პრემოდერნულ საზოგადოებაში შეუძლებელი იყო და არც ერთ ტრადიციულ სახელმწიფოს არ ჰქონდა მიზნად მსგავსი ერთიანი წარმოდგენები შექმნა.

ცვლილებები განსაკუთრებულად დაიწყო მას შემდეგ, რაც იქმნება თანამედროვე სახელმწიფო, რომელსაც რამოდენიმე კომპონენტი ჰქონდა: მოქალაქეებისგან შემდგარი ჯარების შექმნა, ადმინისტრაციული უნიფიკაცია, გზების მონესრიგება, რამაც გააიოლა სხვადასხვა მხარის დაკავშირება ერთმანეთთან. ენობრივმა სტანდარტიზაციამ, სახალხო საყოველთაო განათლების სისტემის შექმნამ და სხვა ფაქ-

ტორებმა გამოიწვიეს სახელმწიფოს სტრუქტურის ცვლილებები. თუ კი აქამდე სახელმწიფოები არ იყო კულტურული შინაარსის, თანამედროვე სახელმწიფო წარმოადგენს „ინსტიტუტს“, რომელიც არის კულტურული თავისი ბუნებით და აქვს მიზნად შეცვალოს და სტრანდარტიზება მოახდინოს მისი მოსახლეობის კულტურულ წარმოდგენებზე.

ვინ არის იდეოლოგიის მთავარი სუბიექტი? იდეოლოგიის მთავარი მოქმედი სუბიექტი არის მასსები, როგორც ცნობილმა ესპანელმა ფილოსოფოსმა ხოსე ორტეგა ი გასეტიმ აღნიშნა, მთავარი მოქმედი სუბიექტი, რომელმაც იდეოლოგიურ სამყაროში დაიწყო მოქმედება, არის ადამიანი – მასა, „მასა“ „საშუალო ადამიანი“... ბრბოს ზოგადი თვისება – მასა, სიმძიმე ანუ ტვირთია, დაბლა რომ ექაჩება საზოგადოებას; ესაა ადამიანი იმდენად, რამდენადაც დანარჩენებისგან არ განსხვავდება და ადამიანთა სახეობრივ ტიპში იმეორებს თავის თავს“ [2, 6]. იდეოლოგია როგორც წესი საშუალო ადამიანზეა აგებული, თუმცა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მარტო ისინი არიან იდეოლოგიის მატარებლები. ამის მიუხედავად იდეოლოგია როგორც ასეთი გაჩნდა მაშინ, როდესაც „საშუალო ადამიანი“, არა არისტოკრატი და არა გლეხი, გამოდის პოლიტიკურ და ისტორიულ სცენაზე.

ამ გაგებით იდეოლოგია გვევლინება მექანიზმი, რომელიც განსაზღვრავს საზოგადოების აზროვნების ფორმებს. როგორც ფილოსოფოსმა მ. მამარდაშვილმა შენიშნა: „იდეოლოგიის მიზანი არის „ერთი ტიპის ადამიანის“ შექმნა. იმისთვის, რომ უკეთ მართო, საჭიროა აზროვნების სტანდარტიზაცია. ამ დროს ადამიანში იწყებს აზროვნებას არა თვითონ ის, არამედ სოციალური და იდეოლოგიური მექანიზმი მასში (ადამიანს ჰგონია ამ დროს, რომ თვითონ აზროვნებს, სინამდვილეში ის არ აზროვნებს). ტრადიციულ საზოგადოებისგან განსხვავებით ნამყვანი ძალა იდეოლოგიურ სამყაროში ხდება ე. წ. „ლუმპერ-პროლეტარი“ ანუ როდესაც თვითონ არაფერს არ ქმნის, ის მუშაობს სხვების რეალურ შრომაზე (უპირველესყოვლისა სხვების ინტელექტუალურ შრომაზე). ლუმპერ-პროლეტარიატი ყოველთვის მექანიკურ საქმეს აკეთებს, ტექნიკური პროგრესი შემოდის, მაგრამ ის კვლავ რჩება ტექნიკური საქმის მკეთებლად. ინტელიგენცას რაც შეეხება, ადრე თუ არსებობდნენ ფილოსოფოსები, მეცნიერები და ა. შ., რომლებსაც გააჩნდათ უნივერსალური განათლება, დღეს შრომის განაწილების გამო მეცნიერი გადაიქცა მასის წარმომადგენლად, ანუ იგი კონკრეტულ მცირე დეტალზე მუშაობს და მთლიანობაში ვეღარ ხედავს პროცესს. ამის გარდა ინტელექტუალი ხდება მასის დაქირავებული წარმომადგენელი (იმიტომ რომ ლუმპერ-პროლეტარს მოემსა-

ხუროს) და შესაბამისად ყველაზე დიდი იდეოლოგიც. ჩვენ ვხედავთ ტექნიკურ „რაციოს“ მხარეს მეცნიერისა, ანუ მაგალითად, რომელიც იმეორებს „ორჯერ ორი ოთხია“, მაგრამ ის უკვე აღარ არის პიროვნება, ამ სიტყვის ფილოსოფიურ გაგებით“ [9, 40].

ასევე საინტერესო მოსაზრება აქვს ფრანკფურტის სკოლის წარმომადგენელს ჰერბერტ მარკუზეს, რომელიც თავის ნაშრომში „ერთგანზომილებიანი ადამიანი“ იდეოლოგიას ხედავდა როგორც ისტორიულ პროცესს, რომლის დროსაც მაღალგანვითარებულ ინდუსტრიულ საზოგადოებას აქვს უნარი მართოს აზროვნება და არ ცნოს ოპოზიციური შეხედულებების გამოხატვის უფლება და ადგენს ტოტალიტარულობას.

იდეოლოგიზირებული საზოგადოება არის მოდერნული ეპოქის შვილი, რომელიც ისტორიულად გამოდის მას შემდეგ, რაც დემოკრატიზაციის პროცესისა და თანამედროვე სახელმწიფოს შექმნის პროცესის დროს, იქმნება უნიფიცირებული საერთო წარმოდგენები. სტანდარტიზება მოსახლეობის კულტურული და მსოფლმხედველობითი სამყაროსი, ასევე ეკონომიკური მოდერნიზაცია ქმნის იდეოლოგიზირებულ საზოგადოებას.

იდეოლოგიები და უნივერსალიზმი. XIX საუკუნიდან ჩამოყალიბებას იწყებს სამი ძირითადი იდეოლოგიური მიმდინარეობა: მემარჯვენეობა, ცენტრისტობა და მემარცხენეობა. თითოეული ამ მიმდინარეობის შიგნით, არსებობს მრავალი მიმდინარეობა და ხშირად ვხვდებით შერეულ იდეოლოგიებს, მაგრამ ჩვენ შეგვიძლია გამოვყოთ სამი ძირითადი მიმდინარეობა იდეოლოგიებში, რომლებმაც XIX-XX საუკუნეში დომინანტური პოზიციები დაიჭირეს, ესენია:

- ლიბერალიზმი – ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული მიმდინარეობა ყველა მისი მრავალფეროვნებით;
- სოციალიზმი – დაწყებული მარქსიზმიდან დამთავრებული სოციალ-დემოკრატიით;
- ნაციონალიზმი – დაწყებული ე. წ. მესამე გზით, დამთავრებული ნაციონალ-სოციალიზმით და ფაშიზმით.

ყველა ეს ძირითადი იდეოლოგია არის მოდერნის შვილი, ხოლო მოდერნიზმი ფორმალურად იწყება განმანათლებლობით (თუმცა უნდა ითქვას, რომ ზოგ შემთხვევაში უფრო ადრეც, მოდერნიზმის კვალი ჩანს რეფორმაციის პერიოდშიც, რენესანსის პერიოდშიც, ინგლისის სამრეწველო რევოლუციის პერიოდშიც, მაგრამ გლობალურად ათვლის წერტილად მაინც განმანათლებლობა ითვლება). განმანათლებ-

ლობა დგას ორ მთავარ პრინციპზე: უნივერსალიზმზე და პროგრესის იდეაზე. განმანათლებლობამ საკუთარი ღირებულებები უნივერსალურად გამოაცხადა, ხოლო ცივილიზაციებს შორის განსხვავება უბრალოდ ჩამორჩენად. იდეოლოგია გაჩნდა პრველ რიგში ევროპაში და ამან საკმაოდ დიდი გავლენა მოახდინა იდეოლოგიების ევროცენტრისტულ ხასიათში. ყველა წამყვანი იდეოლოგია ძირითადად ევროცენტრულ კონცეფციებზე იყო აგებული. პროფესორმა ჯონ ჰობსმა თავის ნაშრომში „ევროცენტრისტული კონცეფციები, დასავლურ ინტერნაციონალურ სამყაროს პოლიტიკაში 1760-2010 წლებში“ აჩვენა, რომ XIX საუკუნეში ევროპულმა სამეცნიერო და საერთაშორისო პოლიტიკამ სამყარო დაყო სამ ეტაპად: ველურობად, ბარბაროსობად და ცივილიზაციურობად. ეს დაყოფა, განსაკუთრებით საგარეო პოლიტიკაში ეყრდნობა საკმაოდ რასისტულ წარმოდგენებს. მიიჩნეოდა, რომ შავკანიანები, წითელკანიანები ველურები იყვნენ და მათი დამოუკიდებლობა ფიქცია იყო, ამიტომ მათი კოლონიზაცია და მათთვის კულტურის შეტანა საკმაოდ ლეგიტიმური იყო; იმ დროს, ბარბაროსებში ძირითადად მოიზარებოდნენ აზიის ხალხები, მათი დამოუკიდებლობა შეზღუდული უნდა ყოფილიყო; მხოლოდ ერთადერთი ხალხი, ვისაც ეკუთვნოდა დამოუკიდებლობა, იყო ცივილიზებული, რომლებშიც ძირითადად ევროპელები მოიაზრებოდნენ. როდესაც პირველი მსოფლიო ომი დასრულდა და ვუდრო ვილსონის „ერთა თვითგამორკვევის“ პრინციპი დაიწყო, ერთა თვითგამორკვევა შეეხო მხოლოდ ევროპას. საერთაშორისო ურთიერთობის ევროცენტრისტული პრინციპი საკმაოდ გავრცელებული იყო ცივ ომამდე. კარლ მარქსიც კი, რომელიც საუბრობდა პროლეტარულ რევოლუციაზე და ეწინააღმდეგებოდა ჩაგვრას, ამართლებდა ევროპულ კოლონიზაციას იმ პრინციპით, რომ კულტურის შეტანის შედეგად, როდესაც მოხდებოდა დანარჩენ სამყაროში ცივილიზაციის შეტანა (იგულისხმება დასავლური ცივილიზაცია), სწორედ მაშინ მოხდებოდა ინტერნაციონალური მუშათა რევოლუცია ბურჟუაზიის წინააღმდეგ. ევროპულ იმპერიებში აღმოჩენილ ერთა განმანათავისუფლებელ მოძრაობებში XIX საუკუნეში და XX საუკუნის დასაწყისში ორი სტრატეგია გამოიყო: პირველი სტრატეგია იყო ევროპულ ცივილიზაციაში ჩანერა, როდესაც საკუთარ კულტურას რეპრეზენტირებდნენ როგორც ევროპულ კულტურას და ამის ნიშნად გე მოითხოვდნენ დამოუკიდებლობას და მეორე სტრატეგია ე. წ. „მესამე გზა“ იყო, როდესაც ესა თუ ის ერი ეწევა იზოლაციონიზმს, საკუთარ კულტურულ ტრადიციებს უბრუნდება და უპირისპირდება ყოველგვარ დასავლურ კულტურას [11, 31-59].

ნაციონალიზმი. ნაციონალიზმი განსაკუთრებული იდეოლოგიაა, რომელიც აქცენტს აკეთებს ისეთ მნიშვნელოვან საკითხზე როგორცაა ეროვნული „იდენტობა“. რა თქმა უნდა, ნაციონალიზმი არ არის ერთადერთი იდენტობის წყარო ადამიანისთვის, აქამდე შუა საუკუნეებში არსებობდა უამრავი იდენტობის წყარო: ეთნიკური, გვაროვნული, წარმომავლობითი, ტერიტორიული და რელიგიური. თუმცა თანამედროვე სახელმწიფოს შექმნის პროცესში, როდესაც დაიწყო საუბარი აბსოლუტიზმისა და ფეოდალური სისტემის გარდაქმნაზე, საჭირო გახდა ახალი პოლიტიკური სუბიექტის გაჩენა და ეს სუბიექტი იყო „ერი“. ერი პოლიტიკურად დაიბადა მეფის სიკვდილით. როდესაც საფრანგეთში მეფეს სიკვდილი მიუსაჯეს (მანამდე მსგავსი ფაქტი მოხდა ინგლისში), მას ბრალად საკუთარი ერის ღალატი დასდეს. ევროპაში მეფეებთან დაპირისპირების პროცესი, რომელიც ზოგჯერ მთავრდებოდა ამ უკანასკნელთა სიკვდილით დასჯით, სათავეს უდებს ერთა თვითდამკვიდრებას. შესაბამისად, პოლიტიკურად ერი მკვიდრდებოდა რევოლუციური გზით, ეს იმას არ ნიშნავს რომ აქამდე „ერი“ არ არსებობდა, უბრალოდ აქამდე „ერი“ არ იყო პოლიტიკური შინაარსის და ლეგიტიმაციის მატარებელი. ნაციონალიზმი თავდაპირველად იყო ლიბერალიზმის ნაწილი და მას გააჩნდა დემოკრატიზაციის პროგრამა. სწორედ ნაციონალიზმის პრინციპებს დაეყრდნო ისეთი პრინციპები, როგორცაა: „ხალხის უზენაესობა“ და „ხალხის ლეგიტიმაცია“.

თუმცა სოციალური მიზეზები ნაციონალიზმს რამოდენიმე ჰქონდა, პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს ურბანიზაციის და ეკონომიკური განვითარების დიდი როლი. ასევე ინგლისის სამრეწველო რევოლუციიდან, როდესაც იწყება ინდუსტრიალიზაცია, მოსახლეობის დიდი ნაწილი გადადის საცხოვრებლად ქალაქებში. ქალაქებში მოსახლეობის დიდი ნაწილი მონყვეტილია საკუთარ ტრადიციულ იდენტობებს, იქნება ეს კუთხური, გვაროვნული თუ ეთნიკური. როგორც ბრიტანელმა ისტორიკოსმა ერიკ ჰობსბაუმმა შენიშნა, სწორედ ამ პერიოდში, როდესაც ადამიანები კარგავენ საკუთარ კულტურულ ფესვებს, იწყება ახალი ტრადიციების გამოგონება, რომ წარმოსახვითად კავშირი წარსულთან გააბან. იწყება ახალი ფოლკლორის ახალი ისტორიული წარმოდგენების შექმნა, რომელიც აქამდე არ არსებობდა. საზოგადოება, რომელიც საკუთარ ბუნებრივ იდენტობის სივრცეს ცდებდა და აღმოჩნდება ურბანიზებულ სივრცეში, აუცილებლად განიცდის იდენტობის კრიზისს. სწორედ იდენტობის კრიზისის დროს ხდება ახალი ეროვნული იდენტობის მიღება, რომელიც ხშირ შემთხვევაში დაფუძნებული

შეიძლება იყოს აქამდე არსებულ ეთნიკურ იდენტობაზე. ზოგ შემთხვევაში ხდება ახალი ეროვნული იდენტობის შექმნა. ამის გარდა თანამედროვე სახელმწიფოს, რომელსაც მონარქიულ სახელმწიფოებისგან განსხვავებით, ესაჭიროებოდა საყოველთაო სამხედრო მობილიზაცია, ესაჭიროებოდა პატრიოტიზმის გრძნობის შექმნა საკუთარ მოსახლეობაში. თუ კი 18-ე საუკუნემდე ევროპული არმიების დიდი ნაწილი შედგებოდა მოქირავებისგან და არსტოკრატებისგან (რამოდენიმე გამონაკლისის გარდა), თანამედროვე სახელმწიფოს დაჭირდა საკუთარი მოსახლეობის საყოველთაო განწვევა ჯარში, განსაკუთრებით ნაპოლეონის ომების დროს და მის შემდეგ, ყველა სახელმწიფოს ძირითადი არმია გადაიქცა ნაციონალურ არმიად.

როგორც ნაციონალიზმის ცნობილმა მკვლევარმა ერნესტ გელნერმა აღნიშნა, ნაციონალიზმი ინდუსტრიული ეპოქის შვილია, როდესაც იწყება მაღალი კულტურის გავრცელება საზოგადოებაში. საზოგადოება იწყებს წერა-კითხვის სწავლას და საფუძველი ეყრება სტანდარტული საგანმანათლებლო სისტემის შექმნას. ყველა საგანმანათლებლო სისტემა, გარდა იმისა რომ კონკრეტული ცოდნა მისცეს საკუთარ მოქალაქეს ამა თუ იმ პროფესიის შესახებ, ასევე უყალიბებს რწმენას და სტანდარტიზებულ ცოდნას ნაციონალურ ნარატივის მიმართ. როდესაც ადამიანები იღებენ უნიფიცირებულ ინფორმაციებს, სწორედ მაშინ იწყებს ერი საკუთარი თავის ინტეგრაციას საერთო ეროვნულ პროექტში.

რა თქმა უნდა, ნაციონალიზმი ერთი კონკრეტული მოლენით არ დაწყებულა და სანამ ჩამოყალიბდებოდა, მან გავლო რამდენიმე საფეხური:

1) გუტენბერგის მიერ სტამბის გამოგონებიდან ანუ 1439 წლიდან, რევოლუციების ეპოქამდე. თუ კი აქამდე დამწერლობა იყო ელიტური მოვლენა, სტამბის გამოგონების შემდეგ, დამწერლობის დემოკრატიზაციის, ინფორმაციის გაცვლისა და საერთო წარმოდგენების შექმნა იწყება, რაც გეოგრაფიულად დაშორებულ საზოგადოებას წარმოსახვითად აკავშირებს ერთმანეთს (ნაციონალიზმის მკვლევარი ბენედიქტ ანდერსონი, სწორედ სტამბის გამოგონებას უკავშირებს ერის შექმნის დაწყებას).

2) რევოლუციური ეპოქა – ესაა ეპოქა, რომელიც დაიწყო ნიდერლანდების რევოლუციით და დამთავრდა ლათინური ამერიკის რევოლუციებით. ამ პერიოდში მოხდა რამოდენიმე მნიშვნელოვანი რევოლუცია: ნიდერლანდების, ინგლისის, აშშ-ის, საფრანგეთის და ბოლოს ლათინური ამერიკის რევოლუცია სიმონ ბოლივარის მეთაურობით. ამ

პერიოდში ყალიბდება პირველი ერი-სახელმწიფოები და ნაციონალიზმის პრინციპი ხდება საერთაშორისო ურთიერთობაში ერთ-ერთი მთავარი პრინციპი

3) გერმანული რეაქცია და რომანტიზმი – ნაპოლეონის ომების შემდეგ განმანათლებლობაზე და ზოგადად საფრანგეთის პოლიტიკურ პრინციპების წინააღმდეგ, გერმანიაში გაჩნდა რეაქცია. ეს რეაქცია კულტურულად აისახა რომანტიზმში, მაგრამ ამავე დროს ნათელი იყო, რომ ძველი ფეოდალური სისტემის შენარჩუნება შეუძლებელი იყო. გერმანიაში განსაკუთრებით გერმანიის რევოლუციის და ფრანკფურტის პარლამენტის დაცემის შემდეგ (1848-1849 წწ.), გერმანულმა არისტოკრატამ ნაციონალიზმის პროექტი შეცვალა და ნაციონალიზმი აქცია მილიტარისტულ მოვლენად, რომელიც იმპერიის სამსახურში ჩადგა.

4) პირველი მსოფლიო ომი – პირველი მსოფლიო ომი იყო პირველი მაშტაბური ნაციონალისტური ომი, როდესაც ნაციონალიზმის პრინციპმა ყველაზე გარდამტეხი იდეოლოგიური როლი შეასრულა ამ კონფლიქტში.

შესაბამისად არსებობს რამოდენიმე სახის ნაციონალიზმი, რომელიც სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდშია გაჩენილი. ნაციონალიზმის ცნება ხშირ შემთხვევაში დაბნეულობას იწვევს, „ამერიკული ნაციონალიზმი“, „რუსული ნაციონალიზმი“, „იუგოსლავური ნაციონალიზმი“ და „ქართული ნაციონალიზმი“ სხვადასხვა პოლიტიკურ-იდეოლოგიური მოვლენებია, რომლებიც ერთმანეთისგან განსხვავდება. თუ კი გამოვყოფთ ნაციონალიზმის სხვადასხვა ფორმებს, ჩვენ გამოვყოფთ ნაციონალიზმის ოთხ ძირითად მიმართულებას:

- ნაციონალიზმი როგორც იდეოლოგია სახელმწიფოს შექმნის საკითხში (state-building). ნაციონალიზმი აქ თამაშობს როლს ახალი სახელმწიფოს შექმნის, ესეთი მოძრაობა იყო იტალიაში „რისორჯიმენტო“, რომელიც 1861 წელს იტალიის შექმნით დამთავრდა და პრუსიის მიერ გერმანიის გაერთიანება 1871 წელს.

- ნაციონალიზმი როგორც სოციალური ინტეგრაციის იდეოლოგია (nation-building). ამ შემთხვევაში სახელმწიფო არსებობს, მაგრამ ჯერ არ არსებობს ერთიანი ნაციონალური ბირთვი და იწყება ჰომოგენური კულტურის შექმნა, ერთ ერად. ნაციონალიზმის ამ ფორმის გამოვლინება იყო იაპონია XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან, თურქეთი მუსტაფა ქემალის დროს, ასევე ეგვიპტე, ირანი, ჩინეთი 1920-30-იან წლებში.

• ნაციონალიზმი როგორც ანტიკოლონიალისტური იდეოლოგია. ამ შემთხვევაში ნაციონალიზმი გვხდება როგორც ეროვნულ-განმანათავისუფლებელი მოძრაობა, თავის დროზე ვ. ლენინმა გამოიყო ნაციონალიზმის ორი ფორმა: შოვინისტურ-დერჟავული და პროგრესულ-განმანათავისუფლებელი, ამ ტერმინის დამკვიდრების შემდეგ უამრავი მემარცხენე-განმანათავისუფლებელი მოძრაობები გაჩნდა აზიისა და აფრიკის კონტინენტზე ევროპულ იმპერიალიზმის წინააღმდეგ, თუმცა, რა თქმა უნდა, ეროვნულ-განმანათავისუფლებელი მოძრაობა არ არის მარტო მემარცხენე მოძრაობა, ის გვხდება ჩვენ მემარჯვენე მოძრაობებში, როგორც მაგალითად პოლონეთი იყო 1920-იან წლებში. ამ იდეოლოგიის მთავარი მიზანი არის დამპყრობლის წინააღმდეგ ბრძოლა და მისგან გამოყოფა.

• ნაციონალიზმი როგორც ეთნიკური სეპარატიზმის იდეოლოგია (სეცესიონიზმი). ესეთი იდეოლოგიები მრავლადაა როგორც კავკასიაში (აფხაზეთის და ე. წ. სამხრეთ ოსეთის მაგალითზე), ისე მსოფლიოს სხვა კუთხეში.

ნაციონალიზმის უამრავი ფორმის მიუხედავად, ნაციონალიზმი უპირველეს ყოვლის არის იდეოლოგია, რომელიც ზოგჯერ პოლიტიკურად, ხოლო უფრო მეტად იდენტობისა და კულტურის საკითხში ვლინდება. ის მოდერნიზმის პირმშოა და მოდერნიზმის პასუხია იდენტობის კრიზისზე, რომელიც გაჩენილი იყო ტრადიციული იდენტობების კრიზისით და რომელიც შეთავაზებული იყო იდეოლოგიზირებული საზოგადოებისთვის.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ე. სმიტი, ნაციონალური იდენტობა, თბილისი, 2008.
2. ხ. ორტეგა ი გასეტი, მასების ამბოხი, თბილისი, 1993.
3. ე. ჰობსბაუმი, ერები და ნაციონალიზმი 1780 წლიდან, პროგრამა, მითი, რეალობა, თბილისი, 2012.
4. ე. ჰეივუდი, პოლიტიკური იდეოლოგიები შესავალი კურსი, თბილისი, 2004.
5. Б. Андерсон, Воображаемые сообщества, Москва, 2016.
6. К. Калхун, Национализм, Москва, 2006.
7. К. Марксат, Ф. Энгельс, Немецкая идеология, Москва, 2011.
8. К. Мангейм, Идеология и утопия, Москва, 2007.

9. М. Мамардашвили, Очерк современной европейской философии, Санкт-Петербург, 2014.
10. C. Hirschi, The Origins of Nationalism, Cambridge, 2005.
11. J. Hobson, The Eurocentric conception of World politics, Western International Theory, 1760-2010, Cambridge University Press, 2012.
12. H. White, Nation, State and Territory, Oxford, 2004.

Nodar (Nukri) Shoshiashvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Scientist-researcher of the Department of Modern and Contemporary History

Formation of an Ideological Society and Emergence of Nationalism in Europe

Summary

The ideology is a modern phenomenon. The ideology and ideological societies arise always in the „modern“ epoch, i.e. in the time as the creation of a modern state, an industrial society and the modern economy is completed. We mean the time as the states, according to their essence, are beginning to pursue certain culture policy, to influence the world view of their population, to form their world of ideas and to standardize the education. The creation of an ideological state is also related with the emergence of mass and democratic movements in the society.

The new modern society that was excluded before from any ethnical and tribal identities needed in the new epoch such ideological basis which will enable him to overcome the current ideological crisis. In the 19 century such an ideology turned out to be the nationalism.

The nationalism of the 19 century played a vital role in the global political life. What is it nationalism in general? What are the reasons which predetermined its rise? How many phases of development has the nationalism? We will try to answer all these questions in our article. Besides our goal is either to expose the relation which always exists between the ideological society and the nationalism.

ალექსანდრე ნურნუმი

პოლიტიკის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ასისტენტ-პროფესორი

ზურაბ ავალიშვილი მიუნხენის გარიგებისა და ჩეხოსლოვაკიის დაპყროვის შესახებ

დიდი მეცნიერისა და უანგარო მამულიშვილის – ზურაბ ავალიშვილის (1875-1944) შესახებ ბევრი დანერვილა და კვლავაც დაინერება. ის აქტიურად იყო ჩართული დამოუკიდებელი საქართველოს აღმშენებლობის საქმეში, მონაწილეობდა სხვადასხვა მოლაპარაკებებში; 1918-1922 წლებში დიპლომატიური მისიით იმყოფებოდა საზღვარგარეთ – გერმანიაში, საფრანგეთში, დიდ ბრიტანეთსა და აშშ-ში.

1921 წელს მომხდარი საქართველოს ოკუპაციისა და ანექსიის შემდგომ, ზურაბ ავალიშვილი ემიგრაციაში დარჩა. იქ მას ჰქონდა საკმაოდ დრო, რათა ნაყოფიერად ემუშავა საქართველოს ისტორიის, კულტურისა და პოლიტიკის საკითხებზე.

ავალიშვილის მოღვაწეობის ყველა პერიოდი მნიშვნელოვან ყურადღებას იმსახურებს. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში კი განვიხილავთ მის ნააზრევს XX საუკუნის 30-იან წლებში.

1939 წლის აპრილში, ჟურნალში „კავკასია“ (№4/64) გამოქვეყნდა ზურაბ ავალიშვილის სტატია „რამოდენიმე შენიშვნა ჩეხოსლოვაკიის დასასრულის გამო“. ამ სტატიას უსწრებდა წინ, მის მიერ ამავე ჟურნალში წინა წელს გამოქვეყნებული სტატიები: „ქარიზხლის შემდეგ“ (№ 5/58) და „ჭექა-ქუხილის წინ?“ (№ 7/60). ამ სტატიებში ავტორი საუბრობს 1938 წლის მიუნხენის გარიგების გამომწვევ მიზეზებსა და მოსალოდნელ პოლიტიკურ შედეგზე.

ერთ-ერთ სტატიაში ვკითხულობთ: „Какова бы ни была окончательная оценка того, что стряслось над Чехословакией, с любой из возможных здесь точек зрения (например, германской, славянской, европейской, русской и т. д.) особенно сильное непосредственное впечатление чехо-словацкие события марта 1939 г. (да и конца сентября 1938 года) должны были действительно произвели в среде так называемых „малых государств“ или „малых наций“. Притом, чувство необеспечен-

ности, страх за ближайшее будущее, неуверенность в действительности союзнических связей или нейтралитета и пр. захватили даже государства, издавна устойчивые, сильные культурными ценностями и непоколебимым, казалось, международным положением“ [1, 13].

ჩეხოსლოვაკიის დაშლის და მისი ტერიტორიის ოკუპაციას, გარეშე ფაქტორების გარდა, ხელი შეუწყო შიდა ფაქტორებმა. მიუნხენის გარიგების შემდეგ გაღრმავდა უთანხმოება ჩეხებსა და სლოვაკებს შორის. სტატიკაში ვკითხულობთ: „Началом конца Чехо-Словакии была распря, своеобразный и губный „спор славян между собой“. Он привел к провозглашению Словакией своей независимости... от Чехии или от Чехо-Словакии. Чехия стала германским протекторатом, Карпатская Украина оказалась поглощенной Венгрией. Все это потому, что как-то сразу рухнула Чехословацкая республика“ [1, 13].

ჩეხოსლოვაკიის დაცემის ძირითად მიზეზს წარმოადგენდა ის უიმედობა, რომელიც გააჩინა ამ ქვეყნის სამთავრობო წრეებში მიუნხენის გარიგებამ. მიღებული გადაწყვეტილების შესახებ (სუდეთის ოლქის გერმანიისთვის გადაცემა), მოლაპარაკებაში მონაწილე მხარეებმა: გერმანიამ, იტალიამ, დიდმა ბრიტანეთმა და საფრანგეთმა, მათ შორის ხელშეკრულების ხელმოწერის შემდეგ ამცნეს ჩეხოსლოვაკიის პრეზიდენტს. დიდმა სახელმწიფოებმა განკარგეს პატარა სახელმწიფოს ბედი.

მიუნხენის გარიგების გავლენაზე ჩეხოსლოვაკიის შემდგომ ბედზე, თავად ზურაბ ავალიშვილიც ამახვილებს ყურადღებას. აანალიზებდა რა, ფაქტიურად წინააღმდეგობის გარეშე, გერმანიის მიერ ჩეხოსლოვაკიის დაკავებას, იგი აღნიშნავდა: „Германия овладела ЧехоСловакией без единого выстрела. По первому впечатлению, естественно было сказать: к чему, в таком случае, иметь многочисленную армию, прекрасно все снабденную!

Впрочем, по этому поводу высказывалось, что армия чешская уже не могла сопротивляться, после расчленения страны осенью 1938 г., после Мюнхенской встречи Гитлера и Муссолини с Чембероеном и Даладье; после того, как Чехия лишилась своих естественных границ и всей системы своих укреплений“ [1, 13].

განვითარებულ მოვლენებთან და ცვლილებებთან დაკავშირებით, ზურაბ ავალიშვილი აკეთებდა საინტერესო დასკვნას, რომელიც ორი ნაწილისგან შედგებოდა. პირველი ეხება დიდ სახელმწიფოთა დამოკიდებულებას და ურთიერთობას პატარა სახელმწიფოებთან. მეორე დასკვნა კი პირიქით, პატარა სახელმწიფოთა მიერ

დიდ სახელმწიფოთა მიმართებაში წარმოებულ პოლიტიკას. ავალიშვილი აღნიშნავდა: „Что касается будущего, весьма вероятно, что великие державы с еще большею, остарожностью будут брать на себя обязательства по отношению к малым государствам, желающим оградить свою независимость, за исключение, конечно, случаев, когда защита великими державами малых диктуется первым несомненными интересами их собственного самосохранения.

Точно так же и «малые» народы с большею, чем прежде, опаскою будут возлагать надежды на „обещания великих держав“; и будут, более критически сопоставлять собственные свои риски с вероятностью исполнения даваемых им обещаний. Но, разумеется, нельзя поручиться за будущее поведение народов. Из так называемых уроков истории мало кто извлекал для себя пользу. Почему, однако, не быть и исключениям?“ [1, 16]

ვინაიდან ისტორიის გაკვეთილებს შევხებთ, უნდა წარმოვანიშნოთ ერთი გარემოება, რაზეც ზ. ავალიშვილი ჯერ კიდევ დეკემბრის თვის ჟურნალ „კავკასიის“ ნომერში წერდა. მან ივარაუდა საბჭოთა კავშირისა და გერმანიის დაპირისპირება იმ შემთხვევაში, თუკი გერმანია შეეცდებოდა თავისი „სასიცოცხლო სივრცე“-ის აღმოავლეთით გაფართოებას.

„В различных формах и неодинаковом смысле, это относится к ряду стран, а не к одной Украине. Но над последней, т. е. над главной ее частью господствуют Советы, и вопрос, так поставленный, может в определенных условиях, повлечь за собой столкновение, а может быть и войну между Германией и Советским Союзом“ [2, 9].

ზემომოყვანილი ციტატა, კიდევ ერთი მკაფიო დადასტურებაა, რაოდენ დიდი პოლიტიკური წინჭვრეტის უნარს ფლობდა ავალიშვილი. თუმცა, ეს უნარი ჩანს ასევე სტატიის სხვა ნაწილშიც, სადაც ის ვარაუდობს რა შემთხვევაში შეიძლება მოვიდეს წინააღმდეგობაში გერმანიის ექსპანსიონისტური ზრახვები და ქმედებები დიდ სახელმწიფოთა (საფრანგეთის და დიდი ბრიტანეთის) პოლიტიკასთან.

„Но было бы не лишним остановиться на одном довольно существенном обстоятельстве, связанном с предположенной нами международною обстановкой. Германия стремится расширить свое влияние в направлении, скажем условно „украинском“. Если бы имелось налицо молчаливое согласие на это великих держав Запада (все равно, чем бы это согласие ни диктовалось или подсказывалось), связанные с таким предприятием перемены, при всем их обширном местном значении,

могли бы и не отразиться непосредственно на взаимоотношениях великих европейских держав, т. е. не дать повода к столкновению, в данном случае, Германии, а следовательно и Италии, с Францией и Англией. Картина, наверное, получилась бынная, если бы в роли организационно-политической Германия оказалась бы там, откуда она могла бы грозить жизненным интересам великих держав противоположного лагеря, скажем в сфере Средиземного моря. Те кто такой угрозы вообще опасаются, могли бы, например, счесть для себя очень опасным упрочение германского влияния в непосредственном соседстве Турции и Ираном“ [2, 12]

მართლაც, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ეტაპი მეორე მსოფლიო ომის დაპირისპირებაში გახდა, გერმანიის მიერ ბალკანეთის დაპყრობის შემდეგ, ხმელთაშუა ზღვის და ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში ფეხის მოკიდების მცდელობა. 1941 წლის გაზაფხულზე ლიბანსა და ერაყში ნარმატების შენარჩუნების შემთხვევაში, თურქეთი თითქმის გარდა ჩრდილო აღმოსავლეთის ნაწილისა, აღმოჩნებოდა გერმანიის მარნუხებში. ასეთ ვითარებაში კი, ალბათ თურქეთი ვეღარ იქნებოდა ნეიტრალური და შესაძლოა ჩაბმულიყო საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ ომში. საბერძნეთისა და ლიბანის დაკავებაში, დიდმა ბრიტანეთმა მისი სასიცოცხლო სივრცისადმი მიმართული საფრთხე დაინახა და ჩაერთო სახმელეთო ბრძოლებში გერმანიის წინააღმდეგ.

ჩვენს მიერ განხილული ავალიშვილის სტატიები წარმოადგენს საინტერესო კვლევის საგანს, სადაც მკაფიოდ ჩანს ავტორის გამჭრიახობა და არგუმენტრებული მსჯელობის უნარი.

„მიუნხენის გარიგებიდან“ 80 წელი გავიდა, თუმცა საკითხი დიდ სახელმწიფოთა მიერ სუსტ სახელმწიფოთა ბედის განკარგვისა კვლავ აქტუალური რჩება.

ვფიქრობთ, რომ ევროკავშირს სანქციები უნდა დაენესებინა არა 2014 წელს, რუსეთის მიერ ყირიმის ანექსიის შემდეგ, როდესაც უშუალოდ მის მოსაზღვრე უკრაინას შეექმნა საფრთხე, არამედ 2008 წელს, როდესაც რუსეთის მიერ განხორციელდა შეიარაღებული აგრესია საქართველოს წინააღმდეგ.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. З. Авалишвили, Несколько замечаний по поводу конца Чехославакии, „Кавказ“, №4/64, апрель 1939.
2. З. Авалишвили, Перед Грозой? „Кавказ“, №12/60, декабрь 1938.

Alexander Tsurtsumia

Doctor of Political Science, Ivane Javachishvili Tbilisi State University, Asisstant Professor of Social and Political Science Faculty

Zurab Avalishvili about Munich Agreement and Czechoslovakia Occupation

Summary

Zurab Avalishvili (1875-1944) was actively studying political processes. In the article we consider our attention around his vies about occupation of Czechoslovakia by Germany.

Avalishvili sees the reason for the ease occupation of Czechoslovakia by Germany in the Munich Agreement. This agreement led to internal strife and the separation of Slovakia from the country.

In 1939 in the articles published in journal „Caucas“ Zurab Avalishvili predicted a possible version of subsequent events. He notes that Germany’s expansion of the living space to the east will lead its collision with the Soviet Union. A clash with France and Britain is possible if Germany approaches their living space – the Mediterranean Sea.

ქართული ემიგრაციის ისტორია

ლელა სარალიძე

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

ქართველი ემიგრანტი მაცნეარი მიხეილ მუსხელიშვილი და კავკასიის ერთიანობის იდეა

ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი მეცნიერი, მიხეილ მუსხელიშვილი (1903-1964 წწ.) იყო იურისტი, საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტი, საზოგადო მოღვაწე, ევროპის ხალხთა კონგრესის პრეზიდენტი, ევროპის ფედერალისტური მოძრაობის ცენტრალური კომიტეტის წევრი, ევროპის ინტერნაციონალური ცენტრის ბიუროს ვიცე-პრეზიდენტი, სპორტსმენი, მთამსვლელი, „აკადემიური პალმის რტოს“ ორდენის კავალერი (ჯილდო, რომელიც 1808 წელს საფრანგეთის იმპერატორმა ნაპოლეონ ბონაპარტემ დააარსა, განათლების სფეროში მოღვაწე სამოქალაქო პირებს გადაეცემათ, 1955 წელს საფრანგეთის მე-4 რესპუბლიკის პრეზიდენტმა René Conty-მ მას ახალი სტატუსი მიანიჭა და ჯილდოს 3 იერარქია შემოიღო (კავალერი, ოფიცერი, კომანდორი) – ლ. ს.). მიხეილ მუსხელიშვილი თბილისში, ცნობილი ოფთალმოლოგის ვახტანგ სოლომონის ძე მუსხელიშვილისა და ნატალია მირზაშვილის ოჯახში დაიბადა [1, 477].

1921 წელს, 18 წლის ასაკში, მიხეილ მუსხელიშვილი საზღვარგარეთ სასწავლებლად გაემგზავრა. უმაღლეს განათლებას იგი გეტინგენის, მიუნხენის, ლიონის, პარიზის უნივერსიტეტებში დაეუფლა. 1932-1933 წლებში, „მიშელ მუსხელი“-ს სახელით, პარიზის უნივერსიტეტის საერთაშორისო გამოკვლევათა უმაღლეს ინსტიტუტში მოღვაწეობდა, 1935-1948 წლებში კი კაიროს სამართლის ფრანგული სკოლისა და კაიროს უნივერსიტეტის პროფესორი იყო. 1948 წლიდან გარდაცვალებამდე, მიხეილ მუსხელიშვილი სტრასბურგის უნივერსიტეტის სამართლის, პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საერთაშორისო საჯარო სამართლის კათედრას განაგებდა, იყო სტრასბურგის უნივერსიტეტის საბჭოთა კავში-

რისა და აღმოსავლეთის ქვეყნების კვლევის ცენტრის (რომელსაც დღესაც „მუსხელის ცენტრი“ ჰქვია) დამაარსებელი და უცვლელი დირექტორი. 1948-1951 წლებში მან უნივერსიტეტთაშორისო ფედერაცია დააარსა, რომლის პრეზიდენტიც იყო. 1954 წლიდან იგი ორჯერ აირჩიეს ევროპის უნივერსიტეტთა ასოციაციის გენერალურ მდივნად. მიხეილ მუსხელიშვილი ერთ-ერთი იმ ქართველთაგანი იყო, რომელიც ევროკავშირის შექმნასა და ევროპის ქვეყნებს შორის საზღვრების მოშლას ქადაგებდა [2, 243]. მან გაუსწრო თავის დროს და ევროგაერთიანების იდეით ალტაცებულმა მრავალი ნაშრომი მიუძღვნა ევროპულ ფედერალიზმსა და ფედერალისტურ მოძრაობას. საგულისხმოა, რომ მის უკანასკნელ მონოგრაფიას ერქვა „ფედერალური სტრუქტურები“ [3].

ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსები, ბოლშევიკების წინააღმდეგ ბრძოლის ეფექტურობის საქმეში, კავკასიის გაერთიანების იდეას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ. ისინი თვლიდნენ, რომ მხოლოდ გამთლიანებული კავკასიის ერებს შეეძლოთ რუსული იმპერიალიზმის უღელი მოეცილებიათ და მონობის ბორკილები დაემსხვრიათ. ქართველი ემიგრანტების აზრით, კავკასია მთლიანია ეკონომიკურად და მისი პოლიტიკური დაყოფა, მის ეკონომიკურ რღვევას და გაღარიბებას გამოიწვევდა, შედეგად კი კავკასიის თითოეული ერი რუსეთისთვის ადვილი ლუკმა გახდებოდა. გეოგრაფიული მდებარეობა კავკასიის ერთიანობის იდეას შესაძლებელს ხდიდა, რადგან კავკასია მდებარეობს ორ ზღვას შუა ყელზე და ხელსაყრელ პირობებს ქმნის, რათა იქ ერთი თავისუფალი სახელმწიფო დაარსდეს. ემიგრანტები ფიქრობდნენ, რომ კავკასიის ერთიანობის იდეა ბევრი მათგანისთვის მისაღები არ იქნებოდა, რადგან ისინი ჩათვლიდნენ, რომ საქართველო ოცი საუკუნე იბრძოდა და იცავდა თავის მიწა-წყალს და სახელის გამოცვლა და კავკასიის სახელმწიფოსთვის სისხლის ღვრა მათთვის მისაღები არ იქნებოდა. კავკასიის ერთიანობის იდეის მომხრეები კი მიიჩნევდნენ, რომ საქართველო არავთარ სახელს არ იცვლიდა, იგი თავისუფალ სახელმწიფოდ უნდა დარჩენილიყო, ხოლო კავკასიის ერთა კავშირში, მხოლოდ, საკუთარი მიწა-წყლის და თავისუფლების დასაცავად უნდა შესულიყო.

ცნობილი ეროვნულ-დემოკრატი გიორგი გვაზავა წერს: „რუსეთმა ერთი საუკუნის განმავლობაში ორჯერ დაიპყრო კავკასია და ეს აგრე იქნება ყოველთვის, სანამ კავკასიის ერები ვერ ამაღლდებიან იმ შეგნებამდე, რომ მხოლოდ მთლიან კავკასიას შეუძლია გზა გადაუჭრას რუსეთის იმპერიალიზმს. გავიდა ის დრო, როცა საქარ-

თველო შეჰყურებდა რუსეთს, როგორც მხსნელსა და მფარველსა; გავიდა ის დროც, როცა სხვა კავკასიის ერები შეჰყურებდნენ საქართველოს, როგორც შემოსავლის წყაროს და სადავლო ასპარეზს. ახლა ყველამ შეიგნო, რომ მათი თავისუფლება და მათი ქონება უზრუნველყოფილი იქნება მხოლოდ მაშინ, როცა რუსეთის იმპერიალიზმს გადაეჭრება გზა კავკასიაში. ამ გზის გადაჭრა შეიძლება მხოლოდ მაშინ, როცა კავკასიის მთლიანი ფრონტი; როცა კავკასიის ჩრდილოეთით, შავი ზღვიდან ვიდრე კასპიის ზღვის ნაპირამდე, აღმართული იქნება, როგორც ერთი კედელი კავკასიის ნებისყოფისა“ [4, 3].

ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსები თვლიდნენ, რომ „...ევროპის ეკონომიკური აღდგენის საკითხის განხილვის დროს საქართველოს საკითხი და უფრო ფართოდ, კავკასიის საკითხი უნდა სრულად განცალკევებულად დაისვას რუსეთის საკითხისაგან. თუ ეს პირობები მიღებული იქნება, საქართველო და საერთოდ მთელი კავკასია სულ ახლო მომავალში შეძლებენ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშონ ევროპის ეკონომიკურ ცხოვრებაში თავისი ბუნებრივი სიმდიდრის (მარგანეცი, ნავთი, აბრეშუმი, მატყელი, ბამბა, ტყე და სხვა) და მოხერხებული საექსპორტო პირობების გამო (შავი ზღვის ნავსადგურები, ნავთსადენი ბაქო-ბათუმი)“ [5, 8].

კავკასიის ერთიანობის იდეას გამოეხმაურა პარიზში შექმნილი „კავკასიის დამოუკიდებლობის კომიტეტი“, თავისი პროკლამაციით – „ბრძოლა კავკასიის თავისუფლებისათვის“, რომელშიც ნათქვამია: „კავკასიის ერებო ემზადეთ! ჩვენ სწრაფი ნაბიჯით მივექანებით ბოლშევიკური რეჟიმის დამხობისაკენ. მოახლოვებულია ეკონომიკური კატასტროფა, რომლის აუცილებელი შედეგი იქნება საბჭოთა კავშირის დარღვევა, ვინაიდან არ არსებობს არც ეკონომიკური და არც პოლიტიკური ძაფები, ყოფილი მეფის იმპერიის სხვადასხვა ხალხთა გამაერთიანებელი; ისინი მხოლოდ ხიშტებით არიან მიჯაჭვული მოსკოვზე. ჩვენ განმარტოვებულნი როდი ვართ იმ საბედისწერო ბრძოლაში, რომელსაც ვანარმოებთ რუსეთის იმპერიალიზმისა და საბჭოთა დესპოტიის წინააღმდეგ. ჩვენთანაა უკრაინის 40-მილიონიანი ხალხი. ჩვენთან ერთად ხელი-ხელ ჩაკიდებული მილიტვის დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისაკენ თურქესტანის 12 მილიონიანი ერი. ამ მეტად მნიშვნელოვან მომენტში აზერბაიჯანის, საქართველოს და ჩრდილო კავკასიის დემოკრატიულ რესპუბლიკათა წარმომადგენელთაგან დაარსდა კავკასიის დამოუკიდებლობის კომიტეტი. ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ სომხეთის მოძმე ერის წარმომადგენელნი ახალი მომავალში ჩვენთან ერთად გადაჭრით

შეებრძოლებიან რუსეთის ოკუპაციას და თავგამოდებით დაიცავენ სომხეთის დამოუკიდებელი რესპუბლიკის უფლებებს... საბჭოთა კავშირის მიერ ჩაგრულო ერებო, რომელნიც თავგანწირვით მის-წრაფვით თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისაკენ, შეკავშირ-დით და გაერთიანდით! ძირს რუსეთის საოკუპაციო ძალაუფლება! გაუმარჯოს კავკასიის დამოუკიდებელ დემოკრატიულ რესპუბლიკა-თა კონფედერაციას!“ [6, 10].

ემიგრაციაში ყოფნის პირველივე წლებში, კავკასიის ოთხივე სა-ხელმწიფოს კანონიერმა წარმომადგენელმა, 1921 წლის ივნისში ხე-ლი მოაწერა საერთო დეკლარაციას, რომელიც სამხედრო, საბაჟო და დიპლომატიურ სფეროში კავშირის აუცილებლობას, ასევე, საზ-ღვრების დაცვის სავალდებულო არბიტრაჟისთვის გადაცემის აღია-რებდა [7, 5]. კავკასიის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ კავშირს, ემიგ-რანტები 1924 წლის საქართველოს ანტიბოლშევიკური აჯანყების შემდეგაც, 1924 წლის სექტემბერში, მიღებულ დეკლარაციაშიც გა-დაჭრით უჭერდნენ მხარს. 1924 წლის ნოემბერში, საქართველოს, აზერბაიჯანის და მთიელთა რესპუბლიკის წარმომადგენლებმა უპი-რატესობა მიანიჭეს კონფედერაციას, როგორც მომავალში კავკასი-ელი ხალხის კავშირის იურიდიულ ფორმას. მათ გადაწყვიტეს ემიგ-რაციაში კავკასიის რესპუბლიკათა კონფედერაციის კონსტიტუციის მთავარი დებულებების პროექტის შედგენა.

მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში არსებული კავკასიური ემიგ-რანტული პოლიტიკური ორგანიზაციებიდან ერთ-ერთი 1925 წელს ვარშავაში შექმნილი გაერთიანება „პრომეთე“ იყო. ეს პოლიტიკური მოძრაობა საქართველოს, აზერბაიჯანის, ჩრდილოეთ კავკასიის, უკ-რაინის და თურქესტანის ემიგრანტულმა ორგანიზაციებმა დააარ-სეს [8, 2]. გაერთიანებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა იმამი შამილის შვილიშვილი – საიდ შამილი. ის იყო თურქეთის და მახლო-ბელი აღმოსავლეთის ქვეყნების ჩრდილო-კავკასიური დიასპორის აღიარებული ლიდერი და კავკასიის მთიელთა სახალხო პარტიის ერთ-ერთი ინიციატორი და ხელმძღვანელი.

ქართველი ემიგრანტები ითვალისწინებდნენ იმ ფაქტს, როდე-საც მეფის რუსეთის რეჟიმის დამხობის შემდეგ, ამიერკავკასია ჯერ ფაქტიურად, შემდეგ ფორმალურად გამოეყო რუსეთს, მაშინ თავში არავის მოსვლია თითოეული ერის დამოუკიდებლობის გამოცხადე-ბა, სამი ერი საერთო ხელისუფლების ქვეშ მოექცა სეიმის და მთავ-რობის სახით. შედგა კომისია, რომელსაც კავკასიის ფედერაციის კონსტიტუციის შედგენა დაევალა და მასში მონაწილეობა მთიელებ-საც უნდა მიეღოთ. ეს სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია ხანგრძლი-

ვი არ გამოდგა, იგი მალე დაიშალა და თითოეულმა ერმა საკუთარი დამოუკიდებლობა გამოაცხადა. შემდეგში მათ არა ერთხელ სცადეს დარღვეული კავშირი აღედგინათ, თუმცა ამაოდ. ქართველი ემიგრანტები თვლიდნენ, რომ ერთიანობის იდეის უარყოფის გამო, კავკასიის სახელმწიფოები ისტორიულ გამოცდაზე ჩაიჭრნენ და სათითაოდ დაკარგეს დამოუკიდებლობა. აღნიშნული ქვეყნების მესვეურებმა ვერ გაითვალისწინეს ეპოქის მოთხოვნილება, ვერ გამონახეს საერთო ენა, პირიქით, უნდობლობა, ქიშპობა და ხშირად აშკარა მტრობაც წესად იქცა მათ შორის.

კავკასიის ერთიანობის იდეას მხარს უჭერდა ემიგრაციაში, სტრასბურგში, მოღვაწე ქართველი მეცნიერი მიხეილ მუსხელიშვილი. 1932 წელს საქართველოს ეროვნულმა ცენტრმა, პარიზში, „კავკასიის კონფედერაციის პაქტის პროექტი“ შეიმუშავა, რომელიც კავკასიის ოთხივე რესპუბლიკის – საქართველოს, სომხეთის, აზერბაიჯანის და ჩრდილოეთ კავკასიის ერთი მთლიანი სახელმწიფოებრივი კავშირის იურიდიულ ფორმებში ჩამოყალიბების პირველ ცდას წარმოადგენდა [9, 474].

ამ მეტად მნიშვნელოვან ისტორიულ დოკუმენტს გამოეხმაურა ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი მეცნიერი, იურისტი პროფესორი მიხეილ მუსხელიშვილი, რომელიც კონსტიტუციის პროექტის შედგენასა და თითოეული მუხლის განმარტება-დასაბუთებში აქტიურად იყო ჩართული. მ. მუსხელიშვილმა „კავკასიის კონფედერაციის პაქტის პროექტს“, ემიგრაციული პრესის ფურცლებზე, არაერთი წერილი მიუძღვნა. მისი აზრით, კონფედერაცია ხელშეკრულებას ეფუძნება, ფედერაცია – კონსტიტუციას. კონფედერაცია ქვეყნების გაერთიანებაა, ფედერაცია კი ამასთან ერთად ინდივიდების საზოგადოებაცაა, სადაც კანონი დომინირებს ძალაზე. კავკასიის კონფედერაციის პაქტის პროექტი 17 მუხლისგან შედგებოდა. კონფედერაციის სახსრები წევრ-სახელმწიფოთა წარმომადგენლების მიერ დაწესებული გადასახადისგან შედგებოდა. კონფედერაციას არ უნდა ჰყოლდა საკუთარი ჯარი, მხოლოდ მთავარი შტაბით კმაყოფილდებოდა. საგარეო საფრთხის დროს, თითოეული სახელმწიფო მოვალე იქნებოდა, ჯარის განსაზღვრული რაოდენობა საკონფედერაციო ხელისუფლების განკარგულებაში გადაეცა. გაერთიანებულ ჯარს, კავკასიის სახელმწიფოთა საბჭოს მიერ დანიშნული მთავარსარდალი უხელმძღვანელებდა. კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოებს ერთმანეთის წინააღმდეგ ომი ეკრძალებოდათ. მათ შორის წარმოშობილი ყოველი დავა საკონფედერაციო სასამართლოს, ან სავალდებულო არბიტრაჟს უნდა გადაეჭრა. საკონფედერაციო სასამარ-

თლო 12 წევრისგან შედგებოდა, რომელსაც პარლამენტი უვადოდ ნიშნავდა, თითოეული სახელმწიფოდან სამ-სამს. საკონფედერაციო სასამართლოს დადგენილება კონფედერაციაში შესული თითოეული სახელმწიფოსთვის სავალდებულო იყო. მე-15 მუხლის მიხედვით, განსაკუთრებული შეთხზება უნდა შემუშავებულიყო: ა) ფულის გაერთიანების; ბ) რკინიგზების გაერთიანების; გ) ფოსტა-ტელეგრაფის და ტელეფონის გაერთიანების; დ) სანონისა და საზომისათვის [10, 5].

კავკასიის გაერთიანების იდეას მ. მუსხელიშვილი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა. იგი წერს: „კავკასიის კონფედერაციის პაქტის პროექტის შემუშავება დიდი მოვლენაა კავკასიელ ერთა ცხოვრებაში. ეს ამტკიცებს, რომ ისტორიის გაკვეთილებს ტყუილად არ ჩაუვლია და ამ ერთა ხელმძღვანელებმა შეიგნეს პირდაპირი კავშირის საჭიროება. ნურავინ იფიქრებს, რომ პროექტის მიზანი მიუღწეველია პრაქტიკულად, რადგან კავკასია დღეს საბჭოთა ბატონობის ქვეშ იმყოფება. მართალია, პროექტი ახლავე ძალაში ვერ შევა, ხოლო ჩვენს წინაშე საზოგადოებრივი აზრის ფრიალ მნიშვნელოვანი დემონსტრაციაა; კიდევ მეტი, პაქტის პროექტის შედგენა თავიდან აგვაცდენს ბევრ დავას, რომელიც შესაძლებელია კავკასიის ერთა თავისუფლების აღდგენის დროს ჩამოვარდეს... ჩვენი პროექტის დებულებანი სავსებით ამართლებს მის სახელს, რადგან აქ არსებითად სახელმწიფოთა კონფედერაციაა წარმოდგენილი“ [11, 8]. მ. მუსხელიშვილის განმარტებით: „კონფედერაცია ესაა სუვერენულ სახელმწიფოთა საერთაშორისო შეკავშირება, რომელსაც დასახული აქვს განსაკუთრებული მიზანი და აღჭურვილია საერთო ორგანოებით“ [10, 6]. პაქტის დადებით, კავკასიის სახელმწიფოები საკუთარ სახელმწიფოებრიობაზე და დამოუკიდებლობაზე უარს არ ამბობდნენ. კავკასიის კონფედერაციის პაქტის პირველი მუხლი გადაჭრით აცხადებს, რომ სახელმწიფოებს სრულად რჩებათ სუვერენობა. სუვერენული სახელმწიფო თავადაა საკუთარი ბედის ბატონი. კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოებს შენარჩუნებული აქვთ სუვერენობა, კავშირიდან გასლა მათ თავისუფლად შეუძლიათ. მ. მუსხელიშვილის განმარტებით: „კონფედერაცია არსდება განსაკუთრებული მიზნისათვის. რა არის ეს მიზანი? საერთო თავდაცვა გარეშე თავდასხმისაგან. სახელმწიფოები, რომლებიც გრძნობენ, რომ ცალცალკე წინ ვერ აღუდგებიან გარეშე მტერს, – კავშირდებიან, რომ ერთად მოიგერიონ მოწინააღმდეგე. ეს პაქტში პირდაპირ გამოთქმული არაა, მაგრამ გამომდინარეობს იმ ფაქტისგან, რომ საგარეო სახელო (საგარეო საქმეთა გამგებლობა) ეკუთვნის ცენტრალურ ორგანოს. მხოლოდ ამ უკანასკნელს აქვს მინიჭებული კონფედერა-

ციის სახელმწიფოების წარმომადგენლობა უცხოეთში – შეკრას კავშირები და მშვიდობიანობის ხელშეკრულობანი და გამოაცხადოს ომი. ეს სამი საგანი იმყოფება ცენტრალური ორგანოს სრულ გამგებლობაში, მაგრამ არასოდეს უნდა დავივიწყოთ, რომ ეს კონფედერაციაში შემავალი სახელმწიფოების თავისუფალი ნებით ხდება და სრულებით არ ასუსტებს მათ სუვერენობას... სომხეთი, აზერბაიჯანი, ჩრდილო კავკასია და საქართველო დებენ ხსენებულ პაქტს, მაგრამ არ ჰკარგავენ თავიანთ სუვერენობას და არც დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თვისებას. მხოლოდ ისინი უარს ამბობენ სუვერენობის ზოგიერთ უფლებაზე, რომელთაც გადასცემენ მათ წარმომადგენელ, საერთო ორგანოს. ეს საჭიროა უზრუნველსაყოფად საგარეო თავდასხმის წინააღმდეგ... ყოველ კონფედერაციას, რა სახითაც არ უნდა იყოს, ახასიათებს ის, რომ სიმტკიცე აკლია, მაგრამ უდავოა, რომ განხილული პაქტი დიდი ნაბიჯია კავკასიის ერების ერთმანეთთან დასახლოვებად და იგი დიდ სამსახურს გაუწევს მათ საერთო კეთილდღეობას“ [12, 7].

მ. მუსხელიშვილი განმარტავს: „...როდესაც ჩვენი პროექტის პირველი მუხლი აცხადებს, რომ წევრ სახელმწიფოებს შენარჩუნებული აქვთ თავიანთი სუვერენობა სრულად და მთლიანად, ეს იმას არ გულისხმობს, რომ მათ ყველაფრის უფლება აქვთ, არამედ იმას ამბობს, რომ მიუხედავად კონფედერაციის ხელშეკრულებისა, ამ სახელმწიფოებს პირდაპირი დამოკიდებულება რჩებათ საერთაშორისო უფლებასთან, ხოლო ამ უკანასკნელის უმთავრესი პრინციპი ისაა, რომ ხელშეკრულებანი უნდა იქნეს წმინდად დაცული და მათი შეცვლა შეიძლება მხოლოდ ერთხმად. კავკასიის კონფედერაციის წევრები უპირველესად ექვემდებარებიან საერთაშორისო უფლების წესებს და შემდეგ კი კონფედერაციის კერძო წესებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ მათ მდგომარეობას განსაზღვრავს ორივე ეს უფლება“ [10, 7].

მიხეილ მუსხელიშვილი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა კავკასიის კონფედერაციაში შემავალ სახელმწიფოებს შორის კომპეტენციის განაწილების საკითხს. იგი წერს: „კავკასიის კონფედერაციის პაქტი შეცდომით, ჩვენი აზრით, უარყოფს უპირატესობით კომპეტენციას. პაქტი ფიქრობს, რომ არსებობს გამორიცხვითი სახელო საკონფედერაციო ხელისუფლებისა და გამორიცხვითივე კომპეტენცია შემავალ სახელმწიფოებისა. იგი არ სცნობს ამათ შორის საშუალოს, სადაც ორსავე ხელისუფლებას თანაბრად შეეძლო კანონმდებლობა. ეს ნაკლია, რადგან უპირატესობითი კომპეტენცია აადვილებს საკონფედერაციო ხელისუფლების გაფართოებას, გარეშე თვით პაქტის სამძიმო გადასინჯვისა, გაფართოებას თანდათანობით, შეუძ-

ჩნევებს, რომელიც არ იწვევს ამიტომაც წინააღმდეგობას სახელმწიფოების მხრით. თუ კონფედერაციას უნდა არსებობა, ცხოვრება, უნდა გაიზარდოს მისი უფლებანი საერთო საჭიროებათა ზრდასთან ერთად, ხოლო თუ ყოველთვის, როცა დაგვჭირდება ცენტრალურ ხელისუფლების გაძლიერება, მოგვიხდა პაქტის გადასინჯვა, ეს ფრიად დაამძიმებს მდგომარეობას და გააძნელებს განვითარებას... უდიდესი ნაწილი საერთაშორისო უფლებისა, ეკუთვნის საკონფედერაციო ხელისუფლებას. მაგრამ საჭიროა აუცილებელი განსხვავების აღნიშვნა... პირველ ყოვლისა, ავიღოთ ომის გამოცხადების უფლება. ეს უფლება, უნდა გაბედულად ითქვას, კაცობრიობის სამარცხვინოდ ჯერ კიდევ აკრძალული არაა თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის მიერ. ნაციათა ლიგის პაქტი სრულებით არ კრძალავს მას. ბრიან – კელოგის პაქტით? (იგულისხმება საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის არისტიდ ბრიანისა და აშშ-ის სახელმწიფო მდივან ფრენკ კელოგის მიერ ინიცირებული და 1928 წლის 27 აგვისტოს გაფორმებული საერთაშორისო ხელშეკრულება. პაქტის ხელმოწერ სახელმწიფოებს უარი უნდა ეთქვათ ომზე, როგორც ეროვნული პოლიტიკის გატარების მეთოდზე, მის ნევრ სახელმწიფოებს ყველა სახის უთანხმოება, მხოლოდ, მშვიდობიანი გზით უნდა გადაეწყვიტათ – ლ. ს). – შეიძლება იკითხოთ ვინმემ. ეს პაქტი აკრძალავს ომს, როგორც „ნაციონალური პოლიტიკის იარაღს? ხოლო ეს აკრძალავს შეიძლება პლატონური დარჩეს ჯერ ერთი იმიტომ, რომ ის არ ჰგულისხმობს სხვა სანქციას, თუ არა მსოფლიოს საზოგადოებრივი აზრის გაკიცხვას, რაიც საკმარისი არაა... ცხადია, კავკასიის კონფედერაციას ომის უფლება ექნება ამ საზღვრებში და ეს მინიჭებული აქვს მას გამორიცხვითი წესით. შემავალ სახელმწიფოებს აბსოლუტურად აკრძალული აქვთ ომი სეპარატულად, არა თუ ერთმანეთს შორის, რაიც თავისთავად იგულისხმება, არამედ უცხო სახელმწიფოებთანაც. თუ რამე საფრთხეა მოსალოდნელი, შემავალ სახელმწიფოებმა დაუყოვნებლივ უნდა აცნობონ ეს კონფედერაციის მუდმივ სამდივნოს, რომელიც მაშინვე მონიშნავს სახელმწიფოთა საბჭოს [13, 6].

1933 წლის მაისში, დამოუკიდებლობის აღდგენის 15 წლისთავთან დაკავშირებით, კავკასიის დამოუკიდებლობის კომიტეტმა კავკასიის ხალხებისადმი კავკასიის კონფედერაციის პროექტი და მიმართვა გამოაქვეყნა. ამ პროექტს მაღალი შეფასება მისცა ქართველმა ემიგრანტმა მეცნიერმა მიხეილ მუსხელიშვილმა.

1934 წლის 14 ივნისს ბელგიის დედაქალაქ ბრიუსელში კავკასიის კონფედერაციის პაქტს ხელი მოაწერეს საქართველოს დემოკრა-

ტიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიამ, საქართველის სრულუფლებიანმა ელჩმა საფრანგეთში აკაკი ჩხენკელმა, ჩრდილო კავკასიელებმა მამედ გირეი სუნშიმ, იბრაგიმ ჩულიკმა და ტაუსულტან შაკმანმა, აზერბაიჯანის ყოფილმა საგარეო საქმეთა მინისტრმა, შემდეგ აზერბაიჯანის პარლამენტის თავმჯდომარემ – ალი მარდან ბეგ თოფჩიბაშევმა, აზერბაიჯანის ეროვნული საბჭოს ყოფილმა თავმჯდომარემ, იმ დროს ეროვნული ცენტრის ხელმძღვანელმა ემინ რასულ-ზადემ [14, 33].

კავკასიის კონფედერაციის პაქტში ჩამოყალიბებული იყო კონფედერაციის ფუძემდებელი პრინციპები, რომელიც ურთიერთთანასწორობას ეფუძნებოდა. კავკასიის ხალხების ეროვნულ-განმანთავისუფლებელი ბრძოლის ხელმძღვანელი უნდა ყოფილიყო საგანგებოდ არჩეული კავკასიური საბჭო და მისი აღმასრულებელი ორგანო-პრეზიდიუმი. პაქტში დატოვებული იყო ადგილი სომხეთისათვის, რომელმაც მაშინ კონფედერაციაში მონაწილეობა არ ისურვა.

კავკასიის კონფედერაციის პროექტზე, თავისი კრიტიკული შენიშვნები გამოაქვეყნა ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველმა იურისტმა ვლადიმერ ემუხვარმა (1891-1961 წწ.). პროექტის სახელწოდებასთან დაკავშირებით ვ. ემუხვარი წერს: „...პროექტს ეწოდება კონფედერაციის პროექტი. ავტორნი განმარტებით წერილში ხაზს უსვამენ იმ გარემოებას, რომ ისინი კონფედერაციისაკენ და არა ფედერაციისაკენ მიილტვიან. მაშასადამე, ხმარობენ ცნებას კონფედერაციას თავის განსაკუთრებულ, ფედერაციისგან განსხვავებულ, მნიშვნელობით, მაგრამ პროექტიდან ნათლად სჩანს, რომ მის ავტორებს არ აქვთ საკმარისად გათვალისწინებული ბუნება კონფედერაციისა და მისი განსხვავება ფედერაციისაგან. კონფედერაციაში, ისე როგორც ფედერაციაში, ცენტრალური ორგანოს ხელში გადადის ესა თუ ის დარგი სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის, მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ კონფედერაციაში ეს გამოყოფილი დარგი წარმოადგენს, როგორც საგანს კონფედერაციის პოლიტიკისას, აგრეთვე, კონფედერატულ ერთეულისას. ვინაიდან ყოველი დადგენილება კონფედერაციისა ძალაში შედის მხოლოდ შემდეგ იმისა, როდესაც ეს დადგენილება იქნება გარჩეული და მიღებული კონფედერაციის შემადგენელ ერთეულების მიერ, თანახმად მათში არსებულ კონსტიტუციისა... თუ ვიგულისხმებთ, რომ კონსტიტუცია ფედერაციის და ფედერატულ ერთეულების დემოკრატიულია, ფედერაცია ზღუდავს სუვერენიტეტს ერთეულისას, მაგრამ ის ხელუხლებლად სტოვებს სუვერენიტეტს ხალხისას, უკანასკნელი მის მიერ არჩეულ წარმომადგენლების მეოხებით კანონმდებლობს, როგორც შემადგენელ ერთეულ-

ში, აგრეთვე, თვით კავშირშიდაც და კონტროლს უწევს აღმასრულებელ ორგანოთა მოქმედებას. მამასადამე, კონფედერაცია ამყარებს სახელმწიფოთა კოოპერაციას, თანამშრომლობას, ფედერაცია კი ქმნის სახელმწიფოთა სახელმწიფოს, ზე სახელმწიფოს. შესაძლებელია კავკასიის ერები დაუკავშირდნენ ერთმანეთს კონფედერაციის გზით ან ფედერაციის გზით, მაგრამ ყოველ შემთხვევაში უნდა იქნას დაცული ბუნება კავშირის იმ ფორმისა, რომელიც იქნება მათ მიერ შექმნილი. დაუშვებელია, ერთი ფორმის ბუნება იქნას მეორე ფორმის ბუნებაში არეული. პროექტი კი, რომელზედაც ჩვენ გვაქვს მკითხველთან საუბარი, სჩადის სწორედ ამ შეცდომას“ [15, 7]. ვ. ემუხვარი ეწინააღმდეგებოდა კონფედერაციაში ფედერაციის ელემენტების შეტანას, რადგან ასეთ შემთხვევაში სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის ზოგიერთ დარგში ერის სუვერენიტეტი უქმდება და დემოკრატიის ნაცვლად ავტოკრატია მყარდება. მისი აზრით, ასეთ შეცდომას უშვებდნენ კავკასიის კონფედერაციის პაქტის პროექტის ავტორები. იგი წერს: „...თანახმად პროექტისა, კონფედერაციას უფლება აქვს ომის გამოცხადების, მამასადამე არა მარტო მისთვის გამოცხადებულ ომის მოგვარების, არამედ სხვისთვის ომის გამოცხადების. ეს კი თანამედროვე საგარეო უფლების ძალით აკრძალულია, მამასადამე პაქტი, რომელიც აკუთვნებს კონფედერაციას ომის უფლებას, ვერ წარედგინება ერთა ლიგას აღსანუსხავად და მამასადამე, თანამედროვე საგარეო უფლების გარეშე უნდა დარჩეს...“ [15, 9].

ვ. ემუხვარი რეალობიდან გამომდინარე, ითვალისწინებდა იმ ფაქტს, რომ კავკასიის ერები კომუნისტური რეჟიმის მძიმე უღლის ქვეშ იმყოფებოდნენ, თუმცა მსოფლიო ისტორიის კანონზომიერებიდან გამომდინარე, ეს რეჟიმი ადრე თუ გვიან დამარცხდებოდა. ასეთ შემთხვევაში, კავკასიის ერებს ერთა ლიგის ექსპერტების ხელმძღვანელობა დასჭირდებოდათ. იგი გულისხმობდა კავკასიის ერთა ცხოვრების მონესრიგების საქმეში ერთა ლიგის ჩარევას არა მარტო მანდატის ფორმით, არამედ ლიგის ხელმძღვანელობით და დახმარებით, კავკასიის ერთა ნორმალური ცხოვრების აღდგენას. იგი წერს: „...ერთა ლიგა დახმარებია არა ერთ გაჭირვებაში ჩავარდნილ ერს. მისი დახმარებით და ხელმძღვანელობით აღადგინა გაპარტახებისაგან ნორმალური ცხოვრება ისეთმა კულტურულმა ერმა, როგორც არის ავსტრია; უფრო მეტის მასშტაბით და მეტის ხნით დასჭირდებოდათ ლიგის დახმარება კულტურულად ჩამორჩენილ და კომუნისტური რეჟიმის მიერ ძალზე გაპარტახებულ კავკასიის ერებს...“ [15, 9].

საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, ერთიანი კავკასიის იდეამ კიდევ უფრო დიდი მნიშვნელობა შეიძინა. კავკასი-

ელ ხალხთა სოლიდარობა საკმაოდ დიდ საფრთხეს წარმოადგენს დღევანდელი რუსეთის ხელისუფლებისთვის, რადგან რუსულ საოკუპაციო ძალისხმევას სერიოზულ საშიშროებას უქმნის.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გურამ შარაძე, უცხოეთის ცის ქვეშ, წიგნი პირველი, გამომცემლობა „მერანი“, თბილისი, 1991.
2. ლელა სარალიძე, ქართველი ემიგრანტი მეცნიერები და ევროპის გაერთიანების იდეა, ჟურნალში: Caucasus journal of social sciences, volume IV, the university of Georgia press, vol. 4, pp. 243-251, Tbilisi, 2011. www.ug.edu.ge
3. Michel Mouskhély, Structures fédérales, Presses d'Europe Troyes, Impr. la Renaissance, Paris, 1964.
4. გიორგი გვაზავა, მთლიანი კავკასია, გაზეთი „მამულიშვილი“, №2, 12, გვ. 3, პარიზი, 1926.
5. გაზეთი „თავისუფალი საქართველო“, №15, პარიზი, 1922.
6. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1864, აღწერა 2, საქმე №909.
7. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1864, აღწერა 2, საქმე №549.
8. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1831, აღწერა 2, საქმე №179.
9. ლელა სარალიძე, ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია და კავკასიის გაერთიანების იდეა, (1921-1934 წწ.), კრებულში: ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები, XIV-XV, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, გამომცემლობა თსუ, თბილისი, 2016-2017.
10. მ. მუსხელიშვილი, კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოთა სუვერენობა, გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, №76, პარიზი, 1932.
11. მ. მუსხელიშვილი, რამდენიმე შენიშვნა კავკასიის კონფედერაციის პაქტის პროექტისათვის, გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, №75, პარიზი, 1932.
12. მ. მუსხელიშვილი, კავკასიის კონფედერაციის პაქტი, სამშობლო, №16, პარიზი, 1934.
13. მ. მუსხელიშვილი, სახელოთა განაწილება, გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, №79, პარიზი, 1932.

14. Рамиз Абуталыбов, Мамед Эмин Расулзаде и Кавказская Конфедерация, Издательство „Социально-политическая МЫСЛЬ“, Москва, 2011.
15. ვლადიმერ ემუხვარი, კავკასიის კონფედერაციის პაქტისათვის, გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, №76, პარიზი, 1932.

Lela Saralidze

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Senior scientist researcher of the Department of Modern and Contemporary History

Georgian Immigrant Scientist Mikheil Muskhelishvili and the Idea of the Unity Caucasus

Summary

On the basis of an archival and a press materials, the contribution of the Georgian immigrant scholar Mikheil Muskhelishvili, for the Idea of the unity Caucasus is discussed in this article. Mikheil Muskhelishvili was born in 1903, 8 July, in a family of a famous eye doctor Vakhtang Muskhelishvili. Mikhail Muskhelishvili from 1921 October, went to Germany, where he was studying in Göttingen and München university, and then in France – Lyon and Paris universities, where he got higher juridical education. In 1932-1933 he was a lecturer in Paris university's highest international research institute. In 1935-1948, he was working as a professor in Cairo's French school and in Cairo university. In 1948-1964, he became the professor of Strasbourg university on a faculty of juridical political sciences, where he worked until he passed away. In 1948-1951, he founded interuniversity federation, where he was a president. From 1954, he was the founder of European university association and he was chosen two times as a general secretary there. In Strasbourg Mikhail Muskhelishvili created „USSA and western countries research center“, which was known as a „Musxeli Center“. He was the award holder of the „Academic palm“. He founded big collection with famous scientists which are George Kedel, Rober Mosse, Gui Ero, Henry Shambir and others. In his center Mikhail Muskhelishvili published two large volume, these volume's

have his introduction. Both of these volumes gained recognition, as in international juridical science world as in press.

On June 10, 1921, representatives of the Caucasian Republics signed a declaration. October-November 1924, in Paris, Azerbaijan, Georgia and the North Caucasus representatives formed Caucasian committee, which should have been organize the struggle for liberation the Caucasus from the Russian Soviet occupation troops. The main condition for the Armenian delegation was the improvement of relations with the Ottoman Empire.

M. Musxelishvili supported the Idea of the unity Caucasus. He actively participated in the creation of the Caucasus Confederation Pact. In 1932, the National Center developed a project of the Caucasus Confederation Pact, that was the first attempt for union all four of the Caucasus Republic of Georgia, Armenia, Azerbaijan and the north Caucasus of the legal forms. The main role of the Caucasus Confederation Pact was cooperative of defense and diplomatic of the Caucasus States. In 1932, the project of „the Pact of the Confederation of the Caucasus“ was published on the pages of the Georgian Emigrant newspaper „Independent Georgia“, which was developed in Paris, by the Georgian National Center and the Caucasus Independence Committee. Georgian emigrant scientist Mikheil Musxelishvili contributed greatly to the development of this pact. Despite the fact that the Caucasian States were in the throes of the Bolshevik regime, he believed that the idea of unity of the Caucasus was important. According to M. Muskhelishvili, the confederation is based on the agreement, the federation – the constitution. Confederation is the union of countries, and federation is, also, a community of individuals, where the law dominates the power. On July 14, 1934 a pact signed in Brussel, which was an agreement with the Confederation of the Caucasus. Armenian political emigration has not joined the Pact of Confederation, which has been a violation of the Idea of unity the Caucasus. The Idea of unity the Caucasus is still relevant today, as the Russian Government continues the struggle against the former republics with the same methods.

After the restoration of Georgia's independence, the Idea of the united Caucasus acquired much greater importance. Caucasian solidarity creates a serious threat for the Russian occupation effort.

ნატო სონლულაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

ქართული ემიგრაციის მოღვაწეობა საერთაშორისო ასპარეზზე XX საუკუნის 30-იან წლებში

ყველა ეპოქას თავისი იდეოლოგია გააჩნია და ეპოქის გამოწვევებიდან გამომდინარე ხშირად იცვლება იდეები და სისტემები. XX საუკუნის იდეოლოგიებს შორის საბჭოთა რეჟიმის მთავარი ამოსავალი იდეა კომუნიზმი ერთ-ერთ მძლავრ და დამკვიდრებულ ფორმას წარმოადგენდა, რომლის ძირითადი მიზანი ახალი სისტემის დაქვემდებარებაში სხვადასხვა სახელმწიფოების განწევრიანება იყო. მართალია, ეს ყოველივე მარტივად მისაღწევ საშუალებას არ წარმოადგენდა, მაგრამ საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლები მაქსიმალურად ცდილობდნენ ეს ყველაფერი რეალობად ექციათ.

რა გარემოებებმა იქონია გავლენა საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობაზე?

1. ა) როგორც ცნობილია, ჯერ მეფის რუსეთის და შემდეგ საბჭოთა რუსეთის დროს ხელისუფალთა მთავარ ამოსავალ მიზანს წარმოადგენდა კავკასიის და მათ შორის კონკრეტულად საქართველოს სრული დამორჩილება. მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში მეფის რუსეთი მიზანმიმართულად ცდილობდა საკუთარი ძალაუფლების განმტკიცებას საქართველოში და ამისთვის არ ერიდებოდა ძალისმიერი მეთოდების გამოყენებას. 117 წლის მანძილზე რუსეთმა მოახერხა და საკუთარი გავლენის ქვეშ მოაქცია ქართული სახელმწიფო, რომელიც დაიმორჩილა არა მხოლოდ პოლიტიკური, არამედ რელიგიური, კულტურული კუთხითაც. ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების შემდეგ ქართველი სამღვდელოება ხელფესმეკრული აღმორჩნდა და მიუხედავად წინააღმდეგობისა, რუსეთის ხელისუფლებამ ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია რუს ეგზარქოსებს ჩააბარა. ერთი სიტყვით, რუსეთის ხელისუფლებამ ყველა ღონეს მიმართა, რათა ქართული საზოგადოება ეროვნული ცნობიერების შესუსტებით და სახელმწიფოებრიობის გაუქმებით საკუთარი გავლენის ქვეშ მოექცია.

ვერც საქართველოს სამწლიანმა დამოუკიდებლობამ გამოიღო შედეგი და მცდელობისდა მიუხედავად 1921 წლიდან უკვე საბჭოთა რუსეთის დაქვემდებარებაში აღმოჩნდა. შეიძლება ითქვას, რომ რუსეთის 117 წლის მმართველობიდან გამომდინარე საფუძველი უკვე შექმნილი იყო და საქართველო კვლავ ახალი პრობლემების წინაშე აღმოჩნდა.

ბ) აქვე შეიძლება გაჩნდეს კითხვა, როგორია საერთაშორისო ვითარება და რას აკეთებენ დასავლეთის სახელმწიფოები საბჭოთა რუსეთის აგრესიის შესაჩერებლად. საერთაშორისო საზოგადოების ნაკლად უნდა ჩაითვალოს ის ფაქტი, რომ ჯერ კიდევ 1920 წელს საქართველო არ მიიღეს ერთა ლიგის წევრად. შესაძლოა, ერთა ლიგაში მიღებას რაიმე ქმედითი ნაბიჯები არც მოჰყოლოდა საქართველოსთან მიმართებაში, თუმცა ის ფაქტი, რომ დასავლეთის სახელმწიფოების უმრავლესობა გულგრილობას იჩენდა ჩვენი ქვეყნის მიმართ ამ მაგალითიდანაც ნათლად გამოჩნდა.

აქედან გამომდინარე, რუსეთს გზა ხსნილი ჰქონდა და ისიც შეჩერებას არ აპირებდა. „ევროპის უანდარმი“ უკვე კავკასიაში ახალი იდეოლოგიით, ახალი ძალებით პოზიციების განმტკიცებას იწყებს.

ქართველი ემიგრანტების ბრძოლა თავისუფლების მოპოვებისათვის გრძელდება ემიგრაციაში წასვლის შემდეგაც.

უნდა აღინიშნოს, რომ დასავლური სახელმწიფოების დამოკიდებულება საქართველოს მიმართ არაერთგვაროვანია. ბუნებრივია, ილუზია იქნებოდა ქართული ემიგრაციის წარმომადგენლებს ევროპის მხრიდან აბსოლუტურ დახმარებაზე ეფიქრა, თუმცა მოლოდინი თავიდან მაინც მეტი იყო. თითოეული სახელმწიფოს ამოსავალი პრინციპი საკუთარი ქვეყნის კეთილდღეობაზე ზრუნვაა, თუმცა ქართული ემიგრაციის წარმომადგენლებს ცდა არ დაუკლიათ მათი მხრიდან ყურადღების მისაპყრობად და დახმარების მოსაპოვებლად. ბუნებრივია, ქართული პოლიტიკური ელიტის მიზანი საქართველოს დამოუკიდებლობა და თავისუფლება იყო, თუმცა ნელ-ნელა ისიც კარგად გააცნობიერეს რა დახმარების აღმოჩენის სურვილი თუ შესაძლებლობა გააჩნდა ევროპას. ბუნებრივია, არ იქნებოდა სწორი დასავლეთის მიმართ ზედმეტად გადაჭარბებული მოლოდინი ჰქონოდა ქართულ ემიგრაციას, მით უმეტეს იმ ფონზე, როდესაც საერთაშორისო მდგომარეობა მეტისმეტად დაძაბული იყო და თითოეული სახელმწიფო საკუთარი შესაძლებლობების გამოყენების ფარგლებში ძალაუფლების შენარჩუნებას ცდილობდა.

საქართველოსთან მიმართებაში რადიკალური ნაბიჯების გადადგმას ის ფაქტიც აბრკოლებდა, რომ დასავლური საზოგადოება

ნაკლებად იყო ინფორმირებული საქართველოს, როგორც სახელმწიფოს შესახებ, რასაც განაპირობებდა, როგორც ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის შესაძლებლობის ნაკლებობა საერთაშორისო ასპარეზზე გაეტანა საქართველოს სახელი, აგრეთვე ამას ემატებოდა საბჭოთა რუსეთის განსაკუთრებული აქტიურობა მსოფლიო საზოგადოების თვალში საქართველო მის შემადგენელ ნაწილად წარმოედგინა და დაერწმუნებინა ყველა საკუთარი მოქმედებების ლეგიტიმურობაში.

ისტორიის შეფასების პროცესში, ბუნებრივია აუცილებელია ობიექტურობის დაცვა და ყოველგვარი მიკერძოების გარეშე მოვლენათა შესწავლა. როდესაც საბჭოთა პერიოდის საქართველოს შესახებ ვწერთ, ბუნებრივია, რთულია გვერდი აუარო იმ ტრაგიკულ ეპიზოდებს, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში მთელი 70 წლის განმავლობაში. ობიექტურობა მოითხოვს ითქვას, რომ საბჭოთა რეჟიმმა თავისი უარყოფითი დალი დაამჩნია საქართველოს და ქართულ საზოგადოებას.

მაინც რა იყო საბჭოთა სისტემის მთავარი ამოსავალი პრინციპი?

ბუნებრივია, საბჭოთა რუსეთის მოღვაწეობა და საერთაშორისო ასპარეზზე დამკვიდრებისათვის ბრძოლა მხოლოდ 1921 წლიდან არ დაწყებულა და ამ ყოველივეს გარკვეული ჩანასახი უფრო ადრე გააჩნდა, თუმცა უნდა ითქვას, რომ თავიდანვე ნათლად გამოაჩინა თავისი აგრესიული სახე საბჭოთა ხელისუფლებამ, ჯერ კიდევ საბჭოთა კავშირის ჩამოყალიბებამდე. ის სტატუსი, რაც ჯერ კიდევ მეფის რუსეთმა მოიპოვა, როგორც საშინაო, ასევე საგარეო სფეროში მას აძლევდა იმის საშუალებას საკუთარი სურვილის მიხედვით ემოქმედა და ზოგერთ შემთხვევაში სხვა სახელმწიფოებისთვისაც მიეთითებინა რა პრინციპით ეარსება თუ განვითარებულიყო.

რატომ დაუშვა აშშ-მ თუ ევროპამ საბჭოთა რუსეთის აგრესორის როლში გამოჩენა და დამკვიდრება?

რთულია ცალსახად პასუხის გაცემა ჩვენს მიერ დასმულ კითხვაზე, თუმცა ფაქტი ერთია, 1921 წლიდან მოყოლებული 1991 წლამდე საბჭოთა ხელისუფლება მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა მსოფლიოში მიმდინარე პროცესების აშლასა თუ დარეგულირებაში.

როდესაც აღნიშნულ საკითხზე ვსაუბრობთ, ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ როდესაც საბჭოთა რუსეთი გამოდის ასპარეზზე აშშ განსაკუთრებული აქტიურობით არ გამოირჩევა, ის ჯერ კიდევ სრულიად არ იყო გამოსული ჯეიმს მონროს მიერ მიღებული დოქტრინის დაცვისაგან, მართალია აშშ-ს პრეზიდენტი ვუდრო

ვილსონი აქტიურად ცდილობს მიმდინარე მოვლენების დარეგულირებაში გარკვეული როლი ითამაშოს, თუმცა პირველი მსოფლიო ომის დასკვნით ეტაპზე ჩართვა გარკვეულწილად მისი პასიურობისკენ მიუთითებს. თუმცა, ალბათ უფრო სავარაუდოა, აშშ ფეხს ნელ-ნელა და მტკიცედ იკიდებდა. XX საუკუნის 20-იანი წლები კრიზისული იყო, როგორც ევროპისთვის, რომელსაც პირველი მსოფლიო ომი ახალი გადატანილი ჰქონდა მთელი სიმწვავეთ, აგრეთვე აშშ-თვის, სადაც ეკონომიკური კრიზისი მძლავრობდა.

XX საუკუნის 30-იანი წლების ბოლოს დაიწყო მეორე მსოფლიო ომი და მსოფლიოსთვის კომუნიზმზე უფრო საშიში მტერი ფაშისტური გერმანია აღმოჩნდა. ამ ყოველივემ კი საბჭოთა სისტემის კიდევ უფრო მეტ განმტკიცებას შეუწყო ხელი.

მიუხედავად იმისა, რომ XX საუკუნის 30-იან წლებში საქართველოში მასშტაბურ გამოსვლებს ადგილი არ ჰქონია, ქართულ ემიგრაციას არ შეუწყვეტია ბრძოლა საქართველოს სახელის საერთაშორისო ასპარეზზე გატანისათვის და მხარდამჭერების მოპოვებისათვის.

საქართველოს სახელის საერთაშორისო ასპარეზზე გატანის ამსახველია სიმონ მდივნის წერილები ვარშავიდან ნოე ჟორდანიასა და აკაკი ჩხენკელისადმი და ანდრია გუგუშვილის წერილები ლონდონიდან აგრეთვე აკაკი ჩხენკელისადმი. 1930 წლის 5 სექტემბრის სიმონ მდივნის გზავნილში საუბარია შემდეგ საკითხებზე: „ამჟამად აქ ჩვენს მდგომარეობას ფესვები მაგარი აქვს, თუმცა როგორც ყოველგვარ მცენარეს ხან დიდი სიცხე და ხან გამუდმებული წვიმა აწუხებს, ისე ჩვენ მდგომარეობას აქვს თავისი ღრუბლიანი დღეები და ხან ქარიშხალის ცუდ გავლენას განიცდის. ვინ არის დამნაშავე? ჩემი აზრით, ორივე მხარე, მეტი წილი ჩვენია.“

1. ჩვენი მეგობრები შიშობენ, რომ საქართველოს სოციალ-დემოკრატია ინტერნაციონალის და რუსეთის სოციალისტური პარტიების ზეგავლენით რუსეთის ორიენტაციას არ დაბრუნებოდა. ვინ უწყობდა ამ შიშს ხელს? ჩვენი ოპოზიცია, დაურიდებელი დავა ჩვენ მოკავშირეებთან, ვერაგობა ზოგიერთი ჩვენი მოკავშირეებისა და რუსეთის სოციალისტური პრესის იერიშები სოციალ-დემოკრატიის წინააღმდეგ და ამისდა მიხედვით შესაძლებლობა რუსეთის დემოკრატიასთან შეთანხმებისა დამოუკიდებლობის დათმობით.

ჩვენი მეგობრები მოკლებული არიან ჩვენ ჟურნალ-გაზეთებს თვალყური ადევნონ. არ ყავთ სანდო და ქართული ენის მცოდნე პირი. ყოველგვარ ჩვენ ნაწერ მასალას ისინი აგროვებენ ან ჩვენი ოპოზიციონერების შემწეობით ან კიდევ დროგამოშვებით რუსულ

გაზეთების საშუალებით. ჩვენ თავად ერთხელაც არ მოგვიწოდებია თარგმანი იმ მასალისა, რომელიც ჩვენ ჟურნალ-გაზეთებში იბეჭდებოდა და ეხება ინტერნაციონალში და რუსულ სოციალისტურ და დემოკრატიულ პარტიებთან ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ბრძოლას“ [1, 3].

1934 წლის 9 მარტის ლონდონიდან გაგზავნილი ანდრია გუგუშვილის წერილში აღნიშნულია: „პირველ ყოვლისა, უნდა ითქვას, რომ აქ, ლონდონში და მით უმეტეს ინგლისში საერთოდ, საზოგადოებრივი აზრი საქართველოს შესახებ სრულებით არ არსებობს.

საჭიროა, მაშასადამე საზოგადოებრივი აზრის დამუშავება.

საზოგადოებრივი აზრის დასამუშავებლად აუცილებლად საჭიროა წესის ან საზოგადოების დაარსება.

საჭიროა დაარსდეს ორი სერიოზული საზოგადოება, მნიშვნელოვან პირთა ხელმძღვანელობით, რომელთა გარშემო ძალას შემოიკრებენ პროქართული და პრო კავკასიური ელემენტები.

ერთი უნდა იქნეს წმინდა ლიტერატურულ-ისტორიული საზოგადოება და მეორე – წმინდა პოლიტიკური.

ლიტერატურულ-ისტორიული საზოგადოების მიზანი იქნება გააცნოს ინგლისს საქართველოს ისტორია, ლიტერატურა, კულტურა, ერთი სიტყვით მთელი მისი საყურადღებო წარსული; მისი ღირსებანი და ღირებულება, როგორც ერისა და სახელმწიფოსი.

პოლიტიკური საზოგადოების მიზანი კი – ბრძოლაა ჩვენი ერის უფლებათა აღდგენისათვის.

პოლიტიკური მუშაობა რომ სავსებით ნაყოფიერი იქნეს საჭიროა მისი მტკიცე ნიადაგზე მტკიცე მიზნით დაყენება და ვინაიდან ესენი აქ ჩვენ სრულებით არ გვიცნობენ, არ იციან რა არაფერი ჩვენი ეროვნულ-კულტურული ღირსებისა და მოთხოვნილებისა. ასეთ პოლიტიკურ მუშაობას წინ უნდა უძღოდეს კულტურული მუშაობა, საზოგადოებრივი აზრის დამზადება.

მიზანშეწონილობისათვის საჭიროა პირველად ლიტერატურულ-ისტორიული საზოგადოება დაარსდეს და მხოლოდ შემდეგ, როდესაც ეს საზოგადოება ფეხს მოიდგამს – და ამას არ უნდა მოუხდეს 6-12 თვის მეტი – ამავე საზოგადოების წევრთა მიერ და ინიციატივით პოლიტიკური საზოგადოება. პოლიტიკური საზოგადოების დაარსება დღესაც შეიძლება, რასაკვირველია, მაგრამ ნიადაგის მოსამზადებლად ამასაც დასჭირდება კულტურული მუშაობა, საქართველოს ვინაობის ახსნა და საზოგადოებრივი აზრის, ვთქვათ, აღზრდა. ამიტომ უფრო მიზანშეწონილი იქნება ამ ორი მიზნის განცალკევება.

ორი ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი საზოგადოების დაარსება კიდევ იმიტომ არის კარგი, რომ ბევრია ხალხი, რომელიც პოლიტიკურ საზოგადოებაში არ ჩაენერება, მაგრამ კულტურულ საზოგადოებაში ჩაენერებოდა. კულტურულ საზოგადოებაში საქართველოსთან უკვე კარგად გაცნობილი წევრი, რა თქმა უნდა, დროის განმავლობაში, საქართველოს პოლიტიკაშიც დაინტერესდება, ამნაირად ბოლოს იგიც გახდება ჩვენი პოლიტიკური თანამგრძობი“ [2, 9-10].

XX საუკუნის 40-იან წლებში პარიზში დაარსდა „თავისუფალ ქართველთა კავშირი“, რომელსაც შემდეგი გეგმა გააჩნდა: „თავისუფალ ქართველთა კავშირს არა აქვს არავითარი პარტიული, ჯგუფური ხასიათი: ე. ი. ის მიზნად არ ისახავს ერის შინაგან პოლიტიკურ და სოციალურ წყობის საკითხებს სურს:

1. მისცეს საშუალება გაერთიანებულ მუშაობისა ყოველ ლტოლვილ ქართველს, რომელიც ეროვნულ სიმაღლეზე დადგება და საქართველოს განთავისუფლების საკითხს მთავარ მიზნად დაისახავს.

2. რუსეთის მიერ დაპყრობილ ერთა ლტოლვილების ოჯახში შესვლა და გაერთიანებულ ძალით ეროვნულ უფლებების მოპოვება.

3. საქართველოს საკითხის დამუშავება და დასმა ყოველ იმ ძალების და სახელმწიფოების წინაშე, რომლებიც წინ გადაუდგენენ, ან გადაუდგებიან რუსეთის წითელ იმპერიალიზმს.

4. დროისა და პირობების შერჩევით საქართველოს შესახებ მემორანდუმების შემუშავება და წარდგენა ამა თუ იმ ქვეყნის ოფიციალურ უწყებათა, ორგანიზაციათა, პასუხისმგებ პიროვნებათა წინაშე და საერთაშორისო დაწესებულებათა მიმართ.

5. უცხოელ მწერლობა-პრესა-რადიო-სინემასთან მუდმივი კავშირი და მათი საშუალებით ეროვნული საკითხის გაშუქება.

6. ეროვნული შინაარსის მოხსენებებით გამოსვლა როგორც ქართულ, ისე უცხო საზოგადოებაში და საერთოდ კულტურულ მუშაობის წარმოება [როგორც: სამშობლო სინამდვილის შესწავლა, ახალგაზრდობის მოვლა და მისი ეროვნული მომზადება და სხვა.].

7. მუდმივი კავშირის შექმნა და განზრახულ მუშაობაში ჩაბმა სხვადასხვა ქვეყანაში გადახვენილ ქართველ ლტოლვილებისა.

8. სახიფათო მოვლენების შემთხვევაში: ემიგრაციაზე ზრუნვა მისი ფიზიკურ და მორალურ გადარჩენის მიზნით“ [3].

ევროპაში ჩამოყალიბებული პრომეთეული მოძრაობის მთავარი ამოსავალი პრინციპი 1937-1938 წლებში შემდეგი იყო: „პრომეთეული მოძრაობის საერთო ფრონტი არის ნაციონალური ხასიათის, რა-

იცა აერთებს ყველა ჩაგრულ ერებს. იდეოლოგიური პლატფორმა არის დამარღვეველი და გამთიშველი ელემენტი. ვერც ერთი ერი და მისი ორგანიზაცია თავზე ვერ მოახვევს მეორე ერს რეჟიმს, ეს არის თვითეული განმათავისუფლებელი ერის საშინაო საქმე. ჩვენი შემწე და თანამგზავრია ყველა იმ სფეროებში, ვინც ებრძვის რუსეთის მთლიანობას და ითხოვს ჩაგრულ ერთა განთავისუფლებას, მიუხედავად ამ სფეროების იდეოლოგიისა და რეჟიმისა. კავკასიის კონფედერაციული საბჭო აგებულია არა მარტო ნაციონალურ ერთობაზე, არამედ ამასთანავე იდეოლოგიურ ერთობაზედაც, რაც იყო მიღებული კავკასიის პირველ კონფედერაციაზე 1935 წელს და გამოქვეყნებულია“ [4, 3].

აკაკი ჩხენკელის მონაცემებით 1946 წლისთვის ქართველ ემიგრანტთა რაოდენობა საზღვარგარეთ ასე გამოიყურებოდა: 1. საფრანგეთში – 1500; 2. გერმანიაში – 500; 3. იტალიაში – 300; 4. ინგლისში – 100; 5. ბელგიაში – 70; 6. საბერძნეთში – 35; 7. ისპანიაში – 50; 8. თურქეთში – 20; 9. ირანში – (თეირანში – 100) – 300; მანჯურიაში (ხარბინი) – 5000; სულ: 7. 475; არიან გაფანტულად ლტოლვილნი სკანდინავიაში, შაჰაიში და სხვაგან“ [5, 2].

ემიგრაციაში წასვლის პერიოდიდან მოყოლებული ქართული პოლიტიკური ელიტის წარმომადგენლები ყოველნაირად ცდილობდნენ დასავლეთის დაინტერესებას საქართველოთი, მის გაცნობას საერთაშორისო საზოგადოების წინაშე, მისი საჭიროების გამოკვეთას და მისი გეოპოლიტიკური მნიშვნელობის წინა პლანზე წამოწევას. აღნიშნულის საჭიროება მეტად დიდი იყო, რადგან დასავლური სახელმწიფოების წარმოდგენა საქართველოსთან მიმართებაში პირველ რიგში საბჭოთა რუსეთის მიერ მინოდებული ინფორმაციიდან გამომდინარეობდა, ეს უკანასკნელი კი ბუნებრივია ყველა ღონეს ხმარობდა საკუთარი ლეგიტიმურობის დასამტკიცებლად.

ქართველი ემიგრაციის წარმომადგენლებს შორის მიმონერდიდან ნათლად ირკვევა მათი აქტიურობა საქართველოს როგორც სახელმწიფოს გასაცნობად საერთაშორისო ასპარეზზე, რის საჭიროებაც ნამდვილად აუცილებელი იყო, რადგან, როგორც უკვე აღვნიშნე საბჭოთა რუსეთი მაქსიმალურად ცდილობდა საკუთარი უფლებების სამართლიანობის დამტკიცებას და ხშირ შემთხვევაში არასწორი ინფორმაციის მიწოდებასაც კი არ ერიდებოდა დასავლური სახელმწიფოებისადმი. ეს პირველ რიგში უკავშირდებოდა იმ ფაქტს, რომ საერთაშორისო საზოგადოება დაერწმუნებინა მის მიერ განხორციელებული ქმედებების საჭიროებაში კავკასიასთან და კერძოდ, საქართველოსთან მიმართებაში.

რა მეთოდებს მიმართავდა ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია აღნიშნული მდგომარეობის შესაცვლელად?

როგორც საარქივო მასალები, ემიგრანტული პრესა მოწმობს, ქართული პოლიტიკური ელიტის წარმომადგენლები აქტიურად ცდილობდნენ საკუთარი უფლებების ლეგიტიმაციას, საქართველოს სახელის საერთაშორისო ასპარეზზე გატანას, დასავლელი პოლიტიკოსების და არა მარტო, დარწმუნებას საქართველოს დამოუკიდებლობის აუცილებლობაში. ეს პროცესი განსაკუთრებული გამომხატველობით გამოირჩეოდა XX საუკუნის 20-იან წლებში მიმდინარე საერთაშორისო კონფერენციებზე, თუმცა აღნიშნული ქმედება არც შემდგომი წლების განმავლობაში შენელებულა.

მართალია, ქართული ემიგრაციის წარმომადგენლებს შორის არსებობდა გარკვეული განსხვავება პოლიტიკურ მსოფლმხედველობას შორის, თუმცა მიზანი ერთი იყო: დასავლური საზოგადოების დარწმუნება მათი საერთაშორისო მხარდაჭერის მოსაპოვებლად.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1831, აღნ. 2, საქმე №170.
2. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1831, აღნ. 2, საქმე №290.
3. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1831, აღნ. 2 საქმე №294.
4. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1831, აღნ. 2, საქმე №178.
5. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1831, აღნ. 2, საქმე №261.

Nato Songhulashvili

*Doctor of History, Ivane Javakishvili
Tbilisi State University, Ivane Javakishvili
Institute of History and Ethnology, scientist-
researcher of the Department of Modern
and Contemporary History*

**Georgian Emigration in the International Relations
(30s of the XX century)**

Summary

There are many scientific works dedicated to the Soviet system in the Georgian and foreign historiography, and accordingly there occur various positions and attitudes. Hence, it is difficult and at the same time necessary to view the issues related to this period from a different angle and carry out new, objective research, find comprehensive answers to various questions, which still necessitate investigation.

The events, which had place in the period of 1921-1991, have often become the objects of scientific research and there is immense specialist literature in this regard. However, the time transforms the attitudes towards the facts, evaluation trends also change, and in a concrete period, it becomes necessary to reconsider and reveal the tabooed facts of history. The ideological survivals of the Soviet system still affect the mentality of the part of the post-Soviet society. This situation is favored by unilateral coverage of the information and the ignorance of definite historical sources by the wide circles of the society. The monographs of the Soviet times are mainly subjective and correspond to the standards of the ideology of the epoch.

შოთა ვადაჭკორია

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

ბანახლებული ეროვნული საბჭოს შექმნის მცდელობა და ქართული ემიგრაცია (1951-1955 წწ.)

ქართული ემიგრაციისათვის საქართველოს თავისუფლების საკითხის საოცნებო საგნად გადაქცევის მიუხედავად, მათ პრაქტიკულ საქმიანობაში ურთიერთდაპირისპირება ზეალმატებულ საფეხურს აღწევდა. პოლიტიკური პარტიების ლიდერთა შეხედულებები და გეგმები საქართველოს განთავისუფლებასთან მიმართებაში, ურთიერთგამომრიცხავ შეხედულებებს შეიცავდა. ემიგრაციის შიგნით ასეთი დაპირისპირება პრაგმატული გადაწყვეტილებების მიღებას და საერთო საქმის წინ წაწევას უშლიდა ხელს. 1922-1940 წლებში მიმდინარე დაპირისპირების უარყოფითი შედეგების მწარე გამოცდილების მიუხედავად, 50-იანი წლების ქართულ ემიგრაციაში ეს მავნე „ვირუსი“ ისევ ამოქმედდა. არადა, თაობათა ცვლის შედეგად, ქართული პოლიტიკური აზროვნების სივრცეში შექმნილი ვაკუუმით წარმოქმნილი ხარვეზის ამოვსება, ერთიანი სამოქმედო გეგმის შემუშავებას და ხელი-ხელჩაკიდებული ფორმით მოქმედებას მოითხოვდა. ქართული ემიგრაციის უფროსი თაობის წარმომადგენლებს კარგად ახსოვდათ ევროპის ქვეყნების ლიდერთა დაპირებების შეუსრულებლობა. იმ შემთხვევაში, თუკი ევროპელი ლიდერები ქართველი ემიგრანტების საქმიანობაში პოლიტიკურ ქაოსს დაინახავდა, ეს ფაქტორი მათთვის, ქართული ემიგრაციისადმი ინდიფერენტული დამოკიდებულების ხელჩასაჭიდი გასაღები გახდებოდა. ამ მხრივ, უაღრესად საყურადღებო შეხედულებაა გამოთქმული „ყოფილი ეროვნული მთავრობის ამოცანების შესახებ“ 1954 წელს დაწერილ დოკუმენტში. მასში გამაფრთხილებელი ფორმით იყო მითითებული: 1) წარსულის გამოცდილებიდან გამომდინარე, გარედან დიდი დახმარების მიღება ქართული ემიგრაციისადმი გამორიცხული იყო. საუკეთესო პოლიტიკურ მეგობრებს ევროპის ქვეყნის ლიდერები ხშირად უყურადღებოდ ტოვებდნენ და მიზეზად ორ ფაქტორს ასახელებდნენ: ა)

მოუცლელობას და ბ) თავიანთი ქვეყნის საქმეებით გადატვირთვას; 2) აუცილებლობა მოითხოვდა: ა) უმნიშვნელოვანეს საკითხებში ქართული ემიგრაციის ერთსულოვნებას; ბ) ერთიანი ავტორიტეტული მაკოორდინირებელი ორგანოს შექმნას, რომელიც მემკვიდრეობით მიღებული ყველა საქმეების გაძღოლის პასუხისმგებლობას აიღებდა. იმავედროულად, ანგარიშს გაუწევდა იმ ქვეყნის ადმინისტრაციის ინტერესებს, სადაც ქართული ემიგრაცია იმყოფებოდა; 3) ემიგრანტი ამომრჩევლების საფუძველზე შექმნილი ახალი ორგანიზაციის და მისი აღმასრულებელი კომიტეტის შემადგენლობის არჩევის ისეთი პროცედურა უნდა დამკვიდრებულიყო, რომელიც ხელმძღვანელობაში ემიგრაციის ახალი თაობის წარმომადგენლების შეყვანას შეუწყობდა ხელს. საჭიროებისამებრ მთელი საქმიანობის გადახალისებას მოახდენდა და რაც მთავარია, 4) ემიგრაციის გახანგრძლივების შემთხვევაში, აღნიშნული ორგანოს საქმეების თაობიდან-თაობისადმი გადაცემა შეუფერხებლად განხორციელდებოდა. ასეთი საპროგრამო დებულებების მიუხედავად, თვით ქართული სოციალ-დემოკრატიის რიგებში გათიშულობა და ურთიერთდაპირისპირება შენარჩუნებული იქნა. ეს ფაქტი, გადამდებ სენად შეიძლება ქცეულიყო იმ თაობისათვის, რომელზედაც ქართული ემიგრაციის ლიდერები დაწყებული საქმის ბოლომდე მიყვანის იმედს ამყარებდა. არადა, არსებული სიტუაცია დასახული მიზნის დამუხრუჭების საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენდა.

ოფიციალური დოკუმენტების მიხედვით, ქართული ემიგრაციის სამთავრობო ფრთის წარმომადგენლები საბჭოთა ხელისუფლების მოწინააღმდეგე ყველა ძალებთან თანამშრომლობის და ერთიანი სამოქმედო პროგრამის შემუშავების სურვილს გამოთქვამდნენ. ამით ქართველთა ეროვნულ მისწრაფებებს თანაუგრძნობდა. ამ ფონზე თუკი განვიხილავთ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის შიგნით არსებულ დაპირისპირებას, იგი ვერანაირ კრიტიკას ვერ უძლებს. 1951 წლის მონაცემებით, ემიგრაციაში მყოფი სოციალ-დემოკრატიული პარტია ორ ნაწილად იყო გახლეჩილი. ეს ფაქტი ემიგრაციის რიგებში ანტისაბჭოური საქმიანობის ერთ-ერთ შემაფერხებელ ბარიერად შეიძლება იქნას მიჩნეული. მითუმეტეს, ქვეყნის ოკუპაციის შემდეგ ქართველთა ინტერესებისათვის მებრძოლი ძალის ევროპის პოლიტიკურ სივრცეში ერთმანეთთან ოპოზიციის ამპლუაში ყოფნა, მათი დისკრედიტაციისთვის ხელშემწყობ პირობებს ქმნიდა. მეორე მხრივ, არსებული რეალობა ემიგრაციის ქართველ სოციალ-დემოკრატიას ანტისაბჭოური საქმიანობის და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლიდერის ფუნქციას აკარგვინებდა. ეს საშიშროება იმავე სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერებისგან დროულად იქ-

ნა აღქმული და შექმნილი მდგომარეობის გამოსწორებას შეეცადნენ. დასახულ მიზანს ემსახურებოდა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ორივე მიმდინარეობის ლიდერთა ინიციატივით პარიზში მოწვეული თათბირი (1951 წლის ივლის-აგვისტო). ამ ღონისძიებას ესწრებოდნენ: პარიზის სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციიდან გრ. ურატაძე და კ. გვარჯალაძე; პარიზის გაერთიანებული სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციიდან ნ. ცინცაძე და რ. არსენიძე.

თათბირზე ორი საკითხი იქნა განხილული: 1) ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მუშაობის ძირითადი პრინციპები, რომლითაც ორგანიზაციას სამომავლოდ უნდა ეხელმძღვანელა და 2) ეროვნული პოლიტიკური ცენტრის წესდების პროექტი. საოქმო ჩანაწერებიდან ირკვევა, რომ პირველი საკითხის განხილვისას თათბირის მონაწილეებმა სრული მხარდაჭერა გამოუცხადა იმ პოლიტიკურ კურსს, რომელიც აშშ-ის და სხვა დემოკრატიული ქვეყნების ხელისუფალთ ჰქონდათ აღებული ერებისა და ადამიანთა უფლებრივი მდგომარეობის დასაცავად საბჭოთა კომუნისტური ტირანიის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ამის შესახებ იმავე დოკუმენტში გარკვევით არის მითითებული: „ორივე მხარე თანახმანი არიან, რომ განმათავისუფლებელი მუშაობის პროცესში... დაუკავშირდეთ... ყველა დემოკრატიულ ძალებს მოსკოვის მიერ დაჩაგრული ერებისას და თვით რუსი ხალხის იმ დემოკრატიულ დაჯგუფებებს, რომელნიც უდაოდ სცნობენ ქართველი ხალხის უფლებას თვით განაგონ თავისი ბედი და საერთოდ ყველა ერებისათვის აღიარებენ თვითგამორკვევის უფლებას ურეზერვოდ“. ასეთი პოზიციის ოფიციალურად გაცხადებიდან გამომდინარე, იმავე თათბირის მონაწილენი ვალდებულნი იყვნენ დასახული მიზნის განსახორციელებელი საფეხურის მოსამზადებელი პირობების შექმნაზედაც ეზრუნათ. თათბირის სტენოგრაფიული ჩანაწერებიდან ირკვევა, რომ ამ ღონისძიების მონაწილეთა ძირითადი ყურადღება ქართული ემიგრაციის პოლიტიკური ცენტრის ნაყოფიერი მუშაობის აუცილებლობაზე და მის სამომავლო შედეგებზე იქნა გადატანილი. აქედან გამომდინარე, **ცენტრის აგებულების შესახებ მიღებული შეთანხმების შედეგად, ცენტრის დანიშნულება და მისი შემადგენლობა შემდეგი ფორმით განისაზღვრა: ა) ახლადშექმნილ ცენტრს თავის თავზე უნდა აეღო საზღვარგარეთ განუული საქმიანობის მთელი პასუხისმგებლობა. დაეცვა ერთობლივი მუშაობისა და მთლიანობის პრინციპი. ყოველმხრივ ეზრუნა პარალელიზმის ასაცილებლად; ბ) ცენტრის შემადგენლობა პოლიტიკური პარტიებისა და დაჯგუფებების წარმომადგენლების ბაზაზე უნდა დაკომპლექტებულიყო. მისი შევსება იმ ცალკეული პიროვნებებით მომხდარიყო, რო-**

მელთა საქმიანობა ცენტრისთვის სასარგებლო იქნებოდა. იმავე თათბირზე ერთობლივად მიღებულ განცხადებაში აღნიშნული იქნა: „თათბირი იმედს გამოთქვამს, რომ პოლიტიკური ცენტრის მუშაობაში ორივე დაჯგუფება შეეცდება წინასწარი მოლაპარაკებით საერთო კრებაზე ერთი აზრით გამოვიდეს“. ამ ვალდებულებებს ხელმოწერით ადასტურებდნენ: გრ. ურატაძე, კ. გვარჯალაძე, რ. არსენიძე და ნ. ცინცაძე [1, 7].

აღნიშნული გადაწყვეტილების მიუხედავად, ქართული ემიგრაციის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პოლიტიკურ ძალთა გაერთიანება შეუძლებელი გახდა. ამის შესახებ ს. ასათიანი თავის პუბლიკაციაში – „დღევანდელი მდგომარეობა და ჩვენი საკითხი“ გულისტკივილით წერდა, რომ ქართულ „პატარა ძალებს ბევრი არ შეუძლია რა, მაგრამ ის რის გაკეთებაც შეუძლია და ვერ აკეთებს, ერთი-მეორესთან შეუთანხმებლობით, ამას არც ჩვენი ერი და არც მისი ისტორია არასოდეს არ გვაპატიებს. ჭეშმარიტად კარგია, რომ საქართველოს ბედი მხოლოდ ემიგრაციაზე არ არის დამოკიდებული, თორემ ის დიდი ხნიდან დაღუპული იქნებოდა. საქართველოს ხშირად ჰქონია თავისი ისტორიის გასწვრივ მწარე ეპიზოდები, მაგრამ თავისი გმირული ბრძოლით, გონიერი დროის შესაფერი პოლიტიკის წარმოებით ისევ ფეხზე დამდგარა და თავის ისტორია გაუგრძელებია. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ის დღევანდელ ტრაგედიასაც გაუძლებს! მაგრამ ვაი, ჩვენს სირცხვილს! განა ღირსი ვიქნებით პატრიოტისა და თავისუფლებისთვის მებრძოლის სახელის, თუ ჩვენი წვლილი არ მივიტანეთ მის საკურთხეველზე?“ [2, 13-14].

ჩემს მიერ მოტანილი ამ ამონაწერის მიხედვით: ა) ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ორგანიზაციის საქმის წინ წაწევის მიზნით, ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პოლიტიკური ძალების ლიდერთა კონსესუსამდე მისვლა და პრინციპულ საკითხებზე შეთანხმება პოლიტიკურმა ამბიციურობამ ჩაშალა; ბ) მათი ასეთი ქმედება საერთო საქმისადმი ზიანის მოტანის ელემენტებს შეიცავდა და საქართველოს თავისუფლებისათვის ბრძოლის საკურთხეველზე, ემიგრაციის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წვლილის მიტანას აფერხებდა. აქედან გამომდინარე, წერილის ავტორის დასკვნა, რომ მომავალი თაობა და ისტორია ქართულ პოლიტიკურ ემიგრაციას ასეთ ქმედებას არ აპატიებდა – სიმართლის მარცვალს შეიცავდა. დოკუმენტურ მასალაზე დაყრდნობით საფუძვლიანად უნდა იქნას შესწავლილი და მკითხველისადმი დასაბუთებული ფორმით მიწოდებული: ვინ უშლიდა ხელს ქართული ემიგრაციის „პოლიტიკურად ნამსხვრევი“ ძალების და მათ შორის ორად გახლეჩილი სოციალ-დემოკრატიული

პარტიის გაერთიანებას, საერთაშორისო არენაზე ანტისაბჭოური პროგრამით ერთობლივად გამოსვლას.

ემიგრაციის ქართველთა ერთიანობის საკითხი იმდენად აქტუალური იყო, რომ იმ პერიოდის ემიგრანტულ ჟურნალ-გაზეთებში ამ პრობლემათიკასთან მიმართებაში შესაბამისი პუბლიკაციები იბეჭდებოდა. ამ მხრივ, ჩემი ყურადღება მიიქცია „ა. გიად-ის“ ფსევდონიმით გამოქვეყნებულმა წერილმა – „მუდამ თავსატეხი საკითხი“. მასში გარკვევით იყო მითითებული: 1) ბოლშევიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის აუცილებლობის შესახებ ერთიანი თვალსაზრისის მიუხედავად, ქართული ემიგრაცია პოლიტიკურად დაქსაქსული რჩებოდა და დასახული მიზნის საფეხურებრივად აღმასვლის გამოძებნას ვერ ახერხებდა; 2) თავისუფალი აზროვნებისა და განსხვავებული პოლიტიკური შეხედულებების მიუხედავად, დაპყრობილი ქვეყნის ემიგრაციის პრაქტიკულ საქმიანობას პრაგმატიზმის სახე უნდა მიეღო. პოლიტიკურ დაქსაქსულობასა და ურთიერთდაპირისპირებაში არ გადაზრდილიყო. საქართველოს სინამდვილის ყოფიდან გამომდინარე, ქართველთა სახელმწიფოს აღდგენამდე თითოეული მათგანის პოლიტიკური და იდეოლოგიური შეხედულებებით მოქმედება, პოლიტიკური სიბრძნის უარყოფით, ცდომილებისკენ გადადგმული ნაბიჯით არ გამოვლენილიყო.

ზემოაღნიშნული შეგონებითი ფონის შექმნით, იმავე სტატიის ავტორი ქართული ემიგრაციის წარმომადგენლებს სავსებით კანონზომიერად შეახსენებდა: „აქ უცხოეთში არ სჯობს, რომ ვითომ პოლიტიკურ ბრძოლას, რომელიც კერძო შუღლზეა აგებული ვიდრე ქართველი ერის ინტერესების დაცვაზე, თავი დავანებოთ და ერთად დარაზმულნი საქართველოს განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში გავერთიანდეთ?“ საკითხის ასეთი ფორმით დასმა იმ ეტაპზე სავსებით კანონზომიერი იყო. მითუმეტეს, საბჭოთა იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლა და ამ იმპერიაში შემავალი დამონებული ერების გამოსარჩლების პოლიტიკურ კურსს, იმ ეტაპზე აშშ-ი ედგა სათავეში. ეს უნიკალური პოლიტიკური მომენტი ქართულ ემიგრაციას მაქსიმალურად უნდა გამოეყენებინა, თუკი მათ რიგებში პოლიტიკური სიბრძნე ჯერ კიდევ ამოშანთული არ იყო. ეს გარემოება ჰქონდა მხედველობაში იმავე სტატიის ავტორს, როცა ქართული ემიგრაციის მისამართით წერდა: „31 წლის განმავლობაში საქართველოს საკითხი ასე გარკვევით არასოდეს არ დასმულა, როგორც დღეს... ძალაუნებურად მთელი პროგრესული კაცობრიობა ჩვენი მოკავშირეა. ყველა თავისუფალი ერების ბედი კი დამოკიდებულია ჩრდილო ამერიკის შეერთებულ შტატებზე, რომელიც სათავეში უდგას ბოლშევიკური

მონობის წინააღმდეგ ბრძოლას. და ეს ამერიკა, რომელსაც დამოუკიდებელი საქართველო არასოდეს უცვნიდა, დღეს ოცდაათი წლის დამონებულ ჩვენს ქვეყანას თავისი საგარეო საქმეთა მინისტრის პირით თანადგომას უცხადებს და თავისუფლებისთვის ბრძოლაში დახმარებას ჰპირდება. ეს აუცილებლად დიდი ისტორიული მოვლენაა ქართველი ერისათვის“ [3, 12].

ასეთ პირობებში ქართული ემიგრაციის მოვალეობას შეადგენდა, თავიანთი საქმიანობისათვის, უკიდურეს შემთხვევაში გარეგნულად ერთიანობის მოჩვენებითი ფორმა მიეცა. სამწუხაროდ, პირადი ამბიციებით ერთმანეთის წინააღმდეგ ისე იყვნენ დაპირისპირებულნი, რომ საქორების შემთხვევაში, მოჩვენებითი ერთიანობის თეატრალური სცენარის გათამაშების უნარიც დაკარგული ჰქონდათ. იმასაც თუ გავითვალისწინებთ, რომ ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია უცხოელთა თვალში ქართველი ერის „მინიატურულ განსახიერებას“ წარმოადგენდა, მაშინ მათი შიდა პოლიტიკური დაპირისპირება დანაშაულებრივ ფორმებში აღიქმებოდა. ამ საკითხთან მიმართებაში ჟურნალ „მებრძოლი საქართველო“-ში დაბეჭდილ პუბლიკაციაში „ჩვენი გათიშულობის მიზეზი“ გ. წერეთელი საზგასმით წერდა: ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის დანიშნულებას წარმოადგენს „ემსახუროს და ხელი შეუწყოს ქართველი ხალხის კეთილდღეობას, ხელიდან გამოსტაცოს საქართველო კრემლის ტირანიას და ის თავისუფალ ხალხთა საერთო ოჯახში შეიყვანოს ვით თანასწორი თანასწორთა შორის... არ არსებობს ჩვენს შორის ისეთი პოლიტიკური დაჯგუფება, რომელიც კატეგორიულად არ მოითხოვდეს საქართველოს დამოუკიდებლობას, მისი მიტაცებული თავისუფლების აღდგენას. ყველანი თანახმანი ვართ, რომ საბჭოთა რეჟიმის დამხობის გარეშე შეუძლებელია საქართველოს განთავისუფლება... და მაინც არ მოხერხდა საერთო ეროვნული სრული ფრონტის შექმნა, მთელი ჩვენი ძალების ერთ კალაპოტში მიშვება“. დოკუმენტური მასალით დასტურდება, რომ გ. წერეთლისეული ეს პოზიცია სიმართლეს შეესაბამება და განცალკევებისკენ სწრაფვის იმ პოლიტიკურ სიმახინჯეზე მიუთითებდა, რომელიც ქართულ ემიგრაციაში იყო დამკვიდრებული, და რაც მთავარია, საერთო მიზნის მიღწევაში ხელშემშლელი ფაქტორის ფუნქციას ასრულებდა.

ქართული ემიგრაციის შიგნით შექმნილი უმძიმესი სიტუაციის შესახებ ზემოთ მოტანილი ფაქტებისა და ემიგრაციის საქმიანობის განვლილი ისტორიის ზოგადი ანალიზიდან გამომდინარე, იმავე სტატიაში გ.წერეთელი გარკვევით მიუთითებდა: „რა დასამალია, რომ უთანხმოება არა პრინციპულ-იდეოლოგიური ხასიათისა იყო, არამედ

პირადული, ზოგიერთ მოხუც პოლიტიკურ მოღვაწეთა პირადი შულ-ლით გამოწვეული. კერძო ანგარიშები, პირადი ამბიციები და ურთიერთშორის კონკლაობა პირველობისათვის – ეს ჩვენი ისტორიული მტერი მოგვდევს აქ ემიგრაციაში და მოსვენებას არ გვაძლევს. განა სხვანაირად შეიძლება აიხსნას ის ფაქტი, რომ ეროვნული მთავრობა, რომელიც ქართველი ხალხის ნება-სურვილით იყო არჩეული, რომელიც სამი წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა ერის ბედ-იღბალს და სამი ათეული წელია დაულაღვად იბრძვის ერის შებლალული უფლების აღსადგენად, რომელიც ერთადერთი ეროვნული ინსტიტუტია საკმაო ავტორიტეტით რომ სარგებლობს, როგორც უცხოელ მეგობრებთან, ისე თვით ქართველთა შორის, გაგვერიყა ჩვენგან და უმათოდ გვეწარმოებია განმათავისუფლებელი ომი?!... თუ ვინმეს გულწრფელად გაერთიანება უნდოდა და... დაბრმავებული არ იყო პირადი ამბიციებით, ეს გაერთიანება მხოლოდ... ეროვნული მთავრობის ირგვლივ შეიძლება და და არა უმისოდ ან მის წინააღმდეგ?!

ჩაეყარა რა საფუძველი ემიგრაციის ორად გათიშვას, იმთავითვე იქნა დაშვებული შეცდომა თუ დანაშაული. ხოლო შემდეგი შეხლა- შემოხლა ბუნებრივი შედეგია და ამიტომ... ბევრს არ აკვირვებს. ურთიერთ დაპირისპირების პირობებში რა გასაკვირია თუ „ცენტრისტებს“ მთავრობის და „საბჭოს“ პოლიტიკური ხაზი არ მოეწონებათ და მის წინააღმდეგ სიტყვიერად თუ წერილობით გაილაშქრებენ... ამ გამოლაშქრებებს ხშირად ულოლიკობა ახასიათებს და... საქმეს სცილდებიან“.

ჩემს მიერ მოტანილ ამ ვრცელ ამონაწერში, ქართული ემიგრაციის პოლიტიკური ამბიციებით შეპყრობილი დაჯგუფებების ლიდერთა სრული ანატომიაა წარმოდგენილი. გარკვევითაა მითითებული მათი მოქმედების ალოგიკურობის და საერთო საქმისადმი ნებსით თუ უნებლიედ ჩადენილი დანაშაულის შესახებ. ავტორისეული ეს პოზიცია სავსებით მართებულია იმ საკითხშიაც, როცა ემიგრაციაში მყოფი მთავრობის გარშემო, პოლიტიკური ძალების გაერთიანების აუცილებლობაზე მიუთითებდა. მისი ეს შეხედულება XX საუკუნის 50-იანი წლებში საერთაშორისო არენაზე ანტისაბჭოური კურსის აღმასვლის პოლიტიკური პროცესების ანალიზს ეფუძნებოდა და რაც მთავარია, მასში ქართული ემიგრაციის აქტიურად ჩართვის მიზანშეწონილებას ითვალისწინებდა. იგი წარმატებული მხოლოდ იმ შემთხვევაში გახდებოდა, თუკი ქართული ემიგრაცია პოლიტიკურად ერთ მუშტად შეიკვროდა და საერთაშორისო ანტისაბჭოურ ძალებს, კონსესუსზე დაფუძნებული ერთიანი სამოქმედო პროგრამით წარუდგებოდა. თუკი ამას ვერ შეიძლება, უფროსი თაობის 32 წლიანი თავდადებული ანტი-

საბჭოური საქმიანობის ისტორიის განულებას მოახდენდა. ეს საპასუხისმგებლო მისია ემიგრაციის ახალი თაობის უმეტესობას კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული და უფროსი თაობის შემორჩენილ გამობრძმედილ პოლიტიკურ მოღვაწეებთან ერთად ემიგრაციის პოლიტიკური ძალების კონსოლიდაციისათვის თავგამოდებით იბრძოდნენ. აყენებდნენ საკითხს სამშობლოს განთავისუფლებისათვის მებრძოლი ძალების ერთ პოლიტიკურ ორგანიზაციაში გაერთიანების შესახებ. მითუმეტეს, იმ ეტაპზე ანტიკომუნისტური ქართული დაჯგუფებების ერთ ორგანიზაციაში გაერთიანებისათვის პოლიტიკური და ფსიქოლოგიური პირობები ხელსაყრელი იყო. თუნდაც იმ ელემენტარული მიზეზის გამო, რომ ანტისაბჭოურ მოძრაობას აშშ-ის ხელისუფალნი ედგა სათავეში. ამ ფონზე თუკი შევაფასებთ ქართულ ემიგრაციაში შექმნილ სიტუაციას, ქართული ძალების დაქსაქსულ და „გათითო-კაცებულ“ ქმედებას, ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისადმი საერთაშორისო ორგანიზაციების მხარდაჭერის მოპოვების თვალსაზრისით, იგი უარყოფითი შედეგების მომტანი შეიძლება ყოფილიყო. აღნიშნულ საფრთხე, პარიზის ქართული პოლიტიკური ორგანიზაციის წევრთა ერთ ნაწილს კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული და შექმნილი რთული სიტუაციიდან გამოსვლის გზების ძიებაში იმყოფებოდა. ამ მიმართულებით გადადგმულ პირველ ქმედით ნაბიჯს, 1951 წლის 28 იანვარს ქ. პარიზში მოწვეული ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის საზოგადო კრება წარმოადგენდა. მისი მონაწილენი, მთავრობისა და ეროვნული საბჭოს ურთიერთობის შესაბამისი წესდებით დარეგულირების აუცილებლობას ისახავდა მიზნად. პირველივე სხდომაზე მიღებული 7 პუნქტიანი წესდების განხილვის დროს, განსაკუთრებული დაპირისპირება დოკუმენტის მე-7 მუხლმა გამოიწვია. იგი მთავრობისა და ეროვნული საბჭოს დამოკიდებულებას ეხებოდა. რამდენადაც აღნიშნულ საკითხზე ვერ შეთანხმდნენ, მისი საბოლოო რედაქტირება შესაბამის კომისიას მიანდვეს. აკ.ჩხენკელის წინადადებით, იმავე კრებაში შემდეგი ფორმულირება მიიღო: „შედგენილი იქნეს ეროვნული საბჭოს შიდა ორგანიზაციული წყობის და სამოქმედო გეგმის დებულებები, რომელშიდაც უნდა ჩანდეს საქართველოს მთავრობის აშკარა სურვილი და გარანტიები მთავრობის ქართულ საბჭოსთან პოლიტიკური პასუხისმგებლობის გაზიარების“.

ეს ფორმულირება ზოგად ხასიათს ატარებდა და ეროვნული ცენტრის შემადგენლობის დაკომპლექტების პრინციპებს არ ასახავდა. აღნიშნული გარემოებით იყო განპირობებული ს. საღირაშვილის მხრიდან ეროვნული ცენტრის შექმნასთან მიმართებაში გამოთქმული შე-

ნიშვნები. მისი მტკიცებით, ახლადშექმნილი ორგანოში პროვინციებიდან და სხვა ქვეყნებში გაბნეული ემიგრანტი ქართველი პოლიტიკოსებიც უნდა შეეყვანათ. ასეთ სანყისებზე დაფუძნებულ ეროვნულ ცენტრს მუდმივი კონტაქტები უნდა ჰქონოდა მთავრობასთან, ხოლო ამ უკანასკნელს მთელი პასუხისმგებლობა თავის – თავზე აელო. ეს იმ შემთხვევაში გახდებოდა შესაძლებელი, თუკი ქართული ემიგრაციის პოლიტიკური დაჯგუფებები წინასწარი შეთანხმებების შედეგად ერთიანი ცენტრალური ორგანოს შექმნას შეძლებდნენ. აღნიშნული საკითხის შესახებ გამართულ დისკუსიაში მონაწილე ქართველი პოლიტიკოსების (აკ. ჩხენკელი, პ. სარჯველაძე, გრ. ურატაძე, მ. გობეჩია, რ. არსენიძე, ე. გეგეჭკორი, ნ. ურუშაძე, კ. გვარჯალაძე, ვ. ასათიანი, ს. სალირაშვილი, ნ. ცინცაძე) მხრიდან გამოთქმული შეხედულებების გათვალისწინების საფუძველზე, იმავე კრებამ შემდეგი შინაარსის დადგენილება მიიღო: „1) შექმნილი იქნას ერთი ქართული ცენტრი, რომელშიდაც წარმოდგენილი იქნებიან მთელი ქართული პოლიტიკური ძალები (ეს ცენტრი თანამშრომლობს უცხოეთში მყოფ ეროვნულ ქართულ მთავრობასთან); 2) კრება არ სცნობს 1949 წლის 7 ნოემბერს ქართველების ერთი ნაწილის მიერ შედგენილ ეგრეთ წოდებულ „პოლიტიკურ ცენტრს უცხოეთში“ და მის არსებობას ეროვნული ინტერესებისათვის მავნედ აღიარებს; 3) კრებას სასარგებლოდ მიაჩნია არჩეული იქნას კომისია, რომელიც იზრუნებს ერთი ქართული ცენტრის შესაქმნელად“.

ასეთი ორგანოს შექმნის შემთხვევაში, დემოკრატიული რესპუბლიკის აღსადგენად განეული მისი საქმიანობა, ევროპის ქვეყნებში მხოლოდ აგიტაცია-პროპაგანდით უნდა შემოფარგლულიყო. რაც შეეხება საქართველოს ემიგრაციული მთავრობისადმი დამოკიდებულებას, იგი ვალდებული იქნებოდა ამ ორგანოსთან მჭიდროდ ეთანამშრომლა და ერთობლივი ძალებით ემოქმედათ დასახული მიზნის მისაღწევად. თუ რა კრიტიკურიუმების დაკმაყოფილების შემთხვევაში გახდებოდა შესაძლებელი გაცხადებული მიზნებისა და ამოცანის შესრულება, ამის შესახებ საყურადღებო წინადადებებს შეიცავს „ყოფილი ეროვნული მთავრობის ამოცანების შესახებ“ შედგენილი დოკუმენტი. მასში მოტანილი ძირითადი დებულებები შემდეგი ფორმით შეიძლება ჩამოყალიბდეს: 1) ორგანიზაცია, რამდენადაც ერის განთავისუფლებისათვის იყო მოწოდებული, მისი ცენტრალური ორგანოს კონპენტენციის განსაკუთრებულობიდან გამომდინარე, თითოეულ წევრს განსაზღვრულ ჩარჩოში უნდა ემოქმედა. ორგანიზაციაში ყოველი პიროვნების შესვლა ან მისი წევრის თვითნებურად გამოსვლა, გზად მიმავალი კაცის მდგომარეობას არ უნდა დამგავნებოდა; 2) ახლადშექმნილი

ერთიანი ქართული ცენტრის მიზანს, საქართველოს ფორმალური ან იურიდიული სტატუსის და ქართველი ხალხის მიერ აღებული ხაზის შეცვლა არ წარმოადგენდა. მას დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში დამხმარე ფუნქცია უნდა შეესრულებინა. ემიგრაციის მიერ არჩეული ეს ორგანო, თავისი საქმიანობის შედეგებით პასუხისმგებელი იქნებოდა მხოლოდ ემიგრაციის და არა ქართველი ხალხის წინაშე; 3) საქართველოს ემიგრაციული მთავრობა, ქართული ეროვნული საბჭოს შექმნას ჯერ კიდევ ნ. ყორდანას სიცოცხლეშივე მიიჩნევა მიზანშეწონილად. პარალელურად, მისი აღმასრულებელი ორგანოს წევრთა ცვალებადობასაც აუცილებლობად თვლიდა. ასეთი ღონისძიება, ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისადმი პერმანენტული ხასიათის მიცემაზე და ეროვნული თავისუფლების დროშის თაობიდან-თაობაზე ესთაპეტის სახით გადაცემაზე იყო გათვლილი; 4) ეროვნული საბჭოს ძირითადი დებულებები სრულებით აკმაყოფილებდა ცენტრალური ორგანოსთვის საჭირო მოთხოვნილებებს და ხელს უწყობდა ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ძირითადი ნაწილის გაერთიანებას. მითუმეტეს: ა) ამ ორგანიზაციის წესდება, ორგანიზაციაში მუშაობის ფართო ასპარეზს უქმნიდა ქართული ემიგრაციის ახალ თაობას; ბ) ორგანიზაციის შექმნის ნებართვა, საფრანგეთის შესაბამისი უწყების მიერ იყო გაცემული; გ) ორგანიზაციასთან შეთანხმებულ მუშაობას, საქართველოს ემიგრაციული მთავრობა სასარგებლოდ მიიჩნევდა; დ) ეროვნული მთავრობისა და ეროვნული საბჭოს ფუნქციები მკაცრად უნდა ყოფილიყო გამიჯნული და მისი აღრევა დაუშვებელი იყო; ესაზღვარგარეთის ორგანიზაციებისა და უცხოეთის ოფიციალური წრეების მხრიდან, საქართველოს ემიგრაციული მთავრობისადმი ანგარიშის განწვევა, დამფუძნებელი კრების მანდატით მთავრობის აღჭურვის ფაქტორით იყო განპირობებული. ასეთი დამოკიდებულების გაგრძელება, ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის კონსოლიდაციაზე, ახლადარჩეული ორგანიზაციისა და მთავრობის ქმედითუნარიანობაზე იქნებოდა დამოკიდებული; 5) ქართული ემიგრაციის ცენტრალური ორგანო, ყოველდღიური ადმინისტრაციული საქმეებით უნდა ყოფილიყო დაკავებული და ეროვნული მთავრობის საქმიანობის მემკვიდრის ფუნქცია შეესრულებინა. მას უნდა უზრუნველყო ემიგრაციის დიდი ნაწილის გაერთიანება და ეროვნული საბჭოს არჩევნებში აქტიური მონაწილეობა. რაც შეეხება ქართველ ემიგრანტთა მიერ არჩეულ და ნდობით აღჭურვილ საბჭოს, იგი აღმასრულებელ ორგანოს ნიშნავდა. აქვე იყო წარმოდგენილი ემიგრაციის მხრიდან ეროვნული საბჭოს არჩევის განმსაზღვრელი სპეციფიური პრინციპები.

ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ ქართული პოლიტიკური ემიგრა-

ციის ბაზაზე ახალი ორგანოს შექმნის აუცილებლობის დასმას, დადებითად შეხვდა საქართველოს ემიგრაციული მთავრობის წარმომადგენლები. ამის დადასტურებას, პარიზში გამართული ეროვნული საბჭოს ყრილობაზე (1952 წლის 4 ნოემბერი) საქართველოს მთავრობის ოფიციალური განცხადება წარმოადგენს. მთელ რიგ მნიშვნელოვან საკითხებთან ერთად მასში გარკვევით იყო მითითებული მოსალოდნელი სირთულეების შესახებ. ამ დოკუმენტის შემდგენლები, შეკრების მონაწილეებს ერთხელ კიდევ შეახსენებდა, ემიგრაციის პოლიტიკური ძალების გაერთიანების და გაათქვამებული მუშაობის აუცილებლობას. „ამისთვის ჩვენ სიამოვნებით ვეგებებით საერთო ორგანოს დაარსებას უცხოეთში და ვიმედოვნებთ, რომ იგი თავის ირგვლივ შემოიკრებს მთელს პოლიტიკურ ცოცხალ ემიგრაციას და რომ იმათაც, ვინც დღეს აქ არის წარმოდგენილი, მალე თქვენს წინაშე ვიხილავთ. დღევანდელი თქვენი მრავალრიცხოვანი და მრავალფეროვანი ყრილობა თავდება იმის, რომ ამიერიდან ქართველი ემიგრაციის ფართო წრეები, რომელთა გაერთიანებას ჩვენ მუდამ ვცდილობთ ერთსულოვნად იმუშავენ საქართველოს განთავისუფლების საქმეზე“ [4, 6].

საქართველოს ემიგრაციული მთავრობის ოპტიმიზმით დატვირთული ეს განცხადება, განსაკუთრებული ამბიციურობისა და დაქსაქსულობის „მოურჩენელი ვირუსისგან“, ქართველთა განსაკუთრებულად გამოუსადეგარი აღმოჩნდა. ეს რეალობა დოკუმენტური მასალითაც დასტურდება, რომლის შესახებ ნაშრომის შესაბამის ადგილზე მექნება საუბარი. რაც შეეხება ახალ ორგანოს – „ეროვნულ საბჭოს“, მისი არჩევის შემთხვევაში ძირითადი ფუნქცია უნდა ყოფილიყო: ა) ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის გაერთიანება და მეთაურობა; ბ) საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის აღორძინებისადმი ხელშეწყობა-დახმარება. ამ მიზნის განსახორციელებლად ახალ თაობას, ეროვნული დროშა, უფროსი თაობის შემორჩენილ წარმომადგენლებთან ერთად უნდა ეტარებინა. ამ ფაქტორით იყო განპირობებული ემიგრაციული მთავრობის თავმჯდომარის კ. კანდელაკის მხრიდან, ეროვნული საბჭოს შემადგენლობის გაფართოების აუცილებლობის დასმა. ამ ინიციატივამ განსაკუთრებული კმაყოფილება გამოიწვია საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ამერიკული საბჭოს ხელმძღვანელობაში. ამის შესახებ, იმავე საბჭოს თავმჯდომარის ვახტანგ აბაშიძის და საბჭოს მდივანის გივი კობახიძის მიერ, საქართველოს ემიგრაციული მთავრობის თავმჯდომარის კონსტანტინე კანდელაკისადმი 1954 წლის 12 ნოემბერს ნიუ-იორკიდან გამოგზავნილ წერილში ხაზგასმითაა

მითითებული. რამდენადაც ეს დოკუმენტი თავისი შინაარსითა და პათოსით განსაკუთრებული ღირებულების მატარებელია, მკითხველ საზოგადოებას მის სრულ ტექსტს შევთავაზებ. „დიდად პატივცემულ ბატონო კონსტანტინე! ამა წლის 31 ოქტომბერს ქალაქ ნიუ იორკში მოხდა კრება საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ამერიკული საბჭოს გამგეობისა, რომელზედაც საგანგებოდ მოწვეული იყო ბატონი ილია გოლდმანი. ბატონმა გოლდმანმა გაგვაცნო თქვენი ევროპაში მოგზაურობის შთაბეჭდილებანი და განსაკუთრებით შეეხო ქართული პოლიტიკური ორგანიზაციების მუშაობას ევროპაში. მან მეტად მაღალი შეფასება მისცა საქართველოს კანონიერი მთავრობის მუშაობას უცხოეთში და აღნიშნა, რომ თქვენ განზრახული გაქვთ ქართული ეროვნული საბჭოს გაფართოება, მასში ახალი წევრებისა და ახალ ორგანიზაციათა წარმომადგენლების შეყვანა, რათა ამით ზემოხსენებული ორგანიზაციის წინა და მისი მუშაობა უფრო გაიზარდოს და გაფართოვდეს. ძალიან კარგი იქნებოდა აგრეთვე, თუ აქტიურ საქმიანობას დაუახლოვებდით ცნობილ პოლიტიკურ მოღვაწეებს, რომელთაც საქართველოს დამოუკიდებლობის დროს ოფიციალური და საპასუხისმგებლო თანამდებობანი ეჭირათ. მათი სახელები და მათი დახმარება აუცილებელია ჩვენი ბრძოლისთვის საქართველოს დამპყრობთა წინააღმდეგ!“

დასასრულს, ბატონო თავმჯდომარე, გამოვთქვამთ ჩვენს დიდ სიხარულს და მივესალმებით მთელის შეგნებით და გრძნობით თქვენს გადაწყვეტილებას მიღებულს თავის დროზე, ჩაუდგეთ საქართველოს მთავრობას სათავეში იმ ორი დიდი დანაკარგის შემდეგ, რომელიც საქართველოს ემიგრაციამ განსვენებული ნოე ჟორდანიას და ევგენი გეგეჭკორის გარდაცვალებით განიცადა! გისურვებთ წარმატებას და იმედი იქონიეთ ჩვენი მხარდაჭერისა თქვენს საქმიანობაში!“

როგორც ვხედავთ, ეს წერილი საქართველოს ემიგრაციული მთავრობის ახალი თავმჯდომარის კ. კანდელაკისადმი არა მარტო პატივისცემას შეიცავდა, არამედ მისი ავტორები მხარდაჭერას გამოთქვამდნენ იმ სწორი გადაწყვეტილების მიმართ, რომელიც ეროვნული საბჭოს გაფართოებას – ახალი წევრებით შევსებას ითვალისწინებდა. ამ მიმართულებით პრაგმატული ხასიათის ღონისძიებების გატარება, ქართული ემიგრაციის პოლიტიკური ძალების კონსოლიდაციის რეალურ საშუალებად იყო გამოცხადებული. იმასაც თუ გავითვალისწინებთ, რომ იმ პერიოდში ქართველი ერი უმძიმეს მდგომარეობაში იმყოფებოდა, ემიგრაციის მხრიდან მცირეოდენი, თუნდაც მორალური ხასიათის მხარდაჭერა, უდიდეს ფსიქო-

ლოგიურ სიმტკიცეს შემატებდა. ამის გაკეთება მას შემდეგ გახდებოდა შესაძლებელი, როცა ქართული ემიგრაციის პოლიტიკური სპექტრი ერთ ორგანიზაციაში გაერთიანდებოდა და კონსესუსზე დაფუძნებულ სამოქმედო გეგმას მიიღებდა. ამ საკითხთან დაკავშირებით ჟურნალ „მებრძოლი საქართველო“-ში დაბეჭდილ პუბლიკაციაში „აღმასრულებელი კომიტეტის პოლიტიკური შედეგები“ გ. კერესელიძე წერდა: „ქართველთა ემიგრაციაში ეროვნული საბჭოს იდეა წარმოიშვა. სავსებით გავიზიარე ეს მშვენიერი აზრი, რადგან იგი მიმართდა ერთადერთ საშუალებად ქართველთა გაერთიანებისა, რაც აუცილებელია საგარეო პოლიტიკის ნაყოფიერად წარმოებისათვის. ამ საბჭოს ბევრი მტერი აღმოუჩნდა... ღრმად მრწამს, როცა შენელებდა პირველი „შოკი“, ვნებათა ლეღვა ადგილს დაუთმობს უფრო საღ, უფრო დამშვიდებულ მსჯელობას და სწორად გაგებულ ეროვნულ პოლიტიკას... საბჭოს და... მისი კომიტეტის არსებობის აზრი და მიზანი ერთადერთია: საქართველოს სუვერენულ სახელმწიფოს განთავისუფლება უცხო ოკუპაციისაგან. აღმასრულებელი კომიტეტის მოვალეობა იყო და არის თვითონ გამონახოს გეზი და საშუალებანი ამ ნათელი მიზნის განსახორციელებლად“ [2, 8]. ამ ამონაწერიდან კარგად ჩანს, ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის წარმომადგენელთა ერთი ნაწილის დადებითი დამოკიდებულება ეროვნული საბჭოსა და მისი აღმასრულებელი კომიტეტის მიმართ. მათი როლი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის აღმავლობის ხელშეწყობის საქმეში. მეორე მხრივ, აღნიშნულ ორგანოთა შექმნის მოწინააღმდეგეთა შესახებაცაა მინიშნებული. **საზგასმით უნდა ითქვას, რომ ის პოლიტიკური ძალები, რომლებიც ეროვნული საბჭოს გაფართოებული ფორმით არსებობას და მისი აღმასრულებელი კომიტეტის საქმიანობას მიუღებლად თვლიდნენ, საქართველოს სახელმწიფოს აღდგენის იდეის მკვლელის ფუნქციას ასრულებდნენ. მეორე მხრივ, საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ხელშემსლელი საფეხურის გამყარებას უწყობდნენ ხელს. ამ შემთხვევაში, ერთიც და მეორეც, საბჭოთა რუსეთის ინტერესებს შეესატყვისებოდა.**

ჩემი პოზიციის ასეთი ფორმით გამოთქმის შესაძლებლობას, ქართველ ემიგრანტთა ეროვნული საბჭოს წესდება იძლევა. ეს დოკუმენტი 5 თავისაგან შედგება. პირველ და მეორე მუხლებში გარკვევითაა განერილი აღნიშნული ორგანოს, მისი აღმასრულებელი კომიტეტის დანიშნულება. კონკრეტულად, თუ რა საპასუხისმგებლო მისიის შესრულებას ისახავდა მიზნად ქართული ეროვნული საბჭო, ამის საილუსტრაციოდ შესაბამის ამონაწერს მოვიტან დასა-

ხელეული დოკუმენტიდან. „I. ქართული ეროვნული საბჭო არის ცენტრალური ორგანო საქართველოს განმათავისუფლებელი მოძრაობისა უცხოეთში; II. ქართული ეროვნული საბჭო მიზნად ისახავს იმუშაოს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის აღდგენისათვის. კერძოდ: ა) გააერთიანოს და ხელმძღვანელობა გაუწიოს უცხოეთში საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მოქმედ ქართულ ძალებს და ორგანიზაციებს; ბ) გასწიოს სათანადო პროპაგანდა უცხოეთის საზოგადოებრივ წრეებში; გ) გააცნოს საქართველოს საკითხი და მისი ახლანდელი მდგომარეობა სხვადასხვა ქვეყნის პასუხისმგებელ პირებს და ორგანიზაციებს, რათა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის მხარი დაეჭირათ, როცა მათ წინაშე ეს საკითხი დადგებოდა; დ) გამოსცეს ბეჭდვითი ორგანო, წიგნები და საინფორმაციო ფურცლები ქართულ და უცხო ენებზე; ე) საქმიანი დამოკიდებულება თუ კავშირი დაიჭირონ ყველა იმ ორგანიზაციებთან და იმ ერების წარმომადგენლებთან რომელნიც: 1) უდაოდ სცნობენ ქართველი ერის სუვერენულ უფლებას და მხარს დაუჭერენ საქართველოს სახელმწიფოს განთავისუფლებას; 2) აღიარებენ საერთოდ ერთა თვითგამორკვევის უფლებას ურეზერვოდ; 3) იბრძვიან საბჭოთა რუსეთის მიერ დამყარებული რეჟიმის წინააღმდეგ; 4) იძიებს ნივთიერ საშუალებებს თავის დანიშნულების განსახორციელებლად“. რაც შეეხება ამ დოკუმენტის III, IV და V თავებს, იგი ეროვნული საბჭოსა და მისი აღმასრულებელი კომიტეტის ორგანიზაციის სტრუქტურას, მუშაობის განაწესს და შემაღენლობის სპეციფიკას განსაზღვრავდა.

ზემოთ მოტანილი ფაქტებიდან გამომდინარე თუკი განვიხილავთ აღნიშნული ორგანოს არსებობისა და მისი ფუნქციონირების მოწინააღმდეგეთა ქმედებებს, რბილად რომ ვთქვა, იგი გაუმართლებლად უნდა ჩაითვალოს. მეორე მხრივ, ეროვნული საბჭოსა და აღმასრულებელი კომიტეტის წინააღმდეგ მათი მხრიდან გალაშქრება, ზემოაღნიშნული წესდებით გათვალისწინებული ღირებულებებისადმი, ქართული ემიგრაციის დანიშნულების მიზნებისა და ამოცანებისადმი უარის თქმას და საბჭოური იმპერიული პოლიტიკისადმი შემგუებლობას ნიშნავდა.

ჩემს მიერ გამოთქმული ეს მკაცრი შეხედულება, ეროვნული საბჭოსა და მისი აღმასრულებელი კომიტეტისადმი წესდებით მინიჭებული უფლებების, ოპოზიციის მხრიდან იგნორირებით არის განპირობებული. მხედველობაში მაქვს მათი პოლიტიკური შეხედულებების მხოლოდ კავკასიის რეგიონით შემოფარგვლა და რაც მთავარია, სამხრეთის – თურქული ორიენტაცია. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით,

ჟურნ. „მებრძოლი საქართველო“-ში დაბეჭდილ პუბლიკაციაში „მიმოხილვა“, რ. არსენიძე გულისწყრომით წერდა: „ჩვენი მოკრიტიკენი... კავკასიის ფარგლებს ვერ გასცილებიან და იმის იქეთაც თუ მიდის ჩვენი ინტერესები – ეს აქამდე ვერ გამოურკვევიათ. რათ ზღუდავენ ასე კატეგორიულად კავკასიის ერთა საერთო განთავისუფლებით ჩვენი დამოუკიდებლობის და გამაგრების საკითხს?“ დასმულ კითხვასთან დაკავშირებით, იგივე რ. არსენიძე ოპოზიციის წარმომადგენლებს შეახსენებდა, რომ „მსოფლიო ძალთა ძლევამოსილი მსვლელობის გარეშე, ვერც ტოტალიტარული დიქტატურისგან ვიხსნით თავს და ვერც დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფას შევძლებთ. ესლა გეკითხებით – ეს ფორმულა კავკასიით შემოფარგლული იმიტომ ხომ არ გაქვთ ერთადერთ პანაციათ წამოყენებული, რომ იგი ბამატის მემკვიდრე კანტემირის „კავკაზი“-ს ერთმთავარ და არსებით ქვა-კუთხედს წარმოადგენს მისი სამხრეთისკენ მიმართული ორიენტაციისა! სამწუხარო იქნებოდა, რომ ქართველ მოღვაწეებში დღეს კიდევ აღმოჩენილიყო ასეთი იდეოლოგები და... ორიენტაციის მატარებელნი“.

ქართული ემიგრაციის რიგებში წინააღმდეგობრივი პოლიტიკური ორიენტაციით შექმნილი ურთულესი მდგომარეობა, კირილოვის იგავარაკის „გმირების“ – „ქარიყლაპია, გედი, კიბო,“ მდგომარეობაში აყენებდა ქართული ემიგრაციის პოლიტიკურ სპექტრს. ზუნებრივია, ის საერთო ქართული სატკივარი, რომელიც ქვეყნის სუვერენიტეტის აღდგენას უკავშირდებოდა, ადგილიდან არ იძვროდა. პირიქით, მათი ქმედება, დასახული მიზნის სანინააღმდეგო პოლიტიკურ ამინდს ქმნიდა. იმის სანაცვლოდ, რომ ერთმანეთთან საერთო ენა გამოეძებნათ, ქართველ ემიგრანტთა „პოლიტიკური ნამსხვრევების“ ერთ მუშტად შეკვრა მოეხდინათ და კონსესუსზე დაფუძნებული გეგმით გამოსულიყვნენ თუნდაც ევროპის ქვეყნების ლიდერთა წინაშე, შეუძლებელი აღმოჩნდა. მათი ყოველი ნაბიჯი, ერთმანეთისადმი „პოლიტიკურად კრიჭაში“ დგომით ვლინდებოდა და საერთო საქმისადმი ხელშეშლით მთავრდებოდა. ასე მოიქცა ქართული ემიგრაციის ერთი ნაწილი 1951 წლის 20 ოქტომბერს, ეროვნული საბჭოს ყრილობის გახსნასთან მიმართებაში. როგორც ცნობილია, ამ ფორუმზე 40 ქვეყნიდან იყო წარდგენილი ქართველი ემიგრანტების დელეგატები. ოპოზიციის ერთმა ჯგუფმა „პარიზის ცენტრის“ სახელით, ამ ღონისძიების სანინააღმდეგოდ საგანგებო დოკუმენტი გაავრცელა სათაურით – „პარიზის ქართველთა პროტესტი“. რაც შეეხება იმავე „ცენტრის“ სახელით გავრცელებულ მეორე დოკუმენტს, იგი „კომუნიკეს“ სახელწოდებით იყო დასათაურებული. ორივე „დოკუმენტი“ „პარიზის

ცენტრმა“ კანტემირის ჟურნალ „კავკაზში“ 1951 წლის ნოემბერში (№ 4-5) დაბეჭდა. ეს ორგანო ბამატის „კავკაზი“-ს გაგრძელებას წარმოადგენდა და იგი რუსულ, თურქულ და ინგლისურ ენებზე გამოდიოდა. ზემოაღნიშნულ „დოკუმენტებში“ სოციალ-დემოკრატიისა და ეროვნული საბჭოს ლანძღვა-გინება ზეალმატებულ ფორმებში იყო წარმოდგენილი. ამ ქმედებით, ოპოზიციამ „დათვური“ სამსახური გაუნია ქართულ საქმეს. მან ქართული ემიგრაციის „შიდა სამზარეულო“ და „პოლიტიკური აჟიოტაჟის“ გარეშე მოსაგვარებელი საკითხი, საერთაშორისო არენაზე გაიტანა. ოპოზიციის ამ ქმედების შესახებ ჟურნ. „მებრძოლი საქართველო“-ში დაბეჭდილ პუბლიკაციაში „მიმოხილვა“, რ. არსენიძე მომხდარ ფაქტს შემდეგი სახის შეფასებას აძლევდა: „ჩვენში შინაური დავის საკითხი უცხოეთის, და ისიც არასასურველად განწყობილი პრესის საჯიჯგნად არის გადაქცეული. რაც უნდა გითხრათ პირველი მაგალითია ქართული ემიგრაციის ისტორიაში. ხოლო ცნობა გადაცემულია ცალმხრივად და დამახინჯებულად. ასეთი უჯიშო საქციელის პირველი მაგალითის მიცემა შეეძლოთ მხოლოდ ისეთ „გულშემატკივართ“ ქართული ერთიანობისა, რომელნიც ამ ახირებულ „ცენტრში“ არიან მოკალათებულნი! ძალაუზნებურად იბადება კითხვა, რად მიუბრუნეს ეს „სასიხარულო“ ამბავი ჩვენი შინაური განხეთქილებისა მაინც და მაინც ბამატისეულ ორგანოს? ვის ინტერესებს უნევენ ამით სამსახურს?... ამ „თათრულ“ ორიენტაციის გაზეთში რატომ ვერ გამოიჩინეს მეტი თავდაჭერილობა? იმიტომ ხომ არა, რომ მის მიმართულებას უფრო ენათესავებიან და ქართველი და ფრანგი მკითხველის მაგიერ, კანტემირის წინაშე დამსახურება უფრო სასარგებლო საქმედ მიაჩნიათ? და ამგვარად მივიღეთ ქართული ამბავი რუსულად დაწერილი, თათრულ გაზეთში გამოქვეყნებული, – ქართველებისავე წინააღმდეგ საპროტესტოთ“ [2, 19].

ძნელია იმის თქმა, აცნობიერებდა თუ არა ოპოზიციის წარმომადგენლები ზემოაღნიშნულ მცდარ ნაბიჯს, რომელიც საქართველოს ემიგრაციული მთავრობისა და ეროვნული საბჭოს დისკრედიტაციაზე იყო გათვლილი. როცა საკითხი ასეთი ფორმით ისმება, აუცილებლობას წარმოადგენს გარკვევით ითქვას თუ ვინ იყო ამ ჯგუფის ლიდერები. ამ საკითხთან დაკავშირებით განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს 1951 წლის 28 იანვარს ქალაქ პარიზში SOVIETES DE SAVANTES-ის ერთ-ერთ დარბაზში მოწვეული ქართული ემიგრაციის პოლიტიკური ორგანიზაციების წევრთა საზოგადო კრების სტენოგრაფიული ანგარიში. ამ დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ აღნიშნული კრების მსჯელობის ერთ-ერთ საკითხს

რ. გაბაშვილის მიერ ცალკე შედგენილი „ქართული ეროვნული პოლიტიკური ცენტრის“ (რ. გაბაშვილი – თავმჯდომარე, ივ. ზურაბიშვილი, ალ. მანველიშვილი, ბაქრაძე) დეკლარაცია წარმოადგენდა. მიუხედავად იმისა, რომ რ. გაბაშვილის ეს ჯგუფი კრებაზე მინვეული არ იყო, ამ ღონისძიებაში მონაწილეობა მაინც მიიღო და კრების პრეზიდენტს საპროტესტო განცხადება გადასცა.

რ. გაბაშვილის ჯგუფის გამთიშველურ საქმიანობასთან მიმართებაში, კრებაზე მკაცრი შეფასებით რ. არსენიძე გამოვიდა. მისი სამართლიანი მტკიცებით, ემიგრაციის ცენტრი უნდა ყოფილიყო ერთი და არა ორი და ქართველი ემიგრაციის გათიშვის ხელშემწყობი. მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების გათვალისწინების ფონზე, მან პრინციპულად დააყენა საკითხი ემიგრაციის ეროვნული ძალების გაერთიანების და გათიშულობის დაუშვებლობის შესახებ. იმავე საკითხს ნ. ცინცაძეც შეეხო. რ. გაბაშვილის მიერ შექმნილი „ცენტრის“ არსებობა, როგორც პოლიტიკური აქტი, მან მიუღებულად გამოაცხადა [5, 8].

ყურნ. „მებრძოლი საქართველო“-ში დაბეჭდილ გრ. ურატაძის პუბლიკაციაში – „ეროვნული ფრონტი“, რ. გაბაშვილის ეროვნული ფრონტიდან 1926 წელს თვითნებურად გასვლაზე და ქართული ემიგრაციის ერთიანობის დაშლის მცდელობაზეა საუბარი. იმ პერიოდში რ. გაბაშვილის მხრიდან საწადელის ვერმიღწევა, ე. თაყაიშვილის დამსახურება იყო. მისი ინიციატივით მოხდა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის კრების დაუყოვნებლივ მოწვევა და მიღებული დადგენილებით, რ. გაბაშვილის ქმედების დაგმობა. ასეთი მარცხის მიუხედავად, პოლიტიკური ამბციებით შეპყრობილი, ჩასაფრებული მონადირის ამპლუაში იმყოფებოდა და ხელსაყრელი სიტუაციის შექმნისთანავე მის გამოყენებას მაქსიმალურად ცდილობდა. XX საუკუნის 50-იან წლებში, ქართული ემიგრაციის რიგებში თაობათა ცვლის პროცესით შექმნილი გართულებების გამოყენებას რ. გაბაშვილმა ამჯერადაც შეეცადა. მხედველობაში მაქვს: 1) ასაერთო ცენტრის სტატუსის შემმუშავებელი კომისიის შემადგენლობაში ეროვნულ-დემოკრატიების 4 წარმომადგენლის შეყვანა; 2) ივ. ზურაბიშვილის დაჯგუფების მიერ შექმნილი „კავშირი“, რომელმაც 1950 წლის 31 დეკემბერს, საახალწლო მილოცვასთან ერთად, ქართულ საზოგადოებას ახალი ორგანიზაციის შექმნა აუწყა. „თანახმად ჩვენი კავშირის უკანასკნელი საზოგადო კრების ერთხმად გადაწყვეტილებისა – ვკითხულობთ დოკუმენტში – დაარსდა „ქართული პოლიტიკური ცენტრი უცხოეთში“. იმავე დოკუმენტის მიხედვით, ცენტრის თავმჯდომარედ რ. გაბაშვილი აირჩიეს. ამით მისი პოლიტიკური ამბციები იქნა დაკმაყოფილებული. მომხდარ ფაქტთან მიმართებაში, გრ. ურატაძის იმავე პუბლიკაციაში ვკითხულობთ:

„ემიგრაციის უმრავლესობამ მაშინვე იგრძნო გაბაშვილ-ზურაბიშვილის მიერ გადადგმული ნაბიჯის საშიშროება და რომ იგი შეეჩერებია... 1951 წლის 28 იანვრის კრებაზე ერთხმად დაჰკმო ასეთი განხეთქილების შემოტანა ქართულ ემიგრაციაში, არარსებულად გამოაცხადა თვითნებურად შექმნილი „ცენტრი“ და დაადგინა აერჩია ახალი, სადაც თავს მოიყრიდა ყველა ეროვნული ძალები“. იმავე 28 იანვრის კრებამ საფუძვლიანად განიხილა რ. გაბაშვილის ჯგუფის მიერ შექმნილი და გამოქვეყნებული დეკლარაცია. ამ საკითხთან მიმართებაში განსაკუთრებულ ყურადღებას ე. გეგეჭკორის გამოსვლა იქცევს. სტენოგრაფიული ანგარიშიდან ირკვევა, რომ მან ყოველგვარი მორიდების გარეშე პირდაპირ მიმართა რ. გაბაშვილს და მის ჯგუფს: „მოხუცებულობა გვაძლევს ჩვენ ორ პრივილეგიას: ერთი გამოცდილებას და მეორე ჩვენ კარიერას არ ვეძებთ. უკვე ახალგაზრდობაში ჩვენმა კარიერამ მიაღწია თავის აპოგეას. ამიტომ ჩვენი თქმა თქვენდამი მხოლოდ სიმართლის ბეჭედს ატარებს. როდესაც საკითხი ჩვენი ფიზიკური გადაარჩენისა სდგას, თქვენ აწარმოებთ ბრძოლას ნოე ჟორდანიას წინააღმდეგ და განგებ ივინყებთ სტალინს. ეს არის პოლიტიკა არა ეროვნული, არამედ პირადი გრძნობებისა და ყველაზე უმცირესი პოლიტიკა... თუ თქვენი საქციელი კარგ მოქმედებად მიგაჩნიათ, დიდი მოთხოვნილების ხალხი არ ყოფილხართ... ემიგრაციის საღმრთო ვალია ყავდეს პოლიტიკური ცენტრი, რომ მთავრობის მოვალეობას ხელი შეუწყოს“. ეს ვრცელი ამონაწერი, რ. გაბაშვილისა და მისი ჯგუფის პოლიტიკური ამბიციების ოფიციალურად მხილების საუკეთესო დადასტურებას წარმოადგენს. მათ გადამეტებულ ტენდენციურობას, სოციალ-დემოკრატიის ლიდერებისადმი საოცარი ზიზღი განსაზღვრავდა. იგი ისეთ ფორმებში გადადიოდა, რომ საქართველოს პირველი რესპუბლიკის დამანგრეველის ერთ-ერთი აქტიური წარმომადგენელის ი. სტალინის სახელი, ხშირად მესსიერების არედან გაურბოდათ. ისინი არც საბჭოთა იმპერიას მოიხსენიებდნენ აუგად. ამასთან დაკავშირებით ჟურნ. „მებრძოლი საქართველო“ ში დაბეჭდილ პუბლიკაციაში რ. არასენიძე წერდა: „პირველ ყოვლისა თვალში გეცემათ, რომ „დეკლარაცია“ გაურბის საბჭოთა კავშირის ხსენებას, კომუნისტური ხელისუფლების დასახელებას, თითქოს ეს მსოფლიო უბედურების წყარო არც კი არსებობდეს“. ამ ფონზე იგივე „დეკლარაცია“ იგნორირებას უკეთებდა ევროპასა და აშშ-ი მიმდინარე ანტიბოლშევიკურ მოძრაობას. რ. გაბაშვილისა და მისი ჯგუფის ასეთი კურსი, რ. არსენიძეს დამლუპველად მიაჩნდა. მისი მტკიცებით, საბჭოთა რუსეთის იმპერიისგან თავის დაღწევის რეალურ შესაძლებლობებს კავკასიის ერების გაერთიანება ვერ შექმნიდა. მათ მხოლოდ დამხმარე ფუნქციის შესრულება შეეძლო. გა-

დამწყვეტი სიტყვა ევროპისა და ამერიკის შეერთებული შტატების საბჭოთა რუსეთისადმი ერთობლივ დაპირისპირებაში უნდა გამოვლენილიყო. ბამატ-კანტემირის მიმდევარი პოლიტიკური ჯგუფებისადმი ნდობა და მათზე დაყრდნობა, მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების ანალიზის საფუძველზე რ. არსენიძეს დაუშვებლად მიაჩნდა. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, იგი დაასკვნია: „ეს „ცენტრი“ მიუღებელია და უბადრუკი თავისი პროგრამით, პოლიტიკური მრწამსით, იდეური და ორგანიზაციული წესით, ისე როგორც მიუღებელია თავისი შემადგენლობით, რადგან გარდა ერთი პარტიისა, შეიცავს მხოლოდ უპასუხისმგებლო კერძო პირთ, რომელნიც არავის არ წარმოადგენენ. ეს არის „ცენტრი“ არა ერთობის, არამედ გათიშვის, დარღვევის და განხეთქილების“ [2, 22].

როგორც დოკუმენტებიდან ირკვევა, აღნიშნული „ცენტრის“ ხელმძღვანელობა კიდევ უფრო „შორს წავიდა“. მისმა ლიდერებმა, ემიგრაციული მთავრობის არსებობა მიუღებლად მიიჩნიეს და ბუნებრივია, შემადგენლობის განახლების პროცესთან მიმართებაშიაც უარყოფითი დამოკიდებულება გამოავლინეს. ამ საკითხთან დაკავშირებით, ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის 1951 წლის 18 იანვრის კრებაზე სარჯველაძე ხაზგასმით მიუთითებდა: „ბ-ნ გაბაშვილს უფლება არ ჰქონდა ცალკე ცენტრი შეედგინა და ქართული მთავრობისათვის თმი გამოეცხადებინა. ჩვენს მომენტში მთავრობა რომ არ გვყავდეს, საამისო სიმბოლო უნდა შევქმნათ და არსებულის წინააღმდეგ ბრძოლა დანაშაულია“ [5, 6].

ასეთი მკაცრი პოზიციიდან გამომდინარე, რ. გაბაშვილის ჯგუფის ერთ-ერთი წარმომადგენელი ვ.ასათიანი იძულებული გახდა, იმავე სხდომაზე ოფიციალური განცხადება გაეკეთებინა, რომ რ.გაბაშვილის მხარდამჭერთა მიმართ გამოთქმული ბრალდებები, თითქოს არასწორ ინფორმაციას ემყარებოდა და მთელი ჯგუფი მთავრობის მიმართ ლოიალურად იყო განწყობილი. ასეთი პოზიციის ოფიციალურად გამოთქმა, იმავე კრებაზე შექმნილი პოლიტიკური კონიუნქტურით იყო განპირობებული. მითუმეტეს, კრების მონაწილე ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის წარმომადგენლები, რ. გაბაშვილის „ცენტრთან“ მიმართებაში ნეგატიურ დამოკიდებულებას აშკარად ავლენდა. ამ ფონზე, იმავე კრების მონაწილეთა უმრავლესობას, ქართველ ემიგრანტთა ერთიანი პოლიტიკური ცენტრისა და საქართველოს ემიგრაციული მთავრობის შენარჩუნება პირველხარისხოვან ამოცანად მიაჩნდა. ანალოგიურ პოზიციას იცავდა ორგანიზაცია „თეთრი გიორგის“ წევრები. ამის დადასტურებას, იმავე ორგანიზაციის ხელმძღვანელის მ. წერეთელის მიერ 1951 წლის 26 ნოემბერს პარიზიდან კონსტანტინე გამსა-

ხურდიასადმი საქართველოში გამოგზავნილი ვრცელი „განცხადება“ – „საქართველო უნინარეს ყოვლისა“ წარმოადგენს. მასში მოტანილი ძირითადი დებულებები შემდეგი ფორმით შეიძლება ჩამოყალიბდეს: 1) საქართველოს ოკუპაციის შედეგად ემიგრაციაში წასულმა მთავრობამ, დამპყრობელს უკომპრომისო ბრძოლა გამოუცხადა და ღირსეულად ატარა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი დროშა. საერთაშორისო ფორუმებზე მაქსიმალურად იბრძოლა ეროვნული სახელმწიფოს აღდგენისა და თავისუფლების მისაღწევად, საერთაშორისო ოსგანიზაციებისგან და ევროპის ქვეყნებისგან მხარდაჭერის მოსაპოვებლად; 2) უცხოეთში მყოფი ქართული ემიგრაცია, კანონიერი მთავრობის მეთაურობით მაქსიმალურად იბრძოდა საქართველოს გასანთავისუფლებლად ყველა იმ საშუალებებით, რომელიც სამშობლოს გარეთ მყოფთ გააჩნდათ იმ ეტაპზე. დასახული მიზნის – ქვეყნის დამოუკიდებლობის მოპოვებას, საქართველოს მთავრობის მესვეურნი საბჭოთა იმპერიის ჩაგრული ერების პოლიტიკური ემიგრაციების ლიდერებთან მჭიდრო კავშირითა და ერთიანი სამოქმედო გეგმის შემუშავებით ცდილობდნენ; 3) ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს კანონიერი მთავრობის გასაუქმებლად, ნებისმიერი ნაბიჯის გადადგმას, მ. წერეთელი დანაშაულად მიიჩნევდა. „მთავრობა მთავრობად უნდა დარჩეს – „საქართველოს კანონიერ მთავრობად“ და მისი „ყოფილ მთავრობად“ ან რევოლუციურ კომიტეტად გადაქცევა... ჩვენი პოლიტიკური დროშის დაცემას ნიშნავს“. თუკი ეს განხორციელდებოდა, აღნიშნული ქმედება, საბჭოთა რუსეთის ხელისუფალთა ინტერესების ჩარჩოში ჩაჯდებოდა; 4) ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის დროშის რომელიმე პოლიტიკური ჯგუფისადმი გადაცემას, წერილის ავტორი საქვეყნო მნიშვნელობის ხასიათს დაკარგვად აცხადებდა. კანონიერი მთავრობის მიერ ამ დროშის ტარება და პოლიტიკური ბრძოლის გაგრძელება, საერთაშორისო სამართლის ნორმებს შეესატყვისებოდა; 5) „თეთრი გიორგის“ ხელმძღვანელობა უარს ამბობდა ყველა იმ პოლიტიკურ ორგანიზაციებთან და ჯგუფებთან თანამშრომლობაზე, რომლებიც, ა) საქართველოს პოლიტიკური ემიგრაციის კანონიერი მთავრობის წინააღმდეგ მოქმედებდა და ბ) დოკუმენტში გამოთქმულ ძირითად დებულებებს არ იზიარებდა [6, 2- 3].

„თეთრი გიორგის“ წევრთა ზემოაღნიშნული განცხადებიდან ჩემს მიერ მოტანილი შეხედულებები იმის დადასტურებაა, რომ ეს ორგანიზაცია ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ერთიანობასთან ერთად, მხარს კანონიერი მთავრობის შენარჩუნებასაც უჭერდა. იმავდროულად, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გაგ-

რძელება მისი მეთაურობით მიაჩნდა მიზანშეწონილად. ამ შემთხვევაში საკითხი სწორად იყო დასმული და იგი ლეგიტიმაციის ფაქტორს ეფუძნებოდა. თაობათა ცვლამ, ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის წინაშე წარმოქმნილი პრობლემა, შედარებით განსხვავებულ ჭრილში დააყენა. მხედველობაში მაქვს საქართველოს მთავრობის შევსების კანონზომიერება. ამ მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას აკ. პაპავას მიერ კ. კანდელაკისადმი 1954 წლის 7 აგვისტოს მიწერილი წერილი იქცევს. იგი შემდეგ ძირითად დებულებებს შეიცავს: 1) ქვეყნის ოკუპაციის შემდეგ, საქართველოს დამფუძნებელი კრების მანდატით აღჭურვილი მთავრობის თუნდაც ნაწილობრივი განახლების შესაძლებლობა, ნ. ჟორდანიას შეეძლო. მისი რეკომენდაციით უნდა მომხდარიყო მთავრობის შემადგენლობაში რამდენიმე პიროვნების შეყვანა. ამ პროცედურის შედეგად, საქართველოს ემიგრციულ მთავრობას, ე.გ.გეგეჭორის გარდაცვალების შემდეგ ორ წევრზე მეტი ეყოლებოდა და გარკვეული ფორმით სამართლებრივ ჩარჩოშიაც ჩაჯდებოდა; 2) სამართლებრივად, ქართული პოლიტიკური ემიგრაციისთვის განსაკუთრებული ღირებულება, კანონიერ მთავრობას გააჩნდა და არა რომელიმე ჯგუფისგან შექმნილ სუროგატ „მთავრობას“. მითუმეტეს, იგი ყოველგვარი ლეგიტიმაციის ელემენტებს იქნებოდა მოკლებული და ნ. ჟორდანიას ხელმძღვანელობით არსებული მთავრობისთვის მინიჭებული უფლებებით ვერ ისარგებლებდა. ეს მართებული პოზიცია, ქართულ ემიგრაციას ბოლომდე უნდა შეენარჩუნებინა, თუნდაც იმ ელემენტარული მიზეზის გამო, რომ მათი შემდგომი მუშაობა ერისა და ისტორიის წინაშე ყოფილიყო გამართლებული; 3) ემიგრაციაში მყოფი ქართული პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლებისგან მთავრობის ახალი წევრებით შევსების დასმა, იმავე წერილის ავტორს მიუღებლად მიაჩნდა, რადგან ამ წესით შევსებული მთავრობა, ინტერპარტიული კომიტეტის სახეს მიიღებდა და ისტორიულ-სამართლებრივი ჩარჩოს მიღმა აღმოჩნდებოდა.

საკითხის ასეთი ფორმით დასმა იმითაც იყო განპირობებული, რომ ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის საქმიანობას საქართველოს პირველი რესპუბლიკის კანონიერი მთავრობა ხელმძღვანელობდა. ამ მძიმე ტვირთს იგი მანამ ატარებდა, სანამ მისი წევრები ფიზიკურად არსებობდა. შექმნილი უმძიმესი პოლიტიკური სიტუაციიდან და მთავრობის წევრთა ცვლის ბუნებრივი პროცესიდან გამომდინარე, ქართული ემიგრაციის ერთიანობის მომხრეთა წინაშე პრინციპულად დაისვა საკითხი: დასახული მიზნისთვის შესაფერისი საქმიანობის გასაგრძელებლად, ხელმძღვანელობის ისეთი ფორმა შეენარჩუ-

ნებინათ, ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის „რელსებიდან“ არ ამოვარდნილიყო. ამ საკითხთან მიმართებაში გარკვეული პასუხი და შესაბამისი მითითებები მოცემული „ყოფილი ეროვნული მთავრობის ამოცანების შესახებ“ 1954 წელს შედგენილ დოკუმენტში. მასში ხაზგასმითაა მითითებული:

- 1) ემიგრაციული მთავრობა, რომელიც საქართველოს სუვერენიტეტის აღდგენას ისახავდა მიზნად, მისი წარმატებული საქმიანობის გარკვეული ფორმით შეფერხება, თაობათა ფიზიკურად ცვლამ განაპირობა. მთავრობაში დარჩენილი ერთი კაციც კი არ გაქცევია დაკისრებულ საპასუხისმგებლო მოვალეობას. საქართველოს განთავისუფლებისთვის ბრძოლას შესწირეს მთელი შეგენებულ ცხოვრება;
- 2) ნივთიერი და ფიზიკური მდგომარეობის ვაკუუმის შექმნის გამო, მათი მხრიდან ჩაფიქრებული საქმისადმი მაღალ დონეზე გაძლოდა შეუძლებელი ხდებოდა. დამფუძნებელი კრების მანდატით აღჭურვილი ეროვნული მთავრობა, ნ. ჟორდანიას გარდაცვალების შემდეგ ფაქტიურად აღარ არსებობდა. რაც შეეხება დარჩენილ სამ წევრს, ისინი გამოდიოდნენ როგორც ეროვნული მთავრობის წარმომადგენლები და არა ეროვნული მთავრობა. ე. გვეჩქვორის გარდაცვალების შემდეგ მდგომარეობის უკიდურესად გაუარესებამ, ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ერთ მუშტად შეკვრა და კონსესუსზე დაფუძნებული სამოქმედო გეგმის შემუშავება აუცილებელი გახდა. საკითხის ასეთი ფორმით დაყენების მიუხედავად, ამ დოკუმენტიდან არ ჩანა თუ რა დონის კომპრომისი იქნებოდა საჭირო, რომ ქართული ემიგრაციის დაქსაქსული ჯგუფები კონსესუსამდე მისულიყო და ერთობლივი ძალებით „ხვალინდელი დღის“ სამოქმედო გეგმა შეემუშავებინათ. ჩემს მიერ მიკვლეული საარქივო მასალები განსაკუთრებულ საპროგრამო მიმართულებას არ იძლევა. ამ პრობლემას მხოლოდ ნაწილობრივად ეხმიანება საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პარიზის ორგანიზაციის კომიტეტის 1954 წლის დეკლარაცია. მასში მოტანილი ძირითადი დებულებები, ეროვნულ მთავრობას ერთადერთ კანონიერ მედროშედ და სუვერენობის გამომხატველად აღიარებდა. აქედან გამომდინარე, მისადმი მორჩილებას აუცილებლობად მიიჩნევდა. იმავდროულად, ყურადღებას სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ერთიანობაზე და მის ძლიერ ორგანიზაციად გადაქცევაზე აკეთებდა. აღნიშნულის გათვალისწინების ფონზე განიხილავდა: 1) დანარჩენ პოლიტიკურ პარტიებთან და ყველა დაჩაგრულ ერებთან, განსაკუთრებით კავკასიის ერებთან მოლაპარაკების საკითხს; 2) საერთო ფრონტის შექმნას, საბჭოთა რუსეთისადმი დაპირისპირებას; 3) დასახული მიზნის – ეროვნული სახელმწიფოს აღდგენისთვის ბრძოლას. პრობლემის

ასეთი ფორმით იმ ეტაპზე დასმა, საერთაშორისო პოლიტიკური სიტუაციის ცვალებადობას ეფუძნებოდა და მისი გამოყენება მაქსიმალურად უნდა მომხდარიყო. მხედველობაში მაქვს ევროპის ქვეყნების საბჭოთა რუსეთისადმი დამოკიდებულების საფეხურებრივად ცვლის პროცესის მიმდინარეობა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით, კ. გვარჯალაძის მიერ 1953 წელს საქართველოში გაგზავნილ წერილში ვკითხულობთ: „დღევანდელი საერთაშორისო მდგომარეობის მიხედვით, ჩვენ აქაურ მუშაობას ეხლა ეძლევა განსაკუთრებული ხასიათი. ამ 30 წლის განმავლობაში ევროპის სახელმწიფოების მმართველი წრეები თუ საზოგადოებრივი აზრი საბჭოთა რუსეთის საკითხით ნაკლებად იყვნენ დაინტერესებულნი და რაც აქ ხდებოდა, ვითომც ის მათ არ ეხებოდათ. ხშირად ამ სახელმწიფოთა საბჭოებთან დამოკიდებულება, მოსკოვის მთავრობას კიდევაც ამაგრებდა და მის ტირანიას ახანგრძლივებდა. საბჭოთა რუსეთიდან გადმოსვნილ ემიგრაციას... ნაკლები ყურადღება ექცეოდა და ის შესაფერისი თანაგრძნობით არ სარგებლობდა. საჭირო გახდა... ზოგი თვალსაჩინო მოვლენები, რომ ევროპა... მიმხდარიყო და გაეგო, რომ საბჭოთა რუსეთს მიზნად აქვს დასახული ევროპის თავისუფალი ქვეყნების საზღვრების გადალახვა და მსოფლიოში გეგემონის დომინანტის დამყარება. დღეს იმპერიალისტური საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ თავდასაცავად იარაღდება და ირაზმება მთელი ევროპა, რომელსაც ხელმძღვანელობს ამერიკის დემოკრატია“. ამ ამონაწერში მოტანილი თვალსაზრისი, სიმართლეს შეესაბამება. დოკუმენტური მასალით დადასტურებულია, რომ დასავლეთ ევროპის მთელი რიგი სახელმწიფოების ლიდერების მხრიდან, საბჭოთა რუსეთისადმი გამოცხადებული „პოლიტიკური არშიყობის“ შედეგები, ქართულ ემიგრაციას მძიმედ დაუჯდა. ისტორიის განვლილი პროცესების ანალიზს ემყარებოდა კ. გვარჯალაძის კრიტიკული დამოკიდებულება ევროპის ქვეყნებისადმი. ასეთი პოზიციის მქონე ქართული დელეგაციის ლიდერების ევროპისკენ შემობრუნება და მათდამი დახმარების იმედად ყოფნა, ამერიკელთა კომიტეტის დამსახურებას წარმოადგენდა. მითუმეტეს, აღნიშნული კომიტეტი ბოლშევიზმის წინააღმდეგ ბრძოლას ედგა სათავეში. ამ ფაქტორის გათვალისწინებიდან გამომდინარე, ქართული ემიგრაციის ლიდერებმა ერთხელ კიდევ სცადეს ევროპის ქვეყნების საქართველოს სასიკეთოდ გამოყენება. ამ შემთხვევაში მათი ყურადღების ცენტრში 1950 წლის იანვარში დაარსებული „აღმოსავლეთ ცენტრალური ევროპის სექცია ევროპული მოძრაობისა“ მოექცა. როგორც ცნობილია, ეს სექცია იმავე სახელწოდების კომისიად გადაკეთდა და მის შემად-

გენლობაში ცხრა სახელმწიფოს დევნილი სახელისუფლებო წარმომადგენლები შევიდნენ. კერძოდ: ჩეხოსლოვაკიის, პოლონეთის, უნგრეთის, იუგოსლავიის, ბულგარეთის, რუმინეთის, ლატვიის და ესტონეთის. ამ ორგანიზაციის მოქმედების არეალი პოლონეთსა და ბალტიის სახელმწიფოთა აღმოსავლეთის საზღვრებთან მთავრდებოდა. აღნიშნული კომისიის ძირითად ამოცანას წარმოადგენდა: 1) აღმოსავლეთ ევროპის აღმშენებლობითი საქმიანობის და ეკონომიკური აღორძინების ისეთი საფუძვლის შემუშავება, რომელიც ზემოაღნიშნული ქვეყნების განთავისუფლების შემდეგ, მათ აღორძინებას შეუწყობდა ხელს; 2) დასავლეთ ევროპაში პოლიტიკური პროპაგანდის განწევა ამ ქვეყნების განთავისუფლების სასარგებლოდ; 3) სტრასბურგში შეკრებილი „ევროპის სათათბიროს“ მიერ დაარსებული „სპეციალური კომიტეტის“ მხრიდან, ზემოაღნიშნული ქვეყნების ინტერესებისათვის მეტი ყურადღების მიქცევა და მასზე მზრუნველობის გაძლიერება. ეს კომიტეტი „ევროპის სათათბიროს“ წევრებისგან, ევროპის პარლამენტარებისგან შედგებოდა. იგი სრულიად ევროპის მთლიანობის აღდგენას ისახავდა მიზნად.

„ევროპის საბჭოსთან“ რეალური თანამშრომლობის შესაძლებლობას, აღნიშნული „სპეციალური კომიტეტი“ იძლეოდა. იგი მუშაობდა „ლტოლვითა ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის კომისიასთან“. იმავე კომისიის წევრთა ინიციატივით მოწვეულმა ლონდონის კონფერენციამ (1950 წლის 21-24 იანვარი) ორი ძირითადი საკითხის გადაწყვეტას შეეცადა: 1) ევროპის ჩაგრული ერებისთვის პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარების წინასწარი პროგრამის შემუშავებას. მათი განთავისუფლების საწყისი საფეხურიდანვე დაუყოვნებლივ უნდა მომხდარიყო მისი ამოქმედება; 2) დასავლეთ ევროპის პოლიტიკურ წრეებში, ევროპის ერების დამონებულ მდგომარეობაში დატოვების შეუძლებლობის აზრის დამკვიდრებას. ამ არეალში უკრაინელები, ბელორუსები და ქართველები ვერ მოხვდნენ. ამიტომ, მათი ძალისხმევით, ლონდონში პარალელურ რეჟიმში დაჩაგრული ერების ახალი კომიტეტი შექმნეს და მიმდინარე კონფერენციისადმი თავიანთი დამოკიდებულება საჯაროდ გაახმოვანეს. მხედველობაში მაქვს შესაბამისი რეზოლუციის მიღება, რომელიც ლონდონის კონფერენციის თავმჯდომარეს ოფიციალურად გადასცეს.

დოკუმენტური მასალით დასტურდება: ევროპის საბჭო, რომელიც ევროპის ქვეყნების პარლამენტარებით იყო დაკომპლექტებული, ქართული ემიგრაციის წარმომადგენლებმა საქართველოს საკითხით მათი დაინტერესება სცადეს. თუ რა სამუშაოები იქნა გაწეული ამ მი-

მართულებით, ამის შესახებ საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს სანდროს მიერ თომასადმი 1955 წლის 13 მაისით დათარიღებული წერილი. ამ დოკუმენტიდან ირკვევა: 1) სტამბოლში მიმდინარე ევროპის საბჭოს კომისიის სესიის სხდომაზე მიწვეული „ლტოლვილთა დამხმარე კომიტეტის“ სატელიტი ქვეყნების (პოლონეთი, ჩეხეთი, უნგრეთი, რუმინეთი, იუგოსლავია, ბელგია, ალბანეთი) წარმომადგენლებთან ერთად ქართველებიც იღებდა მონაწილეობას. კომისიის თავმჯდომარის კარლ ვისტრადის რეკომენდაციით, ქართულმა მხარემ სხდომის მონაწილეებს საქართველოს ოკუპაციისა და საერთაშორისო სამართლებრივი მდგომარეობის უმნიშვნელოვანესი საკითხები გააცნო; 2) იმავე სხდომაზე, ქართული ემიგრაციის წარმომადგენელმა, დასაბუთებული ფორმით საქართველოსთვის სატელიტი ქვეყნების სტატუსის მინიჭების საკითხი დააყენა; 3) კარლ ვისტრადიმ ქართველებს საქართველოს საკითხის კომისიის სხდომაზე განხილვის და ევროსაბჭოსადმი მოხსენების სახით წარდგენის პირობა მისცა. აღნიშნული ფაქტებიდან გამომდინარე, წერილის ავტორი საქართველოს მთავრობის წარმომადგენელს შეახსენებდა: ა) სტრასბურგში საქართველოს საკითხი ოფიციალურ დონეზე დაეყენებინა; ბ) მაქსიმალურად ცდილიყო, საქართველოს წარმომადგენლებთან „ევროსაბჭოს“ ისეთივე ურთიერთობა შექმნოდა, როგორც სატელიტი ქვეყნების ეროვნულ ცენტრებთან; 4) დასახული მიზნის მიღწევის შემთხვევაში, სრული შესაძლებლობა შეიქმნებოდა, რომ სატელიტი ქვეყნების მატერიალური დახმარების ნუსხაში „ევროსაბჭოს“ საქართველოც შეეყვანა. ამ მიმართულებით განეული წარმატებული მუშაობის შესახებაა საუბარი იმავე სანდროს მიერ კ. კანდელაკისადმი 1955 წლის 29 მაისს გაგზავნილ წერილში. მასში ხაზგასმითაა მითითებული ევროსაბჭოს კომისიასთან ურთიერთობის საფეხურებრივად გაუმჯობესების შესახებ. „ევროსაბჭოს საგანგებო კომისიასთან პირდაპირი კავშირი ავანყვეთ, უკეთ რომ ვთქვათ, მის სამდივნოსთან... ჩვენმა კომიტეტმა დაადგინა მიმართოს კომისიას, რათა საქართველოს წარმომადგენლობა დაშვებული და ცნობილი იქნეს სატელიტებთან თანაბრად. შესაფერისი მემორანდუმი ამის შესახებ გაიგზავნება ამ დღეებში... აქვე გიგზავნი ზოგიერთ დოკუმენტებს, რომელიც მივიღეთ კომისიის სამდივნოდან“.

შესაბამისი დოკუმენტების მიუკვლევლობიდან გამომდინარე, შეუძლებელი ხდება, დადგინდეს, გაგზავნილი იქნა თუ არა დანიშნულებისამებრ ზემოაღნიშნული მემორანდუმი და იმავე კომისიის წევრების მხრიდან რა რეაგირება გაკეთდა. ერთი რამ დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ქართული ემიგრაციის სამთავრობო წარმომადგენლები მაქსიმალურად ცდილობდნენ, ევროსაბჭოსგან

საქართველოს სატელიტი ქვეყნის სტატუსი მიელო. ამის დასადასტურებლად კ. კანდელაკის მიერ ნ. ცინცაძისადმი გაგზავნილი წერილი (1955 წლის 1 ივნისი) გამოდგება. ამ საკითხს ეხება საფრანგეთში მყოფი ქართველ მხედართა კავშირის სახელით ალ. კინწურაშვილის მიერ კ. გვარჯალაძისადმი გაგზავნილი წერილიც (1955 წლის 4 ივნისი). ამ დოკუმენტში გარკვევითაა მითითებული, რომ ევროსაბჭოში დანიშნული უნდა ყოფილიყო ქართველთა საგანგებო დელეგაცია, რომლის ხელმძღვანელი პროფ. მიხეილ მუსხელიშვილი იქნებოდა. „მისი აზრით, და მე ამ აზრს სავსებით ვიზიარებ – წერს ალ. კინწურაშვილი – ეს დელეგაცია უნდა შედგებოდეს ქართველ ემიგრაციაში მყოფი ყველა პოლიტიკური ელემენტებისგან. ამისდა მიხედვით ჩვენ შევადგენთ ამ დელეგაციის მანდატის პროექტი, რომელსაც გიგზავნი ამ წერილთან ერთად. როდესაც ეს დელეგაცია იქნება შემდგარი, ის დასწერს მემორანდუმს ჩვენი საერთაშორისო უფლებების შესახებ და ინახულებს ყველა უცხოელ პოლიტიკურ მოღვაწეებს, რომელთაც შეუძლიათ ამ საქმეში დაგვეხმარონ“ [7, 15-16]. იმავე კ. კანდელაკის მიერ სანდროსადმი გაგზავნილ საპასუხო წერილში (1955 წლის 18 მაისი), სტრასბურგში ჩასვლა და კომისიის წევრებთან შეხვედრა აუცილებლობადაა მიჩნეული. იქვე ისიცაა აღნიშნული, რომ ამ საპასუხისმგებლო და ფრიად საჭირო მისიის შესრულება, ფინანსების უქონლობის გამო, შეუძლებელი ხდებოდა.

იმ დოკუმენტური მასალების მიხედვით, რომელიც ჩემ მიერ იქნა მოპოვებული, ქართული სამთავრობო ემიგრაცია უმძიმეს ეკონომიკურ პირობებში იმყოფებოდა და მათ მიერ განხორციელებული ნებისმიერი სამუშაო ენთუზიაზმზე იყო დაფუძნებული. მიუხედავად ამისა, ქართული ემიგრაციის ლიდერები ძალასა და ენერგიას არ ზოგავდნენ, საერთაშორისო ორგანიზაციების ყურადღების ეპიცენტრში რომ მოხვედრილიყვნენ. მდგომარეობას ევროპის ქვეყნების მიერ შექმნილი ორგანიზაციების მუშაობის თავისებურებები ართულებდა. აქედან გამომდინარე, მათი მხრიდან რაიმე განსაკუთრებული დახმარების რეალური იმედი იმ ეტაპზე არ ჩანდა.

ამრიგად, 1) XX საუკუნის 50-იანი წლების დასაწყისში, ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის შიდა დაპირისპირებამ უმაღლეს საფეხურს მიაღწია. პირადი ამბიციებით გადატვირთულმა ქართულმა ემიგრაციამ გარეგნულად მოჩვენებითი ერთიანობის შენარჩუნება ვერ შეძლო.

ქართული ემიგრაციის საღად მოაზროვნე ახალი თაობის წარმომადგენლების მხრიდან ქართული პოლიტიკური ძალების მთავრობის გარშემო გაერთიანების მცდელობა უფროსი თაობის ანტისაბჭოური

ბრძოლის 32 წლიან გამოცდილებას ეფუძნებოდა. ამ შემართებას ამერიკული კომიტეტის თანადგომა განაპირობებდა.

2) ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის კრებაზე (1951 წლის 28 იანვარი) „ყოფილი ეროვნული მთავრობის ამოცანების შესახებ“ მიღებული დოკუმენტი, ერთიანი ქართული ცენტრის შექმნას, მთავრობისა და ეროვნული საბჭოს ურთიერთობის დარეგულირებას ისახავდა მიზნად. ეროვნული საბჭოს პარიზის ყრილობაზე (1952 წლის 4 ნოემბრი) მიღებული დადგენილება – ეროვნული საბჭოს გაფართოების შესახებ, ქართული ემიგრაციული პოლიტიკური ჯგუფების გაერთიანებას და ქართული საქმის წარმატებულად გაძლოლას ითვალისწინებდა. ამ იდეის მონიშნაღმდეგე ძალებმა, საქართველოს სახელმწიფოს აღდგენის მკვლელის ფუნქცია შეასრულეს და, ნებსით თუ უნებლიედ, საბჭოთა რუსეთის ინტერესების მოემსახურნენ.

3) „პარიზის ცენტრის“ ჯგუფის (ხელმძღვანელები: რ. გაბაშვილი, ივ. ზურაბიშვილი) მიერ ჟურნალ „კავკაზში“ დაბეჭდილი „მემორანდუმი“ ქართული ემიგრაციის სამთავრობო და ეროვნული საბჭოს მხარდამჭერი პოლიტიკური ძალების ევროპის მასშტაბით დისკრედიტაციას ითვალისწინებდა. ეროვნული საბჭოს ყრილობის (1951 წლის 20 ოქტომბრი. 40 ქვეყნიდან ესწრებოდა ქართველი დელეგატები) მიერ მიღებული დადგენილებით, ამ ჯგუფის საქმიანობა ქართველთა პოლიტიკური დროშის დაცემის და საბჭოთა რუსეთის ინტერესების გატარების მცდელობად გამოცხადდა. ქართული ემიგრაციის სამთავრობო ნაწილის ძალისხმევა, „ევროსაბჭოს“ ყურადღების ცენტრში მოქცეულიყო და სატელიტი ქვეყნის სტატუსი მიეღო, უშედეგო აღმოჩნდა. ქართული მხარე ევროპის მხრიდან ისევ ზურგშექცევას და დაუხმარებლობას განიცდიდა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 2117, აღნ. 1, საქმე 412.
2. ჟურნ. „მებრძოლი სქართველო“, № 2, 1952.
3. ჟურნ. „მებრძოლი სქართველო“, № 3, 1953.
4. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1861, აღნ. 3, საქმე 398.
5. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1861, აღნ. 3, საქმე 397.
6. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1861, აღნ. 3, საქმე 400.

7. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1861, აღნ. 3, საქმე 415.

Shota Vadachkoria

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Chief scientist of the Department of Modern and Contemporary History

The Georgian Political Emigration and an Attempt to Create a Renewed National Council (1951-1955)

Summary

On the basis of the documentary material in the article it is shown that: 1) In the early 1950s internal confrontation of Georgian political emigration reached the highest level. The Georgian immigration overwhelmed by personal ambitions failed to maintain the seeming unity. The attempts of the judicious new generation of Georgian emigration to unite around the government of Georgian political forces based on the old generation's 32-year experience of anti-Soviet struggle. This was supported by the American Committee; 2) The document "On the Tasks of the Former National Government" adopted at the meeting of Georgian political emigration (28 January, 1951) aimed to create a united Georgian center, regulate the relations between the government and National Council. The resolution adopted by the National Council at Paris Congress (4 November, 1952) on the expansion of the National Council envisaged unification of Georgian immigrant political groups and successful management of the Georgian affairs. The opponents of this idea played the role of a murderer in the restoration of Georgian state, and willfully or unwillingly served the interests of Soviet Russia; 3) The „Memorandum“ published in journal „Kavkaz“ by the 'Paris Center' (headed by: R. Gabashvili, I. Zurabishvili) featured discrediting the political forces supporting Georgian emigration government and national council throughout Europe. The resolution adopted by the National Council (20 October, 1951 attended by Georgian delegates from 40 countries) announced the activities of this group as an attempt to drop the Georgian political flag and to pursue interests of Soviet Russia.

**რუსეთის გეოპოლიტიკის რამდენიმე ასპექტი
ვლადიმერ პუტინის მმართველობის პერიოდში**

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ რუსეთი ურთულეს ვითარებაში აღმოჩნდა, როგორც პოლიტიკური, ისე სოციალურ-ეკონომიკური და რაც მთავარია, ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით. ერთ დროს ძლევამოსილი კომუნისტური იმპერია, რომელიც ლამის ნახევარ პლანეტას აკონტროლებდა ხუხულასავით დაიშალა. შემთხვევითი სულაც არ იყო, რომ რუსეთის პრეზიდენტმა ვლადიმერ პუტინმა სსრკ-ს დაშლას „XX მთავარი გეოპოლიტიკური კატასტროფა“ უწოდა. სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, საბჭოთა კავშირი რუსი ადამიანისათვის, მიუხედავად მისი მასშტაბისა, არასოდეს გამხდარა ნაციონალური სიამაყის წყარო. თვით საბჭოთა სიმბოლოების მიმართაც კი საშუალო რუს ინდივიდს არ ჰქონდა ისეთი მონივნება და პატივისცემა, როგორც წმინდა რუსული ეროვნული სიმბოლოებისადმი, თუმცა რეალურად ისიც რუსული იყო, მის სახელმწიფოს ეკუთვნოდა და ამ იდეოლოგიით ჰქონდა მას კონტროლზე აყვანილი მსოფლიოს უზარმაზარი სივრცე. აქედან გამომდინარე ვფიქრობთ, რუსეთმა XX ს-ის 90-იანი წლების მიწურულს მაინც გადალახა ფსიქოლოგიური ბარიერი და საბოლოოდ დარწმუნდა, რომ საბჭოთა კავშირის დაშლა ისტორიული კანონზომიერება იყო. დარწმუნდა იმაში, რომ კომუნიზმის მშენებლობა სრული უტოპიური იდეა იყო, დასავლეთთან დასაპირისპირებლად იგი აღარ გამოდგებოდა. ახალ რეალობაზე გეოპოლიტიკური გადაწყობა კი ადვილი არ იყო. რუსეთს ახალი იდეოლოგია სჭირდებოდა, რომელიც მას დაარწმუნებდა, რომ მარცხი ატლანტიკურ სამყაროსთან ლოგიკური, მაგრამ დროებითი მოვლენა იყო.

საბჭოთა კავშირის დაშლამ და ტექტონიკურმა ცვლილებებმა ევრაზიულ სივრცეში წარმოშვა გეოპოლიტიკური ვაკუუმი, რომლის მასშტაბები ამერიკელმა პოლიტიკოსმა და მოაზროვნემ ზბიგნევ ბჟეზინსკიმ გეოპოლიტიკაში „დიდი შავი ხვრელის“ შექმნას შეადარა. მისი აზრით, ასეთი ვაკუუმის შევსების აუცილებლად შეეცდებოდა ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკა, რომელიც 1990-იანი წლებიდან ეკონომი-

კური და პოლიტიკური აღმავლობის გზაზე იდგა და დღემდე განაგრძობს მასშტაბურ წინსვლას [8, 21].

მაო ძედუნის გარდაცვალების შემდეგ ჩინეთის ხელისუფლების სათავეში მოვიდა უდიდესი პოლიტიკოსი და ეკონომისტი დენ სიაოპინი, რომელმაც ძირეული რეფორმების გატარება დაიწყო ქვეყანაში, მოიწვია უცხოელი ეკონომისტები, რომელთაც ამ სფეროში საკმაოდ დიდი გამოცდილება ჰქონდათ, მალე შედეგებიც საგრძნობი გახდა და ლიბერალურმა ეკონომიკურმა რეფორმებმა ჩინეთი დიდ გზაზე გამოიყვანა.

ამგვარი რეფორმების გატარების თავი საბჭოთა კავშირის არსებობის ბოლო წლებში მოხერხებულ საბჭოთა ელიტას არ ჰქონდა. მათ სალი აზროვნების ნათამალიც კი არ გააჩნდათ. რაც შეეხება მიხილ გორბაჩოვს, მას ჩვენი აზრით, ასევე არაფერი აქვს საერთო დენ სიაოპინთან, რადგან საბჭოთა კავშირის დემოკრატიზაცია იმთავითვე შეუძლებელი იყო, მითუმეტეს, რომ გორბაჩოვმა დენ სიაოპინისგან განსხვავებით საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციიდან მე-6 მუხლი ამოიღო, რომლის თანახმადაც საბჭოთა კავშირის წარმმართველი ძალა იყო კომუნისტური პარტია. ანუ დენ სიაოპინმა კომპარტიის დიქტატურა შეუთავსა ლიბერალურ ეკონომიკურ რეფორმებს, გორბაჩოვმა და საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ ერთპარტიული სისტემა გააუქმა. შედეგიც მალე დადგა. საბჭოთა კავშირი დაიშალა. მისი დაშლა სავსებით კანონზომიერი მოვლენა გახლდათ. ჩვენ არ შევუდგებით იმის მტკიცებას, რა მოხდებოდა გორბაჩოვს რომ პარტიული დიქტატურა დაეტოვებინა, რადგან ალტერნატიული ისტორიის წარმოდგენა ჩვენს მიზანს არ შეადგენს, მაგრამ როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გადაგვარებულ საბჭოთა ელიტას ამის არც სურვილი და არც თავი არ ჰქონდა და ეს ეხება საკუთრივ „პერესტროიკის“ ეპოქასაც [7, 227].

საჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, მისი მემკვიდრე რუსეთი დაადგა ლიბერალური ეკონომიკური რეფორმების გზას, მაგრამ ელცინის რუსეთი სრულიად სხვა რეალობაში აღმოჩნდა და ამ რეფორმებმა სრული კრაზი განიცადა. ესეც კანონზომიერ მოვლენად მიგვაჩნია, რადგან რუსეთი თავისი გეოპოლიტიკური და გეოცივილიზაციური კუთვნილებით ყოველთვის აქტიურ საგარეო პოლიტიკაზე იყო და არის ორიენტირებული და მას მხოლოდ ეკონომიკურ რეფორმებზე კონცენტრირება არ შეეძლო. რუსეთი აშკარად ხედავდა, რომ ნატოს აღმოსავლეთით გაფართოებას იგი სერიოზულ წინააღმდეგობას ვერ უწევდა, არადა ერთ-ერთი მძლავრი იმპულსი, რომელმაც რუსეთს შიდაპოლიტიკური კონსენსუსისაკენ უბიძგა, ნატოს აღმოსავლეთით გაფართოების საკითხი იყო. რუსეთში ეს აღიქვეს და დღესაც აღიქვა-

მენ, როგორც საფრთხეს ჩრდილოატლანტიკური ალიანსის მხრიდან. ნატოელი პარტნიორები კი რუსეთის პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას ყოველთვის არწმუნებდნენ, რომ დემოკრატიული გარემო რუსეთის ირგვლივ მას არათუ საფრთხეს არ შეუქმნიდა, პირიქით სასურველიც იქნებოდა მისი დასავლეთთან ინტეგრაციისა და განვითარების კუთხით. მაგრამ სჭირდებოდა ან ბუნებრივი იქნებოდა ამგვარი განვითარება რუსეთისათვის? ამ კითხვაზე დღემდე არ არსებობს ცალსახა პასუხი. ნატომ და რუსეთმა ერთმანეთს ალუთქვეს პოლიტიკური პასუხისმგებლობა მათ მომავალ ურთიერთობებზე. ეს პასუხისმგებლობა დაედო კიდეც საფუძვლად ნატო-რუსეთის საბჭოს შექმნას 1997 წლის 27 მაისს. ამ პერიოდში რუსეთს საკუთარ ტერიტორიაზეც შეექმნა პრობლემები, როცა ჩეჩნეთმა დამოუკიდებლობა გამოაცხადა, რასაც შემდეგ ორი ომი მოჰყვა. რუსეთის ფედერაციის საზღვრები, ცხადია, განსხვავდება საბჭოთა კავშირის საზღვრებისაგან. რუსეთი თავის გეოპოლიტიკურ დანაკარგებს მტკივნეულად განიცდის. იქ კარგად ესმით, რომ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ რუსეთი ფაქტიურად ნახევარ პლანეტას აკონტროლებდა, მაგრამ დემოკრატიულ სამყაროსთან დამარცხების შემდეგ მისი გავლენის არეალი საგრძნობლად შეიზღუდა. ჩეჩნეთის ომმა კი ნათლად აჩვენა, რომ რყევები საკუთრივ რუსეთის ფედერაციაში რეალური იყო. ამას კი არც რუსეთის პოლიტიკური ელიტა და არც საზოგადოება არ დაუშვებდა და არც დაუშვა. უპირველეს ყოვლისა კი ქვეყანას ჭირდებოდა იმის ანალიზი, თუ რამ გამოიწვია ესოდენ მასშტაბური მარცხი და აუცილებელი ხდებოდა ახალი გეოპოლიტიკური კონცეფცია, რომელიც ამ კითხვებს პასუხს გასცემდა. ვფიქრობთ, რუსი გეოპოლიტიკოსის ალექსანდრე დუგინის გეოპოლიტიკური ხედვა ამის ნათელი მაგალითია. ჩვენ შორს ვართ იმ აზრისაგან, რომ ვლადიმერ პუტინის ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემდეგ დუგინის ყველა ფორმულა ზუსტად იქნა გაზიარებული, მაგრამ ერთი რამ ცხადია: დუგინის ნაშრომების პარალელურად რუსეთში კარდინალურად იცვლება ვითარება.

დუგინის გეოპოლიტიკურ ანალიზს, ცხადია, იმპერიალისტური და ზოგჯერ ქსენოფობიური ელფერი დაჰკრავს, მაგრამ ხშირ შემთხვევაში იგი იძლევა სიღრმისეულ მეცნიერულ ანალიზს რუსეთის ცივილიზაციური კუთვნილების შესახებ და აანალიზებს იმ ფაქტს, თუ რატომაა შეუძლებელი დასავლური ტიპის დემოკრატია რუსეთში. მაგალითად, თუ რატომ არ წარმოიშვა თავის დროზე რუსეთში ერი-სახელმწიფო დასავლეთის მსგავსად, უაღრესად დიდ ყურადღებას იმსახურებს [3, 36]. მასში წარმოდგენილი დებულებები, ჩვენი აზრით, სწორია.

რუსეთის ფედერაციის ახალი ლიდერის ვლადიმერ პუტინის ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემდეგ ვითარება კარდინალურად შეიცვალა. ქვეყნის ევროატლანტიკური, თალასოკრატიული კურსი ევრაზიულ თელულოკრატიულმა შეცვალა. პუტინის ყველა ნაბიჯი ევრაზიული გეოპოლიტიკური სულით იყო ნაკარნახევი. ეს მიმართულება განვითარებულ და განმტკიცებულ იქნა მისი რეფორმებით, რომელიც არსებითად ცვლიდა გორბაჩოვის და ელცინის პერიოდიდან დაწყებულ საგარეოპოლიტიკურ, იდეოლოგიურ და გეოპოლიტიკურ კურსს. ვფიქრობთ პუტინის რეფორმებს დიდი გეოპოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა. თანამედროვე რუსულ და ნაწილობრივ დასავლურ გეოპოლიტიკურ აზრში ძირითადად თანხმდებიან იმაზე, რომ პუტინის დროს მოხდა:

1. 90-იანი წლების კურსის, რომელიც რუსი პოლიტიკური ექსპერტების მიერ განიხილება, როგორც რუსეთის დესუვერენიზაციისა და გარედან ფაქტობრივი მმართველობის შემოღების, კრიტიკა და თანამედროვე რუსეთის სუვერენიტეტის, როგორც უმაღლესი ღირებულების თანამედროვე გამოხატულების დამკვიდრება.

2. რუსეთის შერყეული ტერიტორიული მთლიანობის განმტკიცება და დაცვა მთელი რიგი, მათ შორის, მკაცრი სამხედრო საშუალებებით ჩეჩნეთში და მთელ ჩრდილო კავკასიაში მისი პოზიციების გაძლიერება, 7 ფედერალურ ოლქში გაგება „სუვერენიტეტის“ ლიკვიდაცია საკანონმდებლო აქტებში, სეპარატიზმის აღკვეთის მიზნით, გადასვლა ფედერაციის სუბიექტების მეთაურების დანიშვნის სიტემაზე, არჩევითობის ნაცვლად (ეს ზომა მიღებულ იქნა ბესლანში ტრაგიკული მოვლენების შემდეგ, როცა ტერორისტების ხელში მძევლები სკოლის ბავშვები აღმოჩნდნენ) აქვე ვიტყვით იმასაც, რომ ანტიტერორისტულ ოპერაციას აქ მრავალი ბავშვის სიცოცხლე ემსხვერპლა.

3. განდევნა შედარებით ოდიოზური ოლიგარქებისა საზღვარგარეთ, რომელთაც მთელი ძალაუფლება ეპყრათ ხელში 90-იან წლებში (ბ. ბერეზოვსკი, ვ. გუსინსკი, ლ. ნეფზლინი და ა. შ.) და დევნა ჩადენილი დანაშაულებისათვის მ. ხოდორკოვსკი, პ. ლებედევი და ა. შ. ნაციონალიზაცია შედარებით მსხვილი ნედლეულის მონოპოლისტების და იძულება დანარჩენი ოლიგარქების, რომელთაც უნდა ეცნოთ ახლადარჩეული კურსის ლეგიტიმურობა სახელმწიფოს მიერ დადგენილი წესებით რუსეთის სუვერენიტეტის განმტკიცებაზე.

4. ღია და დაუფარავი დიალოგის წარმოება აშშ-სა და დასავლეთთან აშშ-ს ჰეგემონიისა და ერთპოლარული მსოფლიოს ორმაგი სტანდარტების მიუღებლობა, მრავალპოლარულობისა და ყველა და-

ლასთან თანამშრომლობის სასარგებლოდ (ძირითადად, კონტინენტურ ევროპასთან), რომლებიც დაინტერესებულნი იქნებოდნენ ამერიკული ჰეგემონიის დაუშვებლობით. ეს ცხადია, რუსული ტრადიციული ფორმულა იყო, რომელიც ითვალისწინებდა ატლანტისტურ ბლოკში განხეთქილების შეტანას.

5. ინფორმაციული პოლიტიკის შეცვლა ძირითად ნაციონალურ მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებზე, რომლებიც ადრე აშუქებდნენ თავიანთი ოლიგარქი მმართველების შეხედულებებს, ხოლო ამიერიდან თავიანთი საქმიანობა სახელმწიფოებრივი ინტერესებისათვის უნდა შეესაბამებინათ.

6. რუსეთის ისტორიისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულებიდან შემობრუნება, რაც ითვალისწინებდა დასავლური ლიბერალურ-დემოკრატიული მიდგომების უკრიტიკოდ მიღების დაუშვებლობას და პატივისცემას რუსეთისათვის მნიშვნელოვანი მოვლენებისა და ფიგურების მიმართ (კერძოდ დაფუძნდა ეროვნული ერთიანობის დღე 4 ნოემბერს, ლიტველი და პოლონელი ოკუპანტებისაგან სახალხო ლაშქრის მიერ მოსკოვის განთავისუფლების პატივსაცემად).

7. ინტეგრაციული პროცესების მხარდაჭერა პოსტსაბჭოთა სივრცეში და დსთ-ს ქვეყნებში რუსეთის მოქმედების გააქტიურება, ასევე ჩამოყალიბება თუ გამოცოცხლება ინტეგრაციული სტრუქტურებისა – ისეთი როგორცაა „ევრაზიის ეკონომიკური თანამშრომლობა“, „ერთიანი ეკონომიკური სივრცე“ და ა. შ.

8. პარტიული ცხოვრების ნორმალიზაცია ოლიგარქიული სტრუქტურებისათვის პოლიტიკური ლობირების აკრძალვის ხარჯზე, რომლითაც ისინი თავიანთ კერძო და კორპორაციულ ინტერესებს იცავდნენ და ამაში იყენებდნენ საპარლამენტო პარტიებს.

9. კონსოლიდირებული სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის შემუშავება ენერგორესურსებით ვაჭრობის სფეროში, რომელმაც რუსეთი მძლავრ ენერგეტიკულ სახელმწიფოდ აქცია, რომელსაც საშუალება აქვს გავლენა მოახდინოს ეკონომიკურ პროცესებზე ევროპისა და აზიის მეზობელ რეგიონებზე. გაზისა და ნავთობის მოლსადენებზე დაფუძნებული სქემები, რომელიც დასავლეთისა და აღმოსავლეთისაკენ მიემართება ნათელ გამოხატულებად იქცა ახალი რუსეთის ენერგეტიკულ პოლიტიკაში. ამგვარი გეოპოლიტიკა კლასიკური გეოპოლიტიკის ძირითად, ძალოვან ხაზს იმეორებს ახალ დონეზე [4, 460].

ამ რეფორმებს, ცხადია, ჰყავდა მონინალმდეგეებიც. ესენი უმთავრესად იყვნენ გორბაჩოვისა და ელცინის ეპოქის პროდასავლური მოღვაწეები, რომელთაც ბევრი რუსი პოლიტიკური მკვლევარი თა-

ლასოკრატის (საზღვაო იმპერიის) გავლენის აგენტებად მოიხსენიებს, რომელთაც გააჩნიათ მკვეთრად გამოხატული ლიბერალურ-დემოკრატიული მსოფლმხედველობა და გლობალური კაპიტალისტური ტენდენციები. პუტინის კურსზე ამგვარ წინააღმდეგობას ავლენდნენ მემარჯვენე ოპოზიციური პარტიები („იაბლოკო“, „პრავეე დელო“). ყველა ულტრალიბერალურ, პროამერიკულ პარტიებს და მოძრაობებს რუსეთში აფინანსებდა, როგორც რუსი გეოპოლიტიკოსები ფიქრობენ, აშშ და დასავლური ფონდები. მიზანი პუტინის კურსიდან გადახვევა იყო. როგორც დუგინი ფიქრობს, ამ მიზანს ემსახურებოდა ფერადი რევოლუციებიც, რომლებიც დასავლეთის მიერ ფინანსდებოდა. ეს იყო ნარინჯისფერი რევოლუცია უკრაინაში, ვადრების რევოლუცია საქართველოში, ტიტების რევოლუცია ყირგიზეთში, არეულობები მოლდოვაში და ა. შ.

პუტინი და მისი პოლიტიკა იქცა გეოპოლიტიკური, სოციალური და მსოფლმხედველობრივი ტენდენციების გამოხატულებად, რომელიც მთლიანობაში ეხამებოდა სახმელეთო ცივილიზაციისა და რუსეთის გეოპოლიტიკური ისტორიის ძირითად პრინციპებსა და მიმართულებებს. თუ გორბაჩოვისა და ელცინის სისტემა სრულ წინააღმდეგობაში მოდიოდა რუსული ძალის პოლუსთან, პუტინის პოლიტიკამ პირიქით, აღადგინა ტრადიციული რუსული ისტორიის მსვლელობა და დააბრუნა იგი ჩვეულებრივ კონტინენტურ, თელულოკრატიულ ორბიტაში. ამიტომაც პუტინთან ერთპოლარული მსოფლიოს ფორმირების პროცესს შეხვდა ძლიერი წინაღობა. რუსეთმა – ევრაზიამ ახალი პრეტენზია განაცხადა მნიშვნელოვანი მსოფლიო ძალის პოლუსზე, რომელიც ევრო-ატლანტიზმს უპირისპირდებოდა.

ჩვენ შორს ვართ იმ აზრისაგან, რომ ამგვარი თეორია სრულად შეესაბამება რუსი ხალხის ეროვნულ ინტერესებს, მაგრამ ერთი რამ ცხადია, რუსეთი წარმოადგენს ბუნებრივ მოთამაშეს საერთაშორისო ურთიერთობებში, მისი ადგილი იქაა სადაც ის არის, ხატოვნად რომ ვთქვათ, რუსული თევზი შესაბამის ზღვებსა და მდინარეებში იპოვება და მისი პოლიტიკის არაპროგნოზირებულობა საქმის არსში არასიღრმისეულ ხედვად მიგვაჩნია.

სწორედ ამ ფაქტორის გათვალისწინება იყო საჭირო რუსეთთან ურთიერთობების დროს, რაც საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ვერცერთმა ხელისუფლებამ ვერ შეძლო საქართველოში.

დღეს ძნელია იმის თქმა, პუტინმა გაიაზრა თუ არა რუსი გეოპოლიტიკოსის ალექსანდრე დუგინის კონცეფცია, თუ დუგინმა შექმნა თავისი თეორიული პროექტი პუტინის პოლიტიკის გათვალისწინებით,

(თუმცა პუტინის ხელისუფლებაში მოსვლამდე მთელი რიგი ნაშრომები ჰქონდა დუგინს გამოქვეყნებული) ერთი რამ ცხადია, დუგინის დებულებების ოცდაათ პროცენტამდე პუტინმა სისრულეში მოიყვანა.

რუსეთის თანამედროვე გეოპოლიტიკის შეფასებისას გვერდს ვერ ავუვლით ისეთ მნიშვნელოვან მოვლენას, როგორცაა 2007 წლის 10 თებერვალს რუსეთის პრეზიდენტის ვლადიმერ პუტინის გამოსვლა მიუნხენის კონფერენციაზე. მან მკაცრად გააკრიტიკა ერთპოლარული მსოფლიოს ფორმირების მცდელობა და შეეხო მის ნეგატიურ მხარეებს. ასევე შეეხო გლობალური უსაფრთხოების საკითხებს. მიუნხენის კონფერენციაზე რუსეთის პრეზიდენტმა საერთაშორისო ურთიერთობებში, შეიძლება თამამად ითქვას, ახალი ფურცელი გადაშალა. ბევრი პოლიტიკური ექსპერტი მას ახალი „ცივი ომის“ დასაწყისადაც კი მიიჩნევს. ბევრიც ფიქრობდა, რომ ეს მხოლოდ „შიდა სამზარეულოს“ დასაშოშმინებლად წარმოთქმული სიტყვა იყო. ერთი რამ დღეს უკვე ცხადია: ამ სიტყვას პუტინმა საქმე მოაყოლა, რამაც ნათელი გახადა, რომ ეს მხოლოდ შიდა აუდიტორიისათვის განკუთვნილი „ორთქლის გამოშვება“ კი არ იყო, არამედ მსოფლიო ახალი გეოპოლიტიკური დაპირისპირების დასაწყისი [1, 67].

2008 წლის აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომის დროს რუსეთის ფედერაციამ მოახდინა ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ოკუპაცია, ხოლო ამის შემდეგ ე. წ. „სამხრეთ ოსეთი“ და „აფხაზეთი“ დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად აღიარა. ამით მან გაიმეორა ე. წ. „კოსოვოს პრეცედენტი“.

2014 წელს კი უკრაინაში მომხდარი სისხლიანი რევოლუციისა და პრორუსული პრეზიდენტის ვიქტორ იანუკოვიჩის დამხობის შემდეგ, მოახდინა ყირიმის ანექსია და სისხლიანი კონფლიქტი გააჩაღა აღმოსავლეთ უკრაინაში. ამის გამო დღეს რუსეთისათვის დასავლეთს და განსაკუთრებით აშშ-ს ეკონომიკური სანქციები აქვს დაწესებული. მიუხედავად ამისა, რუსეთი ევრაზიონისტული გეოპოლიტიკური კურსიდან გადახვევას ჯერჯერობით არ აპირებს.

ვფიქრობთ, ამგვარი კურსი რუსეთის ბუნებრივ განვითარებას შეესაბამება, ხელოვნური კი სწორედ გორბაჩოვისა და ელცინის მიმართულება იყო. ჩვენ გვესმის, რომ ამ მიმართულებამ სწორედ საქართველოს შეუქმნა ტერიტორიული მთლიანობის პრობლემები, მაგრამ იმდროინდელ არცერთ ქართულ პოლიტიკურ ელიტას არ აღმოაჩნდა პოლიტიკური სიბრძნე, რომელიც ურთულეს გეოპოლიტიკურ წინააღმდეგობებში საქართველოს სამშვიდობო გზაზე გაიყვანდა და ამ პრობლემებს აარიდებდა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ი. ტორიშვილიძე, პუტინის საგარეო პოლიტიკა, თბილისი, 2008.
2. J. Bugajski, Cold Peace-Russia's New Imperialism, Praga, 2004.
3. ა. დუგინი, გეოპოლიტიკის საფუძვლები, თბილისი, 1998.
4. А. Дугин, Геополитика России, Москва, 2014.
5. А. Дугин, Четвёртый Путь, Москва, 2014.
6. Н. А. Нартов, Геополитика Москва, 1999.
7. ზ. კვეტენაძე, რუსეთის როლი და ადგილი გლობალურ გეოპოლიტიკაში, კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, №2 (6), 2009.
8. ზ. აბაშიძე, დანგრეული კედლის ჩრდილში, თბილისი, 2012.

Zurab Kvetenadze

*Doctor of History, Professor of
Georgian Technical University*

Several Aspects of Russian Geopolitics During the Period of Vladimir Putin's Governance

Summary

After the end of the "Cold War" and the collapse of the Soviet Union, because of its great geopolitical losses Russia turned out to be in the most difficult situation from political, economic, and psychological point of view.

Russia with its internal political base and foreign orientation chose Pro-Western course. Thus the formation of civil society had begun, but the liberal Western course suffered during the Yeltsin's presidency in the 90s of the 20th century.

We think this was a natural phenomenon, as the next president, Vladimir Putin, saw in Eurasian course the only way to strengthen the state. Putin's Eurasian geopolitical course has being continued till now. The most important was Russian President's speech. on February 10, 2007 at the Munich Conference as it included the great audience.

ბრესის ისტორია

გელა საითიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი, პროფესორი

პირველი მსოფიო ომი და „საქართველოს დაგომის“ ეკროპული გამოცემა – „ქართული გაზეთი“

მიმდინარე წელს პირველი მსოფლიო ომის დამთავრებიდან ასი წელი სრულდება. ეს იყო მანამდე არნახული მასშტაბის ომი, რომელიც 1914 წლის ზაფხულში დაიწყო და თითქმის ოთხნახევარი წელი გრძელდებოდა. ომი, რომელმაც 10 მილიონზე მეტი ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა, ხოლო 25 მილიონამდე ადამიანი კი დაჭრა და დაასახიჩრა. მატერიალურმა ზარალმა 58 მილიონ ოქროს მანეთს მიაღწია. ომის დასრულებისათვის მასში მსოფლიოს 33 დიდი და პატარა სახელმწიფო მონაწილეობდა, რომელთაგან 48 მილიონი ანტანტის ქვეყნების, ხოლო 25 მილიონზე მათი მათ მონინალმდეგეთა მხარეს იბრძოდა. ომი, რომლისთვისაც კარგა ხნით ადრე მიმდინარეობდა სამზადისი, მის ინიციატორებს სანაღმართო ამოცანების გადაწვეტისათვის კი არ სურდათ, არამედ სხვისი ტერიტორიების მიტაცებისა და სიმდიდრეთა ხელში ჩაგდების საშუალებად ესახებოდათ. აქედან გამომდინარე, ყველა ქვეყნის ხელისუფლებას კონკრეტული მიზანი ამოძრავებდა. მათი შეთანხმებები და კავშირებიც ამ პრინციპებზე იყო დამყარებული. ასე დადგნენ ერთმანეთის პირისპირ ორ ბანაკად გაყოფილი ევროპის სახელმწიფოები, რომლის ერთ მხარეს გერმანია, ავსტრია-უნგრეთი და მისი მოკავშირეები, ხოლო მეორეზე ანტანტის ბლოკში გაერთიანებული ქვეყნები – ინგლისი, საფრანგეთი, რუსეთი და მათი მხარდამჭერები იყვნენ. ახლა საჭირო იყო საბაბი, რათა პრაქტიკული ქმედებები დაეწყოთ და ისიც გამოჩნდა... ეს მოხდა 1914 წლის 23 ივლისს, როცა სარაევოში ავსტრიის ტახტის მემკვიდრე ჰერცოგი ფრანც-ფერდინანდი მოკლეს. 28 ივლისს ავსტრია-უნგრეთმა ომი გამოუცხადა სერბეთს, რომელმაც დახმარებისათვის რუსეთის მთავრობას მიმართა. მეორე დღეს რუსეთმა საყოველთაო მობილიზაცია მოახდინა, მაგრამ გერმანიამ

დაასწრო და 1 აგვისტოს ომი გამოუცხადა რუსეთს, 3 აგვისტოს კი საფრანგეთს, ხოლო 4 აგვისტოს ინგლისმა დაძრა თავისი ჯარები გერმანიის წინააღმდეგ [17, 474].

აქედან მოყოლებული, ომის მიმდინარეობისას კიდევ არაერთი საიდუმლო შეთანხმება და ხელშეკრულება იქნა დადებული სხვადასხვა სახელმწიფოთა შორის. მათგან აღსანიშნავია 1914 წლის 2 აგვისტოს გერმანიასა და ოსმალეთს შორის დადებული საიდუმლო შეთანხმება და სხვ. 2 ნოემბერს რუსეთმა ომი გამოუცხადა ოსმალეთს, 3 ნოემბერს კი საომარი მოქმედებები დაიწყო ამიერკავკასიაში. ასე აღმოჩნდა საქართველო ფრონტის წინა ხაზზე... სამხრეთის საზღვრების დაცვა ომის დანებების პირველი დღეებიდანვე რუსეთის ცარისტული ხელისუფლების საზრუნავად იქცა. ალბათ, ამიტაც იყო განპირობებული 1914 წლის ნოემბრის ბოლოს იმპერატორ ნიკოლოზ II-ის თბილისში ჩამოსვლა და მთელს კავკასიაში სამხედრო-პოლიტიკური ვითარების ადგილზე გაცნობა. ამას მალე რეგიონში მნიშვნელოვანი საკადრო ცვლილებების განხორციელება მოჰყვა: ავადმყოფი ვორონცოვ-დაშკოვის ნაცვლად კავკასიაში მეფისნაცვლად და ფრონტის სარდლად, მეფის ბიძა, დიდი მთავარი ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე რომანოვი დაინიშნა. ხოლო უფრო ადრე, საქართველოს ეგზარქოსად ეპისკოპოს ალექსი მოლჩანოვის ადგილზე მთავარეპისკოპოსი პიტირიმ ოკნოვი იქნა დადგენილი, რომელიც 1915 წლის დასასრულამდე განაგებდა ივერიის ეკლესიის საქმეებს.

აღსანიშნავია, რომ თბილისში მყოფი იმპერატორი პირადად შეხვდა აქაური მოსახლეობის მაღალი წოდების წარმომადგენლებს, მათ შორის ქართველი თავად-აზნაურობის რჩეულ ნაწილს მარშალ კონსტანტინე აფხაზის ხელმძღვანელობით. თავისი თანამდებობრივი მდგომარეობის გამო კ. აფხაზს სამჯერ მიეცა შესაძლებლობა სიტყვით მიემართა იმპერატორისათვის. პირველად ეს მოხდა თბილისის რკინიგზის სადგურის დარბაზში დახვედრის დროს, შემდეგ მეცისნაცვლის სასახლეში სამხედრო და სამოქალაქო წარმომადგენლებთან აუდენციისას და ბოლოს – ეკატერინე სარაჯიშვილის სახლში (დღევანდელი მაჩაბლის ქ. №13) გამლილ სუფრასთან, სადაც მან იმპერატორს ჯიხვის რქისგან დამზადებული უზარმაზარი მოვერცხლილი ყანწი მიართვა ქართული წარწერით და ქართველი თავად-აზნაურობისა და ქართველი ხალხის სახელით პირობა მისცა, რომ მტერზე გამარჯვების სურვილით გამსჭვალულნი ბოლომდე იბრძოლებდნენ...

როგორც ერთი იმდროინდელი წყარო იუწყება, ხელმწიფე იმპერატორს უნებებია და საპასუხოდ იქ დამსწრეთათვის მიუმართავს:

„მხურვალედ გმადლობთ გულითადი დახვედრისათვის და გულითა ვსვამ ტფილისის თავად-აზნაურობის სადღეგრძელოს, ბატონებო“ [8, 30-31].

აქვე შეიძლება ისიც გავიხსენოთ, რომ I მსოფლიო ომის წლებში პატარა საქართველოდან, ანუ იმდროინდელი ადმინისტრაციული დაყოფით – თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებიდან, ბათუმ-ყარსის ოლქებიდან და სოხუმის ოკრუგიდან – 400.000-ზე მეტი ადამიანი იყო მობილიზებული, მათგან 200.000-ზე მეტი კი უშუალოდ ბრძოლის ველზე ღვრიდა სისხლს... განსაკუთრებული თავგანწირვის მაგალითებს აჩვენებდნენ ის ქართველები, რომლებსაც უშუალოდ მშობლიური მიწა-წყლის დაცვა უხდებოდათ.

ყოველივე ეს ისტორიული ფაქტია და სიმართლეს ვერავინ გაექცევა, თანაც მაშინ, როცა საქმე, პირდაპირი გაგებით, საკუთარი კერის, საკუთარი მიწის დაცვას ეხებოდა, მაგრამ ეს როდის ნიშნავდა რუსეთის ინტერესებისათვის თავგანწირვას საკუთარის დაღწევის ხარჯზე. ერის მოწინავე ნაწილისათვის, მისი პოლიტიკური ელიტისათვის, უპირველესი საფიქრალი და საზრუნავი ის იყო, თუ როგორი შედეგით დამთავრდებოდა ეს არნახული სისხლისღვრა ამ ორომტრიალში მისდაუნებურად მოხვედრილი ჩვენი სამშობლოსათვის.

ქართველ ხალხს საუკუნოვანი გამოცდილება უკვე კარგად ჰქონდა გასიგრძეგანებული და დაჯამებული, თუ რა საშინელებანი მოეტანა მისთვის სამოკავშირეოდ და სამოყვროდ მოწვეულ რუსის ხელისუფლებას; თვალნათლივ ხედავდა იმასაც, რომ არც ახალი საუკუნის დასაწყისიდან ისახებოდა რაიმე საიმედო პერსპექტივები ქვეყნის პოლიტიკური ავტონომიისა და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის დასაბრუნებლად. საუბედუროდ, ცოცხალთა შორის აღარ იყვნენ ერის მომავალზე მოფიქრალი უპირველესი მოთავენი – დიდი ილია და მისი მიმდევრები. აღარც პოლიტიკურ პარტიათა შორის ჩანდა ეროვნული ინტერესების დამცველი ანგარიშგასანევი ძალა... ერთადერთ იმედად საზღვარგარეთ შექმნილი „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი“ კიაფობდა, რომელიც, მართალია, მშობლიურ ნიადაგს მოწყვეტილი იყო, მაგრამ თავისი საკუთარი ბეჭდური ორგანოების მეშვეობით, მაინც ახერხებდა თავისუფალი აზრის მიწოდებას მშობელი ხალხისათვის, რაც უპირველესად რუსეთის კლანჭებისაგან თავის დაღწევითა და დამოუკიდებლობის მოპოვებით უნდა დამთავრებულიყო. ჯერ კიდევ 1913 წლის იანვარში, პეტრე სურგულაძის რედაქტორობით ქ. ყენევაში გამოსული ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“ თავის

ფურცლებზე დასტამბული ყოველი მასალით ამ იდეის განხორციელებას ისახავდა მიზნად.

ჟურნალის რედაქციის აზრით, ქართველი ერი ისტორიული პირობების გამო უდიდეს განსაცდელის წინაშე იდგა და მას დაშლა-გაქრობა მოელოდა. ამიტომ „ეროვნული თვითარსებობის დაცვისათვის გეგმის დროული შემუშავება და მის განსახორციელებლად მთელი შემოქმედი საქართველოს თავის მოყრა იყო საჭირო. ეს კი შესაძლებელს გახდიდა გარეშე და შინაური მტრების შემოტევების მოგერიებას და ერის პოლიტიკრი დამოუკიდებლობის მოპოვებას [18, 21-22].

ჟურნალში ვრცლად იყო საუბარი იმაზეც, თუ რა მოუტანა ჩვენს ქვეყანას ასი წლის მანძილზე ერთმორწმუნე რუსეთთან შეერთება-დაკავშირებამ; რომ ერთმორწმუნეობაზე აქცენტირება ჩვეულებრივი ფრაზა იყო, რადგან „ერთმორწმუნე რუსეთმა“ ყველა მტერზე მეტი ზიანი მოგვაყენა; რომ სიმართლისაგან შორს იყო ისიც, თითქოს რუსის ბიუროკრატია გვახრჩობდა, თორემ რუსის ხალხი დიდ გულმონყალებას იჩენდა ჩვენს მიმართ... „ტყუილია, თითქოს მხოლოდ რუსის ბიუროკრატია იყოს რუსის პოლიტიკის მატარებელი. რუსის პოლიტიკას ჰქმნის რუსი ერი თავის მთავრობის ხელმძღვანელობით, რომელიც მიმართულია ცენტრალიზმის, სხვა ერთა დაცემისა და გათქვეფისაკენ; რომ რუსის დემოკრატიის მესიანიზმი მხოლოდ ერთგვარი ფილენჯის ქარი იყო ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებაში, რაც მის მონურ გრძნობას კვებავდა და ათახსირებდა. ამიტომ საჭირო იყო ბრძოლა, თორემ საბოლოოდ სულსაც კი წაგვართმევინ“-ო [18, 23-24].

უაღრესად თანადროულად ჟღერდა ჟურნალში დასტამბული ეს სიტყვებიც: „ბარბაროსული, დესპოტური რუსეთი ცუდის მეტს რას ასწავლის სხვას, აბა რა აქვს მას პოლიტიკაში გარდა დაჩაგვრისა, დაწვისა და დარბევისა. ეს მუდამ შიმშილობის, სიბნელისა და მათრახის ქვეყანაა. მას შიშით შეჰყურებს დემოკრატიული ევროპა, არ მოგვედაოს, არ წაგვლეკოსო... არც ქართველი ერი არ დაიღუპებოდა ურუსეთოდ, თუ იგი თავის მდიდარ ეროვნულ კულტურას გააპოხიერებდა კაცობრიობის საუკეთესო მიღწევებით და ამაღლდებოდა მთელი კაცობრიობის თვალში“ [18, 5-6].

ცოტა მოგვიანებით ჟურნალი იმაზეც ამახვილებს ყურადღებას, თუ რატომ სურდა ქართველ ხალხს თავისი ქვეყნის დამოუკიდებლობა და რუსეთის კოლონიური უღლის გადაგდება... „ბარბაროსულ მაჯლაჯუნას მთელი ჩვენი სამშობლო ერთ დიდ სატუსალოდ უქცევია, სადაც სული გვეხუთება, გასაქანი არა გვაქვს... რუსეთის ცი-

ხე, თვალუწვდენელი მისი გაყინული სამფლობელო, საუკეთესო ქართველთა სისხლით ირწყვება...“, ამიტომ არ შეიძლება იმასთან შეგუება, „თუ როგორ გვართმევენ საუკუთარ მინა-წყალს, ენას, ადათ-წესებს, ზნე-ჩვეულებებს, როგორ გვაიწყებენ საკუთარ ისტორიას...“; ხოლო ამ მდგომარეობიდან თავის დაღწევისათვის საჭირო იყო გვექნოდა: ჩვენი სამართალი, ჩვენი ეკლესია, ჩვენი საკუთარი საზოგადო დაწესებულებანი ქართულის ენითა და ქართველთა სულთაგან შეთანხმებული“ [18, 9-10].

ჟურნალი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა მუსლიმი ქართველებისადმი და მათი ისტორიული საცხოვრისისადმი როგორც ოსმალეთის, ისე რუსეთის დამოკიდებულებას... ოსმალები სარწმუნოებაგამოცვლილ ქართველობას მუდამ არწმუნებდნენ, რომ გულიდან ამოეგლიჯათ ყოველივე ქართული: ენა, ზნე-ჩვეულება, ეროვნული გრძნობა და შეეძლებინათ ქრისტიანი თანამოაზრენი, ანუ ისინი, რომლებთანაც ერთად საუკუნეთა მანძილზე საქართველოს ისტორიას ქმნიდნენ... ზოგჯერ მიზანსაც კი აღწევდნენ და გამაჰმადიანებული ქართველობის შიდა ვილაეთებში გადასახლებას ახერხებდნენ; ამაში ხელმეწყობას არც რუსეთის ხელისუფლება ერიდებოდა, რადგან ქართველთა ნასახლარებზე შემდეგ სხვა ტომის ხალხთა ჩამოსახლებას ახდენდა... ჟურნალის რედაქცია სათანადოდ რეაგირების გარეშე არ ტოვებდა იმასაც, თუ რა ხრიკებს მიმართავდნენ ქართულ-აფხაზური ურთიერთობის დასაძაბავად და საჯაროდ აცხადებდა: აფხაზეთი საქართველოს ნაწილია და რუსის ხელისუფლებამ „როგორი ჯოჯოხეთური მანქანებიც არ უნდა იხმაროს ეროვნულად აფხაზეთის მისგან ჩამოსაშორებლად, მიზანს მაინც ვერ მიაღწევს, რადგან აფხაზები ჩვენი მონათესავენი არიან ენითა და კულტურით და ეს ტერიტორიაც საქართველოს პოლიტიკური სხეულის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს“-ო [18, 12].

ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“, რომლის ბოლო, მეოთხე ნომერი 1914 წლის აპრილში გამოვიდა, აგრძელებდა საუბარს საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნების აუცილებლობაზე და აღნიშნავდა: „ქართველ ერს აუტანელი პოლიტიკური პირობების წყალობით ტერიტორიებს ართმევენ, მას ათასწლობით დასახლებული მინა-წყლიდან ერეკებიან, ჯავახეთი და სამცხე რუსის მთავრობამ სომხებით აავსო, ამგვარსავე პოლიტიკას ეწევა ბათუმისა და სოხუმის ოლქებშიც და არა-თუ აწმყოში სჩაგრავენ მას არამედ მომავლის იმედის მოსპობასაც სცდილობენ“-ო [20, 18].

პირველი მსოფლიო ომის დაწყებამდე განსაკუთრებული აქტიური მოქმედებები დაიწყო საზღვარგარეთ დაარსებულმა „საქართვე-

ლოს დამოუკიდებლობის კომიტეტმა“, რომლის მიერ გაკეთებულ საქმეთა შესახებ მოგვიანებით მიხ. წერეთელი წერდა: „როდესაც განსვენებული პეტრე სურგულაძე უნევეაში გადასახლდა საქართველოთგან, იქ დააარსეს მან, ლეო კერესელიძემ, მისმა ძმამ გიორგიმ და მათმა მეგობარმა „სეპარატისტთა ჯგუფი ქართველთა“, რომლის ორგანო იყო „თავისუფალი საქართველო“. ამ ჯგუფმა და მისმა ორგანომ მოამზადეს ქართული აზრი მომავალ დიდ საქმეთა გასაგებად ამ დიდ ომში სამოქმედო... ამ „ჯგუფის“ სახელით დაიჭირა ლეომ გერმანელებთან საქმე 1914 წლის ომის გამოცხადებისთანავე: ჯერ ბერლინში გერმანელებთან და მერე სტამბოლში თურქებთან დასვა პირობანი, რომელთა ძალითაც ქართველებს ჯარი უნდა შეედგინათ ოსმალეთის ტერიტორიაზე და ებრძოლათ თურქებთან და გერმანელებთან ერთად რუსეთის წინააღმდეგ, ხოლო თუ გამარჯვება რუსეთის მტრებს დარჩებოდათ, საქართველოს დამოუკიდებლობა უნდა ყოფილიყო ცნობილი გამარჯვებულთაგან იმ საზღვრებში, რომელშიც სამაჰმადიანო საქართველოც შედიოდა. მალე გიორგი მაჩაბელიც და მეც, რომელთაც აგრეთვე საქმე გვქონდა დაწყებული იქ გერმანელებთან, შევუერთდით სტამბოლში პ. სურგულაძეს, ლეოს, მის მის ძმას გიორგის, ნ. მაღალაშვილს და სხვებს“ [15, 43-44].

ამ მოლაპარაკებების შედეგად მიღებული შეთანხმების პრაქტიკულად განხორციელების საქმეში აქტიურ როლს თამაშობდნენ – გერმანიის გენერალური შტაბის პოლიტიკური სექციის უფროსი მრჩეველი რუდოლფ ნადილნი, „ლეგაციის მდივანი“ ოტო გიუნტერ ფონ ვეზენდონკი, ფელდმარშალი ფონ დერ გოლიცი, გრაფი შულენბურგი, გენერალი ფონ კრესსენშტეინი, გენერალი ფონ კრესი და სხვები.

სწორედ მათი რჩევით და დახმარებით „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტს“, რომელშიც ზემოთდასახელებულ ქართველებს გარდა მელიტონ ქარცივაძე, ზია-ბეგ აბაშიძე, შალვა ვარდიძე და სხვები შეუყვანია, უფლება მიუღია, შეეკრიბათ ის ქართველები, რომლებიც ომის დაწყების მიზეზით ჩარჩენილნი იყვნენ გერმანიაში და ეუნწყებინათ მათთვის, რომ ყველა ისინი განთავისუფლებულნი იქნებოდნენ მაშინვე, როცა საქართველოს დამოუკიდებლობის ნიჟარაზე დგომის სურვილს განაცხადებდა და მის განსახორციელებლად იბრძოლებდა.

ამ შეთანხმების შედეგი იყო ის, რომ თურქეთში ქართველთაგან და კავკასიის ხალხთა წარმომადგენლებისაგან შექმნილ ქართულ ლეგიონს გერმანია აფინანსებდა, ხოლო საერთო ხელმძღვანელობას

გრაფი შულენბურგი და ლეო კერესელიძე უწევდნენ... ფართო ხასიათი მიეცა ომის დროს ტყვედ ჩავარდნილ ქართველთა შორის ეროვნული დამოუკიდებლობის იდეის პროპაგანდას, რაშიც უდიდეს როლს ასრულებდა ახლად დაარსებული გაზეთი „ქართული გაზეთი“. იგი ორკვირეული გამოცემა იყო, რომელიც 1916-1918 წლებში ბერლინში იბეჭდებოდა. რედაქციის საქმიანობას წარმართავდნენ ძმები ლეო და გიორგი კერესელიძეები, ნესტორ მაღალაშვილი და სხვები. გაზეთის სულ 58 ნომერი გამოვიდა, მათგან 18 – 1916 წელს, 22 – 1917-ში, ხოლო 18 – 1918-ში. საქართველოში გაზეთის კომპლექტები (თუმცა არასრული) დაცულია საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ და თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკებში. მართალია, ჩვენში გაზეთის შემოტანა და გავრცელება დიდ სიძნელებთან იყო დაკავშირებული, მაგრამ მას „ევროპაში ათასობით ქართველი მკითხველი ჰყავდა, რომლებიც, ძირითადად, თავიანთ საყვარელ სამშობლოს დამორებულნი და მოწყვეტილნი, ქართველი ტყვეები იყვნენ. გაზეთი საშუალებას აძლევდა ყველა მათგანს თავიანთი აზრი გამოეთქვა სხვადასხვა მათთვის საინტერესო საკითხზე...“ [29, 1].

გაზეთის მიზანი და ამოცანები გაცხადებული იყო პირველი ნომრის სარედაქციო წერილში, რომელშიც ნათქვამი იყო: „გერმანიაში და ავსტრიაში ბევრი ქართველი ტყვეა. უმეტესმა მათგანმა ქართულის მეტი არც ერთი ენა არ იცის... ენის უცოდინარობის გამო არ შეუძლიანთ თვალყური ადევნონ ქართულ ცხოვრებას; არც იქ გამომავალ ჟურნალ-გაზეთებს აქვთ საშუალება ჩვენს ტყვეებს მიანოდონ მათი სამშობლოს ამბები. ამიტომ ჩვენ გადავწყვიტეთ ქართულ ენაზე გამოვცეთ პერიოდული გაზეთი და შეძლებისდაგვარად ვემსახუროთ ქართველ ტყვეთა ინტერესებს“ [1, 1-2].

დანაპირების შესაბამისად, მიუხედავად მძიმე სამხედრო-პოლიტიკური და ეკონომიკური ვითარებისა, „ქართული გაზეთის“ რედაქცია ახერხებდა, თავისი მკითხველებისათვის საკმოდ ფართო ინფორმაცია მიეწოდებინა. მათ შორის, სხვადასხვა ფრონტებზე მიმდინარე საბრძოლო ოპერაციებზე, ზოგიერთ საერთაშორისო შეხვედრაზე მიღებულ დოკუმენტთა მნიშვნელობაზე; დაჭრილ-დახოცილ, გარდაცვლილ, თუ ტყვედჩავარდნილ ქართველ მებრძოლთა შესახებ; გამოჩენილ მოღვაწეთა დამოკიდებულებაზე, მიმდინარე ომზე, ომის შემდგომ მსოფლიოს მოწყობაზე და სხვ. გაზეთში კვალიფიციური მასალებია დაბეჭდილი არა მარტო ქართველთადმი რუსთა დამოკიდებულებაზე, არამედ ამ მპყრობელი ერის დაუნდობლობებზე იმპერიაში შემავალი სხვა ხალხების მიმართაც და ა. შ.

ამ რიგის მასალათა რიცხვს განეკუთვნება ქ. სტოკჰოლმიდან აშშ-ის პრეზიდენტის – ვუდრო უილსონის სახელზე გაგზავნილი „რუსეთის ჩაგრულ ერთა ლიგის მოწოდება“, რომელსაც ფინეთის, ლიტვის, ლატვიის, პოლონეთის, უკრაინის, ებრაელების და მუსლიმების წარმომადგენლებთან ერთად, ქართველი ხალხის სახელით, ხელს აწერს მიხაკო წერეთელიც.

ქართველი ერის შესახებ „მოწოდებაში“ აღნიშნულია: „ჩვენ, ქართველები, უდიდესი, უძველესი და უკულტუროსნესი ქრისტიანი ერი კავკასიისა, საერთაშორისო ტრაქტატებით ნებაყოფლობით შევუერთდით რუსეთს. ამ უკანასკნელმა კი ეს ხელმოწერილი ტრაქტატები დაარღვია. მოსპო ჩვენი მეფობა და სამეფო სახლი, მოსპო დამოუკიდებლობა ეკლესიისა, რომელიც მეხუთე საუკუნიდან ავტოკეფალური იყო; მოსპო ყველა ქართული ეროვნული დაწესებულება. რუსის მთავრობამ გასძარცვა ქართველი გლეხი და მისგან წართმეული მიწები რუსსა და სხვა უცხო ტომის გლეხებს დაურიგა. 1905-1907 წლებში რუსებმა ჩვენი ქვეყანა კვლავ სულერთიანად გაანადგურეს; ომის გამოცხადებისთანავე საუკეთესო ქართველობა ომში წარეკეს, ხოლო ქართველ მაჰმადიანთა პროვინცია, აჭარა, სრულიად უმიზეზოდ მთლად გაანადგურეს. მშვიერი, ტიტველი და სასოწარკვეთილი 50.000-მდე აჭარელი იძულებული გახადეს სამშობლო დაეტოვებინა და შავი ზღვის ამარა უცხოეთში გადახვეწილიყვნენ“ [18, 5].

იქვე, უკრაინელებიც ხაზგასმით მიუთითებდნენ იმ ხვედრზე, რაც რუსეთის დაუნდობელი მოქმედებების შედეგად ჰქონდათ თავს დამტყდარი და სხვებთან ერთად მოითხოვდნენ: „გვიშველეთ, დაგვიცავით სრულის მოსპობისაგან!“-ო.

„ჩვენ, უკრაინელებს, რუსეთმა წაგვართვა ალექსანდრე ავტონომია, მოგვისპო დამოუკიდებლობა ეკლესიისა, განაძევა ენა 30 მილიონი ხალხისა საზოგადოებრივ ცხოვრებიდან და სკოლებიდან“. ომის გამოცხადებისთანავე მოსპეს ჩვენი კულტურული დაწესებულებანი და პრესა. როდესაც რუსები გალიციასა და ბუკოვინას შემოესივნენ, მაშინ კიდევ უფრო ნათლად დავინახეთ, რომ რუსეთს სწადია ჩვენი ერის მოსპობა. ყოველსავე, რასაც კი უკრაინული ელფერი ედვა, დაუნყეს სასტიკი დევნა, დაატუსაღეს აუარებელი ხალხი და მყისვე შეუდგნენ მთელი ერის გარუსებას; თანაც კი რუსის მთავრობა უსირცხვილოდ გაიძახოდა – გალიციის განმათავისუფლებელნი ვართო! [18].

ვიდრე „მოწოდების“ ტექსტს გამოაქვეყნებდა, მანამდე „ქართულმა გაზეთმა“ თავის მკითხველებს საკმაოდ ვრცელი და საინტერე-

სო წერილი მიანოდა ავსტრიის პარლამენტში უკრაინელ დეპუტატთა ჯგუფის თავმჯდომარის, დოქტორ კონსტ. ლევიტსკისა, რომელიც იმდენად ეხმიანება უკრაინასთან და საქართველოსთან რუსეთის დღევანდელ ურთიერთობას, რომ მას ოდნავ შემოკლებით აქვე წარუდგენ დღევანდელ მკითხველ საზოგადოებას:

„ბატონო რედაქტორო! – წერდა დოქტორი კონსტ. ლევიტსკი. მაქვს პატივი გთხოვოთ, კეთილინებოთ და პატარა ადგილი დამითმით თქვენს პატივცემულ გაზეთში, რათა საშუალება მომეცეს ნათელვყო უკრაინელი ერის მდგომარეობა ამ ომში.

აღმოსავლეთ გალიციის, ჩრდილო-დასავლეთი ბუკოვინისა და ჩრდილოეთი ჰუნგრეთისა ოთხი მილიონ ორასი ათასი (4.200.000) უკრაინელი არის დასახლებული; 30 მილიონი (30.000.000) უკრაინელი რუსეთის სხვადასხვა გუბერნიებში სცხოვრობს. მათ შორის – ხოლმისის, პოდოლის, ვილნოს, ხერსონის, კიევის, ჩერნიგოვის, პოლტავის, ხარკოვის, ეკატერინოსლავლის, ტავრიდისა და ყუბანის გუბერნიები მთლიანად, ხოლო ბესარაბიის, გროდნოს, მინსკის, კურსკის, ვორონეჟის, დონის, სტავროპოლის და სხვა გუბერნიები ნაწილობრივ არიან დასახლებულნი უკრაინელებით. ესენი არიან მცირე-რუსები (მალორუსები). ეს სახელი მათ რუსეთის მთავრობამ მოახვია თავს XVII-XVIII საუკუნეში, ხოლო ავსტრო-უნგრეთში მცხოვრებ უკრაინელებს მათვე რუთერები უწოდეს XVIII საუკუნეში. ახლა ისინი უკრაინასა და უკრაინელებს უწოდებენ თავის თავს – 85.000 ოთხკუთხი კილომეტრის ფართობის მქონე საკუთარ ქვეყანაში.

უკრაინელები სრულებითაც არ წარმოადგენდნენ რუსის ხალხის (ეგრეთწოდებული ველიკორუსების) ერთ შტოს. ეს ერი (ე. ი. უკრაინელები, ან როგორც რუსები ეძახიან მათ – მალორუსები), ისევე განსხვავდებიან რუსებისაგან, როგორც პოლონელები, ან ბულგარელები. უკრაინელები ეკუთვნიან სულ სხვა ანთროპოლოგიურ რასას, ვიდრე რუსები და მათ ეთნოლოგიურ ცხოვრებას, მათი მშვენიერი ხალხური პოეზიითა და ხელოვნებით არაფერი საერთო არ აქვს რუსების ცხოვრებასთან.

უკრაინელთა ენა სრულებით არ არის ერთი დიალექტთაგანი რუსული ენისა, იგი მისგან უფრო განსხვავდება, ვიდრე ჩეხური პოლონურისაგან. ერთადერთი ოფიციალური ენის, რუსეთის გაუგებრობის გამო, რუსეთის უკრაინული პროვინციების სკოლებში, წერაკითხვის უცოდინართა რიცხვი გასაოცარია. პოდოლის გუბერნიაში წერაკითხვის უცოდინართა რიცხვი 80%-მდე ითვლება, ხოლო უკრაინის დანარჩენ ნაწილებში ეს პროცენტი 72-დან 83%-მდე არის.

ამ რიცხვის შემდეგ საჭირო არ არის მივმართოთ ფილოლოგიის

ავტორიტეტების აზრს, ან სანქტ-პეტერბურგის სამეცნიერო აკადემიის 1905 წლის დადგენილებას, რომელნიც ადასტურებენ, რომ რუსული და უკრაინული ორი სხვადასხვა, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი ენაა. საჭირო არ არის იმის გახსენებაც, რომ უკრაინელთა ლიტერატურა თავისი სიმდიდრით და მრავალფეროვნებით არც ერთს სლავიანურ ენის ლიტერატურას არ ჩამორჩება.

გადავიდეთ ისტორიაზე...

მან გასთხარა გარდაუვალი უფსკრული უკრაინელთა და რუსთა შორის. აღმოსავლეთის სლავიანები უკვე IX საუკუნეში იყოფიან ორ უმთავრეს ჯგუფად: სამხრეთის ჯგუფი, რომლისგანაც გამოვიდნენ უკრაინელები და ჩრდილოეთის ჯგუფი, რომლის ფინური თათრების რასასთან შერევის შემდეგ წარმოსდგა თანამედროვე რუსის ხელით. IX ს-ში უკრაინელთა შორის დნეპრის ნაპირზე აღმოცენდა მძლავრი სახელმწიფო, რომლის ცენტრი იყო ვაჭრობით მდიდარი ქალაქი კიევი. ამ კიევის სახელმწიფომ დაიმორჩილა ჩრდილოეთის ჯგუფი და უწოდა სახელად „რუსი“, ისევე როგორც დამპყრობელმა გერმანელებმა დაპყრობილ ერს უწოდეს „ფრანგები“. ამას მოჰყვა წინააღმდეგობა სამხრეთ და ჩრდილოეთ სამთავროთა შორის. სამხრეთის სამთავროები, რომელთა ცენტრები იყვნენ კიევი და ჰალიჩი (აღმოსავლეთ გალიცია), დასუსტდნენ მონღოლთა შემოსევებით XI საუკუნეში და დაემორჩილნენ ლიტვა-პოლონეთის ბატონობას. ჩრდილოეთის სამთავრობოები, რომლებიც ვლადიმირისა და მოსკოვის გარშემო იკრიბებოდნენ და თათრების მოხარკეებად ითვლებოდნენ, თანდათან გაიზარდნენ და გადაიქცნენ მოსკოვის იმპერიად, რომელსაც პეტრე დიდის დროს ეწოდა სახელად რუსეთის იმპერია.

მამასადამე, ცხადია, რომ რუსეთის პრეტენზიები უკრაინაზე ისეთივე სამართლიანია, როგორი სამართლიანიც იქნებოდა გერმანიის პრეტენზიები ფრანგებზე, ან ფრანგებისა გერმანელებზე.

საფრანგეთი და გერმანია შეადგენდნენ განუყოფელ ნაწილებს შარლემანის ფრანგთა იმპერიის ისევე, როგორც რუსები და უკრაინელები ერთ დროს შეერთებულნი იყვნენ კიევის მთავარ ვლადიმერ დიდის სკიპტრის ქვეშ. მაგრამ რუსეთი ემყარება ცრუ-ხმოვანობას ძველი სახელმწიფოს სახელისას, აცხადებს თავის თავს ძველი კიევის ქვეყნის მემკვიდრედ და XIV ს-დან იწყებს „მეგროვებას“ „რუსების“ ქვეყნებისას.

უკრაინელებმა XVI და XVII საუკუნეებში შექმნეს მებრძოლი მილიციები ზაპოროჟიელ ყაზახებსა და 1648 წელს ისინი იცავდნენ თავიანთ თავისუფლებას პოლონელებისაგან. ყოველის მხრიდან შეწუხებული უკრაინის ნორჩი სახელმწიფო იძულებული გახდა კავში-

რი ეძია თავის თანამორწმუნე რუსებთან და ეცნო თავის თავი ვასალურ სახელმწიფოდ (1654 წლის პერეიასლავის შეერთება); მაგრამ რუსეთმა უღალატა თავიას ნამეტნავად გულუბრყვილო მეზობლებს: მან გაჰყო უკრაინა თავისა და პოლონეთს შორის, გააუქმა რუსეთისაგანვე დაპირებული უკრაინის ავტონომია, გაარუსა უკრაინის ეკლესია (უწინ ავტოკეფალური) და დაიწყო ომი უკრაინელთა ენის, ზნე-ჩვეულებების, ლიტერატურის და კულტურის მოსასპობად.

პოლონეთის გაყოფის შემდეგ უკრაინის ჩაგვრა უფრო იზრდება; უნიატური (უკრაინელთა შორის ძალიან გავრცელებული იყო უნიატური სარწმუნოება ე. ი. ბერძნული, მაგრამ პაპის უფროსობის აღმსარებელი – შენიშვნა გ. კერესელიძის) სარწმუნოება, რომელსაც იზიარებდა აღმოსავლეთ უკრაინის მცხოვრებთა დიდი ნაწილი, სავსებით იქნა აკრძალული და 1876 წელს გამოვიდა რუსის ხელმწიფის „უკაზი“ (ბრძანება), რომელიც ჰკრძალავდა ბეჭდვას უკრაინელთა ენაზე. ეს იყო უკანონო, ძალმომრეობითი, უმაგალითო ზომა, რომელიც 30 წლის განმავლობაში სასტიკად სჩაგრავდა უკრაინელ ერს.

ახლა რუსის ქვეყნების შემკრებნი მოვიდნენ აღმოსავლეთ გალიციაში მის „გასათავისუფლებლად“. რუსები გალიციის მცხოვრებლებისგან, როგორც „განმათავისუფლებლები“ ისე კი არ იქნენ მიღებულნი, არამედ მხოლოდ ზოგიერთი რუსოფილისაგან, რომელთაც რუსის მანეთის წყალობით დაიკმაყოფილეს პირადი სურვილები. **გალიციის უკრაინელებისათვის რუსების მიერ მათ ქვეყანაში შესვლა იყო განთავისუფლება... ოღონდ მათი ეროვნული და პოლიტიკური ცხოვრებისაგან. მათ ეროვნებას რუსებისაგან სიკვდილით დასჯა აქვს მისჯილი** (ხაზგასმა ჩემია – გ. ს.).

ავსტრიის მთავრობამ გალიციის უკრაინელებს მიანიჭა იგივე უფლებანი, რაც ავსტრიის სხვა ერებს, მაგრამ სინამდვილეში ისინი (უკრაინელები) იჩაგრებოდნენ და საშუალება არ ჰქონდათ თავის განთავისუფლებისა პოლონელებისაგან, რომლებსაც მეტი გავლენა ჰქონდათ გალიციაში. მიუხედავად ამისა, უკრაინელებმა მიაღწიეს თავისი ენით ესარგებლათ ადმინისტრაციაში, ეკლესიაში, სკოლებსა და უნივერსიტეტში, რითაც ბევრის გაკეთება მოასწრეს თავიანთი ერის გონებრივი, ეროვნული თვითშეგნების და ეკონომიური წინსვლის მხრივ.

გალიციაში რუსების შემოჭრამ ერთბაშად დაანგრია მრავალი წლის ნამუშევარი: აკრძალულ იქნა უკრაინული ენა – ადმინისტრაციაში, სკოლებსა და ეკლესიაში. ამასთანავე რუსებმა აკრძალეს ყველა უკრაინული გაზეთი, დაანგრეს უკრაინული ბიბლიოთეკები,

კერძო პირებსაც კი წაართვეს უკრაინულად დაბეჭდილი წიგნები, რუსეთში გაიტანეს ეროვნული მუზეუმების კოლექციები. აკრძალეს უკრაინელთა ყველა კავშირი და საზოგადოება, ხოლო ასეულობით პატივცემული გალიციელი უკრაინელი ციმბირში გაასახლეს.

უნიატური ეკლესია, რომელსაც ყოველი გალიციელი უკრაინელი ეკუთვნის, აგერ უკვე ორ საუკუნეზე მეტია (გალიციაში პირველი მსოფლიო ომის წინ თითქმის არც ერთი მართლმადიდებელი ეკლესია არ იყო), რომელიც გახდა უკრაინელთა ეროვნულ ეკლესიად, ახალის სისასტიკით იქმნა დევნილი. ამ ეკლესიის თავი არქიელ-მიტროპოლიტი, გრაფი ანდრია სცეპტისკი, გადასახლებულ იქმნა კურსკში, შიდა რუსეთში; დიდძალი სამღვდლოებაც გადასახლეს და სოფლის მცხოვრებნი დამაშვრულნი და დაშინებულნი, რუსეთისაგან ჩამოყვანილი მღვდლებისაგან ძალდატანებით, მუქარით და დაპირებებით იქნენ გადანათლულნი მართლმადიდებლად.

უნიატურ, ე. ი. კათოლიკურ ეკლესიებში, ვილონის მართლმადიდებელ ეპისკოპოს ევლოგის, განთქმულ პროზელიტების შემქმნელის ბრძანებით და მისი მაგალითის მიხედვით, დაიწყო მართლმადიდებელთა წესით წირვა-ლოცვა. დაიწყეს უნიატურული ეკლესიის მართლმადიდებლად გადაკეთება იმ ტყუილი მიზეზით, ვითომც უკრაინული ეკლესიები ამ სამასი წლის წინად მართლმადიდებელს ეკუთვნოდნენ და ამიტომ ისევ მას უნდა დაუბრუნდნენო.

თვით მკითხველმა განსაჯოს, თუ მართლმადიდებლობის შემოღება, საეკლესიო სლავიანურ-რუსული წირვა, უკრაინელებისათვის გაუგებარ რუსულ ენაზე ქადაგება და ღმერთთან დედა-ენაზე ბაასის აღკრძალვა, ნიშნავს დაბრუნებას წინაპართა სარწმუნოებისადმი“ [19].

აღნიშნულ წერილისადმი თანდართულ კომენტარში გ. კერესელიძე წერდა: „ჩვენ ეს წერილი მთლიანად მოვიყვანეთ იმიტომ, რომ მეტად საყურადღებოდ მიგვაჩნია ქართველი მკითხველისათვის.

ეს წერილი ცხადად გვიჩვენებს რუსის ყოფაქცევის ხასიათს, მისი პოლიტიკის სახეს.

განა იგივე და მეტიც არ გადაიტანა ჩვენმა ერმა? დაჩაგრული დიდი ხნის შეუწყვეტელი ბრძოლით თავის სარწმუნოების, ენის და მათზე აღმოცენებული კულტურის დასაცველად?... მაგრამ ქართველმა ერმა სძლია წარმოუდგენელ გასაჭირს, გაამაგრა ქრისტიანული პრინციპები, გამოარკვია თავისი საკუთარი ეროვნული ფიზიონომია, შექმნა თავისი ისტორია და კულტურა ეროვნულ სარწმუნოებაზე განმტკიცებული...“ [19].

„ძღვევამოსილმა ისლამმა ვერაფერი დააკლო პატარა საქართვე-

ლოს. ქართველი ერის სიმტკიცემ გადაარჩინა ქართველობა და მისი კულტურა, სარწმუნოება ხანგრძლივს, შეუნყვებელს განსაცდელს... მაგრამ, რაც ვერ დააკლო მას მებრძოლმა მტერმა, ის შეუსრულა „ერთმორწმუნე“ რუსეთმა ისევე, როგორც უკრაინაში, რუსეთმა ისარგებლა ჩვენის ხანგრძლივ ბრძოლაში დაღლით, მოტყუებით და ფიცის გატეხით გვიგდო ხელში, მოგვისპო დამოუკიდებელი ეკლესია და გაგვიბატონა „რუსული ეკლესია“... თანდათან, ხან ძალით და მოტყუებით, ხან სატანური ხრიკებით, გახრწნა ქართველი ერი, დააშორა ერთმორეს საქართველოს ნაწილები და ცალ-ცალკე დაიმორჩილა, გაანადგურა ისინი.

ჩვენ გვაქვს იმედი, რომ ჩვენი ერი არ მომკვდარა, რომ მასში კიდევ ღვივის სიცოცხლის ძალა... ყოველი შეგნებული ქართველის უწინარესი მოვალეობაა გაჰკაფოს გზა და აჩვენოს ერს გამოსავალი“ [19].

უკრაინის საკითხზე საუბარს შემდეგშიც არაერთხელ უბრუნდება „ქართული გაზეთი“ და არც თუ იშვიათად თავის მკითხველებს აცნობს ევროპის პრესაში დასტამბულ მასალებს. სამაგალითოდ მოვიტანთ გაზეთ „ლა რევიუ უკრაინენ“-ში გამოქვეყნებული წერილის ერთ ნაწყვეტს: „რუსის მთავრობა მუდამ სცდილობდა, დაეხრჩო უკრაინის პოლიტიკური პიროვნება და კონსტიტუციური ავტონომია. უკრაინულ ენას სიკვდილი მიუსაჯეს. უკრაინელთა ენაზე დიდი ხნის განმავლობაში აღკრძალულ იყო წიგნების ბეჭდვა, წარმოდგენების გამართვა, მოხსენებები. 1863 წლის შემდეგ, როდესაც რუსეთმა უკრაინული ენა აკრძალა, უკრაინული ლიტერატურის მშვენიება, პოეტი შევჩენკო და ისტორიკოსი კოსტომაროვი, თავიანთ მოქმედებას განაგრძობენ რუსეთის საზღვრებს მიღმა – გალიციასა და ლემბერგში. იქ დაბეჭდილი წიგნების შეტანა აკრძალული იყო რუსეთის საზღვრებში, სადაც მისი მთავრობა შეუნყნარებელ ბრძოლას განაგრძობდა უკრაინელთა ენისა და ეროვნების წინააღმდეგ, რაც განაპირობებდა უკრაინელთა დაუმორჩილებლობას რუსეთის ბიუროკრატიული რეჟიმისადმი“ [21, 7].

„ქართულ გაზეთს“ ასევე საინტერესოდ მიაჩნია – იტალიურ გაზეთ „ილ რესტო დელ კარლინის“ მოსაზრება რუსთა და უკრაინელთა განსხვავებულობის შესახებ და შესაძლებლობას აძლევს ქართველ მკითხველს გაეცნოს მას:

„რუსეთის იმპერიის იმ ნაწილებში, სადაც რუსები და უკრაინელები სცხოვრობენ სხვა ერების შეურევლად, აშკარად შეამჩნევთ უკრაინელთა ტანისა და სახის სილამაზის უპირატესობას. უკრაინელთა ქალი დასაჩუქრებულია გამომეტყველების სინაზით, თვალე-

ბისა და ხმის სიტკბოთი. მათი სინაზე მეტად აღემატებოდა რუსის ქალისას... უკრაინელი ქალი ბევრად უფრო სუფთად და მონყობილად ინახავს თავის ღარიბ სახლს (ოჯახს), ვიდრე რუსის ქალი. ყველაფრის განხილვის შემდეგ უეჭველი ხდება, რომ უკრაინელები ბევრად უფრო მაღლა სდგანან რუსებზე ბუნებრივი ჭკუა-გონებით, იუმორის გრძნობით და ბუნებრივი გემოვნებით...“ [11, 7].

იქვე ქართული გამოცემის რედაქცია კიდევ ერთხელ ხაზგასმით აღნიშნავს, თუ რით იყო განპირობებული ამგვარ ფაქტებზე ყურადღების გამახვილება:

„ჩვენ გაზეთში უკვე გამოვთქვით ის აზრი, რომ საჭიროა ჩვენმა ხალხმა, რაც შეიძლება უკეთ გაიცნოს უკრაინელები, რადგან ბევრი გვაქვს საერთო ინტერესი და უეჭველია, ერთად მოგვინდება მუშაობა. ამიტომ ხანდახან მოვიყვანთ ხოლმე ცნობებს ამ ერის შესახებ“ [11, 7].

„ქართულ გაზეთში“ გამოქვეყნებულ მასალათაგან არა მხოლოდ იმ დროს, არამედ დღესაც განსაკუთრებულ ღირებულებას იძენს დიდი ქართველი მეცნიერისა და მამულიშვილის მიხ. წერეთლის პუბლიკაციები. მათ შორის გამორჩეულია მისი გამოსვლა ქ. ლოზანაში, 1916 წლის ივლისში გამართულ ერთა მესამე კონგრესის მონაწილეთა წინაშე:

„ჩვენ ძლიერ ბევრი ტანჯვა გამოგვივლია და ამიტომაც არ გვიყვარს ბევრი ლაპარაკი, – აღნიშნავდა იგი, მაგრამ ეხლა, როდესაც ჩვენს თვალწინ ხდება მთელს ქვეყანაზე დიდი პოლიტიკური ცვლილება, მიგვაჩნია საჭიროდ, ხმა ავიმალლოთ და დავიცვათ ჩვენი კანონიერი უფლებანი... გვინდა მთელს კაცობრიობას ვაცნოთ რუსის მთავრობის ვერაგობა და ლალატი ქართველი ერის მიმართ. რუსის მთავრობამ ერთ საუკუნეზე მეტია, რაც ქართველ ერს აპყბადა ყოველივე უფლება და აწამა იგი, წინააღმდეგ ყოველივე სამართლისა და სამართლიანობისა... თუ საერთაშორისო სამართალი და საერთაშორისო ზნეობა არ გამქრალან, თუ სამართლისა და ზნეობის შეგნება ერთა შორის არ აღკვეთილან, მაშინ ჩვენცა გვაქვს უფლება ვეკუთვნოდეთ კაცობრიობას და მის წინაშე სამართალი ვეძიოთ.

რუსის იმპერატორებმა და მათმა მთავრობამ დაარღვიეს ის ხელშეკრულებანი, რომელნიც მათ საერთაშორისო სამართლის თანახმად საქართველოსთან ჰქონდათ დადებული; ფეხქვეშ გასთელეს მათივე დანაპირები და მოსპეს ის გარანტიები, რომელნიც მათ აღუთქვეს ქართველ ერს თავიანთ მანიფესტებში...“

„1796 წელს გარდაიცვალა ეკატერინე და რუსეთის ტახტზე ავი-

და იმპერატორი პავლე I და აქედან დაიწყო გადარეული პოლიტიკა ამ შერყეული და ავადმყოფი ხელმწიფისა. მან უკან დააბრუნა ჯარები, რომლებიც სპარსეთში იბრძოდნენ. „ქართული საკითხი“ მას ავადმყოფობად გადაექცა და არ ასვენებდა. მან ბრძანება გასცა შეექმნათ „ფედერატიული სახელმწიფო საქართველოს სამთავროთაგან“, რომელიც მასზე უნდა ყოფილიყო დამოკიდებული, რადგანაც იგი ამ სამთავროთა უმაღლესი ბატონი“ იყო.

1798 წელს გარდაიცვალა ერეკლე მეფე და საქართველოს ტახტზე ავიდა მისი შვილი გიორგი XII, რომელსაც „მამისაგან არც დიპლომატიური და არც სამხედრო ნიჭი არ გამოჰყოლია“.

იმპერატორმა პავლემ შეიმუშავა ახალი პროექტი საქართველოსთან კავშირისა და გაგზავნა იგი საქართველოში. ამ პროექტის რატიფიკაცია უნდა მომხდარიყო იმის შემდეგ, რაც ქართველები მას მიიღებდნენ და მისი ელჩებიც პეტერბურგს დაბრუნდებოდნენ. მაგრამ სანამ რუსის ელჩები თბილისს მიაღწევდნენ, გიორგი XII გარდაიცვალა (1800 წლის 23 დეკემბერს). მისმა მემკვიდრემ თავად-აზნაურობასთან და სამღვდელოებასთან ერთად განიხილა პავლე I პროექტი, ზოგიერთი ჩასწორებებიც შეიტანა მასში და გააგზავნა უკან – პეტერბურგს. ახლა კი პავლე I-ს ვეღარ ჩაუხსნრეს ცოცხალს... ასე, რომ პროექტის რატიფიცირება არ მომხდარა და მას არავითარი იურიდიული ძალა და საერთაშორისო მნიშვნელობა არ შეუძენია. თუმცა მან, პავლემ, მოასწრო და 1800 წლის 11 იანვარს თვითნებურად გამოსცა სპეციალური მანიფესტი „საქართველო რუსეთთან შეერთებული ქვეყანა არისო“... „ეს ხელმწიფე სულით ავადმყოფი იყო და ხშირად ამბობდა: „მე ის მსურს, იგი ჰქმნან, რაც მე მსურსო“. მაშასადამე მისი მანიფესტი გიჟის ნების ნაყოფი იყო! თუმცა გიჟი მამის ეს აქტი აღიარა და დაამტკიცა ალექსანდრე I-მა 1800 წლის მანიფესტით“ – დაასკვნიდა მიხ. წერეთელი [28, 6-7].

ასე, რომ საქართველო რუსეთისაგან დაპყრობილი ქვეყანა არ ყოფილა, ხოლო ვისაც ასე ჰგონიათ, მათ არ იციან არც კავკასიის გეოგრაფია, არც მისი ეთნოგრაფია და არც მისი ისტორია“, რომ „საქართველოს უჭირავს ამიერკავკასიის დასავლეთი და ცენტრალური ნაწილი – გუბერნიები თბილისისა და ქუთაისისა, ბათუმის, სოხუმისა და ნახევარი ყარსის და ზაქათალის ოლქებისა. ეს იყო ის მიწა, რომელზედაც განვითარდა საქართველო მის ორი ათასი წლის ისტორიის განმავლობაში... და დღესაც ამავე ადგილზე ადგია ქართველ ერს რუსის მონობის უღელი“ [26, 2-3].

„ქართულ გაზეთში“ არაერთი საინტერესო მასალაა დაბეჭდილი ფრონტის ხაზთან ახლო მდებარე აჭარის შესახებ, რომლის ქართვე-

ლი მოსახლეობა თვითმყრობლური ხელისუფლების მიერ მუსლიმანური სარწმუნოებისა გამო არასაიმედოდ იყო მიჩნეული და აიძულებდნენ მას, თავიანთი საცხოვრისი მიეტოვებინათ. მათ მიწებზე კი რუსებთან ერთად, სხვა ერთა წარმომადგენლებს ასახლებდნენ. ასეთი უსამართლობის გამო უკმაყოფილებას გამოთქვამდა ქართველი მართლმადიდებელი მოსახლეობა. ზოგჯერ ისიც ხდებოდა, რომ ოსმალეთში გახიზნულ აჭარლებს უკან დაბრუნების უფლებას კი აძლევდნენ, მაგრამ თავიანთ ნაფუძვარზე ცხოვრების გაგრძელების შესაძლებლობას – არა. თუ რატომ ხდებოდა ასე, საუბარია რუსეთის დუმის დეპუტატის, აკაკი ჩხენკელის გამოსვლაში, რომელიც „ქართულ გაზეთში“ დაბეჭდილი: „ეხლანდელი მეფისნაცვალი (გულისხმობდა ნ. რომანოვს – გ. ს.), მომხრეა აჭარლები თავიანთ მიწა-წაღზე დაბრუნდნენ. მაგრამ ის კი არ კმარა, რომ მათ მხოლოდ საშუალება ეძლევათ დაბრუნებისა. საჭიროა, მთავრობამ სასტიკი განკარგულება მოახდინოს, რათა აჭარლები თავიანთ ადგილებს დაუბრუნდნენ. ჯერ კიდევ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის დროს სცდილობდნენ აჭარლებისათვის ადგილები ჩამოერთმიათ და უცხოთათვის გადაეცათ. ამგვარი ცდა დღესაც არის: ჰყიდიან აჭარელთა მიწა-წყალზე მოსულ ჭირნახულთ და მათ მიწებსაც უცხოელებს იჯარით აძლევენ. აჭარაში 80 სოფელი ხუთი ათას ცხრაას სამოცდათოთხმეტ მანეთად და სამოცდახუთ კაპიკად (5.974 მან. 65 კაპ.) იჯარით გასცეს. ამგვარი პოლიტიკა დიდ აღელვებას იწვევს ქართველთა შორის, მიუხედავად პოლიტიკური მიმართულებისა. ცენზურა ქართველთა გულისწყრომას არ უშვებს, აჭარის შესახებ დეპუტატთა სიტყვებს იჭერენ.

აჭარელთა მიწების გადაცემა სომხების ხელში იწვევს აღშფოთებას არა მარტო ქართველ საზოგადოებაში, არამედ თვით სომხის დემოკრატიულ პრესაშიც. აჭარელთა მიწებს რომ სომხები ეპატრონებიან, ეს გარემოება კავკასიაში ისეთ მდგომარეობას ჰქმნის, რომ მშვიდობიანი ცხოვრება შეუძლებელი ხდება.

აჭარის მიწებს მხოლოდ იჯარით რომ აძლევენ, ოფიციალური წყაროებით შემიძლია დაგიმტკიცოთ, რომ ერთმა მინისტრთაგანმა უკვე ამოირჩია თავისთვის სამასი (300) დესეტინა მიწა და უნდა თავის სახელზე დაიმტკიცოს“ (მემარცხენეებიდან აღშფოთების ხმა) [25, 8].

„ქართული გაზეთის“ მთავარი პუბლიცისტი, რომელიც თავის ნაწერებს „კ...“-ს ინიციალით აწერდა ხელს, ლეო კერესელიძის უმცროსი ძმა, მე-40-ე ნომრიდან ამავე გაზეთის რედაქტორი, გიორგი კერესელიძე იყო. იგი ერთ-ერთ წერილში, როცა ქართული ეკლესი-

ის ავტოკეფალიის, დამოუკიდებლობის შესახებ ამახვილებდა ყურადღებას, აღნიშნავდა: „მარტო ეკლესია კი არ ელუპება ქართველ ერს, არამედ მთელი მისი არსებობა არის განსაცდელში.

დიდი მნიშვნელობა აქვს ეკლესიის დამოუკიდებლობას, მის ნორმალურ ყოფას, როგორც ყოველი ერისათვის, აგრეთვე ქართველი ერისათვის, მაგრამ თუ თვით ერის არსებობა განსაცდელშია, მარტო ეკლესიის აღორძინება ვერას უშველის.

რა უნდა გვიშველოს მარტო ეკლესიამ, თუ დანარჩენი ყოველი დარგი ჩვენი ეროვნული სიცოცხლისა მუდამ განსაცდელში იქნება და მუდამ აგონიაში ვიქნებით?

მეტყვიან: ეკლესიის თავისუფლება ერთი იმ წამალთაგანია, რომელიც ჩვენს ავადმყოფ მდგომარეობის გამოკეთებას შეუწყობს ხელსო.

კი, მაგრამ ეს წამალი არაფერ სარგებლობას არ მოგვიტანს, თუ მთელი ორგანიზმი არ მოვაშორეთ იმ პირობებს, რომელნიც შხამავენ მთელს ორგანიზმს და უმზადებენ მას სიკვდილს, ანუ როდესაც მთელ ორგანიზმს უქადის გახრწნა, მაშინ ერთი ნაწილის წამლობა უნაყოფოა....

ჩვენ რომ ჩვენი სახელმწიფო ხელიდან არ გაგვეშვა, ჩვენი ეკლესიაც თავისუფალი იქნებოდა.

ჩვენ საკმარისად ვიცნობთ რუსის პოლიტიკას. დღეს რომ რაიმე დაგვითმოს, ხვალ ისევ წაგვართმევს, თუ ამის შესაძლებლობა ექნება. საჭიროა ამ შესაძლებლობის მოსპობა... ამის წამალი არის ერთადერთი: „საქართველოს სვებედი ჩაჰბარდეს ქართველ ერს“.

მეტყვიან: რუსის სახელმწიფო ხომ უფრო ძალოვანია და მუდამ შეეძლება ძალით მოგვისპოს სახელმწიფოო...

სახელმწიფოს, რა გინდ პატარა იყვეს იგი, აქვს ისეთი საშუალებები, როლითაც შეუძლია გაუმკლავდეს თავისზე დიდსა და ძალოვან სახელმწიფოს და დაიცვას თავის ინტერესები. ეს არის საგარეო პოლიტიკა, რომლის წარმოება მარტო დამოუკიდებელ ერს შეუძლია“ [15, 4].

გაზეთის მომდევნო ნომერში, გ. კერესელიძე საინტერესო მოსაზრებას აყალიბებდა ქართველი ერის სამომავლო აღორძინება-განვითარებისა და განმტკიცების გზებზე და აღნიშნავდა, რომ ამ საქმეში ხელშემშლელ ფაქტორად არ უნდა ქვეუღიყო სარწმუნოებრივი განსხვავებულობა ან, რომელიმე კუთხისათვის პრივილეგიების მინიჭება.

„ერის აღორძინება, განვითარება და განმტკიცება შესაძლებელია მხოლოდ ერის შეკავშირებით და ერთსულოვნებით. ერთსუ-

ლოვნება კი შეიძლება მხოლოდ მაშინ, როდესაც საბოლოოდ და ღრმად შევიგნებთ, რომ ქართველი ერის არის განუყოფელი, რომ ქართველობის მონოპოლიაზე არც ერთს მის ნაწილს არა აქვს უფლება; რომ ყოველი ქართველი, რა ეკლესიასაც გინდა ეკუთვნოდეს იგი, არის ქართველი და აქვს იგივე უფლება ჩვენს წარსულზე, როგორც დანარჩენ ქართველებს; რომ ქართველ ერს აქვს სხვადასხვანაირი სარწმუნოება; რომ ქართველი ერის მინა-წყალზე ყოველ სარწმუნოებას და სჯულს აქვს თანასწორი უფლება; რომ ქართველი ერის ერთი ნაწილი ღრმა პატივს სცემს მეორე ნაწილის სარწმუნოებასა და სჯულს; რომ საქართველოში არ არსებობს ქართველი ერის ერთი სარწმუნოება ან სჯული, რომელსაც ჰქონდეს მისი მეორე ნაწილის მეორე სარწმუნოებაზე მეტი უფლება. ანუ უნდა გვახსოვდეს, რომ ქართველ ერს აქვს უფლებით თანასწორი რამდენიმე სარწმუნოება და სჯული“ [28, 2].

მოგვიანებით, როცა გარეშე და შინაური მტრები, დიდ ძალისხმევას იჩენდნენ დედა-სამშობლოსაგან აჭარის ჩამოსაშორებლად, შესაძლებელია „ქართული გაზეთისა“ და მისი რედაქტორის ამ სიტყვებმაც იქონია გავლენა, ბათუმში გამართულმა მაჰმადიან ქართველთა ყრილობამ თავის გადაწყვეტილებაში რომ ჩასწერა: „ბათუმის ოლქის მუსლიმანთა წარმომადგენლები, რიცხვით ასი კაცი, ღვთისა და ქვეყნის წინაშე ვაცხადებთ, რომ ოლქის მკვიდრნი, სარწმუნოებით მუსლიმანები, ისტორიით, სისხლით და ხორციით, კულტურით და ადათებით ვართ მუსლიმანი ქართველები და ტერიტორიულად და ეკონომიურად ყოველთვის ჩვენი მხარე დედასამშობლოს – საქართველოს განუყოფელ ნაწილს შეადგენდა“ (1919 წლის 31 აგვისტო).

აღნიშნული დადგენილება ეცნობა საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობას თბილისში და საზავო კონფერენციის მონაწილეებს პარიზში.

დამონებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“, 1913-1914 წლების კომპლექტები.
2. გაზეთი „ქართული გაზეთი“, 1916-1918 წლების კომპლექტები.
3. კილურაძე გ., ნარკვევები I მსოფლიო ომის მომზადების ისტორიიდან, თბილისი, 1960.
4. კობახიძე გ., I მსოფლიო ომის დროის მოქმედი „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი“, მოკლე ისტორია, ბერლინი, 1954.

5. გრძელიძე რ., საქართველოს დამოუკიდებლობის ეროვნული კომიტეტი (1914-1918), თბილისი, 1995.
6. საითიძე გელა, პეტრე სურგულაძის საგამომცემლო-პუბლიცისტური და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობა, თბილისი, 2009.
7. საითიძე გელა, ჟურნალი „კლდე“ (1912-1915), თბილისი, 2003.
8. საითიძე გელა, „სწამდა სასამშობლოს აღორძინება (გენერალი კონსტანტინე აფხაზი), თბილისი, 1997.
9. სალია კალისტრატე, საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი | მსოფლიო ომის დროს (მასალები ისტორიისათვის), ჟურნალში: „ბედი ქართლისა“, პარიზი, 1962.
10. სვანიძე მიხ., ეროვნული ლეგიონი ოსმალეთში | მსოფლიო ომის დროს. გაზეთი „სამშობლო“ №7-10, 1992.
11. სურგულაძე ა., სურგულაძე კ., ქართული ლეგიონი თურქეთში, ბათუმი, 1994.
12. სურგულაძე პ., საქართველო, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო, სტამბოლი, 1918.
13. ტაბალუა ი., საქართველოს საგარეო ურთიერთობების ისტორიიდან, თბილისი, 1994.
14. შარაძე გიორგი, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ეროვნული ცენტრი შენევაში და პოლიტიკური ბრძოლა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის, თბილისი, 2006.
15. შარაძე გურამ, ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია. ტ. I, თბილისი, 2001.
16. ჯანელიძე ო., ქართული ემიგრანტული პრესის ისტორიიდან (ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“), კრებულში: „საისტორიო შტუდიები“, I, თბილისი, 2000.
17. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია (ქსე), ტ. I, თბილისი, 1975.
18. ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“, №1, 1913.
19. ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“, №3, 1914.
20. ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“, №4, 1914.
21. გაზეთი „ქართული გაზეთი“, №1, 28 მარტი, 1916.
22. გაზეთი „ქართული გაზეთი“, №5, 1 ივნისი, 1916.
23. გაზეთი „ქართული გაზეთი“, №6, 15 ივნისი, 1916.
24. გაზეთი „ქართული გაზეთი“, №11, 1 ივლისი, 1916.
25. გაზეთი „ქართული გაზეთი“, №12, 16 სექტემბერი, 1916.
26. გაზეთი „ქართული გაზეთი“, №13, 1 ნოემბერი, 1916.
27. გაზეთი „ქართული გაზეთი“, №16, 15 ნოემბერი, 1916.
28. გაზეთი „ქართული გაზეთი“, №25, 1 აპრილი, 1917.

Gela Saitidze

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology, Chief Scientist of the Department of Modern and Contemporary History, professor

World War I and „Georgian Gazette“, European Edition of the Committee for Independence of Georgia

Summary

In World War I two blocks of countries: the Entente (the UK, France, Russia and their allies) on the one hand and Germany, Austria-Hungary, the Ottoman Empire and their supporters on the other stood face to face. It should be said that in its final phase the unprecedented scale warfare involved 33 large and small states that lost over 10M people, with the number of wounded exceeding 25M. The war cost the humanity 58M gold manats.

The toll Georgia, a Russian colony at the time paid was no smaller: over 200 000 Georgians were on the battlefield and the country's southwestern regions were aflame.

A group of prominent Georgians inside and outside the country were thinking about the results the war could have for their nation, namely whether it could slip out of Russia's control. In this respect the Committee for Georgia's Independence established abroad had a somewhat freer hand than the other organizations pursuing the similar goal. Even before the war, through its „Free Georgia“ magazine and the „Georgian Gazette“ that came out during the war, the Committee tried to inform the Georgians how to go on with their struggle for political autonomy and who could be their potential supporters. The Committee viewed care for thousands of the Georgian prisoners of war (POW), most of whom could not speak a foreign language, as its top priority.

Those are the issues the paper deals with.

სამართალმცოდნეობა

გიორგი ხეცურიანი

მაგისტრანტი, საქართველოს უნი-
ვერსიტეტი, სამართალმცოდნეო-
ბის ფაკულტეტი

ტერიტორიული მოწყობის საკითხი საქართველოს კონსტიტუციაში

ტერიტორია (ლათ. Teritorium – ოლქი, ტერიტორია) ყოველი სახელმწიფოს არსებობისათვის აუცილებელი ელემენტია. ეს გახლავთ იმ სახმელეთო, საზღვაო, თუ საჰაერო სივრცეთა ერთობლიობა, რომელზეც ვრცელდება სახელმწიფო სუვერენიტეტი [16, 149]. როგორც წესი, ტერიტორიები დაყოფილია იმგვარ ერთეულებად, რომ მათქმალურად იყოს უზრუნველყოფილი ხელისუფლების ფუნქციონირება, დაცული იყოს ქვეყნის მთლიანობა. მხედველობაში მათქმ ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოებს შორის დამყარებული სამართლებრივი კავშირის ფორმა და უფლებამოსილებათა ჰარმონიული დაბალანსება, რაც საბოლოოდ განსაზღვრავს სახელმწიფოს ტერიტორიული მოწყობის ტიპს. ეს თემატიკა იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ მის მოწესრიგებას ხშირად კონსტიტუციების მთელი რიგი ნორმები ეძღვნება.

სამწუხაროდ, საქართველოს უზენაეს კანონში ხსენებული საკითხი დროებით რეგულაციის გარეშეა დატოვებული. საუბარია, საქართველოს კონსტიტუციის მეშვიდე მუხლის მესამე პუნქტზე, რომლის მიხედვითაც, საქართველოს ტერიტორიული სახელმწიფოებრივი მოწყობა განისაზღვრება კონსტიტუციური კანონით უფლებამოსილებათა გამიჯვნის პრინციპის საფუძველზე *ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე საქართველოს იურისდიქციის სრულად აღდგენის შემდეგ*. კანონმდებლის ამგვარ გადაწყვეტილებას მთელი რიგი ისტორიულ-პოლიტიკური წინაპირობები უდევს საფუძვლად, რომლის განხილვაც, საჭიროა ნაშრომის მიზნებიდან გამომდინარე.

ჯერ კიდევ 1918 წლის 26 მაისიდან მოყოლებული ახლად შექმნილი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისათვის ერთ-ერთ მთავარ საკითხს კონსტიტუციის შემუშავება წარმოადგენდა. დროებითი პარლამენტის, ეროვნული საბჭოს მიერ საარჩევნო კანონის მიღების შემდეგ, 1919 წლის 14-16 თებერვალს საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე ჩატარდა დამფუძნებელი კრების არჩევნები, რომელშიც უმრავლესობა სო-

ციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ მოიპოვა. დამფუძნებელი კრების მიერ 1921 წლის 21 თებერვალს მიღებულ იქნა საქართველოს პირველი კონსტიტუცია. ეს გახლდათ იმ დროისათვის ერთ-ერთი პროგრესული კონსტიტუცია, რომელმაც ფაქტობრივად მხოლოდ 4 დღე იმუშავა, რადგან 1921 წლის 25 თებერვალს რუსეთის მე-11 არმიის მიერ მოხდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაცია. დაიწყო 70 წლიანი საბჭოური პერიოდი. მოგვიანებით, 1991 წლის 31 მარტს საქართველოში ჩატარდა რეფერენდუმი, სადაც ამომრჩეველთა 90,3 %-მა ხმა მისცა საქართველოს დამოუკიდებლობას. 1991 წლის 9 აპრილს უზენაესმა საბჭომ 12 საათსა და 30 წუთზე ერთხმად მიიღო გადაწყვეტილება დამოუკიდებლობის აღდგენის შესახებ [6, 272, 279, 291; 5, 153-155, 160-161, 172-176]. ამ ფაქტიდან დაახლოებით 4 წლის შემდეგ 1995 წლის 24 აგვისტოს მიიღეს საქართველოს ახალი კონსტიტუცია. სახელმწიფო ტერიტორია განისაზღვრა 1991 წლის 21 დეკემბრის მდგომარეობით (საბჭოთა კავშირის დაშლის დღე), თუმცა სამწუხაროდ, უზენაესი კანონის მიღებისას ტერიტორიული კონფლიქტების გამო, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის ტერიტორიაზე საქართველოს იურისდიქცია აღარ ვრცელდებოდა. შესაბამისად, სახელმწიფოს დანაწევრებული ტერიტორია არ შეიძლებოდა გამხდარიყო და არც გამხდარა კონსტიტუციური რეგულაციის საგანი [7, 6]. სწორედ ამიტომ, კანონმდებელმა საქართველოს ტერიტორიული მონაცემის ფორმის განსაზღვრა ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე იურისდიქციის სრულად აღდგენის შემდგომ გადაწყვიტა [17, 147].

ტერიტორიული მონაცემის ფორმები. თანამედროვე სამყაროში სახელმწიფოს როლის გაზრდამ, ცენტრალურ ხელისუფლებას ისეთი ფუნქციები შემატა, რომ, ფაქტობრივად, შეუძლებელი აღმოჩნდა ყველა დაკისრებული ამოცანის ერთდროულად გადაჭრა. საჭირო გახდა ცენტრალური ორგანოების განტვირთვა უფლებამოსილებების ადგილობრივი ორგანოებისთვის მინიჭების ან დელეგირების გზით, რადგან პრაქტიკასა და სამართლებრივ დოქტრინაში გაბატონებული აზრის თანახმად, ადგილობრივი ორგანოები ლოკალურ პრობლემებს უკეთ უმკლავდებიან [8, 93].

სახელისუფლებო ძალაუფლების გადანაწილების თავისებურებების მიხედვით სამართლებრივ ლიტერატურაში გამოყოფენ ტერიტორიული მონაცემის სამ ძირითად ფორმას: უნიტარიზმს, ფედერალიზმსა და რეგიონალიზმს [9, 113]. მოკლედ განვიხილავ თითოეულის ძირითად მახასიათებლებს.

უნიტარული (ლათ. Unos – ერთი) მოდელი ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ტერიტორიული ორგანიზაციის ტიპია. სხვა სახელმწიფო მონყოფის¹ ვერტიკალურ ფორმებთან შედარებით, იგი ყველაზე მარტივად მიიჩნევა, რადგან უნიტარული სახელმწიფოს ტერიტორია იყოფა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებად, რომლის ფარგლებშიც ხორციელდება ადგილობრივი თვითმმართველობა [16, 150]. ეს საკმაოდ პროგრესული ორგანიზაციაა, ვინაიდან ცენტრალური ორგანოებისთვის ძალზე გამარტივებულია გადაწყვეტილების მიღების მექანიზმი, ცენტრის ხელში კონცენტრირებულია სახელმწიფოს სრული რესურსები. ეს კი ხელს უწყობს ეკონომიკურ, კულტურულ განვითარებას. ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე მოქმედებს ერთიანი სამართლის, საერთო სასამართლოებისა და საბიუჯეტო სისტემა [10, 147].

ადმინისტრაციული ერთეული სტუქტურული, ორგანიზაციული და მმართველობითი კომპეტენციის ფარგლების მიხედვით, შეიძლება იყოს **ცენტრალიზებული, შედარებით დეცენტრალიზებული, დეცენტრალიზებული.**

ცენტრალიზებული უნიტარული სახელმწიფოს ტერიტორიულ ერთეულებს ზევიდან ქვევით ყველა დონეზე მართავს ცენტრის მიერ დანიშნული მმართველი ან მმართველობითი ორგანო. როგორც წესი ასეთ დროს ტერიტორიას საერთოდ არ გააჩნია ავტონომიურობის ელემენტი, რადგან ძალზე ძლიერია ცენტრალური ხელისუფლების გავლენა ადგილობრივ ორგანოზე. ზოგი მკვლევრის აზრით, ეს არის ერთ-ერთი არადემოკრატიული ფორმა, რადგან ხელისუფლების ძალაუფლება ძირითადად ცენტრის ხელშია კონცენტრირებული [16, 111-114].

შედარებით დეცენტრალიზებული უნიტარული შმის დროს ცენტრის მიერ დანიშნულ მოხელეებთან ერთად, პარალელურად, არსებობს არჩევითი ორგანოებიც (როგორც წესი ადგილობრივი თვითმმართველობა); თუმცა აღსანიშნავია, რომ ადგილობრივად არჩეული ორგანოს კომპეტენცია, რიგ შემთხვევებში, ძალზე დაბალია და ფართო უფლებამოსილებებით ცენტრის მიერ დანიშნული მოხელეები სარგებლობენ [16, 114-115].

რადიკალურად განსხვავებულადაა საქმე **დეცენტრალიზებული უნიტარული** შმის შემთხვევაში. ამ დროს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული

---

¹ სახელმწიფო ტერიტორიული მონყოფის ფორმას ზოგჯერ სახელმწიფო მონყოფის ფორმაცად მოიხსენიებენ ხოლმე, ეს იდენტური შინაარსის მატარებელი ტერმინებია.

ერთეულები ყველა დონეზე მთლიანად იმართება ადგილობრივი ორგანოების არჩევნებში არჩეული პირების მეშვეობით, ხოლო დეცენტრალიზაციის მაღალი ხარისხის პირობებში ცენტრისა და ადგილობრივი ორგანოების კომპეტენციები გამიჯნულია ნორმატიულ დონეზე [10, 150].

უნიტარული სახელმწიფო ერთიანია, მის ტერიტორიაზე არ გახლავთ არც რეგიონები და არც ფედერაციის სუბიექტები, თუმცა სავსებით შესაძლებელია გარკვეულ ტერიტორიას მიენიჭოს ფართო **ავტონომია**. თავად ტერმინის – „ავტონომია“, ეტიმოლოგიური მნიშვნელობიდან, რომ ვიმსჯელოთ, ეს გახლავთ ტერიტორიული ერთეულის შესაძლებლობა გააჩნდეს საკუთარი (auto) წესები (nomos). *ტერიტორიული ავტონომია* გულისხმობს, სახელმწიფოს განსაზღვრული ტერიტორიული ერთეულისთვის ისტორიული, კულტურული, თუ მკვიდრი მოსახლეობის სპეციფიური თავისებურებების გათვალისწინებით, სხვა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულთან შედარებით ფართო სტატუსის მინიჭებას [16, 152-153]. შესაბამისად, სავსებით შესაძლებელია, უნიტარულ სახელმწიფოში არსებობდეს ერთი ან რამდენიმე განსხვავებული კომპეტენციებით აღჭურვილი ავტონომია, რომელიც უპირატესი უფლებამოსილებებით ისარგებლებს ყველა სხვა დანარჩენ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებთან შედარებით.

ფედერაციული (ლათ. Federare – გაერთიანება, კავშირის განმტკიცება; Federatio – გაერთიანება, კავშირი) სახელმწიფო უნიტარულისგან განსხვავებით მეტად დემოკრატიულ ტერიტორიულ-პოლიტიკურ ორგანიზაციის ფორმად მიიჩნევა. მისი დემოკრატიულობა იქიდან გამომდინარეობს, რომ იგი ძირითადად დეცენტრალიზაციის პრინციპს ემყარება [11, 117]. ფედერალიზმის სამშობლოდ აშშ ითვლება. სწორედ აქ ჩამოყალიბდა პირველად ფედერაციული სახელმწიფო საკონსტიტუციო დონეზე [12, 48]. სახელმწიფო მონოყოების ეს მოდელი, ტრადიციულად, ტერიტორიული (აშშ, გერმანია, ავსტრია) ან ეროვნული (ბელგია, ეთიოპია, რუსეთი) ნიშნით იქმნება. მისი ტერიტორია, უნიტარულისგან განსხვავებით, ერთიანი არ გახლავთ და იგი შედგება ქვაზისა-სხელმწიფოებრივი წარმონაქმნების, ფედერაციის სუბიექტებისგან [10, 152-154]. ამ უკანასკნელის ქვაზისა-სხელმწიფოებრივი ბუნება იმაში მდგომარეობს, რომ თითოეულ ფედერაციის სუბიექტს აქვს საკუთარი კონსტიტუცია, მთავრობა, პარლამენტი, საკუთარი სასამართლო და სამართლის სისტემა, დროშა, ჰიმნი და ა. შ. [13, 118]. ერთგვარად, ეს განპირობებულია იმით, რომ ფედერაციაში შემავალი ტერიტორიული

ერთეულები არიან არა სახელმწიფოს შემადგენელი ნაწილები, არამედ ერთი საერთო სახელმწიფოს დამაარსებელი სუბიექტები, რომლებიც სახელმწიფოს დაარსების შემდეგაც ინარჩუნებენ ადგილობრივ ძალაუფლებას (თუმცა მათ არ აქვთ სეცესიის უფლება, ანუ არ შეუძლიათ ფედერაციისგან ცალმხრივად გამოყოფა). ისინი თავიანთ საქმიანობაში არიან დამოუკიდებელი და არ ექვემდებარებიან ცენტრალური ხელისუფლების ადმინისტრაციის კონტროლს; ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ცენტრს საერთოდ არ გააჩნია ფედერაციის სუბიექტზე ზეგავლენის მოხდენის საშუალება. ფედერალიზმის პირობებში ყოველთვის არსებობს ხელისუფლების ორი დონე: საერთო ფედერაციული და ფედერაციის სუბიექტის ხელისუფლება. მათი კომპეტენციის გამიჯვნის მიუხედავად, ფედერაციის სუბიექტი მაინც ორმაგი ზეგავლენის ობიექტია. კერძოდ, მასზე ერთდროულად ვრცელდება ადგილობრივი და ცენტრალური კანონმდებლობა. სწორედ საკანონმდებლო სისტემის უზრუნველყოფის მიზნით ფედერაციულ სახელმწიფოში არსებობს ორპალატიანი პარლამენტი. ფედერაციის სუბიექტების წარმომადგენლები შედიან პარლამენტის სპეციალურ ორგანოში – სენატში (ზედა პალატა). სენატის გადამწყვეტილებები საკანონმდებლო თვალსაზრისით იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ მას თავისუფლად შეუძლია განსაზღვროს ქვეყნის პოლიტიკურ-სამართლებრივი პერსპექტივები [9, 118-122].

რეგიონალიზმი პირველად ესპანეთსა და იტალიაში აღმოცენდა. ტერიტორიული მოწყობის ეს ფორმა უნიტარულიდან წარმოიშვა, თუმცა მოგვიანებით იგი მკაცრად დეცენტრალიზებული უნიტარული სახელმწიფოს ფარგლებსაც კი გასცდა. ამასთან, იგი ფედერალიზმისგანაც განსხვავდება მთელი რიგი მახასიათებლებით [9, 123]. რეგიონალიზმი მიიჩნევა, ერთგვარ ჰიბრიდულ მოდელად, რომელიც უნიტარული და ფედერაციული სახელმწიფოს ნიშნების მატარებელია. სახელმწიფოს ყველა ტერიტორიულ ერთეულს, რეგიონს, მინიჭებული აქვს ავტონომია (უნიტარულ სახელმწიფოში შესაძლოა არსებობდეს რამდენიმე ავტონომიური ერთეული). რეგიონი შესაძლოა ასიმეტრიული ბუნების იყოს, რაც გულისხმობს იმას, რომ სავსებით დასაშვებია ზოგ ტერიტორიულ ერთეულს ავტონომიის განსხვავებული ხარისხი გააჩნდეს [10, 160-163]. ფედერაციის სუბიექტის მსგავსად რეგიონი აღჭურვილია საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებით, მას გააჩნია საკუთარი შემოსავლის წყარო, ადგილობრივი საგადასახადო სისტემა, თუმცა მთელ სახელმწიფოში მოქმედებს ერთიანი სასამართლო სისტე-

მა. უნიტარიზმის მსგავსად ადგილობრივ ტერიტორიულ ერთეულს არ გააჩნია საკუთარი კონსტიტუცია და როგორც წესი ქვეყნის უზენაესი კანონი თავად ითვალისწინებს რეგიონების უფლებამოსილებათა ნუსხას, რაც ერთგვარად კომპეტენციის გამიჯვნას უტოლდება. ამასთან, ტერიტორიულ ერთეულს უნდა გააჩნდეს საკუთარი სტატუტი, წესდება, რომლის მიღებისას იგი დამოუკიდებელია. სტატუტი განამტკიცებს რეგიონის ავტონომიასა და საკანონმდებლო სტრუქტურის ინსტიტუციონალურ-სამართლებრივ საკითხებს. აღსანიშნავია, რეგიონის კიდევ ერთი თვისება, რომელიც დამახასიათებელი არაა არც ფედერაციის სუბიექტებისა, და მითუმეტეს, არც უნიტარული სახელმწიფოს ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეულისათვის. თითოეულ რეგიონს აქვს უფლება განსაზღვრული წესითა და ფორმით მონაწილეობა მიიღოს საერთაშორისო ორგანიზაციების საქმიანობასა და სხვა საერთაშორისო ურთიერთობებში. რეგიონის ეს უფლება შეუზღუდავ უფლებად ითვლება [7, 68-72]. საკანონმდებლო თვალსაზრისით რეგიონალური სახელმწიფო შედგება ორპალატიანი პარლამენტისგან, თუმცა ფედერალიზმთან შედარებით, ზედა პალატა უფრო ნაკლები უფლებამოსილებებით სარგებლობს და მას არ შეუძლია არსებითი ზეგავლენა მოახდლოს ქვეყნის პოლიტიკურ-სამართლებრივ ბედზე. სახელმწიფომ შესაძლოა მიიღოს ჩარჩო კანონი, რომლის დეტალურად რეგულირება, ადგილობრივ დონეზე, რეგიონის კომპეტენციაა. ფუნქციური თვალსაზრისით რეგიონალიზმი ფედერალიზმთან უფრო ახლოს დგას, თუმცა რეგიონზე ვრცელდება ადმინისტრაციული კონტროლი, რაც ყოველად მიუღებელია ფედერალიზმისთვის. რეგიონში ხორციელდება ადგილობრივი თვითმმართველობა, რომელიც ლოკალური მნიშვნელობის საკითხების მოგვარებას უზრუნველყოფს [9, 124-125].

საქართველოს ტერიტორიული მონყობის ფორმა. როგორც ვახსენე, ობიექტური მიზეზების გამო, კანონმდებელმა დროებით თავი აარიდა საქართველოს ტერიტორიული მონყობის ფორმის კონსტიტუციაში მითითებას, თუმცა საკანონმდებლო ნორმების საფუძველზე მაინც შესაძლებელია ქვეყნის სახელმწიფო მონყობის ტიპის განსაზღვრა. ამ მხრივ არანაკლებ მნიშვნელოვანია საქართველოს უზენაესი კანონის პირველი მუხლის პირველი პუნქტის პირველივე წინადადება, რომლის მიხედვითაც საქართველო არის დამოუკიდებელი, ერთიანი და განუყოფელი სახელმწიფო. ეს ძალიან საინტერესო ნორმაა, რადგან როგორც წესი უნიტარული სახელმწიფოების კონ-

სტიტუციებში ტერიტორიული მოწყობის ფორმა მიეთითება პირდაპირ სიტყვით „**უნიტარული**“ ან ტერმინით „**ერთიანი და განუყოფელი**“. შესაბამისად, სავსებით ბუნებრივია, რომ ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, საქართველოს მოქმედი კონსტიტუციის პირველი მუხლი სახელმწიფოს უნიტარულ წყობას უსვამს ხაზს [9, 129]. გამოთქმულ მოსაზრებას ვეთანხმები და ვთვლი, რომ მიუხედავად სახელმწიფო მოწყობის საკითხის ღიად დატოვებისა¹, ზემოთ ნახსენები ჩანანერი, ერთგვარად, სახელმწიფოში ფუნქციურად მოქმედ უნიტარიზმზე მიუთითებს (მითუმეტეს, რომ მსგავსი შინაარსის ტერმინს არაერთი უნიტარული ქვეყნის კონსტიტუციებში ვხვდებით, მაგალითად: რუმინეთი, ჩეხეთი, ხორვატია და სხვა [19, 279; 443; 496]). მართლაც, საქართველოს ტერიტორიაზე არ არსებობს არც ქვაზისახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები და არც მკაცრად დეცენტრალიზებული რეგიონები, არამედ იგი დაყოფილია ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ ერთეულად, რომელთაგან სამს, დანარჩენებთან შედარებით, ფართო ავტონომია გააჩნია. უფრო კონკრეტულად, სახელმწიფოს ტერიტორიული დაყოფა ასე გამოიყურება: განსხვავებული სტატუსით არსებობს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკა, ხოლო ცხინვალის რეგიონის ადგილას შექმნილია დროებითი ტერიტორიული ერთეული (თითოეულ მათგანზე საუბარი მექნება ქვემოთ). ქვეყნის დანარჩენი ნაწილები დღეისათვის გაერთიანებულია ცხრა მხარედ: მცხეთა-მთიანეთი, შიდა ქართლი, ქვემო ქართლი, კახეთი, სამცხე-ჯავახეთი, იმერეთი, რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი, გურია, სამაგრელო-ზემო სვანეთი. ტერიტორიული დანაწილების ამ დონეზე (ე. წ. ზედა დონეზე; რეგიონალური დონე) 2010 წლის საკონსტიტუციო ცვლილების შემდეგ მმართველობას ახორციელებენ აღმასრულებელი ხელისუფლების წარმომადგენლები – რწმუნებულ-გუბერნატორები. ისინი თანამდებობაზე ინიშნებიან მთავრობის მიერ და მათი უფლებამოსილებათა წრე საკმაოდ ფართოა, მაგალითად: მთავრობის დავალებით საქართველოს სამინისტროების ტერიტორიული ორგანოების საქმიანობისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის რეფორმის ცალკეული ღონისძიების განხორციელებისთვის კონტროლის განწევა, სათათბირო ხმის უფლებებით მთავრობის სხდომებში მონაწილეობის მიღება, უფლებამო-

---

¹ იგულისხმება საქართველოს კონსტიტუციის მეშვიდე მუხლის მესამე პუნქტი.

სიღების ფარგლებში სამართლებრივი აქტების გამოცემა და სხვა. ცენტრის ხელში ძალაუფლების დიდი კონცენტრაციის შედეგად, რეგიონული მმართველობა მთლიანად ცენტრალიზებულია. ეს ფაქტი ერთგვარ დისბალანსს ქმნის, რადგან ამ დონეზე არ არსებობს ძალაუფლების გამანონასწორებელი სხვა საშუალება [9, 130-131]. სრულიად განსხვავებული მდგომარეობა გვაქვს შედარებით დაბალ ტერიტორიულ დონეზე, კერძოდ, ადგილობრივ თვითმმართველ ორგანოებში, სადაც უკვე ნათლად შეიმჩნევა ადგილობრივი ძალაუფლების მაღალი დეცენტრალიზაციის ტენდენცია. ადგილობრივი თვითმმართველობა არის თვითმმართველ ერთეულში რეგისტრირებულ საქართველოს მოქალაქეთა უფლება და შესაძლებლობა, მათ მიერ არჩეული ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების მეშვეობით, საქართველოს კანონმდებლობის საფუძველზე გადანყვიტონ ადგილობრივი მნიშვნელობის საკითხები. თვითმმართველი ერთეული არის მუნიციპალიტეტი. მუნიციპალიტეტი დასახლებაა (თვითმმართველი ქალაქი), რომელსაც აქვს ადმინისტრაციული საზღვრები, ან დასახლებათა ერთობლიობა (თვითმმართველი თემი), რომელსაც გააჩნია ადმინისტრაციული საზღვრები და ადმინისტრაციული ცენტრი. მუნიციპალიტეტს ჰყავს არჩევითი წარმომადგენლობითი და აღმასრულებელი ორგანოები (რომლებიც ფორმირდება ადგილობრივი მოსახლეობის მიერ არჩევნების გზით), რეგისტრირებული მოსახლეობა, აქვს საკუთარი ქონება, ბიუჯეტი, შემოსავლები. მუნიციპალიტეტი დამოუკიდებელი საჯარო სამართლის იურიდიული პირია [1, თავი მეცხრე; 2, მუხლი მე-2]. აღსანიშნავია, რომ თვითმმართველი ერთეული სარგებლობს საკმაოდ ფართო საკუთარი უფლებამოსილებებით [2, მუხლი მე-16]. იგი ცენტრალური ხელისუფლებისგან დამოუკიდებლად იღებს გადანყვიტვებებს, ასევე სარგებლობს ე. წ. ნარჩენი უფლებებით.

როგორც ვხედავთ, საქართველოში არსებობს მუნიციპალური სისტემის სქემა, სადაც ჩამოყალიბებულია თვითმმართველობის ფუძემდებლური პრინციპები და ცენტრალური ხელისუფლებისგან ორგანული კანონით გამიჯნული კომპეტენცია, რაც მეტად უზრუნველყოფს ადგილობრივი თვითმმართველობის საქმიანობაში სახელმწიფოს ჩაურევლობას, დემოკრატიული ფასეულობების ამალვებას, ძალაუფლებათა დაბალანსებასა და დეცენტრალიზაციას [18, 212-217].

რაც შეეხება საქართველის ტერიტორიაზე არსებულ ავტონომი-

ებს, მიმაჩნია, რომ საჭიროა მათთვის დამახასიათებელი თავისებურებების ცალ-ცალკე განხილვა.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა. როგორც ა. დემეტრაშვილი თავის ნაშრომში აღნიშნავს, აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკას საკმაოდ ეკლექტური სტატუსი აქვს და მის მსგავს ტერიტორიულ ერთეულს საზღვარგარეთის ქვეყნები, ფაქტობრივად, არ იცნობენ [14, 119-120]. 2017 წელს ძალადაკარგულად გამოცხადდა კონსტიტუციური კანონი „აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსის შესახებ“ და ამავე წელს მის სანაცვლოდ ამოქმედდა კონსტიტუციური კანონი „აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შესახებ“. ამ ნორმატიული აქტის მეორე მუხლის მიხედვით აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განსაკუთრებულ უფლებამოსილებას განეკუთვნება: აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის კანონებისა და სხვა ნორმატიული აქტების მიღება, მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილება-საქმიანობის წესისა და საბიუჯეტო პოლიტიკის განსაზღვრა და განხორციელება, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ბიუჯეტის კანონის მიღება და მისი შესრულების კონტროლი, ბალანსზე არსებული ქონების, მიწის, ტყისა და წყლის რესურსების მართვა-განკარგვა, ასევე სივრცით-ტერიტორიული დაგეგმვა, განვითარება, მნიშვნელოვანი საავტომობილო გზებისა და სხვა ინფრასტრუქტურის მართვა, ავტონომიური რესპუბლიკის საგანმანათლებლო, სამეცნიერო, შემოქმედებითი და სპორტული დაწესებულებების შექმნა, მართვა, მხარდაჭერა, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ჯილდოებისა და საპატიო ნოდების დადგენა, მინიჭება, საარქივო სამსახურის მართვა. განსაკუთრებული უფლებების წრე არც ისე ფართოა; წინა კონსტიტუციურ კანონთან შედარებით, ახალი – უფრო შეზღუდულ უფლებამოსილებებს გვთავაზობს. ამასთან, ე. წ. ნარჩენი უფლებების განხორციელება ცენტრის კომპეტენციაა. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკას გააჩნია საკუთარი კონსტიტუცია (ორგანული კანონი), რომელიც უნდა შეესაბამებოდეს საქართველოს კონსტიტუციას, ასევე აქვს საკუთარი დროშა და გერბი (ისინი უნდა შეიცავდეს საქართველოს დროშისა და გერბის ელემენტებს). მმართველობის თვალსაზრისით აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკას გააჩნია **უმალლესი საბჭო** და **მთავრობა**. **უმალლესი საბჭო** არის აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანო, რომელიც აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უფლებამოსილებების

ფარგლებში ახორციელებს საკანონმდებლო საქმიანობასა და კანონმდებლობით განსაზღვრულ სხვა უფლებამოსილებებს, აკონტროლებს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობას. მისი ფორმირება ხდება ადგილობრივად რეგისტრირებული მოსახლეობის, საქართველოს მოქალაქეების მიერ საყოველთაო, თანასწორი და პირდაპირი არჩევნების საფუძველზე ფარული კენჭისყრით გზით (არაუმეტეს 21 დეკუტატი აირჩევა 4 წლის ვადით).

მთავრობა არის აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი აღმასრულებელი ორგანო, რომელიც წარმოდგენილია მთავრობის თავმჯდომარისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მინისტრებისაგან. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარის კანდიდატურას და მთავრობის თავმჯდომარეობის კანდიდატის მიერ დასახელებულ მინისტრების კანდიდატურებს საქართველოს პრეზიდენტი წარუდგენს უმაღლეს საბჭოს, რომელიც ამტკიცებს მათ თანამდებობაზე სრული შემადგენლობის უმრავლესობის მხარდაჭერით [3, მუხლები: მე-2, მე-3, მე-4]. ამ შემთხვევაში, მართალია თავმჯდომარეს უშუალოდ უმაღლესი საბჭო ამტკიცებს, მაგრამ მიმაჩნია, რომ მთავრობის თავმჯდომარის წარდგენის უფლების საქართველოს პრეზიდენტისთვის მინიჭებით, ამკარად იგრძნობა ცენტრალური ხელისუფლების გავლენა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლეს თანამდებობის პირზე. ეს კი რასაკვირველია, მიუთითებს, რომ ხსენებულ ტერიტორიულ ერთეულში, მიუხედავად მისი განსხვავებული სტატუსისა, მაინც ვაწყდებით დაბალი დეცენტრალიზაციის ხარისხს.

აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკა. საქართველოს კონსტიტუციის მესამე მუხლის მეოთხე პუნქტის მიხედვით აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსი უნდა განისაზღვროს საქართველოს კონსტიტუციური კანონით – აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსის შესახებ. თუმცა ამ უკანასკნელის არ არსებობის პირობებში მოქმედებს 1978 წლის აფხაზეთის კონსტიტუცია [17, 160], რომელიც შეესაბამება საქართველოს მოქმედ კონსტიტუციას. აფხაზეთი არის საქართველოს შემადგენლობაში მყოფი ავტონომიური ერთეული. მას გააჩნია საკუთარი უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანო – აფხაზეთის უმაღლესი საბჭო და აღმასრულებელი ორგანო – აფხაზეთის მთავრობა, რომლის თავმჯდომარეც არის აფხაზეთის უმაღლესი თანამდებობის პირი. ამ უკანასკნელს თანამდებობაზე ნიშნავს და ათავისუფლებს უმაღლესი საბჭო საქართველოს პრეზიდენ-

ტის თანხმობით. აფხაზეთში მოქმედებს საერთო სასამართლოების სისტემა, ასევე პროკურორები ინიშნებიან საქართველოს მთავარი პროკურორის მიერ. აფხაზეთის კონსტიტუცია არ შეიცავს განსაკუთრებული უფლებამოსილებების ჩამონათვალს, ისინი ადგილობრივი გამგეობის საკითხებს დამოუკიდებლად წყვეტენ, თუმცა ტექსტში მოხსენიებულია, ძირითადად, ორი საკუთარი უფლება: ბიუჯეტისა და ადგილობრივი გადასახადების შემოღების შესახებ. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მსგავსად აფხაზეთსაც საკმაოდ ეკლექტური სტატუსი გააჩნია. მას ვერ მივიჩნევთ ვერც ქვაზისახელმწიფოებრივ წარმონაქმნად, რადგან ავტონომიის ძალზე დაბალი ხარისხი გააჩნია (მიუხედავად იმისა რომ აფხაზეთს აქვს საკუთარი კონსტიტუცია და სახელმწიფო სიმბოლოები) და ვერც დეცენტრალიზებული მმართველობის სუბიექტად, რადგან უფლებამოსილებათა განხორციელების თვალსაზრისით იგი უშუალოდ ექვემდებარება ცენტრალურ ხელისუფლებას. ამ ფაქტორს კი გარკვეული ბუნდოვანება შეაქვს აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიული სტატუსის განსაზღვრისას; თუმცა ეს პრობლემა, რასაკვირველია დროებითია და იგი აუცილებლად მოგვარდება ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე იურისდიქციის აღდგენის შემდგომ [14, 125-126].

ცხინვალის რეგიონის (ე. წ. „სამხრეთ-ოსეთის“) ტერიტორიაზე შექმნილი დროებითი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული.

2007 წლის 13 აპრილს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო კანონი – „ყოფილი სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიურ ოლქში კონფლიქტის მშვიდობიანი მოგვარებისათვის სათანადო პირობების შექმნის შესახებ“. კანონი განსაზღვრავს ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის ტერიტორიაზე დროებითი სახელმწიფო მმართველობის განხორციელების ფორმასა და წესს ამ ტერიტორიაზე საქართველოს იურისდიქციის სრულ აღდგენამდე. კანონმდებლის მიზანია ხელი შეუწყოს კონფლიქტის მშვიდობიან მოგვარებას, ცხინვალის რეგიონის ტერიტორიაზე კონსტიტუციური წესრიგის აღდგენას, ადგილობრივი მოსახლეობისა თუ ეთნიკური ჯგუფების უფლებების, თავისუფლებების დაცვას, მათი ინტერესების უზრუნველყოფას, ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქისთვის ავტონომიური სტატუსის განსაზღვრისა და დემოკრატიული არჩევნების ჩატარებისათვის შესაბამისი პირობების შექმნას. ამ კანონით ტერიტორიულ ერთეულზე მმართველობას ახორციელებს დროებითი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული

ერთეულის ადმინისტრაცია, რომლის ძირითადი ფუნქციებია: სახელმწიფო მმართველობის განხორციელება დელეგირებული უფლებამოსილების ფარგლებში, ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქისთვის ავტონომიური სტატუსის განსაზღვრასთან დაკავშირებით მოლაპარაკებების წარმოება, კომპეტენციის ფარგლებში საქართველოს სახელმწიფო ორგანოებთან თანამშრომლობა, საერთაშორისო ორგანიზაციებთან კონფლიქტის მშვიდობიანი მოგვარების მიზნით შესაბამისი გეგმებისა და პროექტების შემუშავება და მათი მომზადების პროცესში ადგილობრივი საზოგადოების მონაწილეობის უზრუნველყოფა, სამშვიდობო პროცესებისა და მოლაპარაკებების დასაჩქარებლად სხვა აუცილებელი ღონისძიებებისთვის ხელის შეწყობა, ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის ტერიტორიაზე მცხოვრებთა შორის ურთიერთნდობის განმტკიცებისთვის ხელის შეწყობა, საერთაშორისო, ჰუმანიტარული პროექტების შესრულების კოორდინაცია, ადგილობრივი ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაციის ხელშეწყობა და საქართველოს მთავრობის მიერ განსაზღვრული სხვა უფლებამოსილებების განხორციელება [4, 1-4-ე მუხლები]. ლიტერატურაში გამოთქმული აზრის თანახმად, დროებითი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული წარმოადგენს სახელმწიფოს მიერ დეცენტრალიზაციის გამოვლინებას [14, 126]. ქვეყნის ეს ნაწილი, სამუხაროდ, 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ რუსეთის ფედერაციის ჯარების მიერ ოკუპირებულია და საქართველოს ხელისუფლების უფლებამოსილება ამ ტერიტორიაზე დროებით შეჩერებულია.

საქართველოს სტრატეგია, რუსეთის ფედერაციის მიერ ოკუპირებული აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის/ე. წ. სამხრეთ ოსეთის მიმართ, გამორიცხავს სამხედრო გზით კონფლიქტის გადაწყვეტას და გულისხმობს მშვიდობიანი, დიპლომატიური გზებით სრული დეოკუპაციის მიღწევას, ამ ტერიტორიებისა და მოსახლეობის რეინტეგრაციას საქართველოს კონსტიტუციურ სივრცეში [20].

საქართველოს ტერიტორიული მონყობის სამომავლო პერსპექტივა. ლიტერატურაში საქართველო განხილულია, როგორც დეცენტრალიზებული ასიმეტრიული უნიტარული სახელმწიფო [14, 119]. ამ მხრივ მიმაჩნია, რომ ჩვენი სახელმწიფოს ტერიტორიული მონყობის მოდელი შეიცავს *შედარებით დეცენტრალიზებული* ფორმის ნიშნებსაც, რადგან მიუხედავად ადგილობრივი თვითმმართველობის ფართო ავტონომიისა და ნორმატიულ დონეზე მინიჭებული კომპეტენციისა, რეგიონული მმართველობა ზედა დონეზე მთლიანად ცენტრალიზე-

ბულია, ვინაიდან რწმუნებულ-გუბერნატორებს თანამდებობაზე ნიშნავს საქართველოს მთავრობა. შესაბამისად, ამ მოდელს ვერ განვიხილავთ კლასიკურ დეცენტრალიზებულ უნიტარიზმად, სადაც ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულები ყველა დონეზე მთლიანად იმართება ადგილობრივი ორგანოების არჩევნებში არჩეული პირების მეშვეობით (თუმცა ზოგად ტენდენციას საქართველოში დეცენტრალიზაციისკენ აქვს გეზი ალებული). რადიკალურად განსხვავებულია საკითხი ტერიტორიული მონყობის ასიმეტრიულობასთან დაკავშირებით. ამ მხრივ, ყველაფერი ნათელია, რადგან სახეზეა სამი განსხვავებული სტატუსის მატარებელი ტერიტორიული ერთეული, თუმცა სამომავლოდ ეს ვითარება დიდი ვარაუდით შეიცვლება. მხედველობაში მაქვს საქართველოს კონსტიტუციის 37-ე მუხლის პირველ პუნქტი, რომლის მიხედვითაც საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე შესაბამისი პირობების შექმნისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების ფორმირების შემდეგ საქართველოს პარლამენტის შემადგენლობაში იქნება ორი პალატა: რესპუბლიკის საბჭო და სენატი. როგორც ვხედავთ, მოცემულმა ნორმამ ორპალატიანი (ბიკამერალური) პარლამენტის შექმნისთვის ორი წინაპირობის აუცილებლობას გაუსვა ხაზი:

1) **ადგილობრივი თვითმმართველობის ფორმირება** – უნდა ითქვას, რომ ნებისმიერი დემოკრატიული სახელმწიფოსთვის მნიშვნელოვანია, რომ ადგილობრივი თვითმმართველობა დამოუკიდებლად, ეფექტურად, გამართულად ფუნქციონირებდეს. საქართველოში ეს პროცესი თეორიულ და პრაქტიკულ დონეზე დიდი ხანია დაწყებულია. დღეისათვის ჩვენ გვაქვს ცალკეული კონსტიტუციური ფუნქციონირების ნორმები და ორგანული კანონი, რომელიც ამ საკითხს არეგულირებს.

2) **ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე იურისდიქციის აღდგენა**, რაც რეალურად საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისა და ოკუპირებული ტერიტორიების დაბრუნების შემდეგ არის შესაძლებელი [7, 202-203].

დღეისათვის, ტერიტორიული ერთეულების მისწრაფება დეცენტრალიზაციისკენ იმდენად დიდია, რომ ფაქტობრივად ნორმატიულ დონეზე გათვალისწინებული მათი ქვაზისა ხელმწიფოებრივ წარმონაქმნად ან ფართო დეცენტრალიზაციის მქონე რეგიონად ჩამოყალიბების საკითხი. სახელმწიფოში ორპალატიანი პარლამენტის ფუნქციონირება სწორედ აღნიშნული სუბიექტების არსებობის შემთხვევაშია შესაძლებელი. საქართველოს ტერიტორიული მონყობის ფორმის განსაზღვრასთან დაკავშირებით, ფედერალიზმმა სამეცნიერო-სამარ-

თლებრივ ლიტერატურაში დიდი მხარდაჭერა დაიმსახურა. ზოგი მეცნიერის აზრით, ეს არის საუკეთესო გზა საქართველოში ეთნიკური პრობლემების გადასაჭრელად. ამას ემატება ე. წ. ბოდენის დოკუმენტი – „კომპეტენციათა გამიჯვნის პირობები თბილისსა და სოხუმს შორის“, რომელიც ითვალისწინებს სუვერენული აფხაზეთის მიერთებას ფედერალური შეთანხმების საფუძველზე [9, 138]. მიუხედავად ამისა, ჩემი პირადი პოზიცია რეგიონალიზმის მომხრეების სასარგებლოდ იხრება. ჯერ ერთი კონსტიტუციის პირველი მუხლის დათქმა **ერთიანი და განუყოფელი** სახელმწიფოს შესახებ გამორიცხავს ფედერალიზმს. აღნიშნულ შემთხვევაში, ასევე, მთლიანად უნდა გაუქმდეს რეგიონული მმართველობა არსებული ფორმით, რადგან ფედერალიზმი არ იცნობს ადმინისტრაციული ზედამხედველობის ინსტიტუტს (თუმცა, ამ მხრივ, ცვლილებები გარდაუვალაა რეგიონალიზმის პირობებშიც, რადგან დღეისათვის რეგიონული მმართველობა მთლიანად ცენტრალიზებულია). ამასთან, სრულიად ვეთანხმები ო. მელქაძისა და გ. თევდორაშვილის ნაშრომში მოყვანილ შეხედულებას, რომლის მიხედვითაც ფედერალური ტერიტორიული მონყობის ორგანიზაცია საზოგადოებისგან საგანგებო ფსიქოლოგიურ დამოკიდებულებასა და აღქმას მოითხოვს, რომლის არ არსებობა აშკარად თვალში საცემია არათუ სოციალურ, არამედ პოლიტიკურ დონეზეც; თანაც ჯერ არ განხორციელებულა სახელმწიფოს სრული დეცენტრალიზაცია და რეგიონული მონყობის ევროპული მოდელები ბოლომდე არ არის შესწავლილი [7, 216]. ამავე დროს, საქართველოს გეოგრაფიული მდებარეობისა და პოლიტიკურ-სტრატეგიული მნიშვნელობის გათვალისწინებით მეზობელი ქვეყნების ღია და ფარული ინტერესები საქართველოს ცალკეული ტერიტორიების მიმართ საკმაოდ მაღალია. სახელმწიფოს ტერიტორიის ფედერაციის სუბიექტებად დანაწილებამ შესაძლოა ნაახალისოს მეზობელი ქვეყნების მხრიდან სეპარატისტული პროპაგანდა. ასეთ პირობებში შესაძლოა ქვეყანა დანაწევრებამდეც კი მივიდეს. ამიტომ ვთვლი, რომ ლტოლვა ფედერალიზმისკენ ნაადრევია საქართველოსთვის.

საქართველოს ტერიტორიული მონყობის სამომავლო პერსპექტივებზე საუბრისას თავს ვერ ავარიდებთ ქვეყნის ასიმეტრიულ ბუნებასთან დაკავშირებულ თემას. საკითხი ეხება საქართველოს კონსტიტუციის 37-ე მუხლის პირველ პუნქტს, რომლის მიხედვითაც სენატი უნდა შედგებოდეს აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, აჭარის

ავტონომიურ რესპუბლიკაში და საქართველოს სხვა ტერიტორიულ ერთეულებში არჩეული წევრებისა და საქართველოს პრეზიდენტის მიერ დანიშნული 5 წევრისგან. ყურადღება გასამახვილებელია შემდეგ დათქმაზე: **„აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში და საქართველოს სხვა ტერიტორიულ ერთეულებში..“** როგორც ვხედავთ, ამ ნორმაში ტერიტორიული ერთეულები არასრულად არის ჩამოთვლილი, ეს კი მეცნიერთა ნაწილის თვალსაზრისით იმაზე მიუთითებს, რომ სამომავლოდ სახელმწიფოს ტერიტორიული მონყობა ასიმეტრიული იქნება და ჩამოთვლილ ტერიტორიულ ერთეულებს სხვებთან შედარებით უფრო ფართო უფლებამოსილება ექნებათ მინიჭებული. ამასთან, თუ გავითვალისწინებთ ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიული მონყობის ფაქტორებს, ალბათობის მაღალი ხარისხით გარდაუვალია ქვეყნის სამომავლო ასიმეტრიული მონყობა [7, 202-217].

დასკვნა. საქართველოს კონსტიტუცია კონკრეტულად არ განსაზღვრავს საქართველოს სახელმწიფო მონყობის ტიპს. ძირითადი კანონის შემუშავებისას, იმ პერიოდში არსებული შიდა პოლიტიკური პრობლემების გამო, ქვეყნის ტერიტორია არ გამხდარა მონესრიგების საგანი. მიუხედავად ამისა, საკანონმდებლო ნორმების სისტემური ანალიზის საფუძველზე მაინც შესაძლებელია ქვეყნის სახელმწიფო მონყობის ტიპის განსაზღვრა.

ფაქტია, რომ დღეისათვის გარკვეულ დაბრკოლებებს ქმნის ქვეყნის ტერიტორიული მონყობის ფორმის არ არსებობა. ეს პრობლემა სამომავლოდ აუცილებლად გადაიჭრება. კანონმდებელს საქართველოს სახელმწიფო მონყობის ტიპის განსაზღვრისას, არჩევანის გაკეთება ფედერალიზმსა და რეგიონალიზმს შორის მოუწევს. აღნიშნული დასკვნის გაკეთების საფუძველს იძლევა საქართველოს კონსტიტუციის 37-ე მუხლის პირველი პუნქტი, რომლის მიხედვითაც საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე შესაბამისი პირობების შექმნისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების ფორმირების შემდეგ საქართველოს პარლამენტის შემადგენლობაში იქნება ორი პალატა: რესპუბლიკის საბჭო და სენატი. თანამედროვე პრაქტიკისა და სამეცნიერო დოქტრინაში გაბატონებული შეხედულების თანახმად ორპალატიანი პარლამენტი სახელმწიფოში ქვანისახელმწიფოებრივი წარმონაქმების ან ფართო დეცენტრალიზაციის მქონე რეგიონების არსებობის შემთხვევაში ფუნქციონირებს. ქვეყნის გეოპოლიტიკური მდე-

ბარეობის გამო, სამომავლოდ ძალზე ფრთხილად და გონივრულად უნდა მოვეკიდოთ სახელმწიფო მონეობის ფორმის განსაზღვრის საკითხს, სწორედ ამიტომ ნაშრომში შეფასებული, შეჯამებულია რეგიონალიზმისა და ფედერალიზმის დადებითი და უარყოფითი შედეგები.

დამონებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, წყარო: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=35>
2. ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსი, წყარო: <https://www.matsne.gov.ge/document/view/2244429?publication=39>
3. საქართველოს კონსტიტუციური კანონი აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შესახებ, წყარო: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/3811829?publication=0>
4. საქართველოს კანონი ყოფილ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში კონფლიქტის მშვიდობიანი მოგვარებისათვის სათანადო პირობების შექმნის შესახებ, წყარო: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/24280?publication=1>
5. დ. ჭუმბურიძე, ვ. კიკნაძე, ხ. ქოქრაშვილი, ლ. სარალიძე, საქართველო რუსეთის ურთიერთობა XVIII-XXI საუკუნეებში (სამეცნიერო ლიტერატურისა და დოკუმენტების მიხედვით), წიგნი II, თბილისი, 2016.
6. მ. სანაძე, თ. ბერაძე, შესავალი საქართველოს ისტორიაში, თბილისი, 2015.
7. ო. მელქაძე, გ. თევდორაშვილი, რეგიონალიზმი სახელმწიფოს ტერიტორიული ორგანიზაციის ფორმა, თბილისი, 2003.
8. გ. ხუბუა, ფედერალიზმი, როგორც ნორმატიული პრინციპი და პოლიტიკური წესრიგი, თბილისი, 2000.
9. დ. გეგენავა, ბ. ქანთარია, ლ. ცანავა, თ. თევზაძე, ზ. მაჭარაძე, პ. ჯავახიშვილი, თ. ერქვანია, თ. პაპაშვილი, საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი, მესამე გამოცემა, თბილისი, 2015.
10. ო. მელქაძე, კონსტიტუციონალიზმი, თბილისი, 2008.
11. ო. მელქაძე, კონსტიტუციონალიზმი, თეორიული საკითხები, ბათუმი, 2003.
12. გ. გოგიაშვილი, შედარებითი ფედერალიზმი, თბილისი, 2000.
13. ა. დემეტრაშვილი, ი. კობახიძე, კონსტიტუციური სამართალი, თბილისი, 2010.

14. ა. დემეტრაშვილი, ი. კობახიძე, კონსტიტუციური სამართალი, თბილისი, 2008.
15. პ. კაკტე, ფ. შელენ-სუკრამანიანი, კონსტიტუციური სამართალი, გ. კალატოზიშვილის თარგმანი, ა. დემეტრაშვილის რედაქტორობით, თბილისი, 2012.
16. ვ. გონაშვილი, ქ. ერემაძე, გ. თევდორაშვილი, გ. კახიანი, გ. კვერენჩილაძე, ნ. ჭილაძე, შესავალი საკონსტიტუციო სამართალში, თბილისი, 2016.
17. ვ. გონაშვილი, ქ. ერემაძე, გ. თევდორაშვილი, გ. კახიანი, გ. კვერენჩილაძე, ნ. ჭილაძე, შესავალი საკონსტიტუციო სამართალში, თბილისი, 2017.
18. ო. მელქაძე, ზ. ეზუგბაია, მუნიციპალური სამართალი, თბილისი, 2002.
19. თ. ალექსიძე, ა. დემეტრაშვილი, გ. ინაური, ქ. მესხიშვილი, თ. უკლევა, ვ. ხაბურძანია, ზ. ჯიბლაშვილი, ლ. წულაია, ნ. ხუნძაყიშვილი, აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების კონსტიტუციები, წიგნი I, თბილისი, 2005.
20. საქართველოს მთავრობა, სახელმწიფო სტრატეგია ოკუპირებული ტერიტორიების მიმართ, წყარო: gov.ge/files/224_31227_132584_SMR-Strategy.ge.pdf

Giorgi Khetsuriani

*Student on master's degree course,
University of Georgia, School of Law*

The Issue of Territorial Arrangement in the Constitution of Georgia

Summary

The constitution of Georgia does not specifically define the type of the state arrangement of Georgia. Due to internal political problems during the development of the basic law, the territory of the country did not become the subject of arrangement. Nevertheless, based on the systematic analysis of legislative norms, it is still possible to determine the type of state arrangement of the country.

The purpose of the article is to demonstrate the problems of Georgia's territorial arrangement, the ways of solving them and evaluating future prospects.

Actually, the issue of non-existence of territorial arrangement of the country, creates certain obstacles. This problem will definitely be solved in the future. While determining the type of Georgia's state arrangement, the legislator will have to make a choice between federalism and regionalism. The basis for making this conclusion is the paragraph 1 of Article 37 of the Constitution of Georgia, which states that after the formation of relevant conditions and formation of local self-government bodies throughout the territory of Georgia, the Parliament of Georgia shall be composed of two chambers: the Council of the Republic and the Senate. According to the modern practice and scientific doctrine, two-chamber Parliament functions in case of the state-oriented or broad decentralized regions in the state. Due to the country's geopolitical location, in the future we should consider very carefully and wisely the issue of determining the form of state arrangement. That is why this work evaluates and summarizes the advantages and disadvantages of regionalism and federalism, the expected results.

In addition to the above-mentioned issues, the article discusses the main specifications of the state arrangement models- unitarism, federalism and regionalism, the peculiarities of governance of the territorial-administrative units of Georgia on regional as well as local self-government levels. The quality and authority of Adjara and the Autonomous Republic of Abkhazia and the so-called Autonomous District of South Ossetia are separately evaluated.

**აფხაზეთის საეკლესიო საკითხი მსოფლიო
გლობალურ პოლიტიკურ პროცესებში**

გეოსტრატეგიულად მნიშვნელოვან კავკასიის რეგიონში გარეშე ძალის მიერ მართული ეთნოკონფლიქტები უკიდურესი ფორმით აფხაზეთში გამოვლინდა. აღნიშნული კონფლიქტები, საბჭოთა იმპერიის დაშლის შემდეგ, შეუქცევად პროცესად იქცა და თავისი გავლენა საეკლესიო სფეროზეც მოახდინა. დღევანდელი აფხაზეთის პრობლემატური საეკლესიო საკითხი გლობალური საერთაშორისო პოლიტიკის ნაწილად იქცა და იგი სამი ადგილობრივი ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის – კონსტანტინოპოლის, რუსეთისა და საქართველოს ეკლესიების ინტერესთა გადაკვეთის ფონზე განიხილება.

2008 წლის აგვისტოს ომისა და რუსეთის ფედერაციის მიერ აფხაზეთის, როგორც დამოუკიდებელი, სუვერენული სახელმწიფოს ცნობის შემდეგ, იქ მოღვაწე სამღვდელოება ე. წ. აფხაზეთის ეკლესიის ავტოკეფალიის მოსაპოვებლად გააქტიურდა. 2009 წლის 15 სექტემბერს, საეპარქიო საბჭოს რიგგარეშე სხდომამ საქართველოს ეკლესიის ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქიის უფლებამოსილების შეწყვეტა და ე. წ. აფხაზეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის ბიჭვინთისა და სოხუმის ეპარქიის შექმნა გამოაცხადა [1]. ამასთან, დაიგზავნა შესაბამისი მიმართვები ყველა ადგილობრივ მართლმადიდებელ ეკლესიებთან ე. წ. აფხაზეთის ეკლესიის „აღდგენის“ თაობაზე.

ზემოაღნიშნულის საპასუხოდ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია მეორემ განაცხადა, რომ ე. წ. აფხაზეთის ეკლესიის დამოუკიდებელი ეკლესიის სტატუსზე საუბარი სერიოზულად არც უნდა განხილულიყო, ვინაიდან, მათ არ ჰქონდათ დედა-ეკლესიისაგან დამოუკიდებლობის მოთხოვნის გამოცხადების უფლება [1].

მოსკოვის საპატრიარქოს ოფიციალური პოზიცია, 2009 წლის 24 ოქტომბერს, საგარეო ეკლესიათაშორისი ურთიერთობების განყოფილების თავმჯდომარემ, მთავარეპისკოპოსმა ილარიონმა (ალფევევი) დაადასტურა და ხაზგასმით აღნიშნა: „პოლიტიკური საზღვრების

ცვლილების მიუხედავად, ჩვენ ძველებურად ვთვლით აფხაზეთს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის კანონიკურ ტერიტორიად. მაგრამ ვხედავთ, რომ დე-ფაქტო საქართველოს ეკლესიას იქ მოღვაწეობა არ შეუძლია: არც ერთ ქართველ ეპისკოპოსს და მღვდელმსახურს არა აქვს შესაძლებლობა ჩავიდეს აფხაზეთში და მორწმუნეები სულიერად დააპუროს. ამიტომ, ჩვენ უნდა დავეხმაროთ იქ კანონიკურად ხელდასხმულ აფხაზ მღვდელმსახურებს განახორციელონ სამწყემსო მოვალეობა. ჩვენ უნდა დავეხმაროთ მათ, მოიპოვონ თუნდაც დროებითი კანონიკური სტატუსი“ [1].

ზემოაღნიშნული დარღვევების საპასუხოდ, 2010 წლის 21 დეკემბერს, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმინდა სინოდის გადანყევტილებით, ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქია უწმინდესმა და უნეტარესმა, ილია II-მ ჩაიბარა. ამ აქტით, ხაზი გაესვა იმას, რომ აფხაზეთის ეკლესია, ისევე როგორც აფხაზეთი, საქართველოს ორგანული ნაწილია და იქ არსებული საეკლესიო ხუროთმოძღვრული ტაძრების სამართალმემკვიდრესაც შესაბამისად საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია წარმოადგენს. საქართველოს ეკლესიის წმინდა სინოდის ეს გადანყევტილება წინმსწრები აღმოჩნდა აფხაზეთის საეკლესიო ცხოვრებაში განვითარებული მოვლენებისა. 2011 წლიდან, იქ ახალი მოძრაობა დაიწყო. კერძოდ, სეპარატისტული აფხაზეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის ნაციონალისტურად განწყობილი სასულიერო პირების ერთი ჯგუფი, დოროთე დბარის, ანდრია ამპარისა და დავით სარსანიას უშუალო ხელმძღვანელობით, დაუპირისპირდა აფხაზეთში მოქმედ პრორუსულად განწყობილ რუს და აფხაზ სასულიერო პირებს ბესარიონ აპლიას უშუალო ხელმძღვანელობით, რაც განხეთქილებად შეირაცხა.

2011 წლის 15 მაისს, აფხაზეთის ეპარქიის მომავლის განსაზღვრის მიზნით, ახალ ათონში, სვიმონ კანანელის სახელობის მონასტერში, არქიმანდრიტ დოროთე დბარისა¹ და მღვდელ-მონაზონ ანდრია ამპარის ორგანიზებით, ე. წ. „საეკლესიო-სახალხო კრება“ გაიმართა, რომელსაც 1500-ზე მეტი ადამიანი ესწრებოდა, მათ შორის თვითგამოცხადებული აფხაზეთის რესპუბლიკის პარლამენტისა და

---

¹ 2011 წლის აპრილში, კრების მოწვევამდე, მღვდელ-მონაზონი დოროთე დბარი, კონსტანტინოპოლის ეკლესიის მიტროპოლიტის მიერ აყვანილ იქნა არქიმანდრიტის ხარისხში [politrus.com. 2013/22/05]

საზოგადოებრივი ორგანიზაციების წარმომადგენლები. კრების მონაწილეთა გადანყვეტილებით, „საერთო-სახალხო კრებას“ აფხაზეთის ეკლესიის უმაღლესი მმართველი ორგანოს სტატუსი მიენიჭა. შეიქმნა „აფხაზეთის წმინდა სამიტროპოლიტო“ და მასთან არსებული მმართველი საბჭო 12 კაცის შემადგენლობით. ხსენებულმა კრებამ აირჩია მმართველი საბჭოს თავმჯდომარე და საეპისკოპოსო კანდიდატი – არქიმანდრიტი დოროთე (დბარი). მოგვიანებით, კერძოდ 2013 წლის 4 ივნისს, თვითგამოცხადებული აფხაზეთის რესპუბლიკის დე-ფაქტო ხელისუფლების მხარდაჭერით, „აფხაზეთის წმინდა სამიტროპოლიტო“ იურიდიულად დარეგისტრირდა. იმავე წლის 19 ივნისს, სამიტროპოლიტო საბჭოს სხდომაზე გადაწყდა ახალი ათონის მონასტრის – როგორც იურიდიული პირის ლიკვიდაცია. მონასტერი ფუნქციონირებას აგრძელებს „წმინდა სამიტროპოლიტოს“ სტრუქტურული ქვედანაყოფის სახით [1].

ე. წ. „საერთო-სახალხო კრებამ“ თვალსაჩინო გახადა ბევრად უფრო ადრე დაწყებული დაძაბულობა ბესარიონ აპლიას პრორუსული ორიენტაციის სამღვდელოებასა და მის მონინააღმდეგეთა შორის. ამასთან, ახალი „მოთამაშე“ შემოიყვანა აფხაზეთის პოლიტიკური და საეკლესიო პრობლემების ირგვლივ გაჩაღებულ გლობალურ სარბიელზე კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს სახით.

საქართველოს საპატრიარქოს პოზიცია ამ მოვლენასთან დაკავშირებით, თეოლოგიის დოქტორმა საეკლესიო სამართალში, მღვდელმა ალექსი ქმუტაშვილმა განმარტა და განაცხადა, რომ ხსენებული კრების მონაცემები საეკლესიო კანონიკის მოთხოვნებს არ შეესაბამება და ის არ შეიძლება იწოდოს საეკლესიოდ. ამასთანავე, მღვდელმონაზონი დოროთე დბარი და მღვდელმონაზონი ანდრია ამპარი რუსეთის საპატრიარქოს ადილესა და მაიკოპის ეპარქიის მღვდელმსახურნი არიან, ხოლო ბერ-დიაკონი დავით სარსანია – საქართველოს საპატრიარქოს მცხეთა-თბილისის ეპარქიის მსახურებიდან დაყენებული სასულიერო პირი. შესაბამისად, აფხაზეთში მათ მიერ შესრულებული ნებისმიერი საეკლესიო საქმიანობა არაკანონიკურია და მოკლებულია ძალას [3].

რუსეთის ეკლესიის ადილესა და მაიკოპის ეპისკოპოსმა ტიხონმა, განხეთქილების შემტან სასულიერო პირებს: დოროთე დბარს და ანდრია ამპარს სამი წლის ვადით აუკრძალა მღვდელმოქმედება. საპასუხოდ, დოროთე დბარმა ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ახალი ათონის

„წმინდა სამიტროპოლიტოს“ აღნაირი კავშირი არ ჰქონდა რუსეთის ეკლესიასთან, მითუმეტეს არც საქართველოს ეკლესიასთან; ამასთან, ვიდრე საბოლოოდ არ გადაწყდებოდა ეპისკოპოსის კურთხევის საკითხი აფხაზეთში, ღვთისმსახურებისას მოიხსენებდნენ მსოფლიო პატრიარქს – ბართლომეოს I, როგორც პირველ პატრიარქს მსოფლიო მართლმადიდებელი ეკლესიისა [4].

თვითგამოცხადებული „აფხაზეთის წმინდა სამიტროპოლიტოს“ საბჭოს მდივნის – გერმანე მარშანის ერთ-ერთი ინტერვიუდან ცხადად ჩანს, რომ მონასტრის ბინადართ სურთ თვითმმართველობის მიღწევა და დარწმუნებულნი არიან, რომ სწორედ ეპისკოპოსის არარსებობამ გამოიწვია აფხაზი სამღვდელოების გახლეჩა. იგი უსაფუძვლოდ მიიჩნევს რუსეთის ეკლესიის წინადადებას იმის თაობაზე, რომ კანონიკურად აფხაზეთი დარჩეს საქართველოს ეკლესიის შემადგენლობაში, ადმინისტრაციულ საკითხებში კი რუსეთის ეკლესიას დაექვემდებაროს [5].

თვითგამოცხადებული „წმინდა სამიტროპოლიტოს“ წევრები ასევე აცხადებდნენ, რომ რუსეთის ეკლესია, პატრიარქ კირილის ხელმძღვანელობით, საქართველოს ეკლესიის სასარგებლოდ მოქმედებს მხოლოდ იმისათვის, რომ საქართველოს ეკლესია რუსი სამღვდელოების ინტერესებს წარმოადგენს უკრაინაში. კანონიკურად არალიარებული უკრაინის მართლმადიდებელი ეკლესია XX საუკუნის დასაწყისიდან ცდილობს დამოუკიდებლობის მიღწევას. რუსეთის ეკლესიის ხისტი პოლიტიკის გამო, კონსტანტინოპოლთან დიალოგი ვერა და ვერ მოგვარდა. ამგვარად, განდგომილი სამღვდელოების აზრით, აფხაზეთი კვლავ რჩება „სააზროვნო მონეტად“ გეოპოლიტიკურ ომში. „...პოლიტიკური გაგებით, აფხაზეთის ეკლესია – ეს ანკესია, რომლითაც საქართველო აფხაზეთს იჭერს. თუ რუსეთის ეკლესია აფხაზეთის ეკლესიის დამოუკიდებლობას აღიარებს, ჩვენც ვცნობთ უკრაინის ავტოკეფალიას – აცხადებენ საქართველოს ეკლესიის მესვეურები. აფხაზეთი ამ სიტუაციის მძევალია... სადღაც, ჩვენზე ძალიან ზემოთ უნდა მოგვარდეს ჩვენი დამოუკიდებლობის საკითხი. ჩვენ კი მოვუწოდებთ ჩვენს აფხაზ სამწყსოს, რათა არ შეცვალონ დამოკიდებულება რუსი მორწმუნეებისა და სამღვდელოების მიმართ, იმიტომ, რომ პატრიარქები მოდიან და მიდიან, ხალხი კი რჩება“ – აცხადებს გერმანე მარშანი [5].

ე. წ. აფხაზეთის ეკლესიის „წმინდა სამიტროპოლიტოს“ წევრების პირველი შეხვედრა კონსტანტინოპოლის პატრიარქ ბართლომეოს I-თან 2012 წლის 9 იანვარს შედგა. საქართველოს ეკლესიის შეკითხვის

პასუხად, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს მდივანმა, არქიმანდრიტმა ბართლომეოსმა (სამარისი) განაცხადა, რომ აფხაზეთის წმინდა სამიტროპოლიტოს საბჭოს წევრების: დოროთე დბარის, ანდრია ამპარისა და დავით სარსანიას კონსტანტინოპოლის პატრიარქთან შეხვედრა არაოფიციალური ხასიათისა იყო და რომ, აუდიენცია შესდგა აფხაზეთის დელეგაციის არაერთგზის თხოვნის გათვალისწინებით. ამასთან, მან კიდევ ერთხელ დაადასტურა აფხაზეთის საქართველოს ეკლესიისადმი კუთვნილების საკითხი [6].

როგორც ცნობილია, დეკანოზი ბესარიონ აპლია, ბიჭვინთისა და სოხუმის ეპარქიის მმართველის მოვალეობის შემსრულებელი და სოხუმის ხარების სახელობის საკათედრო ტაძრის წინამძღვარი, აფხაზეთში რუსეთის ეკლესიის ინტერესების თავგამოდებული დამცველია. იგი ბრალს სდებს დოროთე დბარს და ანდრია ამპარს საეკლესიო კანონების უხეშ დარღვევასა და დაუმორჩილებლობაში და ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ განდგომილი ღვთისმსახურები მისი გვერდის ავლით მოქმედებენ: „...მათ არა მხოლოდ ჩემი გულისწყრომა და იმსახურეს, არამედ კონფლიქტში არიან მართლმადიდებელ ეკლესიასთან“ – აცხადებს თვითონ საქართველოს ეკლესიასთან კონფლიქტში მყოფი, საქართველოს ეკლესიის იერარქების მიერ ხელდასხმული მღვდელმსახური და რუსეთის ეკლესიასთან შეერთება-შერწყმის სურვილს დაუფარავად ამჟღავნებს: „...ჩვენ გვყავს ამჟამად ეპისკოპოსი – ის მოსკოვის პატრიარქი კირილია, განა ეს ცოტაა? მას გასაოცარი სიყვარული აქვს ჩვენი ხალხის მიმართ, თანაც იცის ჩვენი დამოკიდებულება საქართველოსთან, რომელთანაც არასოდეს დავაკავშირებთ ჩვენს მომავალს...“ [5].

რუსეთის ეკლესიის საგარეო კავშირურთიერთობების განყოფილების მდივანი, დეკანოზი იგორი (იაკიმჩუკი), რომელსაც ასევე მიაჩნია, რომ განხეთქილებაში მყოფი ღვთისმსახურების მიერ მსოფლიო პატრიარქისადმი მიმართვა მმართველი ეპისკოპოსის გარეშე, მისი გვერდის ავლით, არაკორექტულია, აცხადებს: „...რუსული ეკლესია მრავალი წელია ყველაფერს აკეთებს იმისათვის, რომ აფხაზეთის საეკლესიო საკითხი დაინტერესებულ მხარეთა დიალოგის რეჟიმში გადაწყდეს და მომავალშიც გააგრძელებს ამ ძალისხმევას“. ეს „ძალისხმევა“ რომ აფხაზეთში რუსეთის ეკლესიის ინტერესების და გავლენის ზრდის საქმეს ემსახურება, ნათლად იკვეთება მის შემდეგ კომენტარშიც: „ახალი ათონის მონასტერი, რომელიც მრავალი წლის განმავლობაში რუსეთის ფედერაციის

მიერ, ბიუჯეტიდან გამოყოფილი რამოდენიმე ათეული მილიონი რუბლით ფინანსდებოდა და რომელიც თავიდანვე რუსეთის აშენებულია, ანტირუსული მოღვაწეობის კერადაა ქცეული. განა ეს შესაძლებელია? – კითხულობს აღშფოთებით და პრობლემის აფხაზეთის საერო ხელისუფლებასთან გადამისამართებაზე მიუთითებს [5].

თვითგამოცხადებული მიტროპოლიის მდივანი, გერმანე მარშანი აღიარებს, რომ აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებული ეკლესია-მონასტრების რემონტისათვის განკუთვნილი თანხები, ჯერ კიდევ მოსკოვის ყოფილი მერის – იური ლუჟკოვის დროს გამოიყოფოდა დედაქალაქის ბიუჯეტიდან. თანხებს რესტავრაციისათვის გამოყოფდა როგორც რუსეთის ფედერაცია, ისე აფხაზეთის მთავრობა. აფხაზეთის სამღვდელოება არ უარყოფს, რომ ახალი ათონის მონასტერი ყველასათვის მიმზიდველია, განსაკუთრებით უცხო ქვეყნებისათვის, რის გამოც, მონასტერს ყოველწლიურად ორასზე მეტი ავტობუსი სტუმრობს [2]. გაიზარდა სასტუმროების რიცხვიც. მოსკოვის საპატრიარქოსა და ახლი ათონის მონასტერს შორის განხეთქილების გამო, 2012 წლიდან, რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის მრევლს ურჩევდნენ თავი შეეკავებინათ მონასტრის მოლოცვისაგან. რუსეთის ფედერაციის მედეა საშუალებების მიერ აქტიურად ვრცელდებოდა გარკვეული შეზღუდვები და აკრძალვები ახალი ათონის მონასტერთან მიმართებაში, სადაც ხაზგასმით იყო აღნიშნული რუსეთის ეკლესიიდან ახალი ათონის მონასტრის სკანდალური გასვლის შესახებ და მიუთითებდნენ, რომ ამ დაპირისპირებით სახეზე იყო საერთაშორისო მასშტაბის პოლიტიკური კონფლიქტი [9]. რუსული მხარის წარმომადგენლები აცხადებენ, რომ აფხაზეტს უნდათ განაგრძონ ცხოვრება რუსეთის ფედერაციის ხარჯზე, მაგრამ არ დაუშვან კონტროლი აფხაზეთის რესპუბლიკაზე. ამისთვის, ადგილობრივი პოლიტიკოსების ნაწილი რუსეთ-თურქეთის წინააღმდეგობებით თამაშობს. რატომ სახელდობრ რუსეთ-თურქეთის? – იმიტომ, რომ თურქეთი არა მხოლოდ მსოფლიო პატრიარქის – ბართლომეოს I-ის რეზიდენციის ადგილსამყოფელია, რომელიც კონკურენციას უწევს რუსეთის ეკლესიის მეთაურს – კირილს, ყოფილი საბჭოთა კავშირის მართლმადიდებელ ეკლესიებზე გავლენის მოპოვებაში, არამედ, ეს არის ქვეყანა, რომელიც ცდილობს ოსმალეთის იმპერიის არეალის აღდგენა-გაფართოებას, მათ შორის კავკასიაშიც. კავკასიაში ამ მიზანს „მოჰაჯირების“ (ადილე-ჩერქეზი ემიგრანტების შთამომავლების დახმარებით მიაღწევს [5].

2013 წლის მაისში, საქართველოს საპატრიარქოს დელეგაცია, კათოლიკოს-პატრიარქ ილია II-ის ხელმძღვანელობით, მილანის ედიქტის 1700 წლისთავისადმი მიძღვნილ დღესასწაულში მონაწილეობის მისაღებად, სტამბულში გაემგზავრა. მსოფლიო პატრიარქთან შეხვედრისას საქართველოს საპატრიარქომ მკაფიო მოთხოვნა გააჟღერა კანონიკური საეკლესიო საზღვრების უცვლელობასთან დაკავშირებით [7]. აღნიშნული შეხვედრის შემდეგ, 23 მაისს, კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ საჯაროდ განაცხადა, რომ კონსტანტინიპოლის პატრიარქმა კვლავაც აღიარა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის იურისდიქცია აფხაზეთში. უფრო მეტიც, ბართლომეოს I-მა მზადყოფნა გამოხატა მეგზურობა გაენია მისთვის აფხაზეთში. „...ჩვენ ყველა ღონეს ვიხმართ იმისათვის, რომ ქართველი ღვთისმსახურები ჩავიდნენ აფხაზეთში. მე ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი ვარ და მეც უნდა ჩავიდე იქ სიტუაციის დასამშვიდებლად“ – აღნიშნა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა და დასძინა, რომ ამ ვიზიტს ბართლომეოს I-თან ერთად შეასრულებდა. ანონსირებული ვიზიტის ფარგლებში საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ქორეპიკოპოსის წარდგენის საკითხზეც იმსჯელა, რომელიც ადგილობრივი აფხაზი მღვდელმსახურებიდან აირჩეოდა. პროტოპრესვიტერმა გიორგი ზვიადაძემ ტელეარხ TV9-ს განუმარტა, რომ ქორეპიკოპოსის დანიშვნა საქართველოს ეკლესიას მეტ საშუალებას მისცემდა იმისათვის, რომ მთელი სისრულით განეხორციელებინა თავისი იურისდიქცია აფხაზეთის ეპარქიაში [7].

„ნეზავისიმაია გაზეტას“ კორესპონდენტი კრიტიკულად შენიშნავდა, რომ საქართველოში პოლიტიკური გუნდის წარმომადგენლები სასულიერო პირების განცხადებებს აქტიურად ადევნებენ თვალყურს, მაგრამ საჯაროდ დისტანცირებას ახდენენ ილია II-ის აფხაზეთში შესაძლო ვიზიტის მზადების საკითხთან დაკავშირებით. სამაგიეროდ, საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქი არა ერთხელ გამოვიდა საჯაროდ სეპარატისტების წინააღმდეგ ღრმად პოლიტიკური განცხადებებით როგორც 90-იან წლებში, ისე ამჟამადაც. მან ღია წერილით მიმართა რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტს ვ. პუტინს, სადაც ის რუსი მესაზღვრეების მიერ სამხრეთ ოსეთის საზღვარზე მავთულხლართების აგებას აპროტესტებდა [7].

ქართული მხარის განცხადებას თბილისსა და კონსტანტინოპოლს შორის შესაძლო შეთანხმების შესახებ, მყისიერი რეაქცია მოყვა სოხუ-

მიდან. ბესარიონ აპლიამ იმავე 2013 წლის 24 მაისს განაცხადა, რომ ილია II-ის აფხაზეთში ვიზიტზე საუბარიც კი ზედმეტია: „...ისინი თავს უფლებას აძლევენ გააკეთონ პოლიტიკური ხასიათის განცხადებები და ამტკიცებენ, რომ აფხაზეთი საქართველოს განუყოფელი ნაწილია... რომელიმე პატრიარქის ვიზიტი აფხაზეთში, მოწვევის გარეშე, იქნება ეს ილია II თუ ბართლომეოს I, კანონიკურად არაკორექტულია და მორიგ პროვოკაციას წარმოადგენს ამ იერარქების მხრიდან... მადლობა ღმერთს, რომ არსებობს მოსკოვის პატრიარქი. როგორც განსვენებული, ისე მოქმედი – გვეხმარება უკანასკნელი ოცი წლის განმავლობაში და ჩვენ ყველა საკითხს მოსკოვის პატრიარქთან გადავწყვეტ“ – აღნიშნა მან „ნეზავისიმაია გაზეტასთან“ საუბარში. ვფიქრობთ, რომ აქ კომენტარის გაკეთებაც ზედმეტია, რადგან ბესარიონ აპლია აშკარად და ღიად საუბრობს ე. წ. აფხაზეთის ეკლესიის არა დამოუკიდებლობაზე, არამედ რუსეთის ეკლესიასთან შეერთებაზე [7].

თავის მხრივ, განხეთქილებაში მყოფმა ე. წ. აფხაზეთის „წმინდა სამიტროპოლიტოს“ ხელმძღვანელმა დოროთე დბარმა, კონსტანტინოპოლისა და საქართველოს პატრიარქების შეხვედრის შედეგების შესახებ საუბრისას განაცხადა, რომ ქართველი სასულიერო იერარქები სასურველს რეალურად წარმოაჩენენ. დავით სარსანიას, ასევე „წმინდა სამიტროპოლიტოს“ წარმომადგენელს, რომელიც ნომინალურად საქართველოს ეკლესიის წევრია, მიაჩნია, რომ უპირველესად აუცილებელია აფხაზეთის ეკლესიის სტატუსის განსაზღვრა და აღიარება იმისა, რომ აფხაზეთი არ არის საქართველოს ეკლესიის ნაწილი და შემდეგ ეპისკოპოსის ხელდასახვა [7]. „...მოსკოვის საპატრიარქო არასოდეს და არანაირ ვითარებაში არ გადაწყვეტს ეპისკოპოსის ხელდასახვას და აფხაზეთის ეკლესიის დამოუკიდებლობის საკითხს“ – განუმარტა „ნეზავისიმაია გაზეტას“ კორესპონდენტს არქიმანდრიტმა დოროთე დბარმა – „მოსკოვის საპატრიარქოს აქვს მხოლოდ ერთი ვარიანტი, რომელიც 2011 წლის ივნისში, პირველად გააჟღერა ჩვენთან შეხვედრის დროს მიტროპოლიტმა ილარიონმა. მაშინ, მე და ილუმენი ანდრია ამპარი მოსკოვის საპატრიარქოში გამოგვიძახეს ჩვენთვის ღვთისმსახურების აკრძალვასთან დაკავშირებით... საუბრისას წამოიჭრა აფხაზეთის ეკლესიის მომავალი სტატუსის განსაზღვრის საკითხი და მან ე. წ. ორმაგი იურისდიქციის შესახებ მიგვითითა: დე-იურე აფხაზეთი საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიის შემადგენლობაში უნდა დარჩეს, დე-ფაქტო კი დროებით გადაეცეს რუსეთის მარ-

თლმადიდებელ ეკლესიას, ჩრდილოეთ საბერძნეთის მაგალითის მსგავსად, რომელიც კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს შემადგენლობაშია, მაგრამ, დროებით, მისი მმართველობა ელადის მართლმადიდებელ ეკლესიას აქვს გადაცემული. ნებისმიერი გადანყვეტილება საეკლესიო-ადმინისტრაციული მმართველობის საკითხში ამ ტერიტორიაზე, მათ შორის ეპისკოპოსის ხელდახმა, ორი ეკლესიის ურთიერთშეთანხმების საფუძველზე მიიღება. მაგრამ, აქ ორივე მხარეს ბერძნებია... ხოლო ჩვენ შემთხვევაში ყველა საკითხი რუსეთისა და საქართველოს ეკლესიებს შორის უნდა გადანყდეს, აფხაზი ხალხის ნების გათვალისწინების გარეშე“ – აღნიშნა დოროთე დბარმა და დასძინა, რომ აფხაზეთი არასოდეს ნავიდოდა ასეთ შეთანხმებაზე [7].

2013 წლის 24 მაისს, სოხუმში გამართულ რუსეთ-აფხაზეთის მეორე ჰუმანიტარულ ფორუმზე, თვითგამოცხადებული აფხაზეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტმა ალ. ანქვაბმა განცხადება გააკეთა იმის შესახებ, რომ აფხაზ საზოგადოებაში არ არსებობდა ალტერნატიული აზრი მართლმადიდებელი ეკლესიის მომავლის შესახებ – მას უნდა მოეპოვებინა ავტოკეფალია. მისი აღსრულება კი მოსკოვის საპატრიარქოს უნდა ეთავა. საკითხის განსაკუთრებული აუცილებლობიდან გამომდინარე, ასევე მომნიჭებული იყო აზრი აფხაზი ეპისკოპოსის ხელდასხმისა და საეკლესიო კრიზისის გადალახვის შესახებ. ამასთან, კატეგორიულად უარყო შესაძლო კავშირის აღდგენა საქართველოსა და აფხაზეთს შორის შეთანხმებაზე [7].

აფხაზეთში შექმნილი ვითარება ხელს უწყობს საზოგადოების ორ ნაწილად გახლეჩას, რადგან ახალგაზრდა აფხაზი სასულიერო პირების ჯგუფი ირიბად უპირისპირდება რუსეთის მართლმადიდებელ ეკლესიის პოლიტიკას აფხაზეთში. 2013 წლის 16 აგვისტოს, „Вестник Кавказа“-ს კორესპონდენტთან საუბარში, ქართველმა ისტორიკოსმა გიორგი ანჩაბაძემ განაცხადა, რომ ე. წ. აფხაზეთის ეკლესიაში ახალგაზრდა ღვთისმსახურები, რომლებიც პრორუსული ორიენტაციის ბესარიონ აპლიას და მის თანამოაზრეებს დაუპირისპირდნენ, კარგად ხედავენ, რომ მოსკოვის საპატრიარქოსაგან არაფერი გამორჩებათ. ისინი ცდილობენ აფხაზეთის ეკლესიის კონსტანტინოპოლის წიაღში დამკვიდრებას... დოროთე დბარი და მისი თანამოაზრეები ორიენტირებულნი არიან მსოფლიო პატრიარქზე, თავისი არსით კი ეს ნიშნავს რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესიისაგან გასვლას. მათთვის ყველაზე მთავარია აფხაზეთის ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარება. მაგრამ, კითხვაზე, თუ

რომელია ამ ორი პოზიციიდან საქართველოსათვის ხელსაყრელი, რა თქმა უნდა კონსტანტინოპოლზე ორიენტაცია [8].

პოლიტოლოგი გიორგი ნოდისა მოსაზრებით, საქართველო ბრძნულად მოიქცევა, თუ არ ჩაერევა კონფლიქტში და ღიად არ გამოამჟღავნებს ამ საკითხში თავის პოზიციას. „თუ აფხაზები ნამდვილად არ ეთანხმებიან იმას, რომ იყვნენ მარიონეტები მოსკოვისათვის და უნდათ, გარკვეული დამოუკიდებელი როლი ითამაშონ, ეს საქართველოსთვის უმჯობესი იქნება“ – განაცხადა მან [8].

„Вестник Кавказа“-ის მთავარ რედაქტორს ალექსი ვლასოვს მიაჩნია, რომ კონსტანტინოპოლის მცდელობა აფხაზეთის ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხის მოსაგვარებლად არასულიერ მიზნებს ემსახურება. აფხაზეთში, სადაც ავტოკეფალიისათვის ბრძოლის ცენტრს ხელმძღვანელობს კონსტანტინოპოლთან დაკავშირებული სასულიერო პირები, სრულებით არ გამოხატავს აფხაზი ხალხის ნებას. აფხაზეთის „ევროპული ვექტორი“ პირდაპირ უკავშირდება კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს გავლენის სფეროს გაფართოებას. „ამ პროცესის წყალობით, ბერძნული გავლენა დღეს საკმაოდ იგრძნობა ალბანეთის, კორეისა და ესტონეთის სასულიერო ეროვნულ ორგანიზაციებზე. ისე, რომ, ბუნებრივია, რასაც პერსპექტივაში აფხაზეთი მიიღებს კონსტანტინოპოლის პატრიარქისაგან – ესაა ბერძენი ეპისკოპოსის დაქვემდებარებაში ყოფნა“ – აღნიშნავს იგი [8]. „კონსტანტინოპოლის იდეის“ მონინალმდეგენი მიუთითებენ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს გაურკვეველ მდგომარეობას, რომელიც თითქოს აშშ-ს თანხებით არსებობს და რომ ამ თანხების წარმომავლობაც ბუნდოვანია. ზოგი მოსაზრებით, ეს თანხები აშშ-ს ბერძნული დიასპორიდან მომდინარეობს. სხვა წყაროებით კი, ბერძნულ დიასპორას აშშ-ში კონსტანტინოპოლის გარეშეც ბევრი პრობლემა აქვს.

თუ როგორი პოზიცია აქვს საკუთრივ საქართველოს ხელისუფლების ოპოზიციურ ფრთას, კერძოდ „ნაციონალური მოძრაობის“ წამყვან ფიგურებს აღნიშნულ საკითხზე, ნათლად იკვეთება „საქინფორმის“ 2015 წლის 22 აგვისტოს პუბლიკაციაში, სადაც აღნიშნულია, რომ 2013 წლის ივლისში, საქართველოს ექსპრეზიდენტმა მიხეილ სააკაშვილმა საიდუმლო თათბირი გამართა ნაცმოძრაობის წამყვან წევრებთან: პრეზიდენტის უშიშროების საბჭოს ყოფილ მდივანთან – გიგა ბოკერიასთან და საპარლამენტო უმცირესობის წევრთან, პრეზიდენტობის ყოფილ კანდიდატთან – დავით ბაქრაძესთან. განხილვის საგა-

ნი იყო ბოლო დროს აფხაზეთის ეკლესიაში განვითარებული პროცესები, კერძოდ, მ. დოროთეს (დბარი) და მ. დავითის (სარსანია) მოღვაწეობა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის იურისდიქციიდან ოფიციალურად გასვლის თაობაზე, კონსტანტინოპოლის პატრიარქის უშუალო მხარდაჭერითა და „აფხაზეთის ავტოკეფალური ეკლესიის“ შექმნით. „საოდუმლო თათბირის“ მონილეები იმ დასკვნამდე მივიდნენ, რომ აფხაზეთის ეკლესიაში არსებული სიტუაცია, რაც გულისხმობს კონსტანტინოპოლის პატრიარქის მიერ აფხაზეთის ეკლესიის ავტოკეფალიის გამოცხადებას, საბოლოო შედეგით შეესაბამება ქართული სახელმწიფოს ხელმძღვანელთა ინტერესებს ქვეყნის გაერთიანების თვალსაზრისით. ამასთან დაკავშირებით, დაისახა ღონისძიებები აღნიშნული პროცესის ფარული მხარდაჭერისათვის. შეხვედრაზე მიხეილ სააკაშვილმა გააუღერა ვაშინგტონის საინფორმაციო წყაროს ცნობა იმის თაობაზე, რომ გავლენიანი ამერიკელი რესპუბლიკელი სენატორები დაინტერესებულნი იყვნენ აფხაზეთის ეკლესიის ავტოკეფალიის პროცესის ფორმირებით. ამ პროცესს, ნატოს სტრუქტურების მეშვეობით, ანკარის მხარდაჭერა ექნება. ეს უკანასკნელი კი ფარულად აკონტროლებს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს [10]. „ავტოკეფალია მართლმადიდებელი აფხაზეთისათვის“ პროექტის რეალიზაცია სავსებით შეესაბამება აშშ და დასავლეთ ევროპის კონცეფციას, რომელიც მიმართულია რუსეთის გავლენის გავრცელების ბლოკირებისაკენ ევრაზიაში და ამ შემთხვევაში რუსეთის პოზიციების შესასუსტებლად აფხაზეთში. ამისთვის აშშ სახელმწიფო საქმეთა სამსახურებს დაევალებათ სისტემატიურად გააშუქონ საეკლესიო სიტუაცია აფხაზეთში აშშ-სათვის ხელსაყრელ კონტექსტში. კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ტრადიციულად ითვლება მართლმადიდებელი სამყაროს ეკლესიების რიგში როგორც – „პირველი თანასწორთა შორის“ (საპატიო პირველი). ამიტომ, კონსტანტინოპოლს აქვს ფორმალური უფლება იცნოს აფხაზეთის ეკლესიის „დამოუკიდებლობა“, საქართველოს, რუსეთის და სხვა მართლმადიდებელი ეკლესიების წინააღმდეგობის მიუხედავად. რაც შეეხება საქართველოს ინტერესებს, ამ მხრივ მას არაფერი ემუქრება – საეკლესიო დამოუკიდებლობას აფხაზები სინამდვილეში არ მიიღებენ, რადგან, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო სიმბოლური სტატუსის მქონე საეკლესიო ინსტიტუტს წარმოადგენს (პირველობის თვალსაზრისით). აქ მთავარია სხვა რამ – კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო თურქეთის იურისდიქციაში იმყოფება, ე. ი. ნატოს გავლენის სფეროში, ყველა მისგან გამომდინარე პო-

ლიტიკური, ფინანსურ-ეკონომიკური უსაფრთხოების ნიუანსების გათვალისწინებით [10]. ამერიკელი სენატორები ჩრდილო ატლანტიკური ალიანსის ხელმძღვანელობასთან ერთად, თავისი წევრის – თურქეთის დახმარებით, გარდაუვალ ზემოქმედებას მოახდენდენ კონსტანტინოპოლის პატრიარქზე იმ მიმართულებით, რომ მან თავისი კონტროლის ქვეშ მყოფ ეპისკოპოსის და სხვა ღვთისმსახურების დახმარებით აფხაზეთის ეკლესია საქართველოს ეკლესიის წიაღში დააბრუნოს. ამასთანავე, არაა გამორიცხული აფხაზეთის ეკლესიის საქართველოს ეკლესიასთან შეერთება ფართო ავტონომიის სახით. ეს კი აფხაზეთისათვის „დამტკბარი აბები“ იქნება. ყოველივე ქართველი ხალხისათვის პირველი სარგებელი იქნება ნატოში შესვლის სანაცვლოდ, რასაც მალე ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენა მოჰყვება. ამისთვის საჭიროა ყოველმხრივ წაახალისონ აფხაზი მღვდელმსახურების მისწრაფებები, რათა გამოვიდნენ მოსკოვის გავლენისაგან და მხარი დაუჭირონ აფხაზი ექსტრემისტების იმ დაჯგუფებას, რომლებიც ამ პროექტის პოლიტიკურ რეალიზაციას უზრუნველყოფს – ასეთია „საიდუმლო თათბირის“ მონაწილეთა ლოგიკა [10].

„საქინფორმის“ ანალიტიკოსები მიიჩნევენ, რომ სააკაშვილისა და მისი გუნდის მიზანი – მხარი დაუჭირონ აფხაზ სასულიერო პირთა მისწრაფებას, განპირობებულია არა საქართველოს ეკლესიის ერთიანობისა და საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის სურვილით, არამედ ვაშინგტონის პირდაპირი მითითებით, რომლის სტრატეგიულ ამოცანას წარმოადგენს რუსეთის გავლენის შესუსტება პოსტსაბჭოთა სივრცეში და მართლმადიდებლობაში განხეთქილების შესატანად [10].

ოკუპირებულ აფხაზეთთან რუსეთის ფედერაციის მიერ 2014 წლის 24 ნოემბერს ე. წ. სამოკავშირეო ხელშეკრულების დადებას წინ უსწრებდა 2014 წლის 13 აგვისტოს აფხაზეთის დე-ფაქტო ხელისუფლებასა და რუსეთის მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის დადებული შეთანხმება. „РИА Новости“-ის კორესპონდენტის ცნობით, მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის პატრიარქ კირილსა და ახლად არჩეულ დე-ფაქტო პრეზიდენტს – რაულ ხარჯინბას შორის, აფხაზეთის რთული საეკლესიო საკითხების გადასაწყვეტად, შეთანხმება დაიდო. ამის შესახებ მოსკოვის საპატრიარქოს პრესსამსახურის უფროსმა, დიაკვანმა ალექსიმ (ვოლკოვი) განაცხადა: „რუსეთის ეკლესია აღიარებს აფხაზეთის საქართველოს ეკლესიის კანონიკურ ტერიტორიად, მაგრამ,

ამასთან ერთად, ყველაფერს აკეთებს აფხაზეთის საეკლესიო ცხოვრების ნორმალიზაციისა და მისი კანონიკური მოწყობისათვის“ [11].

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ რუსეთის ფედერაციასა და ოკუპირებულ აფხაზეთს შორის გაფორმებულ 2014 წლის 24 ნოემბრის ხელშეკრულების შესახებ განაცხადა, რომ ეს ხელშეკრულება საქართველო-რუსეთს შორის არსებულ ისედაც რთულ პოლიტიკურ სიტუაციას კიდევ უფრო გაამწვავებს [9].

„სტარტეგიული კვლევების კავკასიური ცენტრის“ ხელმძღვანელის, მამუკა არეშიძის თქმით, რუსეთის საპატრიარქო აფხაზეთის ეპარქიის დამოუკიდებლობას ვერ აღიარებს. ეს ძალიან რთულია, რადგან მსოფლიო საეკლესიო კანონი ისეთ ნორმას არ იცნობს, რომ მარტო ერთმა ეკლესიამ აღიაროს ავტოკეფალია. თუმცა, თუკი რუსეთის საპატრიარქო ამას მაინც გააკეთებს, საქართველოს საპატრიარქოს შეუძლია კონტრლონისძიებაზე წავიდეს და უკრაინის ეკლესიის ავტოკეფალია აღიაროს, რაც ასევე უკანონო იქნება, მაგრამ იქნება პასუხი და ამდენად, მიაჩნია, რომ მოსკოვი ამ ნაბიჯზე არ წავა. მამუკა არეშიძე ასევე აღნიშნავს, რომ გამორიცხულია საქართველო რუსეთს დათანხმდეს ეპისკოპოსების თუნდაც დროებით კურთხევაზე [12].

„...რუსეთმა ჩვენ გარეშე, ცალმხრივად თუ დაიწყო ეპისკოპოსების ხელდასხმა აფხაზეთში, ეს ყველასთვის ცუდი იქნება“ – აცხადებს რელიგიის საკითხთა სააგენტოს მრჩეველი, თეოლოგი ლევან აბაშიძე – „ამ ეპისკოპოსებს არ ცნობს რუსეთის ეკლესიის გარდა არავინ და ეს მრავალ პრობლემას წარმოშობს მართლმადიდებელ ეკლესიებს შორის... თუ გვინდა, რომ აფხაზეთში პროცესები უკონტროლოდ არ წარიმართოს, ჩვენი მხრიდან გარკვეული კომპრომისებია საჭირო“ [12]. ლევან აბაშიძე კომპრომისად, პირველ რიგში, მოიაზრებს აფხაზეთში დროებით, მსოფლიო პატრიარქის მიერ ნაკურთხი ეპისკოპოსის შესვლას, იქამდე, სანამ საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობა არ აღდგება. ამ ნაბიჯით, ბერძნები დააბალანსებენ აფხაზეთში რუსულ გავლენას, აფხაზეთის ეკლესიის სტატუსზე კი ყოველგვარი საუბარი ზედმეტად მიაჩნია.

ზემოაღნიშნულ საკითხებზე საქართველოს საპატრიარქომ საგანგებო განცხადება გაავრცელა, სადაც ხაზგასმულია, რომ აფხაზეთის სასულიერო პირთა შორის არსებული ორივე დაპირისპირებული მხარის პოზიცია მიუღებელია და სრულიად ეწინააღმდეგება მსოფლიო ეკლესიების მიერ აღიარებულ კანონებს. მას ვერ დაარღვევს ვერც

კონსტანტინოპოლის, და ვერც რუსეთის საპატრიარქო. განცხადებაში ასევე აღნიშნულია, რომ საქართველოს ეკლესიამ არაერთხელ დააფიქსირა მზაობა, რომ მისი მოძღვრები ჩავიდნენ აფხაზეთში და აღავლინონ მსახურება. აფხაზეთში შესვლას ითხოვს საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქიც, თუმცა ადგილობრივი „ხელისუფლების“ წინააღმდეგობის გამო ჯერ-ჯერობით ეს ვერ ხორციელდება. რუსეთისა და მსოფლიო საპატრიარქოებს, პოლიტიკური წონის მიხედვით, შეეძლოთ გამოეჩინათ კეთილი ნება და აფხაზეთში ჩვენი პატრიარქის ჩასვლისათვის ხელი შეეწყობთ, მაგრამ, არც ერთმა ეკლესიამ ეს კეთილი ნება არ გამოიჩინა [12]. თუმცა, ამის შესახებ, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს სიტყვიერი მხარდაჭერა გამოუცხადა როგორც კონსტანტინოპოლის, ისე რუსეთის პატრიარქმა.

რადიო „თავისუფლების“ 2015 წლის 21 აგვისტოს ცნობით, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II ევროინტეგრაციის მხარდაჭერტ გამოვიდა და ოფიციალური არხების საშუალებით განაცხადა, რომ რუსეთისა და საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიების შორის რთული პრობლემები არსებობს [13]. რადიო „თავისუფლებამ“ ხაზი გაუსვა იმ გარემოებას, რომ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა პირველად აღიარა საჯაროდ რუსეთისა და საქართველოს ეკლესიებს შორის დაძაბულობა, რაც უმთავრესად აფხაზეთის საკითხთან მიმართებაში გამოიხატა. ეს განცხადება გააკეთა მან ავსტრიის პრეზიდენტ ჰაინც ფიშერთან შეხვედრისას. საქართველოს საპატრიარქოში აცხადებენ, რომ რუსეთის ეკლესია ფორმალურად აღიარებს აფხაზეთს საქართველოს ეკლესიის იურუსდიქციაში, მაგრამ ეს აღიარება სრულებით არ შეესაბამება რუსეთის ეკლესიის მირ გადადგმულ რეალურ ნაბიჯებს და პოზიციებს აფხაზეთის საეკლესიო საკითხებთან მიმართებაში [13].

მსოფლიო წინასაეკლესიო კრებამ ვერ გადანყვიტა ზოგადად ავტოკეფალიის მინიჭების წესი და ვერ დასახა თვითგამოცხადებული რესპუბლიკების ეკლესიათა პრობლემების გადაჭრის გზები. როგორც წესი, ასეთ პირობებში, გათვალისწინებული უნდა იქნას საყოველთაო საეკლესიო კანონმდებლობა, მაგრამ ფაქტია, რომ თვითგამოცხადებული რესპუბლიკების ეკლესიები არ ითვალისწინებენ კანონის მოთხოვნას და არ ემორჩილებიან დედა-ეკლესიებს, რადგან მათ ზურგს უმაგრებს გარე საეკლესიო ფაქტორი. პროფესორი ქეთევან პავლიაშვილი მიიჩნევს, რომ კონკრეტულ შემთხვევაში აზრთა სიჭრელემ შე-

საძლოა პროცესები უმართავი გახადოს და ეკლესიათა დაპირისპირება დიდ სქიზმამდე მიიყვანოს მით უფრო, რომ მსოფლიო საპატრიარქოს მცდელობები ბიზანტიური პენტარქიის – „ხუთი მთავარი“ ეკლესიის იდეის განხორციელებაზე მწვავე რეაქციას იწვევს რუსეთის სასულიერო იერარქიაში, ვინაიდან „მთავარ ეკლესიათა“ რიცხვში არ მოიაზრება რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესია [14].

როგორც ცნობილია, კუნძულ კრეტაზე გამართულ საერთო მართლმადიდებელ კრებას არ ესწრებოდა არც საქართველოს და არც რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესია. ბოლო პერიოდში კი მართლმადიდებელი ეკლესიის სამყაროში ყველაზე დიდი რეზონანსი უკრაინის ეკლესიის ავტოკეფალიასთან დაკავშირებულმა საკითხმა მოახდინა. უკრაინის პრეზიდენტმა პეტრო პოროშენკომ და უმაღლესმა რადამ კონსტანტინოპოლის პატრიარქს ბართლომეოს I-ს უკრაინის ერთიანი ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის შექმნაში დახმარების და რუსეთის ეკლესიისაგან გამოყოფის მოთხოვნით მიმართა ა/ნ აპრილის თვეში. 24 საქტემბერს კი მსოფლიო პატრიარქმა განაცხადა, რომ უკრაინა ავტოკეფალიას მიიღებს, რადგან ეს მისი უფლებაა. გარდა ამისა, წმინდა სინოდმა გააუქმა 1686 წელს მიღებული დოკუმენტი, რომლის საფუძველზეც კიევის მიტროპოლია რუსეთის საპატრიარქოს დაექვემდებარა. აღსანიშნავია, რომ 998 წლიდან 1686 წლამდე უკრაინის ეკლესია კონსტანტინოპოლს ექვემდებარებოდა. მოსკოვის საპატრიარქომ ქ. მინსკში გამართულ 15 ოქტომბრის სხდომაზე მიიღო გადაწყვეტილება სრულიად შეწყვიტოს ექვარისტული კავშირი კონსტანტინოპოლის დედაეკლესიასთან. მიტროპოლიტმა ილარიონმა (აღფეევი) მსოფლიო საპატრიარქოსთან მიმართებაში იხმარა ტერმინი „ერესი“ [15]. ეს ფაქტი აშკარა საფრთხის მანიშნებელია მართლმადიდებლური სამყაროს ერთიანობის შენარჩუნების თვალსაზრისით.

ბესარიონ აპლია მსოფლიო პატრიარქის გადაწყვეტილებას უკრაინის ავტოკეფალიის მინიჭების შესახებ უგუნურ და ამერიკელებისა და ევროპელების მიერ ინსპირირებულს უწოდებს. „ჩვენ, აფხაზები, კირილზე ვსაუბრობთ როგორც დიდ ბატონზე, მამასა და ქართული აგრესიისაგან დამცველზე“ – აცხადებს ე. წ. აფხაზეთის ეკლესიის პრორუსული ორიენტაციის მეთაური [16]. თავის მხრივ, ე. წ. აფხაზეთის „წმინდა სამიტროპოლიტო“, რომელსაც ჰყავს მრავალრიცხოვანი მრევლი და აქვს საზოგადოებრივი მხარდაჭერა, კვლავ ემიჯნება ბე-

სარიონ აპლიას პოზიციას და იმედის თვალთ შეჰყურებს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს შემდგომი ნაბიჯების მსვლელობას. აქ არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ ტალემასოსის მთავარეპისკოპოსის იობის (გეჩა) მიერ 2018 წლის 9 ოქტომბრის წმინდა სინოდის სესიაზე გაკეთებულ მოხსენებას სათაურით – „ავტოკეფალიის გამოცხადების ან აღდგენის მიზეზები მე-20 და 21-ე საუკუნეებში“, სადაც ის ცალსახად განმარტავს წმინდა და დიდი კრების მონვევის საჭიროებას არა მხოლოდ „ავტოკეფალიის მინიჭების გზის“ მისაღებად, არამედ ასევე იმ ცალკეულ მიზეზთა გადასაწყვეტად და განსასაზღვრად, რომელიც ავტოკეფალიის აღდგენას და მინიჭებას ეხება: „შეუძლებელი იქნება მისი მოსაგვარებელი გზის პოვნა მართლმადიდებელი ეკლესიის ორიათასწლოვანი ისტორიის, კანონიკური ტრადიციის მითითებათა, მათზე დაყრდნობისა და მსოფლიო საპატრიარქოსათვის დამახასიათებელი როლისა და კანონიკური პრეროგატივების გარეშე“ – ვკითხულობთ მის მოხსენებაში [16].

ამრიგად, აფხაზეთის საეკლესიო საკითხი თანამედროვე ეტაპზე, რომელიც ურთულესი პოლიტიკური რეალიების ფონზე მიმდინარეობს, თავისი შინაარსით დიდი ხანია გასცდა წმინდა საეკლესიო პრობლემათა და საკითხთა ჩარჩოებს და მისი საბოლოო გადაწყვეტა მომავალში ორგანულად დაუკავშირდება პოლიტიკური პროცესების დინამიკას. კონკრეტულ შემთხვევაში უალრესად მნიშვნელოვანია საკუთრივ მსოფლიო საპატრიარქოს განონასწორებელი და პრინციპული მიდგომა მართლმადიდებლურ საეკლესიო კანონიკასთან მიმართებაში. როგორც წესი, პოლიტიკური ინტერესები და ძალთა თანაფარდობა ქვეყნებს შორის მუდმივად ცვალებადი პროცესია, საეკლესიო კანონები და მისი განუხრელი დაცვის აუცილებლობა კი – უცვლელი.

საუკუნეების მანძილზე, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია საეკლესიო კანონების მიმართ განსაკუთრებული ერთგულებით გამოირჩეოდა და მისი ერთიანობა ყოველთვის სახელმწიფოებრივი სიმტკიცის წინაპირობა იყო. სწორედ ამ ისტორიული გამოცდილების გათვალისწინებით, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია კვლავ გახდება საქართველოს ეროვნული სხეულიდან დროებით ჩამოშორებული ძირძველი ტერიტორიების მიერთების საფუძველი.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Православная Церковь в Абхазии (или Пицунский Католикосат). წყარო: <https://ru.wikipedia.org>
2. Новый Афон откололся от РПЦ, фев. 2014 г. წყარო: <http://lazarev.ru/news/41-2013>.
3. მღვდელი ალექსი ქმუტაშვილი – თეოლოგიის დოქტორი საეკლესიო სამართალში, აფხაზი სეპარატისტ-ავტოკეფალისტების მიერ გადადგმული ნაბიჯების კანონიკური შეფასება, 5 მარტი, 2013 წ. წყარო: <http://www.orthodox.ge>
4. Что случилось в Новом Афоне, 22.07.2013 წყარო: <https://lazarev.ru/news/41-2013-09-09-13-07-08/1431-2014-02-20-06-43-25.html>
5. Осада Константинополя – Как поссорились русская, грузинская и абхазская церкви, 20 сент. 2013г. წყარო: <http://lenta.ru/articles/2013/09/20/abhaz>
6. Константинопольский Патриархат: «Абхазская церковь входит в юрисдикцию Грузинской Православной Церкви», <https://rusk.ru/newsdata.php?idar=52609>
7. Афхазию делят три Церкви, Н.Г. Зависимая газета, 05.06.2013 წყარო: <http://www.ng.ru/ng-religii/2013.06.05/4-abhazia.html>
8. Georgian political elite afraid of escalation of Russian-Turkish conflict, წყარო: <http://www.vestikavkaza.ru>
9. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია მეორე რუსეთსა და ოკუპირებულ აფხაზეთს შორის გაფორმებულ ე. წ. ხელშეკრულებაზე განცხადებას ავრცელებს. 03.12.2014 წყარო: <http://saqinform.ge>
10. Президент Саакашвили и руководство „Нацдвижения“ тайно поддерживают создание „Абхазской автокефальной Церкви“ с подачи Патриарха Константинопольского! წყარო: saqinform.ge/22/08/2015
11. <http://ria.ru/religion/2014.08.29>.
12. <http://resonancedaily.com>
13. svoboda.org/content
14. ქეთევან პავლიაშვილი, ე. წ. აფხაზეთის ეკლესია – „ტროას ცხენი“ – საერთაშორისო საეკლესიო პოლოტიკაში, წყარო: <http://patriarchate.ge/geo/e-w-afxazetis-eklesia-troas>
15. <https://www.palamacentre.com/2018/05/05>
16. <https://reginfo.ge>

Sophio Andguladze
Doctor of History

**Aphkhazian Ecclesiastic Issue in the World
Global Political Processes**

Summary

At the modern stage Aphkhazian ecclesiastical issue is ongoing on the background of the hardest political realities. In essence it has already gone beyond the scope of saint ecclesiastic problems and issues and in the future its final decision will be connected to the dynamics of political processes. In this concrete case, a balanced and principal approach of world patriarchate towards the orthodox ecclesiastic law is vital. As a rule, the political interests and the balance of power between the countries are constantly changing process, the ecclesiastical laws and the need to keep it inevitable is unchanged.

For centuries, the Georgian Orthodox Church was distinguished with special devotion to the ecclesiastical laws and its unity was always a precondition for state strength. Considering this historic experience, the Georgian Orthodox Church will again become the basis for joining temporarily separated territories from the national body of Georgia.

წყაროთმცოდნეობა

გია გელაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

იულიუს კლაპროტის ცნობები დასავლეთ საქართველოს შესახებ

რუსეთის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიამ 1804 წელს მოიწვია ცნობილი გერმანელი მეცნიერი – ლინგვისტი-ორიენტალისტი იულიუს კლაპროტი (1783-1835).

1807 წელს კლაპროტი მიავლინეს კავკასიაში, რათა ჩაეტარებინა ფილოლოგიური, ეთნოგრაფიული და ისტორიული კვლევა. კავკასიაში ის იმყოფებოდა მთელი 1808 წლის მანძილზე, საიდანაც ექვსი თვე დაჰყო საქართველოში. კავკასიასა და საქართველოს კლაპროტმა უძღვნა რამდენიმე სქელტანიანი ნაშრომი, რომელთაგან ამჟღერად ჩვენ გამოვიყენეთ ერთი; სახელდობრ „კასპიისა და შავ ზღვებს შორის მდებარე რუსული პროვინციების აღწერა“ ("Beschreibung der Russischen Provinzen zwischen dem Kaspischen und Schwarzen Meere", Berlin, 1814). ამ ნაშრომში ჩვენთვის ყურადსაღებია ის თავები, რომლებიც ეხება საქართველოს სხვადასხვა მხარეთა აღწერას. ეს ცნობები დაცულია წიგნის შემდეგ გვერდებზე: ქართული მიწები (იგულისხმება ქართლი – გ. გ.) – გვ. 31-60; კახეთი – გვ. 60-69; იმერეთი – გვ. 70-83; სამეგრელო – გვ. 84-90; გურია – გვ. 91-94; აფხაზეთი – გვ. 100-103.

ამას გარდა მიმოხილული აქვს რუსეთ-სპარსეთის ურთიერთობები და რუსეთის წინსვლა კავკასიისკენ XIV-XV საუკუნეებიდან XIX საუკუნემდე (გვ. 3-30); აქვეა ჩართული საქართველოს ამბებიც (გვ. 14-23). ავტორი ცალკე თავებად ეხება აგრეთვე განჯის სახანოს, ყარაბაღს ანუ შუშას, ლეკებს. ნაშრომს ერთვის კლაპროტისეული რუკა, საკმაოდ მაღალ დონეზე შედგენილი.

ამჯერად ჩვენ წარმოვადგინეთ წიგნის იმ თავების (IV-VII) თარგმანი, რომლებიც ეხება იმერეთს, სამეგრელოს, გურიასა და აფხაზეთს.

იმერეთი

ეს ქვეყანაც ქართველებითაა (გეორგიელებით) დასახლებული და მდებარეობს ქართლის დასავლეთით, რომლისგანაც ქედით გამოიყოფა. იგი ესაზღვრება ახალციხეს, გურიას, სამეგრელოსა და კავკასიონს. ის, მართალია, გეორგიასავით (ქართლი – გ. გ.) [1] კავკასიის ქედის კალთებზეა (განშტოებებზე) განლაგებული, მაგრამ ნიადაგი და ჰავა მისგან ძალზე განსხვავებული აქვს. მთები უფრო მაღალია; ამიტომ ჰავაც უფრო ცივია, ხოლო ზოგიერთი კულტურებისთვის საკმაოდ ცივიც. ბევრ დაბლობს აკლია ქარის გარკვეული მიმართულებით ქროლვა და წყლის გამდინარება, რის გამოც უფრო ტალახიანი, სველი ნიადაგი და ნესტიანი ჰაერი საფრთხეს უქმნის მოშენებას და განსაკუთრებით ადამიანის და პირუტყვის განვითარებას.. საერთოდ იმერეთს სხვა ქართულ მხარეებთან შედარებით ნაკლები გავერანების კვალი არ გააჩნია და იმათსავით ნაკლებ გაშენებული და არასაკმაოდ დასახლებულია. თუმცა ქართლთან და კახეთთან შედარებით უფრო დასახლებული: უკანასკნელი აღწერის მიხედვით, 1905 წელს, გადასახადის გადამხდელი ოჯახების რიცხვი 13.000-ს შეადგენდა, მაშინ როცა ოთხჯერ მასზე ვრცელი ქართლის (გეორგიის) ქვეყანა, თუ გამოვრიცხავთ სომხეთის საზღვრებთან მცხოვრებ თათრულ პროვინციებს, მხოლოდ 25.000 ოჯახს ითვლის.

ჰავა იმერეთში ზომიერია, ნიადაგი უაღრესად ნაყოფიერი; ისე რომ იგი ზარმაც მოსახლეობას ყოველგვარ ნაყოფს გადაჭარბებით აძლევს. მდინარეები თევზითაა მდიდარი, ხოლო რაჭის მთებში უხვადაა ლითონი (ბუდობები), რომლებიც გამოუყენებელია. აქ არაფერზე ფიქრობენ, გარდა იმისა, რომ თავისი ცხოვრება უშფოთველად გაატარონ და მოჭარბებით ჰქონდეთ საჭმელ-სასმელი; არ ზრუნავენ შთამომავლობაზე, რომ შეუქმნან უფრო მონყობილი ცხოვრება, ვიდრე შეჩვეული არიან. იმერეთში, ისევე როგორც სამეგრელოში, პურის მაგიერ ხმარობენ *დუმს* (შვრიის სახეობაა), რასაც სქელ ფაფად ხარშავენ. უფრო ჩრდილოეთით მდებარე რაჭაში კი – სიმინდს და ჩვეულებრივ შვრიას. ყოველი სახის ნადირი გვხვდება ქვეყანაში; ასევე ხოხობიც შინაურად გრძნობს თავს. მთებში უხვად მოიპოვება მშვენიერი საშენი ხე-ტყე და ხეხილი. ვაზი ყოველგვარი მოვლის გარეშე იზრდება, როგორც სამეგრელოში; ასე, რომ ქვეყანა ნააგავს დიდ ვენახს. იმერულ ლეინოს ბევრი მსგავსება აქვს კახურთან და შეუდარებლად უკეთესია იმაზე, რაც ტფილისის გარშემო და ქართლში მოჰყავთ. ასევე ბევრად ჯობს დონურს, ყიზლარისას და ყირიმულს, სადაც დიდი ჯაფა იხარჯება

მათ მოსავლელად. საინტერესოა (ყურადსაღები) შემდეგი ფაქტი: მიუხედავად იმისა, რომ ქართული ენა მთლად განცალკევებით დგას და არცერთ ცნობილ ენას არ ემსგავსება, მაინც სიტყვა ღვინდ მრავალ ევროპულ ენას ეხმაურება, მაშინ, როცა ყველა მეზობელ ენაზე სულ განსხვავებული ტერმინით აღინიშნება. რიონისა და მტკვრის ორივე ნაპირზე ველურად გავრცელებული ვაზის წარმოუდგენელი სიუხვე გაფიქრებინებს, რომ ეს მშვენიერი სასმელი, ისე როგორც მისი სახელწოდება, აქედან უნდა იყოს ევროპაში შეტანილი [2].

იმერლები არ არიან მეგრელებივით მთლად ღარიბები და მისდევენ მინათმოქმედებას. ცოტა რომ იშოვონ, ყოველწლიურად რამდენიმე ათასი მიდის გეორგიაში, მეტწილად ტფილისში, სადაც დგებიან მოსამსახურებად (მოჯამაგირედ), ან მზიდავებად. ისინი არიან ნამდვილი ქართველები და მართლმადიდებელი ქრისტიანები და ლაპარაკობენ მათი მეზობელი ქართლისგან ძალზე მცირედ განსხვავებულ დიალექტზე. ყველა ცნობილ ხალხებს შორის გამოირჩევიან ფეხით მოსიარულეობით; არცთუ იშვიათად, ზოგიერთი დღეში 18-დან 20 გერმანულ მილს გადის.

მათი ქვეყნის პროდუქტებიდან ერთია ძალზე ყურადსაღები, რომელიც იმსახურებს ბუნების მკვლევართა მხრივ გამოკვლევას. ეს არის ველური თაფლის ერთი სახეობა, რომელსაც ადგილობრივები ქვა-თაფლს უწოდებენ, რადგან ის მართლაც მთლად მკვრივია, მსხვრევადი და სრულებით არაა წებოვანი. მას აქვს სასიამოვნო და არომატული გემო და მოიპოვება კლდეთა ნაპრალებში. თაფლი და ცვილი ქმნიან მასას და სიმაგრით შაქარიყინულს ემსგავსებიან. ნატეხები ჩვეულებრივ თეთრია, ხოლო მოძველებისას ყვითლდება და დიდხანს ინახება; იმერლები მას ჯიბით ატარებენ. ამას გარდა კიდევ გვხვდება სხვა სახეობაც მწვანე თაფლისა, რომელიც ძალზე მათრობელაა, რაც უკვე ძველი კოლხებისთვის იყო ცნობილი [3].

იმერეთს, რომელიც გამოყოფილია დანარჩენი ქართული ქვეყნებიდან, სხვადასხვა დროს საკუთარი მეფეები განაგებდნენ. უკანასკნელი დინასტია იწყება ვახტანგისგან, ერთიანი საქართველოს მეფის – ალექსანდრეს [4] ვაჟისგან, რომელმაც 1424 წელს ქვეყანა თავის ვაჟებს დაუყო. იმერეთში გაბატონებული იყო ლენური სისტემა და თავადები, რომლებიც მეფის ვასალები იყვნენ, თავიანთ სამფლობელოებში არავის არ აბარებდნენ ანგარიშს. მოსახლეობა ნაწილობრივ მეფის მონები იყვნენ, ნაწილობრივ თავადების ყმები; ეს უკანასკნელნი ყველაზე მრავალრიცხოვანნი არიან. დიდებულთა შეკრება ქმნიდა საბჭოს, რომლის თანხმობის გარეშე მეფეს არ შეეძლო რაიმე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების მიღება.

მეფის შემოსავალი ძალზე მცირე იყო და დამოკიდებული იყო გარკვეულ გარემოებებზე. ის შეადგენდა წლიურად 30-დან 50.000 ვერცხლის მანეთამდე (რასაც გამოსყიდვით იღებდა). მიძიმე ფასები (ნიხრები) ტვირთად აწვა ხალხს, ხოლო მის სალაროს ამდიდრებდა. მეფე სოლომონ I-ის დროიდან მონებით ვაჭრობა მეზობელ ხალხებთან აიკრძალა; ეს ის მეფეა, რომელმაც გადაიგდო თურქთა უღელი, მიმართა რუსეთის კარს და სტ.-პეტერბურგში ელჩობა გაგზავნა [5]. მის ხსოვნას ახლაც წმინდად ინახავს ხალხი, რადგან მან ბოლო მოუღო შინაურ შფოთს, დაიცვა ქვეყანა მტრის თავდასხმებისგან და სიკვდილით დასჯის მუქარით აკრძალა ტყვეთა სყიდვა. ამაოდ ცდილობდა პორტა, რომ ეს მბრძანებელი კვლავ თავის ინტერესებისთვის გამოეყენებინა; იგი დარჩა რუსეთის ერთგული. მისი გარდაცვალების შემდეგ ტახტზე ავიდა მისი ქვისლი (თუ სიძე, ან ცოლის ძმა) დავითი [7], მაგრამ გეორგიის მეფე ერეკლემ, უფრო უკეთ, მისმა მეუღლემ დარეჯანმა (დარიამ), რომელსაც სურდა თავისი შვილიშვილი ეხილა იმერეთის ტახტზე, გაგზავნა რაზმები, რომელთაც გამოიწვიეს არეულობა; დავითი, რომელიც ექვსი წელი მართავდა, გააგდეს და 1793 წელს სოლომონ II [8] დასვეს მის ადგილას. დავითი, როგორც გაქცეული, რამდენიმე წელი აქეთ-იქით დაეხეტებოდა და ბოლოს ახალციხეში გარდაიცვალა. მისი ვაჟი კონსტანტინე [9], ტახტის კანონიერი მემკვიდრე სავსებით ახალგაზრდა ჩააგდეს ციხეში, ხოლო მისი დედა ანა მათეს ასული (მათევენა) გააძევეს ქვეყნიდან. იგი 1802 წელს სტ.პეტერბურგში ჩავიდა და სთხოვა იმპერატორს [10] ეშუამდგომლა ვაჟის განთავისუფლებისათვის, რაც კიდევ შესრულდა; იგი ჩავიდა სტ.-პეტერბურგში 1803 წელს თავად ლიონიძის [11] თანხლებით, რომელიც მეფე სოლომონ II-მ გამოგზავნა, რათა იმპერატორს იგი თავის ვასალების რიცხვში ჩაერიცხა. სოლომონ II-მ 1804 წელს [12] მიიღო ერთგულების ფიცი; მისმა უდიდებულესობამ იმპერატორმა მას უბოძა სიგელი, რომლითაც ის და მისი მემკვიდრე იმერეთის კანონიერ მფლობელებად აღიარა და დაუმტკიცა ყველა პრივილეგიები (გარდა უფლებისა სიკვდილ-სიცოცხლეზე). მაგრამ სოლომონი არ დარჩა ერთგული და აიძულა რუსები მას მტრულად მოქცეოდნენ. 1809 წელს ის დაიჭირეს, ტფილისში წაიყვანეს და მკაცრი ზედამხედველობის ქვეშ ჰყავდათ. პატიმრობისას მან თავი მოიპყრო და ერთხანს ლოგინში ჩაწვა. ერთგულმა მსახურმა სალამოჟამს მისცა თავისი ტანსაცმელი, რითიც ის გაეპარა დარაჯებს ტფილისის კარამდე, სადაც მას წინასწარ შეთანხმებული იმერელი თავადები უცდიდნენ, რომლებმაც ის ახალციხეში თურქებთან გააქციეს. დარჩენილმა მსახურმა თავისი ბატონის საწოლში მრგვალი ბალიში ჩადო, რომელსაც მისი ტანსაცმელი და ქუდი დაა-

ხურა, ხოლო თვითონ გაიპარა, რადგან დარაჯებმა დაუბრკოლებლად გაატარეს. მეორე დღეს ბერძნულ ეკლესიაში დიდი დღესასწაული იყო; ამიტომ დილით მაღალი სამღვდლოება მოვიდა პატიმარ მეფესთან, რათა ჩვეულებისამებრ ესურვებინათ მისთვის ბედნიერება და ეამბორებინათ სახარებაზე. რადგან ეგონათ, რომ მას ეძინა, საწოლს მიუახლოვდნენ ჩუმი მოკრძალებით; მაგრამ, რაოდენ დიდი იყო მათი გაცემა, როცა აღმოაჩინეს მეფის გარდასახვა (მეტამორფოზა). – მას შემდეგ იმერეთი მთლიანად რუსულ პროვინციად იქცა და ჯარებმა დაიკავეს.

იმერეთის მთავარი მდინარეა რიონი, ანუ ძველების ფაზისი, რომელსაც დანარჩენები ერთიან. ის სათავეს იღებს მაღალი თოვლიანი მწვერვალის იალბუზის აღმოსავლეთით და მთელ ქვეყანას კვეთს, გამოჰყოფს სამეგრელოს გურიისგან და ფოთთან ერთვის შავ ზღვას. ამ მდინარეს არ შეიძლება დიდი ვუნოდოთ; ქუთაისთან ზაფხულში მხოლოდ ორასი ნაბიჯის სიგანისაა. სხვადასხვა ადგილებში ის განსხვავებული სიღრმისაა, არათანაბარი სისწრაფის, მუდამ მღვრიე წყლით და სანაოსნოდ ნაკლებ მოსახერხებელი. ნაპირები მთაში ჩვეულებრივ კლდოვანია, ბარში კი მეტწილად ორი საყენი სიმაღლის და თიხიანი. რადგან ამ მდინარის წყალს მრავლად ერევა მინა, მისი დინება კარგა დიდ მანძილზე ჩანს ზღვაში მისი შერთვის ადგილიდან. რიონი ძალზე მდიდარია თევზით; მაცხოვრებლები განსაკუთრებით იჭერენ ორაგულს და თართს; ამ უკანასკნელის ქვირითისგან ამზადებენ ბევრ ხიზილალას.

ქვეყნის დედაქალაქი ქუთაისი ძვეს რიონის მარჯვენა ნაპირზე და ამჟამად ძალზე დანგრეულია. იქ გვხვდება რამდენიმე ასეული სომხური ოჯახი, რომელთაც ხელთ აქვთ ვაჭრობის საქმე; მათგან ისინი, რომლებიც რაჭაში, ოსეთში და ყაბარდოში მეგობრობენ, მოზდოკამდე მიდიან. მათი გზა გადის ონზე, ღებზე და ჭიორაზე დუგორამდე, ხოლო იქიდან მდინარე ურუხის გაყოლებით ყაბარდოს გავლით მოზდოკამდე.

იმერეთი დაყოფილია რამდენიმე მსხვილ და წვრილ მხარედ (დისტრიქტად), რომელთაც უმეტესწილად სახელები აქვთ იმ თავადური გვარებიდან, რომელთაც ისინი ეკუთვნოდნენ. სახელგანთქმული გულათის მონასტერი ძვეს ლკინის მხარეში; იგი აღმართულია კირქვიან კლდეზე, რომელიც ალაგ-ალაგ მიწითაა დაფარული. გალავანი, რომელიც მოიცავს ჯვრის ტიპის ეკლესიას და ორ უფრო მომცროს, გარშემოწერილობით 500 ნაბიჯია. მთავარი ეკლესიის შიდა კედლებზე ჯერაც გვხვდება წმინდანთა და მეფეთა სურათები ქართული წარწერებით.

გელათი არის იმერეთის პატრიარქისა და კათოლიკოსის საჯდომი. მონასტრის მიდამოებში ხშირად გვხვდება ძალზე მტკიცე და შავი გაგატი, რომელიც რუსეთში ცნობილია შავი ქარვის სახელით; მისგან ამზადებენ ლილებს, მარჯანს და სხვა ნივთებს. – ხონი წარმოადგენს დიდ საბაზრო ადგილს მდინარე კუხაზზე. აქ 200 ოჯახია; მდებარეობს ვაკის მხარეში. აქ რეზიდენცია აქვს იმერეთის მთავარეპისკოპოსს. ყოველ პარასკევს იქ იმართება დიდი ბაზრობა, სადაც თავს იყრიან დუგორები, ბასიანები, მეგრელები და გურიის მაცხოვრებლები.

დიდი მხარე რაჭა მოიცავს იმერეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთის ნაწილს და ჩრდილოეთიდან ისაზღვრება თოვლიანი ქედით. იგი მდებარეობს რიონის ზემო დინების ორივე მხარეზე; ყველა აქაური ნაკადული (მდინარე) ერთვის ამ მდინარეს. რადგანაც რაჭა ძალზე მთაგორიანია, ამიტომ მწვერვალებზე განლაგებული სოფლები ღარიბია და უმნიშვნელო; დაბლა მდებარენი კი უკეთ გამოიყურებიან. პურუულიდან აქ მოჰყავთ ხორბალი, ქერი, შვრია და სიმინდი. უწერას ქვემოთ რიონზე ბევრი ღვინო მოჰყავთ. მას წურავენ ხის სანახელებში (გობებში) და ინახავენ მინაში ჩაფლულ დიდ ქვევრებში. ასევე საკმაოდ კარგად მოდის ხილი და ბოსტნეული, ისევე როგორც სხვადასხვა ნაყოფები. მესაქონლეობა რაჭაში ძალზე უმნიშვნელოა, რადგან ჰყავთ ცოტა ცხენები და მსხვილფეხა საქონელი; არავითარი კამეჩები და სახედრები, ასევე არც ცხვრები და თხები. სამაგიეროდ მრავლადაა ღორები და ქათმები. ამზადებენ ბლომად ცუდი ხარისხის ყველს, კარაქს კი არა. გარეული ცხოველებიდან განსაკუთრებით გვხვდება კურდღელი, მგელი, დათვი და მარვი; დაბლობში – ირემი და შველი; მაღალ მთებში – არჩვი და მთის თხა (ჯიხვი?).

მოსახლეობა ქართველებია, რომელთაც შერევიან სომხები და ებრაელები. ამ მხარეში ითვლიან 5.000 ოჯახს. სოფლები მთებში მჭიდროდაა დასახლებული, დაბლობში კი გაშლილად და სახლები ხშირად ყანებითაა გაყოფილი. ჩვეულებრივ თითოეულს, ქართლის მსგავსად, აქვს ერთი ან რამდენიმე გალავნიანი სასროლი კოშკი. ერთი ოჯახის საცხოვრებელი სახლი დიდია; მთაში დანული და შელესილი წნელის კედლებით, დაბლობში კი მაგარი ფიცრებით. იგი შედგება ერთი ოთახისგან, რომლის შუაგულშიც იატაკზე არის კერია (ცეცხლის ადგილი). ერთი განყოფილება, ზოგჯერ მხოლოდ ძელებისგან, განკუთვნილია საქონლისთვის. ხორბლეულს ინახავენ ოთახში დანულ და თიხით შელესილ კალათებში; ასე რომ ოთახი იმავე დროს არის საცხოვრებელი, სამზარეულო, თავლა და სანყობი.

ღნი, ან როგორც იმერლები ამბობენ ღნი, არის სოფელი სიმაგრით და რაჭის უმნიშვნელოვანესი პუნქტი. იგი ძვეს რიონის მარცხენა ნაპირზე, ზედ მთის დიდი მდინარის ჯგჯჯლს შესართავთან. მაცხოვრებლები იმერლებია, სომხები და ებრაელები. ბოლო ორი ვაჭრობს რკინის ნივთებით წესიდან, ბამბის ქსოვილებით გეორგიიდან და მარილითა და შვრიით; აქეთ საყიდლებისთვის მოდიან ოსები დვალეთიდან, დუგორები და სვანები. კათოლიკე სომხების გამო აქ იმყოფებოდა კაპუცინელთა მისია, მაგრამ ამჟამად წასულები არიან [13]. სოფელ უწნერასთან არის მუჟავე წყაროები და რკინისშემცველი წყლები, რომელთაც ავადმყოფები დიდი სარგებლით იყენებენ. რაჭის მხარის უკიდურესი აღმოსავლეთის სოფელია წედისი. იგი მდებარეობს ღრმა ხეობაში, მდინარე ჯეჯოსგან სამ ვერსზე. აქ ტეხენ უხემ წითელ რკინაქვას; სამჯერადი გადადნობის შემდეგ მიღებული რკინისგან ამზადებენ ნალებს, ნამგლებს, ნაჯახებს, გუთნის სახნისს, ჯაჭვებს და ქვაბებს, რასაც კახეთს, ასევე ოსებსა და ბასიანებს უცვლიან პირუტყვზე, ხორბალზე და სხვა საქონელზე.

იმერეთს ეკუთვნის აგრეთვე ოსური მხარე დვალეთი [14], რომელიც მდინარე ჯეჯოს ორივე მხარეს, კავკასიის თოვლიანი ქედის სამხრეთით მდებარეობს. მიუხედავად იმისა, რომ ის ემორჩილებოდა რაჭის მმართველს (ერისთავს – გ. გ.), როცა მისი სამფლობელოები მეფის ხელში გადავიდა, ესეც მას დაემორჩილა. ის ველურია და უნაყოფო.

სამეგრელო

ეს ქვეყანა ჩრდილო-დასავლეთით მდინარე ენგურით გამოყოფილია აფხაზეთისგან. სამხრეთ-დასავლეთით მას შავი ზღვა ეკვრის, სამხრეთით რიონი, რომელიც მას გუდშისგან ჰყოფს, ხოლო აღმოსავლეთით იმერეთთან საზღვრავს ცხენისწყალი. ამ მხარის მოსახლეობა თუმცა ასევე ქართულ მოდგმას მიეკუთვნება, მაგრამ ლაპარაკობს ძალიან განსხვავებულსა და ადგილობრივ დიალექტზე. თავის თავს უწოდებენ კაცარმა-ს, რაც წარმოსდგება სიტყვისაგან კაცარლ, ვაცი. მათს გარდა აქ ცხოვრობენ სომხები, თათრები და ებრაელები. უწინ ქვეყანა ემორჩილებოდა ქართლის მეფეებს, სანამ მე-16 საუკუნის ბოლოს ერთმა თავადმა (მთავარმა) ჩიქვანთა გვარიდან დამოუკიდებლობა არ გამოაცხადა და მიიღო დადიანის ტიტული, რაც ყველა მის მემკვიდრეს (მომდევნოს) შენარჩუნებული აქვს. აქედან მომდინარე, ქართული ენის წესით ქვეყანასაც სადადიანო (ნიშნავს დადიანის კუთვნილს) ეწოდება. გაბატონებული რელი-

გია არის ქართულ-ბერძნული; სამეგრელოს, ლეჩხუმსა და ოდიშს ჰყავთ საკუთარი მთავარეპისკოპოსები, რომელთა ეპარქიებსაც ეს პროვინციები წარმოადგენენ. მიუხედავად იმისა, რომ იმერეთის კათოლიკოსის ხელქვეითებს წარმოადგენენ, ამჯერად დამოუკიდებლები არიან. ღვთისმსახურება წარმოებს სუფთა ქართულ ენაზე, მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყნის ენა ძალზე განსხვავდება მისგან; დაახლოებით ისე, როგორც დანიური გერმანულისგან [15].

ქვეყანა თურქთა შემოსევებისა და ტყვეთა სყიდვისგან ძალზე განადგურდა და გაუკაცრიელდა. ამჟამად ის რუსეთის ქვეშევრდომობაშია და შეიძლება დაისვენოს [16]. ღარიბული საცხოვრებელი სახლებით, მთელი ცხოვრების წესით და აგრეთვე ტანსაცმელით მეგრელები შესამჩნევად არ განსხვავდებიან იმერლებისაგან. სამეგრელოში, ან საერთოდ დადიანის კუთვნილ ყველა სამფლობელოებში ითვლიან 14.000 ოჯახს.

მოსახლეობა შედგება სამი კლასისგან (ფენისგან). სახელდობრ, ესენია – თავადები, საკუთნები ანუ აზნაურები და უბრალოები, რომელთაც მონიალი-ს ეძახიან. დიდებულ (წარჩინებულ) თავადებს ჰქვიათ ჯინასკა, ხოლო უფრო მცირეთ – ჯინანდი. მხოლოდ პირველებს შეუძლიათ იყოლიონ სამსახურში თავადების მეორე ნაწილი. მცირე თავადებს ემსახურებიან აზნაურები და გლეხები (უბრალოები). სამ ფენას შორის არსებული განსხვავება არაფერს შეუძლია შეცვალოს და არასოდეს შეუძლია აზნაურს ან გლეხს თავისი წოდებიდან (რაც დაბადებით აქვს) აღზევდეს.. საკურები ემსახურებიან თავადებს და მას მუდამ თან ახლავან; დაჰყვებიან ცხენით მოგზაურობასა და ომის დროს. მონიალი გამოიყენებიან გარკვეული სამუშაოებისათვის, ეზიდებიან ხე-ტყეს (შემას?), თან მიჰყვებიან ფეხით და მგზავრობისას ზურგით გადააქვთ წარჩინებულთა ბარგი. რადგან მონიალები მათი ყმები არიან, ამიტომ უნდა უხადონ ნატურით – მარცვლეულით და საქონლით – და თავიანთ სახლებში უმასპინძლონ ბატონების მიერ გამოგზავნილ სტუმრებს.

დადიანს პირადად არ აქვს განსაზღვრული რეზიდენცია [17], არამედ თავის თავადებთან და აზნაურებთან ერთად გადადის ერთი ადგილიდან მეორეზე და იმდენ ხანს რჩება, სანამ ჰყოფნით სანოვაგე, ქათმები და ღვინო. როგორც კი ეს შეიჭმება, ის აგრძელებს გზას. ამდენად ის ძალზე დიდ ტვირთად აწევს თავის ქვეშევრდომებს. მის კარზე ისეთი სიღარიბეა გამეფებული, რომ მოგზაურს, რომელიც რამდენიმე წლის უკან იქ იყო, ხშირად არც ერთხელ არ შეეძლო ორი ტალერის ღირებულების თურქული ოქროს ფული გადაეცვალა.

თავადებისა და აზნაურთა მხრივ ჩაგვრისაგან ხალხი ისეთი ღარიბია, რომ ჩვეულებრივ ჩასაცემლად აქვს მხოლოდ ერთი მოსახვევი, რომელიც ქამრიდან კოჭამდე აღწევს. წარჩინებულებს კი აცვიათ უცხოური ქსოვილების სამოსი. ტყავის ქამარზე, რომელიც მდიდრულადაა მოვერცხლილი, ხმლისა და ხანჯლის გარდა დაკიდული აქვთ სამოგზაუროდ საჭირო სხვადასხვა ნივთები, როგორცაა სალესი, კვესი და ა.შ. მათ პერანგებს ხშირად ქვემოთ არშიები აქვთ, ყელზე კი ოქროთი ნაქარგი. ზამთარში სამეგრელოში ატარებენ ვიწრო ტყავის სამოსს, ხოლო მოგზაურობისას ყოველთვის ქეჩის მოსასხამს (ნაბადი – გ. გ.), რაც მთელ კავკასიაშია გავრცელებული.

პურის მაგივრობას მაცხოვრებლებს უწევს ასევე ღდმმ, ანუ სქლად მოხარშული შვრიის ფაფა. ხორცს ისინი წვავენ შამფურებზე. დიდი წვეულებისას მთელი ხარი და ღორი შემოაქვთ. ყურძენი, ნაბლი, ლეღვი, ბნრონეული და სხვა ხილი იზრდება ყოველი გარჯის გარეშე ძალზე დიდი ოდენობით; ამიტომ მაცხოვრებელთა მცირე სიბეჯითით შეიძლებოდა ეს პატარა ქვეყანა გადაქცეულიყო ერთ-ერთ უბედნიერესად მსოფლიოში. მხოლოდ მცირე მინათმოქმედება ასაზრდოებს მცხოვრებთ, რომლითაც თავადები თურქებთან ვაჭრობენ.

სამეგრელო დაყოფილია ორ დიდ მხარედ. ესენია ღდმმ–რიონის მარჯვენა ნაპირის გაყოლებით ზღვამდე და ლეჩხუმი, რომელიც ესაზღვრება იმერეთს, სვანეთს და აფხაზეთს. მიუხედავად იმისა, რომ თურქული ციხე ფთმა (ეს ამჟამად რუსთა ხელშია) [18] რიონის მარცხენა მხარეზეა, მაინც ოდიშს ეკუთვნოდა, ისევე როგორც პატარა ქალაქი ანაკლია მეკუ–ენგურის შესართავთან. ოდიშის ნაწილი რიონზე მრავალი წყალდიდობის გამო ქაობიანია. ლეჩხუმის ჰავა სასიამოვნო და ჯანმრთელია. ნიადაგი ნაყოფიერია, ხოლო მთები დაფარულია მშვენიერი საშენი ხე-ტყით და ნაყოფიანი ხეებით. სავაჭრო გემებს შეუძლიათ მხოლოდ ორ ვერსზე მიუახლოვდნენ ფოთს, მაგრამ დიდი ბრტყელი ხომალდები შედიან რიონში და აუყვებიან ზევით ყვირილას შესართავამდე – იმერეთის დედაქალაქ ქუთაისიდან სამი საათის სავალზე დაშორებით. როდესაც 1804 წელს რუსეთმა სამეგრელოს ნაპირებზე გადმოსხა რაზმები და აღალი სატრანსპორტო გემებით, აღმოაჩინეს ახალი ნავსაყუდელი ორი მდინარის ხოფის და ციფის შესართავებთან [19], რომლებიც აქ ყურეს ქმნიან და სადაც შეიძლება 50 გემის დატევა და რომლის შესასვლელი მხოლოდ უნდა გაიწმინდოს.

თურქეთთან ომის დროს 1772 და 1773 წლებში სამეგრელოს მმართველმა მთავარმა კაცია დადიანმა გრაფ ტოტლებენს [20] გაუ-

ნია მნიშვნელოვანი სამსახური; ამიტომაც მისი სამფლობელო იმერეთის მსგავსად საზავო ხელშეკრულების დადებისას განთავისუფლდა პორტას ვალდებულებისგან[21] – მიეცა ახალგაზრდა გოგობიჭები მძევლებად. მათ მიიღეს აგრეთვე სრული რელიგიური თავისუფლება და ორივე ნაწილში გამოცხადდნენ დამოუკიდებლად. ამის გამო რუსეთი დარჩა ყოველგვარი კავშირის გარეშე სამეგრელოსთან. კაცია დადიანი იმერეთის მეფეს სოლომონ I-ს შეებრძოლა ლეჩხუმის პროვინციის გამო, რაც გააგრძელა მისმა ვაჟმა გიორგი დადიანმა. 1803 წელს სოლომონ II-მ მიჰბაძა მამას იმერეთის მართვაში და იარაღით დაიპყრო ლეჩხუმი. სასონარკვეთილმა გიორგი დადიანმა მიმართა რუსეთს, სთხოვა ისიც თავის ვასალთა სიაში შეეტანა და ერთგულების ფიცი დაუდო. ამასთანავე მან გადასცა ქვეშევრდომობის აქტი, რაც გაფორმდა 1804 წლის 4 ივლისს. ამის შემდეგ მან და მისმა მემკვიდრეებმა მიიღეს უპირატესობა, თავისი ქვეყნის კანონები ეწარმოებინათ და მათში მონაწილეობა მიეღოთ; ამასთან სიკვდილით დასჯა სამუდამოდ იქნა გაუქმებული [22].

გურია

გურია მდებარეობს ქვემო რიონის სამხრეთით შავ ზღვაზე. აღმოსავლეთით ესაზღვრება თურქულ პროვინცია ახალციხეს. თავისი სამხრეთი მდებარეობის გამო ის უფრო ვაკეა და მოიცავს რიონის განიერ დაბლობს და სამხრეთი მთისწინეთის ნაწილს. ნიადაგი მინათმოქმედებისა და მესაქონლეობისათვის ნაყოფიერია და ხელსაყრელი; ჰავა ჯანმრთელია. მაგრამ ქვეყანა თურქთა მხრივ ხშირი ძალადობის გამო, რომლებიც იტაცებდნენ ადამიანებსა და საქონელს და სამოსახლოებს ანადგურებდნენ, ძალზე გაჩანაგებულია, გაუკაცრიელებული და მოუშენებელი. ამასვე უწყობდა ხელს ის თამაში, რომელსაც ეწეოდნენ თურქები ადგილობრივ მმართველებთან, რომელთაც თავდასხმებისას გადააყენებდნენ. უნდა ითქვას, რომ არცაა დიდი იმედი მდგომარეობის გამოკეთებისა. ძველი კულტურის შესახებ მიუთითებენ სოფლებისა და სასახლეების ხშირი ნანგრევები.

ამ ქვეყნის მოსახლეობა ითვლის 6.000 ოჯახს (კომლს). ყველაზე მრავალრიცხოვანია ქართული მოსახლეობა; ისინი ლაპარაკობენ ქართულ დიალექტზე, რომელსაც შერეული აქვს ბევრი უცხო სიტყვა, განსაკუთრებით თათრული. ქართველებს შორის ჩასახლებული არიან ასევე სომხები, თათრები, ებრაელები და კავკასიელები. საცხოვრებელი, ტანსაცმელი, ჩვევები, ცხოვრების წესი და საქმიანობა (ხელოსნობა) აქ მთლიანად ქართულია.

გაბატონებული რელიგია ქართულ-ბერძნულია. ქვეყანას ჰყავს ორი ეპისკოპოსი – შემოქმედიდან და ჯუმათიდან, რომელთაც რეზიდენცია აქვთ ამავე სახელის მონასტრებში. ისინი აღიარებენ იმერეთის კათოლიკოსის უზენაესობას, რომელსაც მათ ეპარქიებში ზოგი ქონებიდან გარკვეული გადასახადი ეკუთვნის (მიიქვს). მაგრამ, რადგან თურქთა თავდასხმის დროს ტყვედ წაყვანისგან თავდახსნის საშუალებად ისლამის აღიარებაა, ამიტომ ნახევარზე მეტი მაცხოვრებლები გამაჰმადიანდნენ [23].

გურმა ეკუთვნოდა ძველ კოლხეთს, თუმცა დამოკიდებული იყო იმერეთზე. მაგრამ ამ ქვეყნის მეფეთა ძლიერების შესუსტებითა და თურქთა გაუთავებელი თავდასხმებით ისარგებლა ერთმა დიდებულმა, დაისაკუთრა ეს პროვინცია და ხელისუფლება თავის მემკვიდრეებს დაუმკვიდრა. თურქთა მფარველობით ფლობდა ეს გვარი ქვეყანას, სანამ ბოლოს სოლომონ I-მა მისი ერთი ნაწილი კვლავ თავის ხელისუფლებას არ დაუქვემდებარა და მთავარი არ დახარკა [24]. გურიის მფლობელი ატარებს გურდიელის ტიტულს და არის მართლმადიდებელი (ბერძენი ქრისტიანი).. მას შემდეგ, რაც რუსები მის სიახლოვეს მომძლავრდნენ, მანაც, მისი მეზობლების მსგავსად, რუსთა მფარველობა აღიარა [25].

რიონის შესართავთან მდებარე ქალაქი და ციხე ფთმი, რომელიც სულ რამდენიმე წლის წინათ წაართვეს რუსებმა თურქებს [26], უნინ ხან გურიას ეკუთვნოდა, ხან მეგრულ მხარე ოდიშს. ის უმნიშვნელოა და თურქები ეძახიან კალა ფაშ-ს, რაც ნიშნავს ფაზის-ქალაქს. მის სამხრეთით მდებარეობს დიდი-ციხე უსაფრთხო ნავსადგურით. გურიის მთავარი პუნქტია ბათუმი [27], რომელსაც აქვს კარგი ნავსადგური, ძვეს ქოროხის შესართავთან და ახლაც თურქთა ხელშია.

აფხაზეთი

ესაა პატარა ზოლი (ლანდშაფტი) შავ ზღვაზე სამეგრელოს დასავლეთით და უკავია კავკასიონის სამხრეთი ფერდები ზღვის პირდაპირ. აბაზეთი, რომელთაგანაც მიიღო ამ ქვეყანამ სახელი, მხოლოდ ამ ნაპირზე კი არ ცხოვრობენ, არამედ გაფანტულ ჯგუფებად (გვარებად) კავკასიონის ჩრდილოეთით, ყუბანის მარცხენა შენაკადებზე და ზემო ყუბანს, კუმასა და მალკას შორის. თავის თავს ისინი უწოდებენ აფხნებს, ხოლო ქართველები ეძახიან აბაზი ანუ აფხაზი. მთიანი ქედის სამხრეთ მხარეზე ანუ ჩვეულებრივ აფხაზეთში [28], შავი ზღვისპირა დაბლობებზე ცხოვრობენ უბუხის, შამის, იბ-

ზიფ-ის, კუბიხან-ის, არათხოვას-ის, ბაჰ-ის და ნალკუფი მაჯავი-ის მოდგმები. მათ არ ჰყავთ თავადები (მთავრები) [29], მაგრამ ვინც მათში კარგად დარბის და ყაჩაღობს, თვლიან განსაკუთრებულ პიროვნებად და მას ემორჩილებიან. აქეთა მხარის აბაზების წინააღმდეგ ისინი ხშირად აწყობენ ყაჩაღურ თავდასხმებს ფეხით. მათი რიცხვი უცნობია, მაგრამ ყუბანზე მცხოვრები მათი ნათესავების მიხედვით ესენიც იმდენი არიან, რამდენიც ისინი. ყველა ამ გვარებს (შტოებს) აქვთ მეღვინეობა, განსაკუთრებით უბუხ-ს, რომელთაც მოჰყავთ ბევრი და კარგი ღვინო. ხილიც ბევრია მათთან, როგორც მაგალითად ვაშლი, ალუბალი, ქლიავი, ატამი, კაკალი და ნაბლი, რაც ყველგან ველურად იზრდება. მათთან მნიშვნელოვანია მეფუტკრეობა. სამეგრელოს მსგავსად, აქაც გვხვდება ველური ქვამთაფლი, რასაც წყალში ადნობენ (ხსნიან) და სვამენ. განსაკუთრებით ბევრია აფხაზეთში ზხა, რომელსაც წარმოუდგენელი სისქე და სიმალლე აქვს; იგი წარმოადგენს დიდ სავაჭრო საგანს და გააქვთ კონსტანტინოპოლსა და ტრიესტში.

სოხუმი. ჩვეულებრივ **სოხუმ-კალა**, იყო აფხაზეთის მთავარი პუნქტი და თურქთა ციხე [30], საიდანაც შავი ზღვის მთელ სანაპიროზე ტამანსა და სამეგრელოს შორის ბატონობდნენ. აქ ჩამოდიან დასავლეთ კავკასიის ყველა მაცხოვრებლები, რათა გაცვალონ თავისი ნადავლი, ტყვეები და პროდუქტები თურქულ საქონელზე. ამჟამად ამ ციხეს რუსები ფლობენ [31].

აბაზები კავკასიაში ისევე ძველები არიან, როგორც ჩერქეზები და ვფიქრობ თავისი ძველი სამშობლო, შავი ზღვის სანაპირო და ქედის დასავლეთი ნაწილი არასდროს მიუტოვებიათ. ძველად ისინი რომაელებმა დაიმორჩილეს და თავს უწოდებდნენ ქრისტიანების და რომაელების ძველ მეგობრებს. შემდეგ ისინი ლაზებს დაემორჩილენ და მართავდა მათ ორი ადგილობრივი მთავარი. ადრეულ ხანაში ეს ბარბაროსები პატივს სცემდნენ ჭალებს და ტყეებს და თავისი უმეცრების გამო ხეებს ღმერთებად თვლიდნენ. მაგრამ 550 წელს იმპერატორმა იუსტინიანემ [32] ისინი გააქრისტიანა, ააშენა მათ ქვეყანაში ღვთისმშობლის სახელობის ტაძარი და გაგზავნა იქ სასულიერო პირები, რომლებიც შეუდგნენ ღვთისმსახურებას. ამის შემდეგ ქვეყანა ხან ქართველებს (გეორგიას), ხან სპარსელებს და რომაელებს ეკავათ. ბოლოს მოექცა თურქთა ბატონობაში. აქედან მოყოლებული მოსახლეობამ ქრისტიანობა თითქმის მთლიანად დაკარგა (დაივიწყა); მხოლოდ ძველი დანგრეული ეკლესიები მიუთითებენ ქრისტიანობის ოდინდელ გავრცელებაზე.

მცირე კომენტარები:

- [1] გერმანელი მოგზაურები ხმარობენ ტერმინებს „გეორგიენ“-ს და „გეორგია“-ს, რომელთაც სხვადასხვა კონტექსტში განსხვავებული მნიშვნელობა აქვთ: ამ ტერმინებით აღნიშნავენ „ქართლს“, აღმოსავლეთ საქართველოს (=ქართლ-კახეთის სამეფოს), ხან საერთოდ „საქართველოს“. თუმცა ამავე დროს ცალკე ასახელებენ ქართლს, კახეთს, იმერეთს, სამეგრელოს, გურიას, აფხაზეთს. ამდენად ტერმინის შესატყვისი ტექსტის შინაარსითაა იოლი დასადგენი.
- [2] კლაპროტის აზრით სასმელი (=ღვინო) და მისი სახელწოდება აქედან უნდა იყოს ევროპაში შეტანილი. ე. ი. დღევანდელი გაგებითაც „საქართველოა ღვინის სამშობლო“.
- [3] ესაა ე. წ. იელნაჭამი თაფლი, რომელსაც მიუთითებენ ძველი ბერძენი ავტორები.
- [4] ალექსანდრე I დიდი, კონსტანტინეს ძე, ერთიანი საქართველოს მეფე 1412-1442 წლებში. მისი უფროსი ვაჟი პირველი ცოლის დულანდუხტისგან – ვახტანგი დასვა მეფედ 1442 წელს, თვითონ კი აბრაჰამის სახელით ბერად შედგა მცხეთაში. ვახტანგი გარდაიცვალა 1446 წელს. შემდეგ მეფობს მისი ძმა გიორგი VIII 1446-1466 წლებში.
- [5] სოლომონმა 1768 წელს რუსეთში ელჩად გაგზავნა მაქსიმე ქუთათელი იმპერატორისგან მფარველობის თხოვნით და ოსმალეთთან რუსეთის ომის შემთხვევაში დახმარების აღთქმით.
- [6] 1759 წელს სოლომონის ინიციატივით მოწვეულ იქნა საეკლესიო კრება, რომელმაც დაადგინა ტყვეთა სყიდვის აკრძალვა.
- [7] სოლომონ I-ის შემდეგ იმერეთში 1784 წელს გამეფდა მისი ბიძაშვილი დავით გიორგის ძე, იგივე დავით II; 1789 იგი ახალციხეში გაიქცა. გარდაიცვალა 1795 წელს.
- [8] სოლომონ II, იგივე დავით არჩილის ძე, იყო ერეკლე II-ის შვილიშვილი (ქალიშვილის ელენეს მხრიდან) და სოლომონ I-ის ძმის შვილი, მეფობდა 1789-1810 წლებში. იგი ჯერ კიდევ სოლომონ I-მა აღიარა 1783 წელს ტახტის მემკვიდრედ.
- [9] კონსტანტინე დავით II-ის ვაჟი, 1791 წელს მამამ ის ერთგულებაზე დასაფიცებლად გაუგზავნა სოლომონ II-ს, რომელმაც ის მუხურის ციხეში გამოკეტა.
- [10] რუსეთის იმპერატორია ალექსანდრე I (1801-1825).
- [11] სოლომონ ლიონიძე – XVIII ს-ის II ნახევრისა და XIX ს-ის დამდეგის გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე, დიდი პატრიოტი,

ივერიის მეფე-მთავართა ტრაქტატის ინიციატორი 1790 წელს. იყო ერეკლეს კარის მდივანი, შემდეგ იმერეთის სამეფოს მდივანბეგი.

- [12] ციციანოვის მმართველობისას 1804 წლის 20.IV-ს რუსთა ჯარი შეიჭრა იმერეთში და ხალხს რუსეთის ერთგულებაზე აფიცებდა. სოლომონმაც მიიღო ერთგულების ფიცი.
- [13] კაპუცინელთა ყოფნა საქართველოში საბოლოოდ ბარონ როზენის მთავარმართველობის დროს აიკრძალა.
- [14] XVIII ს-ის 30-იანი წლებიდან ოსურ ახალშენებს უკვე ეკავათ დვალეთი.
- [15] შდრ. გიულდენშტედტის ცნობები სამეგრელოს შესახებ (გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. I, თბილისი, 1962, გვ. 319-321).
- [16] 1803 წელს ციციანოვს უკვე ჰქონდა შედგენილი დადიანთან სამფარველო ტრაქტატი და ერთგულების ფიციც ჩამოართვა. 2.X-ს დადიანმა აქტს ხელი მოაწერა, რასაც ოფიციალური ხასიათი მიეცა დეკემბერში. სამეგრელოს სამთავრომ თვითმართველობა შეინარჩუნა.
- [17] ამას კლაპროტი ხსნის მთავრის გაუთავებელი გადაადგილებით თავის სამფლობელოში, თორემ დადიანის რეზიდენცია იყო ზუგდიდი.
- [18] მას შემდეგ, რაც მალთაყვასთან გაანადგურეს ოსმალთა ჯარი, გურულმა მოხალისეებმა აიღეს ფოთი 1809 წლის 15 ნოემბერს.
- [19] 1804 წლის ოქტომბერში რუსული გემები ვერ შევიდნენ ფოთში და რაზმები გადმოსხეს მდ. ხობის შესართავთან ყულევში (რედუტ-კალეში).
- [20] გენერალი ტოტლებენი, ეკატერინე II-ს მიერ საქართველოში ერეკლე-სოლომონთან 1770 წელს გამოგზავნილი სამხედრო კორპუსის სარდალი.
- [21] იგულისხმება 1774 წელს დადებული ქუჩუკ-კაინარჯის საზავო ხელშეკრულება, რომლითაც დამთავრდა რუსეთ-თურქეთის 1768-1774 წლების ომი.
- [22] იხ. კომენტ. [16].
- [23] შდრ. გიულდენშტედტის ცნობებს გურიის შესახებ (იხ. „გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში“, ტ. I, თბილისი, 1962, გვ. 311-313).
- [24] 1756 წელს სოლომონმა მამია გურიელი გააძევა გურიიდან. 1771-1784 წლებში გურია იმერეთის მეფეს მორჩილებდა.

- [25] 1804 წელს გურია (ქაიხოსრო გურიელი) იმერეთის სამეფოს-თან ერთად მფარველობაში მიღებულიად გამოაცხადა რუსულ-მა მთავრობამ. 1810 წლის აპრილ-ივნისში გურიელი მიიღეს რუსეთის მფარველობაში; იგი ინარჩუნებდა საშინაო შეზღუ-დულ თვითმართველობას.
- [26] იხ. კომენტ. [18]; გენერალ სიმონოვიჩს ფოთი უკვე აღებული დახვდა.
- [27] გურიამ ბათუმი და მისი მხარე 1703 წელს დაკარგა. სოლო-მონ I-ის ცდა ბათუმის დაბრუნებისა უშედეგოდ დამთავრდა.
- [28] აქ ჩანს, თუ სად ყოფილა აფხაზთა (აბაზების-აფსნეთა) საც-ხოვრისი.
- [29] ეს ნაწილი, რომელთაც „ბელადები“ ჰყავთ, არ არიან ქართვე-ლები, არიან აფსნები. ქართველები (შეიძლება გამაჰმადიანე-ბულებიც) ძირითადად არიან შარვაშიძეთა სამთავრო გვარის ქვეშევრდომები.
- [30] 1710 წელს თურქებმა აფხაზეთი დაიკავეს და მოსახლეობის ზედა ფენას მაჰმადიანობა მიაღებინეს. ასევე კოდორსა და ენგურს შორის ჩამოსახლებულ „აფხაზებში“ (აფსნეებში) და-ინყო მაჰმადიანობის გავრცელება. XVIII საუკუნის დასაწყისში ოსმალთა გარნიზონი მხოლოდ სოხუმის ციხეში იდგა, რომ-ლის გარნიზონსაც ძირითადად გამაჰმადიანებული აფხაზები შეადგენდნენ.
- [31] ჯერ კიდევ 1803 წელს შარვაშიძემ (ქელემ-ბეგ) ფარულად ით-ხოვა რუსეთის მფარველობა. 1810 წლის 10 ივლისს რუსთა ჯარმა აიღო სოხუმის ციხე. 1810 წლის ოქტომბერში გიორგი (საფარ-ბეგ) შარვაშიძემ სოხუმში რუსეთის ერთგულებაზე დაიფიცა.
- [32] იუსტინიანე-ბიზანტიის იმპერატორი 527-565 წლებში. მის დროს (532 წლის „საუკუნო ზავით“ ირანთან) დასავლეთ სა-ქართველო ბიზანტიელთა სუვერენიტეტის ქვეშ მოექცა.

Gia Gelashvili

*Doctor of History, Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili
Institute of History and Ethnology, Senior-
scientist researcher of the Department of
Modern and Contemporary History*

Julius Klaproth about West-Georgian Provinces

Summary

Julius Klaproth (1783-1835) a wellknown German linguist-ethnologist-geographer-historian traveled in Caucasus and Georgia in 1807-1808. In 1814 Klaproth published his work – „Description of Russian Provinces situated between Caspian and Black Seas“. The material about Mingrelia, Imerethia, Guria and Abkhazia is given on pages 70-103 of this work. In the following article We give the Georgian translation and comments to the Klaproth's material. Author describes political-social-economic situation of these provinces, their population, religiousness, climate, fertile soil etc.

ლელა მიქიაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

ლიხაურისა და შემოქმედის საეპისკოპოსო ტაძრის აღწერა ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს „მოგზაურობაში“

ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს „მოგზაურობის“ (Frederic Dubois de Monpereux, Voyage autour du Caucase chez les Therkesses et les Abkhases, en Colchide, en Georgie, en Armenie et en Crimée, t. I-VI, Paris, 1839-1843) მესამე ტომი შეიცავს საინტერესო მასალას გურიის შესახებ. მათ შორის ერთ-ერთი თავი ეძღვნება ლიხაურისა და შემოქმედის ღირსშესანიშნაობათა აღწერას. სტატიაში წარმოდგენილია აღნიშნული მასალა სათანადო კომენტარების თანხლებით.

* * *

ლიხაური. რაინგისა და გიულდენშტედტის მიერ ხოტბაშესხმული ეს ქვეყანა რომ მენახა, რამდენიმე ექსკურსია ჩავატარე. თავდაპირველად გადავწყვიტე მენახა ლიხაური, რომელიც აჭარის მთების მიმართულებით 8 ვერსზე, სიღრმეში მდებარეობს. გადავედით ბჟუჟზე [1] და ლამაზ და მდიდარ ხეობას ავუყევით. იგი ფეტვისა და სიმინდის ყანებით და ვაზებშიშვებული ხეებით იყო დაფარული. აქ მოედინებოდა უამრავი პატარა ლეღე, რომლებიც აჭისწყალში [2] ჩაედინებიან. ასეთი რელიეფის მქონე მხარეს, მისი სიგანიდან გამომდინარე, შეიძლება ეწოდოს დაბლობი.

აქ წინათ მოწყობილი იყო კარანტინი, რომელიც დღეს, ახალი ნესდების თანახმად, გაუქმებულია.

ლიხაურის ხეობის სამხრეთით აღმართულია გურიის მთები, რომელთა ძირითადი თხემებიც თოვლით არის დაფარული. მათ მომრგვალებული ფორმა აქვთ და შეფენილნი არიან ტყეებით; მხოლოდ ერთი მწვერვალი, ლიხაურის სამხრეთ-დასავლეთით, გამოირჩევა თავისი პირამიდისებური ფორმით. ეს არის დიდი, პორფირიტული კლდე, რომელიც ამ მხარეში აჯარკის (Adjarka) სახელით არის ცნობილი [...].

7-8 ვერსის შემდეგ გამოვედით ტყიდან, სადაც შავ თხმელებზე ვაზი ისე იყო მიშვეებული, როგორც ეს ამ მხარისათვის არის დამახასიათებელი. სოფელი ლიხაური მთელ სიგრძე-სიგანეზე ასეთი ვაზებშიშვეებული ხეებით არის დაფარული. ავედით პორფირიტულ, იზოლირებულ თხემზე, გურიის მთების ქედის ძირში. ფერდობები ტყით იყო შეფენილი და ამ სიმწვანეში იკვეთებოდა ლიხაურის ციხე [3], რომელიც მხოლოდ ერთი, თლილი ქვით მშვენივრად ნაგები, ძალიან ძველი კოშკისაგან შედგებოდა; შესაძლოა, ეს რომელიმე ბერძნული კოშკი იყო, შემდგომში კი იგი ოდნავ აუმაღლებიათ და უშინოდ მიუშენებიათ მაღალი გალავანი, რომელსაც დატანებული ჰქონდა სათოფურები. ეს გალავანი ციხის ზღუდეს ქმნიდა და კოშკს ორივე მხრიდან კეტავდა. ციხის ერთადერთი შესასვლელი იყო მიწის დონიდან 15 ფუტზე აღმართული კარი, სადაც ადამიანები ასაღები კიბით ადიოდნენ.

გალავნით შემოზღუდულ ძალიან ვიწრო ფართობზე ციხის მეპატრონეს ხის ოთხი პატარა ქოხი ჰქონდა აშენებული, სადაც თვითონ ცხოვრობდა და ჩვენც იქვე მიგვიღო.

სალამო გალავნის ქონგურებზე სეირნობაში გავატარე და ვტკებობდი ჩემ წინ გადაშლილი თვალუნვდენელი და ულამაზესი ხედით. ლიხაური მაგონებდა შატობრიანს და იტომს [4], რომელიც მესენის ხეობებში ამწვანებული ყვავილნარის მსგავსად არის აღმართული. მე ოზურგეთის ხედის მხოლოდ ნაწილის ასახვა მოვახერხე და რადგან მას დიდი სიმაღლიდან ვუყურებდი, შევძელი მისი ფართოდ და დეტალურად აღქმა. მოდით, მზის ჩასვლისას ერთად დავეყრდნოთ ერთ-ერთ ნახევრად ჩამონგრეულ სათოფურს; თუკი შეძლებთ, წარმოსახვით გადაავლეთ თვალი ამ პეიზაჟის მთელ უსასრულობას და მთელი გურია თქვენს ფეხქვეშ გადაიშლება. ძნელი გასარჩევია, სად არის ტყე და სად – ხეხილის ბაღები, სადაც მაღლარი ვენახია გაშენებული, მის ქვეშ კი უბრალო სახლებია ჩამალული. ჩრდილოეთით დაბალი მთაგრეხილია, რომელიც გურიას ფაზისის აუზისგან გამოჰყოფს; ზემოთ კი – ერთიანად გადათეთრებული კავკასიონის ქედი, თავისი შტოქედებით აფხაზეთიდან მოყოლებული ვიდრე რაჭის მთებამდე. ყველა მწვერვალი, მათ შორის – ყველაზე დაბალიც კი, ბუნიობის ნვიმების შემდეგ თოვლით იფარება; მაგრამ ამ მწვერვალებს შორის ნამდვილი მყინვარებია მხოლოდ იალბუზი და ორი პირამიდა – სვანეთის მთა თუ ფასის მთა [...].

მზე დასავლეთით იწურება – კოლხეთის ზღვის უკან, რომელიც მბრწყინავ ბარიერს ქმნის; დაბლობი კი ბინდით იფარება... ახლა გახედეთ კავკასიონის თოვლიანი მწვერვალების ვარდისფრად მო-

კაშკაშე შუქს; შეხედეთ, როგორ თანდათან ქრებიან დაბალი ქედები და ბოლოს რჩება მხოლოდ კოლოსალური იალბუზი, რომლის კაშკაშა წვერი უკვე ბინდგადაკრული მწვერვალების ზემოთაა. ოჰ, ჩემო მამულო! რამდენჯერ მინახავს ჩვენი ტბების ნაპირები, მონბლანი [5], რომელიც ისევე, როგორც იალბუზი, შუქურასავით ანათებდა, როცა იუნგფრაუ, ალტელსი, ფოლიერა [6] ჩრდილსა და მდუმარებაში შედიან.

ლიხაურში მზის ამოსვლამდე წამოვდექით და ჩვენს ადგილს დავუბრუნდით. გარიჟრაჟი მსუბუქად ედება გურიის მთებს შემოქმედის ზემოთ. მალე ბუმბერაზის მწვერვალი ნათდება, ისევე როგორც სვანეთის ორი პირამიდა. ნელ-ნელა ფებოსიც [7] კეთილ ინებებს და ჩამობრძანდება რაჭის შორეულ და მბრწყინავ მწვერვალზე; შუქი ჯადოსნურად გადადის მწვერვალიდან მწვერვალზე, ხევიდან ხეზე და დიდი ხნის მანძილზე წყვდიადით მოსილი აფხაზეთის მწვერვალბიც ნათდებიან... ბოლოს სინათლის ღმერთი კეთილინებებს და ჩვენამდეც ჩამოაღწევს: მისი სხივები მოედება თხმელებისა და ხურმის ხეების მომრგვალებულ კენწეროებს ბურუსით მოცულ დაბლობზე, რომელიც თითქოს დასერილია ტბებითა და ტბორებით.

ლიხაურის მთა შეფენილია ბრონეულის ხეებით, ვენახით, ლელვის ხეებითა და გრძელ ღეროებზე ჩამოკიდებული შავი, ნაგრძელეული ნაყოფის მქონე დაფნის მტევნებით (sic.).

ერთადერთი მნიშვნელოვანი რამ, რაც ციხესიმაგრეში ვნახე, გახლდათ ბრინჯაოს ზარბაზანი, რომელიც კოშკის თავზე ქვემეხის ხის სადგამზე იდგა. ჩემო მშვენიერო ქვეყანავ – საფრანგეთო! გადასახლებული ბ-ნ ც. პოურის წერილებთან ერთად მე აქ შენი ჰერალდიკური შრომანიც ვიპოვე; ნეტავ რა მიზანს ემსახურებოდა მისი ჩამოტანა სენისა თუ ლუარას ნაპირებიდან შორეული გურიის ერთ-ერთი სენიორის ფეოდალური ციხის კოშკში?

საკმაოდ ღრმა ჭა, რომელიც კლდეშია ამოკვეთილი, ციხეს საჭირო რაოდენობის წყლით ამარაგებს.

შემოქმედი, საეპისკოპოსო რეზიდენცია. ნ ოქტომბერი. ლიხაურიდან შემოქმედამდე 10 ვერსს ანგარიშობენ; არ ვიცი, როგორ ახერხებენ მანძილის განსაზღვრას გზის ნაპირზე ჩამწკრივებულ, შემოლობილ კარ-მიდამოებს შორის. აქ შეუძლებელია მარტო სიარული, რადგან ყველა მიმართულებით ერთმანეთზე გადაჯვარედინებულ გზეზე აუცილებლად დაიკარგებით. დიდი შარავნები კი აქ სრულებით არ არის. ლიხაურშივე გადავედით აჭისწყალზე, მისგან ხუთი ვერსის მოშორებით კი – აგიდაყვაზე [8], ხოლო იმ მთის ახლოს, რომლის წვერზეც მონასტერია, ბჟუჟის მარცხენა ნაპირს გავ-

ყვეით. იშვიათია მხარე, სადაც ამდენი მდინარე მოედინება. ჩემ მიერ ახლახან ჩამოთვლილი მდინარეების გარდა, ყოველ ფეხის ნაბიჯზე გვხვდებოდა პატარ-პატარა ნაკადულები, რომლებიც შემოდგომის წვიმების დროს მნიშვნელოვნად დიდდებიან. წყალი ძალიან გამჭვირვალე იყო, რამაც მაფიქრებინა, რომ ქედის ამ ნაწილში არ იყო იურული პერიოდის ფიქალი; ამასთანავე, მე ვერსად ვნახე მისი კვალი პორფირიტისა და გრანიტის ნატეხებს შორის, რითაც სავსეა წყაროების კალაპოტი.

შემოქმედი [9] ძველად გამაგრებული მონასტერი იყო, ისევე როგორც ყველა სხვა მონასტერი ამ მხარეში და, როგორც წესი, მტრისა თუ მეგობრის ხელით ისიც ხშირად ნადგურდებოდა. გარდა ამისა, იგი რუსებმაც დაანგრის შეიარაღებული ამბოხებისა და 16 წლის ჭაბუკის მიერ პოლკოვნიკ პუზირევსკის [10] მკვლელობის შემდეგ.

დანგრეული ციხის ცენტრში შემორჩენილია მხოლოდ შემოქმედის საეპისკოპოსოს ძველი ეკლესია, რომელსაც მთელი გურია ექვემდებარება.

ეს მნიშვნელოვანი ძეგლი ერთმანეთის გვერდით განლაგებული ორი ნავისაგან შედგება; მათ შორის უფრო მომცრო და, ამავე დროს, უფრო ძველი – განათებულია რვანახნაგა გუმბათით; ინტერიერის კედლები აგურით არის ამოყვანილი, გარედან კი მოპირკეთებულია მოცისფრო პორფირიტის დიდი კვადრებით, რომლებიც ფამთასვლისაგან ერთიანად არიან დაჭმული, რაც ნაგებობას სიძველის იერს აძლევს. აქაურმა კანკელმა გამაოცა მოოქრული სპილენძის გამოსახულებათა სიმრავლით: რელიეფურად შესრულებულ გამოსახულებებს ჰქონდათ ქართული წარწერები და ამშვენებდათ მცირე ზომის, ბიზანტიურ სტილში გადაწყვეტილი ფიგურული მინანქრები, ზუსტად ისეთივე, როგორც გელათში იყო. ამ მინანქრების წარწერები ბერძნულია, თუმცა ზოგიერთ მათგანზე გაირჩევა უხეშად გამოყვანილი ქართული წარწერებიც.

ეს ეკლესია გურიის მთავრებისათვის იგივეა, რაც სენ-დენი [11] ფრანგებისათვის. აქ განლაგებული მათ საფლავებს ყუთების თუ სარკოფაგების ფორმა აქვთ და შიდა მხარეს ფილებით არიან ამოგებულნი; მათი სიგრძე 7 ფუტია, სიგანე კი – 3 და ეკლესიის იატაკის დონიდან მათი სიმაღლე ერთნახევარ ფუტს აღწევს. თითოეული მათგანი გადახურულია სამი ან ოთხი ფილით. თურქების გახშირებული შემოსევების დროს ყველა ეს საფლავი გაიხსნა და გაიძარცვა; აქა-იქ აკლია ფილებიც და მათი უდიდებულესობების ნახევრად დამსხვრეული ძვლები უწესრიგოდ მიმოფანტულან და საცო-

დავად ელიან განკითხვის დღეს, ისევე როგორც პოტოცკი დე ბუდ-ზანოვი – გალიციაში [12]; რამდენიმე თავის ქალა კი აშშ-ში იატაკზე სამარცხვინოდ არის დაყრილი...

უფრო დიდი და, ამასთანავე – უფრო ახალი ეკლესია როგორც შიდა, ისე გარეთა მხრიდან თლილი ქვით არის ნაშენი. ლამაზად მოგებული, თეთრი მარმარილოსაგან უხეშად აწყობილი იატაკი მორთულია ცისფერი ლენტეხით, ისევე, როგორც ყირიმის ძველი ბერძნული ეკლესიების კოლონები. ფასადის სარკმელი ახალციხის ძველი ეკლესიისა და სხვა მრავალი ძველი მონასტრის სარკმელების მსგავს სტილშია შესრულებული. შესასვლელი მორთულია უამრავი ორნამენტით, მისი ზედა ნაწილი კი შესრულებულია სხმულით; გვერდით მოთავსებულია მარმარილოს ფირფიტა (ამოკვეთილი) ქართული წარწერით:

„ქრისტე, ყოვლადძლიერო, შეინყალე აფხაზთა კათალიკოსი, ბატონი მაქსიმე, ამინ“ [13]. როგორც ჩანს, მაქსიმემ ეკლესია განაახლა.

ინტერიერის მხატვრობა უხეშად არის შესრულებული და ყველგან ნითელი ფერი სჭარბობს.

პორტიკი ნახევრად დანგრეულია; თლილი ქვების ნაირფეროვნება (ზოგან ღია თუ მუქი ცისფერი, ზოგან კი ნითელი თუ ყვითელი ძარღვებითა და ხაზებით დამშვენებული) საოცრად ლამაზ იერს აძლევს მთელ ნაგებობას, რომელიც მწვანედ მოჭიქული კრამიტით არის გადახურული.

ეკლესიის გალავნის გარეთ, ძველი ცაცხვის ქვეშ ვნახე დიდი თლილი ქვა, რომლის სიგრძე იყო 7 ფუტი, სიგანე – 3, ხოლო სისქე 12.5 ფუტი. იგი ორ სხვა ქვაზე იყო გადაებული, როგორც მერხი, მის გვერდით კი იყო მეორე ლოდი, რომელსაც მაგიდასავით სწორი ზედაპირი ჰქონდა; ვფიქრობ, რომ ეს ქვები ამ მხარის ძველი საკურთხევლები ან რაღაც ისეთი მაგიდებია, როგორიც ზემოთ უკვე აღვწერე. ძეგლებს ერთიანად მოსდებოდნენ კოპიტები, სურო და ბრონეულის ხეები.

ეკლესიის მღვდელი მსუბუქად გაგვიმასპინძლდა: ძირითად კერძად დამარილებული ტახი მოგვართვა. დავბრუნდით ოზურგეთში, რომელიც აქედან 7 ვერსით არის დაშორებული. აქ ფონით გადავლახეთ ბუჩუჩი; გურიის ამ ნაწილის მდინარეებს შორის იგი ყველაზე დიდია, მაგრამ თავის მნიშვნელობას კარგავს მას შემდეგ, რაც უერთდება ნატანებს, რომელიც მას საკუთარ სახელსაც კი არ-

---

¹ იხილეთ ატლასი, ტ. II.

თმევს, მიუხედავად იმისა, რომ ეს უკანასკნელი ნატანებში აჭის-წყალთან, აგიდაყვასთან და ბაზისწყალთან ერთად ჩაედინება. ოზურგეთში ჩასვლამდე ჩვენ სამჯერ მოგვიხდა ბუყუის გადალახვა.

ასკანა. 7 ოქტომბერს ახალ ექსკურსიაზე წავედი: მინდოდა მენახა გურიის მთავართა ერთ-ერთი ციხე-კოშკი. როგორც გვითხრეს, ასკანა [14] ოზურგეთიდან 15 ვერსით იყო დაშორებული. თავდაპირველად გავიარეთ ვაკე ადგილი, სადაც სკურჩა და ნატანები [15] გაედინებიან; ყველგან ყანები და შემოღობილი საკარმიდამოები გვხვდებოდა. ნატანების უკან ნიადაგი პორფირიტის ერთადერთი ნაკვალევით იყო დანაოჭებული.

როდესაც ჩავედით გურიის მთების ძირში მდებარე სოფელ ბახვში, ჩემმა თანამგზავრებმა აქ მოინდომეს ლამის გათევა, თუმცა ასკანამდე მხოლოდ სამიოდე ვერსილა გვაშორებდა. დიდად გავიხარე, რადგან შემეძლო ეს დრო სათანადოდ გამომეყენებინა: ავსულიყავი იქვე ახლოს, ზღვის დონიდან 2 თუ 2,5 ათასი ფუტის სიმაღლის მთაზე.

დავტოვე ძველისძველი კაკლის ხეები, რომლებიც ჩვენს ქოხს საამო ჩრდილს ფენდნენ და დიდი გაჭირვებით გავიკვალე გზა მუხის, წაბლისა და იელის მშვენიერ ხეებს შორის, ერთიანად რომ შეემოსათ ეს დამრეცი ფერდობები, რომლებიც ძირითადად პორფირიტნარევი მოყვითალო ქარსის მასისაგან შედგებოდნენ, აქა-იქ კი პორფირიტის მთელი წყებები მოჩანდა.

როდესაც ავედი მთის წვერზე, სადაც აყვავებული იელი და მოგრძო და მრგვალი შავი ნაყოფით დახუნძლული კავკასიური მაღალი მოცვი ვნახე, მზის ჩასვლისას მომაჯადოებელი სანახაობის წინაშე აღმოვჩნდი: მზე ზღვის მოკაშკაშე საფარის უკან ჩადიოდა და ჩემ თვალწინ ისეთი ვეებრთელა პეიზაჟი გადაიშალა, რომლის წარმოდგენაც კი შეუძლებელია. იმ უმნიშვნელო წვრილმანების გამოკლებით, რომლებიც ისევე, როგორც კავკასიის ქედი, შორს, უკიდევანო სივრცეში იკვეთებოდნენ, ჩემ ფეხქვეშ გეოგრაფიულ რუკასავით იყო გადაშლილი მთელი გურია; მე ზემოდან დავეყურებდი შემოქმედს, ლიხაურს, ოზურგეთს; თვალს ვაყოლებდი ყველა მდინარეს, რომელიც ამ ნაყოფიერ არემარეზე, მწვანე ყვავილნარში გაედინებოდა.

ველური მთის წვერზე ეულად მყოფს, ამგვარი სანახაობის წინაშე წუთიერად პოეტური განწყობა დამეუფლა, სულიერად ავმაღლდი და გონებაში საინტერესო აზრებმა გამიელვა, ბუნების ამ მშვენიერების ფონზე გული სიმშვიდითა და რწმენით ამევსო.

8 ოქტომბერს იმ კლდის ძირში მივედით, რომელსაც გარს უვ-

ლის ბახვისწყალი [16]. კლდეზე ასკანის ციხე დგას; ვინრო საცალფეხო გზა უფსკრულის ნაპირს მიუყვება და მოცისფრო პორფირიტის უზარმაზარ ლოდებს შორის მიიკლაკნება. ამ ყველაფერს აგვირგვინებს ულამაზეს ხეთა მწკრივები მათ შორის ლამაზად ჩამოკიდებული იელის ყვავილების მტევენებით. დიდი წვალეებით ავედით ორფერდა, გრძელ მთაზე და როგორც იქნა, მოვადექით ციხეს, რომელიც მთის რამდენიმე, შეჯგუფებულ მწვერვალზე იყო აღმართული. თავდაცვის მიზნით აქ მინის ყველა უსწორმასწორო ადგილი იყო გამოყენებული, ციხეში კი მხოლოდ ერთი, კლდეზე მიყუდებული კიბის მეშვეობით ადიოდნენ.

ციხე შედგებოდა ორი კოშკისა, რამდენიმე ხის ქოხისა და ერთი, სანახევროდ პორფირიტულ კლდეში ნაკვეთი სამლოცველოსაგან. ცენტრში იდგა ცისფერი პორფირიტის რამდენიმე დიდი ლოდი: ისინი წყალსატევებისათვის წვიმის წყლის მოსაგროვებლად სპეციალურად ამოელარათ. აქ წყალი კლდეში ამოკვეთილი პატარა ღარებისა და წყალსადინარი მილების მეშვეობით სახურავებიდან და კლდის ზედაპირიდან ჩაედინებოდა.

მთავარ ქოხს ნახევრად ფარავს ვენახის მშვენიერი ტალავერი, ლეღვის ხე და იელი კი ისე მოდებულან კედლებსა და კლდეებზე, რომ ადგილს ეცილებიან სუროს.

ციხე 1805 წელს განაახლა გურიელმა [17] და იგი სახელმწიფო საპყრობილედ გადააქცია. აქ ვნახე რამდენიმე ტუსალი და მათ შორის ერთი – გურული. იგი ციხის ეზოში სეირნობდა თავის ვაჟთან ერთად, რომელთანაც ჯაჭვით იყო გადაბმული და ვერც დღისით და ვერც ღამით ვერ შორდებოდა; როგორც ამიხსნეს, მას თურმე თურქებისათვის საკუთარი ვაჟის ტყვედ მიყიდვა სურდა, მაგრამ შეიპყრეს და ჩათვალეს, რომ მან სწორედ ასეთი სასჯელი დაიმსახურა.

სადილზე მისვლა გვაგვიანდებოდა, რადგან უკან ჯერ ფეხით უნდა ჩამოვსულიყავით, შემდეგ კი ისევ უნდა ავსულიყავით, ციხის პირდაპირ მაღალ ბორცვზე, აქაურ მღვდელთან, რომელმაც მიგვიპატიჟა და მშვენივრადაც გაგვიმასპინძლდა¹.

---

¹ აი, კიდევ ერთი მენიუ (ისევ და ისევ პატიებას ვთხოვ სწავლულებს): შემწვარი წინილი ბრონეულის წვენში, შემწვარი გოჭი, შებოლილი ტახის ლორი, ყველიანი პური, ნაცარში მაგრად მოხარშული კვერცხები – გაფცქვნილი და მარილმოყრილი, სხვადასხვა სახის ყველი, ვაშლი, საუკეთესო ღვინო.

დამონმებული ლიტერატურა და კომენტარები:

1. ბჟუჟი – მდინარე ოზურგეთის რაიონში, მდ. ნატანების მარცხენა შენაკადი.
2. აჭისწყალი – მდინარე ოზურგეთის რაიონში, მდ. ბჟუჟის მარცხენა შენაკადი.
3. ლიხაური – სოფელი ოზურგეთის რ-ში; ადრეფეოდალურ ხანაში გურიის საერისთავოს პოლიტიკური ცენტრი. ლიხაურისა და სოფ. ჭანიეთის საზღვართან შემორჩენილია გვიანდელი შუა საუკუნეების ციხესიმაგრე – ლიხაურის ციხე (თამარის ციხე, ჭანიეთის ციხე): „... არის მხოლოდ ერთი ციხე ლიხაურში, აჭის მეზობლად, რომელიც დიუბუა დე მონპერემ აღწერა“ (დ. ბაქრაძე, არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, ბათუმი, 1987, გვ. 20-21). რიყის ქვით ნაგებ ციხეს ჩრდილოეთიდან ორსართულიანი კარიბჭე აქვს, გალავნის ოთხივე მხარეს კი სათოფურებიანი კოშკებია განლაგებული, აქვე შემორჩენილია წყლის ჭაბ. მკვლევართა აზრით, ციხე არა მხოლოდ დამცავი, არამედ საცხოვრებელი დანიშნულებისაც იყო (ი. გომელაური, ლიხაურის ეკლესიის სამრეკლო, „ძეგლის მეგობარი“, 1969, №17). საგულისხმოა, რომ ეს ციხე არ არის მოხსენიებული ვახუშტი ბატონიშვილის ნაშრომში, ამის თაობაზე დ. ბაქრაძე წერდა: „ვახუშტის, როცა თავის „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“-ს ადგენდა, როგორც ჩანს, ხელთ ჰქონდა მეტ-ნაკლებად ზუსტი ცნობები მხოლოდ ქართლის, კახეთის, იმერეთისა და საათაბაგოს ნაწილის შესახებ; ხოლო მისი ცნობები ძველი საქართველოს სამეფოს სხვა მხარეთა შესახებ საერთოდ მეტისმეტად აბნეულია. ამიტომ... იგი მეგზურობას ვერ გაგვიწევს არათუ ჩურჩუქ-სუს, აჭარისა და ჭოროხის აუზის, არამედ თვით გურიის შესწავლის დროსაც“ (იხ. დ. ბაქრაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 21). ლიხაურში შემორჩენილია აგრეთვე XIII ს. II ნახევრით დათარიღებული ღვთისმშობლის დარბაზული ეკლესია (გადაკეთებული) და სამრეკლო (აგებულია 1422 წ.).
4. შატობრიანი – ციხესიმაგრე ბრეტანსა და ანჟუს საზღვარზე, შედგება ორი ერთმანეთისაგან მკაფიოდ განსხვავებული ციხისაგან: 1 – ძველი, XI ს-ში აგებულია ბრიანის მიერ, რომელსაც უკავშირდება ქალაქის დაარსება, და 2 – ახალი, XVI ს. I ნახევარში რენესანსულ სტილშია ნაგები. დღეისათვის აქ განლაგებულია სასამართლო უწყება და სხვადასხვა ადმინისტრაციული დანესებულებები.

- იტომი – მთა საბერძნეთში, მესენის რეგიონში (პელოპონესის ნაკამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში).
5. მონბლანი – (“თეთრი მთა“), დას. ევროპის უმაღლესი მწვერვალი ალპებში, საფრანგეთისა და იტალიის საზღვარზე.
  6. იუნგფრაუ (“ახალგაზრდა ქალწული“), ალტელსი, ფოლიერა – მწვერვალები შვეიცარიის ალპებში.
  7. ფებოსი (“კაშკაშა, ბრწყინვალე“) – ბერძნულ მითოლოგიაში ღმერთ აპოლონის ეპითეტი.
  8. აგიდაყვა – მდინარე გურიაში, გაედინება სოფ. მაკვანეთის (ოზურგეთის მუნიციპალიტეტი) ტერიტორიაზე, მდ. აჭისწყლის შენაკადი.
  9. შემოქმედი – სოფ. შემოქმედში (ოზურგეთის მუნიციპალიტეტი), მდ. ბჟუჟის მარცხენა ნაპირზე, დაბალ მთაზე აგებულია სამონასტრო კომპლექსი, რომელიც ორი ტაძრისაგან შედგება: განვითარებული შუა საუკუნეების ღვთაების ტაძარი და უფლის ფერისცვალების სახელობის გუმბათიანი ეკლესია (XVI ს.), რომელიც „ზარზმის“ სახელით არის ცნობილი. კომპლექსი შუა საუკუნეების ქართული კულტურის კერა იყო, ჰქონდა მდიდარი წიგნსაცავი; აქ მოღვაწეობდა იაკობ შემოქმედელი. დ. ბაქრაძის გადმოცემით „ამ ეკლესიების გარეგნობა სულაც არ შეეფერება მათს ისტორიულ მნიშვნელობასა და სიმდიდრეს. ეკლესიები არ არის ვრცელი, ამასთან დასახიჩრებულია გვიანდელი მინაშენებით და უხვირო ყავრის სახურავით“. მისივე აზრით, ფერისცვალების ეკლესია დიუბუას შეცდომით მოეჩვენა მაცხოვრის ეკლესიაზე უძველესად, რადგან ვერ გაითვალისწინა, რომ ცისფერი პორფირიტი უფრო რბილია და დროთა განმავლობაში ადვილად იფიტება (იხ. დ. ბაქრაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 104-106). შემოქმედის მონასტერი აღწერილი აქვს ვახუშტი ბატონიშვილსაც (“... მთის ძირში არს შემოქმედი, ეკლესია დიდშენი, გუმბათიანი, შემკული ყოვლითა. იყო ესე საარქიმანდრიტო, აწ არს საეპისკოპოზო. ზის ეპისკოპოზი, მწყემსი მას ქუეითის გურისა“ (ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბილისი, 1973, გვ. 791).
  10. პოლკოვნიკი პუზირევსკი – 1820 წ. იმერეთის მმართველად დანიშნეს კურნატოვსკის ნაცვლად და პირადად ჰქონდა დავალებული მღვდელმთავრებისა და თავადების შეპყრობა და რუსეთს გადასახლება, რასაც გადაჭარბებული ენთუზიაზმით ასრულებდა; მის სახელს უკავშირდება მიტროპოლიტ დოსითეოს ქუთათელის მკვლელობა (იხ. ა. კიკვიძე, საქართველოს ისტორია, XIX

საუკუნე, თბილისი, 1954, გვ. 108-113; Акты, собранные кавказской археографической комиссией, т. VI, ч. I, №574, 797, 801). 1820 წ. აპრილში იგი ჯარით დაიდრა შემოქმედისაკენ ქაიხოსრო გურიელის (გურიის მთავრის ბიძის) დასასჯელად, რომელმაც ამბოხებულთა მიერ მეფედ გამოცხადებული ივანე აბაშიძე (სოლომონ I-ს ასულის – დარეჯანის ვაჟი) შეიფარა. შემოქმედის ციხეში მას არავინ დახვდა, უკან დაბრუნებისას კი გურულებმა მოკლეს (იხ. В. Потто, Кавказская война, т. 2, Ермоловское время, Москва, 2008).

11. სენ-დენი – გადმოცემის თანახმად, პარიზის გარეუბანში – სენ-დენიში (ამჟამად იგი ქალაქის ფარგლებშია მოქცეული) პირველად III ს-ის შუახანებში აგებულ იქნა ტაძარი პარიზის პირველი ეპისკოპოსის – წმ. დენის (დიონისეს) მიერ. VII ს-ში მეფე დაგობერმა ტაძრის გვერდით დააარსა სააბატო, რომელიც მოგვიანებით საფრანგეთის ყველაზე ცნობილ და მდიდარ სააბატოდ გადაიქცა, სადაც მეფეებსა და დედოფლებს კრძალავდნენ. XII ს. შუა ხანებში ძველი ტაძრის ადგილას მეფის ფავორიტისა და მრჩევლის – აბატ სიუჟეს თაოსნობით აგებულ იქნა ბაზილიკა სენ-დენი, რომლის არქიტექტურა მთელ ევროპაში გოთიკური სტილის განვითარებას დაედო საფუძვლად.
12. სავარაუდოდ, იგულისხმება გრაფი რომან იგნაცი ფრანტიშეკ პოტოცკი (1741-1809), პოლონელი პოლიტიკოსი, ჟურნალისტი და მწერალი.
13. მაქსიმეს სახელით აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) ორი კათალიკოსია ცნობილი: მაქსიმე I (მაჭუტაძე) – 1639-1657 წწ. და მაქსიმე II (აბაშიძე) – 1776-1795 წწ.; დ. ბაქრაძის აზრით აქ იგულისხმება კათალიკოსი მაქსიმე I (მაჭუტაძე), რომელიც 1639 წლამდე შემოქმედის ეპოსკოპოსი იყო (დ. ბაქრაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 105; საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქები, თბილისი, 2000, გვ. 148-149, 168-171).
14. ასკანის ციხე – ფეოდალური ხანის ციხესიმაგრე ბახვისწყლის მარცხენა ნაპირზე, სოფ. ასკანაში. ციხის უძველესი ფენა ადრინდელი ფეოდალური ხანისაა, უახლესი კი – XIX ს-ისა. 1805 წ. ქაიხოსრო გურიელმა ციხე განაახლა და სამთავროს საპყრობილედ აქცია. დიუბუას მიერ აღწერილი ხის ქოხები არ შემორჩენილა, სამლოცველო და გალავანი კი საგრძნობლად დაზიანებულია (ენციკლოპედია საქართველო, ტ. I, თბ., 1997, გვ. 228).
15. სკურჩა – მდ. ბუჟუის შენაკადი (ოზურგეთში).

16. ბახვისწყალი – მდინარე გურიაში, მდ. სუფსის მარცხენა შენაკადი, სათავეს იღებს მესხეთის ქედიდან, გაედინება ოზურგეთისა და ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტების ტერიტორიაზე.
17. გურიელი – იგულისხმება ქაიხოსრო ბატონიშვილი (გარდ. 1829 წ. თურქეთში), გიორგი V გურიელის ვაჟი, გურიის სამთავროს რეგენტი 1797-1809 წწ. ასევე მოიხსენიებოდა, როგორც ქაიხოსრო IV გურიელი.

Lela Mikiashvili

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Senior scientist-researcher of the Department of Modern and Contemporary History

Description of the Likhauri and Shemokmedi Episcopal Cathedrals in „The Travels“ of Frederic Dubois de Monpereux

Summary

The third volume of Frederic Dubois de Monpereux's "The Travels"(Frederic Dubois de Monpereux, Voyage autour du Caucase chez les Therkesses et les Abkhases, en Colchide, en Georgie, en Armenie et en Crimée, t. I-VI, Paris, 1839-1843) contains interesting material about Guria. One of its chapters is dedicated to the description of Likhauri and Shemokmedi attractions. The Likhauri (Tamar / Chanieti) fortress is a Late Medieval monument; in the Shemokmedi monastery complex there is a God's temple of the High Middle ages and the 16th century domed Church „Zarzma“. The article presents materials on the mentioned monuments with relevant comments.

ოთარ გოგოლიძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტის პროფესორი

უცხოელთა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს შესახებ (XIX საუკუნე)

საქართველოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი რეგიონის, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიული ბედი, მართლაც, გამორჩეულია. ქართული ცივილიზაციის ეს მძლავრი კერა, ისტორიული ბედის უკუღმართობის გამო, ძალით მოწყვეტეს ერთიან ქართულ ორგანიზმს და სხვა სახელმწიფოს შემადგენელ ნაწილად გადაქციეს, მაგრამ მის მკვიდრთ ვერ დაავიწყეს მშობლიური ენის სიყვარული და პატივისცემა. რუსეთ-ოსმალეთს შორის წარმოებულ ომის (1877-1878 წწ.) შედეგად იგი კვლავ დაუბრუნდა დედასამშობლოს, მაგრამ ამჯერად რუსეთის იმპერიის კავკასიური ადმინისტრაცია ყოველმხრივ აფერხებდა მის განვითარებას და ცდილობდა ეს მხარე დაეპირისპირებინა დანარჩენი საქართველოსათვის. რუსეთის სახელმწიფოს მესვეურთა აზრით, იგი უნდა გადაქცეულიყო ახლო აღმოსავლეთში რუსული ექსპანსიის მნიშვნელოვან სამხედრო ფორპოსტად და იმპერიის შორსგამიზნული გეგმების განხორციელების პლაცდარმად.

საქართველოს ამ რეგიონით უცხოელებიც დაინტერესდნენ. ისინი ამ მხარეს არაერთხელ ეწვივნენ და დაგვიტოვეს საყურადღებო მასალები იმდროინდელი (XIX-XX სს.) სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური და კულტურულ-საგანმანათლებლო ცხოვრების შესახებ.

საინტერესოა 1804 წლის დოკუმენტი. იგი ეხება ინგლისელი საქმოსნის მარტინ ბოლის ყოფნას ბათუმში. მარტინ ბოლი იმყოფებოდა ბათუმში 1804 წლის აგვისტოში და საუბრობს იმდროინდელი ბათუმის საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე. ბოლი ბათუმში თავისი საქმიეებისათვის (თუმცა არ ჩანს რა საქმიეებია ეს) სტამბულიდან ჩამოვიდა. იგი ქალაქში სამ თვეს გაჩერებულა და დაავადებულს დაუტოვებია იქაურობა. ბოლი აღნიშნავს, რომ ბათუმი ძალიან ბინძური და უწესრიგო ქალაქია, თუმცა ქალაქი მას არ ეთქმის, სულ სამი ქუჩაა და თითოეული ქუჩის ბოლოს სასაფლაოა. ეს სასაფლაოები იმდენად მოუყვლეღია, რომ სიცხეში იქაურობა ყარს. ბათუმის ჰავა

აუტანელია – ნერს ინგლისელი ბოლი. „ქალაქში მუდმივად არავინ ჩერდება. ვინც ჩადის მალე ტოვებს ბათუმს. მეც შემეყარა ავადმყოფობა და იძულებული ვარ დავტოვო ეს ქალაქი“. როდესაც მოსახლეობაზე საუბრობს, ბოლი აღნიშნავს, რომ ქალაქში, ძირითადად, თურქულად საუბრობენ, მაგრამ გაიგონებთ ბერძნულსაც და ალაგ-ალაგ ლაზურსაც. ქალაქში არ არის არცერთი საზოგადოებრივი დაწესებულება. თუ არა ჩავთვლით ორ ყავახანას, სადაც თავს იყრის ქალაქის ყველა მცხოვრები. ბათუმის პორტი მოუნესრიგებელია და ამის გამო გემები არ შემოდის. ჩემი იქ ყოფნის განმავლობაში სულ ორი თურქული გემი შემოვიდა და ისიც სწრაფად უკან გაბრუნდა... ასეთია ინგლისელის შეხედულება 1804 წლის ბათუმზე [1, 100].

1810 წლის ბათუმისა და მისი შემოგრენის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვანვძიან ფრანგები: ლუი კუპერი და მარსელ ფონტრიე. მათი ჩანაწერებიდან ირკვევა, რომ ისინი ბათუმში ყოფილან 1810 წლის ოქტომბერში. ისინი მიუთითებენ, რომ თურქებმა ბათუმში დაიწყეს კეთილმოწყობითი სამუშაოები, მაგრამ ბოლომდე ვერ მიიყვანეს. ფრანგები აღნიშნავენ, რომ მუშებს შორის ზანგებიც არიან, ისინი გასაუბრებიან მათ და შეუტყვიათ, რომ ზანგები მოვიდნენ ჩრდილო აფრიკიდან, რამდენიმე მათგანი კიდევაც დასახლდა ბათუმში. თურქეთის ხელიოსუფლებამ მათ ამის ნება დართო. თურქეთის ბათუმელი ხელმძღვანელისათვის აიგო ხის ორსართულიანი შენობა. ბათუმის ხელმძღვანელი ერთი ჩასუქებული, არასიმპატიური ადამიანი ყოფილა. როგორც თვითმხილველი აღნიშნავს, ის ხშირად გადიოდა ქალაქიდან და დიდხანს არ ბრუნდებოდა უკან. ამის გამო უკმაყოფილო მოსახლეობა საჩივრებს გზავნიდა სტამბულის ხელისუფლებასთან. „ჩვენი იქ ყოფნის დროს ბათუმში მოხდა საზარელი მკვლელობა, ეჭვიანობის ნიადაგზე ქმარმა ცოლს ყელი გამოლაძრა და ამოხოცა ქალის საყვარელი და მისი ოჯახის წევრები. ეს კაცი დააკავეს და გაასამართლეს სპეციალურად სტამბულიდან ჩამოსულმა მოსამართლეებმა.

სასამართლო პროცესი ქალაქის მთავარ მოედანზე გაიმართა და მას მთელი ბათუმისა და მისი შემოგრენის მოსახლეობა დაესწრო. მოსამართლემ ხალხს მიმართა თუ რა სახის განაჩენი გამოეტანა. მოსახლეობამ დაიყვირა, რომ მკვლეელი უნდა ჩამოახრჩოთო. მართლაც მკვლეელი იქვე ბოძზე ჩამოკიდეს და იგი იქ ჩამოკიდებული ორი დღის განმავლობაში იყო, შემდეგ ჩამოხსნეს, მაგრამ არ ვიცით სად დამარხეს...“

ფრანგები აღნიშნავენ, რომ ბათუმის პორტში გემები ხშირად შემოდიან და ქალაქში შემოაქვთ სხვადასხვა სახის საქონელი. აი, ასეთი

შეხვედულების არიან ფრანგები 1810 წლის ბათუმზე. ჩანანერების დანარჩენები ადგილები ეძღვნება შავიზღვისპირეთის სხვა ადგილებს, რა თქმა უნდა, ისიც საყურადღებოა და საინტერესოა მკვლევართათვის, მაგრამ მის განხილვას ამჯერად არ შევეუდგებით [2, 11].

როგორც ჩანს, განსაკუთრებით გახშირდა უცხოელების ვიზიტები ბათუმში 1820 წლიდან. ეს ალბათ გამოწვეული იყო რუსეთსა და ოსმალეთს შორის მომავალი ომის მიზეზებით. ბათუმში ამ დროიდან რუსებიც გვხვდებიან საკმაო რაოდენობით. მაგალითად, 1821 წელს ბათუმში ყოფილან ნიკოლაევი, დავიდოვი და სერგეევი. მათ ბათუმის შესახებ არ დაუტოვებიათ არანაირი ჩანანერი. ოსმალეთის ხელისუფლებას ეჭვი აუღია სერგეევზე, რადგანაც ის ყავახანის ხშირი სტუმარი ყოფილა და საუბრობდა ადგილობრივ მოსახლეობასთან. ის დაუკავებიათ, მაგრამ შემდეგ გაუთავისუფლებიათ [2, 67].

1822 წლის აპრილში ფრანგული გემით ბათუმში შემოსულა და რამდენიმე ხნით დარჩენილა ალესანდრე კოსტილევსკი. სარქივო მასალიდან არ ჩანს, თუ იგი რომელი სახელმწიფო უწყების მოხელე იყო, მაგრამ მისი ნაამბობიდან შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ კოსტილევსკი სამხედრო სადაზვერვო საქმიანობისათვის უნდა ყოფილიყო ბათუმში ჩასული. კოსტილევსკი აღნიშნავს, რომ: „რუსეთს ბათუმისთვის მომავალი ბრძოლის დროს დიდი წინააღმდეგობა შეხვდება. ოსმალეთის ხელისუფლება ქალაქს საგანგებოდ ამაგრებს. მის აღმოსავლეთ სანაპიროსთან ააგეს ხელოვნური სიმაგრე, რომელიც აკონტროლებს აკვატორიაში მოძრავ ყველა საშუალებებს. ასეთივე სიმაგრის მშენებლობაა დაწყებული პორტის დასავლეთის მიმართულებით. ქალაქში მოძრაობენ ოსმალო ჯარისკაცები, მოსახლეობაზე ვერ ვიტყვით, რომ ჭრელია. უმეტესობა ოსმალოებია, მაგრამ ქალაქში ზოგჯერ ოსმალეთის მეზობელი, რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში მყოფი ქართველებიც შემოდიან და ქალაქში ვაჭრობენ. ისინი განსაკუთრებული კონტროლ ქვეშ ყავთ აყვანილი ოსმალეთის ხელისუფლებას. ძირითადად ვაჭრობენ საყოფაცხოვრებო საქონელით. ყველაზე მეტი მომხმარებელი ჰყავს პორტთან ახლოს მყოფ ორ დიდ მაღაზიას, საიდანაც ვაჭრობენ პირდაპირ გემებიდან შემოტანილი საქონელით. ერთ-ერთი მაღაზიის მეპატრონე წარმოშობით ინგლისელია, მაგრამ გათურქებული... ქალაქიდან გარეუბნებისაკენ დაწყებულია გზების მშენებლობა, მშენებლობას აწარმოებენ გერმანელი ინჟინრები, მაგრამ ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, რომ ეს გზები სამხედრო დანიშნულებისათვის უნდა იქნეს გამოყენებული...“ შემდეგ კოსტილევსკი საუბრობს მოსახლეობის ჩაცმულობაზე, ყოფა-ცხოვრებაზე, მაგრამ მოცემულია მხოლოდ მწირი, ზედაპირული ცნობები [2, 99-101].

მსგავსი ცნობებია მოყვანილი 1823 წელს ბათუმში მყოფი რუსეთის ქვეშევრდომის სემიონ გინზბურგის მონათხრობიდან, რომელიც მიუთითებს, რომ მასთან საუბარში ოსმალებს აღუნიშნავთ, რომ რუსეთი ვერ შეძლებდა ბათუმის ხელში ჩაგდებას. ის იმასაც აღნიშნავს, რომ ბათუმში იგი შეხვდა სომეხ და ბერძენ მოსახლეობას და გაარკვია, ისინი რუსეთისადმი ლოიალურად არიან განწყობილნი... აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ეს პიროვნება, სემიონ გინზბურგი (ალბათ ეს უნდა იყოს, სახელი და გვარი ნამდვილად ემთხვევა – ო. გ) 1825 წელს ნამყოფია გურიაში და საინტერესოდ აღწერს გურიის საზოგადოებრივ და საყოფაცხოვრებო მდგომარეობას. ის საუბრობს გურიის სამთავროზე და აღნიშნავს შემდეგს: „გურია მდებარეობს რუსეთის იმპერიის უკიდურეს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში. ადრე ეს სამთავრო დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეული ყოფილა. მას შემდეგ, რაც იგი რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შევიდა (თუმცა 1825 წელს იგი ფორმალურად მაინც დამოუკიდებლად არსებობდა – ო. გ), შედარებით მშვიდად დაიწყო ცხოვრება. მაგრამ სამთავროში ჯერ კიდევ არეულობა იგრძნობა. რუსეთის ჯარი განლაგებულია სამთავროს ტერიტორიაზე. ადგილობრივი ხელისუფლება დაბნეულია. რუსეთის ხელისუფლება ძირითადად აკონტროლებს სიტუაციას სამთავროში. ადგილობრივი მთავარი მამია ავადაა და სამთავროს ძირითადად მისი ცოლი სოფიო განაგებს, მაგრამ რუსეთის ჯარის მეთაურები მას ნაკლებ ანგარიშს უწევენ. სამთავროს ცენტრი ოზურგეთია, რომელიც ქონხახებითაა მოფენილი. ოზურგეთში არ არის არც ერთი ხეირიანი საზოგადოებრივი ადგილი. მთავარმა მამიამ ერთი ორსართულიანი შენობა ააგო, რომლის პირველ სართულზე მალაზია განათავსა, მეორეზე კი დუქანი.

გურულები ძალიან მოძრავი ხალხია, ისინი მიაშობდნენ, რომ ადრე მათ სამთავროში ტყვეთა სყიდვა ყოფილა გავრცელებული. ტყვეებს ყველანი ყიდდნენ – დაწყებული მთავრის ოჯახიდან – დამთავრებული გლეხამდე. მათ სოფლებს ხშირად თავს ესხმოდნენ მეზობელი ქობულეთის მხარედან შეიარაღებული რაზმები და ხალხს იტაცებდნენ ოსმალეთში გაყიდვის მიზნით. ქობულეთი, – აღნიშნავს გინზბურგი, – როგორც ადგილობრივებმა მითხრეს, ადრე გურიის მთავრის მფლობელობაში შედიოდა, დიდი ხნის განმავლობაში მანამ, სანამ ამ მხარეს ოსმალები დაისაკუთრებდნენ, ახლა იგი გადაქცეულია ავაზაკთა ბუდედ, რომლებიც ხალხით ვაჭრობენ. არც გურულები რჩებიან ვალში, ისინიც ხშირად გადადიან ქობულეთის მხარეს და თვითონ იტაცებენ იქაურებს და თავიანთ სახლებში ამუშავებენ, ზოგს კი ოსმალებზე ყიდნიან. თუ ეს თავდასხმა უშედეგოდ

დამთავრდა, მაშინ გაბრაზებულები რომელიმე ტყვეს ხეზე ჩამოკიდებდნენ სხვების დასაშინებლად. ყველა გურული შეიარაღებული დადის, არიან სტუმართმოყვარენი, მაგრამ ამასთანავე ძალიან ბრაზიანები. გურიაში სუსტად არის განვითარებული ალებ-მიცემობა, ფული თითქმის არ ტრიალებს, ხდება ნატურით გაცვლა, საქონელი, ძირითადად, შემოდის მეზობელი იმერეთისა და სამეგრელოს მხარეებიდან. ასევე, მეზობელი ქობულეთის მხარიდან შემოედინება კონტრაბანდული საქონელი, რომელსაც, ძირითადად, მთავრის ოჯახის წევრები და შედარებით შეძლებული ადამიანები ყიდულობენ... გურია ძალიან ლამაზი მხარეა, თვალწარმტაცი ლანდშაფტი წარუშლელ შთაბეჭდილებას ტოვებს. ერთ-ერთმა რუსმა ჯარისკაცმა მითხრა, რომ ბევრ ადგილას უომია, მაგრამ ასეთი ლამაზი მხარე არსად არ შეხვედრია... ვფიქრობ, გინზბურგის ეს ცნობები საყურადღებოა იმდროინდელი გურიის ისტორიის შესასწავლად [2, 118-124].

ბათუმის მხარის შესახებ საყურადღებო ცნობებს გვანვცდის 1833 წელს ბათუმში მცირე ხნით, გავლით მყოფი ავსტრიელი მოგზაური გერჰარდ ბუხვალდი. იგი ბათუმში თბილისიდან ჩავიდა და შემდეგ წავიდა ტრაპიზონში, იქედან კი სტამბულში. როგორც ჩანანერებიდან ჩანს, ბუხვალდი ოსმალების მიმართ კეთილგანწყობილი პიროვნებაა. მათ შესახებ ის აღნიშნავს, რომ ოსმალები ცდილობენ, მოაწესრიგონ საქალაქო ცხოვრება. „სადაც კი ვიყავი, – წერს ბუხვალდი, – ყველგან მშენებლობები მიმდინარეობს. ოსმალები დიდი პატივისცემით ეპყრობიან ევროპელებს, რომლებიც ოსმალეთის მიმართ კეთილად არიან განწყობილნი, ეს მე ყველგან ვიგრძენი. ასეთი დამოკიდებულება არ იგრძნობა რუსეთში და რუსეთის მიერ დაპყრობილ ხალხებში, სადაც ევროპელებს ცივად ხვდებიან. ეს მე ვიგრძენი თბილისში, ბაქოში და სხვა ქალაქებში. ბათუმის შესახებ ბუხვალდი აღნიშნავს, რომ იგი ოსმალური ქალაქია, მცხოვრებლები ოსმალები არიან, გაჩაღებულია ალებ-მიცემობა, ხალხი ძალიან სტუმართმოყვარეა. თუმცა ავსტრიელი იმაზეც მიუთითებს, რომ ქალაქში არიან ბერძნები, სომხები, ზანგები და ევროპელებიც. ბუხვალდი ამჯერად აღნიშნავს, რომ ბათუმის ნავსადგური კეთილმონყობილია, იქ საკმაო სამუშაოები ჩაუტარებია ოსმალეთის ხელისუფლებას. როგორც შევიტყვე ქალაქში ჩამოსულა ოსმალეთის ხელისუფლების მაღალჩინოსანი, მოუწვევია თათბირი, მიუცია ადგილობრივი ხელისუფლებისთვის დავალება, რომ მოენესრიგებინა ბათუმის პორტი, თან დიდი თანხების მიცემას დაჰპირებია. თანხები მართლაც წამოსულა სტამბულიდან, თან ცენტრიდან ბევრი მუშაც ჩამოსულა და დაუწყიათ პორტისა და მისი მიმდებარე ტერიტორიის

კეთილმოწყობა. რამდენიმე ხანში სერიოზული სამუშაოები ჩაუტარებიათ, გაკეთდა პორტთან მისასვლელი გზები, გაფართოვდა პორტის მიმდებარე ტერიტორია, დაუწყიათ ახალი ნავსადგომის მშენებლობა, მიმდინარეობდა სამუშაოები ზღვასთან ახლოს მდებარე მდინარეზე ხიდის ასაშენებლად. ოსმალები ხვდებიან, რომ ბათუმის ნავსადგური ერთ-ერთი ხელსაყრელია შავიზღვისპირეთში და საჭიროა მისი კეთილმოწყობა. ეს აზრი ოსმალებში განსაკუთრებით მაშინ განმტკიცებულა, რაც ოსმალეთმა, არც თუ ისე დიდი ხნის წინ, გადაიტანა დიდი ომი რუსეთთან. ისინი კარგად ხვდებიან, რომ რუსეთი სწორედ ბათუმით იყო დაინტერესებული და ყველაფერს აკეთებდა მის ხელში ჩასაგდებად. ავტორი წერს: „მე მქონდა საუბარი ბათუმში მყოფ მაღალჩინოსანთან და მან აღნიშნა, რომ ბათუმი უნდა გადაიქცეს მიუვალ და აუღებელ ციხე-სიმაგრედ, რომ აქ ვერ შემოაღწიოს მტერმა, ხელისუფლება ყველაფერს გააკეთებს იმისთვის, რომ ბათუმს ვერაფერ ვერ შეხედოს ავი თვალით. ეს არის ჩვენი უმთავრესი პორტი და აქედან შევძლებთ ჩვენი ამოცანების წარმატებით, მოხერხებულად გადაჭრას და მოგვარებასო – აღნიშნავს ბუხვალდი. საყურადღებოა ერთი მომენტი. ბუხვალდი ქალაქის მოსახლეობაზე საუბრისას, არსად არ აღნიშნავს, რომ ქალაქში ქართველებიც საკმაო რაოდენობით იმყოფებოდნენ, რაც სხვა ევროპელების ჩანაწერებში ნათლად ჩანს. ამით იმის თქმა შეიძლება, რომ ბუხვალდი ისეა გაბრაზებული იმჟამად რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში მყოფ ხალხებზე, რომ ცდილობს გვერდი აუაროს ჭეშმარიტებას, ან კიდევ შეიძლება მას ბათუმში მცირე ხნის ყოფნისას, რასაც თვითონ აღნიშნავს, მართლაც არ შეხვედრიან ქართველები, თუმცა ეს ძნელი დასაჯერებელია [3, 335].

ბუხვალდისაგან განსხვავებით, ბათუმში ქართველების დიდი რაოდენობით ყოფნაზე საუბრობს 1837 წელს ბათუმსა და ტრაპიზონში მყოფი ინგლისელი ოფიცერი დუგლას სტივენსი. აღსანიშნავია ის, რომ სტივენსი და მისი თანხმლები კიდევ ერთი ინგლისელი მარტინ ჰოვარდი – ბათუმში ოზურგეთიდან ჩამოსულან. ასევე ისინი ნამყოფი იყვნენ თბილისში, ქუთაისში და ზუგდიდში. ინგლისელები მცირედ, მაგრამ მაინც საინტერესო ცნობებს გვანვდიან ამ ქალაქების შესახებ. ოზურგეთის შესახებ ინგლისელი აღნიშნავს, რომ ამ ადგილას ის მხოლოდ სამი დღე გაჩერდა. მისი აზრით ოზურგეთს ქალაქი არ ეთქმის. სულ ერთი ქუჩაა და მხოლოდ სამი შედარებით კეთილმოწყობილი სახლი, რომელთაგანაც ერთი ოზირგეთის ხელმძღვანელს ეკუთვნის. ოზურგეთის აღმოსავლეთ მხარეს არის დიდი მინდორი, სადაც შაბათსა და კვირას იმართება დიდი ბაზრობა, ირევა

უამრავი ხალხი, ვაჭრობენ ძირითადად სასოფლო-სამეურნეო ნაწარმით, განსაკუთრებით ბევრი მუშტარი ჰყავს მსხვილფეხა საქონელს, რომელიც დიდი რაოდენობით ჩამოჰყავთ გლეხებს. ავტორი აღნიშნავს: „მე სწორედ იმ დროს მომიწია ოზურგეთში ყოფნა, როდესაც ასეთი ბაზრობა გაიმართა, ვაჭრებს შორის ოსმალებიც იყვნენ, რომელებიც ფარჩეულობას, ქიშმიშსა და ფინიკს ჰყიდნენ. როგორც გავიგე, ჩხუბი არცთუ ისე იშვიათად იმართება მოვაჭრეებს შორის, სამხუხაროდ, არ მომეცა ამ მხარის უკეთ გაცნობის საშუალება, რადგანაც ძალიან მალე მომიწია მისი დატოვება“.

იმერეთის შესახებ სტივენსი ამბობს შემდეგს: „როგორც გავიგე, ქუთაისი, სადაც მე ვიყავი, ეკუთვნოდა იმერეთის სამეფოს და იყო მისი დედაქალაქი. ამ სამეფოს დიდი ხნის განმავლობაში მართავდა მეფე სოლომონი, რომელიც გმირულად იბრძოდა რუსთა წინააღმდეგ, იგი დამოუკიდებლობის მედროშე იყო და ხალხის უდიდესი მხარდაჭერით სარგებლობდა. ნოსტალგია მის შესახებ ახლაც კი იგრძნობა ქუთაისში. სოლომონი დაამარცხეს და განდევნეს რუსებმა ოსმალეთში, სადაც ის გარდაიცვალა. ქუთაისი სხვა ქალაქებთან შედარებით დიდია და ასევე მონესრიგებული. რუსულმა ხელისუფლებამ, რომელიც ქუთაისს განაგებს, დაიწყო სამუშაოების ჩატარება გზების მოსანესრიგებლად. მდინარე რიონზე დაწყებულია ხიდის მშენებლობა. აქ მეტი კეთილმოწყობილი ნაგებობაა, არის საავადმყოფოს ქსენონი, რამდენიმე სასტუმრო. აქაური მცხოვრებნი ამაყი და თავდაჯერებული ხალხია. უყვართ ქეიფი დუქნებში, რომლებიც რატომღაც ბევრი მეჩვენა. საინტერესოა აქაური ქორწილიც, რომლის დროსაც ახალშეუღლებულები ეტლით სეირნობენ მთელ ქალაქში, თანმხლები პირები იარაღს ჰაერში ისვრიან და ყველას აცნობებენ რომ ქორწილია. აქაური რუსული ადმინისტრაცია უცხოელების მიმართ ეჭვიანობით გამოირჩევა. ეს მე და ჩემმა მეგობარმა ვიგრძენით პირველი დღიდანვე, როდესაც ჩვენ გავჩერდით ერთ სასტუმროში. იქაურობა მალევე დავტოვეთ და გავემართეთ მეზობელ მხარეში, რომელსაც აქაურები სამეგრელოს ეძახიან, იქედან გვინდოდა აფხაზეთში გადასვლა, მაგრამ ეს ვერ შევძელით“. მართლაც, სტივენსი ზუგდიდიდან ოზურგეთში წამოვიდა, იქედან კი ბათუმსა და ტრაპიზონში იმყოფებოდა, თუ რატომ შეცვალა მან მარშრუტი, ეს ცნობილი არ არის, ამის შესახებ არაფერს ამბობს, შესაძლებელია რუსებმა არ მისცეს აფხაზეთის მონახულების საშუალება, ან კიდე იყო სხვა მიზეზი, რომელიც ცნობილი არ არის [1, 188].

ზუგდიდის შესახებ სტივენსი ამბობს შემდეგს: „ზუგდიდი არც თუ ისე დიდი დასახლებული ადგილია. ქუთაისთან შედარებით ის გა-

ცილებით პატარაა. სულ რამდენიმე ქუჩაა და ისიც მოუნესრიგებელი. არის რამდენიმე ახლად ნაგები ორსართულიანი სახლი. ზუგდიდთან ძალიან ახლოს მდებარეობს აფხაზეთი, ჩვენ გვინდოდა იქ გადასვლა, მაგრამ აფხაზეთის საზღვართან დგანან რუსის ჯარისკაცები და ჩვენ არ მოგვცეს იქ შესვლის საშუალება... ზუგდიდის მოსახლეობა არაფრით არ განსხვავდება ქუთაისისა და ოზურგეთის მოსახლეობისგან, აქაც ჩოხა-ახალუხებით დადიან, ლაპარაკობენ მათ ენაზე (სტივენსი არ ამბობს მეგრულად – ო. გ.), აქაური ქალები ძალიან ლამაზები და ამაყები არიან, უყვართ კარგად ჩაცმა და სამკაულების ტარება. ჩემს გაკვირვებას საზღვარი არ ჰქონდა, რომ ზუგდიდში მე ვნახე რამდენიმე ფრანგი საფრანგეთიდან ჩამოსული, ისინი იქ რამდენიმე თვეა რაც არიან. მათ მითხრეს, რომ რალაც საქმეებზე ჩამოსულან ამ მხარეში (თუ რაზე – ამის შესახებ არაფერს ამბობს სტივენსი – ო. გ.). აქაც, ისევე როგორც ოზურგეთში დიდი ბაზრობა იმართება, სადაც ვაჭრობენ ყველაფრით, მათ შორის ოსმალეთიდან შემოტანილი საქონლით. სტივენსი არაფერს ამბობს სამეგრელოს სამთავროზე და მის ადმინისტრაციულ მოწყობაზე.

რაც შეეხება ბათუმს სტივენსი აქ შედარებით დიდხანს დარჩენილა და ყურადღებით შეუსწავლია ბათუმში არსებული იმდროინდელი სიტუაცია. ის ბათუმში ყოფილა დიდ ბაზრობაზე და აღნიშნავს, რომ როგორც მოვაჭრეებს, ასევე მყიდველებს შორის ჭარბობს ქართულად მოლაპარაკე ხალხი. სტივენსი გაკვირვებით ამბობს, რომ „ისინი ოზურგეთში, ზუგდიდშიც ვაჭრობენ და როგორც ჩანს თავისუფლად გადმოდიან ოსმალეთის ტერიტორიაზე. საინტერესოა ისიც, რომ, ოსმალთა ჯარისკაცები საზღვარზე არავითარ დაბრკოლებას არ უქმნიან მათ. ერთ ადამიანს, რომელიც ზუგდიდთან მოდიოდა სავაჭროდ ბათუმში, საზღვარზე მიუყვანია 30 სული მსხვილფეხა პირუტყვი ბათუმში გასაყიდად. ის ჯარისკაცებმა თავისუფლად გაატარეს. ასევე ბევრი ოზურგეთელი იყო ბათუმში, ისინი ჯერ ქობულეთში გამართულ ბაზრობაზე ვაჭრობენ, შემდეგ ბათუმში მიდიან სავაჭროდ, ეს ხდება სისტემატიურად. ქართველებს არა აქვთ არავითარი ხელშეშლა აქ შემოსვლის დროს და არც გასვლის დროს, როდესაც ნავაჭრი საქონლით უკანვე ბრუნდებიან, თუმცა, როგორც გავიგე, რუსი ჯარისკაცები მექრთამეობენ, ეს კარგად იციან ქართველებმა, მათ ქრთამის მაგივრად არაყს უტოვებენ და ისინიც ისე თვრებიან, რომ ზოგჯერ მოვაჭრეები მათ იარაღსაც კი ართმევენ. ასევე, ბევრი ქართველი არის ტრაპიზონში გამართულ ბაზრობებზეც“.

ტრაპიზონში გამართულ ვაჭრობის შესახებ სტივენსი ამბობს,

რომ ვაჭრობა გაცვლის წესით წარმოებს, თუმცა ფულითაც ხდება ვაჭრობა, ფულს ძირითადად ოსმალები თხოულობენ და თუ მყიდველს იგი არ აღმოაჩნდება, მაშინ გაცვლაზეც თანახმანი არიან. ტრაპიზონის შესახებ სტივენსი მიუთითებს, რომ აქ განსაკუთრებით აქტიურობენ ლაზისტანის ქართველები, ისინი დომინირებენ როგორც ვაჭრობაში, ასევე სხვა საქმიანობაში, განსაკუთრებით ხელოსნობაში. „ლაზები – ამბობს სტივენსი – განთქმული ხელოსნები არიან. ისინი თავიანთ სახელოსნოებში ამზადებენ სხვადასხვა საგნებს და იქვე, ბაზრობებზე ყიდიან. დიდი გასავალი აქვს საბრძოლო იარაღებს, ასეთი ტრაპიზონში რამდენიმე ათეული სახელოსნოა, სადაც ამზადებენ დანებს, ხანჯლებს, ხმლებს, ასევე ცეცხლსასროლ იარაღებს. თუმცა ცეცხლსასროლი იარაღის გაყიდვაზე გადასახადია დანესებული. როგორც ტრაპიზონში შევიტყვე, მთავრობას გადაწყვეტილი აქვს, კატეგორიულად აკრძალოს ცეცხლსასროლი იარაღის ოსმალეთის საზღვრებს გარეთ გატანა, საზღვარზე გამკაცრდება კონტროლი. ამ გადაწყვეტილების თანახმად, თუ ვინმეს საზღვარზე აღმოუჩინენ იარაღს, მას ციხეში უკრავენ თავს. ბათუმში ასეთი სახელოსნოები მე არ მინახავს. სტივენსი იმაზეც საუბრობს, რომ ბათუმის ოლქის მმართველობაში ძირითადად ოსმალები არიან, ხოლო ტრაპიზონის მმართველობაში კი მთავარი ადგილები ლაზების ხელშია“. ეს ძალიან საინტერესო ცნობაა.

სტივენსი იმასაც აღნიშნავს, რომ ბათუმში ბაზრობებზე არის პურის საცხობები, სადაც აცხობენ ქართულ პურს, რომელსაც აქაურები ლავაშს ეძახიან. სტივენსი გადასახადებზეც საუბრობს და ამბობს, რომ ბათუმის და მისი შემოგარენის მოსახლეობას სულ სხვა გადასახადები აქვთ, ვიდრე ტრაპიზონის მოსახლეობასო. ტრაპიზონში კი განსხვავებული გადასახადებია. გადასახადს ბათუმის მხარეში სულთნის მიერ სპეციალურად გამოგზავნილი მოხელეები კრეფენ, ხოლო ტრაპიზონში კი ეს საქმე ადგილობრივ ხელისუფლებას აბარია. გადასახადებზე უარის თქმამ შეიძლება გადამხდელი ციხეშიც კი მოახვედროს, ან პირიქით, ხალხის თანდასწრებით გაროზგონ. ასეთ შემთხვევას მე შევესწარი ტრაპიზონში, სადაც ერთი კაცი, რომელიც, მრავალგზის გაფრთხილების მიუხედავად, სისტემატიურად არიდებდა თავს გადასახადს, მოედანზე გაროზგეს. თუმცა ასეთ ქმედებას ბათუმში ვერ გაბედავენო, ასე მითხრეს აქაურებმა და როდესაც მიზეზი ვკითხე თუ რატომ მეთქი, მიპასუხეს, ბათუმის მხარეში აჭარლები ცხოვრობენ, ისინი კი ქართველური მოდგმის ხალხია, სახიფათონი არიან და შეიძლება ასეთმა მოქმედებამ, არეულობა გამოიწვიოს, ამიტომ მათთან სიფრთხილეს იჩენს

ოსმალეთის ხელისუფლება“. აი ასეთი საყურადღებო ცნობები დატოვა ბათუმის, ტრაპიზონის, ოზურგეთის, ზუგდიდისა და ქუთაისის შესახებ ინგლისელმა სტივენსმა [4, 5-34].

1842 წელს ბათუმში სამხედრო მისიით იმყოფებოდა რუსეთის არმიის ოფიცერი, პოლკოვნიკი ი. პროსკურიაკოვი. მან ბათუმის შესახებ საინტერესო ჩანაწერები დატოვა. პროსკურიაკოვი აღნიშნავს, რომ ბათუმს შეიძლება ქალაქი ვუნოდოთ. იგი აღნიშნავს, რომ ბათუმში არის რამდენიმე საინტერესო ნაგებობა, მეჩეთი. ი. პროსკურიაკოვი მიუთითებს იმაზე, რომ ბათუმის ყურის მიმდებარე ტერიტორიაზე მიმდინარეობს მშენებლობები, ხოლო ყურეს სამხრეთი ნაწილი უკვე საკმაოდ დასახლებული ადგილია. ასევე სამშენებლო სამუშაოები სწარმოებდა ყურეს აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ი. პროსკურიაკოვი აღნიშნავს, რომ ბათუმი არის ოლქის ცენტრი, რომელსაც ოსმალურად სანჯაყი ეწოდება. ბათუმს განაგებდნენ სანჯაყბეგები, ქალაქს ჰყავს აგრეთვე მოსამათლე, რომელიც ცალკე შენობაში ზის. იგი ითვლება აგრეთვე მთელი ბათუმის მხარის მოსამართლედაც. პროსკურიაკოვი იმაზეც მიუთითებს, რომ ადრე ქალაქის ტერიტორიაზე მდებარეობდა სიმაგრის ქონგურებიანი გალავანი. არის ეკლესიის ნანგრევები, რომელიც მან თვითონ ნახა. ყურეს დასავლეთ ნაწილში და ბაზრობისათვის გამოყოფილია ადგილი, ამავე ნაწილში მდებარეობს ბათუმის სანჯაყბეგისა და ინგლისის რეზიდენტის სახლი, ცოტა მოშორებით კი რამდენიმე დუქანია, საიდანაც სალამობით არც თუ იშვიათია აყალმაყალი. ინგლისის რეზიდენტმა მოსთხოვა ბათუმის სანჯაყბეგს, რომ ეს დუქნები გადაეტანა სხვა ადგილას, მაგრამ ჯერჯერობით უშედეგოდ. ი. პროსკურიაკოვი იმაზეც მიუთითებს, რომ ამ პერიოდის ბათუმი ითვლიდა 300-ზე მეტ სახლს და ორივე სქესის 2000-მდე მცხოვრებს. რაც შეეხება მოსახლეობას ი. პროსკურიაკოვი მიუთითებს, რომ ქალაქში ისმის ძირითადად ქართული და ოსმალური ლაპარაკი, თუმცა ქართული გაცილებით ჭარბობსო. მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი დაკავებულია ნაოსნობით და ვაჭრობით. ქალაქის შემოგარენსაც შეეხო პროსკურიაკოვი.

იგი მიუთითებს, რომ „ქალაქის შემოგარენი ჭაობითა და ჯაგნარით არის დაფარული. ქალაქის ჰავა მეტად მავნეა, ქალაქში მძვინვარებს ენით აუნერელი, მეტად საშინელი ციება, რომელსაც ადამიანთა სიცოცხლე ეწირება. ამის გამო ზაფხულობით ბათუმელები ტოვებენ ქალაქს და მიდიან მთებში“ [4, 89-96]. ი. პროსკურიაკოვის შეხედულება ძალიან საყურადღებოა იმდროინდელი ბათუმის ისტორიის შესასწავლად.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ.124, აღწ. 14, საქმე 567.
2. Санкт-Петербургский Государственный политико-исорический архив, ф. №574, д. 1234.
3. Санкт-Петербургский Государственный политико-исорический архив, ф. №578, д. 1235.
4. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. № 014, აღწ. 14, საქმე 569.

Otar Gogolishvili

Doctor of Historical Sciences, Shota Rustaveli Batumi State University, professor of the Department of History, Archaeology and Ethnology

Foreigners about South-west Georgia

(XIX century)

Summary

The historic fate of One of the most important regions of Georgia is really special. By the wrongness of historic fate, this strong hearth of Georgian civilization was separated from the united Georgian organism and transformed as a component part of other country, but its residents did not forget the love and respect of their native language. AAs a result of the war between Russia and Ottoman empire (1877-1878), this region returned to its motherland, but this time the Caucasian administration of Russian empire was trying to hinder its development and confront this side to the rest of Georgia. In Russian leaders' opinion, it should transform to an important bridge-head for Russian expansion in the near east and platform for implementation of far-reaching plans of empire.

Foreigners were also interested in this region of Georgia. They visited to this region at many times and left us important information about political, social, economic and cultural-educational life of the southwestern Georgia of that time (XIX-XX cc.)

შრომის ბაზარი, დასაქმების პრობლემა

ნებისმიერი ქვეყნის მოსახლეობის უმრავლესობისათვის დასაქმება წარმოადგენს ცხოვრების ერთ-ერთ უდიდეს და უმნიშვნელოვანეს ნაწილს სხვა დანარჩენ, ასევე აუცილებელ კომპონენტთან ერთად. ხშირად დასაქმებას იძულებით სამუშაოსთანაც აიგივებენ, როდესაც მავანნი თავს არიდებენ მუშაობას.

დღევანდელ კოსმოპოლიტურ მსოფლიოში მოსახლეობის რაოდენობის გეომეტრიული პროგრესიით ზრდისა და უახლესი ტექნოლოგიური მიღწევების გამო, იზრდება როგორც დასაქმების მსურველთა, ასევე იმ ადამიანთა რიცხვიც, რომლებიც სამსახურის დაკარგვის მუდმივი საშიშროების წინაშე დგანან. თანამედროვე ტექნოლოგიურმა მიღწევებმა, რომლებმაც თითქოსდა შეამცირეს საქმის მწარმოებელთათვის ზედმეტი დანახარჯები და შესაბამისად გააუმჯობესეს ამა თუ იმ საქმის წარმოება, მეორე მხრივ, მნიშვნელოვნად გააუარესეს ამქვეყნად ყველაზე ღირებულის, სამყაროს ქმნილებათა გვირგვინის, ადამიანის ყოველდღიური ყოფა. ადამიანი, რომელიც მუდმივად ეძებს საკუთარი თავის რეალიზების საშუალებას თუ უბრალოდ ყოველდღიური მატერიალური პრობლემების მოგვარებისათვის იბრძვის, თითქოს ზედმეტი გახდა, რაც წითელ ხაზად გასდევს 20-ე და 21-ე საუკუნეებს და ტექნიკური და მატერიალური პროგრესის პარალელურად ადამიანთა ცხოვრების სულიერი რეგრესით ხასიათდება. რობოტადქცეული ტექნოკრატული მსოფლიოს წარმომადგენელი ადამიანები ვეღარ ხვდებიან, რომელი მხარე აირჩიონ. ამიტომ დასაქმების ასეთი ტოტალური პრობლემა ხშირად სვამს კითხვას: საჭიროა ამდენი ადამიანის არსებობა ამქვეყნად? მაგრამ ვინაიდან კონკრეტული ფაქტები, რომელთა წინაშეც დგას დღევანდელი მსოფლიო (დასაქმების პრობლემა, უმუშევრობა, შემოსავლების სიმცირე და მრავალი სხვა) ერთ დიდ, გლობალურ პრობლემად გვევლინება, შევეცდებით შეძლების-დაგვარად განვიხილოთ ის ძირითადი ასპექტები, რომლებიც ადამიანის დასაქმების ჩვენში არსებულ თუ საზოგადო პრობლემებს ეხება.

დასაწყისითვის გვსურს, ყურადღება შევაჩეროთ ცნობილი სოციოლოგის, ლონდონის ეკონომიკისა და პოლიტიკურ მეცნიერებათა სკოლის ხელმძღვანელის, კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორის, Anthony Giddens-ის მოსაზრებებზე იმ საკითხებთან დაკავშირებით, რომლებიც ჩვენს საკვლევ თემასთან პირდაპირ კავშირშია:

ფული. ხელფასი ან ყოველდღიური გასამრჯელო ადამიანთა უმრავლესობისათვის ყოველდღიურ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად ძირითადი წყარო გახლავთ. აღნიშნული შემოსავლის გარეშე გასაკვირი არაა, რომ პრობლემების სიმრავლე უცებ იჩენს თავს.

აქტიურობის დონე. დასაქმება ხშირად წარმოადგენს ადამიანის შესაძლებლობათა რეალიზების საუკეთესო საშუალებას. უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება გარემოსაც. ვინაიდან ამ გარემოს გარეშე თვითრეალიზების საშუალება გაცილებით ნაკლები და შეზღუდულია.

დროის ორგანიზება. მათთვის, რომელთაც ჩვეულებრივი, ყოველდღიური, სამსახური აქვთ, ყოველი დღე ჩვეულებრივ ყალიბდება სამსახურის რითმების გათვალისწინებით. რამდენადაც დატვირთული არ უნდა იყოს ის, ასეთ ადამიანებს მაინც აქვთ საკუთარი დღის ორიენტაციის შეგრძნება. ხოლო მათ, რომლებიც დაუსაქმელები არიან, მოშვებულობის, უიმედობისა და სასონარკვეთილების უმნიშვნელოვანესი პრობლემა ანუხებთ და დროსაც აპათიურად შეიგრძნობენ.

სოციალური ურთიერთობები. სამსახურეობრივი გარემო ხშირად იწვევს ადამიანთა შორის მეგობრული ურთიერთობების ჩამოყალიბებას და სხვებთან ერთად რაიმე საზოგადოებრივი, საერთო საქმის კეთებას. როგორც კი ამ სამსახურს შორდება ადამიანი, ნაცნობთა და მეგობართა რაოდენობა, რომლებთან ერთადაც მუშაობდა, მცირდება [2, 341].

შრომის ბაზარი. შრომის ბაზრის არსებობა, რომელიც დასაქმების უმნიშვნელოვანეს ნაწილსა და საფუძველს წარმოადგენს, პირდაპირ კავშირშია ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებასთან, სწორად წარმართულ ეკონომიკურ პროცესებთან, მჭიდრო ეკონომიკური ხასიათის კავშირებთან და პირველ რიგში, სამთავრობო დონეზე განხილულ, წარმოებულ და მოქმედებაში მოსულ სწორ, ეფექტურ და მომგებიან სოციალურ-ეკონომიკურ კანონმდებლობასთან. როდესაც ქვეყანაში წარმოება ამა თუ იმ დონეზე ნორმალურად მიმდინარეობს, აუცილებელია წარმოებული პროდუქციის შემდგომი რეალიზაცია ბაზრის საშუალებით, ასევე ამ რეალიზაციისათვის აუცილებელი სხვა კომპონენტების მოძიებაც, როგორებიცაა მომუშავეთა და-

ქირავება და ამ პროცესის გაუმჯობესება [1, 131]. შრომის ბაზარი არ არის, ყოველ შემთხვევაში არ უნდა იყოს ორიენტირებული მხოლოდ ერთი რომელიმე მხარის მოგებაზე. ეს რთული, მაგრამ საჭირო და აუცილებელი დონეა, შემადგენელი ნაწილია ქვეყნის ან ქვეყნების საერთო ეკონომიკური სისტემისა, სადაც განერილია ყველა შემადგენელი კომპონენტი, ყოველი მომსახურის ფუნქცია, მოვალეობა და პასუხისმგებლობა. განერილია ყველაფერი პროდუქციის წარმოებიდან მის სრულ რეალიზაციამდე მოგებისა ან ნაგების გათვალისწინებით. ანუ შრომის ბაზარი, სწორად გათვლილი პოლიტიკის შემთხვევაში, თავად აწესრიგებს თუ როგორ უნდა მოხდეს პროდუქციის მოხმარება ისე, რომ რაც შეიძლება ნაკლები დანაკარგი ჰქონდეს და მოგებაც შესაბამისი იყოს. ვინაიდან სწორედ ამ პროცესებზეა დამოკიდებული ბაზრის ყოველი შემადგენელი რგოლის ფუნქციონირება, ადამიანთა დასაქმება ან უმუშევრობა. თავისთავად ცხადია, რომ აღნიშნულ ადამიანებს თავად აქვთ გარკვეული სახის მოტივაცია საქმის კარგად წარმოებისათვის – დაწყებული დამსაქმებლიდან, რომელიც ამ პროცესების სულისჩამდგმელია და ცდილობს რაც შეიძლება მეტი მოგება ნახოს, დამთავრებული რიგითი მუშით, რომლის ძირითადი მიზანიც გახლავთ, რომ მან სამსახური არ დაკარგოს და უმუშევარი არ დარჩეს, ანუ სოციალური პრობლემების წინაშე არ აღმოჩნდეს. შრომითი ბაზრის სწორად წარმართვას სწორედ ამ ყველა რგოლის შეწყობილი მუშაობა სჭირდება. შეიძლება ითქვას, რომ ყოველი მოქმედი ადამიანი მეორე ადამიანის ხილია და გარკვეულწილად მასზეა დამოკიდებული. ისევე როგორც ჯაჭვში, როდესაც ერთი რგოლი ვარდება, ჯაჭვი უფუნქციო ხდება, რადგან სრული აღარაა. თუმცა ეს მხოლოდ მედლის ერთი მხარეა. უმნიშვნელოვანეს საკვანძო საკითხს წარმოადგენს შრომითი ბაზრისათვის ქვეყნის ეკონომიკური დონე, საკანონმდებლო ბაზა, ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალი. საკანონმდებლო ბაზა ხშირად სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა, ვინაიდან ძალზედ ბევრ, ძირითადად აღმოსავლეთის ქვეყნებში, აღნიშნული საკანონმდებლო ბაზები ისეა შედგენილი, რომ მხოლოდ „ძლიერთა ამა ქვეყნისათა“-ს ინტერესებს ემსახურება და შესაბამისად შრომითი ბაზარიც მათ განკარგულებაშია. რაც შესაბამისად არ იძლევა ჯანსაღი კონკურენციის შესაძლებლობებს და თვით ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების მაჩვენებლებიც ძალზედ დაბალია ან ძალზედ მცირე ტემპებით მიიწევს წინ.

უმუშევრობა. სწორედ ასეთ ქვეყნებში არსებულ დასაქმებისა და უმუშევრობის პრობლემებს შევხებით ჩვენც. როგორც ცნობი-

ლია, უმუშევრობის ძირითადი მიზეზი ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების შეფერხება და შრომითი ბაზრის რღვევაა, როდესაც ბაზარზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის დარღვეულია თანაფარდობა. ამასთანავე მოსახლეობის გარკვეული ნაწილისთვის არ არსებობს დასაქმების საშუალება, ფაქტობრივი სამუშაო ადგილების არ არსებობის გამო [1, 144]. თუმცა უმუშევრობის განსაზღვრა არც თუ ისე ადვილი საქმე გახლავთ. ვინაიდან უმუშევრობა ნიშნავს ისეთი საქმის არქონას, რომელშიც ადამიანი გასამრჯელოს იღებს. შესაძლოა, ადამიანს ასევე ჰქონდეს პერიოდული, სეზონური სამუშაოები წელიწადის სხვადასხვა დროს, რომლებიც არ შეიძლება ჩაითვალოს მუდმივ სამუშაოდ, რომელზეც ადამიანის საარსებო პრობლემების მოგვარება იქნება დამოკიდებული.

ზოგიერთი სოციოლოგი უმუშევრებს ორ კატეგორიად განიხილავს: ერთნი, რომელთაც აქვთ სურვილი ჰქონდეთ სამსახური, მაგრამ უიმედობის გამო რომ ვერ იპოვნიან ასეთ სამსახურს, აღარ ეძებენ მას. და მეორე კატეგორია, რომლებსაც არ შეუძლიათ სამსახურის შოვნა, მათი სურვილის მიუხედავად [2, 443].

უმუშევრობის დონე გაცილებით მაღალია მამაკაცებში, ვიდრე ქალებში და გაცილებით მეტი – ეროვნულ უმცირესობებში. თანამედროვე სამყაროში არსებულმა უმუშევრობამ ძალზედ დიდი ზეგავლენა მოახდინა ახალგაზრდებზე. 16-19 წლის ასაკში უმუშევრობა დაახლოებით 20%-ია. ეს პროცენტული მაჩვენებელი ხელოვნურადაა გაზრდილი, ვინაიდან მოიცავს იმ სტუდენტებსაც, რომლებიც სწავლის პარალელურად მუშაობდნენ. ხოლო თანამედროვე უმუშევრობის პირობებში მათაც შეექმნათ დასაქმების პრობლემა [4, 92]. უმუშევრობის გამოცდილება ძალზედ შემანუხებელია მათთვის, რომლებიც მიჩვეულნი არიან მუდმივი სტაბილური სამსახურის ქონას. რა თქმა უნდა, შემოსავლების დაკარგვა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და მწვავე ფაქტორია მათი ცხოვრებისათვის, თუმცა ეს პრობლემები განსხვავებულია სხვადასხვა ქვეყანაში, სახელმწიფოს სოციალური მდგომარეობის, უმუშევრობის დონისა და ეკონომიკური სტაბილურობის გათვალისწინებით. მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში, ისევე როგორც ევროკავშირის მრავალ ქვეყანასა და აშშ-ში მრავალი თვის ან წლის განმავლობაში უმუშევრები იღებენ სახელმწიფოსაგან უმუშევრებისათვის განკუთვნილ ფულად დახმარებას, რაც გარკვეულწილად ამსუბუქებს მათ მდგომარეობას. შემოსავლების სიმცირემ, თავისთავად ცხადია, შეიძლება ცუდად იმოქმედოს ადამიანთა ცხოვრებაზე მათი მოთხოვნილებების დაკმა-

ყოფილების თვალსაზრისით, მაგრამ ეს სიმცირე არანაირ კავშირში არაა ჯანმრთელობის დაცვასა და იმ სოციალურ დახმარებებთან, რომლებსაც სახელმწიფო აფინანსებს.

უმუშევრობა იმდენად რთული და გადაუღახავი პრობლემა გახლავთ, რომ მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში იგი ძირეულ გლობალურ პრობლემებთან ერთად განიხილება [1, 147], ვინაიდან უმუშევრობა არ გახლავთ საზიანო მხოლოდ უმუშევარი ადამიანებისათვის. დასაქმების შეუძლებლობა პირდაპირ კავშირშია ქვეყნის ეკონომიკურ დონესა და ამ დონის მდგრადობასთან. რამდენადაც მაღალია უმუშევრობის დონე, მით ნაკლებია როგორც ოჯახების ფინანსური შემოსავალი, ასევე საბიუჯეტო შემოსავლებიც ქვეყნის ხაზინაში. შესაბამისად ვერც სოციალური შეღავათებისა და დახმარებების გაცემა ხდება ადვილი სახელმწიფოს მიერ. ანუ რაც მეტია უმუშევარი ქვეყანაში, მით ნაკლები ფული აქვს სახელმწიფოს სხვადასხვა რეფორმისა თუ დახმარების განსახორციელებლად. ამასთანავე, უმუშევრობა განაპირობებს ისეთ უარყოფით შედეგებსა და პროგნოზებს, როგორებიცაა: სოციალური დაუცველობა, ჯანდაცვის დაბალი დონე, განათლების (როგორც საშუალო, ისე უმაღლესი) ევროპულ თუ საერთაშორისო დონესთან შეუსაბამობა. ყოველივე ჩამოთვლილი ქვეყანას არასტაბილურ, არამყარ, ბიზნესისა და ინვესტიციებისათვის არასასურველ და არახელსაყრელ სახელმწიფოთა რიგში აყენებს. განათლების დაბალი დონე გარდა იმისა რომ სახელმწიფოს ვერ ეხმარება ეკონომიკურად განმტკიცებაში პროფესიონალთა სიმცირის გამო, ვერც საზღვარგარეთის განვითარებული ქვეყნების უმაღლესი სასწავლებლებისათვის ალებს კარს იქ არსებული მაღალი გადასახადების გამო, გარდა იშვიათი გამონაკლისებისა, როდესაც სტუდენტთა გაცვლის პროგრამას (მაგ., ERASMUS) კონკრეტული უნივერსიტეტები ან სამთავრობო პროგრამები უზრუნველყოფენ, და რომლებიც ყველასთვის არაა ხელმისაწვდომი.

უკანასკნელ წლებში ეს პროგრამები დიდი ინტენსივობით და ძალზედ სწრაფი ტემპებით ხორციელდება. ასობით სტუდენტი იღებს უმაღლეს განათლებას ევროპისა თუ აშშ უმაღლეს სასწავლებლებში, მაგრამ ჩვენს ქვეყანაში არსებული მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობისა და გაზრდილი უმუშევრობის გამო, მრავალი მათგანი სამშობლოში დაბრუნებას ისევ საზღვარგარეთ დარჩენას ამჯობინებს, ვინაიდან თვითრეალიზაციისთვის იქ გაცილებით მეტი შესაძლებლობები არსებობს.

უმუშევრობის დონის მომატების კიდევ ერთი უარყოფითი შე-

დეგი გახლავთ კრიმინალის გაზრდაც. არ არის ძნელი იმის დანახვა, რომ ქვეყანა რომელიც ეკონომიკურად არ არის განვითარებული და სტაბილური, სადაც შავი ბაზრის წილი კანონიკურ ჩარჩოებს 50-60%-ით და მეტით სცდება, კრიმინალიც მაღალია. აქ არ ვსაუბრობთ მხოლოდ იმ დანაშაულებებზე, რომლებიც სისხლის სამართლის კოდექსით ისჯებიან და ზნეობრივი ხასიათი აქვთ ან ადამიანის სიცოცხლის ხელყოფისკენ არიან მიმართულნი. საუბარი გვაქვს ეკონომიკურ ხასიათის დანაშაულებებზე, რომლებიც უმუშევრობის გამო ისედაც მაღალია. მოსახლეობაში ფულის არ არსებობა, დაბალი შემოსავლები, ელემენტარული საარსებო მინიმუმის პრობლემა, თავისთავად იწვევს ეკონომიკური დანაშაულის რაოდენობის ზრდას, გადასახადებისაგან თავის არიდებას ან მათ დამალვას, სამსახურში ისეთი პირების დასაქმებას გაუფორმებლად, რომელთათვისაც სახელმწიფო ბიუჯეტში არანაირ გადასახადს არ იხდის დამსაქმებელი, ვინაიდან ისინი არსად არიან დარეგისტრირებულნი როგორც ამ სამსახურის თანამშრომლები. წინააღმდეგ შემთხვევაში წარმოებული საქონლის გასაღება, მისი კონკურენტუნარიანობის განსაზღვრა ძალიან ძნელი იქნება. რაც ამ წარმოების გაჩერებასა და წარმოებული პროდუქციის დასაწყობებას გამოიწვევს. ამის გამო პროდუქციის თვითღირებულება შესაძლოა მისი გასაყიდი ფასის ტოლი ან უფრო იაფიც იყოს, რაც სწორედ გადასახადების დამალვით მიიღწევა.

უმუშევრობის ასევე ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი უარყოფითი შედეგია ქორწინების რაოდენობათა შემცირება და განქორწინებათა რიცხვის გაზრდა. „მაგალითად 1989 წელს დაფიქსირდა 38.000 ქორწინების ფაქტი, 2010 წელს კი მხოლოდ 13.000. მართალია, 2010 წ. მოსახლეობის საერთო რაოდენობა 1989 წელთან შედარებით დაახლოებით 1087 ათასით შემცირდა, მაგრამ ქორწინებათა რაოდენობა მკვეთრადაა შემცირებული მოსახლეობის ყოველ 1000 სულზე გაანგარიშებითაც. თუ 1989 წ. მოსახლეობის ყოველ 1000 სულზე მოდიოდა 7 ქორწინება, 2010 წ. ეს მაჩვენებელი 3-მდე შემცირდა. ქორწინებების შემცირებამ, ბუნებრივია, რომ გამოიწვია ოჯახებში ბავშვთა რაოდენობის შემცირებაც. 1979 წ. ბავშვების საშუალო რაოდენობა ერთ ოჯახზე 1,6 ბავშვს, 1989 წ. 1,3 ბავშვს, ხოლო 2010 წ. 1,1 ბავშვს შეადგენდა“ [1, 150].

მცენიერთა ამ სტატისტიკური გამოკვლევებით ნათლად ჩანს, თუ როგორ იცვლება მყარი ოჯახების რიცხვი უარყოფითი მიმართულებით. თუ კარგად დავაკვირდებით, ვნახავთ, რომ სოციალური

გარემო თანდათან უარყოფითისაკენ იცვლება და ამის მიზეზიც შესაბამისად ადამიანთა შორის ზერელე, ზედაპირული დამოკიდებულებებია ეკონომიკური ხასიათის სხვადასხვა პრობლემებთან ერთად. აღნიშნულმა პრობლემებმა, გაზრდილმა მოთხოვნილებებმა, რომელთაც ადამიანი დღითი-დღე რაოდენობრივად ამრავლებს და ხვენს, ოჯახები ნგრევის პირას მიიყვანა. მხოლოდ სტატისტიკური მონაცემებით მსჯელობა საზოგადოების მდგომარეობის გასაჯანსაღებლად ვერანაირი საშუალება ვერ იქნება, თუკი არ გავითვალისწინებთ ოჯახთა ნგრევის ძირითად მიზეზებს. უპირველესი ფაქტორი არ გახლავთ უმუშევრობა ან ეკონომიკური კრიზისი. მთავარი პასუხისმგებლობისაგან გაქცევაა ძირითადად მამაკაცთა მხრიდან. თბილისის ერთ-ერთი საშუალო სკოლის 700 მოსწავლიდან დაახლოებით 500 მოსწავლეს არ ჰყავს მამა. ნათელია, რომ ასეთ არასრულფასოვან ოჯახებში გაზრდილი ბავშვების უმრავლესობა აგრესიული, საზოგადოებისადმი შურისძიების სურვილით განმსჭვალულნი არიან. შედარებით უკეთესი მდგომარეობაა, თუკი ოჯახში ბებია-ბაბუა ცხოვრობს. ოჯახი, სადაც 2-3 თაობის წარმომადგენლები ცხოვრობენ, გაცილებით მყარია და თბილი, განსაკუთრებით თუ ასეთ ოჯახებში პატივს მიაგებენ ტრადიციებსაც. ჩვენი მეცნიერების ზემოაღნიშნული მონაცემები მხოლოდ სტატისტიკაა, მხოლოდ შედეგია და სრულად ვერ წარმოაჩენს იმ ძირითად საკვანძო მიზეზებს, რომლებმაც ეს შედეგები გამოიწვიეს. უმუშევრობა, რა თქმა უნდა, უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია ოჯახის სიმყარის შესარყევად, მაგრამ არა მთავარი და განმსაზღვრელი. მიუხედავად უმუშევრობისა, ოჯახში ერთიანობის შენარჩუნებას და საერთო ძალებით გამოსავლის ძიებას ყოველთვის უფრო მეტი შედეგი აქვს, ვიდრე კონფლიქტსა და ამ კონფლიქტის გამო ოჯახის ნგრევას.

ერთ-ერთი ცნობილი ყურნალი ხუმრობით იმასაც კი წერდა, რომ მეუღლეთა სპეციალობები ოჯახში დღეს ერთი და იგივეაო. ქმრის ახალი სპეციალობაა – დიასახლისობა. ხოლო ცოლის ძველი სპეციალობაა – ასევე დიასახლისობა. აღნიშნული სწორედ უმუშევრობის გაზრდილი დონით არის ნაკარნახევი და სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ ამის გამო ოჯახი უნდა დაინგრეს [3, 3].

უმუშევრობის ან დაბალანაზღაურებადი შრომის დამახასიათებელი ნიშანია ასევე **გაფიცვა**. რა არის გაფიცვა? როგორი პარალელის გავლება შეიძლება გაფიცვასა და მუშაობის მცირე დროით შეჩერებას შორის? ზოგიერთი სოციოლოგი თვლის, რომ გაფიცვა შეიძლება ვუნოდოთ დროის იმ მონაკვეთს, როდესაც სამუშაო პრო-

ცესი შეჩერებულია გარკვეული დროის მანძილზე (მაგ. ნახევარ დღეზე მეტ ხანს) და მასში მონაწილეთა რაოდენობა შესაბამისად დიდია. თუმცა გაფიცვის ზუსტი განსაზღვრა ძალზედ ძნელია. იგი შეიძლება განვსაზღვროთ როგორც სამუშაოს შეწყვეტა თანამშრომელთა ერთი ჯგუფის მიერ პრეტენზიების გამოსახატად და სხვადასხვა მოთხოვნათა წამოსაყენებლად (Hyman 1984). გაფიცვა დროებითი ხასიათისაა, ვინაიდან გაფიცულებს სურვილი აქვთ ისევ დაუბრუნდნენ თავის სამუშაო ადგილებს იმავე საქმის მწარმოებელთან. იმ შემთხვევაში თუკი გაფიცულები აღარ აპირებენ სამუშაო ადგილებზე დაბრუნებას და საბოლოოდ ტოვებენ მას, ზემოაღნიშნული ტერმინის გამოყენება არ შეიძლება. ვინაიდან გაფიცვის მიზანი პრეტენზიების მიტანა გახლავთ დამსაქმებელთან, მის დასარწმუნებლად, რომ ამ უკანასკნელმა დააკმაყოფილოს გაფიცულთა მოთხოვნები. ხშირად გაფიცვები იმართება ანაზღაურების მომატების ან სამუშაო საათების შემცირების მოთხოვნით. გაფიცვის ერთ-ერთი მიზეზია ასევე სამუშაო ადგილების შემცირებაც. როდესაც რომელიმე საწარმო ან დაწესებულება ნერგავს ახალ კომპიუტერულ ტექნოლოგიებს და, შესაბამისად, არ ჰყავს სპეციალისტები, იძულებულია, შეამციროს დასაქმებულთა რაოდენობა და ახალი სპეციალისტები მიიღოს. ვინაიდან ძველი თანამშრომლების გადაშვადება გაცილებით დიდ ხარჯებთანაა დაკავშირებული, ვიდრე ახალი სპეციალისტების მიღება და ასეთი საშუალებით პრობლემების მოგვარება [1, 151].

ამრიგად, უმუშევრობის დაძლევისა და დასაქმების პროგრამების ასამუშავებლად აუცილებელია შემდეგი ფაქტორების გათვალისწინება და მიზანმიმართული სისტემური გეგმების განხორციელება:

1. ქვეყნის გეო-პოლიტიკური მდებარეობისა და მდგომარეობის, ასევე ქვეყანაში არსებული საშუალებების გამოყენების გათვალისწინება მოქნილი, ეფექტური საკანონმდებლო ბაზის შესაქმნელად და მის აქტიური მხარდაჭერა სამთავრობო დონეზე.

2. სასამართლო სისტემის დამოუკიდებლობა და მისი გადანაცვების აუცილებელი და სავალდებულო აღსრულება.

3. მჭიდრო თანამშრომლობა სხვადასხვა ქვეყნის ეკონომიკური ხასიათის ინსტიტუტებთან და მათი რჩევების გათვალისწინება და მორგება ქვეყნის ეკონომიკურ შესაძლებლობებთან.

4. დასავლეთის ქვეყნების გამოცდილების გაზიარება. მათი ეკონომიკური მოდელების პირდაპირი თუ ირიბი სახით გადმოღება

და დანერგვა, რომლებიც გარკვეული სახით შეესაბამებიან ქვეყნის რეალურ შესაძლებლობებს.

5. განათლების დონის ამაღლება. სკოლებისა და უმაღლესი სასწავლებლების რესტრუქტურისა. უმაღლესი სასწავლებლებითათვის რომელიმე ევროპული უნივერსიტეტის მოდელის მიცემა და თანდათანობითი აღმასვლა ევროპული დონის ეკონომიკური ხასიათის უმაღლესი სასწავლებლის ჩამოსაყალიბებლად.

6. კადრების გადამზადება. სპეციალისტთა საზღვარგარეთ გაგზავნა კვალიფიკაციის ასამაღლებლად იმ პირობით, რომ სპეციალიზირების შემდეგ მათ ექნებათ სამუშაო ადგილები თავის ქვეყანაში.

თუმცა ზემოთ ჩამოთვლილთაგან უპირველესი და უმთავრესი მაინც საკანონმდებლო ბაზა გახლავთ, რაც ქვეყნის ეკონომიკურ კეთილდღეობას განსაზღვრავს მისი ზედმიწევნით შესრულების შემთხვევაში.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. მ. ვანიშვილი, თ. ზარგინავა, ნ. ვანიშვილი, სოციალური პოლიტიკა, თბილისი, 2014.
2. Anthony Giddens, Sociology, London, 1998.
3. Guardian, 6 March, 1996.
4. The Economist, 22 July, 1995.

Archimandrite Michael Ejibishvili
Doctor of Social Sciences, Church of
Greece

Labour Market, Employment Problems

Summary

Employment for the vast majority of the population of any country is one of the largest and most important parts of life. In today's cosmopolitan world, in parallel with population growth and the latest technological advancement, the number of job-seekers and the number of those facing the constant threat of job loss are increasing. The higher the unemployment rate, the lower the incomes of families and the budget revenues in the state

fund of the country. In addition, unemployment causes such negative consequences and forecasts as social insecurity, low level of health and education.

All of the above puts the country in a series of undesirable and unstable for the investment states.

Варужан Погосян

*Доктор исторических наук,
Ереванский государственный
университет*

**ОТЗЫВ А. З. МАНФРЕДА О ДОКТОРСКОЙ
ДИССЕРТАЦИИ Г. Ш. КИГУРАДЗЕ¹**

Предисловие

Выдающийся советский историк, один из крупнейших специалистов по истории Французской революции XVIII столетия и наполеоновской империи Альберт Захарович Манфред (1906-1976) имел дружественные отношения не только с зарубежными, но и с советскими, в том числе, грузинскими историками. Об этом красноречиво свидетельствует сохранившаяся в его богатом личном архиве огромная переписка с зарубежными и советскими коллегами. Среди них упомянем имена известных грузинских историков – И. М. Табагуа, К. Д. Антадзе, Г. Г. Жордания и Г. Ш. Кигурадзе, которые его высоко ценили [1, 392-430].

А. З. Манфред был также в очень хороших отношениях с И. Н. Векуа (1907-1977), одним из виднейших математиков, президентом АН Грузинской ССР в 1972-1977 гг. В его архиве сохранилось письмо И. Н. Векуа от 29 января 1974 г., где тот выражал свою глубокую признательность за пересылку его книги «Наполеон Бонапарт», которую, по его собственному признанию, он ждал «с большим нетерпением» [1, 425]. И. Н. Векуа пригласил А. З. Манфреда на научную сессию в честь 100-летия со дня рождения И. А.

---

¹Исследование осуществлено в Государственном академическом университете гуманитарных наук по гранту Правительства Российской Федерации в рамках подпрограммы «Институциональное развитие научно-исследовательского сектора» государственной программы Российской Федерации «Развитие науки и технологий» на 2013 – 2020 гг. Договор № 14.Z50.31.0045.

Джавахишвили, которую АН Груз ССР собиралась организовать в Тбилиси в октябре 1976 г. [1, 425].

Одним из близких друзей А. З. Манфреда был знаменитый грузинский историк И. М. Табагуа (1918-2004), относившийся к нему, как и к выдающемуся французскому историку Альберу Собулю (1914-1982) [2, 234-241], с глубочайшим почтением. После выхода в свет в 1971 г. монографии А. З. Манфреда «Наполеон Бонапарт», Илья Максимович 18 июля 1972 г. написал ему о том большом интересе, которая она вызвала у грузинских историков: «Из моих коллег многие читали Вашу книгу, и они все как один дают высокую оценку, более того, они восхищены» [1, 423]. Не случайно, что один из них, Г. Г. Пайчадзе опубликовал в «Вестнике АН ГрузССР» объективную и положительную рецензию на эту книгу [3, 167-172].

В середине 1980-х годов я обратился к И. М. Табагуа с вопросом, не сможет ли он организовать перевод этой книги на грузинский язык. Несмотря на существовавшую между нами огромную разницу в возрасте и в положении, наши отношения с ним были искренними и непринужденными. Однако на этот раз Илья Максимович был немногословен: «Почти треть книги переведена, однако работа застопорилась». Отметим, что судя по письму И. М. Табагуа от 28 декабря 1973 г. А. З. Манфреду, можно предположить, что перевод его книги о Наполеоне на грузинский осуществлял именно он. «Получаю огромное удовольствие, работая над переводом Вашей книги», – писал ему И. М. Табагуа [1, 425]. К сожалению, сохранившиеся его письма А. З. Манфреду не дают никакого ответа на вопрос, по какой причине начатая им работа не была завершена. Отметим, что в 1989 г. И. М. Табагуа опубликовал дополненную библиографию трудов А. З. Манфреда [4, 179-202].

К А. З. Манфреду с большим уважением относился и грузинский ученый К. Д. Антадзе. В письме от 21 июля 1962 г. он писал ему: «Не теряю надежды в следующий приезд увидеться с Вами и поговорить вокруг интересующих меня проблем. Ваши замечания были бы для меня особо ценными» [1, 400].

В одном из авторитетнейших советских научных изданий – «Французском ежегоднике», главным редактором которого в 1962-1976 гг. был А. З. Манфред были опубликованы статьи его грузинских

коллег, в том числе Г. Ш. Кигурадзе (1922-1978) [5, 297-332; 6, 23-40; 7, 70-82]. Альберт Захарович с искренним уважением относился и к нему, изучавшего историю французской армии времен Французской революции XVIII столетия – его самой любимой тематики. Г. Ш. Кигурадзе был автором многих научных работ по истории этой темы [8], да и не только [9].

1 ноября 1967 г. в Тбилисском государственном университете Г. Ш. Кигурадзе защитил докторскую диссертацию на тему «Проблема армии в период Великой французской буржуазной революции (1789-1794 гг.)» [10], которая тогда была еще не очень изученной довольно богатой историографией Французской революции. Для окончательного утверждения она поступила в ВАК СССР, представители которой в 1969 г. обратились к А. З. Манфреду с просьбой написать отзыв на нее. Альберт Захарович выполнил это поручение с большим удовольствием, высказав весьма положительную и очень объективную оценку диссертации Г. Ш. Кигурадзе, после чего она была утверждена.

Не случайно, что к Альберту Захаровичу Г. Ш. Кигурадзе относился с огромным уважением. В одном из своих писем от 24 февраля 1970 г. он пригласил его в Грузию: «Теперь, вопрос о Зугдиди, – писал он. – Там в музее имеется, можно сказать, уникальная литература по истории Франции и, особенно, по эпохе Наполеона. Однако эта литература не обработана ... и имеет характер музейных фондов. Поэтому, если Вы сочтете необходимым ознакомление с этими материалами и найдете время для приезда, мы, в частности я лично, буду очень рад всячески оказаться для Вас полезным – сопровождать Вас, устроить в Зугдиди и т. д.» [1, 415].

Часть диссертации Г. Ш. Кигурадзе под заглавием «Французская армия на первом этапе Великой революции (1789-1792)» была опубликована в 1982 г. в Тбилиси, к сожалению, после его безвременной кончины [11]. Отметим также, что при содействии В. М. Далина, во «Французском ежегоднике» с сокращениями был опубликован также фрагмент первой части его докторской диссертации [12, 125-138], поскольку грузинским языком, на котором была опубликована его упомянутая обстоятельная книга, естественно, советские франковеды не владели.

Напечатанный экземпляр отзыва А. З. Манфреда на диссертацию Г. Ш. Кигурадзе автор этих строк обнаружил в его личном архиве, хранящегося в Научно-исследовательском отделе рукописей Российской государственной библиотеки (фонд 772, картон 10, единица хранения 19, лист 1-3). Поскольку этот отзыв ярко свидетельствует не только о высокой ответственности А. З. Манфреда перед наукой, но и о его уважительном отношении к своим грузинским коллегам, считаем желательным представить его грузинским историкам.

Отзыв о диссертации Г. Ш. Кигурадзе «Проблема армии в период Великой французской буржуазной революции (1789-1794)» представленной на соискание ученой степени доктора исторических наук

Обширная диссертация Г. Ш. Кигурадзе, переведенная в рукописи на русский язык, посвящена теме сравнительно слабо изученной в советской исторической литературе. Работы М. А. Буковецкой [13, 217-226] и популярный очерк проф[ессора] А. К. Дживилегова [14] давали лишь самое общее представление об армии в период Великой французской революции; и после опубликования их работ тема оставалась по существу неразработанной. Между тем научная важность этой темы не подлежит сомнению. Войны, которые должна была вести в рассматриваемое время армия революционной Франции, были войнами исторически прогрессивными, справедливыми, и именно это и придает научную важность исследуемой диссертантом проблеме. Должно быть также принято во внимание, что французская армия периода великой революции XVIII века была по своему составу в основном крестьянской армией; с этой точки зрения углубленное изучение состояния и эволюции армии в рассматриваемые годы весьма важно и для понимания более общих проблем истории революции.

Для разрешения поставленных в исследовании задач диссертант привлек весьма широкий круг источников. Он широко использовал многочисленные печатные источники, опубликованные в свое время во Франции, а также архивные материалы, имеющиеся в нашей стране и прямо относящиеся к теме исследования. Среди архивных материалов наибольшее значение имеют, хранящиеся в Центральном

партийном архиве Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, материалы фонда Эммери – члена Военного комитета Учредительного собрания, стоявшего близко военным вопросам и в более позднее время. Документы фонда Эммери имеют несомненную ценность для исследования изучаемой проблемы, и обращение автора к этим материалам, как и следовало ожидать, оказалось весьма полезным и плодотворным. Автор изучал также материалы фонда Симолина в Архиве внешней политики МИД СССР. Наконец, автором была внимательно изучена и пресса той эпохи, широко представленная в книгохранилищах научных учреждений Москвы. Автору хорошо известна и старая и новейшая литература относящаяся к предмету исследования.

Диссертация Кигурадзе посвящена не истории военных действий на тех или иных фронтах; эти вопросы он оставляет без рассмотрения, и на мой взгляд поступает вполне правильно, – а анализу изменения характера армии в период революции. Тема эта сама по себе велика и важна. Автор старается ее раскрыть с максимальной полнотой и совершенно правильно видит свою задачу в том, чтобы проследить развитие и изменение характера армии в тесной связи с общим ходом революции. С должным основанием поэтому он уделяет значительное внимание анализу политической борьбы вокруг вопросов организации армии, и детально исследует проводимые в армии реформы и в период Учредительного собрания, и в особенности, во время Конвента. Большой интерес представляют разделы посвященные «санкюлотизации» армии.

В диссертации имеются и некоторые недочеты и недостатки. Автору видимо неизвестны новейшие работы Годшо о дне 14 июля 1789 г. [15]. Документы Архива внешней политики использованы с меньшей полнотой, чем это было возможно. Непонятно, почему автор в некоторых местах и в автореферате называет руководителей революционной демократии – Робеспьера, Сен-Жюста, Марата и др[угих] «левыми» в кавычках, хотя кавычки здесь явно неуместны. Явно недостаточно уделено внимание изучению роли и деятельности комиссаров Конвента в армиях, хотя материалов доступных историку, по этим вопросам великое множество. Вообще период якобинской диктатуры освещен менее подробно, чем предыдущие. В работе имеются недостатки в

переведе на русский язык, неправильная транскрипция имен.

Высказанные критические замечания имеют частный характер. В целом же, диссертация Г. Ш. Кигурадзе представляет крупное, серьезное исследование мало изученной и интересной темы, и защищенная им в Тбилисском университете ученая степень доктора исторических наук присуждена ему по праву, и, следовательно, заслуживает и окончательного утверждения в ученой степени доктора исторических наук и ВАК-ом.

Доктор исторических наук
профессор А. З. Манфред

10 июня 1969

Источники и литература:

1. Погосян В. А. Письма советских историков к А. З. Манфреду, «Французский ежегодник – 2015. К 225-летию Французской революции», Москва, 2015.
2. ტაბალუა ი., ფრანგი ისტორიკოსი – ალბერ სობული (დაბადებიდან 60 წლისთავის გამო), ევროპის ქვეყნების ისტორიის პრობლემები, II, თბილისი, 1978.
3. საქ. სსრ მეცნიერებათა კადემიის მოამბე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1973, № 1.
4. Библиография трудов А. З. Манфреда и литература о нем, Составители С. Н. Гурвич, М. И. Ковальская, В. А. Погосян // საქართველო და ევროპის ქვეყნები (პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული ურთიერთობები), IV, თბილისი, 1989.
5. Жордания Г. Г., Французы в русском государстве в первой половине XVII в., «Французский ежегодник – 1960», Москва, 1961.
6. Табагуа И. М., Из истории франко-грузинских отношений в первой четверти XVIII в., «Французский ежегодник – 1969», Москва, 1971.
7. Дონадзе В. Б., Кигурадзе Г. Ш., Парижская Коммуна и передовая грузинская общественная мысль второй половины XIX века, «Французский ежегодник – 1971», Москва, 1973.

8. კილურაძე გ., საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიიდან და ახალი არმიის ორგანიზება, თბილისი, 1963.
9. კილურაძე გ., ნარკვევები პირველი მსოფლიო ომის მომზადების ისტორიიდან (მაროკოს პირველი კრიზისი), თბილისი, 1960.
10. Кигурадзе Г. Ш., Проблема армии в период Великой французской буржуазной революции (1789-1794 гг.), Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук, Тбилиси, 1967.
11. კილურაძე გ., საფრანგეთის არმის დიდი რევოლუციის პირველ ეტაპზე (1789-1792), თბილისი, 1982.
12. Кигурадзе Г. Ш., Пробуждение армии, «Французский ежегодник – 1984», Москва, 1986.
13. Вольфцун М. А., М. А. Буковецкая – историк Французской революции, Всеобщая история и история культуры, Петербургский историографический сборник, Санкт-Петербург, 2008.
14. Дживилегов А. К., Армия Великой французской революции и ее вожди, Исторический очерк, Москва, Петроград, 1923.
15. Godechot J., La prise de la Bastille, 14 juillet 1789, [Paris], 1965.

Varoujean Poghosyan
*Doctor of Historical Sciences,
Yerevan State University*

**The Review of A. Z. Manfred on the Doctoral Thesis
of G. Sh. Kiguradze**

Summary

The outstanding soviet historien, one of the greatist specialists of napoleonic era Albert Manfred (1906-1976) was in very good relations with his european and soviet collegues. Among them were also the Georgian historians Ilya Tabagua, Kore Antadze, Givi Jordania, Givi Kiguradze, whose letters to him had been published by the author of this publication (see *Letters of Soviet Historians to A. Z. Manfred* // „The French Yearbook – 2015. To the 225th Anniversary of the French Revolution“, Moscow, 2015, in Russian). A. Manfred wrote in 1969 a scientific review on the doctoral thesis of G. Kiguradze on „The Problem of the Army During the Great French Bourgeois Revolution (1789-1794)“ which had been defended by him in 1967 at the Tbilisi State University. After very positive and objective assessments, as well as some observations of this dissertation, he concluded: „Dissertation of G. Sh. Kiguradze is a major, serious study of a little studied and interesting theme“. Exactly after his review the dissertation of G. Kiguradze had been approved by the soviet Higher Attestation Commission. The author of this publication had found the published document in the personal archive of A. Manfred, which is located in the Research Department of Manuscripts of the Russian State Library (fund 772, cardboard 10, storage unit 19).

თ ე ა ლ ს ა ზ რ ი ს ი

იგორ კვესელავა

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტი, საერთაშორისო ურთიერთობების დეპარტამენტის უფროსი, პროფესორი

პეტრე პირველის ქართული წარმომავლობის შესახებ

რუსეთის იმპერიის შექმნა უშუალოდ უკავშირდება **მიხეილ რომანოვის** შვილიშვილს, **პეტრე პირველს**, რომელიც ბევრი რუსი, ქართველი და უცხოელი მკვლევარის მიერ მოდიებული წყაროების, სარქივო დოკუმენტების, მემუარების, სამეცნიერო და მხატვრული ლიტერატურისა და სხვა მასალების ანალიზის საფუძველზე მიჩნეულია გენეტიკურად ქართული სისხლის მტარებელ პიროვნებად.

პეტრე პირველის ქართული წარმომავლობა ცნობილი იყო რუსეთში მოღვაწე ქართველებისათვის, მათ შორის იყო ალექსანდრე გედევანიშვილი, რომელიც რუსეთში ალექსანდრე ბოროდინის სახელითაა ცნობილი. იგი განსაკუთრებული მოვლენა იყო რუსული საზოგადოების ცხოვრებაში, როგორც დიდი კომპოზიტორი, ქიმიკოსი, პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე. ოპერა „თავადი იგორის“ ავტორის სახელს უკავშირდება, რუსული კლასიკური სიმფონიისა და კვარტეტის შექმნა. როგორც მკვლევრები მიუთითებენ, მან დიდი ზეგავლენა მოახდინა რუს და საზღვარგარეთელ კომპოზიტორებზე, როგორებიც იყვნენ: ს. პროკოფიევი, ი. შაპორინი, გ. სვირიდოვი, ა. ხაჩატურიანი და მრავალი სხვ.

პეტრე დიდმა, როგორც მას ისტორიკოსები უწოდებენ, უდიდესი წარმატება მოუტანა რუსეთს ჩრდილოეთის ლაშქრობებით ჩატარებული წარმატებული სამხედრო ლაშქრობებით და ქვეყანა ბალტიისა და კასპიის ზღვებზე გაიყვანა.

პეტრე პირველის გენეტიკური წარმომავლობის საკითხი, მისივე მმართველობის პერიოდში დაისვა და, როგორც ამას რუსული ისტორიოგრაფია (**იაკობ დოლგორუკი** და სხვა) ამტკიცებს, **პეტრეს** აღელვების საგანიც გამხდარა. ამ მიმართულებით საზოგადოები-

სათვის ცნობილია გამოჩენილი რუსი მწერლის **ალექსეი ტოლსტოის** მიზანმიმართული საქმიანობაც. ამ მიზნით, მწერალმა ბევრი ახალი საარქივო დოკუმენტი მოიძია, შეისწავლა და გააანალიზა.

ტოლსტოის ტრილოგია **პეტრე პირველის** შესახებ ცონბილი იყო **სტალინისათვისაც**. ცნობილი პარტიული და საზოგადო მოღვაწის **დევი სტურუას** მოგონებებში ხმოვანდება **ალექსი ტოლსტოის** ქვრივის ინფორმაცია **ა. ტოლსტოის სტალინთან** შეხვედრის შესახებ, სადაც მწერლის მიერ დასაბუთდა **პეტრე პირველის** ქართული წარმომავლობა, თუმცა ის კატეგორიულად მიუღებელი აღმოჩნდა საბჭოთა სახელმწიფოს მეთაურისათვის. **სტალინი** კატეგორიულად მოითხოვდა არ შეეთხზათ მითები რუსეთის ყველაზე გამოჩენილ სახელმწიფო მოღვაწეზე, რომელსაც სხვა **რომანოვები** ვერ უტოლდებოდნენ, „ამის გაკეთება დაუშვებელია. **პეტრე** რუსეთის ყველაზე გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწეა. რუსი ხალხი ასეთი „აღმოჩენით“ თავს შეურაცხყოფილად იგრძნობს და ჩემი გარდაცვალების შემდეგ პასუხისმგებლობას ამაზე მე დამაკისრებენ, ხოლო ვინც დაარღვევს მითითებას, რომ ეს წერილები არავის უჩვენონ, მათ სამაგალითოდ დავსჯით“ – შენიშნავდა **იოსებ სტალინი** მწერალთან საუბრისას. მიუხედავად ამ გაფრთხილებისა **ა. ტოლსტოიმ** თავის წიგნში მაინც მიუთითა, რომ მეფე **ალექსი** არ იყო **პეტრეს** მამა.

სტალინის დავალებით, რუსეთის სახელმწიფო არქივის დირექტორს მიეცა კატეგორიული მითითება ნატალია ნარიშკინას წერილები მოეთავსებინათ საიდუმლო ფონდში და არ გაეცათ მკვლევრებისათვის.

ლიტერატურაში **პეტრე პირველის** შესახებ ბევრი მოსაზრებაა გამოთქმული. ერთ-ერთი ვერსიით, ის **პარტიარქ ნიკონის** შვილია. ცნობილია, **პეტრე პირველის** დის, **სოფიოს** სიძულვილი **პეტრეს** დედის **ნატალია ნარიშკინას** მიმართ. **სოფიო** ფიქრობდა, რომ **პეტრე** უკანონოდ იყო დაბადებული და სამეფო ტახტი არ უნდა დაეკავებინა.

გასული საუკუნის 40-იან წლებში ევროპულ, კერძოდ გერმანულ პრესაში გამოჩნდა კომენტარები, რომელსაც ხელს აწერდა ვინმე **გაიუსი მარიუსი**, რომლის მტკიცებით **პეტრე დიდი რომანოვი** არ იყო და მასში ქართველ ბაგრატიონთა სისხლი სჩქეფდა. მას ამ მოსაზრების ერთ-ერთ დამადასტურებელ არგუმენტად მოჰქონდა **პეტრე პირველისა** და **ერეკლე პირველის** პორტრეტების გასაოცარი მსგავსება, რომლის უარყოფა შეუძლებელი იყო.

ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ **ნიკოლოზ დავითის ძე ბაგრატიონი**, შემდგომში **ერეკლე პირველი**, თეიმურაზ მეფის შვილიშვილი

იყო და მოსკოვიდან წამოსვლის შემდეგ **ნაზარალი ხანის** სახელწოდებით ქართლისა და კახეთის მეფედ ითვლებოდა. **ერეკლე პირველის** მოღვაწეობის ახალგაზრდული წლები რუსეთის სამეფო კართან იყო დაკავშირებული, სადაც ის 12 წლიდან იმყოფებოდა და უაღრესად ახლო ურთიერთობა ჰქონდა რუსეთის **მეფე ალექსიან**, როგორც ახლო მეგობართან და **ნატალია ნარიშკინასთან** ქორწინების დროს მის მეჯვარესთან, ანუ ხელისმომკიდესთან. ქართველი **ბაგრატიონი პეტრეს** დაბადებასა და ნათლობაზე უცვლელ, წამყვან პერსონად ითვლებოდა და ამის დამამტკიცებელი ბევრი დოკუმენტი არსებობს რუსულ სივრცეში.

პეტრე პირველის ქართული წარმომავლობის თემა წინ არის წამოწეული აკადემიკოს **ნიკო ბერძენიშვილის**, მკვლევარ **ვახტანგ ტატიშვილის**, პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის **დევი სტურუას**, ტექნიკის მეცნიერებათა დოქტორის, ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორის **ავთანდილ სიხარულიძის** და სხვა ავტორთა სამეცნიერო და ლიტერატურული სახიათის შრომებში, საარქივო დოკუმენტებში, მონაგონებებში, პრესაში, გამოქვეყნებულ პუბლიკაციებში და ა. შ.

2017 წლის ოქტომბერში, გაზეთში „საქართველოს რესპუბლიკა“ გამოქვეყნდა რუსეთში მოღვაწე ქართველი მეცნიერის, ცნობილი ისტორიკოსის, პროფესორ **ჯუანშერ ვათიშვილის** მოსკოვში გამოცემული შვიდტომიულის – „საქართველო და ევროპის ქვეყნები“, ერთ-ერთი ტომიდან ამოკრეფილი მასალები, რომელშიც უახლესი, დიდძალი დოკუმენტების საფუძველზე დასაბუთებულია, რომ **პეტრე პირველი** იმ დროს რუსეთში მოღვაწე ქართველი ბატონიშვილის **ნიკოლოზ (ერეკლე) დავითის ძე ბაგრატიონის** უკანონო შვილი იყო.

მკვლევარი ავთანდილ სიხარულიძე გვამცნობს, რომ რუსეთის მეფემ ალექსი მიხეილის ძე რომანოვმა, უკვე მოხუცობაში ფეხმედგმულმა მასზე 22 წლით ახალგაზრდა ნატალია ნარიშკინა შეირთო და მეჯვარეობა უფლისწულ ერეკლეს სთხოვა.

ქორწილიდან წლინახევრის შემდეგ, 1672 წელს, დაიბადა უფლისწული პეტრე, მზესავით მანათობელი და პირბადრი სავსე მთვარესავით. სრულიად ჯანმრთელი და ფიზიკურად ძლიერი, რომელიც სრულიად არ ჰგავდა წყალმანკითა და ნევრასთენით დაავადებულ, ალექსი მიხეილის ძის არც ერთ – 13 შვილთაგანს.

არსებობს ნატალია ნარიშკინას უამრავი წერილი, რომლებშიც ერეკლეს, როგორც მამას, მოუთხრობს თავის შვილზე, პეტრეზე: თუ როგორ იზრდებოდა, როგორ ვაჟკაცდებოდა, რა თვისებისაა და ა. შ.

საინტერესოა ერთი ამონაწერი ნატალია ნარიშკინას წერილებიდან, რომელსაც იგი უგზავნის ერეკლე პირველს: „Наш Петруша

весь в тебя – высокий, стройный, черноокий, с чёрными кудряшками и такой же буйный, как ты“.

ჯ. ვათეიშვილის მტკიცებით, **პეტრე პირველის** წარმომავლობასთან დაკავშირებით, დასაბუთებული დასკვნების გამოტანის შესაძლებლობას იძლევა შვედი დიპლომატისა და აღმოსავლეთმცოდნის **ჰენრიკ ბრენერის**, 1723 წელს სტოკჰოლმში გამოქვეყნებული ნაშრომი, რომლის ანალიზი და ასევე ადრეულ და ბოლო პერიოდში გამოვლენილი ისტორიული და ლიტერატურული მასალები გვიდასტურებენ, რომ **პეტრე პირველი** საბოლოოდ მივიჩნიოთ ქართული – ბაგრატიონული წარმომავლობის მეფედ რუსეთის ისტორიაში.

უნდა შევნიშნოთ, რომ **ჰ. ბრენერის** აღნიშნული წიგნი შეუმჩნეველი არ დარჩენია ისტორიკოს-მკვლევარს **მამუკა ნაცვლაძესაც**, რომელსაც მოაქვს ამონარიდი წიგნიდან, სადაც პირდაპირ არის მოტანილი **ერეკლე პირველის** აღიარება იმის შესახებ, რომ მას სხვა შვილიც ჰყავდა, ასაკით უფროსი „გარყენილებისაგან შობილი, რომელიც ოდესღაც მოსკოვეთში შვა“.

როგორც ირკვევა, **ჰ. ბრენერი ერეკლე პირველს** მისი ირანში დიპლომატიური მოღვაწეობის პერიოდში შეხვედრია და უშუალოდ მოუსმენია რუსეთის მეფის კარის კულუარული ამბები. საგულისხმოა, რომ ამ ჩანაწერების გამო **პეტრე პირველის** ბრძანებით **ჰ. ბრენერი** დააპატიმრეს რუსეთში და მას 20 წლის განმავლობაში ციხეში მრავალი უბედურებისა და ტანჯვის გადატანა მოუხდა.

ამკარაა, **პეტრე პირველი** გაეცნო ამ ჩანაწერებს და რუსეთის იმპერატორის დიდი საერთაშორისო პრესტიჟისათვის უაღრესად მავნე და შეურაცხმყოფელ დოკუმენტად მიიჩნია იგი. არსებობს **პეტრე პირველის** მიმართ მისი ყმანვილობის უახლოესი მეგობრის და თანამოაზრის, **პეტრეს** მიერ რუსეთის არტილერიის პირველი გენერალ ფელდცეხმაისტერად დანიშნული **ალექსანდრე ბაგრატიონის** გაგაზაენილი წერილები **ჰ. ბრენერის** რუსეთის ციხიდან განთავისუფლების შესახებ, თუმცა, როგორც ჩანს, ამჯერად **პეტრემ** იმედი გაუმტყუნა თავის მეგობარს და ახლო ნათესავს **ალექსანდრე ბაგრატიონს** და ზემოაღნიშნული მიზეზის გამო მისი თხოვნა არ დაუკმაყოფილებია.

პეტრე პირველმა შესანიშნავად იცოდა მისი ქართული წარმომავლობის შესახებ, მაგრამ სრულიად გასაგები მიზეზების გამო და მათ შორის რუსეთის იმპერიის პოლიტიკური ინტერესებიდან გა-

---

¹ დანვრ. იხ.: ჯ. ვათეიშვილი (ჯ. ვათაძე), გაზ.: „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2017, 3 ოქტომბერი.

მომდინარე, შეუძლებელი და მიუღებელი იყო საუბარიც კი მისი ქართული წარმომავლობის შესახებ.

რუსეთის იმპერატორი სხვა ტიტულებთან ერთად იხსენიებოდა, როგორც „ივერიის ქვეყნის, ქართლისა და საქართველოს მეფეების მბრძანებელ ხელმწიფედ და ეს დადასტურებულია მისი და ქართლის მეფის **ვახტანგ მეექვსის** ურთიერთობითაც. მითუმეტეს ამ უკანასკნელმა შესანიშნავად იცოდა **პეტრე პირველის** ქართული წარმომავლობის შესახებ და დიდი ნდობა და იმედი ამოძრავებდა მის მიმართ. თუმცა მაშინ რუსეთის სამხედრო-პოლიტიკური და სახელმწიფოებრივი ინტერესები უფრო მაღლა აღმოჩნდა, ვიდრე **პეტრე პირველის** ქართული წარმომავლობა და ქართლის მეფე პირისპირ აღმოჩნდა ირანის ძლიერების წინაშე, რამაც ეს უკანასკნელი აიძულა რუსეთში გადახვეწილიყო.

ცხადია, **პეტრე პირველის** ქართული წარმომავლობა ეჭვს არ იწვევს და, ბუნებრივია, ის, არც **პეტრე პირველისათვის** იყო დამალული. ცნობილი იყო რუსეთის სამეფო კარისთვისაც. საქმე იმაშია, რომ აქ გარკვეულ პოლიტიკურ გარიგებასთან გვაქვს საქმე. ცნობილია, რომ რუსეთის მეფე **ალექს** არ შეეძლო, ფიზიკური მდგომარეობის გამო, მემკვიდრე გაეჩინა. რუსეთის ინტერესები კი მოითხოვდა ასეთ შემთხვევაში გამოსავლის ძიებას. სამეფო კარის ინტერესებში შედიოდა **ალექსის** დაქორწინება ახალგაზრდა **ნატალია ნარიშკინასთან** და ისეთი ადამიანის მოძიება, ვინც უაღრესად ახლოს იყო რუსეთის სამეფო კართან, იყო მართლმადიდებელი და სამეფო გვარის წარმომადგენელი, ამასთან, ფიზიკურად შემძლე, გონებრივად განზონასწორებული და ფსიქოლოგიურად მტკიცე.

ასეთი პიროვნება იყო **ნიკოლოზ დავითის ძე ბაგრატიონი**, რომელსაც უნდა ეტვირთა უმძიმესი საქმე – მონაწილეობა მიეღო რუსეთის ტახტის მემკვიდრის გაჩენაში და შემდეგ დაეტოვებინა რუსეთი, კერძოდ, რუსეთის სამეფო კარის გარემოცვა.

ერეკლე პირველმა შეასრულა ეს უმძიმესი მისია და გარიგებისამებრ დატოვა მოსკოვი, არ არის გამორიცხული, რომ ეს შეეთანხმებინათ ირანის უმაღლეს პირთანაც, რათა **დავით ბაგრატიონისათვის** ქართლში ან კახეთში მოეძებნათ მეფის ტიტული, ან თუნდაც დაენიშნათ იქ მეფედ, როგორც ეს მოხდა კიდევაც. რუსეთის სამეფო კარმა მიიღო – ტახტის მემკვიდრე, **ერეკლემ** მიიღო მეფობა ქართლსა და კახეთში, ხოლო ირანმა დაიგულა თავისი ინტერესების გამტარებელი პიროვნება.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გონიკიშვილი მ., ბაგრატიონთა დასახლება და მოღვაწეობა რუსეთში, თბილისი, 1986.
2. სიხარულიძე ა., მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტი და საქართველო, თბილისი, 2006.
3. ვათეიშვილი ჯ. (ჯ. ვათაძე), გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 3 ოქტომბერი, 2017.
4. ნაცვალაძე მ., გაზ.: „რეზონანსი“, ოქტომბერი, 2017.
5. კვესელავა ი., საქართველოს ისტორიის ქრონიკები, ტ. VI (საქართველო და მსოფლიო), ნიგნი I, თბილისი, 2018.

Igor Kveselava

Doctor of Historical Sciencies, Georgian Technical University, The Faculty of the Law and international relations, Head of the Department of the International Relations, Professor

Opinion about Peter the First's Georgian Origin

Summary

Based on analysis of historical sources, archival documents, scientific, artistic, memorable literature and other materials, the article discusses the opinion, that creator of the Russian Empire, Peter the First had genetically a Georgian origin.

Supposedly, considering the fact that the Russian King Alex was not able to have a heir because of his health problems, the Russian royal court made a certain political deal, which envisaged Nikoloz Bagrationi's (Erekle the First, David Bagrationi's son) direct participation „in giving birth“ of heir of Russian Empire. After that he had to leave the Russia and that happened exactly in this way.

მეცნიერის იუბილე

პროფესორი გელა საითიძე – 80 წლის იუბილე

ცნობილ მეკვლევარს, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს, არაერთი ფუნდამენტური ნაშრომის ავტორს, ჩვენს კოლეგას, პროფესორ გელა (გიორგი) საითიძეს დაბადებიდან 80 წელი შეუსრულდა.

გელა საითიძე დაიბადა 1938 წლის 28 სექტემბერს სოფელ ზედა სიმონეთში. საშუალო სკოლის წარმატებით დამთავრების შემდეგ სამი წლის განმავლობაში მუშაობდა სხვადასხვა საწარმოში, მშენებლობაზე, ქვანახშირის მალაროშიც კი. მხოლოდ ამის შემდეგ, 1958 წელს ჩააბარა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტზე და ჟურნალისტიკის განყოფილების სტუდენტი გახდა. 1963 წელს უნივერსიტეტის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ, ის თბილისის კოოპერაციული ტექნიკუმის სარედაქციო-საგამომცემლო ჯგუფის მთავარ რედაქტორად დაინიშნა, სამსახურის პარალელურად კი სწავლა თსუ-ს ეკონომიკის ფაკულტეტის საღამოს განყოფილებაზე განაგრძო. 1966 წელს მან პარტიის ისტორიის ინსტიტუტში თარგმანის სექტორის უფროს მეცნიერ-თანამშრომლად დაინიშნა მუშაობა. სწორედ აქედან იწყება მისი სამეცნიერო და პუბლიცისტური მოღვაწეობა. 1972 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია. გახდა ჟურნალისტთა კავშირის წევრი, 1991 წლიდან კი საქართველოს ჟურნალისტთა ფედერაციის წევრი.

მრავალფეროვანია გელა (გიორგი) საითიძის მოღვაწეობისა და კვლევის ასპარეზი: საქართველოს ახალი და უახლესი ისტორიის პრობლემები, ქართული პოლიტიკური აზრის განვითარება, ქართული პრესისა და ჟურნალისტიკის ისტორიის, პოლიტოლოგიის საკითხები, სამხედრო-პოლიტიკურ პირთა ცხოვრებისა და მოღვაწეობის კვლევა და სხვა. მას ეკუთვნის ფილოლოგიის, ჟურნალისტიკის, საისტორიო დარგის მრავალი გამოკვლევა და

პუბლიცისტური წერილი. ახალგაზრდობაში ის ლექსებსაც წერდა, თანატოლებში გარკვეული პოპულარობით სარგებლობდა მისი ლირიკულ თემაზე შექმნილი ტექსტები.

ბატონი გელა წლების მანძილზე დაკავებული იყო როგორც სამეცნიერო, ასევე კულტურული და საგანმანათლებლო საქმიანობით; იყო ეროვნული პოლიტიკური ისტორიისა და თეორიის ცენტრის განყოფილების გამგე, საქართველოს პარლამენტის დემოკრატიული აღმშენებლობისა და პოლიტოლოგიის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, თსუ ისტორიის ფაკულტეტის პოლიტიკური პარტიების ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორიის უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის წამყვანი მეცნიერ-თანამშრომელი, ილია ჭავჭავაძის სახელობის საერთაშორისო ორგანიზაცია „ცოდნის“ გამგეობის წევრი; არჩეულია საქართველოს პოლიტიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსად. 2006 წლიდან კი არის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი.

გელა საითიძე მოღვაწეობდა სხვადასხვა უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში; ლექციებს კითხულობდა რამდენიმე უნივერსიტეტში, მათ შორის, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და ილია ჭავჭავაძის სახელობის უცხო ენათა სახელმწიფო უნივერსიტეტში. ამასთან, საქართველოს სხვადასხვა კერძო უმაღლეს სასწავლებლებში ეკავა პრორექტორის, კათედრის გამგის, დეკანის თანამდებობები; შედიოდა არაერთი სამეცნიერო საბჭოსა და სამეცნიერო ხარისხის მიმნიჭებელი კომისიისა თუ კოლეგიის შემადგენლობაში. მისი ხელმძღვანელობით ბევრმა ნიჭიერმა ახალგაზრდამ გაიკვალა გზა პროფესიულ ასპარეზზე; ბატონი გელას დამოკიდებულება სტუდენტების მიმართ გულისხმიერებით, ცოდნისა და გამოცდილების გადაცემის დიდი სურვილით გამოირჩევა.

აღსანიშნავია გელა საითიძის საგამომცემლო საქმიანობა. მისი ოფიციალური რედაქტორობით და რეცენზენტობით გამოცემულია არაერთი ავტორის ნაშრომი. ის იყო და არის სხვადასხვა პერიოდული გამოცემის, სამეცნიერო შრომების კრებულის, სა-

მეცნიერო-პოპულარული ჟურნალების („საისტორიო ვერტიკალები“, „რაინდი“ და სხვა) სარედაქციო კოლეგიის წევრი. ის დაფუძნებიდან დღემდე საისტორიო სამეცნიერო კრებულის – „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“ – რედაქტორის მოადგილეა, რომელიც პერიოდულად გამოიცემა თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მიერ. ბატონი გელას უშუალო მონაწილეობით 12 წლის განმავლობაში დღემდე ამ სამეცნიერო გამოცემის 22 ნომერია გამოქვეყნებული.

გელა საითიძე ჯერ კიდევ სკოლის პერიოდიდან თანამშრომლობს საქართველოს პრესასთან, რადიოსა და ტელევიზიასთან. მისი ავტორობით სხვადასხვა დროს 500-ზე მეტი პუბლიცისტური წერილი გამოქვეყნდა რეიტინგულ საგამომცემლო ორგანოებში. მის საგანმანათლებლო, შემეცნებით, კულტურულ თუ სხვადასხვა თემებზე შესრულებულ პუბლიკაციებს საგამომცემლო სივრცეს უთმობდნენ ჟურნალ-გაზეთები: „თბილისი“, „სახალხო განათლება“, „ლელო“, „მნათობი“, „ხელოვნება“, „ლიტერატურული გაზეთი“, „თბილისის უნივერსიტეტი“, „საზრისი“, „საქართველოს კოოპერატორი“, „საქართველოს რესპუბლიკა“, „ქართული უნივერსიტეტი“ და სხვა; ხშირად მონაწილეობდა შემეცნებით ტელე-რადიო გადაცემებში.

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის მთავარ მეცნიერ-თანამშრომლად მუშაობის წლები საკმაოდ ნაყოფიერი აღმოჩნდა მეცნიერისთვის; მან შექმნა მნიშვნელოვანი გამოკვლევები, რომლებიც უდაოდ დაეხმარება ქართული ისტორიოგრაფიის ახალი და უახლესი პერიოდების მკვლევრებს. ამის ნათელსაყოფად მისი სამეცნიერო სტატიების ნაწილის ჩამოთვლაც კმარა: „შალვა ამირჯიბი, – გაზეთ „საქართველოს“ პუბლიცისტი; „სული დასდევს ცხოვართა თვისთათვის (ახლმონამეთა ხსოვნისათვის)“; „პოლონეთის საკითხი გაზეთ „ივერიაში“; „საქართველოს წარმომადგენელთა პირველი გამოსვლები გაეროს ტრიბუნაზე“; „ილია ხონელის ეკონომიკური ნაშრომები“; „ეპისკოპოს გაბრიელისა და სენატორ გიორგი მუხრანსკის წერილობითი გასაუბრება მცირე ერებისა და მათი ენების შესახებ“; „წერილი, რომელსაც არა მარტო ისტორიული ღირებულება აქვს“; „სამშობლოს სიყვარულით ათამაშებული...“ (იროდი-

ონ ევდოშვილის დაბადების 140 წლის გამო); „ზაქარია ჭიჭინაძე, – ქართველ ებრაელთა ისტორიის პირველი მკვლევარი (დაბადების 160 წლის გამო)“; „უსიხარულოდ განვლილი ცხოვრების გზა“ (ირაკლი ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონ-გრუზინსკი)“; „ღირსეული მამულიშვილი ღირსეულთა შორის (ალექსანდრე ყიფშიძის (ფრონელი) გარდაცვალების 100 წლის გამო)“; „იოსებ სტალინისა და შარლ დე გოლის 1944 წლის დეკემბერში გამართული შეხვედრის ერთი ეპიზოდი და საქართველოდან 1921 წელს გატანილი განძის საკითხი“ და ა. შ.

სტატიების ჩამონათვალი შორს წაგვიყვანდა. მთავარი მაინც ის მონოგრაფიებია, რომელთა საშუალებით მკვლევარმა მკითხველს გააცნო ახალი და უახლესი ისტორიის ამსახველი, მის მიერ შეკრებილ და გაანალიზებულ დოკუმენტებზე დაყრდნობით შექმნილი ნაშრომები, რომელთა სამეცნიერო ღირებულება მაღალია და ქართული საისტორიო მეცნიერების ანგარიშგასაწევ ნააზრევს წარმოადგენს.

გელა საითიძე, როგორც პროფესიონალი ჟურნალისტი და ისტორიკოსი, შესანიშნავად იცნობს XIX ს-ისა და XX ს-ის დასაწყისის საქართველოში გამომავალ ქართულ და უცხოურ პრესას, ქართული პუბლიცისტიკის ხასიათს, რაც მნიშვნელოვანწილად დაეხმარა საისტორიო კვლევების პროცესში მოვლენების ობიექტურად დანახვასა და შეფასებაში.

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისა და შენარჩუნებისთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწეთა გამოცდილებას, რაც მათ მიიღეს რუსეთის იმპერიის სახელმწიფო სათათბიროში დეპუტატებად მოღვაწეობის ფაშს. ამან გამოიწვია მკვლევრის ინტერესი – ღრმად ჩაეხედა ცარისტული რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს სტენოგრაფიულ ჩანაწერებში, გაცნობოდა ქართველი დეპუტატების გამოსვლებს, გაეგო და გამოეკვეთა მათი საერთო და ეროვნული ინტერესები, აზროვნების მთავარი კრედო, გარკვეულიყო იმდროინდელი მსოფლიოსა და რუსეთის პრობლემებში, იმ იდეებსა და იდეოლოგიურ მიმდინარეობებში, რომლის კონტექსტშიც განვითარდა საქართველოში მიმდინარე სოციალურ-პოლიტიკური პროცესები. მეცნიერმა თვალსაჩინო წვლილი შეიტანა XX საუკუნის დასაწყისის ქართული პოლიტიკური აზრის ფორმირების, რუ-

სეთის სახელმწიფო სათათბიროში საქართველოს წარმომადგენლების მოღვაწეობის კვლევისა და შესწავლის საკითხში. 2004 წელს მის მიერ თსუ-ს ისტორიის ფაკულტეტის სამეცნიერო საბჭოს სხდომაზე წარმატებით დაცული სადოქტორო დისერტაცია – „ქართული პოლიტიკური აზრი და რუსეთის სახელმწიფო სათათბირო (1905-1917 წწ.)“, ამავე საბჭოს წინადადებით, თსუ-ს გამომცემლობის მიერ 2005 წელს წიგნად დაიბეჭდა. ამ წიგნმა სპეციალისტთა და საზოგადოების მხრივ მოწონება დაიმსახურა და საისტორიო მეცნიერებაში აღნიშნული პრობლემისადმი მიძღვნილ ერთ-ერთ საუკეთესო გამოკვლევად ითვლება. მასში ქართველი დეპუტატების კოლოსალური საქმიანობა რუსეთის იმპერიის სახელმწიფო სათათბიროში, მათი პოზიცია სხვადასხვა მოვლენის ირგვლივ დოკუმენტურად არის დასაბუთებული.

ყურადღებას იმსახურებს გელა საითიძის ავტორობით წიგნად გამოცემული გამოკვლევები: „საქართველოს პარლამენტი (1992-1995 წწ.)“ (1995), „სწამდა სამშობლოს აღორძინება: გენერალი კონსტანტინე აფხაზი“ (1997), „რუსეთის III სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნები და ქართული პოლიტიკური აზრის ფორმირება“ (1999), „10 წელი რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს ფრაქციის სათავეში“ (2001), „წურნალი „კლდე“ (1912-1915 წწ.)“ (2003), „ქართველები რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში“ (2008), „პეტრე სურგულაძის საგამომცემლო-პუბლიცისტური მოღვაწეობა“ (2009), „სამშობლოს ჯარისკაცი – გენერალი აბელ (ბალო) მაყაშვილი“ (2010), „პირველი საერთაშორისო უნივერსალური ორგანიზაცია – ერთა ლიგა და დამოუკიდებელი საქართველო“ (2011), „ისტორიულ-პუბლიცისტური ნარკვევები“ (2013), „პაპიდან შვილთაშვილამდე – უსიხარულოდ განვლილი გზა“ (2016) და ა. შ.

როგორც ჩამოთვლილი ნაშრომებიდან ჩანს, ფართო და მრავალმხრივია გელა საითიძის სამეცნიერო ინტერესების სფერო. ჯერ კიდევ, საბჭოური იდეოლოგიური კლიშეებით აზროვნების პერიოდში მან გამოაქვეყნა საინტერესო ნარკვევი რეპრესირებულ საბჭოთა მოღვაწე ვლადიმერ მამულიაზე, რითაც პირველმა სცადა ამ პიროვნების რეაბილიტაცია. მკვლევარი თამამად ეხებოდა ისეთ საკითხებს, რომელთა შესახებ მაშინ ხმამაღლა არ საუბრობდნენ, ამ თემებზე გარკვეული ტაბუ იყო დადებული. ეს

მკვლევრის მოქალაქეობრივ სამართლიანობასა და გამბედაობაზე მიუთითებს.

პროფესორი გელა საითიძე საკვლევ ობიექტად ხშირად ისეთ პრობლემებსა თუ ადამიანებს ირჩევს, რომელთა მნიშვნელობა თუ ღვაწლი დღეს ფართო საზოგადოებას მივიწყებული აქვს, მომავალი თაობებისთვის კი აუცილებელია მათი წარმოჩენა და გაცოცხლება. ამან განაპირობა გელა საითიძის ახლახან გამოსული წიგნის მთავარი სულისკვეთება, რომელიც თავის ვაჟთან, ისტორიკოს გოჩა საითიძესთან ერთად დაწერა – „სიმონეთი და მისი ერთი „ნიჭით დაჯილდოებული ოჯახი“ (2018). წიგნში საუბარია კლდიაშვილების ცნობილ ოჯახზე, ეფროსინე (ეფრო) კლდიაშვილსა და მის შვილებზე, რომელთაგან ერთი – სიმონ კლდიაშვილი თბილისის უნივერსიტეტის პირველი კორპუსის ხუროთმოძღვარი იყო. დიმიტრი ყიფიანის ძმისშვილი – ეფრო კლდიაშვილი დიდ საზოგადოებრივ და კულტურულ საქმიანობას ეწეოდა. ქუთაისში კლდიაშვილების სახლი ქართული კულტურის მოღვაწეთა თავშეყრის ადგილი გახდა. ამ სახლში, სხვა დიდ ქართველ მწერლებთან და მოღვაწეებთან ერთად, ნახავდით აკაკი წერეთელს, რომელიც უდიდეს შეფასებას აძლევდა კლდიაშვილების საზოგადოებრივ ღვაწლს.

წიგნში დაწვრილებითაა საუბარი სოფელ სიმონეთის ისტორიაზე, მის გამოჩენილ ადამიანებზე, რისი წარმოჩენაც ყველაზე კარგად სწორედ მის ავტორებს შეეძლოთ. ისინიც ხომ წარმოშობით ამ სოფლიდან არიან (თუმცა, საითიძეების ძირი აჭარიდან გახლავთ). რაც შეეხება კლდიაშვილებს, ისინი XVI საუკუნეში ამ სოფელში იმერეთის მეფის გიორგი II-ის მიერ მესხეთიდან იმერეთში გადმოსახლებული კლდია შალიკაშვილის ჩამომავლები ყოფილან. წიგნი ბევრ საინტერესო მომენტს წარმოაჩენს როგორც ამ სოფლის მკვიდრთა, ასევე მათთან დაკავშირებულ მოვლენათა შესახებ.

გელა (გიორგი) საითიძე არა მხოლოდ პროფესიონალი მეცნიერი და მკვლევარია, არამედ უპირველესად შესანიშნავი პიროვნული თვისებებით გამორჩეული, თავისი ქვეყნის მოყვარული და ერთგული, თანამშრომლებისთვის გულისხმიერი, სხვისი წარმატების გამზიარებელი, დახმარებისთვის მუდამ მზადმყოფი ადამი-

ანია. ჰყავს საუკეთესო ოჯახი: შესანიშნავი მეუღლე, სანაქებო ქალ-ვაჟი და შვილიშვილები.

80 წლის იუბილეს პროფესორი გელა (გიორგი) საითიძე 30-მდე წიგნითა და ბროშურით, 150-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომით და ასეულობით პუბლიცისტური წერილით შეხვდა. გვსურს, თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის, განსაკუთრებით კი ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების თანამშრომლების სახელით დღეგრძელობა, ჯანმრთელობა, სიმხნევე და მომავალი შემოქმედებითი წარმატებები ვუსურვოთ ჩვენს მეგობარსა და კოლეგას.

დოდო ჭუმბურიძე
ხათუნა ქოქრაშვილი

**Dodo Chumburidze
Khatuna Kokrashvili**

Professor Gela Saitidze - 80

Summary

The famous researcher, Doctor of Historical Sciences, the author of many fundamental works, our colleague, Professor Gela (Giorgi) Saitidze became 80 years old. The article is dedicated to this anniversary date. It describes his life and work, writing and scientific achievements.

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0186, ა. ჰოლიტაოვსკაიას №4. ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com